Les Bibliothèques Virtuelles Humanistes

Extrait de la convention établie avec les établissements partenaires :

- ces établissements autorisent la numérisation des ouvrages dont ils sont dépositaires (fonds d'Etat ou autres) sous réserve du respect des conditions de conservation et de manipulation des documents anciens ou fragiles. Ils en conservent la propriété et le copyright, et les images résultant de la numérisation seront dûment référencées.
- le travail effectué par les laboratoires étant considéré comme une « oeuvre » (numérisation, traitement des images, description des ouvrages, constitution de la base de données, gestion technique et administrative du serveur), il relève aussi du droit de la propriété intellectuelle et toute utilisation ou reproduction est soumise à autorisation.
- toute utilisation commerciale restera soumise à autorisation particulière demandée par l'éditeur aux établissements détenteurs des droits (que ce soit pour un ouvrage édité sur papier ou une autre base de données).
- les bases de données sont déposées auprès des services juridiques compétents.

Copyright - © Bibliothèques Virtuelles Humanistes

~~Ad Cof.~~ No. 815.

SR
18B

CE... AI SAN
1691
TOURS

Loci Communes theologici, iam postremo recogniti & aucti,

PER PHILIPPVM Melanchthonem.

Accessit locorũ tam cõmunium, quàm Scripturæ, obiter declaratorũ, rerum quoq; ac uerborum in his memorabilium, triplex Index.

BASILEAE, 1546.

Ex libris Joannis Jacobi Stroseri Basil. jcti.

PHILIPPVS MELANCHTHON PIO LECTORI S. D.

PRODEST firma & perspicua testimonia de singulis articulis doctrinæ Christianæ, ordine distributa, uelut in tabella habere proposita, ut cum disputãt animi sècum, aut angunturſententiæ certæ in conspectu sint, quæ trepidantes erudiant, erigant, confirment, consolentur. Hæc enim sunt exercitia fidei, pijs & necessaria, & non ignota: de quibus Propheta inquit, Lucerna pedibus meis, uerbum tuum. Ad hunc usum domesticũ initio mihi hos locos institui: & cum uiderẽ his turbulentis temporibus interdum aliqua explicatione opus esse, addidi interdum aliquas descriptiones, aut partitiones. Hæc cum postea circumferrentur in manibus multorum, recognoscenda & augenda fuerunt. Non ambitione, non φιλονεικίᾳ, non æmulatione, nõ ut sererem rixas, hæc et institui & collegi, sed primùm ut me ipsum erudirem: deinde ut aliquorũ qui hæc legebant, honesta & pia studia iuuarem. Sed de uoluntate mea nihil dicã amplius, quàm quod Deo probatam esse spero, ac meæ conscientiæ testimonium

antefero criminationibus Eccij, Cochlei, Alfonsi, & multorum qui illis adplaudunt. Cum autem re ipsa cognouerim explicationem dogmatum Ecclesiæ propter multas causas opus esse difficilimum, & quanquam necessarium est, tamen plenum esse ingẽtium periculorum, attentè audiui interpretes eruditos καὶ θεοδιδάκτους, & mediocri cura & solicitudine inquisiui Ecclesiæ doctrinam, & conatus sum res ueras quanta potui perspicuitate recitare. Non gigno nouas opiniones, nec aliud maius scelus esse in Ecclesia Dei sentio, quàm ludere fingendis nouis opinionibus, & discedere à prophetica & apostolica scriptura & consensu uero ecclesiæ Dei. Sequor autẽ & amplector doctrinã ecclesiæ Vuitebergensis & coniunctarũ, quæ sine ulla dubitatione consensus est Ecclesiæ catholicæ Christi, idest omnium eruditiorũ in Ecclesia Christi. Vult autem Paulus esse iudicia doctrinæ in ecclesia, ut ueritas seruetur incorrupta, & nõ temere labefactetur concordia. Et agnosco ipse meorũ scriptorum maciem & squalorem. Quanquam igitur propriè & planè loqui studeo, tamẽ fieri potest, præsertim in tanta mole rerũ, & in tanta breuitate, ut interdum aliquid dictũ sit obscurius, aut parum commodè. Ideo non desugio iudicia Ecclesiarum nostrarum. nam has censeo uerè esse Dei ecclesiam, & uera animi pietate eas ueneror, nec me ab eis seiungam, meaq; dicta, scripta & facta earũ

iudicio

iudicio permitto. Sæpe etiam optaui alios qui antecellunt eruditione & iudicio, communicato consilio & collatis sententijs de rebus ipsis, & de formis loquendi, graui autoritate tale aliquod opus condere, quod ordine præcipuas materias doctrinæ ecclesiasticæ complecteretur. Dicerem hanc rem curæ esse debere pijs & sapientibus principibus, præsertim in tanta temporum confusione. Sed uidemus Ecclesiam nõ regi humanis consilijs. Oro igitur Deum æternum patrem Domini nostri Iesu Christi, ut propter filium suum, Dominum nostrum Iesum Christum, quem uoluit esse pro nobis uictimã καὶ μεσίτην καὶ ἱερέα, Ecclesiam sibi colligat, regat & seruet, & docentium ac discentium mentes gubernet, studia adiuuet, & ad ueritatis et concordiæ amorem multos flectat. id cũ Christus in agone suo precatus sit, nostra uota & nostros gemitus ad huius nostri pontificis petitionem adiungamus, qui dixit, Pater sanctifica eos in ueritate, sermo tuus est ueritas. Ne sinas extingui lucem ueritatis, id est Euangelij tui. Et addit, Sint unũ, sicut & nos unum sumus. primùm nobiscum coniuncti sint, deinde inter sese sint concordes, & cõsulant paci ueræ ecclesiæ iustis officijs. Hortor et scholasticum gregem, ut cogitent, qua in statione à Deo collocati sint, & sciant se ecclesiæ Dei seminaria esse. Nam ex hoc numero filius Dei regnãs ad dextrã æterni patris, ac dona dans hominibus,

uidelicet pastores & doctores, sumit Euangelij ministros, quos præparari uult in scholis. Hos esse custodes Librorũ propheticorum & apostolicorum, & uerorum dogmatum ecclesiæ uoluit. Quare diligentiam & fidem in re omnium maxima Deo, ecclesiæ & posteritati præstemus, ueritatem inquiramus, amemus, tueamur, & ad posteros incorruptam transmittamus.

Vuittenbergæ, Anno 1543.

LOCO-

LOCORVM SACRAE SCRIPTVræ hoc in libello obiter à Philippo explicatorum Elenchus.

GEnes. 1. In principio creauit Deus cœlum & terram 13
Gen. 1. Dixit Deus 13. 29
Gen. 1. Vidit Deus omnia quæ fecerat, &c. 72
Gen. 1. Spiritus Domini ferebatur super aquas
Gen. 2. Ad imaginem (51 Dei factus homo 188
Gen. 3. Inimicitias ponã inter te et mulierẽ 226
Gen. 3. Serpens insidiabitur calcaneo eius 121. 122
Genesis 4. Si bonus fueris, &c. 134. 378
Gen. 8. Cogitatio humani cordis mala est à puericia 114
Gen. 9. Non iudicabit spiritus meus in homine. 478
Gen. 9. Quicunq; fuderit humanum sanguinem 188
Gen. 9. Odoratus est Deus odorẽ suauitatis 297
Gen. 15. Noli timere Abraham 247
Exod. 14. Nolite timere. 613
Exod. 20. Ego sum Dominus Deus tuus 9
Exod. 34. Coram innocens non est innocens. (288
Leu. 15. Aaron confitebatur, &c. 491
Leuit. 18. De incestis cõsuetudinibus 142
Deuter. 4. Vt scias quod Dominus est Deus 17
Deut. 6. Audi Israël, Dominus Deus noster. etc. (17
Deut. 9. Iratus Dominus Aaroni 131
Deut. 28. Si audi eris uocem Dñi Dei tui, &c. 619
Deuter. 33. Hæc est tua lex, &c. 210. 211

Iudic. 14. Nisi arassetis meauitula 33
Ps. 2. Ego hodie genui te
Psal. 4. Irascimini, (39
nolite peccare 158
Psalm. 4. Mirificat Deus sanctum suum 612
Psal. 5. Non Deus uolens iniquitatem tu es 72
Psal. 25. Peccatorum aut iuuetutis meæ, etc. 114
Psal. 31. Dixi, confitebor aduersum me 491
Psal. 32. Pro hoc orabit ad te omnis sanctus. 288
Psalm. 37. Subditus esto Deo 589
Psal. 45. Et concupiscet rex decorē tuum. 38
Psal. 45. Vacate & uidete, &c. 589
Psal. 50. Ecce in iniquitatibus cōceptus sum 114
Psal. 50. Cor mundū crea in me Deus 309. 557
Psal. 67. In ecclesijs benedicite Deo 393
Psal. 72. Timebunt eum donec erit sol et luna 38
Psal. 81. Ego dixi dij estis (662
Psal. 99. Ipse fecit nos, &c. 65
Psal. 110. Dixit Dominus Domino meo 38
Psal. 110. Tu es sacerdos in æternum 228
Psalm. 115. Omnis homo mendax 117
Psal. 118. Gressus meos dirige, &c. 134
Ps. 126. Nisi Dominus custodierit ciuitatē. 660
Psalm. 130. Si iniquitates obseruaueris Domine. 143. 144. 288. 516. 584
Psal. 143. Qui das salutē regibus 660
Prouerb. 5. Bibe aquam ē tuis fontibus 207
Prouerb. 18. Iustus primū sese accusat 492
Eccl. 8. Impius nō potest euadere in bello 667
Eccl. 15. Deus dereliquit hominem in manu consilij sui. 100

Esa.7. Vocabitur nomẽ eius Emanuel 37
Esa.8. Obsigna legem in discipulis meis 387
Esa.9. Vocabitur nomẽ eius admirabilis 37
Esa.15. Et mors deuorabitur omnino 551
Esa.33. Panis ei dabitur. 302
Esa.45. Præter me non est Deus alius, formãs, &c. 55
Esa.46. Viuent mortui tui, &c. 549
Esa.46. Portamini in utero meo 528
Esa.53. Postq̃ dederit animam suam, etc. 455
Esa.53. Posuit Dñs in eo iniquitates, &c. 229
Esa.57. Habitãs cũ contrito & humili spiritu 376
Esa.59. Spiritus meus q̃ est in te 49.94
Esa.63. Spiritus Domini ductor eius fuit. 50
Esa.65. Ecce ego creo cœlos nouos, &c. 550
Esa.65. Ecce ego ad gentẽ, quæ nesciebat me. 355
Esa.66. Sicut cœli noui, & terra noua, etc. 550
Hier.10. Scio Domine, quod non est hominis uia eius 78.97
Hiere.17. Peruersum est humanũ cor super omnia 114.116
Hiere.20. Castigabo te in iudicio 516
Hier.31. De fœdere multa 346.349
Hiere.33. Et hoc est nomen, quod uocabunt eum, Dominus iustificator noster 36.37
Ezec.33. Viuo ego, nolo mortẽ peccatoris. 581
Ioël.2. Effundam de spiritu meo super omnem carnem 53.556
Oseæ 13. Dolores partu rientis uenient eis. 356
Amos 9. Ecce oculi Dei

super regnum peccans 354
Micheæ 5. *Egressus eius ab initio* 37
Zach. 7. *Verba quæ misit Dominus exercituum in spiritu sancto.* 50
Zach. 8. *Et iuramentum mendax ne diligatis.* 73
Zach. 9. *Tu quoq; in sanguine testamenti tui emittes uinctos tuos de lacu* 353
Zach. 12. *Effundam super domum Dauid spiritũ gratiæ & precũ.* 279 56.354.490.559
Dan. 2. *Deus transfert regna* 660
Dan. 4. *Libera te à peccatis iustitia, &c.* 328. 329.330
Dan. 9. *Tibi Domine iustitia, nobis autem confusio* 289
Matth. 3. *Confitebantur peccata* 495
Math. 3. *Ego baptizo uos aqua* 400.427
Matth. 3. *Hic est filius meus dilectus* 14
Matth. 5. *Ne resistatis malo.* 542 (627
Matth. 6. *Pater noster.*
Matth. 6. *Remitte nobis debita nostra* 287
Matth. 6. *Ne nos inducas in tentationem* 73
Matth. 6. *Sufficit diei afflictio sua* 524
Matth. 11. *Frustra colunt me mãdatis hominũ.* 518
Mat. 18. *Si peccauit in te frater tuus* 467
Matth. 18. *Vbicunq; sunt duo aut tres congregati* 35
Matth. 19. *Qui reliquerit domum, aut patrẽ.* 209
Matth. 22. *Secundũ autem simile est huic.* 145. 168
Matth. 23. *Super cathedrã Mosi sedent* 400
Matth 28. *Ego baptizo te in nomine patris.* 15. 23. 47

Marc. 16. Ego baptizo te in nomine patris, &c. 505
Luc. 3. Ne plus quàm constitutũ est poscite. 661
Luc. 5. Egredere à me Domine 284
Luc. 7 Remittũtur ei peccata multa. 332. 333. 334
Lucæ 10. Qui uos audit, me audit 400 (ria 120
Luc. 10. Samaritani histo
Luc. 11. Dabit spiritum se petentibus 96. 272
Luc. 13. de Pilato 462
Ioan. 1. In principio erat λόγος 27
Ioan. 1. Omnia per ipsum facta sunt 29
Ioan. 1. Et uerbũ caro factum est 33
Ioan. 1. Gratia & ueritas per Iesum Christũ. 254
Ioan. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, &c. 113
Io 4. Veri adoratores adorabunt patrem, etc. 277. 457. 627
Io. 5. Sicut pater exuscitat mortuos et uiuificat. 35
Ioan. 6. Nemo uenit ad me, &c. 532
Ioan. 6. Omnis qui audit à patre 95
Ioan. 8. Priusquã Abrahã natus est, ego sum. 35
Ioan. 9. Peccatores Deus non exaudit 601
Ioan. 14. Qui uidet me, uidet et patrẽ. 9 (est 42
Ioan 14. Pater maior me
Ioan. 14. Rogabo patrẽ, & alium paracletum dabit uobis 48
Ioan. 15. Sine me nihil potestis facere 35
Ioan. 16. Spiritus sanctus arguet mundum de peccato 105. 502. 20
Io. 16. Quicqd petieritis patrem in nomine meo. 35. 58. 602
Ioa. 17. Pro eis sanctifico meipsum 454
Ioan. 20. Dominus meus & Deus meus 34

Act.

Act. 5. Fide purificans corda 246
Act. 5. Oportet Deo magis obedire, &c. 691
Act. 7. Domine Iesu suscipe spiritũ meum. 36
Act. 10. Huic oẽs pphetæ testimoniũ, &c. 485
Act. 17. ĩ ipso uiuimus. 63
Ro. 1. Veritatẽ in iniustitia detinent 184
Rom. 1. Deus ipsis manifestauit 68
Rom. 3. Omnes peccauerunt, & carent gloria Dei 263
Ro. 3. Iustitia Dei in omnes 486
Ro. 3. Legem stabilimus per fidem 292
Rom. 3. Non iustificabitur ex operibus legis omnis caro 102
Ro. 4. Operanti merces non imputatur secundum gratiam 256
Rom. 4. Credidit Abraham Deo, et imputatũ est ei ad iustitiam. 264
Rom. 4. Ideo gratis ex fide, ut sit firma promissio. 222. 256. 487
Rom. 5. Iustificati fide, &c. 486
Rom. 5. Per hominẽ intrauit peccatũ in mundum 73
Rom. 5. Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia 256
Ro. 5. Vnius delicto omnes mortui sunt. 112
Ro. 6. Nõ estis sub lege, sed sub gratia. 256. 292
Rom. 6. Non regnet peccatum in mortali corpore uestro. 133. 309
Rom. 6. Peccatum nobis non dominabitur. 379
Ro. 7. Inimicitiã aduersus Deum 181
Rom. 7. Per legem peccatum fit excellenter peccatum 109
Ro. 7. Video aliam legẽ in mẽbris meis. 113. 286

Rom.7. Ego aliquando uiuebam sine lege.196. 366
Rom.7. Lex est spiritalis 139.561
Rom.8. Nulla nunc condemnatio est his, &c. 370.292
Rom.8. Sensus carnis inimicitia est aduersus Deum 113.115
Rom.8. De peccato damnauit peccatum 455
Ro.8. Si secundũ carnẽ uixeritis, moriemini. 132.370.371.307
Rom.8. Qui ducuntur spiritu Dei, hi sunt filij Dei 93
Rom.8. Ipse spiritus dat testimoniũ spiritui nostro 49
Rom.8. Quos elegit. 534.432
Rom.8. Quis condemnabit? Christus pro nobis mortuus est 292
Rom.9. Israël sectando legem iustitiæ, ad legẽ iusticiæ nõ ꝓuenit. 252
Rom.9. Misereor cuius misereor 531
Rom.10. Ore fit confessio ad salutẽ. 293.294
Ro.11. Conclusit Deus omnes sub obedientiã. 530
Ro.12. Exhibete corpora uestra, &c. 719
Rom.13. Necesse est obedire non solũ propter iram, &c. 688
Rom.14. Quod non est ex fide, peccatum est. 376
1.Cor.1. Placuit Deo ꝑ stultã prædicationẽ. 8
1.Cor.1. Qui gloriatur, in Dño glorietur. 289
1.Cor.2. Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. 93
1.Cor.3. Fundamentum non potest poni aliud. 394
1.Corin.4. Nihil mihi conscius

conscius sum 287
1. Corin. 4. Vt sint fideles 383
1. Cor. 6. Ne erretis, nec scortatores nec idolo latræ, &c. 307
1. Cor. 7. Melius facit nõ elocans, &c. 218
1. Cor. 9. Castigo corpus meum 720
1. Cor. 11. Si nos iudicaremus ipsi. 474. 521
1. Cor. 12. Idem est Deus agens omnia in omnibus 80
1. Cor. 12. Omnia hæc efficit unus & idem spiritus 49
1. Cor. 13. Si habeam omnem fidem, dilectionẽ autem nõ habeam, nihil sum 324
2. Cor. Lex ministerium mortis 559
2. Cor. 3. Non sumus idonei per nos ipsos cogitare aliquid 382
2. Cor. 3. Trãsformamur tanquã à Domini spiritu 49
2. Cor. 3. Quod si administratio in literis, etc. 350
2. Cor. 3. Cũ legitur Moses, uelamen cordibus illorum impositũ est. 235
2. Cor. 3. Nos reuelata facie spectantes gloriã Domini. 556 (gus. 89
Gal. 3. Lex est pædagogus
Gal. 4. Hæc sunt duo Testamenta 345
Gal. 5. Manifesta sunt opera carnis 307
Gal. 5. Vnusquisq; opus suum probet 375
Eph. 1. Elegit nos in Christo 534
Eph. 2. Eramus et nos natura filij iræ. 433. 113
Eph. 2. Gratis saluati estis per fidem 269
Ephes. 2. Ipsius opus sumus 274
Eph. 4. Per quem audemus

mus accedere 245
Eph.4. Conditus homo in iustitia 110
Ephe. 5. Christus dilexit ecclesiam 432
Eph.6. Educate filios in disciplina 720
Colos. 2. In Christo consummati estis 292
Colos.2. In quo habitat plenitudo diuinitatis corporaliter. 25.36
Philip.2. Qui cum esset in forma Dei 40
Philip.2. Deus est qui efficit 533
Philip.3. Qui cœpit in uobis opus 533
Philip.4. Pax Dei quæ superat omnem sensum, &c. 153
1.Timoth.1. Lex posita est iniustis 89.192
1.Timo.4. Speramus in Deo uiuo 63
Tit.3. Hæreticũ hominẽ post unam, &c. 472
Iac.2. Ex operibus iustificatur homo, non ex fide solum 323
Iac.5. Confitemini mutuò peccata 492
1.Pet.1. Spiritus Christi in eis 49
1.Pet.2. Sacerdotiũ sanctum, &c. 456
1.Pet.3. Baptisma quod est non sordium corporis depositio. 425
1.Pet.ult. Deus superbis resistit. 588
1.Ioan.1. Quod erat ab initio 31
1.Io.3. Qui peccatũ facit, ex diabolo est. 310
1.Ioan.3. Quia ab initio diabolus peccat 73
1.Ioan.4. Filius Dei uenit, ut destruat opera diaboli 136.253
1.Ioan.4. Deus charitas est 125
1.Ioan.5. Tres sunt qui testimoniũ perhib. 52
Heb.1. Splẽdor gloriæ. 20.21.

Hebr.

Hebr.4. Accedamus ad thronum gratiæ. 257
Hebr.6. Impoßibile est eos qui semel illuminati sunt, &c. 469
Hebr.7. de ueteri Testamento abrogato. 346
Hebr.10. Volũtarie peccantibus 472
Hebr.11. Fides est ὑπόστασις rerum sperandarum 248
Hebr.13. Per ipsum offeramus hostiam laudis. 455
Hebr.13. Obedite ijs qui præsunt 402

FINIS.

LOCI THEOLOGICI COLLECTI A' PHILIPPO Melanchthone.

PRAEFATIO.

Ta conditi sunt homines à Deo, ut numeros & ordinem intelligant, et in discendo multũ utraq; re, numeris & ordine adiuuẽtur. Quare in artibus tradendis singulari cura monstratur ordo partium, & indicantur initia, progressiones, & metæ. Hanc explicandi formam in Philosophia uocant methodum. Sed hæc in ijs artibus quæ demonstrationibus extruuntur, aliter quàm in doctrina Ecclesiæ instituitur. Nam demonstratiua methodus progreditur ab ijs quæ sensui subiecta sunt, & à primis noticijs, quæ uocantur principia. Hic in doctrina Ecclesiæ tantum ordo quæritur, nõ illa methodus demonstratiua. Nam hæc doctrina Ecclesiæ non ex demonstrationibus sumitur, sed ex dictis quæ Deus certis & illustribus testimonijs tradidit generi humano, per quæ immẽsa bonitate se et suã uoluntatẽ patefecit.

Methodus.

Principia.

Ac ut in philosophia quærũtur certa, & discernuntur ab incertis: & causæ certitudinis sunt, experientia uniuersalis, principia & demonstratio-

Certitudinis causæ.

nes : ita in doctrina ecclesiæ certitudinis causa est reuelatio Dei, et considerandum est quæ sententiæ à Deo traditæ sint. Vt certa est cuilibet sano hæc sententia, Bis 4. sunt 8. est enim naturalis noticia, ut principiorum : ita sint certi nobis & immoti articuli fidei, comminationes et promissiones diuinæ: ita certum sit, agenti pœnitentiam remitti peccata propter filium Dei, exaudiri se, & fieri hæredem uitæ æternæ. Sed causæ certitudinis diuersæ sunt. Sententiam de numeris mens suo iudicio uidet : at articuli fidei certi sunt propter reuelationem, quæ certis & illustribus testimonijs Dei confirmata est, ut resuscitatione mortuorum, & multis alijs miraculis. Sed quia res sunt extra iudiciũ humanæ mentis positæ, languidior est assensio : quæ fit, quia mens mouetur illis testimonijs & miraculis, & iuuatur à spiritu sancto ad assentiendum.

Etsi autem philosophia docet, dubitandum esse de his quæ non sunt sensu comperta, nec sunt principia, nec sunt demonstratione confirmata, ut hic licet dubitare, seu ἐπέχειν, an sola nubis cauitas sit causa cur iris sit arcus : tamen doctrinam ecclesiæ à Deo traditam sciamus certam et immotã esse, etiam si nec sensu deprehenditur, nec nobiscum nata est, ut principia, nec demonstrationibus inuenitur: sed causa certitudinis est, reuelatio Dei, qui est uerax.

Quare illam dubitationem philosophicam, seu

ἐποχὴν

ἐποχὴν, nequaquam admittamus ad doctrinam ecclesiæ à Deo traditam. Hæret alioqui in mentibus in hac naturæ humanæ corruptione, ingens confusio dubitationum de Deo: quibus repugnandum est, & opponendæ sunt sententiæ à Deo traditæ. Non alenda est hic, aut laudanda dubitatio: sed sit fides certa adsensio, & ἔλεγχος; id est certitudo, qua mens conuicta diuinis testimonijs, firmissimè amplectitur uocem diuinam, de rebus non adparentibus, ut loquitur Epistola ad Hebræos. Fides.

Hæc præfari necesse est, ut initio cogitemus, res certas, firmas, & immotas in ecclesia doceri. sicut inquit filius Dei: Cœlum & terra transibunt, uerba autem mea non præteribunt. Deinde etiam cogitemus, fidem esse firmam adsensionem, amplectentem integram Euangelij doctrinam: non esse, ut in Academia Arcesilæ, ludos ambiguos opinionũ & disputationum, sicut multa petulantia ingenia, & multi superbi homines semper iudicarunt, iudicant & iudicabunt: quorum blasphemias punit Deus, & præsentibus & æternis supplicijs.

Nunc de ordine partium doctrinæ aliquid præfandum est. Ipsi libri prophetici & apostolici optimo ordine scripti sunt, & articulos fidei aptissimo ordine tradunt. Est enim historica series in libris propheticis & apostolicis. ordiuntur à prima rerum creatione, & conditione ecclesiæ, & dein- Sacrorum librorum ordo.

ceps omnium temporum series à conditione rerum usq; ad Cyri monarchiam cõtinetur in libris Propheticis. In hac serie multæ narrantur instaurationes Ecclesiæ, & insperguntur narrationibus doctrina legis, & promissio Euangelij. Deinde Apostoli testes sunt de Christo exhibito, nato, crucifixo, resuscitato. Hæc sunt historica. Et in concionibus Christi continentur articuli fidei, explicatio legis & Euangelij. Accedũt & Pauli disputationes, qui ut artifex instituit disputationem in Epistola ad Romanos, de discrimine legis & Euangelij, de peccato, de gratia, seu recõciliatione, qua restituimur ad uitam æternam.

Scripturarũ interpretatio.

Etsi autem hunc ordinem animaduertenti, non multum opus est commentarijs, aut nostris libellis, aut similibus: tamen quia uult Deus in Ecclesia uocem docentiũ sonare, ut dicitur de ministerio euangelij Eph. 4. non frustra labor docendi suscipitur. Non gignimus nouas res, seu materias, ut Hesiodus aliud tradidit quàm patres Sem, Iaphet: & hæretici res nouas comminiscuntur, non traditas ab Apostolis: sed pij interpretes acceptas à Deo sententias in Prophetica & Apostolica narratione, bona fide recitant. Et quia rudes non ubiq; genus sermonis intelligunt, non statim uident ordinem rerum, communefaciendi sunt uoce interpretum de genere sermonis, & de rerũ ordine. Et quia multæ corru-

ptelæ

ptelæ subinde excogitatæ sunt, et excogitabuntur, pij pastores & doctores sunt testes ueræ sententiæ certa autoritate acceptæ, & refutatores falsarum interpretationum. Propter has causas Deus ministerium Euangelij, et studia in templis & in scholis sua ope seruat, & subinde restituit, ut simus custodes librorum propheticorum et apostolicorum, et testes ueræ interpretatiõis: et refutemus omnes opiniones pugnantes cum doctrina tradita per prophetas, Christũ, & Apostolos, ne extinguatur lux Euangelij: ac (ut Ephes. 4. dicitur) ne ecclesiæ tanquam uentis agitatæ & dissipatæ, amissa ueritate, implicẽtur uarijs erroribus, ut sæpe accidit. Ethnici amissa luce doctrinæ patrũ, horrendis & uarijs furoribus agitati sunt, mactarunt humanas hostias, coluerunt Priapos, prostituerunt coniuges & uirgines, ut Idola placarent. Sic quàm uaria genera furorum fuerunt in Marcionis & Manichei secta? quantũ blasphemiarũ, libidinũ, seditionũ? Quàm uarij furores nunc sunt Anabaptistarum, qui multum habent contagij Manicheorum? Ab Ario furores Mahometici orti sunt. Quales furores sunt in inuocatione mortuorũ, & cultu statuarum, in uenditione missarum, in defensione legis de cœlibatu, & multis alijs quæ defendunt Eccius, Pygius, & similes parasiti Pontificum.

Ethnicorum & hæreticorum errores.

Hæc exempla furorum omniũ ætatum confide-

rent pij, & commonefacti uoce recte docentium, amplectantur utraque manu et toto pectore libros propheticos & apostolicos à Deo traditos, & adiungant enarrationes & testimonia purioris ecclesiæ: ut symbola, apostolicum & Nicenum: ut lucem Euangelij retineant, nec in furores tales incidant, quales (ut dixi) sequuntur extincta luce Euangelij. Qui uerò pio studio legent propheticos & apostolicos libros & symbola, & quærent purioris ecclesiæ sententiam, facile iudicabunt, quibus humanis enarrationibus deinde adiuuari possint: & intelligent quid utilitatis adferant piorum explicationes rectè & dextrè scriptæ, & ex fontibus sumpta testimonia. Hos, si uoluntates erunt piæ, in hoc studio & hac dijudicatione, Deus reget spiritu sancto, ne diaboli præstigijs fallantur, sed flectantur ad agnoscendas, amplectendas, & retinendas ueras sententias. Sicut Paulus inquit: Deus est, qui cum efficerit ut uelitis, efficiet etiam ut perficiatis. Cum accenderit uoluntatem, ut pio studio quærat ueritatem, adiuuabit etiam eam, & gubernabit, ut labor sit nobis & alijs fœlix.

DE DEO.

Hominum & creationis & redemptiõis causa.

IDeo conditum est genus humanum, ac deinceps ideo redemptum est, ut sit imago et templũ Dei, Deum celebrans. Vult enim Deus agnosci, & celebrari. & fulsisset illustris & firma notitia Dei in mentibus

mentibus hominum, si natura hominum mansisset integra. nec deinde postquam recepti sunt in gratiam Adam *&* Heua, *aliud est maius ac melius opus hominis, quàm uera* Dei *agnitio, inuocatio, et prædicatio, ut* Psalm. 149. *Laus eius in ecclesia sanctorum. &* Psalm. 117. *Non moriar, sed uiuam, & narrabo opera* Domini. *Sit igitur prima & summa cura hominis, ueram de* Deo *doctrinam discere: sicut et primum præceptum, hoc officium præcipue postulat. Sed humanæ mentes in hac corruptione naturæ in magna & tristi caligine uagantur, quærentes an sit* Deus, *an sit prouidẽtia, & quæ sit* Dei *uoluntas. Et quanquam esse* Deum, *& præcipere obedientiam iuxta discrimen honestorum & turpium, impressum humanis mentibus, & regulariter punire atrocia scelera atrocibus supplicijs in hac uita, multa illustria & firma testimonia ostendunt: tamen horrẽda dubitatione cruciantur animi, quia uident sæpe opprimi pariter bonos et malos ingentibus calamitatibus.*

Hominis optimum opus quod.

Et quanquam utcunque mens humana agnoscit Deum *punire sontes, tamen de reconciliatione nihil nouit sine reuelatione diuinæ promißionis. Ideo cum pœnis obruimur, aut disputant homines casu eas accidere, aut mirantur cur* Deus *hanc infirmam naturam tantis miserijs oneret.* Pericles *putat casu, uel ex materiæ contagijs, principaliter oriri*

pestilentiam Atticam: non agnoscit pœnã esse diui nam. Oedipus *agnoscit se à* Deo *puniri, sed prorsus nihil scit de remißione peccatorum.*

Dei cognitio.

Cum igitur tantæ sint tenebræ humanæ mentis, agnoscamus ingens beneficium esse, quod Deus *se se patefecit ipse clara uoce & certis testimonijs, in de usq; ab initio post conditum genus humanum, & post conditam ecclesiã suam: quod tradidit sua uoce legem & promißionẽ reconciliationis: et addidit ingentia miracula, ut seruationẽ in diluuio, deletionẽ* Sodomorũ, *eductionem populi* Israël *ex* Aegypto, *& multas resuscitationes mortuorum.*

His illustribus testimonijs quæramus Deum *patefactum, & seiungamus nos ab ethnicis, & omnibus ignaris* Euangelij: *& in nostra inuocatione cogitemus quẽ* Deum *inuocemus, ubi & cur se* Deus *patefecerit: non uagemur animis, ut ethnici, aut qui ad statuas currunt: non negligenter aut frigide cogitemus de patefactione* Dei, *sed agnoscamus esse ingens beneficium, & certum testimonium quod uelit nobis opitulari. Sic deducit nos ad patefactionem* Paul. 1. Cor. 1. *Cum mundus* Deum *sapientem nõ nosset per sapientiam, placuit* Deo *per stultam prædicationem saluos facere credentes. id est, quia uagantur animi, & intuentes hunc pulcherrimum ordinem in creaturis sapientißimè institutum, & nos de opifice commonefacientẽ: tamen dubitant an sit*

an sit prouidentia, an recipiamur à Deo, exaudiamur, iuuemur: edita est uox Euangelij, qua se Deus patefecit, & tamen hanc quoq; maxima pars hominum ut fabulosam deridet. Sed aliqui amplectũtur. hi discũt rectè agnoscere & rectè inuocare Deum, & donantur æterna uita, iustitia, gloria, &c.

Sic Christus deducit nos ad patefactum Deum. cum peteret Philippus monstrari patrem, grauiter obiurgat eum, et ab illa speculatione reuocat, ac inquit: Qui uidet me, uidet patrẽ. Non uult uagabũdis speculationibus quæri Deũ, sed uult oculos nostros defixos esse in hũc exhibitũ filium, et inuocationem dirigi ad hũc Deũ æternum patrẽ, qui se patefecit misso hoc filio, & dato Euãgelio, et qui propter hunc filiũ mediatorẽ recipit nos, & exaudit.

Ita semper Deus ab initio, procedens ex sua arcana sede propter salutem nostram, & sese patefaciens, ac familiariter nobiscũ colloquens, tradidit aliquod uerbum et testimonium, ad quod alligauit mentes hominum, ita ut hunc uerè esse Deum æternum conditorem statuerent, qui se patefecerat hac uoce, & hoc testimonio. Sic in primo præcepto alligat populũ ad uerbũ quod sonuit in monte Sina, & ad eductionem ex Aegypto: Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti Complectitur omnia miranda facta in eductione, quæ fuerunt testimonia præsentiæ Dei. Hic idem Deus de-

dit promiſsiones de mediatore, propter quem inde uſq; ab initio patres exaudiri ſe ſciebant. Ita alligata erat eorũ inuocatio ad hunc Deum, *qui ſe in eductione ex* Aegypto *pateſecerat, & dederat promiſſiones de mediatore. ut* Dauid *inquit,* Dixit Dominus Domino meo, *ſede à dextris meis,* Tu es *ſacerdos in æternum, &c.* Ita *nos iam exhibito, crucifixo & reſuſcitato* Christo, *&* Euangelij *luce agnita, hoc ipſum teſtimonium nobis proponamus, in hunc filium intueamur, ac diſcamus hæc duo, quis ſit* Deus, *& quæ ſit uoluntas eius: & noſtram inuocationem ab* Ethnica, Turcica, Iudaica, *prudenter & ardenter ſeiungamus.*

Inuocationis ueræ a falſa diſcrimen.

Præcipue *enim duabus grauiſsimis quæſtionibus differt uera inuocatio à falſa: quæſtione de eſſentia, & quæſtione de uoluntate.* Turci *etſi dicunt ſe inuocare unum* Deum *conditorem cœli & terræ, tamen à uero* Deo *aberrant: quia negant hunc eſſe* Deum *qui miſit filium mediatorem, non igitur recte inuocant. Eſt enim æterna & immota regula* Ioan. 5. Qui *non honorat filium, non honorat patrem.* Primũ *igitur* Turci *de eſſentia* Dei *errãt, quia fingunt ſibi ſuũ* Deũ *qui non ſit pater* Ieſu Christi.

Turcorũ de Deo error.

Secundò *errant de uoluntate. Cum promiſsiones ignorent, et negent filium eſſe mediatorem, manent in perpetua dubitatione, nec poſſunt ſtatuere ſe recipi à* Deo, *& exaudiri. Qui uero manent in ea dubitatione,*

bitatione, non inuocãt, sed fugiunt Deum, & ruunt uel in contemptum Dei, uel in æternas desperationes, & in blasphemias.

Econtrà ecclesia Dei *affirmat hunc esse Deum conditorem rerum, qui se patefecit misso hoc filio, & dato Euangelio, & editis testimonijs ingẽtibus, quæ recensentur in historia prophetica & Euangelica. Ita primum de essentia Dei iudicat non ex humanis imaginationibus, sed ex uerbo Dei, certis testimonijs tradito. Deinde de uoluntate, certò scimus filium Dei mediatorem cõstitutum esse mirabili & inenarrabili consilio, & certò recipi & exaudiri nos petentes propter hunc mediatorem. His discriminibus initio cõsideratis, quæ quidem in inuocatione quotidie cogitanda sunt, rectius intelligetur, quomodo quærendus, agnoscendus, & inuocandus sit Deus, q̃ ex ociosis speculationibus quas multi cumularũt sine modo in cõmentarijs Lõgobardi.*

Dei essentia & uoluntas.

Vt *autem descriptionem aliquam Dei teneamus, conferam duas: alteram mutilam Platonis, alteram integram, quæ in ecclesia tradita est, & ex baptismi uerbis discitur. Platonica hæc est: Deus est mens æterna, causa boni in natura. Quanquam autem hæc Platonica descriptio adeò erudite composita est, ut difficile sit iudicare parum exercitatis quid desit: tamẽ quia nondum ita describit Deum ut sese patefecit ipse, requirenda est alia illustrior & propior*

Dei descriptio Platonica.

pior descriptio. Verba sunt hæc, Deum esse mẽtem æternã, id est essentiam spiritualem, intelligentem, æternam, causam boni in natura, id est ueracem, bonam, iustam, omnipotentem, cõditricem bonarum rerum omnium & totius ordinis in natura, & humanæ naturæ ad certum ordinem, id est ad certam obedientiam. Hæc omnia complexus est Plato. Sed hæ sunt adhuc humanæ mentis cogitationes, quæ & si ueræ & eruditæ sunt, & ex firmis demonstrationibus natæ, tamen addendũ est, qualem se Deus ipse patefecerit. Sit igitur hæc altera descriptio:

Ecclesiastica Dei descriptio.

Deus est essentia spiritualis, intelligens, æterna, uerax, bona, pura, iusta, misericors, liberrima, immensæ potentiæ et sapientiæ, pater æternus, qui filium imaginem suam ab æterno genuit, et filius imago patris coæterna, et spiritus sanctus procedens à patre et filio: sicut est patefacta diuinitas certo uerbo, quod Pater æternus cum filio & spiritu sancto condiderit & seruet cœlum & terram, & omnes creaturas, & in genere humano condito ad imaginem suam: & certam obedientiam elegerit sibi ecclesiam, ut ab ea hæc una & uera diuinitas patefacta certis testimonijs, & per uerbum traditum prophetis & apostolis, agnoscatur, inuocetur & colatur, iuxta uerbum illud diuinitus traditũ: & damnentur omnes cultus qui fingunt alios deos, et hæc uera diuinitas in uita æterna celebretur.

Hæc

Hæc descriptio propius recitat quis sit Deus, & deducit nos ad patefactionem diuinam, sicut in ecclesia semper hæc doctrina tradita est. Primum caput Genesis testatur, Deum esse essentiam intelligentem. ait enim, dixit Deus. constat autem, dicere esse intelligentis essentiæ, non brutæ. Et esse bonam essentiam, puram, iustam & liberrimæ uoluntatis, testatur creatio hominis, cui ad imaginem diuinam condito impressit Deus notitias, quæ præcipiunt bona, iusta, & ordinata: & addidit libertatem uoluntatis. & si hæc bona post lapsum primorum parentum deformata sunt. Præterea quod sit essentia æterna et omnipotens. creatio ipsa testatur, de qua dicitur, In principio creauit Deus cœlum et terrã.

Dei tres personæ.

Personæ uerò tres & si in eodem capite obscurius monstrantur, tamen paulatim clarius reuelatæ sunt. Pater dicens genuit uerbum, quod est imago æterni patris. Et de spiritu sancto expresse dicitur, Et spũs Domini ferebatur super aquas. Sed postea patribus & prophetis exhibita est doctrina illustrior. Dauid & Esaias clare supra angelos & omnes creaturas collocant Messiam, & Deum nominant: ut Psal. 2. Filius meus es tu, &c. & Psal. 45. Et concupiscet rex decorem tuum, quoniã ipse est Deus tuus, & adorabis ipsum. Et Esa. 9. Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & uocabitur nomen eius Deus fortis, pater æternæ uitæ.

Tandem

Tandem in nouo Testamento clarissimè patefactæ sunt tres personæ. ut in baptismo Christi, pater inquit, Hic est filius meus dilectus. Filius conspicitur palàm stans in flumine: Spiritus sanctus uero, manifesta specie insidet filio. In hanc reuelationem intueamur, & nostras cogitationes de Deo, & inuocationem nostram ab ethnica, Turcica, Iudaica seiungamus: et hunc æternũ patrem, qui se ibi patefecit misso filio suo Iesu Christo, & ostenso spiritu sancto, inuocemus, unà cum filio & spiritu sancto conditorẽ rerum et opitulatorẽ. Hæc sæpe cogitanda sunt inter inuocandũ. Quomodo autẽ personæ discernẽdæ sint, postea dicetur. Prius enim aliquo modo reliqua pars descriptionis declaranda est.

Dixi creaturas conditas esse à patre, filio, et spiritu sancto. id quoq; passim in ueteri & nouo testamento traditũ est, ut Io. 1. de uerbo, Omnia per ipsum facta sunt. & de spũ sancto, Spũs Domini fouebat aquas. Sẽper igitur regula teneatur infixa menti, creationẽ rerum, & conseruationẽ, opera esse totius trinitatis, æterni patris, filij, & spiritus sancti.

Rerum creatio & conseruatio totius trinitatis opus.

Postremò in descriptione Dei fit mentio ecclesiæ, ut mentes nostræ sint alligatæ ad hunc Deum, qui se patefecit in ecclesia: & sciant hunc uerè esse cõditorem rerum, qui se, dato hoc suo uerbo, certis testimonijs ab initio mundi patefecit. Sciãt item sic de eo sentiendum esse, sicut se patefecit.

Ethnici

Ethnici & Turci se quoq; iactitant inuocare illum Deũ, qui condidit cœlum & terrã: sed falsò id iactitãt, quia uagãtur animis, nec uolũt audire conditorẽ se patefacientẽ uerbo suo, et misso filio. Aberrant ergo à uero conditore, & fingũt sibi conditores suis speculationibus. Quare in omni cogitatione de Deo, & in omni inuocatione mẽtes intueãtur Christũ missum in carne, crucifixũ & resuscitatum: & statuant hunc uerè esse Deũ conditorẽ, qui hunc filiũ misit, & dedit ecclesiæ suæ Euangelium.

Percurri utcũq; particulas descriptionis: in quibus hoc quoq; sciamus, has uirtutes quas Deo tribuimus, in eo nõ esse accidentia, ut in homine seu angelo sapientia, iustitia, bonitas, sunt accidentia & res mutabiles. Sed sicut potẽtia Dei non discernenda est ab essentia, nec aliud est: sic nõ sunt aliæ res, sapientia, ueritas, iustitia, bonitas Dei, sed sunt ipsa essentia, quæ est quiddam uiuũ per sese subsistẽs, intelligens, æternum, omnipotens, bonum, iustum.

Hanc Dei descriptionem ut teneret ecclesia in conspectu & ob oculos, distinctam ab ethnicis opinionibus, commendauit eam nobis Christus in prima & notissima ceremonia: Ego baptizo te in nomine patris & filij & spiritus sancti. id est, ego hac mersione mandato Christi testificor, te recipi à Deo creatore omnium rerum, patre æterno, filio eius Iesu Christo, & spiritu sancto, quem Deum agno- Baptismi formula.

agnoſces placatũ eſſe per Ieſum Chriſtũ filium æterni patris, & hac fiducia inuocabis, qui te Spiritu ſancto reget, et uiuificabit ad uitam æternam, ſicut promiſsiones diuinæ pollicentur: Effundam de meo ſpiritu ſuper omnem carnem &c. & Chriſtus inquit Ioan. 14. Ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit uobis, Spiritum ueritatis.

Quare de Deo cogitantes, ſiue in docendo, ſiue in inuocando, Baptiſmi doctrinam & teſtimonium nobis proponamus: nec tantum de numero ſpeculemur, ſed de cauſsis, cur filius miſſus ſit, de promiſſione reconciliationis, de gubernatione miranda ſanctorum qui à Chriſto defendũtur contra diabolũ, & Spiritu ſancto mirabiliter uiuificantur. Etſi enim diabolus, qui eſt homicida, mirabilibus inſidijs oppugnat ſingulos, ut auulſos à Deo euertat: tamen Chriſtus è contra propugnat oues ſuas, quãlibet imbecilles & ærumnoſas, ſicut inquit: Oues meæ uocem meam audiunt, & nemo rapiet eas de manu mea. Simul ergo de admirandis beneficijs Dei propter filium donatis cogitemus, quoties uerba Baptiſmi recitamus,

TESTIMONIA DE Vnitate Dei.

Dei eſſentia.

VNa eſt æterna eſſentia diuina, iuxta deſcriptionem poſitam, æternus Pater, Filius imago Patris, & Spiritus ſanctus. Ac perſonæ diſcernuntur,

nuntur, quoties diuinitas intra sese describitur. sed cum opponitur creaturis, mentio fit unius æternæ essentiæ, ut Deuter. 6. *Audi Israël, Dominus Deus noster, Dominus unus est. Ac pij obseruent adpellationem. Dixi discernendam esse inuocationem ecclesiæ ab ethnica: ideo populus Israël peculiarem adpellationẽ Iehoua tribuit Deo, ut discernat Deũ uerum conditorem, qui se in hoc populo patefecit, ab idolis & commenticijs numinibus ethnicorum.* Deut. 4. *Vt scias quod Dominus est Deus, & non est alius præter eum. id est, hic est Deus patefactus in hoc populo Israël, solus est Deus.* Deut. 32. *Videte quod ego sim solus, nõ est alius præter me.* Esaiæ 44. *Hæc dicit Dominus rex Israël & redemptor eius, Dominus exercituum: Ego sum primus et nouißimus, & præter me non est Deus.* Esa. 45. *Ego sum Deus, & non est ullus præterea, præter me non est Deus. Ego Deus, & non est alius, formans lucem, & creans tenebras. Item: Non est alius Deus præter me, Deus iustus & saluans, nõ est præter me. Conuertimini ad me, & salui eritis omnes fines terræ: quia ego sum Deus, & non est alius.* 1. Corinth. 8. *Scimus quod nihil est idolum in mundo, & quod nullus est alius Deus, nisi unus. Nam & si sunt qui dicuntur dij, siue in cœlo, siue in terra, sicut sunt dij multi et domini multi, nobis tamen unus est Deus pater, ex quo omnia, et nos in illo. & unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia,*

Iehoua.

nia, & nos per eum. Ephes. 4. Vnus Deus & pater omnium, qui super omnes, & per omnia.

DE TRIBVS PERSONIS Diuinitatis.

IN hoc articulo necesse est constitui quid uocabulum personæ significet. Primùm igitur trado hanc definitionem, conuenientem huic articulo: Persona ut ecclesia in hoc articulo loquitur, est substantia indiuidua, intelligens, & incommunicabilis. Satis constat ueteres scriptores ecclesiæ solitos hæc duo uocabula discernere, οὐσίαν & ὑπόστασιν, & dicere unam esse οὐσίαν, id est, essentiam æterni patris, filij, & spiritus sancti, sed tres ὑποστάσεις: id est, tres uere subsistentes, non commenticios, non caducos, non confusos, sed distinctos seu singulares intelligentes. Pro hac uoce, Latini usi sunt nomine personæ. & quanquam Græca uox ὑπόστασις est illustris, tamen quia ingeniorum petulantia sæpe conturbat rectè dicta, rixæ etiam de uocabulo ὑπόστασις ortæ sunt. Cesserunt igitur Græci, & Latinos secuti, cœperunt etiam hoc loco dicere tria πρόσωπα. Sed nos omissis rixis uocabulorum ecclesiæ sententiã fideliter retineamus, et uerbis iã in ecclesia usitatis et receptis sine ambiguitate utamur.

Persona quid.

ὑπόστασις.

Serueti error.

Lusit homo phanaticus, Seruetus, de uocabulo personæ: & disputat, olim Latinis significasse habitum, aut officij distinctionẽ. ut dicimus, Roscium aliàs sustinere personam Achillis, aliàs sustinere perso-

personam Vlyßis: seu alia est persona consulis, alia serui. & Cicero inquit, Magnum est in republica tueri personam principis. Et hanc ueterem significationem uocabuli sycophanticè detorquet ad articulum de tribus personis diuinitatis. Sed has impias præstigias fugiamus, et execremur: & sciamus in hoc articulo aliter loqui ecclesiam, & personam dici substantiam indiuiduam intelligentem, & incommunicabilem. Persona.

Ac prodest in hac cogitatione sæpe mente intueri baptismũ Christi. ubi tres personæ illustri discrimine monstrantur. Pater sonat hanc uocem, Hic est filius meus dilectus: Filius stans in flumine, conspicitur: & spiritus sanctus specie uisibili demittitur. Ad hanc monstrationem accommodentur & firma testimonia, quæ narrant quis et qualis sit filius, & quis & qualis sit spiritus sanctus.

Primùm ergo hoc discrimen teneatur. Pater æternus est, persona non nata, sed quæ genuit ab æterno filium imaginem sui. Filius est imago patris, genita ab æterno à patre: qui postea certo tempore in utero Mariæ assumpsit humanam naturam, ut infrà dicetur. Spiritus sanctus est agitator, procedens à patre & filio, & mittitur ad sanctificandas mentes, id est nouam lucem, iustitiam & uitam Deo placentem, & æternam, accendendam in his qui fiunt hæredes uitæ æternæ. Sunt itaq; tres personæ diuinitatis, immensæ, coæternæ, ὁμοούσιοι. Pa- Personarum in trinitate discrimen.

ter Domini nostri Iesu Christi: filius, qui dicitur λόγος, & imago æterni patris, & spiritus sanctus. Nec sunt plures personæ diuinitatis.

Etsi autem omnes angelicæ & humanæ mentes obstupescunt admiratone huius arcani, quod Deus filium genuit, & quod à patre et filio procedit sanctificator spiritus: tamen sic sentire necesse est. Quia, ut toties iam dictum est, de Deo sentiendum est, sicut se patefecit. Ethnici uagabantur animis, quærentes Deum suis speculationibus: at ecclesia agnoscit Deum æternum, & omnipotentem conditorem talem, sicut se patefecit. Et quanquã hæc arcana non penitus perspicimus, tamen in hac uita Deus inchoari uult hanc agnitionem, & inuocationem nostram à falsa discerni: & reuelationem certis testimonijs in uerbo suo proposuit, in quo ceu fœtus in aluo materno nutrimentum attrahens umbilico & cotylidonibus, nos quoq; sedemus inclusi, & attrahimus agnitionem Dei, & uitam ex uerbo Dei, ut eum inuocemus, sicut se patefecit.

DE FILIO.

Filii diuersæ appellatiões.

Sic autem describitur filius. Ioann. 1. nominatur λόγος. In Epistola ad Colossen. nominatur imago Dei. In Epistola ad Hebr. uocatur splendor gloriæ, id est effigies seu imago substantiæ patris. Ac loqui textum de natura diuina filij, manifestum est: quia inquit, omnia per eum cõdita esse. In symbolo dicitur, Lumen de lumine. Harum adpellationum

tionum collatio, declarat eas. Filius dicitur imago & λόγος. Est igitur imago cogitatione patris genita. quod ut aliquo modo considerari possit, à nostra mente exempla capiamus.

Voluit enim Deus *in homine conspici uestigia sua: & si hominis natura retinuisset primã lucem, speculum esset diuinæ naturæ minus obscurum. nunc in hac caligine tamen aliqua notari uestigia possunt. Mens humana cogitando mox pingit imaginem rei cogitatæ. Sed nos non transfundimus nostram essentiam in illas imagines, suntq; cogitationes illæ subitæ & euanescentes actiones. At pater æternus sese intuens, gignit cogitationem sui, quæ est imago ipsius, nõ euanescens, sed subsistens communicata ipsi essentia.*

Hæc igitur imago, est secunda persona, & conueniunt appellationes. Dicitur λόγος, *quia cogitatione generatur.* Dicitur *imago, quia cogitatio est imago rei cogitatæ.* Dicitur *splendor gloriæ, quod Græcè significantius scriptũ est* ἀπαύγασμα, *id est ab alia luce splendor editus: sic filius est splendor à luce paterna editus: sicut in symbolo legitur* Lumẽ de lumine. Itẽ, *Effigies substantiæ patris, id est imago nõ euanescẽs, sed subsistẽs cõmunicata essentia.* ἀπαύγασμα.

Vt igitur in natura hominum, filium dicimus genitum de substantia patris, similem patri: ita secunda persona filius dicitur, quia de substantia patris natus est, & est eius imago.

Filii propriũ a reliquis personis.

Proprietas ergo discernens filium à cæteris personis, hæc est, genitum esse, & imaginem esse. Et fit illustrius discrimen, cum addimus, hanc secundam personam assumpsisse certo tempore humanam naturam in aluo Mariæ. Pater enim non assumpsit humanam naturam, nec spiritus sanctus assumpsit humanam naturam: sed filius est Christus, id est promissus redemptor, una persona duabus naturis mirabiliter unitis, scilicet illa æterna patris imagine, seu λόγῳ, & natura humana. Nam uerba unionis in hoc articulo, communis consuetudo ecclesiæ utitur.

Mira sunt hæc, & longe supra omnem creaturarum captum posita. Sed scimus hæc arcana ecclesiæ patefacta esse, ut Deum recte inuocemus, & causas cogitemus huius mirandi beneficij, quod Deus æterno fœdere sibi naturam humanam copulauit. Vere igitur eam curat ac diligit, & hunc filium misit ut esset redemptor, et iram aduersus peccata placaret, ut postea sæpius dicendum est.

Spiritus sancti proprietas.

Tertia persona spiritus sanctus, dicitur procedere à patre & à filio. Hæc proprietas huic tertiæ personæ tribuitur. Tribuitur & hæc proprietas, quod sit persona quæ mittitur in corda renascentium, id est, qua persona pater & filius accendunt nouam lucem, nouos motus Deo placentes, iustitiã & uitam in cordibus renascentium. Et reuera tunc adest spiritus sanctus in cordibus, cum ea regit mouet, &

uet, & accendit, ut 1. Cor. 3. dicitur, Templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in uobis. Hæc gubernatio & sanctificatio uocatur actio specialis Dei. Vt autem filius nascitur cogitatione, ita spiritus sanctus procedit à uoluntate patris & filij. Voluntatis enim est agitare, diligere: sicut & cor humanum non imagines, sed spiritus, seu halitus gignit.

TESTIMONIA.

Matth. ult. Baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. Hic nominatim tres personas recenset, & tribuit eis parem potentiam & honorem. Voluit enim Christus, in hac prima ceremonia complecti summam Euangelij. Quare simul & testificatur recipi nos à Deo, & docet quis sit Deus, quem Deum inuocemus, & quid nobis donet. Ego baptizo te in nomine patris & filij & spiritus sancti: id est, Ego testificor te recipi à patre æterno, & à filio, & à spiritu sancto, ut misericordia & potentia horum libereris à peccato & à morte æterna, et doneris iustitia & uita æterna. Baptismi forma, Euangelii summa.

Inuocabis igitur, non ut Ethnici aberrantes à uero Deo, qui se patefecit: sed hunc statues esse Deum conditorem rerum, qui se hoc uerbo certis testimonijs ab initio mundi patefecit. Tecum in baptismo fœdus facit, affirmat se esse patrem Domini nostri Iesu Christi, & constituisse filium placatorem, & mittere spiritum sanctum, ad inchoandam in te iustitiam & uitam æternam.

Agnoscis summam Euangelij eruditè comprehensam esse in uerbis baptismi, & ostendi quis sit Deus: Ego baptizo te in nomine, id est in inuocatione, item in mandato, item in agnitionem & inuocationem patris, & filij, & spiritus sancti: inuoco patrem, filium, & spiritum sanctum super te, testificans, te recipi, te exaudiri, &c. Hæc est sententia uerborum baptismi.

Baptismi uerborũ sensus.

Cumq; uerba illa profiteantur patrẽ esse Deum, esse omnipotentem, esse inuocandum, & ad huius honoris societatem addantur filius & spiritus sanctus, necesse est parem potentiam esse. Cumq; par sit potentia, sunt ὁμοούσιοι. Præterea constat, patrem & filium Christum, personas distinctas esse. Quare & nomine spiritus sancti persona distincta significatur. nam si spiritus tantum significaret ipsum patrem agitantem aut mouentem res, bis nominasset patrẽ, & esset ociosa ταυτολογία. In hanc sententiam & Basilius prudenter & grauiter ratiocinatur ex hoc dicto Christi, patrem & filium & spiritum sanctum ὁμοουσίους esse. Baptizari nos oportet, sicut accepimus: credere autem, sicut baptizamur: glorificare autem, sicut credimus patrẽ & filium & spiritum sanctum.

Sed quia passim sparsæ sunt in scriptis propheticis & apostolicis probationes, quarum aliæ de filio tantum loquuntur, aliæ de spiritu sancto, colligenda erunt primo testimonia de filio. Est autem

præcipua

præcipua probatio in primo cap. Ioannis, quem quidem ferunt eo scripsisse Euãgelium suum, quod Ebion, & deinde Cerinthus, sparserant Iudaicam opinionẽ, et detraxerant Christo diuinã naturam, ac finxerant eum tantũ habere humanam naturã.

Euangelii Ioannis scopus.

Priusquam autem ad Ioannem accedo, ponam duas rationes, sumptas ex scriptura, quæ meo iudicio utiliter & docent et consolantur pios. Prima: necesse est fateri Christum esse natura filium Dei, quia Euangelium discernit filios adoptionis à filio Christo. Ioannes enim uocat Christum unigenitum filium, Ioan. 1. Vidimus gloriam eius tanquam unigeniti à patre. Porro cum haud dubie sit natura filius, necesse est in eo diuinam naturam esse substantialiter. Quicquid autem est extra personam patris, in quo est diuina natura, id necesse est personam esse. Ita & Paulus inquit de Christo, In quo habitat plenitudo diuinitatis corporaliter: id est, qui Christus est persona diuina. quasi dicat, habitare in eo diuinitatem, non tantum ut in Dauide, efficiuè, separabiliter: sed ita ut ipsa Christi ὑπόστασις sit diuina. Nam Græci σῶμα dicunt, ut nos uul gò personam.

Christus natura Dei filius.

Secunda ratio: Vniuersa scriptura prophetica & apostolica, magno consensu præcipit Christum adorari & inuocari, ac iubet in eum confidere: ergo tribuit ei potentiam infinitam, quod ubiq; adsit, corda inspiciat, exaudiat, quod det iustitiam et

uitam æternam. Necesse est igitur, in Christo diuinam naturam esse.

Testimonia de inuocando Christo.

Extant autem clara testimonia de inuocãdo Christo, & de fiducia in Christum, Matthæi 11. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Ioan. 3. Qui credit in filium, habet uitam æternam. Esa. 11. In die illa radix Iesse stabit in signum populorum, gentes ipsum deprecabuntur. Psalm. 45. Et concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est Deus tuus, & adorabunt eum. Psalm. 72. Et timebunt eum donec erunt sol & luna. Item, Deprecabuntur coram ipso semper. Act. 7. Domine Iesu suscipe spiritum meum. 1. Thes. 3. Ipse Deus & pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat uiam nostram ad uos. 2. Thess. 2. Ipse Dominus noster Iesus Christus, & Deus & pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratiam, confirmet uos. Genesis 48. Deus Abraham, et angelus qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris illis. In his & similibus testimonijs, dicitur de inuocatione perpetua

Adoratio Christi.

Christi, etiam cum non uersatur cum hominibus uisibiliter. Quare hæc adoratio non potest intelligi, ut Iudæi cauillantur, de externa significatione honoris, quæ præsenti uelut regi tenenti ciuile imperium exhibetur: sed concionantur hæ sententiæ de Messia exaudiente, opitulante & seruante ecclesiam suam ubique terrarum, & omnibus tempo-

ribus.

ribus. Hæc propria sunt naturæ omnipotentis. Vtile est igitur hanc doctrinam in prophetis de inuocatione Meßiæ considerare. Et apparet, patres, prophetas, ac alios pios ueteris Testamenti, diuinitatem Meßiæ ipsa inuocatione professos esse. & nos dicta illa non solum erudiunt de natura filij, sed etiam consolantur, & ad inuocationem exuscitant.

Semper ergo sit in conspectu hæc ratio, cum de inuocatione Christi toties præcipiatur. Fatendum est, in Christo esse naturam diuinam: quia inuocatio absentis, qui non conspicitur uisibiliter, tribuit omnipotentiam. Sentit enim, illum uidere motus cordium omnium hominum ubique terrarum. Hic & ecclesiæ exemplum meminerimus quæ sæpe repetit precationem χριστὲ ἐλέησον. Hæc precatio est profeßio diuinitatis Christi.

Nunc ad Ioannem accedo, qui descripturus naturas in Christo, orditur à diuina: In principio erat λόγος. Sic uocat filium Dei, qui postea assumpsit humanam naturam: ut ibi inquit, Et uerbum caro factum est. Primum autem de illa natura loquens, quæ fuit ante incarnationem, affirmat λόγον esse æternum. quia inquit fuisse ante creationem, & ait, Omnia per illum facta esse. Ioannis Euangelii explicatio.

Et hunc λόγον nominat Deum inquiens, Et uerbũ erat Deus. nam Græcus articulus testatur, λόγον colλόγος. locandum esse loco subiecti, & Deum loco prædicati,

cati, nec ambiguitas est hic in appellatione Dei, *narratio enim instituta est ad descriptionem de essentia diuina.* Ideo *intelligatur nomen* Dei *non de officijs diuinis, quæ gerunt homines, ut alibi dicitur,* Ego dixi dij estis: *sed proprijssime de æterna, omnipotente, intelligente, bona, essentia conditrice. sicut et postea* Ioãnes *affirmat,* Omnia *per hunc* λόγον *esse condita.* Dicit *ergo,* λόγον *esse æternum* Deum, *& conditorem.*

Hoc *testimonium firmum esse, bonæ mentes intelligunt, quæ acquiescunt in uoce* Euangelij, *& non accersunt cauillationes & corruptelas* Euangelij. *Sed astuti quidam & impij, ut* Samosatenus, *& postea* Photinus, *&* recens Seruetus, *scelerate eludere & corrumpere ausi sunt dictum* Ioannis, *ac contenderunt* λόγον *non significare personam: sed sicut in homine, cogitationem hominis aut sermonem non dicimus esse personam, sed qualitatem aut motũ transeuntẽ: ita uoluerunt in* Ioanne *intelligi* λόγον *non esse personam, sed cogitationem seu propositũ patris, quod sit ipse pater, sicut dicimus mentem aut bonitatem patris esse ipsum patrem.*

Deniq; *narrationem* Ioannis *accõmodabant ad exemplum hominis architecti. ut in architecto est idea futuri operis, quæ non est persona, sed propositum & cogitatio in architecti mente: sic in conditore* Deo *dixerunt fuisse ideam et propositũ, quod se patefacere uoluerit per conditionem mundi, & per docto-*

per doctorem excellentem Christum, traditurũ doctrinam salutis, & editurum testimonia de Deo. hanc cogitationem, seu propositum dixerunt fuisse ipsum patrem. & de hac cogitatione aiunt in Genesi scriptum esse, Dixit Deus, id est decreuit, proposuit. & in Ioanne, Omnia per ipsum facta sunt: id est, omnia condita sunt per hanc architecti cogitationem, seu per sermonem iubẽtem, ut res fieret.

Quod uero Ioannes inquit, Verbum caro factũ est; sic corruperunt, tandem iuxta id propositum natum esse ex uirgine Christum: atque ita Ioannem exorsum esse inquiunt, ut moneret Euãgelium non esse inuentum humanum, sed æternum Dei propositum fuisse, mittere hunc doctorem Christum, et per eum edere testimonia doctrinæ.

Hæc sycophantica corruptela, quia alludit ad humanum exemplum, propter concinnitatem impijs ingenijs blanditur, & sæpe magnas ruinas traxit. Ideo firma testimonia colligẽda sunt, quæ ostendunt oportere hic λόγον intelligi personam. Estq; præcipua in narratione Ioannis controuersia, an λόγος hic significet personam, sicut ecclesia Dei catholica semper sensit, & defendit. Nam & tunc cũ Samosatenus tumultuaretur, conuenerũt senes episcopi Antiochiam ex uicinis regionibus, qui discipulos apostolorum audierant, & Samosatenum refutarunt, ac damnãtum eiecerunt ex ecclesia.

λόγος pro persona.

Ad eam cognitionem profectus Gregorius Neocæsariensis

cæsariensis episcopus senex, cuius doctrinam eccle sia eius temporis purissimã esse iudicauit, reliquit scriptam confessionem multo ante Nicenam Synodum. Hæc confessio extat lib. 7. Eusebij, pag. 173.

Confessio Gregorii.

Vnus Deus pater uerbi uiuentis, sapientiæ subsistentis & imaginis suæ, integer, integre genitor, pater filij unigeniti. Vnus Dominus solus ex solo, imago patris, uerbum efficax, filius sempiternus, ex sempiterno. Vnus spiritus sanctus, ex Deo substantiam habens, qui per filium apparuit, sanctificans, per quem Deus super omnia & in omnibus cognoscitur.

Hanc confessionem non solum eò recitaui, quia illustre testimoniũ continet ueteris & purioris ecclesiæ: sed etiam quia disertè tradit discrimina personarum. Filium ait esse imaginem: Spiritum sanctum ait esse sanctificatorẽ, per quem Deus cognoscitur, id est inchoantẽ nouam lucem in cordibus. ut 2. Cor. 3 dicitur, Transformamur in eandẽ imaginem tanquam à Domini spiritu.

Quod autem in narratione Ioannis λόγος significet personam, primùm ex illa ipsa narratione ostenditur. quia postea dicit Ioannes de Christo, In mundo erat, & mundus per ipsum factus est. Constat autem, mundum non esse conditum per humanam naturã Christi: ergo necesse est in Christo nato ex uirgine, & esse & manere alteram naturam conditricem cum patre.

Sic

Sic & alibi similia dicta ostendunt, in Christo duas esse naturas. Colos. 1. *Omnia per ipsum & in ipsum condita sunt, & ipse est ante omnia, omnia consistunt per ipsum.* Et Hebr. 1. *Per filium quem posuit hæredem omnium, per quem & secula fecit, qui est fulgor claritatis, et effigies substantiæ eius, ferens omnia uerbo potentiæ suæ.* Hæc dicta manifestè testantur, *esse & manere in Christo diuinam naturam conditricem cum patre.* Quare λόγος *non significat propositũ seu cogitationem extra Christum, nec significat uocem transeuntem: sed naturam manentem in Christo, conditricem cum patre. Est igitur* λόγος, *persona.* In Christo duæ naturæ.

Sic & in Epistola Ioannis *dicitur:* Quod erat *ab initio, quod audiuimus, quod uidimus, quod manus nostræ contrectarunt, uerbum uitæ, id annunciamus.* Hic quoq; *testatur, in ipso Christo nato ex uirgine, esse & manere uerbum illud quod initio fuit. Idem ostendunt infrà plura testimonia, quæ de diuina natura in Christo loquuntur, ut,* Priusquam Abraham natus est, ego sum.

Piæ mentes, quæ sciunt, de Deo, *sicut se patefecit, sentiendum esse, cum uideant hæc testimonia* Euangelij *perspicua esse, agnoscunt hanc sententiam constantissimè amplectendam esse, quod in Christo sit natura diuina, & quod* λόγος *in hac narratione personam significet. & intuentes in hæc testimonia, filium* Dei *inuocant.*

Nunc

Nunc & ueterum scriptorum dicta quæramus, qui fuerunt ante Nicenam synodum, de quibus Seruetus perfidiose fucum facit lectoribus. citat mutilata dicta ex Irenæo & Tertulliano, quasi uelint λόγον non esse personam, seu ὑπόστασιν, antequã Christus nascitur ex uirgine. Sed manifestam iniuriam utriq; facit. nam Tertullianus aduersus Praxeã expresse mouet hanc quæstionem, an λόγος sit natura subsistens, seu (ut nũc dicimus) persona. & respondet, affirmans esse personam, seu ὑπόστασιν. & hãc sententiã longa oratione exponit, in qua hæc sunt uerba. Quæcunq; ergo substantia sermonis fuit, illam dico personam, & illi nomen filij uindico, & eum filium agnosco, & secundum à patre defendo.

Seruetiperfidia.

Irenæus etiam aperte affirmat, λόγον fuisse personam antequam assumpsit humanam naturam. Sic enim inquit capite 2. lib. 3. Ostenso manifeste quod in principio λόγος existens apud Deum, per quem omnia facta sunt, qui & semper aderat humano generi, hunc nouissimis temporibus secundum præfinitum tempus à patre unitum suo plasmati passibilem hominem factum misit.

Affirmat & Origenes περὶ ἀρχῶν diserte λόγον personam esse. Nemo putet, inquit, nos αὐτυπόστατον quiddam dicere, cum Dei sapientiam nominamus. & postea: Si ergo semel recte receptum est, unigenitum filium Dei sapientiã eius esse, substantialiter subsistentem. Idem postea affirmat, cum disputat

sputat de incarnatione. Sed illustriora sunt testimonia, & firmiora Gregorij Neocæsariensis, & Irenæi, quæ suprà citaui.

Redeo autem ad Ioannem, qui cum inquit, Verbum caro factum est: primum testatur, patrem & uerbum nõ esse eandem personam. Pater enim non induit humanam naturam: nam discernit se à filio dicens, Hic est filius meus dilectus. Deinde cum dicitur, Verbum fit caro: personã intelligi necesse est, nam ut suprà ostendi, in Christo nato ex uirgine manet natura diuina cõditrix. Est igitur λόγος persona. Item si λόγος tantũ esset cogitatio, quæ est ipse pater, hæc cogitatio non fieret caro. nam pater non fit caro, nec de uoce transeũte dici potest quod fiat caro: præterit enim, & euanescit. At λόγος manet in Christo, nato ex uirgine.

Sunt igitur in Christo nato ex uirgine Mariæ, duæ naturæ, λόγος, & humana natura: sic unitæ, ut Christus sit una persona. Est enim usa ecclesia hoc uocabulo uniendi, cuius sermonem nos quoq; sequimur. Quòd enim ueteres interdum usi sunt uocabulo permiscẽdi, id prudenter intelligendũ est, ne confusio naturarum cogitetur. Origenes, & si similitudinem huius coniunctionis propriã afferri posse negat, tamẽ comparat eam ferro ignito. Sicut ignis penetrat ferrũ, & undiq; ei miscetur: sic λόγος assumens humanam naturam, lucet in ea tota, & natura humana uelut accensa lumine, λόγῳ unita est. In Christo duæ naturæ.

Satis clarè refutauimus Samosateni, Photini, & Serueti furorem, cum constituimus oportere λόγον personam intelligi.

Arii refutatio.

Deinde facilis est Arij refutatio, qui concedit λόγον significare personam apud Ioannem: at postea pugnat, hanc personam nõ esse natura Deum. Sed Ioãnes firmißimè refutat Arium, cum affirmat expreße λόγον esse Deũ: & ne in uocabulo Dei sit ambiguitas, attribuit λόγῳ, quod per eam personã omnia condita sint. Ergo cum sit persona conditrix, & omnipotens, uerè Deus est natura, non tantum nuncupatione.

Adiuuatur autem utraq; refutatio, Samosateni & Arij, sequentibus testimonijs, quæ ostendunt in Christo nato ex uirgine, duas esse & manere naturas, diuinam conditricem rerum, & humanam.

Ioan. 20. Thomas uocat Christũ apertè Deum, inquiens, Dominus meus & Deus meus: quod usitata Hebraica phrasi dictum est, qua iungitur nomen Dei proprium, discernens inuocationem ueram ab ethnica, ut Psal. 19. Nos autem in nomine Domini Dei nostri inuocabimus. Mira igitur & noua lux fuit in Thoma tribuente Christo ueri Dei nomen, & agnoscente in eo non tantum humanam naturam esse, sed etiam diuinã. Rom. 9. Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Et ne quis cauilletur nomen Dei hic metaphoricè usurpari, addantur testi

monia,

monia, quæ tribuunt Christo ea quæ sunt propria naturæ diuinæ, scilicet creare, uitam reddere mortuis, sanctificare, exaudire, dare uitam æternam, et similia. Ioan. 5. *Pater meus usq; modo operatur, & ego operor: Quæ ille facit, & filius similiter facit. Item: Sicut pater exuscitat mortuos, & uiuificat, sic & filius quos uult uiuificat.* In hac concione clare affirmat Christus, se unà cum patre creare, sustentare creaturam, seruare ecclesiam, reddere uitam mortuis: *quæ sine ulla dubitatione sunt omnipotentis naturæ propria.* Ioan. 10. *Ego uitam æternam do eis, & nemo rapiet eas ex manu mea.* Ioan. 14. *Quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam.* Hic apertè testatur, se & exaudire, & facere ea quæ petimus: *quorum utrunq; propriũ est diuinæ & immensæ naturæ.* Ioan. 15. *Sine me nihil potestis facere.* Hæc sentẽtia testatur Christum adesse, protegere, iuuare, gubernare inuocantes, *quæ sunt Dei propria.* Matth. 18. *Vbicunque sunt duo aut tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Adesse ubiq;, exaudire & opitulari ubiq;, propria sunt diuinæ naturæ.*

Christo attributa quę sunt naturæ diuinæ.

Ioan. 20. Christus dat *spiritum sanctum, quod etiam solius diuinæ naturæ proprium est.* Ioan. 10. *Ego pono animã meam, & rursus sumã eam.* Io. 6. *Ego suscitabo eum in nouissimo die. Item: Si uideritis filium hominis ascendentem ubi erat prius.* Ioann. 8. *Priusquam Abraham natus est, ego sum.*

Hic testatur se fuisse, antequã assumeret humanam naturam. Io. 17. Glorifica me pater apud te, ea gloria quam habui apud te, antequam esset mundus. Col. 1. Omnia per ipsum & in ipsum condita sunt, & omnia per eum consistunt.

Est ergo in Christo natura diuina, conditrix rerum. Ideo postea in cap. 2. dicitur: In ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. quasi dicat, In alijs habitat Deus spiritu suo, nouã lucem & nouos motus accendens: sed in Christo habitat, non solum spiritu, sed etiam ita ut personali unione, humana natura diuinæ unita sit. Nam ut nos dicimus nunc usitatè personas, ita ueteres Græci dixerũt σώματα. Ad Hebr. 1. Quem posuit hæredem omniũ per quem & secula fecit, qui est fulgor gloriæ, et effigies substantiæ eius, sustentãs omnia. etc. Act. 7. Domine Iesu suscipe spiritum meum. Hæc petitio tribuit Christo, quod moriẽtium animas custodiat, & rursus coniungat animas & corpora. 1. Thess. 3. Ipse Deus & pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat uiam nostrã. 2. Thessal. 2. Ipse Dominus noster Iesus Christus, & Deus & pater noster confirmet uos.

σώματα.

EX VETERI
Testamento.

Ieremiæ 33. Et hoc est nomen, quod uocabunt eum, Dominus iustificator noster. Hic tribuit Christo nomen Dei proprium, et affirmat esse iustificatorem:

torem: ergo tribuit ei gloriam, quæ soli Deo competit. Item, iustificare, tollere peccatum, & iram Dei, & reddere iustitiam & uitam æternam, nemo potest nisi Deus. Etsi autem Iudæi hoc testimoniũ ueteratorie eludunt, tamen facilis est eorum refutatio. Clare dicit Propheta, ipsum Meßiam uocandum: id est, inuocandum esse hac fide, quod ipse sit Deus iustificator noster. Appellatio ad hanc ipsam personam Meßiæ pertinet. Esaiæ 7. Vocabitur nomen eius Emanuel, id est nobiscum Deus. Sed firmius est quod sequitur capite 9. Vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater uitæ perpetuæ. Hic quoq; Iudæi cauillantur uocabulum EL. sed certum est hac uoce significari Deum. & præstigias eorum refutat ipse textus, qui sequitur, Pater uitæ perpetuæ. Cum Christus sit autor & donator uitæ perpetuæ post hanc uitam, sicut inquit, Ego uitam æternam do eis: necesse est eum natura Deum esse. Mich. 5. Egressus eius ab initio, ante dies mundi. Hoc testimonium quanquam breue est, tamen affirmat Meßiam fuisse ante conditionem mundi. Est igitur æternus ac Deus, ideoq; patres eum ab initio norunt, & scierunt eum adesse ecclesiæ: sicut ostendit dictum Iacob suprà citatũ. & Daniel cum eo colloquitur, & perterrefactus confirmatur, & noua luce & uita ab eo perfunditur. Et 1. Corinth. 10. dicitur affuisse populo in deserto: Bibebant ex spirituali comitante eos petra,

Meßiæ appellatio.

petra autem erat Christus. Psal. 45. Et cōcupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est Deus tuus. Hic propriū Dei nomen tribuit regi Meßiæ. Estq; dulcis promißio, & si ecclesia in hac uita deformatur ingentibus ærumnis, & adhuc est imbecillis, tamen rex Meßias eā amat, & formosam esse pronunciat. hac promißione piæ mentes luctantes cum imbecillitate sua, se sustentent. Psal. 72. dicit, Meßiam sempiternum esse, & semper adorandum: Fuit nomen eius semper, ante sololem, manebit nomen eius, & benedicentur in eo omnes gentes. Item: Timebunt eum donec erit sol & luna. Adoratio tribuit diuinitatem. Certum est enim, dici de perpetua adoratione, qua inuocatur Meßias etiam non conspectus oculis. nec dicitur tantum de gestu, quo præsentibus regibus honos tribuitur. Describitur ibidem & æternitas. Ante solem erit nomen eius: id est, antequam sol cōditus est, erat hic filius. nam Hebraicus psalmus hic insigni uerbo usus est, significans haud dubiē natum esse filium ante conditionem solis. Psal. 110. Dixit Dominus Domino meo: inde Christus argumentatur se non tantum esse filium Dauidis, sed Dominum quoq;. Iam in eodem regno politico, & eadem natura, filius, seu successor, nūquam est Dominus patris, aut aui regis: ut Augustus nequaquam est dominus Iulij Cæsaris. Quare Messiæ regnum erit non politia peritura, sed æterna uita, & iustitia æterna: & in Christo erit diuina natura

tura, reddens uitam æternam. Sicut et reliqua membra psalmi docent, quæ omnia complectenda sunt: Tu es sacerdos in æternum. Ait esse perpetuum sacerdotem, ducentem nos ad patrem, & dantem uitam æternam. Sede à dextris meis: id est, regnato pari potentia cum æterno patre. Cum autem potentia sit infinita, necesse est in Christo diuinam naturam esse. Psalm. 2. Ego hodie genui te. Hoc de solo Christo dicitur. sicut & à Ioanne Christus uocatur unigenitus Dei filius, id est non adoptione, sed natura filius. Est autem natura filius is, in quem substantia patris propagata est.

Naturam diuinã non mori, obiectio.

Quod si obijcitur, Naturam diuinam non pati, non mori, Christum autem mortuum esse, usitata, uera, & necessaria responsio est. Cum in Christo duæ naturæ sint, quædam propria uni naturæ, nõ impediunt quo minus adsit altera natura. Propria autem sunt hæc humanæ naturæ, lacerari membra, pati, mori. Ideo Petrus disertè dixit Christum passum esse carne: & Irenæus eruditè & piè inquit, pagina 185. Christum crucifixum & mortuum esse requiescente uerbo, ut crucifigi et mori posset: id est, natura diuina non est quidem lacerata aut mortua, sed fuit obediens patri, quieuit, cessit iræ æterni patris, aduersus peccatum generis humani. nõ est usa sua potẽtia, non exeruit suas uires. Si expendes dictũ Irenæi, intelliges piè declarari naturarum discriminа, & simul illustrari magnitudinẽ

iræ Dei aduersus peccatum, effusæ in Christum: & admirandam humilitatem filij, quiescentis & obedientis patri, nec exerentis suam potentiam.

Conuenit autem hoc dictum ad illud Philipp. 2. *Qui cum esset in forma Dei, id est, sapientia & potentia æqualis patri: non rapuit æqualitatem Dei: idest, cum missus esset, ut obediret Deo in paßione, non fecit contra uocationem, non est usus sua potentia contra suam uocationem: sed seipsum exinaniuit, id est non exeruit potentiam suam: & humiliauit se formam serui accipiens, id est induēs cum humana natura mortalitatem: habitu inuentus ut homo, id est affectibus, pauore, tristitia, dolore. Teneatur ergo discrimen naturarum: sed simul illud sciatur, propter unionē personalem ueras esse has propositiōes, Deus est passus, crucifixus, mortuus: non cogites humanam naturam solam esse redemptricem, & non totum filium Dei. nam etiamsi natura diuina non laceratur, non moritur, tamē scias uerē hunc ipsum filium coæternum patri, redemptorē esse. Ideo traduntur regulæ in hac doctrina, de communicatione idiomatum: id est, de prædicatione proprietatum, quæ de utraq; natura communiter, sed in concreto dicuntur, uidelicet ut intelligantur proprietates personæ tribui.*

Pium, cum ecclesia loqui.

Diligentia digna est pijs, propter concordiam loqui cum ecclesia. & non sine eruditis causis, ecclesia uetus alios modos cōprobauit, alios reiecit.

Fugiamus

Fugiamus autem studium cauillandi, & formas receptas graui & uera authoritate retineamus. Hæc propositio nõ est uera, Natura diuina est humana: *sed hæc est uera,* Deus est homo, Verbum est homo, Christus est homo, Christus est Deus, Deus est natus ex uirgine, *passus: quia hæc persona, in qua unione personali unita est humanæ naturæ diuina, nascitur, crucifigitur. Hanc loquendi formam in concreto uocant communicationem idiomatũ: id est, prædicationem, in qua proprietates naturarum personæ recte attribuuntur, ut filius Dei sit redemptor, non tantum natura humana sit redemptrix. Item ueræ et receptæ sunt hæ propositiones,* Verbum factum est caro, Verbum factum est homo, Deus incepit esse homo. *Econtra uerò reiectæ sunt hæ propositiones,* Verbum est creatura, Christus est creatura, Christus incepit esse, Christus factus est. *Prudenter enim uitata est ambiguitas, et uitatæ sunt insidiæ. Nam Ariani sic loquentes, non de natura humana Christi assumpta loquebantur, sed alteram naturam in Christo priorem humana contendebant ex nihilo conditam esse, non esse imaginem æterni patris, genitam de substantia eius,* ὁμοούσιον *et coæternam patri.* Verbum est homo, *recepta est: quia intelligitur* Verbum *assumpsisse humanã naturam.* Verbum est creatura, *reiecta est: quia non intelligitur assumptio alterius naturæ, sed prædicatum significat* λόγον *esse creatum, quod falsum est. Hæc recen-*

Ariana hæresis.

sui, ut moneam studiosos, ut in loquendo diligentiã adhibeant dignam pijs mentibus, ac orthodoxæ ecclesiæ sermonem imitentur.

Est & illa responsio tenenda: Quædam dicta de essentia loquuntur, quædam de officijs. Ariani citabant hoc dictum, Pater maior me est: quod manifeste loquitur de discrimine mittentis & mißi, nõ de essentia. Cum enim Iudæi accusarent Christum, quod doceret contra autoritatem Dei, necesse fuit Christo allegare autoritatem patris, à quo affirmat se missum esse, & traditam sibi doctrinam & mandatum docendi: ac patrem maiorem esse dicit, tanquam mittentem, fontem doctrinæ, approbatorem & defensorem huius doctrinæ & ecclesiæ suæ. Filius missus, hic subit crucem, & ecclesia plena est infirmitatis: sed de patre clamat Christus, Pater maior me est, is mecum operatur, defendet hanc doctrinam & ecclesiam suam. Ita alibi dicitur, Pater glorifica me. Hoc dictum tam poterat citari ab Arianis, quàm alterum. Sed facit discrimen officiorum, non loquitur de essentia: Nunc missus subiectus sum cruci, & seruio meæ uocationi: Deinde uero gloriam mihi restitue, quam ante mundi constitutionem apud te habui. At hoc dictum de essentia loquitur Ioan. 1. Verbum erat Deus.

De Christo regnãte alia, alia de patrãte dici.

Sæpe locum habet & hæc responsio, quam certe in prophetis animaduerti necesse est. Alia dicta loquuntur de regnante Christo, ut, Quæ pater facit,

cit, hæc & filius similiter facit. Alia dicta de humiliato & patiente Christo loquuntur. ut, Deus quare dereliquisti me. Non dicitur de essentia, sed illius temporis obedientia describitur, in qua iram Dei aduersus humani generis peccata in filium effudit.

Et regula tenenda est, filium Dei assumpsisse humanam naturam integram, incorruptam, habẽtem omnes uires & appetitiones naturæ proprias & ordinatas. Item nõ uitiosam, sed tamen paßibilem, sine peccato, & mortalem. Quas infirmitates assumpsit uolens, propter nos, ut fieret uictima. Sic ad Hebræos 4. dicitur: Non habemus pontificem, qui non poßit compati infirmitatibus nostris, sed tentatum per omnia, secundum similitudinem sine peccato. Etsi igitur Christus uidebat patrem, & erat beatus, tamen humana natura habuit suas appetitiones, sed ordinatas. Et hæ sæpe recitantur: Esurit, sitit, lætatur, irascitur, dolet, lachrymat, conflictatur ingenti mœstitia. sicut ipse inquit: Tristis est anima mea usque ad mortem. Et quia motus cordis in mœstitia pellit, ut omnes experimur: tantus in Christo motus est, ut sanguis expellatur, ac sudor esset similis guttis spißi & concreti sanguinis, nam id significant θρόμβοι. Talem resolutionem nemo alius sustinere potuisset. Hi affectus in Christo non fuerunt simulati, sed ueri & ingentes motus.

Christo qualis natura humana suscepta.

Christi cruẽtus sudor.

Nec

Nec cogitemus Christum fuisse lapidem, aut Stoicum: sed uere lætatus est, uere conflictatus mœrore, & illa ingens mœstitia in agone, multas causas habuit. Non tantum formidat laceratione corporis, sed sentit maius onus, scilicet iram Dei aduersus peccata generis humani, quam scit in sese effundi, perinde ac si ipse sese omnibus horrendis sceleribus polluisset. Doluit item magnã partem generis humani perituram esse, spreto hoc beneficio Dei. Isti ingentes dolores à nobis nec intelligi, nec sustineri possunt. Sed tamen ecclesiam aliquid de his tantis rebus cogitare necesse est: quæ ideo onerata est cruce, ut agnoscat magnũ quiddam esse iram Dei aduersus peccata.

Christi in agone mœroris causa.

Cum igitur præcipua ira effusa sit in filium, mœstitiam fuisse ingentem necesse est, qua doluit Deum offensum esse à genere humano, & luctatus est cum tentatione de abiectione. Ideo et angelus mittitur ad eum confirmandum. Hæc cogitanda sunt, ut aliquo modo magnitudinem peccati inde æstimemus, et Christo gratias agamus, quod pœnam pro nobis subijt, et simul pro nobis factus est deprecator: et hac cogitatione fidem, inuocationem et timorem excitemus.

Mortis horror in Christo an uitiosus.

Quod uero disputant, an fuga mortis in Christo fuerit uitiosa, cum pars inferior non obtemperauerit superiori: primò respondeo, lacerationes in carne naturaliter efficere dolores, etiam sine

peccato.

peccato. Item aliquas mœstitias in corde et uoluntate naturales esse, quæ in Christo sine uitio fuerunt: doluit, sed non ut nos, inordinate.

Deinde supra illum naturalem dolorem est in Christo, sensus iræ Dei aduersus peccatum generis humani. agnoscit et dolet, Deum uere et horribiliter offensum esse propter peccata generis humani, et luctatur cum tentatione de abiectione. Quanquam igitur in hac lucta est quædam trepidatio, quia uniuersaliter natura supra uires onerata, gemit: tamen dissimilis est hæc trepidatio, seu hic gemitus in Christo, et in cæteris hominibus. Christus fert terrores sine indignatione aduersus patrem, et agnoscit esse obediendum patri: ideo hæc trepidatio est sine peccato, et non est uitiosa. At in cæteris hominibus, cum fuga existit fremitus aduersus iudicium Dei, et in his qui non eluctantur confugientes ad uictoriam Christi, accedunt horrendæ blasphemiæ. Nec addam longiorem disputationem: nam pios suæ ærumnæ ad harum rerum cogitationem deducent. Nos tamen commonefieri utile est, et collatio similium agonum in Psalmis et prophetis hæc aliquo modo declarat.

Quod uero de pugnantia dicunt, beatum, cum sit in excellenti lætitia, non simul esse in magna consternatione: respondendum est, fuisse certũ tempus passionis, quo nõ ita fulsit illa gloria beatitudinis, ut alio tempore. Fuit enim tempus destinatũ ad

hunc

hunc agonem, in quo Christus uere fieret uictima, requiescente uerbo, ut inquit Irenæus. *Hac temporum distinctione contenti simus. Alij quærunt alias respõsiones, de quibus iudiciũ relinquo lectoribus.*

DE SPIRITV SANCTO.

Spiritus uaria significatio.

NOMEN *Spiritus in genere significat agitationem, aut naturam seu uim agitantẽ. & obseruanda est uarietas in ipsis scriptis prophe ticis & apostolicis: nec temere omnia dicta miscenda sunt, in quibus reperitur uocabulum spiritus. Sæpe significat uentos, sæpe uitam hominis, sæpe motus seu impetus hominũ creatos, tum bonos, tum malos. Hic significat essentiam spiritualem, id est uiuam, intelligentem, incorpoream, efficacem. Deus est spiritus: estq; hoc loco nomen commune patri & alijs personis. Delectus igitur adhibendus est in testimonijs colligendis, ac prudenter iudicandum, ubi proprie loquatur scriptura de spiritu sancto, quem prædicat* Euangelium *dari per Christũ, ut sanctificet ac uiuificet corda nostra, & quem ecclesia agnoscit personam esse diuinam, uiuificantem & sanctificantem.*

Spiritus sancti persona.

Idq; confirmandum est, spiritum sanctum esse personam. nam multi impij & audaces homines in diſsidijs ecclesiasticis contenderunt, spiritum sanctum nõ esse personã, sed tantũ significare agitationem creatam in hominibus, aut certe significare ipsum patrem potentẽ seu agitantẽ sine alia persona.

Sed

Sed huic impio sophismati, ecclesia uera opponit testimonia, in scripturis tradita. Quorum primum & maxime illustre est, reuelatio diuinitatis facta in baptismo Christi, ubi clare discernuntur tres personæ. Pater inquit, Hic est filius meus dilectus. Est igitur alia persona patris, alia filij. Descendit autem spiritus sanctus in specie columbæ. Iam si spiritus sanctus esset agitatio in animis creata, non appareret peculiari specie corporali. aut si esset ipse pater, non discerneret spiritum sanctum. Inquit autem, Super quem uideris spiritum sanctum.

Sic & in Pentecoste, apparet spiritus sanctus peculiari specie corporali. Hæ patefactiones non sunt frustra factæ: imò sunt excellentia beneficia Dei, in quibus Deus se patefecit ecclesiæ, & testificatus est spiritum sanctum esse personam.

Ad hæc testimonia adiungatur dictum de baptismo: Ego baptizo te in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. id est, testificor te recipi à Deo, quem super te inuoco, patrem, filium, & spiritum sanctum. Cum autem ad spiritum sanctum dirigatur inuocatio, sicut ad patrem, et filium, necesse est eum personam esse, & non motum seu agitationem creatam in homine. Nequaquam enim docet Christus, inuocare motũ aut agitationẽ creatã in homine. Cum igitur inuocatio pariter ad spiritum sanctum, ut ad patrem et filium dirigatur, hæc sententia docet,

Spiritus sanctus non simpliciter persona.

tia docet, non solum personam esse spiritum sanctum, sed etiam omnipotentem, exaudientem et saluantem. Hæc enim omnia complectitur inuocatio, quæ parem honorē tribuit patri et filio et spiritui sancto. Est igitur tertia persona spiritus sanctus: ac discernitur à patre et filio, ut suprà dixi, quia procedit à patre et filio, et mittitur in corda, quæ uoce Euangelij regenerantur, ut noua luce agnoscant & inuocent Deum, & inchoetur in eis uita æterna, dum fide consolationem concipiunt.

Ioannis 14. Rogabo patrem, et alium paracletum dabit uobis. Cum ait, Alium, discernit à patre et filio hunc paracletum. Non igitur significat spiritus ipsum patrem agitantem: nō enim esset alius. nec significat agitationem creatam. non enim mitteretur à filio, si esset pater agitans, aut tantum agitatio creata à patre. At Christus inquit, Ioannis decimoquinto: Cum uenerit paracletus, quem ego mittam uobis à patre, Spiritus ueritatis, qui à patre procedit: à se, inquit, mitti spiritum sanctum. Non est igitur aut pater agitans, aut tantum agitatio creata à patre.

Sunt et hæc personæ propria: Alius paracletus, qui docebit uos, et quæ audiet, loquetur. Si spiritus significaret agitationem creatam, esset doctrina, non doctor alius à patre et filio, audiens et accipiens.

Sic

Sic & Paulus 1. Corinth. 12. clare discernit spiritum sanctum à donis creatis, autorem ab effectibus: Omnia, inquiens, hæc efficit unus & idem spiritus. Eodem modo loquitur Rom. 8. Ipse spiritus dat testimoniũ spiritui nostro. Discernit hic quoq; mouentem & consolantem spiritum sanctũ, à consolatione qua cor erigitur & uiuificatur. Eodem modo loquitur 2. Corinth. 3. Transformamur tanquam à Domini spiritu. Vbi etiam effectorẽ discernit à creata in nobis luce, ut ibi inquit: id est, à clara & firma noticia, id est firma fide & inuocatione. Eodem loco expressè dicit, spiritum esse Dominum, id est Deum. Nam cum inquit, Dominus est spiritus: articulus tribuit nomini spiritus locum & intellectum subiecti. Et sic Basilius eum locũ citat.

Spiritus sanctus ante Christum incarnatum.

Quod autem spiritus sanctus fuerit, antequam carnẽ induit filius Dei, perspicuè testatur Petrus, cũ inquit de prophetis: Spiritus Christi in eis, prædicẽs Christum passurum esse. Hic diserté uocatur Christi spiritus, qui fuit in prophetis. Eodem igitur spiritu sancto, & patres & apostoli, & pij deinceps, hoc est omnes electi omnibus temporibus sanctificati sunt. Idq; multo illustrius docent uerba Esaiæ 59. Hoc fœdus meũ cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus, qui est in te, & uerba mea, quæ posui in ore tuo, non recedent ab ore tuo, nec ab ore seminis tui, dicit Dominus, deinceps & in sempiternum. Eundem spiritum ait esse in Esaia, & in ta

ta ecclesia ad omnem æternitatem. Non igitur tantum post resurrectionem Christi effusus est in pectora sanctorum spiritus sanctus, sed semper eodem spiritu sancto omnes electi sanctificati sunt. Et quidem dictum Esaiæ, dulcissimam doctrinam & consolationem proponit. Affirmat semper mansuram esse ecclesiam Dei: & ibi mansuram, ubi sonat uox Euangelij: & cum ea uoce, efficacem esse spiritum sanctum.

Esaiæ locus.

Et Zach. 7. *dicitur,* Verba *quæ misit* Dominus *exercituum, in spiritu sancto, per manum prophetarum priorum. Hoc dicto etiam utrunq; affirmatur, & gubernatos esse spiritu sancto prophetas, et uerbum* Dei *non esse inanem sonitum: sed adesse spiritum sanctũ, & ea uoce mouere & accendere mentes: quod firmissimè statuendum est pijs, ut sciant uerè* Deum *efficacem esse per uerbum suum in mentibus credentium, & in eis accendere uitam æternam. ut* Galat. 3. *dicitur,* Vt *promissionem spiritus accipiamus per fidem: ut infrà rursus dicam.*

Ita & Esaias capite 63. affirmat spiritum sanctum fuisse ductorem & gubernatorem Moisi & populi in deserto. Quo dicto significat, semper adesse spiritum sanctum in ecclesia Dei. Sic Christus clare dicit, Ioann. 14. *Dabit uobis alium paracletum, ut maneat uobiscum in sempiternum, spiritum ueritatis. Verba Esaiæ hæc sunt: Vbi est qui eduxit eos de mari cum pastore gregis sui? ubi est*

qui

qui posuit in eo spiritum sanctum suum? qui eduxit dextra Moisen, brachio maiestatis suæ? qui scidit aquas ante eos? & deinde addit, Spiritus Domini ductor eius fuit.

Hæc dicta ostendunt, doctrinam de spiritu sancto extitisse in ecclesia patrum & prophetarum: Ideo etiam ueteres hoc dictum in Genesi intellexerunt de spiritu sancto, qui est persona diuinitatis: Et spiritus Domini ferebatur super aquas. Sic enim ait Basilius: Siue quod uerius est, & enarratum ab ijs qui ante nos fuerunt, loquitur de spiritu sancto Dei: quia scriptura hoc obseruat, ut cum ait Spiritus Dei, intelligat spiritum sanctum, qui est diuinæ trinitatis tertia persona. Ac si hoc modo intelliges dictum Moisi, maiorem capies utilitatem. Quomodo enim ferebatur super aquas? Narrabo tibi sermonem Syri cuiusdam, qui ait, uocem hic positam significare idem quod fouere uitali calore, sicut auis incubans fouet oua. Hactenus Basilius. Genesis locus.

Sed testimonia ex nouo Testamento recitata, illustriora sunt. Hoc uerò dictum in Genesi quoquo modo expones, tamen significat foueri ecclesiã, incubante, docente, & accendente in ea lucẽ & inuocationẽ spiritu sancto. Id firmißima fide tenendum est, sicut in Actis cap. 2. dicitur Christus sedere ad dextrã patris, ut det spiritũ. Idem in dicto illo traditur: Ascẽdit, dat dona hominibus. Hac igitur fide petamus, ut filius Dei nos regat spiritu sancto suo.

Recensui testimonia, quæ personam esse spiritũ sanctum, conuincunt. quibus addam & illud 1. Ioan. 5. Tres sunt qui testimonium perhibent in cœlo: pater, λόγος, & spiritus sanctus: & hi tres unum sunt. Quod diserte inquit, testimonium perhibent: admonet nos de patefactione Dei, ut Deũ sic agnoscamus, ut se patefecit. Testificatur Deus de sese, quis & qualis sit uerus Deus, conditor rerũ, conseruator & opitulator. Testificatur & de doctrina sua, & de uoluntate erga nos: & affirmat tres esse in cœlo, qui testimonium ediderunt.

Ioannis locus.

Testimonia personas discernentia.

Teneantur ergo testimonia discernentia personas. Pater se patefacit et discernit, cum clamat, Hic est filius meus dilectus. Item Ioan. 12. Et glorificaui, & glorificabo. Filius de patre, de sese, & de spiritu sancto testificatur in doctrina sua, quam miraculis & sua ipsius resurrectione confirmauit. Spiritus sanctus discernitur, quia peculiari specie effunditur in Christum & apostolos, & testificatur postea in inuocatione, confessione, miraculis, fortitudine tolerandi supplicia, etc. Non igitur frustra Ioannes testimonij mentionem facit: sed ideo sic loquitur, ut nos admoneat, ut ita agnoscamus Deum, sicut se patefecit, & ipsa testimoniorum editione nos confirmemus.

Etsi autẽ noui Testamenti dicta sunt magis perspicua, tamen his congruunt testimonia prophetarum. Significata est persona diuina in dicto Ioël,

Ioëlis locus.

cum

cum ait Deus, Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Quia enim inquit, meo, testatur non mitti creatam agitationē, sed aliquid essentiæ Dei. Necesse est autem personam esse distinctam, quæ est aliquid Dei, & tamen nō est pater. Quanta autem misericordia, quantus amor est erga genus humanum, quod Deus hunc amoris ignem in nos transfundit, coessentialem ipsi.

Collegit & Basilius testimonia multorum, quorum ante ipsius ætatē in ecclesia præcipua fuit autoritas, quod meminisse utile est. Confirmantur enim pij, cum audiunt doctrinam certis testimonijs ueræ & purioris ecclesiæ traditam esse. sicut de ecclesia audienda scriptum est: Nisi uitula mea arassetis, non inuenissetis.

Ac inter cætera, hoc dictum Eusebij Palæstini citat: Sanctum Deum lucis conditorem, per saluatorem nostrum Iesum, cum spiritu sancto inuocantes. Hæc uerba ostendunt, ueteres diserte tres personas in inuocatione complexos esse, et ea forma loquendi de filio usos esse ut animi simul de mediatoris interceßione & de promißionibus commonefierent.

Huc pertinet etiam testimonium quod recitamus in symbolo, Credo in spiritum sanctum. Vt enim supra dicitur, Credo in Deum patrem, & in Iesum Christum: qua forma sermonis, personas alloquimur, & ab eis bona petimus, & fiducia auxilij patris et filij acquiescimus: ita cum hic dicitur, Credo

in spiritum sanctum, persona intelligatur, & petamus ut hic παράκλητος mittatur in corda nostra, regat & ducat nos in tantis uitæ periculis: sicut duxit Moisen per mare rubrum, ut inquit Esaias.

Hactenus ueram & salutarem doctrinā de personis recensui. Et quia dixi testimonia ueræ ecclesiæ non negligenda esse, legant pij etiam historias, uideant in quibus synodis hæc doctrina fideliter defensa & illustrata sit. Antiochena refutauit Samosatenum. Nicena condidit Symbolum Nicenum, et præcipuè illustrauit sententiam de duabus naturis in Christo. Constantinopolitana defendit hunc articulum, Spiritum sanctum esse personam procedentem à patre & filio. Ephesina damnauit Nestoriū, qui finxerat, non unitas esse duas naturas in Christo, sed λόγον assistere Christo, sicut amicus amico adest. Chalcedonensis damnauit Eutychē, qui confundebat naturas, et fingebat humanam conuersam in diuinā, ut cum ex aqua factum est uinum: nec fuisse duas naturas unitas. Hæ sunt præcipuæ Synodi quarum iudicia meminerimus & amplectamur.

Conciliorum de spiritu sancto testimonia.

Econtrà etiam in historijs consideremus, qui furores sæpe exorti sint contra ueram de essentia Dei doctrinam. Marcion & Manichæi finxerunt duos Deos pariter æternos, pugnātes inter sese, bonum & malum. Ac bonum uocarunt lumen, malum tenebras: & bonas naturas dixerunt à bono conditas esse, materiam uitiosam à malo.

Hæc

Hæc portenta refutare discamus. Vnus est enim conditor omnium rerum, & quidem bonus, ut suprà dictum est in definitione Dei. & Esaiæ 45. dicitur: Præter me non est Deus alius, formans lucē & creans tenebras. id est, corpora in quibus sunt tenebræ, seu corpora obscura. Dans pacem, & creans malum: id est, corpora nocentia. Esaiæ locus.

Fugiamus etiam portenta Valentinianorum, qui finxerunt innumerabiles Deos: seu nomina tantū allegoricè cumulātes, ut Hesiodus cumulat Chaos, noctem, Erebum, Saturnum, Iouem, & alios: seu re ipsa putantes esse innumerabiles æternos deos. Quia mirum uidetur, unum aliquem in æterna solitudine cogitare. Semper ab initio mundi diabolus & sparsit, & sparget horribiles furores, ut uerum Deum contumelia afficiat, & humanæ imbecillitati insultet. Aduersus illos furores tradidit nobis Deus certam doctrinā per patres, prophetas, Christum & apostolos. hac luce uult ecclesiam regi, nec alias opiniones admittere.

Vt fœtus in matre sedet circundatus aluo, sic nos uerbo Dei inclusos esse sciamus, donec quasi editi in æterna uita palàm cernemus Deū. Interim Deo gratias agamus, quod se nobis patefecit, & reuerenter illi patefactioni assentiamur. Vera de trinitate fides.

Sciamus non plures esse personas diuinitatis, quàm tres. Vnum esse coæternum patrem Domini nostri Iesu Christi, unum filium imaginem æterni

patris Iesum Christum, unum spiritum sanctum. & has tres personas tamen ὁμοουσίους esse, & simul omnia condidisse: & discrimina discamus, ut suprà recitauimus, ac beneficia propria cuiusq; personæ intelligamus. Quia enim Deus sic se patefecit, uult ita agnosci & discerni personas. Pater fons est omnium beneficiorum: sed filius proprie est mediator & reconciliator, & factus est pro nobis uictima, cum naturam humanam assumpsisset: Spiritus sanctus mittitur in corda credẽtium, ut nouam lucem, iustitiam & uitam æternã accendat. ut uocat eum Zacharias, spiritum gratiæ & precum: id est, testificantẽ in nobis, nos receptos esse in gratiã: et mouentem cor, ut hoc credat et statuat. Item, impellentem ad inuocationẽ, quia iã exaudiri nos credimus.

Hæc doctrina de tribus personis in inuocatione quotidie proferatur. in qua certè hoc primum omnium ardentißimè petendum est, ut Deus pectora nostra regat, ut rectè de ipso sentiamus, ac uerè eũ inuocemus, nec ab eo aberremus ut ethnici, recentes Iudæi, Mahometistæ, hæretici, Marcion, Manichæi, Valentiniani, Samosateni, Ariani, & alij fanatici. Teneatur ergo certa aliqua & uera forma, cuius recitatio nos de uera doctrina admoneat.

Oratio ad patrem.

Omnipotens æterne & uiue Deus, æterne pater Domini nostri Iesu Christi, qui te patefecisti immensa bonitate, & clamasti de filio tuo Domino nostro Iesu Christo, HVNC AVDITE, *conditor*

ditor omnium rerum, & conseruator & opitulator, cum filio tuo coæterno Domino *nostro* Iesu Christo, *regnante tecum, & patefacto in* Ierusalē, *Spiritu sancto tuo effuso in apostolos: sapiens, bone, misericors,* Iudex *& fortis. qui dixisti,* Viuo ego, *nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur, et uiuat: & dixisti,* Inuoca me in die tribulationis, *& eripiam te: miserere mei, propter* Iesum Christum *filium tuum* Dominū *nostrum, quem uoluisti pro nobis esse uictimam,* καὶ μεσίτην, καὶ ἱνέτην, *& sanctifica, rege, iuua, accende cor & animam meam spiritu sancto tuo, ut te uerè agnoscā & inuocem, tibi uerè credā, gratias agam, & obediam. rege & serua ecclesiam tuam, sicut promisisti, inquiens:* Hoc est fœdus meum cum eis. *spiritus meus qui est in te, & uerba mea quæ posui in ore tuo, nō recedent ab ore seminis tui in æternum. Semper luceat in nobis* Euangelium *tuum: & rege & confirma corda nostra spiritu sancto tuo, ne in furores* Epicureos *aut fanaticos ruā: guberna studia ecclesiæ, et defēde politias, quæ præbēt hospitia ecclesijs.*

In *tali inuocatione quotidie de essentia* Dei, *de patefactione, de beneficijs, de promißionibus cogitemus. Simul enim hac cogitatione erudimur de personis, & accenditur fides, & segregatur inuocatio nostra ab ethnica,* Iudaica *&* Turcica, *quod fieri necesse est. Nam inuocatio nulla placet* Deo, *nisi fiat cogitatione & fiducia* Christi *mediatoris.* Inuocatio q̄modo placeat Deo.

ut scriptum est: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, id est me nominato, me monstrantes intercessorem, dabit uobis. Itē: Nemo uenit ad patrē, nisi per me. Experimur autem, hanc ueram inuocationem in Euangelio traditam, non esse irritam.

Ac intueantur mens & oculi in testimonia patefactionis illustria, ut in baptismū Christi, in Christum resuscitantem mortuos, & post resurrectionem familiari conuersatione se ostendentem multis, & in spiritus sancti mißionem. Hæc uisibilia testimonia idco exhibita sunt, ut ecclesiam doceant & confirment: & quia exhibita sunt, uult ea Deus aspici et cogitari. Non tantum propter Baptistam tunc se patefecit diuinitas, sed hoc testimonio uoluit Deus confirmari uniuersam ecclesiam eius temporis, & posteritatis. Imò & angelos illud admirandum spectaculum Dei, prodeuntis ex latebris suis, & se ecclesiæ suæ ostendentis, erudijt.

Hæc testimonia cum cogitabimus, accendetur lux in cordibus, ut firmius statuāt uerè adesse Deū, & recipere nostras preces, ac opitulari, sicut promisit. Hanc enim fidem ad precationem afferri necesse est. Piè etiam hac forma utemur, directa ad mediatorem, quæ etiam complectitur tres personas.

Oratio ad Christum.

Iesu Christe fili Dei uiui, crucifixe pro nobis, & resuscitate, qui regnas ad dextram patris, ut des dona hominibus, & constitutus es interpellator pro nobis, miserere mei, & intercede pro me

apud

apud æternum patrem tuum, & sanctifica me spiritu sancto tuo, sicut promisisti inquiens, Non relinquam uos orphanos, &c.

Pie & hac forma utimur. Spiritus sancte effuse in apostolos, quem promisit nobis filius Dei, redemptor noster, ut accendat in nobis ueram agnitionem & inuocationem Dei: sicut scriptum est, Effundam super uos spiritum gratiæ & precum: exsuscita in cordibus nostris uerum timorem Dei, & ueram fidem & agnitionem misericordiæ, quã nobis æternus Pater Domini nostri Iesu Christi propter filiũ promisit: sis nobis paracletus in omnibus consilijs & periculis: & accende mentes nostras, ut uera obedientia, Patrem Domini nostri Iesu Christi, & filium eius redemptorem nostrum, & te perpetuò celebremus. Oratio ad spiritum sanctum.

Si hoc modo in inuocatione cogitabimus de personis & de beneficijs, proficient mentes & eruditione & pietate. Cæterum illud sciant studiosi, appellationes potẽtiæ et uirtutum communes esse omnibus personis, uidelicet nomĩna sapientiæ, bonitatis, iustitiæ, misericordiæ, fortitudinis, puritatis. Nec sunt hæ uirtutes distinctæ res ab ipsa essentia. Sicut potentia patris est pater, sic iustitia patris est pater, sic iustitia filij est filius. Et considerandum est, quomodo hæc nomina in scriptis propheticis usurpentur, et adhibenda est diligentia proprie et recte loquendi.

DE CREATIONE.

VOluit Deus innotescere, et se conspici: ideo condidit omnes creaturas, & miram artem adhibuit, ut conuinceret nos, non extitisse res casu, sed esse æternam mentem, architectatricem, bonam, iustam, spectantem hominum facta, et iudicantem. Quanquam autem hæc consideratio uniuersæ naturæ admonet nos de Deo, ut postea rursus dicam: tamen nos referamus initio mentem & oculos ad omnia testimonia, in quibus se Deus ecclesiæ patefecit, ad eductionem ex Aegypto, ad uocem sonantem in Sinai, ad Christum resuscitantem mortuos, & resuscitatum ac ascendentem in cœlum, ad uocem æterni patris de Christo sonantem, Hunc audite: ad mißionē spiritus sancti. Hæc testimonia edita & proposita sunt, ut nos in hac naturæ imbecillitate magis perspicuè erudiant, conuincāt, & confirment. ideò semper defixæ sint mentes in horum testimoniorum cogitationem, & his confirmatæ articulum de creatione meditentur, deinde considerent etiam uestigia Dei impressa naturæ.

Creationis articulus.

Est autem articulus de creatione, Genes. 1. & alibi sæpe expressus: quod uidelicet Deus æternus, pater Domini nostri Iesu Christi, unà cum filio coæterno, spiritu sancto, condiderit ex nihilo cœlū & terram, angelos & homines, & omnia reliqua corpora. Sic de filio dicitur Ioan. 1. Omnia per ipsum, scilicet filium, facta sunt. & de spiritu sancto

creante

creante dicitur, Psalm. 32. Verbo Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum.

Quod autē res ex nihilo conditæ sint, docet hæc sententia: Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt. id est, dicente seu iubente Deo res exortæ sunt. Non igitur ex materia priore extructæ sunt, ut Stoici duo æterna fingebant, mentem & materiam: sed Deo dicente, cum res non essent, esse cœperunt. & cum Ioannes inquit, Omnia per ipsum facta esse: refutat Stoicam imaginationem, quæ fingit materiam non esse factam. Hæc de articulo creationis in ecclesia moneri necesse est. Ex nihilo conditæ res.

Sed nondum satis dictum est de hoc tanto articulo. Infirmitas humana, etiamsi cogitat Deum esse conditorem, tamen postea imaginatur: ut faber discedit à naue extructa, & relinquit eā nautis: ita Deum discedere à suo opere, & relinqui creaturas tātum propriæ gubernationi. Hæc imaginatio magnā caliginē offundit animis, & parit dubitatiōes. Imaginatio prauia in creationis articulo.

Alij, ut Stoici, fingunt Deum alligatum causis secundis, nec quicquam aliter posse fieri, quàm ut causæ secundæ cient. alij, ut Epicurei, omnia casu uolui et confundi. Vterq; error magnos tumultus in humanis mentibus excitat. Quoties in periculis sumus, quæ superant humana consilia, mouemur cogitatione causarum naturalium, ut arbitremur malum immedicabile esse, quia arbitramur naturam sic ferri sine Deo.

Aduersus

Aduersus has dubitationes, confirmandæ sunt mentes cogitatione uera articuli de creatione: ac statuendum est, non solum conditas esse res à Deo, sed etiam perpetuò seruari ac sustentari à Deo rerum substantias. Quotannis fœcundat Deus terram, procreat fruges ex terra, impertit uitam uiuentibus. Hæc rerum sustentatio, seu conseruatio, usitata appellatione uocatur actio Dei generalis: quæ tamen non ita alligat eum causis secundis, ut nihil faciat aliter, quàm ut causæ secũdæ cient. Sed Deus est liberrimum agens, seruat sui operis ordinem, et tamen multa propter homines mitigat. Cedit natura rerũ precib. Moisi, Eliæ, Elisæi, Esaiæ, et omnium piorum: sicut Christus inquit Matthæi 21. Omnia quæ petetis, credentes accipietis. Si dicetis monti huic, iacta te in mare, fiet. Item: Iacta curas tuas in Deum, et ipse te enutriet.

Res conditas perpetuo sustentari etiã a Deo.

Dei actio.

Adest Deus suæ creaturæ, sed non adest ut Stoicus Deus, sed ut agens liberrimum, sustentans creaturam, et suæ immensa misericordia moderans, dãs bona, adiuuans, aut impediens causas secundas. De hac distinctione admoneri pios necesse est. Teneantur ergo testimonia, quæ docent adesse Deum naturæ rerum, et gubernatorem eius et moderatorem esse, ut in periculis nostris non frangamur cogitationibus Epicureis aut Stoicis: non cogitemus casu nos opprimi aduersis, aut fatalem ordinem causarum immutabilem esse: nec res secundas ad casum,

aut

aut tantũ ad physicas causas referamus, sed Deum agnoscamus uere largi bona, et moderari naturã. Deus naturæ moderator.

Act. 17. In ipso uiuimus, mouemur et sumus. id est, per ipsum datur, sustentatur, et fouetur uita nostra. Hebræis 1. Ferens omnia uerbo potentiæ suæ. Colos. 1. Omnia per eum consistunt. 1. Timoth. 6. additur descriptio Dei, qui uiuificat omnia. 1. Timoth. 4. Speramus in Deo uiuo, qui est saluator omnium hominum, maximè fidelium. id est, omnibus benefacit, fouens uitam, gignens fruges, seruans genus humanũ, ut inde sibi colligat ecclesiam: maximè uero iuuans ecclesiã, in qua non solũ corpora fouet, sed etiam largitur æterna bona. 1. Timoth. 6. In Deo uiuente, qui præbet nobis abundè omnia ad fruendũ. Matth. 10. Duo passeres assè ueneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine patre uestro. Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt. Psalm. 103. Omnia à te expectant, ut des eis escam in tempore suo: dante te illis, colligent: aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate: auertente te faciem, turbabuntur. auferes spiritum eorum, et deficient, et in puluerem suum reuertentur. Emitte spiritũ tuum, et creabuntur, et renouabis faciẽ terræ. Psal. 144. Oculi omniũ in te sperant, et tu das escam illis in tẽpore opportuno. Aperis tu manũ tuam, et imples omne animal benedictione. Psalm. 32. De cœlo respexit Dominus, uidet omnes filios hominum, fingit singillatim

tim corda eorum, intelligit omnia opera eorum. Psalm.146. Qui operit cœlum nubibus, & parat terræ pluuiam. Qui producit in mõtibus fœnum. Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Psalm.35. Homines & iumenta iuuabis Domine.

Peculiares promißiones ecclesiæ de uita, uictu, & defensione corporum multæ factæ sunt, quæ etiam testantur Deum adesse creaturis, sustentare nos, & moderari causas naturales. Psalm. 32. Beneplacitum est Domino super timentes eum, ut eruat à morte animas eorum, & alat eos in fame. Psalm.33. Non est inopia timentibus eum. Psalm. 36. Non confundentur in tempore malo, & in diebus famis saturabuntur. Oseæ 2. Et nesciuit hæc quod ego ei frumentum dederim, ideo rursus auferam frumentum meum.

Idem docent benedictiones & maledictiones, Deut.28. Abundare te faciet Dominus fructu terræ tuæ. Item, erit cœlum æneum. Deut.30. Ipse est uita tua & longitudo dierum tuorum. Et Prouerb. 3. Egestas à Domino in domo impij, habitaculaautem iustorum benedicentur. Prouerb.10. Benedictio Domini diuites facit. Psalm.126. Nisi Dominus ædificauerit domum, frustra laborat qui ædificat eam. Hic clarè affirmat, secundas causas irritas esse, nisi à Deo iuuentur. Psalm.99. Scitote quod Dominus ipse est Deus, ipse fecit nos, & non

Cause secũdę

ipsi

ipsi nos. Nos autem populus eius, & oues pascuæ eius. idest, Non nascimur casu, non uiuimus tantum causis secundis, nostris consilijs et uiribus, sed Deo uiuificante, & seruante.

Postremò idem docet precatio Dominica, *quæ à* Deo petere iubet panem quotidianum. Confitemur ergo Deum largiri *victum, & terram non esse fœcundam nisi* Deo *iuuante.*

Collegi mediocrem aceruum testimoniorũ, *quæ enarrant articulum de creatione, ac affirmant* Deũ *adesse creaturis sustentatorem & moderatorem, et refutant opiniones* Epicureas *&* Stoicas. *Quia enim promittit* Deus *pijs & inuocantibus bona, & minatur pœnas impijs, constat eum libere agere, nec alligatum esse causis secundis, sed multa mitigare propter pios, multa exasperare propter impios, sicut exempla ostẽdunt. Propter idolorũ cultus triennio non pluit, regnante* Achab: *sed redditæ sunt pluuiæ,* Elia *petente. Talibus testimonijs confirmandæ sunt mentes in inuocatione.* Non *enim possunt à* Deo *petere victum, et uitæ defensionem, si fascinatæ* Epicureis *aut* Stoicis *opinionibus sentiant, aut casu omnia ferri, aut* Deum *non moderari secundas causas. Imò ideo eripit* Deus *fruges hominibus, quia putant eas naturali quadam ui nasci, etiamsi* Deus *eas non foueat: nec reuerenter utuntur dato munere, nec timent datorem, ut monet* Oseæ *dictum, quod suprà citaui.*

Deus non alligatus causis secundis.

Annonæ ac frugum caritas unde.

Mens humana conuincitur demonstrationib. ut fateatur hunc mundũ à Deo conditũ esse, sed Deũ adesse moderatorẽ: etsi huius sententiæ etiam quædam habet argumenta, ut pœnas atrocium scelerũ, tamen hoc obscurius est. Quia igitur difficilior est assensio, diuinis testimonijs fides in animis excitanda & confirmanda est, ut Deũ inuocare, et seriò ab eo petere et expectare bona poßimus, ut præcipit: Inuoca me in die tribulationis, & eripiã te. Item: Commenda Domino uiam tuam, & ipse faciet.

Postquam autem mens confirmata est uera et recta sententia de Deo, & de creatione ac præsentia Dei in creaturis, & moderatione causarum secundarum, ex uerbo Dei, & illustribus testimonijs, in quib. se Deus generi humano peculiariter patefecit, ut in eductione populi ex Aegypto, in resuscitatione mortuorũ, & alijs mirandis factis prophetarum, Christi & apostolorũ: tunc etiã utile et iucundum est, aspicere opificiũ mundi, & in eo uestigia Dei quærere, et demonstrationes colligere, quæ testantur hũc mundũ non extitisse casu, nec uolui casu, sed esse Deũ mentem æternã, conditricẽ rerum. Ideo enim tota natura cõdita est ut Deũ monstret. Et si humanæ mentes primã lucem retinuissent, hæ noticiæ de Deo multò fuissent illustriores: nũc multis dubitationibus conturbantur. Sed bonis mentibus utile est, tenere aliquas demonstrationes, quæ ostendũt esse Deũ: sicut & Paulus ad aspiciendum

mundi

mundi opificiũ nos deducit, Rom. 1. *& in Actis inquit:* Adeò *propè adesse Deũ, penè ut manibus contrectari possit. Recitabo igitur breuiter aliquas demonstrationes, quarũ cogitatio ad disciplinã et confirmandas honestas opiniones in mẽtibus utilis est.* Apodixes aliquot de Deo.

Prima, ab ipso naturæ ordine sumitur, id est ab effectibus monstrantibus opificẽ. Impossibile est ordinem perpetuũ in natura, casu ortum esse, & casu manere, aut tantũ à materia ortum esse. Præcipuæ partes in natura sunt ordinatæ. ut manet ordo perpetuus motuum cœlestium, specierum, ita ut ex homine homo, ex boue bos nascatur, fœcunditatis terræ, perennitatis fluminum, naturalium noticiarum in mentibus humanis. Ergo *natura non extitit casu, sed à mẽte aliqua orta est, quæ ordinẽ intelligit.*

Secunda, à natura mẽtis humanæ. Bruta res non 2
est causa naturæ intelligentis: Mentes hominũ habent aliquã causam, quia homo non habet esse per sese, sed incipit, et aliunde oritur: Ergo *necesse est, aliquam intelligentem naturam causam esse mentis humanæ.* Necesse *est igitur esse* Deum.

Tertia, à discrimine honestorum & turpium, & alijs noticijs naturalibus, ordinis & numerorũ. Impossibile est discrimen honestorũ et turpiũ in mente, casu aut à materia ortũ esse: Item, noticias ordinis & numerorum fortuitas esse: Ergo *necesse est, aliquam mentem architectatricem esse. Et hæ duæ rationes omnium maximè sunt illustres. Estq; di-* 3

gnum consideratione, quod humana mens, & illa lux menti insita, præcipuum de Deo testimonium est in natura. Et quidē inter noticias naturales hæc quoq; est, quod sit Deus: sicut Paulus inquit, Deus ipsis manifestauit. id est, Deus indidit humanæ menti hanc noticiā, quod sit Deus, & simul indidit ratiocinationes illas ex effectibus.

4 *Quarta, Noticiæ naturales sunt ueræ: esse Deū naturaliter omnes fatentur: ergo hæc noticia uera est. Hæc minor esset illustrior, si natura non esset corrupta: sed confirmanda est certis argumentis, quæ recitaui.*

5 *Quinta, apud Xenophontem sumitur à terroribus conscientiæ. Constat homicidas & alios perpetratis magnis sceleribus, horribiles animorum cruciatus sustinere, etiamsi nulla humana iudicia metuant. Est igitur aliqua mens, quæ hoc iudicium in animis ordinauit, quæ probat rectè facta, & improbat secus facta.*

6 *Sexta, à politica societate. Politica societas non est concursus hominum fortuitus, sed certo ordine & iure consociata multitudo: nec posset humana ope tantum retineri, sed experientia testatur, aliquo numine ad pœnā rapi eos qui uiolant hunc ordinem, ut homicidas, incestos, & tyrannos: Ergo est aliqua mens æterna, quæ dedit hominibus intellectum ordinis, ut politicam societatē colant: item quæ sua ope seruat & defendit.*

Septi-

Septima est erudita, sumpta à serie causarũ efficientium. Non est processus in infinitum in causis efficiẽtibus: ergo necesse est resistere in una prima causa. Hanc rationem Physici dilucidè explicant. Nam si esset progressus in infinitum, nullus esset ordo causarũ, & nullæ causæ necessariò cohærerent. 7

Octaua, à causis finalibus. Omnes res in natura destinatæ sunt ad certas utilitates. Hanc distributionẽ finiũ impossibile est aut extitisse casu, aut casu manere, sed necesse est cõsilio architecti factã esse. 8

Nona, à futurorum euentuum significationibus. Certò monstrantur futuri euentus, non modo per prodigia quæ gentes mouebant, quorum alia alias causas habent: sed multo magis per uaticinia in ecclesia, ut Balaam, Esaias, Ieremias, Daniel prædixerunt mutationes & successiones regnorum. Necesse est igitur aliquam mentem esse, præuidentẽ eas mutationes, & præmonstrantem. 9

Hæc argumenta non solum testantur esse Deũ, sed etiam sunt indicia prouidentiæ, quod Deus respiciat homines, puniat atrocia scelera, & aliquibus opituletur: ut fœcunditas terræ indicat, Deum hominum uitæ consulere: pœnæ sceleratorum indicant, Deum postulare ut colamus iustitiam. Prædictiones etiam de imperijs, item quod mittuntur heroici uiri, ut restituant politias, & artes, indicant Deum curare politias. Hæc sunt perspicua, & semper mouerunt bonas mentes.

Legis noticia hominī indita.

Possent & multa alia uere quidē colligi, sed quia sunt obscuriora, relinquo. Nē frustra indita est homini legis noticia, qua Deus uult se coli. Esset autē frustra indita, nisi iudicium aliquod esset, in quo discrimen erit bonorū & malorū. Sed hæc alibi explicanda sunt. Nos ad primā admonitionē redeamus, uidelicet aßidue mentibus atq; oculis intuenda esse illa peculiaria testimonia, in quibus se Deus ecclesiæ patefecit, ut in eductionē populi Israēl ex Aegypto, in resuscitationem mortuorū, & miracula cætera, quæ per prophetas Christum et Apostolos facta sunt. & deinde addamus uerbum per hos traditum: & statuamus uere hanc esse Dei uoluntatem, quæ in eo uerbo proposita est: & discernamus philosophiam, seu naturales noticias, ab Euangelio, id est à promißione gratuita remißionis peccatorum donandæ, propter filium Dei, ut suo loco dicitur de discrimine legis & Euangelij.

DE CAVSA PECCATI, ET de contingentia.

SEmper omnes sapientes mirati sunt, cum tantus sit ordo naturæ in plurimis rebus, unde in genere humano tāta sit confusio, tantum scelerum & calamitatum, morbi et mors. Ac philosophi partim in materia, partim in uoluntate humana causas collocant, partim ad fatū transferunt, quod dicunt esse necessariā connexionē primæ causæ, et omniū secundarū, physicarū & uoluntatū. Et Manichæi ex cor-

Fatum.

ex corrupta philosophia orti, horribiles furores, contumeliosos in Deũ, et perniciosos moribus, excitauerũt de duobus dijs, bono et malo, et de necessitate. nec leuiter quassata est Ecclesia illis uetustis temporibus, hac quæstione, de causa mali, et de contingentia. Est aũt piæ mẽtis, reuerenter de Deo sentire ac loqui, et sententias ueras, pias, honestas, comprobatas grauibus iudicijs piorũ in ecclesia, utiles moribus retinere: nec curiositate, aut studio argutiarũ, quærere infinitos labyrinthos disputationũ. Manichæi.

Estq; hæc uera & pia sententia, utraq; manu & uerius toto pectore tenenda, Deum non esse causam peccati, nec uelle peccatum, nec impellere uoluntates ad peccandum, nec approbare peccatum: sed uere et horribiliter irasci peccato, ut toties suo uerbo assiduis pœnis & calamitatibus mundi, comminatione æternæ iræ declarat. Imò iram aduersus peccatum maximè ostẽdit filius Dei, qui apparuit, ut uictima fieret pro peccato, ut ostenderet diabolum esse autorem peccati, & sua morte iram ingentem patris placaret. Deus an peccati causa.

Non igitur Deus causa est peccati, nec peccatum est res condita aut ordinata à Deo, sed est horribilis destructio operis & ordinis diuini.

Sunt aũt causæ peccati, uoluntas diaboli, & uoluntas hominis, quæ auerterũt se liberè sua sponte à Deo, nec uolente, nec approbante illã auersionẽ: & hæserunt uagantes extra ordinẽ in obiectis, con Peccati causę quæ.

tra mandatum Dei, ut Euæ uoluntas auertens se à uoce Dei, et uagata extra ordinem, hæsit in pomo.

Etsi autem homines acuti multa hic inextricabilia colligunt, tamẽ nos omissis præstigijs disputationum, ueram sententiã, quam dixi, toto pectore amplectamur, & teneamus testimonia de ea tradita diuinitus, etiamsi non possumus omnes argutias quæ opponuntur, extricare. testimonia autem hæc sunt:

Testimonia de peccati causis.

Gen. 1. Vidit Deus omnia quæ fecerat, & erant ualde bona: id est Deo placentia, ordinata, cõgruentia ad ordinem in mente diuina, & ad certos usus profuturos homini condita. Psal. 5. Non Deus uolens iniquitatẽ tu es. id est, Deus uerè & non simulatè odit peccatum. Ioan. 8. Quando mendacium loquitur diabolus, ex proprijs loquitur, quia mendax est, et pater mendacij. Pater, id est primus fons & causa mendacij. Discernit autem Christus mendacium à substantia. quasi dicat: Substantiam quidem habet diabolus aliunde acceptam. nam omnes angeli à Deo creati sunt, quorum aliqui postea lapsi sunt. Habet autem proprium quiddam diabolus, non à Deo acceptum, uidelicet mendacium: id est peccatũ, quod libera uoluntas diaboli peperit. Neque hæc inter se pugnant, ut postea longius dicemus: Substantiam à Deo conditam esse & sustentari, & tamen uoluntatem diaboli, & uoluntatem hominis causas esse peccati. Quia uoluntas abuti libertate sua potuit, seq; à Deo auertere.

Diaboli proprium.

Zach. 3.

Zach. 8. Malum ne cogitetis in cordibus uestris, & iuramentum mendax ne diligatis. Omnia enim hæc sunt, quæ odi: dicit Dominus. Cum igitur non sit simulatum odium peccati in uoluntate diuina, nequaquam sentiendum est Deum uelle peccatum. 1. Ioan. 2. Concupiscentia carnis non est ex patre, sed ex mundo est. 1. Ioan. 3. Qui facit peccatum, ex diabolo est. Quia ab initio diabolus peccat. id est, primus autor peccati est diabolus. Rom. 5. Per hominem intrauit peccatum in mundum. idest, peccatum non est res condita à Deo, sed homo sua libertate se à Deo auertit, & excussit dona Dei, & illam suam destructionē propagauit in posteritatē.

Nec *figuræ illæ uerborum in sermone Hebraico, pugnant cum sententia quam dixi: Indurabo cor Pharaonis, & similes. Certum est enim, Hebraica phrasi significare eas permissionem, non uoluntatem efficacem. ut, Ne nos inducas in tentationem: id est, ne sinas nos induci, seu, ne sinas nos labi & ruere, cum tentamur.* Hebraismi, Indurabo cor, ne inducas, &c.

Præterea & hoc moneri studiosos utile est, quid proprie sit peccatum, ut discernantur res conditæ à Deo, & peccatum, quod est conturbatio seu confusio ordinis diuini. ideo recte dicitur, peccatū esse defectus seu priuatio, ut dialectici loquuntur. Peccatum.

De *originali facilis est declaratio. Id enim est in mente tenebræ, hoc est, non habere illustrem notitiam & firmum assensum de prouidentia, commi-* Originale peccatum.

nationibus & promißionibus diuinis. Et in uoluntate est auersio: id est sine metu, fiducia, dilectione Dei esse, & in corde sine obedientia esse, quæ congruebat legi naturæ, sed uagis & errantibus inclinationibus ferri extra ordinem contra Deum. Hæc mala esse defectus, non obscurum est: nec sunt res conditæ à Deo, sed horribilis destructio humanæ naturæ. Non est igitur causa peccati Deus: qui & si iuuat & conseruat propagationem substantiæ, tamen seruat talem massam, qualis nunc est. ut si faber poculum non ex auro, sed ex plumbo faciat: ac ipsi destructioni uere & horribiliter Deus irascitur. Misit enim filium ad hanc iram placandam, et ad sanãdum uulnus naturæ. Intelligi igitur potest, Deum nec causam esse uitij nobiscum nascentis, nec uelle id malum, nec approbare.

Nihilum bifariam dici.

Hic autem cauillatio diluatur: Cum defectus nihil sit, id est non sit res positiua, cur irascitur Deus nihilo? Respondendum est, Magnum discrimen est inter nihil priuatiuum, & nihil negatiuum. Quia nihil priuatiuè intellectum, requirit subiectum, & est in illo subiecto quædam destructio, propter quã subiectum reijcitur: ut ruinæ ædificij sunt destructio in illa mole, seu partes dißipatæ. Ita uitium originis, est ipsarum partium hominis inquinatio et confusio, quam Deus odit, & propter quam subiecto irascitur. In morbo, nihil significat priuationem: quia manet subiectũ, & est in subiecto cõfusio

aliqua.

aliqua. At equus Alexandri, iam nihil est negatiuè.

Hæc mediocris explicatio sufficiat, quæ & uera est, & sæpe cogitata discẽtibus aliquid lucis affert, nec quærantur subtiliores disputationes & inextricabiles labyrinthi. Geometrica pingi, & oculis subijci possunt: hæc uero de quibus hic dicimus, non ita pingi & oculis subijci possunt, sed attenta consideratione paulatim magis intelligentur. Dolet saucius, aspiciens uulnus, & scit uulnus non esse nihil negatiuè, sed esse partes laceratas: ita Paulus dolet, uidens Neronis scelera & uitia, quæ agnoscit non esse nihil negatiuè, sed operis diuini teterrimas ruinas.

Cum in tali consideratione discemus quid sit malum, seu defectus, seu priuatio, agnoscemus peccatum non esse extenuandum. Vt ordo in opere Dei, uidelicet in homine, est res à Deo condita, & ei placens, & seruans hominem, ac propterea dicitur ingens bonum: ita è contra, ruinæ illæ sunt cõfusio ordinis, non à Deo condita, sed facta à diaboli & hominis uoluntate. estq; à Deo reiecta et exitialis diabolo & homini. Ideo ruinæ illæ, seu destructio, seu confusio, uocatur malum, id est nõ congruens ad mentem diuinam, displicens Deo, & exitiale diabolo & homini. Malum.

Hæc declaratio aliquid lucis affert sequẽti declarationi de peccato actuali, de quo multorũ sunt intricatæ quæstiones. Sed hic quoq; facile est intelligere defe-

re defectus, si intuearis nõ solum facta, sed mentem regentem facta. Eua comedens pomum, nõ regitur luce Dei. Illud, non regi luce Dei, & uoluntatem à Deo auersam esse, defectus esse non obscurum est. Etsi interim accedũt motus externi & interni, qui sunt res positiuæ: & si sunt motus errãtes, & quædam ordinis confusio, ut si nauis sine uelis & remis uarie iactetur uentis & procellis. Hæc imago utcunque declarat illos defectus.

Vt autem donec manet nauis, manent motus aliqui: ita donec uiuit homo, quocunque modo aliqui motus, quamlibet errantes et confusi, manent. Nec propterea Deus est causa peccati. Etsi enim sustentat aliquantisper naturã, tamen defectus illi in mente non efficiuntur ab ipso & uoluntas libera Euæ, proprie & uere erat causa suæ actionis, ac sponte se auertit à Deo.

Contingentiam esse in actionibus humanis.

Constituta autem hac sententia, quod Deus non sit causa peccati, nec uelit peccatum, sequitur, contingentiam esse: hoc est, non omnia quæ fiunt, necessariò fieri. Quia enim peccatum ortum est à uoluntate diaboli & hominis, nec factum est Deo uolente: sic erant conditæ uoluntates, ut possent non peccare. Est autem causa contingentiæ nostrarum actionum, libertas uoluntatis. Et hoc loco de contingentia humanarum actionum loquimur, non de cæterarum rerum motibus, de quibus in Physicis differitur.

Deinde

Deinde concedendum & hoc est, quod scriptura apostolica tribuat homini, etiam nunc post lapsum libertatē aliquam deligendi ea quæ sunt subiecta rationi, & faciendi externa opera mandata lege Dei. Ideo enim iustitia legis, dicitur iustitia carnis: quia uiribus huius naturæ, externa illa disciplina utcunque præstari potest. ut dicit Paulus, Lex est iniustis posita. id est, ad cohercendos non renatos, & puniendos contumaces. Item, Lex est pædagogus. ac nisi hæc libertas aliquo modo reliqua esset in natura, nulla utilitas esset legum & imperiorum, & totius ciuilis gubernationis. Manet igitur aliqua libertas, quæ, ut dixi, fons est contingentiæ.

Libertas eiusmodi naturæ humanæ relicta.

Quod uero dicitur Deus determinare contingentia, discrimen tenendum est. Aliter determinat Deus ea quæ uult, aliter illa quæ non uult: aliter quæ à sola ipsius uoluntate pendent, aliter quæ partim ipse facit, partim uoluntas humana.

Dei determinatio nō uniusmodi.

Præuidet Deus delicta Saulis, sed non uult ea, nec impellit uoluntatem eius: sed permittit ut uoluntas Saulis ita grassetur, & non impellit ut secus agat. Interim tamen decernit, ubi Saulem repressurus sit. Hæc igitur præuisio nō affert necessitatem, nec mutat in uoluntate hominis modum agendi, qui adhuc in natura reliquus est, hoc est hanc libertatem quæ adhuc reliqua est.

Nec illud obstat contingentiæ aut libertati, quod

Deus

Deus sustentat naturam. Nam interim tamẽ uoluntas Euæ erat causa suæ actionis, quia libertas fuerat donum in creatione inditum generi humano: et sustentatio diuina nõ impediebat illud donũ. Sic iam quantũ est libertatis, non impeditur sustentatione diuina: sed sic sustentat Deus Saulem qualis est, et Saulis uoluntas est proprie causa malæ actionis.

Quod uero hic dicta quædam obijciuntur, ut Ieremiæ 10. Scio Domine, quod non est hominis uia eius, nec est uiri dirigere gressus suos. etsi infra in titulo de Libero arbitrio, hæc dicta explicanda erunt, tamen et hic breuiter monendus est lector, aliud esse loqui de electione uoluntatis, aliud de euentu seu successu. Vult Pompeius bellum aduersus Cæsarem, et libere uult: sed euentum aliæ multæ causæ regunt, non sola uoluntas Pompeij. Dictum igitur Ieremiæ, doctrinam et dulcissimam consolationem continet. Via hominis, id est gubernatio priuata et publica mandata homini, seu uocatio, non potest sustineri solis uiribus humanis. Non potest mẽs omnia pericula prospicere et cauere, sæpe hallucinatur. ut errat Iosias, bellum Aegyptio inferens. Ac multa sunt tristia errata omnium sapientum. ut Cicero exclamat, O me nunquam sapientem.

Ieremiæ locus.

Multi lapsus accidunt, qui pariunt difficultates inexplicabiles humanis consilijs: et unus lapsus sæpe ingentem ruinam trahit, ut Dauidis adulterium. Deinde etiam bonis consilijs, et in bonis causis

causis sæpe non respondet euentus. Possunt & subito magnæ calamitates accidere, quæ summos ex suo fastigio deijciunt. ut uere dicitur,

Omnia sunt hominum tenui pendentia filo,
Et subito casu, quæ ualuere ruunt.

De his tantis impedimentis, de infirmitate humana, & inconstantia rerum humanarum, quæ multas habet arcanas causas: concionatur Hieremias, et simul docet confugere ad Deum, & ab ipso petere & expectare gubernationem & auxilium.

Promissiones tenendæ.

Hic igitur promissiones tenendæ sunt: Nõ uos estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri cœlestis, qui in uobis est. Item: Non relinquam uos orphanos. Item: Deus est qui efficit, ut uelis & perficiatis. Item: Quanto magis dabit spiritũ sanctum petentibus. Item Psalm. 38. A Domino gressus hominis dirigentur, &c. His promissionibus freti, petamus et expectemus auxilium à Deo: et agnoscamus, salutaria agi non posse, nisi Deo nos iuuante. ut inquit Christus: Sine me nihil potestis facere. Et Baptista: Non potest sibi homo sumere quicquam, nisi datum sit ei de cœlo.

Libertas electionis humanæ.

Pompeius, Brutus, Antonius, et alij multi, magna conati sunt, sed Deus alios prouexit. Etsi igitur hæc dicta concionantur de auxilio Dei in bonis et salutaribus actionibus, tamen non est inde ratiocinandum, prorsus nullam esse libertatem electionis humanæ. Ac multo minus hoc sequitur,

omnia

omnia bona & mala necessariò, & à Deo fieri. Quare dictum Ieremiæ dextrè intelligatur, quod uidelicet solis humanis consilijs & uiribus non poßint salutaria effici.

Discamus magnum & ingens donum Dei esse, iuuari nos, ut simus organa Dei salutaria in omni administratione: nec deserti, simus pestes generis humani, ut Pharao, Nero, Manichæus, & similes: & quotidie nos hoc dictum Christi, Sine me nihil potestis facere, exsuscitet, ut ardentibus uotis precemur, ut à Deo regamur. Perspicuum est autem, non sequi hinc, Deum esse causam efficacem peccati. Imò ecclesia Dei, cum sciat Deum uere, seriò, & horribiliter odisse libidines Neronis, nequaquam dicet eas aut necessariò accidisse, aut uolente Deo accidisse.

Obijciuntur & hæc dicta, Ephes. 1. Electi secundum propositum eius, qui facit omnia secundũ consilium uoluntatis suæ. & 1. Corinth. 12. Idem est Deus agens omnia in omnibus. Hæc dicta certum est in illis ipsis locis ubi ponuntur, tantum loqui de ecclesia, & de salutaribus actionibus, quas Deus excitat & regit in ecclesia sua: nec loqui de uniuersali rerum sustentatione, seu de singulis omnium animantium motibus. Dextre igitur intelligantur hæc dicta, nec à natiua sententia transferantur in peregrinam.

Hoc monet Paulus, non humanis consilijs aut uiribus,

uiribus, seruari et regi ecclesiam, sed mirandis Dei operibus. Seruatio Nohē in diluuio, defensio populi in Aegypto, et in deserto, res gestæ Moisi, Iosue, Samuelis, Dauidis, & aliorum piorum, fuerunt & sunt opera Dei, in illis excitata, ad iuuandam ecclesiam, & ad propagationem ueræ doctrinæ.

Ecclesiam mirandis Dei operibus regi ac seruari.

Quare hæc dicta cōsolationes sunt, quæ testantur adesse Deum membris ecclesiæ suæ, & opitulari suis in periculis & ærumnis. Adiuuat Deus præliantem Dauidem: adiuuat morientē Laurentium, ne abijciat confessionē, fractus metu. His igitur dictis et promissionibus nos cōfirmemus, ac regi nos petamus: sicut sæpe clamat propheta, Dirige me in ueritate tua, & doce me, &c. Omnia agis in ecclesia tua, salutaria: sis in me quoq;, ut in membro tuæ ecclesiæ, efficax: fac me organum salutare, & uas misericordiæ, &c. Ac horum dictorum explicatio, multis alijs similibus lucem affert.

Postremò & illud addendum est, rectè dici, Necessitatem esse duplicem. Alia necessitas nuncupatur absoluta, cum uidelicet res aut propositio simpliciter necessaria est, ac poni oppositum prorsus impossibile est, et destructio omnium rerum. Vt hæ propositiones sunt necessariæ necessitate absoluta, Deus est, Deus est essentia, intelligens, æterna, immensæ sapientiæ, potentiæ, iustitiæ, bonitatis, uolens iusta, casta, non uolens pugnantia cū sua mente, iniustam crudelitatem, incestas libidines, &c.

Necessitas duplex.

Sed alia est necessitas consequentiæ, quæ est earum rerum, aut propositionum quæ possent se natura sua aliter habere, sed fiunt necessariæ, uel propter præcedentes causas, uel qa determinatæ sunt. Et in his magna sunt discriminia. Aliter Deus determinat bona quæ uult, cuiusmodi multa expressit. ut, Mortui certo die resuscitabũtur: hæc est necessaria, necessitate cõsequentiæ. Aliter determinat mala quæ non uult, cum uidelicet metas constituit, nec sinit grassari ulterius malos. Sic fit necessaria, Pharao persequetur Israëlitas. hæc non est sua natura necessaria, sed reuera contingens. Ac fieri oppositum, non esset impossibile: sed quia sic euenit, dicitur necessaria, necessitate consequẽtiæ. Hæc puerilis distinctio non est inutilis, & sæpe traditur in scholis, ut consideremus, qui euentus uerè pendeãt et oriantur à uoluntate Dei, qui aliunde oriantur.

Deum aliter bona, aliter mala determinare.

Hic etiam de physica necessitate dicendum est, ut ignis necessariò calefacit, sol necessariò mouetur. Sed hanc physicam necessitatem, doctrina ecclesiæ etiam ait esse necessitatem consequentiæ. Sic mouetur sol, quia Deus hunc ordinem instituit, & mutare potest, ut ostendunt historiæ Iosuæ & Ezechiæ. Hæc aliàs copiosius traduntur.

Recitaui præcipuas materias, quæ in hac quæstione agitari solent. quibus diligenter consideratis, studiosi dextrè de hac tota controuersia iudicare poterunt: & satis perspicuè intelligent, nequaquam

quam Stoicas opiniones in ecclesiā inuehendas esse. Quomodo enim inuocabit Deum is, qui omnia necessariò euenire statuit? Deinde & moribus perniciosum est illud, quod in tragœdia dicitur, Fati ista culpa est, Nemo fit fato nocens. Sicut & Zenonis seruus dicebat se iniustè plecti, quia fato coactus esset peccare. Tales igitur sermones et opiniones fugiamus. Plato honestius loquitur, cuius hæc sunt uerba in secundo libro πολιτειῶν: Omni contentione pugnandum est, ne quis in ciuitate quam bene regi uolumus, uel dicat, uel audiat, seu senex seu iuuenis, seu in poëmate, seu in alia narratione, Deum causam alicui esse malorum. quod neq; sanctè ita dici potest, neq; utile est ciuitati, nec secum consentit in explicatione.

Stoicorū opinio de fato.

Adiiciam explicationē usitati argumenti, ut mihi uidetur, pijs mētibus utilem. Obijcitur enim, Secunda causa nō agit sine prima. Secunda, ut uoluntas Euæ, est propriè causa peccati: ergo etiam prima. Hac obiectione scio ingenia interdum perturbari, et ex ea perturbatione labi in absurdas opiniones. Etsi autē responsio quædam tenuis & subtilis traditur ad elabendū, tamen aliam crassiorē & magis conspicuā tradā, quæ sumpta est ex hoc fundamento: Quod Deus adest creaturis, non ut Stoicus Deus, alligatus causis secūdis, ut moueat simpliciter, sicut mouēt secundæ: sed ut agēs liberrimū, sustentans naturā, & suo cōsilio aliter agens in alijs.

Deus quomodo adsit creaturis.

Vt in corporalibus, etsi sustentant naturam, tamen contra ordinē iussit aliquando solem regredi, impediuit pluuias toto triēnio, ac postea subitò dedit largum imbrem, fecit fœcundas anus: ita quotidie sciamus multa in corporalibus fieri præter uim secundarum causarū, & tamen Deus eas sustentat. Multi liberātur uarijs periculis, in morbis, in acie, in aqua, ubi secundæ causæ eos destituūt. Vt igitur inuocatio uere fieri possit, cogitemus Deum sic adesse suo opificio, nō ut Stoici fingunt alligatum secundis causis, sed sustentantem naturam, & multa suo liberrimo consilio moderantem.

Sic agit Deus, cum uoluntate sustentans & iuuans ordine agentem, sed non iuuans ruentē contra ordinem, & si eam sustentat. Sic enim condidit uoluntatem Euæ, ut esset liberum agens, quod posset tueri ordinem, aut deficere. Sit igitur hæc crassa solutio. Secunda causa non agit sine prima, scilicet sustentante: hoc uniuersaliter uerum est. sed non semper adiuuante: non enim adiuuat prima effectū quem non uult. Est igitur uoluntas Euæ immediata causa sui actus, cum auertit se à Deo.

Nec eodem modo Stoicus & Christianus hanc propositionē intelligunt: Secunda causa non agit sine prima. quia Stoici cogitāt similē copulationē in omnib. seu bonis seu malis, ut est copulatio essentialis maris & fœminæ in procreatione. Sed Christianis necesse est discernere bona & mala: Secunda non

da non agit sine prima, scilicet sustentante. Sed multa facit prima causa, præter secundas: quia est agens liberum. Et secunda libera, ut uoluntas Euæ uitiosè agit sine prima adiuuante: quia talis facultas est libertas. Hæc sit explicatio perspicua, non nimis tenuis.

Secundã causam nõ agere sine prima.

Alij sic dicunt: Secunda non agit sine prima, positiuũ quiddam efficiens. Secunda, ut uolũtas Euæ, agit aliquid delinquẽs. Hic respondent, agit non positiuè, sed aberrans ac deficiẽs. Hæc solutio si per priorem exponatur, erit planior. & eam esse sententiam huius obscuræ solutionis consentaneũ est, ut copulatio primæ & secundæ causæ talis cogitetur, qualem Deus liberè agens uult esse, non ut nos copulationem maris & fœminæ cogitamus.

Difficiles sunt hæ disputationes. ideo nos de Deo cogitantes, referamus mentem et oculos ad patefactionem Dei, ut eum sic agnoscamus, sicut se patefecit: & sic statuamus, Deum liberè adesse, & opitulari inuocantibus. sicut promisit, Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum.

Hæc dicta de singulari actione & auxilio inculcentur animis. Nam illa obscura disputatio de generali sustentatione, nõ potest penitus perspici, sicut nec creatio intelligi potest. Et in summa teneatur hæc propositio: Adest Deus suo operi, non ut Stoicus Deus, sed uere ut liberũ agens, sustentans creaturam, & multa moderans.

DE HVMANIS VIRIBVS, seu de libero arbitrio.

VAlla & pleriq; alij detrahunt uoluntati hominis libertatem, ideo quia fiant omnia decernente Deo. Hæc imaginatio orta ex Stoicis disputationibus, deducit eos ad tollendam contingentiam bonarum et malarum actionum, imò omnium motuum in pecudibus & elementis. Dixi autem supra, non esse in ecclesiam inuehendas illas Stoicas opiniones, nec defendendam esse necessitatem fatalem omnium, sed aliquam contingentiam concedendam. Non necesse fuit Alexandrum interficere Clitum. Nec miscenda est disputatio de Determinatione diuina, quæstioni de Libero arbitrio. Nam cum de uoluntate hominis, & de cæteris humanis uiribus quæritur, tantũ de humana infirmitate disseritur, non de omnibus motibus in tota natura. Nos ipsos, mentis nostræ caliginem, & uoluntatis & cordis imbecillitatem consideremus. Hanc doctrinam de nostris morbis proponit Ecclesia, non ut Stoicas opiniones serat, non ut mentes implicet perplexis & inextricabilibus disputationibus: sed ut monstret nobis beneficia filij Dei, qui missus est ut destruat opera diaboli, qui triste uulnus fecit in humana natura.

Contingẽtia aliqua concedenda.

Monendi sunt autem rudiores, ut à Physicis sumant distinctiones & appellationes partium hominis, & conferant eas ad phrasin prophetarum & apostolo-

apostolorum. In homine est pars cognoscens & iudicans, quæ uocatur mens, uel intellectus, uel ratio. in hac parte sunt noticiæ. Altera pars appetēs, uocatur uoluntas, quæ uel obtemperat iudicio, uel repugnat. & sub uoluntate sunt appetitiones sensuum, seu adfectus, quorū subiectum & fons est cor, qui interdum congruunt, interdum pugnant cū uoluntate. Est sub uoluntate, & loco motiua. Harum explicatio copiosior sumatur à Physicis. Hominis partes.

Vocantur autem, Liberum arbitrium, mens & uoluntas cōiunctæ. Aut uocatur Liberum arbitriū facultas uoluntatis ad eligēdum ac expetendum ea quæ monstrata sunt, & ad reijciendum eadē. quæ facultas in natura integra longe præstantior fuit, nunc multipliciter impedita est, ut postea dicemus. Sed iam declaro appellationem communissimè. Liberi arbitrij erat, quod Fabricius noluit aurum à Pyrrho oblatum accipere, aut quod Antigonus noluit aspicere allatum Pyrrhi interfecti caput. Cætarum in sermone prophetarum et apostolorum hæc uocabula sunt, Mens & cor, quæ ambo sumuntur pro intellectu & uoluntate uere, non simulatè aliquid uolente: hoc est, complectuntur iudicium & appetitiones ueras, non simulatas, non externum opus tantum. Extant autem longæ disputationes de uocabulo Liberi arbitrij, quæ ab attentis facile diiudicari possunt. His omissis de re dicemus. Liberum arbitrium.

Cum enim dubitatur, an uoluntas humana sit li-

bera, hoc quæritur in ecclesia, An & quatenus uoluntas humana possit obedire legi Dei. De hac quæstione iudicari nõ potest, nisi magnitudo peccati, quod nobiscum nascitur, seu naturalis infirmitas consideretur: item nisi sciamus lege Dei postulari non tantum externa ciuilia facta, sed perpetuam & perfectam totius naturæ humanæ obedientiam. iuxta illud, Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde, &c. Nam si natura hominis non esset corrupta peccato, haberet clariorem et firmiorem de Deo noticiam, non dubitaret de uoluntate Dei, haberet uerum timorem, ueram fiduciam, deniq; præstaret obedientiam integram legi: hoc est, in natura hominis esset lux firmius statuens de Deo, et essent motus omnes consentientes legi Dei. Nunc autem natura hominis oppressa morbo originis, plena est dubitationũ de Deo, nec uere timet Deum, nec uere confidit ei, nec ardet dilectione, & multæ flammæ sunt uitiosorum affectuum. Cum igitur manifestum sit naturam hominis nequaquã satisfacere legi Dei, quæritur, quid & quantum facere uoluntas possit.

Primùm igitur respondeo. Cum in natura hominis reliquum sit iudicium & delectus quidam rerũ, quæ sunt subiectæ rationi aut sensui, reliquus est etiam delectus externorum operum ciuilium. Quare uoluntas humana potest suis uiribus, sine renouatione, aliquo modo externa legis opera facere.

Voluntatis in homine libertas cuiusmodi.

Hæc est

Hæc est libertas uoluntatis, quam philosophi rectè tribuunt homini. Nam & Paulus discernens iustitiam carnis à spirituali, fatetur non renatos habere delectum aliquem, & facere aliqua externa legis opera, manus à cæde, à furto, à raptu continere: et hanc uocat iustitiam carnis. Imò hanc disciplinam etiam non renatis præcipit Deus, & eius uiolationem tristissimis pœnis in hac uita regulariter punit, ut ostendunt supplicia homicidarum & incestorum. Ideo dicitur, Lex posita est iniustis: id est, ad coërcendos non renatos, & ad puniendos contumaces. Item, Lex est pædagogus: id est, coërcens & docens. & quidem additur, in Christum: quo præconio disciplina honorifice ornata est. Etsi enim disciplina non meretur remissionem peccatorum, nec est iustitia, qua coram Deo iusti dicimur: tamen res necessaria est, ut de Christo interim doceri possimus. Nec est efficax spiritus sanctus in contumacibus, qui perseuerant in delictis contra conscientiam. Sed de causis, cur necessaria sit disciplina, postea dicemus. Nunc hoc tantum ostendimus ex illis testimonijs, quæ loquuntur de iustitia carnis, esse aliquem delectum, id est libertatem, in non renatis, ad externa opera legis facienda.

Disciplinæ usus.

Sed tamen hic sciendum est, hanc ipsam libertatem duabus causis ualde impediri, uidelicet ab infirmitate quæ nobiscum nascitur, & à diabolo. Nam quia uitiosi affectus in hominibus sunt acres

Libertatem hanc duabus causis impediri.

stimuli, & magna animorum incendia, homines sæpe obediunt illis contra consilium mentis, etiam cum possent se cohibere, si anniterentur. ut Medea inquit, Video meliora, proboq;, Deteriora sequor. Et Paulus inquit Ephes. 2. Diabolum efficacem esse in impijs. Hic quoq; disciplinæ rectionem in tota uita multipliciter impedit, ac impellit multos, ut ruant cæci & furentes in tristißima mala. Sicut de Saule & de Iuda manifeste scribitur, Intrauit in eum satanas. & illi magni furores in cultu idolorum, sæuitia tyrannorum & bellorum ciuilium: ut cum Xanthij & alij multi suas ciuitates ipsi accenderunt, & sese & coniuges & paruos liberos in ignem coniecerunt: sunt manifesta opera diaboli.

Est ingens igitur imbecillitas generis humani, ut omnium temporum historiæ & quotidiana experientia docet, in qua tantum horribilium miseriarum cernitur, ut sapientes ethnici omnes ualde mirati sint, unde tantum sit in hac præstanti natura confusionũ, et tristißimorũ casuum. Sed tamen inter hæc impedimẽta manet aliqs delectus, aliqua libertas in mediocriter sanis, regẽdi externos mores.

Secundò: Sed in ecclesia Dei non tantum dicitur de externis moribus, sed de integra legis impletione in corde. Mens in non renatis plena est dubitationũ de Deo, corda sunt sine uero timore Dei, sine uera fiducia, & habent impetus ingentes contra legẽ Dei. Deniq; natura humana oppressa est peccato &

Volũtas quatenus non libera.

to et morte: nec magnitudo huius mali conspicitur humano iudicio, sed in uerbo Dei reuelato. Hic certum est, homines non habere libertatem deponendi hanc prauitatem nobiscũ nascentem, aut deponendi mortem. Hæc magna & præcipua generis humani mala intueamur, cum extenuatur libertas uoluntatis. Non potest uoluntas exuere nascentem nobiscum prauitatem, nec potest legi Dei satisfacere: quia lex Dei non tantum de externa disciplina & de umbra operum concionatur, sed postulat integram obedientiam cordis. ut lex dicit, Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & omnibus uiribus, &c. Iudicat & damnat lex peccatum in natura hominis, non tollit. & sicut mortem abiicere non possumus, ita prauitatem nascentem nobiscum, quæ pugnat cum lege Dei, nõ possumus exuere. Hæc mala agnoscenda sunt, ut è regione beneficia Christi conspiciantur, qui tollit peccatum & mortem, & instaurat naturam humanam. Dixi iam de præcipuis malis, quæ non potest tollere uoluntas humana. Eatenus igitur uoluntas est captiua, non libera, scilicet ad tollendam naturæ prauitatem & mortem.

Tertiò de actionibus spiritualibus quæritur. Nã ab initio mundi uiua membra ecclesiæ fuerunt & sunt, quæ reguntur nõ solum humanis uiribus, aut humana diligentia, sed in quibus spiritus sanctus accẽdit motus spirituales, agnitionẽ Dei, timorem, fidem, Actiones spirituales.

fidem, dilectionem, & alias uirtutes, in alijs magis, in alijs minus excitatas. Rident hæc philosophi et Pelagiani, sed tamen uerissimum est, effundi spiritum sanctum in corda credentium. Sicut in Zacharia dicitur, Effundam super domum Dauid spiritũ gratiæ & precum. Et sciamus, amplissimam consolationem nobis proponi, quæ in tanta nostra imbecillitate semper in conspectu nobis esse debet. Ingens & inenarrabile beneficium Dei est, quod promittitur nobis auxilium spiritus sancti. sicut Christus inquit, Quanto magis pater uester cœlestis dabit spiritum sanctum petentibus? Nisi iuuaremur spiritu sancto, multo tristiores lapsus & atrociores confusiones morum acciderent: ut fuerunt, & sunt, ethnici & Anabaptistici furores. Hæc autem sententia tenenda et uera est, Voluntas humana non potest sine spiritu sancto efficere spirituales effectus, quos Deus postulat: scilicet uerum timorem Dei, ueram fiduciam misericordiæ Dei, ueram dilectionem Dei, tolerantiam & fortitudinem in afflictionibus, in adeunda morte: ut superarunt mortem ingenti robore Stephanus, Laurentius, Agne, & alij innumerabiles.

Testimonia. *Testimonia colligenda sunt, & ut refutentur Pelagiani, & ut nos ipsos accendamus ad petendum auxilium spiritus sancti. Item ut discamus, eos qui non reguntur spiritu sancto, non esse uiua membra ecclesiæ. Rom. 8. Qui ducũtur spiritu Dei, hi sunt*

filij

filij Dei. Item: Si quis spiritum Christi non habet, is nõ est Christi. Hæ duæ sententiæ satis perspicuæ sunt, & plane testantur hæredes uitæ æternæ donari & regi spiritu sancto. Et certum est, spiritum Dei in his dictis non significare rationem, sed spiritum sanctum à Deo patre & Domino nostro Iesu Christo procedentem, ac missum in corda piorum, & accendentem agnitionem Dei per Euangeliũ, & motus congruentes legi Dei. 1. Corin. 2. Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Significat enim ψυχικὸς homo, uiuentem uita naturali, hoc est sensu & ratione naturali, sine spiritu sancto. Sic enim eo loco discernit Paulus animalem à spirituali. Quanquam enim homini naturaliter impressa est notitia quædam legis diuinæ, tamen accedunt magnæ dubitationes de prouidẽtia, & multo tristior dubitatio est de Euangelio, an recipiamur, an exaudiamur. de quibus tenebris suum quisq; cor consulat, an uere statuat Deum irasci peccatis, an uere statuat se recipi, exaudiri, iuuari in afflictionibus. In hac consideratione securi & ociosi animi, aut fugientis Deum, intelligitur dictum Pauli, Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei: id est, non uere statuit Deum irasci peccato, nec sentit iram, nec uere timet Deum. ut Dauid committens adulterium, nondum sentit iram Dei, sed postea sentit, rursus accensus à spiritu sancto. Item Saul fugit Deum, non inuocat, non

Animalis homo.

statuit

statuit se iuuari à Deo, non confidit Deo. Ioan. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest intrare in regnũ Dei. Ioan. 6. Nemo potest uenire ad me, nisi quem pater traxerit. Item, Sine me nihil potestis facere. Et Esaiæ 59. Veniet Sion redemptor, ijs qui redeunt ab iniquitate in Iacob. Hoc fœdus meum cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus qui est in te, & uerba mea quæ posui in ore tuo, non recedent ab ore tuo, nec ab ore seminis tui in sempiternũ. Hæc uerba dulcissimam ecclesiæ descriptionem continent, ac docent quæ sit, et ubi sit ecclesia, & quæ habeat propria beneficia Dei. Ille cœtus est ecclesia, qui sonat Euangelium traditum prophetis et apostolis: et ibi sunt uiua membra ecclesiæ, habẽtia spiritum sanctum. et hæc habet propria beneficia, uerbum Dei, remissionem peccatorum, spiritum sanctum, et uitam æternam.

Ecclesia qd.

Sciendum est autem, spiritum sanctum efficacem esse per uocem Euangelij auditam, seu cogitatam: ut Gal. 3. dicitur, Vt promissionem spiritus accipiamus per fidem. ac sæpe dictum est, Cogitantes de Deo oportere ordiri à uerbo Dei, non quærere Deum sine suo uerbo. Cumq; ordimur à uerbo, hic concurrunt tres causæ bonæ actionis, Verbum Dei, spiritus sanctus, et humana uoluntas assentiens, nec repugnans uerbo Dei. Posset enim excutere, ut excutit Saul sua sponte: sed cum mens audiens, ac se sustentans, non repugnat, non indulget

get diffidētiæ, sed adiuuāte iam spiritu sancto conatur aßētiri, in hoc certamine uolūtas nō est ociosa.

Bonarum actionum causæ.

Veteres dixerunt: præcedente gratia, comitante uoluntate, bona opera fieri. Sic et Basilius inquit: μόνον θέλησον, καὶ θεὸς προσαπαντᾶ, Tantum uelis, et Deus præoccurrit. Deus anteuertit nos, uocat, mouet, adiuuat: sed nos uiderimus, ne repugnemus. Constat enim, peccatum oriri à nobis, non à uoluntate Dei. Chrysostomus inquit, ὁ δὲ ἕλκων, τὸν βαλόμενον ἕλκει. Sicut et in illo ipso loco Ioannis dicitur: Omnis qui audit à patre, et discit, ueniet ad me. Discere iubet, id est audire uerbum, non repugnare, sed assentiri uerbo Dei, non indulgere diffidentiæ. Hæc sunt perspicua, si in ueris doloribus, in uera inuocatione experiamur, qualis sit lucta uoluntatis: quæ si sē haberet ut statua, nullum prorsus certamē, nulla lucta, nulli angores essent in sanctis. Cum autē sit certamē ingens et difficile, uolūtas nō est ociosa, sed lāguide aßētitur: et nisi promißiōib. et exēplis inter inuocandū subinde cōmonefieret ac iuuaretur à spiritu sancto, rueret in desperationē.

Voluntatis libertas in piis.

Præterea si de tota uita piorū loquamur, etsi est ingens imbecillitas, tamen aliqua est libertas uoluntatis, cum quidē iam à spiritu sancto adiuuetur, et agere aliqd in externis lapsibus cauēdis poßit. Cū Ioseph resisteret illecebris adulteræ, concurrebant hæ causæ, Verbū Dei, et spiritus sanctus mouens mentē, ut uerbū ardentius cogitaret. Mens cogitās

quanta

quanta ruina secutura esset, si diabolo obtemperaret, uidelicet amissio donorum, æterna ira Dei, pœnæ in hac uita & futura, præterea multi lapsus & multa scandala. His cogitationibus mota uoluntas assentiebatur, & confirmabat eam languentem spiritus sanctus, & flammas in corde reprimebat, et excitabat timorem Dei, & fidem, quæ acquiescebat in Deo: adibat pericula, & petebat gubernationem, & exitus bonos. Hic uoluntas non erat otiosa, sed repugnabat ipsa illecebris, & mandabat oculis & pedibus, ut uitarent occasiones lapsuum. Hæc exempla declarant causas bonarum actionũ.

Ideo autem hæc omnia dicta sunt, ut fiat utrunque, uidelicet spiritus sancti auxiliũ amplificetur, & acuatur nostra diligentia. sicut Christus inquit, Dabit spiritum sanctum petentibus. non ait, aspernantibus, ociosis, repugnantibus, petulanter ruentibus ex alijs sceleribus in alia. Et alio loco inquit: Habenti dabitur, & à non habente etiam id quod habet auferetur. Et Paulus iubet cauere, ne frustra gratiam acceperimus.

Sæpe multumq; repetas animo dictum Christi, Dabit spiritum sanctum petentibus: et diligenter cogita, quantũ munus promittat, & quoties quàm ardenter iusserit petere. Petite, inquit, & accipietis. Hoc si faciemus, proficere nos experiemur. Accenditur enim fides ad petendum. et animaduertemus, nos propter diffidentiã negligentius petere.

Diffi-

Diffidentia autem alitur, quia negligimus cogitationẽ huius præcepti et huius promißionis Christi. Diffidentia quomodo alatur.

Quartò: Consideranda est & querela de obiectis, & succeßibus extra nos. Aliud est enim de illis loqui, aliud loqui de electione uolũtatis in re quam prospicit. Multa enim accidunt homini inextricabilia humano consilio, quæ non tantum à nobis oriuntur: ut cum Dauid pellitur in exilium scelere filij. Item, multi sunt errores humani in deliberatione: ut cum Iosias putat se rectè facere, quod bellum infert Aegyptio. De his periculis concionantur multa dicta in prophetis. ut Ierem. 10. Scio Domine, quod non est hominis uia eius, & uiri dirigere gressus suos. Viam intelligit uocationẽ: de qua manifestum est, non posse prospici omnia pericula, & euentus ac successus nõ esse in nostra potestate. Vocatur Moises ut ducat populum ex Aegypto: sed nequaquam præuidet, totos quadraginta annos in locis desertis tantam multitudinem uagaturã esse, ubi deerant aquæ & frumentum: & propter peccata populi & propter seditiones, gubernationem fore inquietam: & sciebat se successus non habere in manibus, sed à Deo regendos esse. Ideo inquit Ieremias, Viam hominis non esse in nostra potestate: id est, uocationem non posse regi tantum humanis consilijs, seu humana diligentia: nec fœlicem esse gubernationem, nisi Deus adiuuet. Sic & Baptista inquit: Non potest sibi homo quicquã sumere, Hieremiæ locus.

nisi datum sit ei de cœlo. Ezechias est fœlix in gubernatione, quia à Deo adiuuatur. Achas non est fœlix, quia non adiuuatur à Deo. Antonius uult solus dominari: sed non erat ei datum de cœlo, sed dabatur Augusto. Hæc dicta non tollunt libertatem uoluntatis, quod ad electionem attinet, in his quæ præuisa sunt: sed loquuntur de obiectis extranos, & de euentibus, ad quos concurrunt aliæ plures causæ præter nostram uoluntatem: ut sola Pompeij uoluntas non potest esse causa uictoriæ.

Quanquam igitur est aliqua libertas in electione, tamen interim & hæc impedimenta consideremus, ut discamus deponere nostri fiduciam, & petere auxilium à Deo. Valde multa accidunt homini inextricabilia humanis consilijs. De his discamus precationem Iosaphat, 2. Paralip. 20. Cum ignoramus quid faciendum sit, oculi nostri ad te Domine respiciunt. Et Christus ideo inquit, Non relinquam uos orphanos. Item, Dabo uobis spiritum paracletum, &c. Adest Deus, & inextricabilia expedit, & sanat errata: Sicut inquit Psalmus, Propè est Dominus inuocantibus eum in ueritate. Item, Alleuat Dominus omnes qui corruunt: Item: Commenda Domino uiam tuam, & ipse faciet. Et Paulus inquit: Deus qui efficit ut uelitis, efficiet etiam ut perficiatis, ut ipsi grata fiant. Hæc admonitio & consolatio semper animis inculcanda est. Es magistratus, gubernas Ecclesiam, aut iuuentutem, aut

fami-

familiam: præuidebis quædam, & hæc rectè administrabis mediocri diligentia. Sed scito in eo ipso successus bonos secuturos esse, si te Deus adiuuet. ut dicitur, Nisi Dominus ædificauerit domum, &c. Præter hæc etiam multa pericula accident improuisa, quæ non poteris discutere: hæc à Deo discuti petas. Incident & errata quædam: hæc sanari petas. ut mirando modo correxit Deus erratum Ionæ. Hæc impedimenta libertatis quotidie experimur. Sed ideo de hac quæstione confusiora sunt iudicia, quia homines magna ex parte tanquam ebrij, sine disciplina, sine diligentia, sine ullis exercitijs fidei & inuocationis uiuũt. Tales quomodo possunt discernere gradus actionum, aut discrimina obiectorum? Pauli est, ne accersat sciens corruptelas doctrinæ, uel ambitionem, uel auaritiam: hæc aliquo modo sunt in potestate eius. Sed ut sit uocatio fœlix, & efficax, solius Dei donum est. Est & hoc Dei donum, ne ignarus uel errore implicetur corruptelis doctrinæ, aut alijs uitijs. ideo magna cura orat se à Deo regi, & iuuari.

Nunc dicam de dicto Ecclesiastici, Deus reliquit hominem in manu cosilij sui. Amplissima laus est, si sine aliqua moderatione intelligatur. Certè nunc in hac naturæ infirmitate multa sunt impedimenta libertatis. Primùm naturæ corruptio, propter quã noticia de Deo in mẽtibus nostris obscura Libertatis impedimenta.

est: & uoluntas & cor à Deo aberrant, nec habet acrem sensum timoris Dei, nec ardent fiducia & dilectione Dei, & rapiuntur multis uitiosis motibus. Secundum impedimentum est diabolus, qui horribili odio Christi obijcit occasiones, quib. implicat homines uarijs laqueis & peccatis, & admissas flammas cupiditatum auget: ut in Cain, Saule, Iuda & alijs. Tertium impedimentum est, in hac uitæ confusione moles ipsa negotiorum & periculorum, in quibus quotidie multa improuisa & inextricabilia præter opinionem hominũ offeruntur: ut Dauid non præuidit seditionem filij. et uulgò dicitur, Nescis quid uesper serus uehat.

Ecclesiastici locus.

Cum igitur tanta sint impedimenta libertatis in hac corruptione naturæ, illa gloriosa oratio, Deus reliquit hominem in manu consilij sui, non est sine aliqua interpretatione accipiẽda. Vera est quidem hæc laus libertatis, de integra natura. Tunc fuisset homo in manu consilij sui, id est non fuisset impedita libertas, nec naturæ tenebris & prauitate, nec à diabolo, nec à negotiorum fluctibus, sed electio & facultas rectè agendi fuisset liberrima. Nunc uerò in hac imbecillitate interiores motus congruentes legi Dei, non accenduntur sine spiritu sancto: imò etiam exterior disciplina sæpe impeditur, ut suprà dictum est. Quare si quis contendit dictũ ecclesiastici de præsenti natura accipiendum esse, necesse erit addi magnam restrictionem, uidelicet Deus reliquit

liquit hominem in manu consilij sui, scilicet ut per se se ruere poßit ad malum, & adiutus à spiritu sancto rectè facere poßit. nam & tũc uoluntas non est ociosa, nec habet se ut statua. ut Ioseph experitur, qui ipse luctatur secũ, nec imprimitur ei motus spiritualis, ut statuæ. Fit autẽ uoluntas, adiuuante spiritu sancto, magis libera: id est, circumspectius & constantius agens, & ardentius inuocans Deum.

Postremò hic recitanda sunt duo dicta Hierony*mi, quæ sæpe citantur, & indigent interpretatione. Alterũ est: Anathema sit, si quis dixerit, Deum impoßibilia præcepisse. Quæcunque fuit occasio huius dicti, certè illi qui citant & inculcant, ostendunt se non cogitare causas, cur lex Dei lata sit. Politica sapientia iudicat, leges ferri tantum ideo ut fiant. At lex Dei lata est præcipuè ob hãc causam, ut extet iudiciũ Dei aduersus peccatum. Deus uult conspici iram suã, & uoce legis ostendit nobis peccata nostra. Iustum erat, diligi Deum ex toto corde. Quia igitur tales non sumus, iudicat & accusat nos lex, & irã nobis denunciat. Altera deinde causa est, ut inchoetur lex Dei in his qui iam agnoscũt mediatorem, & reconciliati sunt, & in his inchoatur adiuuante Deo.* D.Hieronymi dicta.

Itaq; cum audis hanc uocem, Lex est impoßibilis, non consulenda est politica sapientia, nec cogitandum de disciplina externa: sed negat Paulus tollì iram Dei per legẽ, negat & legi satis fieri in hac

imbecillitate naturæ. Item Rom.3. *Non iustificabitur ex operibus legis omnis caro. Hic fatetur fieri opera. Est ergo quod ad illa externa opera attinet, lex possibilis: sed negat propter hæc opera hominẽ iustum esse, aut legi satisfactũ esse. Non enim auferunt peccatũ & iram Dei, uel tenebras in mente, & auersionem à Deo in uoluntate & corde.*

Etsi igitur offendũtur uiri politici, cum lex Dei dicitur impossibilis: tamen id dictum uerum est de hac corrupta natura. & necesse est sic docere ecclesiam, ut discrimen legis Dei, quæ iudicat interiora peccata, et legum humanarum, quæ tantum loquuntur de externa disciplina, conspiciatur. Item ut magnitudo beneficiorum Christi agnoscatur, qui ideo tollit peccatum, quia lex non tollit. Ideo est mediator, ut propter ipsum simus iusti, quia lege non sumus iusti. Ideo donat nobis spiritum sanctum, ut in tanta infirmitate, tamen inchoetur lex, & fiant aliqua salutaria nobis & alijs, & reprimatur diabolus insidians uniuerso generi humano.

Legum diuinarum & humanarum discrimen.

Nunc & alterum dictum consideretur: Anathema sit, si quis dicit, legẽ posse fieri sine gratia. Breuitas huius dicti etiam postulat explicationẽ. Nam gratia non tantum intelligatur de auxilio spiritus sancti: sed utrunq; conplectamur, gratuitam imputationem, quæ fit propter Christum, & auxilium spiritus sancti. Primum enim oportet operibus prælucere agnitionem Christi, & fidem in Christum.

Sic

Sic ergo primũ intelligatur gratia. Lex Dei fit per gratiam: id est, quia fide propter Christum recepti sumus, et facti membra Christi, certò iam placemus Deo, perinde ac si legem integre faceremus. Hæc est ingens bonitas, ita sepeliri peccatum, & nos indignos recipi. Deinde intelligatur gratia etiam de auxilio, quo multipliciter opus est. Mentes sunt accendendæ luce uera, & retinendæ in uerbo Dei. Motus fidei in corde excitandi sunt. mouendæ etiã mentes sunt, ut suscipiant salutaria nobis & alijs. ut Dauid mouebatur ad exitiosa, cũ suo aliquo humano cõsilio cogitasset de numerando populo. Semper igitur petamus, ut & Deo placentia, & utilia nobis et ecclesiæ faciamus. Ac neutrum fieri potest. nisi Deo nos adiuuante & gubernante. Certum est autem, uelle eum nobis adesse, & opem ferre cum petimus. ut Christus clare inquit, Quanto magis pater uester cœlestis dabit spiritum sanctum petentibus.

Gratia bifariã accepta.

Hæc si in uita experiremur, multo clarius intelligi doctrina posset. Sed quia pauci petunt auxilium, imò quadam desperatione fugientes Deum, quærunt humana consilia: ideo non perueniunt ad agnitionem harum promißionum et beneficiorum Christi. Quare hanc ignauiam & diffidentiam excutiamus, & agnoscentes magnitudinẽ nostrarum miseriarum & periculorum, excitemus nos ad ueram inuocationem. In hac sentiemus promißiones

Dei ueras esse: sicut dicitur, Petite & accipietis. Item, Prope est Dominus omnibus inuocantibus eum in ueritate.

Vt autem iam in dicto Hieronymi utrunq; complexi sumus, Lex fit per gratiam, id est imputatione propter Christũ, & auxilio spiritus sancti: nam etiam cũ inchoata est obedientia, tamen adhuc procul absumus à perfectione legis, sed placemus propter Christum: ita utrunq; complectamur in hoc dicto, Lex per fidem stabilitur. primum imputatione, quia propter Christũ accipimus reconciliationem, sine qua lex tantum uox est damnationis: deinde, quia fide accipitur spiritus sanctus, & inchoatur & placet obedientia propter Christum.

DE PECCATO.

Ecclesiam aliter, qꝫ rationem iudicare de peccato.

ETsi omnes gentes uident horrendam confusionem, uitia & calamitates tristissimas generis humani, ac sentiunt onus peccati: tamen sola ecclesia Dei docet & unde sit, & quid sit peccatum, & audit uerbũ Dei de ira diuina, & de pœnis præsentibus & æternis. Et quanquam sapientia humana docet regere mores, improbat et punit facta cõtra rationẽ: tamen non agnoscit hoc, quod est proprium in peccati ratione, uidelicet reatum coram Deo, seu iram Dei. Videt Alexander se turpiter fecisse, cum interfecit Clitum: & dolet propterea, quòd contra naturæ iudicium fecit: sed non dolet quod Deum offenderit, non dolet se reũ esse coram

Deo.

Deo. Sed ecclesia monstrat iram Dei, & docet longe maius malum esse peccatũ, quàm putat humana ratio. nec arguit ecclesia tantũ externas actiones, pugnantes cum lege Dei, aut ratione, sicut philosophia: sed arguit radicem & fructus, interiorem caliginem mentis, dubitationes de uoluntate Dei, auersionem uoluntatis humanæ à Deo, & contumaciam cordis contra legem Dei. Arguit & ignorationem & contemptum filij Dei. Hæc sunt tristia & atrocia mala, quorum magnitudo enarrari non potest. Ideo Christus inquit: Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, eo quòd non credunt in me: & de iustitia, eo quòd uado ad patrem: & de iudicio, eo quòd princeps mundi iam iudicatus est.

Hæc est concio prorsus aliena à politicis iudicijs. Ideo dicit, argui mundum à spiritu sancto, uoce Euangelij, non humanis & ciuilibus iudicijs: & argui de hoc peccato, uidelicet de contemptu filij Dei, quòd Euangelium & beneficia Christi aspernentur homines, nec accedunt ad Deum fiducia filij Dei, sed maneant in perpetuis dubitationibus, & fugiant Deum, aut fingant cultus & idola horribili audacia.

Argui mundum à spiritu sancto quid.

Deinde inquit, Etiam arguet mundũ de iustitia. nam sapientes putant iustitiam esse, qualemcunque disciplinam, seu obedientiam uniuersalem, ut uocant, iuxta leges. Sed longe aliam iustitiam affert Euangelium. Nam disciplina illa humana nec pec-

catum nec mortem tollit: sed iustitia coram Deo, qua Deus nos reputat iustos, acceptos, & hæredes uitæ æternæ, abolet peccatum & mortem. Sicut inquit, Hæc est meus trãsitus ad patrem: id est, mea pro uobis oblatio & satisfactio, & transitus ad regnum, in quo pro uobis sum perpetuus mediator, sanctifico & uiuifico uos ad uitam æternam, tollo peccatum & mortem. Hic transitus ad patrem, & hoc regnum Christi iustificat nos.

Iustitia corã Deo cuiusmodi.

Tertiò, addit de iudicio. Mundus semper mouit & mouebit ingentia certamina contra hanc doctrinam, & damnauit & damnabit filium Dei, & diabolus incitat sua organa ad blasphema iudicia & crudelitatem, sicut hæreses, blasphemiæ, & sæuitia omnium temporum ostendunt. Sed hi furores diaboli non delebunt ecclesiam. Semper enim confirmabit spiritus sanctus ecclesiam, ut opponat se impijs iudicijs, & uincet ecclesia tandem, quia diabolus condemnatus est. Quare eius iudicia & furores Deus confundit. Cum igitur spiritus sanctus uoce ministerij Euangelici arguit mundum, & ostendit unde & quid sit peccatum, & quantum malum sit, necesse est audire spiritum sanctum docentem: nec intelligi beneficia Christi possunt, si ignoretur quid sit peccatum. Imò propter hanc ipsam causam Deus & uoce ministerij & ingentibus calamitatibus concionatur ecclesiæ, ut agnoscamus iram aduersus peccatum, et confugiamus ad filium

mediato-

mediatorem. Et Christus doctrinæ summam in ecclesia ita comprehendit, Ite prædicantes pœnitentiam et remissionē peccatorū in nomine meo. Complectitur autem agnitionem peccati: id est, pauores qui existunt agnita ira Dei aduersus peccatum. Et Paulus in Epistola ad Romanos præcipue hoc agit, ut hos tres locos declaret, Quid sit peccatū, qd lex efficiat, qd gratia Christi sit, et efficiat. Sciamus igitur doctrinā horum locorū oportere perspicuam, sinceram & explicatam in ecclesia extare.

Christi doctrinæ summa.

Vsitatum est autem in docendo, à definitionibus ordiri. quare & peccati definitio primū constituenda erat. Sed uideo Scriptores, qui ediderūt quæstiones in Longobardū, non tradidisse unam communem definitionem, conuenientē peccato originis, & peccato actuali: fortasis quia ita cogitarūt, non posse tradi communem definitionē, quia peccatum actuale facit reos propter nostrum factum: at originale reos tenet tum propter alienū lapsum, tum propter nostram immunditiem, quæ nascitur nobiscum. Deinde fingunt ipsi & hoc, Legem Dei tātum actualia peccata damnare. quod falsum esse, constat ex 7. capite ad Romanos. Nominis ratio in scripturis manifesta est, peccatū proprie significare, quiddā reū ac damnatū à Deo, nisi fiat remissio. Hæc generalis descriptio cōuenit peccato originis et actuali. Sed qa tantū fit mētio relatiōis, scilicet reatus, quærit mēs etiā id propter quod homo

Peccatum proprie qd.

reus

reus est. Ideo hac definitione utor, & optarim extare aliquam in ecclesia, multorum doctorum & piorum iudicijs compositam. Peccatum est defectus uel inclinatio, uel actio pugnans cum lege Dei, offendens Deum, damnata à Deo, & faciens reos æternæ iræ, & æternarũ pœnarũ, nisi sit facta remissio. In hac definitione genera sunt, Defectus & inclinatio, quæ congruunt ad malũ originis: Actio comprehendit omnia actualia, interiora & exterio ra. Differentia communis est, Pugnans cum lege Dei. nam Lex non tantum concionatur de actionibus, ut dicunt aduersarij: sed etiam dãnat tenebras, defectus & prauas inclinationes in natura hominis, ut Rom. 7. Paulus acerrime contendit. Deinde addita sunt propria, dãnata à Deo, offendens Deũ, & faciens reos iræ & pœnarum, &c. Hanc proprietatem ecclesiæ præcipue inculcat. nam ratio intelligit uitia contra legem Dei esse, sed iram Dei postea negligit. Præcipuè igitur hæc proprietas consideranda est, quoties nominatur peccatum, ut sciamus intelligi quiddam reum & damnatum à Deo.

Peccati proprietas.

Sumpta est autem hæc definitio ex his uerbis: Maledictus qui non manet in omnibus quæ scripta sunt in lege. Peccatum definit inobedientiam, maledictam à Deo. Et intelligatur inobedientia non tantum actualis, sed uniuersa quæ est in natura hominis aduersus Deum. Est autem atrox additio,

dici

dici maledictum à Deo: id est, quiddam quod Deus iratus reijcit, & propter quod creaturam abijcit in horribiles pœnas. Congruunt etiam cum hac definitione uerba Pauli Rom. 1. Reuelatur ira Dei de cœlo super omnem impietatem, etc. Et Rom. 7. inquit Paulus, Per legem peccatum fit excellenter peccatum. id est, Lex mõstrat iram Dei, qua agnita intelligimus nostram immundiciem non esse leue malum, sed esse quiddam reum, damnatũ, maledictũ à Deo, quod comitãtur horribiles pœnæ. Quoties ergo nominatur peccatum, discernatur hæc appellatio in ecclesia à philosophica appellatione uitij. Nam ecclesia concionatur de iudicio et de ira Dei.

Si quis imaginatur peccatum originis tantũ esse reatum propter lapsum Adæ, sine prauitate in nobis, errat. Si quis autem contendit, nascentes esse reos & propter Adæ lapsum, & propter prauitatem nobiscum nascentem: non impedio quo minus addat eam particulam definitioni, quod peccatum sit tum reatus propter Adæ lapsum, tum defectus, uel inclinatio, uel actio pugnans cum lege Dei, &c. Sed nolo tenuissime omnia limare. Hoc constat, propter Adæ lapsum posteritati deesse eam lucem, quæ fulsit in natura integra, & rectitudinem uoluntatis & cordis. ac propter hæc mala nascentes esse reos non dubium est. Peccatum originis.

Constituta autem definitione peccati in genere, deinde de speciebus dicatur, de originali & actuali,

actuali, nec seramus λογομαχίας & cauillationes uerborum, sed res necessarias in prophetica et apostolica scriptura, et testimonijs certis Scriptorum ueterum traditas retineamus. quas si alij melius explicant, libenter ipsorum sermone utamur. Non enim de uerbis pugnamus, sed res necessarias exponimus. Mihi non displicet, retineri Anshelmi descriptionem.

DE PECCATO ORIGINIS.

Anshelmi de finito.

PEccatum originis est carentia iusticiæ originalis, debitæ inesse. Sed hæc descriptio breuis et obscura, indiget longiore enarratione. Necesse est enim quæri, quid significet iusticia originalis. Ideo addi hanc declarationem necesse est, Iustitia originalis fuit acceptatio humani generis coram Deo, et in ipsa natura hominum lux in mente, qua firmiter assentiri uerbo Dei poterat: et conuersio uoluntatis ad Deum, et obedientia cordis, congruens cum iudicio legis Dei, quæ mẽti insita erat.

Iustitia originalis quid.

Hæc omnia complexam esse iustitiam originis, intelligi potest ex hoc dicto, Homo conditus est ad imaginem et similitudinem Dei. quod interpretatur Paulus, ac docet, imaginem Dei esse mentem agnoscentem Deum, et uoluntatem liberam, iustam et congruentem cum lege Dei. Sicut Ephesijs 4. dicitur: Conditus homo in iustitia, et sanctitate uera. Veram sanctitatem uocat omnes uirtutes, uero corde relatas ad hunc finem, ut Deo obedientia

Imago Dei.

præstaretur,

præstaretur, ut Deus diligeretur & celebraretur.

Postquam igitur constitutum est, quid significet iustitia originalis, deinde opposita priuatio utcunque declarari potest. Peccatum originis est carentia iustitiæ originalis. id est, est in natis ex uirili semine amissio lucis in mente, et auersio uoluntatis à Deo, et cõtumacia cordis, ne possint uere obedire legi Dei, secuta lapsum Adæ, propter quam corruptionẽ nati sunt rei, et filij iræ: id est, dãnati à Deo, nisi fuerit facta remissio. Si quis uult addere, natos etiam propter lapsum Adæ reos esse, non impedio. Peccatum originis quid.

Reuera autem perpetua ecclesiæ sententia est, prophetarum, apostolorum et scriptorum ueterum, peccatum originis non tantum esse imputationem, sed in ipsa hominum natura caliginem & prauitatem, ut dixi. Idq; copiosius declarabo in testimonijs. Et congruent Augustini, Hugonis & Bonauenturæ dicta ad hanc sententiam: etiamsi alij recentiores magis prophani nonnihil discesserunt à ueteri sententia, & inextricabiles cauillationes finxerunt. Sed Hugo præclare dicit, Peccatum originis esse ignorantiam in mente, et inobedientiam in uoluntate.

TESTIMONIA.

Postquam tradita est definitio, testimonia addamus, quæ affirmant, omnes homines nascentes ex uirili semine afferre secum peccatum: ut sciant pij, hanc doctrinam non ex disputationibus recentium

tium scriptorum natam esse, sed uere traditam à spiritu sancto per prophetas & apostolos. Est que proprius locus huius doctrinæ in 5. cap. ad Roma. Vnius delicto omnes mortui sunt. Ergo alij sunt rei propter Adæ lapsum. Et ne intelligatur, cæteros reos tantum esse sine aliqua propagatione corruptionis: addit, mors peruasit in omnes, quia omnes peccauerunt. Hebraica phrasis est, Peccauerunt, id est rei sunt, & habent peccatum, rem malã & damnatam. Si tantum actualia delicta essent peccata, unusquisq; tantum reus esset sui facti. Nunc cum clare dicat, nos reos esse propter Adæ delictum, testatur aliud quoddam in natura peccatum esse præter actualia delicta. Et ne id peccatum intelligatur tantum imputatio seu reatus, uerborũ ponderа obseruanda sunt: Omnes peccauerunt, id est, in omnes propagatum est malum, quod est peccatum. Item, Peccatum regnauit, Mors regnauit: id est, homines oppressi sunt ira Dei, sunt sine luce diuina, et ruunt in horribiles furores, et æternum exitium. Sicut Roma. 3. dicitur, Omnes carent gloria Dei: id est, ea gloria quam Deus iudicat esse gloriam, et qua uiuificat.

Pauli locus explicatus.

Sed multo clarius ex septimo et octauo capite ad Roma. discimus, peccatum originis non tantum esse imputationem seu seruitutem, qua ad mortem obligati sumus, sed etiam in ipsa natura hominis propagatum malum. Roma. 7. Video aliam

legem

legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ. Vocat enim legem membrorũ, quiddam in nobis repugnans legi Dei, uidelicet defectus et prauas inclinationes. Et Rom. 8. Sensus carnis inimicitia est aduersus Deum. nam legi Dei nõ subijcitur, nec subijci potest. Hæc est tristis & horribilis descriptio generis humani. nam uerba clare ostendũt, non dici de actuali malo tantum, sed etiam malo hærente in ipsa natura, quod uocat inimicitiam aduersus Deum. Quid atrocius dici potest, quàm naturã hominis inimicam esse Deo? hoc est, circũferre secum aßidue caliginem & dubitationes de Deo, securitatem negligentẽ Deum, diffidentiam fugitantem Deum, & multiplicem contumaciam. Hæc arcana mala non intelligunt securi & prophani, sed ecclesia in contritione aliquo modo ea cognoscit.

Lex membrorum quid Paulo.

Ephes. 2. Eramus natura filij iræ, sicut & cæteri. Hebraica phrasis est, filij iræ: id est rei, seu damnati. Affirmat ergo, & posteros Abrahæ & cæteros homines damnatos esse, non tantum propter actualia delicta, sed etiam propter naturæ malum, quod ex ipsa propagatione nobiscum afferimus, non accersimus exemplo. & quale sit hoc naturæ malum, declarant sententiæ, quas citaui ex septimo et octauo capite. Ioann. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest intrare in regnum Dei. Cum necessaria sit regeneratio, manifestum est ueterem naturam ream & immundam esse.

Filii iræ.

Testimonia ex prophetis.

Addantur & prophetarum dicta. Psalm. 50. Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Deplorat enim nõ matris peccatum, sed suum: Ego ita conceptus sum, ut statim cum formarer, in mea massa, ac meipso fuerit peccatum: id est, non reatus tantum, sed mecum nascens auersio à Deo, & praua inclinatio. Testatur ergo in hominibus peccatum esse, quod nascentes secum afferunt. Genesis 8. Cogitatio humani cordis mala est à pueritia. Affirmat, non tantum consuetudine accersi delicta, sed in ipso corde prauitatem esse hærentem in pueris iam nascentibus. Nam uerba sunt magis illustria in Hebraica lectione, Opificium humani cordis, seu πλάσμα, seu fabricatio est mala: id est, massa ipsa cordis corrupta, aut certe omnes motus, seu impetus, seu ὁρμαὶ in corde sunt res malæ, id est, auersæ à Deo. Sic & psalmus peccata iuuentutis uocat totam illam molem, quam pueri nascentes afferimus, caliginem in mente, auersionem à Deo in uoluntate, & contumaciam cordis. Ieremiæ 17. Peruersum est humanũ cor super omnia, et miserum & inscrutabile: id est, auersum à Deo, & plenum dolorum, qui inde oriuntur, quòd humanæ mentes ignorant & fugiunt Deum. quæ mala quanta sint, nemo satis intelligit.

Hæc dicta ostendunt, congruere prophetarum & apostolorũ dicta. Sed breuitas quasi præteruolat aures hominum, præsertim cum in hac caligine

nostra

nostra & securitate non uideamus magnitudinem nostræ miseriæ. Homines octosi, ebrij uoluptatibus, aut elati gloria, leuiter curant iram Dei: & sibi ipsi blandientes, extenuant hæc mala, dubitationes de Deo, neglectionem Dei, fiduciam suæ sapientiæ ac potentiæ, superbiam, ambitionem, & alias flammas cupiditatũ. Ideo hæ breues conciones parum mouent animos, quæ tamen uniuersam doctrinam de peccato, & de causis humanarum calamitatum continent. Nam uetus docendi consuetudo fuit, talibus breuibus sentẽtijs tanquam gnomis includere insignes articulos doctrinæ, quas Ecclesia in ministerio Euangelij euoluere & explicare debet, ut aliquo modo ostendat amplitudinem rerum quæ in eis continentur. Sicut breue dictum est, Semen mulieris conculcabit caput serpentis: sed ecclesia explicans, uidet aliquo modo quantas res cõtineat. Ita & de hoc articulo, de peccato, & de causis calamitatum humanarũ, traditæ sunt multæ breues γνῶμαι, quæ summam eruditissimè complexæ sunt, in quibus uerborum proprietas & pondera diligenter considerentur.

Vetus docendi consuetudo.

Expende quæso, quàm aptè congruant Ieremiæ & Pauli dicta: Sensus carnis inimicitia est aduersus Deum, nam legi Dei nõ subditur, nec potest subdi. Plana & perspicua sententia est, quæ affirmat, in homine esse, & in hac mortali uita manere quiddam negligens, aut fugiẽs Deũ, & irascens ei,

Pauli locus.

et quod uicißim Deus improbat. Ac declaratio addita est. Hæc infirma natura, inquit, nõ potest subijci legi Dei, nunquam ei satisfacit, semper languet dubitatione, securitate, diffidentia, & uarijs flammis cupiditatum. Quid potest autem tristius dici, quàm in homine esse inimicitiam aduersus Deum? Sed hanc sepelit in credentibus mediator Dominus noster Iesus Christus, ut suo loco dicetur. Non potest uerbis explicari amplitudo dicti Paulini. Sed cogitatio immoretur, et nos ipsos intueamur, agnoscamus & deploremus nostras sordes, et quæramus Euangelium de mediatore.

Hieremiæ dictum.

Nunc conferas dictum Ieremiæ: Peruersum est cor hominis super omnia, & miserum & inscrutabile. Primum nominatur peruersum, id est auersum à Deo. Hoc prorsus cum Paulo congruit, qui ait, Cor esse inimicum Deo. nam auersum esse, est non regi luce Dei, uexari dubitationibus, non agnoscere iram et misericordiam, non habere timorẽ Dei, fiduciam & dilectionẽ, amare sese, delectari & confidere nostra sapientia, fingere opiniones de Deo, et habere impetus uagos aberrantes à lege Dei, ambitionem, cupiditatem uindictæ, & alias flammas.

Deinde defectuum pœnæ describuntur, cum ait: Miserum, seu plenum dolorum. Cor spoliatum luce & consolatione Dei, opprimitur doloribus, desperatione, mœstitia æterna. In his pœnis implicita sunt multa horribilia peccata, & tantum est mali,

ut à

ut à nobis aut alijs creaturis non satis intelligi magnitudo poßit.

Eadem est sententia dicti, Ego dixi in excessu meo, id est, in consternatione seu pauore meo, Omnis homo mendax. id est, cum territus sum agnitione mearum sordium & iræ Dei, agnoui omnes homines esse mendaces: id est, non rectè de Deo sentire, dubitare de Deo, nec iram satis metuere, nec satis confidere misericordiæ.

Recensui testimonia, & breues explicationes attigi, ut commonefacerẽ lectorem, ne eludi ea propter breuitatem sinat, sed retineat simplicem et natiuam sententiam aduersus Pelagianos, & multos alios leues spiritus. Pelagiani uniuersam doctrinam de peccato originis negant, nomine etiam sublato. Recentes, ut Occam, & multi alij, nomen retinent peccati originalis, sed rem extenuant. Negant illa mala esse res pugnantes cum lege Dei, caliginem in mente, contumaciam in uoluntate et corde, quæ uocatur concupiscentia. Sed aperte refutantur Pauli testimonio, Rom. 7. & 8. ut infrà rursus dicã. Ipsi hæc mala tantum pœnas uocant peccati originis, cũ simul sint pœnæ primi lapsus, et peccata in singulis nascentibus. Vt igitur tota res magis fiat perspicua, causas & effectus recitabo.

Pelagianorũ & recentium error.

Causæ efficientes primum lapsum, sunt, diabolus, & uoluntas Adæ et Euæ assentiens diabolo, ac auertẽs se sua libertate à mandato Dei. Dicuntur

Causæ efficientes.

autem & efficientes causæ, quæ merentur aliquid. Sic Adam & Eua sunt causæ efficientes, qui sibi et posteris meriti sunt reatũ, & hos ipsos defectus seu prauitatẽ, quæ lapsum secuta est excussa luce Dei. Postquam enim primi parentes deliquerunt, amisere sunt firmam illam noticiam Dei, quæ mentibus insita fuerat, & rectitudinem uoluntatis, et conuenientiam cordis cũ lege Dei. Et quales ipsi post lapsum erant, tales procrearunt.

Peccatum originis ubi.

Vbi est peccatum originis? In anima, & in potentijs sentientibus, & earum organis: quia in mente est caligo, in uoluntate auersio à Deo, amor nostri inordinatus, & multiplex praua inclinatio, & in corde contumacia contra rectum iudicium mentis. Ita loco morbi, ut sic dicã, seu subiecto monstrato, quod uocant materiam in qua, propius aspici malum potest.

De formali, eruditis facile est iudicium, etsi indocti uarie de hac quæstione tumultuantur. Non uolo autem serere λογομαχίας in Ecclesia, sed planè, & sine sophistica, & sine perplexitate exponã ueram sententiam. Recte eruditi sciunt, uniuersaliter formale peccati esse, reatũ, seu condemnationẽ personæ, quæ est rea. Sed hæc relatio alicui malo accidit. Quærendum est ergo fundamentum proximum huius relationis, seu ut uocant, materiale propinquum. Est autem fundamentum huius reatus, ipsum in homine uicium, nobiscum nascens, quod uocant

Formale peccati.

cant uel defectus, uel prauas inclinationes, uel concupiscentiam. Nam his adpellationibus omnibus eadem mala significantur, seu potius magna confusio malorum. Intelligenda est enim concupiscentia non de appetitionibus in natura conditis, sed de ἀταξίᾳ omnium appetitionũ. In his uicijs scit dialecticus suum quoddam formale esse, proprium uicij, scilicet defectum rectitudinis aberrantem à lege Dei, seu ἀταξίαν.

Ignorationem Dei, dubitationes, esse sine timore Dei, sine dilectione, manifestum est defectus esse. Est & defectus ἀταξία in amore nostri, quod uidelicet conturbato ordine Saul magis amat sese quàm Deum. Sic & de alijs prauis inclinationibus iudicetur. Hanc ἀταξίαν omnium appetitionum, Scriptores uocarunt concupiscentiam. Estq; prudenter discernenda ἀταξία ab ipsis appetitionibus, quales à Deo conditæ sunt, ut infrà copiosius dicam. Cum igitur quæritur, quod sit formale peccati originis: rectè respondetur, reatus. Deinde uerò quærendum est fundamentum huius relationis. Id uerò est, ut dixi, ipsum uicium nobiscum nascens, quod est malum pugnans cum legẽ Dei: quod cum sit magna confusio malorum, perinde ac si quis dicat multos morbos simul esse, facile intelligi potest formale harum confusionum esse, defectus. Insuper autem accedit reatus, cum peccatum non est remissum: sed cum remissum est, manet tamen in hac uita

Defectus qui.

Concupiscentia.

Reatus.

adhuc confusio illa magna ex parte: manent igitur defectus, qui sunt eius confusionis formalia.

Hæc plana sunt, & nihil continent perplexitatis. Monachi inerudite omiserunt reatum, & dixerunt formale peccati esse defectum, & hunc tolli in renatis, ac manere materiale, quod intelligebant appetitiones ipsas conditas à Deo, quæ sunt res bonæ. Sed quid dicerēt, non intellexerunt. Cum enim morbi maneant, scilicet dubitationes, negligentiæ, contumaciæ, facile intelligi potest defectus manere. Nam illa nomina morborum, qui manent, significant defectus. Incipit Spiritus sanctus sanare naturam, sed non subito totus morbus tollitur. Vt Samaritanus in capite decimo Lucæ, saucium non subito curat, sed primum uulneribus uinum infundit, ut cruorem abluat: deinde infundit balsamum, ut mitiget dolorem, & glutinari uulnus incipiat: postea obligato uulnere, ægrum imponit iumento, et curari eum deinceps in diuersorio mādat. ita Christus nos suo corpori imponit, quia peccatorum nostrorum pœnas sustinuit: & uulneribus nostris infundēs Euangelium, deinde ea obligat, tegit, et remittit peccata nostra. Sed morbos tamen adhuc in ecclesia uult curari adsiduis exercitijs, crucis et inuocationis. Hæc imago ostēdit, in remissione peccati originis, tolli reatum, sed nō subito sanari uulnera. Vt autem uulneris formale est partium laceratio, quæ debebant esse cōtinuæ: ita & in hac praui-

Samaritani historia.

uitate

uitate mentis, uoluntatis, & cordis lacerationes quædam sunt, ut ita dicã, profectò tristes & sæuæ, quarum formalia dialecticus satis intelligit esse defectus, seu priuationes, seu στερήσεις, uidelicet ἀταξίας aberrantes à lege Dei.

De finali causa hoc loco cum dicitur, pœnæ recensendæ sunt, & effectus. Pœnæ peccati originis sunt, mors corporis, & aliæ ingentes calamitates, quæ ex humana ignorantia, & omniũ uirium fragilitate oriuntur. Item ira Dei, & æterna damnatio. Sicut Paulus inquit, Eramus natura filij iræ. Pœnæ peccati originis.

Item tyrannis diaboli, qui imbecilles naturas horribiliter impellit, ut ex alijs malis in alia ruant. ut Oedipus ignarus fit interfector patris, postea ignarus ducit matrem uxorem. hinc nati filij de regno dimicant, & mutuis uulneribus interficiuntur, pater effoßis oculis pellitur urbe, & postea absorbetur hiatu terræ. Tam tetra accidunt homini, cum non defenditur aduersus grassantem diabolũ. Nec quisquam est hominũ, qui non aliquem insignẽ & dirũ morsum diaboli sentiat. unde discenda est hæc sententia, Serpens insidiabitur calcaneo eius. Sed rursus discamus promißionem, Conteri caput serpentis à Domino nostro Iesu Christo.

Sunt & pœnæ primi lapsus, multiplex ignorantia humana, & hæc contumacia appetitionum, quam uocant concupiscentiam. Sed hæc simul & pœna est primi lapsus, & in nascentibus peccatum

ipsum, id est, quiddam reum & damnatum à Deo. Nec recte hanc inclinationem prauam, *quam uocant fomitem tantum, pœnam monachi esse dixerunt. Hæc recitatio causarum & effectuum studiosos adiuuabit, ut sine perplexitate doctrinam ecclesiæ de peccato originis intelligant.*

Dictorũ quorundam explicatio.

Nunc admonẽdus est lector de quibusdam dictis. Nihil est peccatum, nisi sit uoluntarium. Hæc sententia de ciuilibus delictis tradita est. nam iudicio forensi puniuntur tantum uoluntaria delicta, ut fortuita cædes non punitur à prætore. Sed non transferendum est hoc dictum ad doctrinam Euangelij *de peccato, & ad iudicium* Dei. Augustinus *argute inquit & peccatum originis uoluntariũ esse, quia eo delectamur. Sed hæc interpretatio arguta, longius recedit ab illa prætoria sententia. Dexterius est, non miscere intempestiuè politicas sententias & Euangelium. Satis est igitur hoc respondere, sententiam illam loqui de forensi iudicio.*

Iactatur & hoc dictum, Naturam bonam *esse. Id uerum est, quatenus reliquum est opus* Dei. *Sed natura hominis horribiliter læsa & contaminata est, sicut pingit imago uulnerati,* Lucæ 10. *Spoliati sumus donis naturæ integræ, id est, firma* Dei notitia, *sapientia, iusticia: & insuper hæc reliqua natura uulnerata est, scilicet praua concupiscẽtia, morte, & uarijs malis animæ & corporis.*

Discernantur autem ea quæ sunt opera Dei *reliqua*

liqua in homine, à per se uitiosis. Vt noticia numerorum est res bona, quia à Deo insita est homini. sic sentiendum est de omnibus ueris noticijs suo ordine. Est igitur res bona, & noticia legis naturæ. Etsi enim post lapsum Adæ cœpit esse obscurior, et assensio conturbatur dubitationibus, tamẽ quantum eius lucis reliquum est, res bona est, & Dei opus. Artes igitur & leges ueræ inde extructæ, res bonæ sunt. At interim accedunt multæ dubitationes: An Deus curet nos, an puniat, an exaudiat, an uelit opitulari, recipere nos, dare nobis æternam gloriam, &c. Hæ dubitationes sunt per se uitiosæ, quia sunt mala pugnantia cum lege Dei.

Affectus duplices.

Sic duplices sunt affectus. Alij præcepti lege Dei, ut amor sobolis, coniugum, parẽtum: alij prohibiti lege Dei, ut contemptus Dei, fremitus aduersus Deum, inuidia, amare coniugem alterius.

Etsi autem in hac corruptione naturæ etiam affectus præcepti lege Dei contaminantur, & fiunt per accidens uitiosi, quia non reguntur dilectione Dei: sicut sæpe propter liberos delinquunt homines aduersus Deum: tamen ipsa φιλοστοργία à Deo mandata est, & manere in renatis & purior fieri debet. Abrahã ardenter amat filios Ismaël et Isaac, sed tamen anteferт mandatum Dei.

Affectus non omnes tollẽdi in homine.

Non igitur imaginandum est, ex homine omnes affectus tollendos, aut omnes eodem modo damnatos esse, ut fanatici Anabaptistæ iactitant Stoi-

cam

cam ἀπάθειαν. Imò nulla est uita sine motu, sine appetitione, sine aliquibus affectibus. & lex Dei præcipit de affectibus, Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde, &c. Diligas proximum sicut teipsum. Et Roma. 1. inter atrocia crimina recensetur ἀστοργία.

Fuissent igitur in natura integra affectus, sed ordinati & puri, amor Dei, parentum, sobolis, coniugum, fratrum, & aliorum hominum, lætitia in agnitione Dei, & suo ordine in usu creaturarum, odium aduersus diabolum: & erit in uita æterna lætitia ingens in contuitu Dei, & amor Dei & omnium cœlestium. Ita fuerunt in Christo ueri affectus, sed ordinati & puri, amor Dei, amor matris, discipulorũ, amicorum, lætitia, dolor, ira. ut Marci 3. dicitur, Circumspexit iratus. & de misericordia significanter dicitur, uiscera Christi mota esse. Et de ingenti mœrore dicitur Matthæi 26. Tristis est anima mea usq; ad mortem.

Affectus in Christo cuiusmodi.

Fatendum est ergo, affectus à Deo in natura hominum conditos esse, quos & ipsos Deus uoluit esse imagines & signa suæ uoluntatis. Vere diligit nos Deus, sicut natura homo diligit sobolem. uere misericordia afficitur nostri Deus, cũ uidet lapsos in æternã miseriam, quam ipse intelligit: sicut nos natura afficimur misericordia calamitosæ sobolis. Sicut inquit Christus: Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret pro nobis. Et Ioannes in-

nes inquit, Deus charitas est: id est, plenus uera dilectione erga nos, non uolens perditionem. Et Paulus ad Titum 3. Apparuit bonitas & φιλανθρωπία saluatoris nostri. Ita uoluit Deus στοργὰς nobis impressas de sua uoluntate monitrices esse. Quare diligenter considerandæ, & recte regendæ sunt. Nunc enim post lapsum temere uagantur & contaminantur: quod eo magis dolendum est, quia datæ fuerant, ut nos de uoluntate Dei commonefacerent. Sed tamen à prohibitis affectibus discernẽdæ sunt στοργαὶ: à contemptu Dei, à fremitu aduersus Deum, ab inuidia, lætitia in scelere. ut lætantur in uindicta Herodias, Fuluia, &c. & ab alijs furoribus, qui enumerari non possunt. Ac sciendum est, affectus lege Dei prohibitos, per se uitiosos & extinguendos esse. Hæc de dicto usitato, quod ait, Naturam esse bonam, respondi, ut discernantur res conditæ, & deprauatio non condita. In Achille ira heroica est res bona, quia uere opus Dei est: sed contaminatur, quia non regitur agnitione Dei, & implicita est fiducia sui, nec prælucent inuocatio & fiducia Dei. Hi defectus non sunt leuia peccata, ideo etiam bona res contaminata reijcitur, & fit rea. Econtrà similis ira in Dauide purior est, in quo accedũt agnitio, timor, inuocatio, fiducia Dei. Sic sciamus in renatis manere στοργὰς, sed rectius eas regi & reuocari in ordinem, & intra metas suas, & reddi puriores.

Affectuum discrimen.

Reliquum

Reliquum est, ut de quæstione usitata dicatur. An post baptismum recte dicatur peccatum esse in infantibus, seu concupiscentiã esse peccatum. Item an recte dicatur, In renatis adultis esse peccatum.

Respondeo de renatis adultis, omnes concedere coguntur reliqua esse peccata. Quare Ioannes dicit: Si dicemus quod peccatum non habeamus, nos ipsos seducimus, & ueritas in nobis non est. Fatentur ergo, multas flammas cupiditatum in renatis esse. quas ideo dicunt esse peccata, quia simul rapiant aliquem uoluntatis consensum subitum, quem sæpe difficile est excutere. Etsi autem hæc fatẽtur, tamen extenuant hæc ipsa mala, & profitentur se tantum loqui de actualibus peccatis, quæ negãt esse sua natura mortalia. Et radicem harum actionum, scilicet morbum nascentem, qui reliquus est in renatis, id est prauam inclinationem, dicunt prorsus non esse peccatum, nec esse malum pugnans cum lege Dei.

In renatis adultis quatenus peccatũ.

Cogita autem quanta audacia sit negligere hæc mala, scilicet dubitationes de Deo, securitatem negligentem iram Dei, diffidentiam fugientẽ Deum, & alias multas pestes: quæ etiamsi non semper conspiciuntur, tamen adsunt, & sæpe erumpunt. ut in calamitate prorsus mergitur Cato in tenebras, & negat esse prouidentiam: Saul irascitur Deo, tam duriter punienti. Hæc peccata agnoscenda sunt, non obscuranda: ut discamus repugnare, & pe-

tere auxilium aduersus ea.

Ideo sic respondemus: In baptismo tolli peccatũ, quod ad reatum seu imputationem attinet: sed manere morbum ipsum, qui est malum pugnans cum lege Dei, dignum morte æterna, nisi remitteretur: ut dicitur, Beati quorum tecta sunt peccata. Nec de nomine peccati litigamus: rerum dissensio est.

Aduersarij contẽdunt hunc morbum, qui reliquus est in renatis, non esse malum pugnans cum lege Dei. Hunc errorem taxari necesse est. Sunt autem perspicua Pauli testimonia. Rom. 7. & 8. Clare inquit Paulus, In membris legem esse pugnantem cum lege mentis, & cum lege Dei. Hæc testimonia nullis præstigijs eludi possunt.

Sed aduersarij multas falsas hypotheses ponunt. Primùm de caligine mentis, & de uitijs in uoluntate nihil dicunt. Deinde concupiscentiam tantum intelligunt de sensibus, & intelligunt eam esse appetitionem naturalem, cum deberent eam intelligere ἀτάξιαν appetitionum, & simul complecti caliginem mentis & mala uoluntatis. Tertiò & hanc hypothesin falsam addunt, Quod lex Dei tantum damnet actualia peccata. Hæc opinio trãsformat legem Dei in philosophiam, quæ tantum de nostra disciplina loquitur. Postea hæ hallucinationes obscurant doctrinam de gratia. Fingunt enim hominem iustum esse propter legis impletionem, et amittũt lucem doctrinæ de fide. Sed tota doctrina

prophe-

prophetarum & apostolorũ clamat, homines non satisfacere legi Dei, & in omnibus hærere peccatum, ac mõstrat mediatorem. Propter hunc ait nos recipi, et iustos pronunciari fiducia ipsius. Agnoscenda est igitur nostra miseria, ut Christi beneficia intelligantur.

Sed hæc dissensio non potest dirimi iudicijs hypocritarum. Semper hypocritæ à uera ecclesia de hac quæstione dissenserunt, et dissentient. Quia ratio humana sine luce diuina non cernit quantum malum sint hæc interiora peccata: etsi ex ingenti confusione uitæ, et magnitudine calamitatum, utcunque æstimare ea debebat.

DE PECCATIS Actualibus.

Peccatum originale.

ORIGINALE *malum est, ut dixi, caligo in mente, auersio uoluntatis à* Deo, *contumacia cordis aduersus legem* Dei. *Hæc mala non uocantur actiones, sed ex eis oriuntur actualia peccata interiora et exteriora, in mente assiduæ dubitationes, blasphemiæ, in uoluntate securitas et neglectio* Dei, *diffidentia, admiratio sui, anteferre nostram uitam et uoluptates mandato* Dei. *deinde ingens confusio et moles uitiosorum affectuum. Nec imaginemur ociosam rem esse, malum originale. nam etsi pauci quidam homines honesta disciplina frenantur, tamen in animis esse magnas dubitationes, et multos motus à* Deo *aberrantes, et uarie*

ruentes

ruentes contra legem Dei, manifestum est. sicut Ieremias inquit, prauum est cor hominis, et ærumnosum & inscrutabile. Itaq; semper cum malo originali simul sunt actualia peccata, quæ in non renatis omnia sunt mortalia. Estq; tota persona cũ his fructibus damnata. sicut inquit Ioannes: Qui non credit in filium, manet ira Dei super eum. Etsi igitur sunt magnæ uirtutes Aristidis, Fabij, Pomponij Attici, & similium, tamen sciamus in eis et malum originale mansisse, & corda fuisse plena dubitationum, & multorum uitiosorum affectuum, & defuisse agnitionem Christi, & nullam fuisse ueram inuocationem Dei.

Actualia peccata in nõ renatis, omnia mortalia.

Deinde et hoc consideremus, plurimos summos uiros, in quibus fuit excellens uirtus, tamen pollutos esse insignibus flagitijs. qua ex re intelligi potest, fuisse eos in potestate diaboli. ut quanta turpitudo fuit in moribus Herculis, Themistoclis, Pausaniæ, Alexandri, et multorum aliorum, cum initiò fuissent modestissimi. Hæc exempla commonefaciant nos, ne extenuemus Christi agnitionẽ, sicut multi faciũt, qui ethnicos in cœlum tollunt. Imò eo magis timeamus iram Dei, cum illos uidemus reiectos esse, & uarie ac horribiliter contaminatos, cum tamen in eis fuerint multæ excellentes uirtutes: nec cõtemnamus filium Dei, nec fingamus homines sine filio Dei saluatos esse, nec conculcemus sanguinem filij Dei. Hæc de non renatis præfati sumus,

Magnorũ uirorum uitia.

in quibus omnia actualia peccata sunt mortalia, sicut originale.

Venialia peccata.

Sed cum de reconciliatis dicitur, postea discernuntur uenialia & mortalia. ac uenialia peccata, uocantur ipsum malum originale: & actualia, multa interiora pugnantia cum lege Dei, quibus tamen renati repugnant, & multa peccata ignorantiæ & omissionis. Nec extenuemus hæc mala, ut sentētiarij finxerunt, ueniale peccatum esse quiddam præter legem Dei, nō contra legem Dei. Hic error necessariò taxandus est. nam hæc quæ uocantur uenialia, sunt ingentia mala, pugnantia cum lege Dei: quæ essent sua natura mortalia, id est propter quæ damnaretur homo æterna ira, nisi propter filium Dei reconciliatis condonata essent.

Actuale mortale peccatū cuiusmodi.

Necesse est autem discernere peccata, quæ in renatis in hac uita manent, ab illis peccatis, propter quæ amittuntur gratia, spiritus sanctus, et fides. Est igitur actuale mortale in labente post recōciliationem, actio interior uel exterior pugnans cum lege Dei, facta contra conscientiam. talis enim actio facit reum æternæ iræ. Quod enim aliqui imaginantur, electos ruentes contra conscientiam non effundere spiritum sanctum, manifestus est error, & necessariò reprehendendus. Nec de peccato iudicantes, scrutemur electionē, sed intueamur uerbū Dei nobis traditum, ut uoluntatem Dei monstret, et expauescamus agnoscētes iudicium Dei propositum

in uer-

in uerbo, & in exemplis, nec confirmemus in stultis securitatem & cæcitatem.

Adam & Eua erant electi, et tamen re uera amiserunt spiritum sanctum in lapsu auersi à Deo, et facti sunt rei æternæ iræ. Sicut Paulus inquit, Per unius peccatũ in omnes homines peruenit condemnatio. Et Deut. 9. Aduersus Aaron ualde iratus est Dominus, ut deleret eum. Sed pro eo deprecatus est Moses. Non eludamus tristissima uerba spiritus sancti, cum ait Deum ualde iratum fuisse: nec fingamus Deum saxeũ, aut Stoicum. Etsi enim aliter irascitur Deus, aliter homo: tamen uere sentiamus fuisse iratum Aaroni, nec Aaronẽ fuisse tunc in gratia, sed reum æternarum pœnarum. Horrendus lapsus erat Aaronis, qui metu cesserat furiosis, qui Aegyptium cultum instituebant. Hoc exemplo moniti, non confirmemus securitatẽ, sed agnoscamus electos et renatos posse horribiliter labi: sed lapsos iram Dei debere agnoscere, & rursus ad Deũ conuerti: nec magnitudine lapsuum deterreamur, quominus redeamus ad Deum. nam gratia exuberat supra peccatum, ut suo loco dicendum est. Et hæc Aaronis historia testatur, agentibus pœnitentiam magna & atrocia peccata remitti. Sic de Dauidis, Salomonis & Manaßis lapsibus sentiendum est.

Deum irasci.

Et Ioannes clare inquit: Nemo uos decipiat. Qui facit iustitiã, iustus est: qui facit peccatum, ex

diabolo est. Et Eph. 5. Propter hæc uenit ira Dei super inobedientes.

Electos etiã posse amittere gratiam.

Manifestum est igitur, electos & renatos posse amittere gratiam. ac discernenda esse peccata, quæ manent in omnib. renatis in hac uita, nec excutiunt spiritum sanctum: ab alijs lapsibus, propter quos amittitur gratia.

Ac Paulus discrimen tradidit Rom. 8. Si secundum carnem uixeritis, moriemini. Si uerò actiones carnis spiritu mortificabitis, uiuetis. Fatetur esse in sanctis actiones carnis, id est, multas uitiosas inclinationes, dubitationes, securitatem, diffidentias, errantes confidentias, prauos affectus: sed his ait repugnantiũ esse spiritu, id est, spiritualibus motibus, inuocatione Dei, timore, fide, tolerantia spirituali intuente Deum, castitate intuente Deum. Et manet in gratia renati, etiamsi sunt in eis illi uitiosi affectus, si tamen repugnant & fide agnoscunt condonationem propter Christum. Sed si non repugnant, ait morituros esse.

Non repugnãtes qui.

Vt autem intelligi possit, qui sint non repugnantes, gradum constituit uidelicet delinquentes contra conscientiam: hoc est, eos qui scientes & uolentes indulgent, aut etiam obtemperant in externa actione uitiosis illis motibus & flammis. Quare diligenter docendi sunt homines de hoc discrimine, ut caueant lapsus contra conscientiam, & ut lapsi rursus ad Deum conuertantur.

Ac

Ac Stoicæ illæ disputationes execrandæ sunt, quas ferunt aliqui, disputantes omnia peccata paria esse: electos semper retinere spiritum sanctum, etiam cum lapsus atroces admittunt.

Etsi autem nolo rixas de uocabulis serere, tamẽ utile est admonere studiosos, quod usitatè nominãt peccatum mortale dici posse peccatum regnãs, seu dominans. Cum enim Paulus inquit Roman. 6. Non regnet peccatum in mortali corpore uestro: prorsus hoc ipsum discrimen peccatorum tradit, de quo hic dictum est. Fatetur in renatis esse peccatum, sed non regnans, non dominans, donec retinent fidem & bonam conscientiam: id est, donec non obtemperant peccato, sed repugnant. At si regnet, affert æternum exitium. & emphasis uocabuli ostendit atrocitatem & efficaciam peccati. Pauli locus.

Dominatur peccatum, cum reatus non remissus est, sed accendit iram Dei, & hominem à Deo auellit, & homo desertus à Deo, impellitur sua infirmitate, & à diabolo, ut ex alijs malis in alia ruat, & cumulet scelera & pœnas. ut Saul cum fuisset donatus spiritu sancto, & ornatus pulcherrimis uirtutibus & insignibus uictorijs succubuit primis flammis æmulationis, quas initio reprimere facile erat: sicut Aaron repressit æmulationẽ aduersus fratrẽ. Dominari igitur peccatum cœpit, cum Saul indulgeret: id est, reatus manet, & accenditur ira Dei. Expellitur & conturbatur spiritus sanctus, & mẽs Saulis lapsus.

deserta à Deo fit imbecillior, et magis cedit afflictui & diabolus auget furorem, sequuntur cædes sacerdotum, et clades publicæ multæ, donec tandem exercitu amisso, Saul interficitur, & ruit in æternas pœnas. Hæc imago tristissima sæpe intuenda est, ut cogitemus magnitudinẽ iræ Dei aduersus peccatũ.

Omnes historiæ plenæ sunt tristissimorũ exemplorum: quæ cum legimus, uel audimus, ueniat in mentem, his exemplis nos doceri, quid sit peccatũ dominãs. Rex Anabaptisticus mouet seditionẽ prætextu religionis, falsò iactat diuinos adflatus, indulget libidinibus, interficit coniuges. tandem captus laceratur candenti ferro. Hæc sunt exempla dominantis peccati.

Rex Anabaptisticus.

Ac uidetur appellatio uetustior esse. Nam & Psalm. 118. dicitur: Gressus meos dirige, ne dominetur in me omnis iniquitas. Quæ uerba nobis in quotidiana precatione usurpanda erant, & simul cogitandum, quàm horrenda res sit dominans peccatum. Gressus meos dirige, ne dominetur mei peccatum, ne fiam uas iræ, ne reijciar ut Cain, Saul, Iudas, Achab, Oedipus, Atreus, Thyestes, Nero, & aliæ pestes generis humani.

Dominans peccatum.

Arbitror autem ex Moise sumptam appellationem dominationis. Nam Gen. 4. dicitur: Si bonus fueris, eris acceptus: sin autem malus, peccatum tuum quiescet, donec reuelabitur. Sub te sit appetitus tuus, & tu domineris ei. Hæc concio legis diligenter

genter consideranda est. continet enim doctrinam de tribus insignibus articulis. Primum tradit discrimen iustitiæ interioris, & sacrificiorum. Sacrificia ita placent, si es bonus: id est, sacrificia, si mens sit impia, non placent Deo. Secundò concionatur de uenturo iudicio, et describit securitatē mundi, cum ait, Peccatum quiescet, id est non agnoscetur, non incutiet terrores, donec mēs opprimitur sensu iræ Dei, & pœnis. Sic securissimè indulgent furoribus suis Nero, Caligula, & infinita multitudo hominū, donec ueniunt pœnæ. Est autem hæc concio uniuersalis, quare docet restare uniuersale iudicium. Cum non omnium impiorum scelera in hac uita puniantur, necesse est restare aliam uitam et aliud iudiciū, in quo omnia punientur. Ita in hac prima concione doctrina de uenturo iudicio tradita est. Tertiò præcipitur de inchoata obedientia: Sub te sit appetitus tuus, & tu domineris ei.

Cum antea de iudicio Dei dixisset, quæri potest, Quid igitur faciam, cum intus accensa sit praua cupiditas? Hic respondet, ac primum legem proponit, præcipit ut repugnemus uitiosis affectibus. Sed non satis est legem nosse: scire etiam oportet, an diligentia illa cohercendi affectus Deo placeat, et quomodo in tāta imbecillitate reprimi diabolus, & uinci naturalis imbecillitas possit. Hæc discūtur collata promissione, Semen mulieris cōculcabit caput serpentis. Sicut non dubiū est, patres cōtulisse

promißionem ad hanc concionem legis, & docuisse filios unde sit orta affectuũ contumacia, & quod reconciliatio propter semen uenturũ promissa sit, et quod propter illud Deus *imbecillitati nostræ opitulaturus sit, & reprehensurus diabolum.*

Sicut Ioannes *eruditißimè interpretatus est promißionẽ, inquiens,* Filius Dei *uenit ut destruat opera diaboli: id est, ut liberet nos à peccato, & iuuet nos ut* Deo *obedire poßimus, ac defendat nos contra diabolum. Imò tandem prorsus aboleat peccatum & mortem, & restituat iustitiam & uitam æternam. Ita patres docebant nõ modo legem, ut cohercerentur affectus: sed etiam proponebant doctrinam, quomodo in tanta imbecillitate præstari obedientia poßit, quomodo placeat* Deo. *quæ omnia significantur uerbo dominandi. Non enim sine auxilio mediatoris dominari possumus, id est, liberari à reatu, & uincere diabolum & imbecillitatẽ nostram. Ideo ad hanc doctrinæ partem adiungenda sunt, quæ in Euangelio de remißione peccatorum, de fide, de auxilio spiritus sancti dicuntur: sicut aliàs doctrina de noua obedientia copiosius explicatur. Vnde cum summa rei ad hæc loca Genesis confertur, fiunt & hæc breuia dicta illustriora. Hæc de uocabulo dominantis peccati monuisse satis est.*

Dominari.

Illud etiam aliàs copiosè dicitur, Affectatã ignorantiam, & affectatam omißionem etiam esse pec-

cata

cata mortalia. Statim ab initio edita est promißio de uenturo liberatore, cuius memoriam conseruare omnes gentes oportuit. postea sæpe propagata est inter gentes. Deinde Euangelium multis illustri bus testimonijs sparsum est in toto orbe terrarum: & sonuit uox de cœlo, Hunc audite. Nemo igitur excusatus est ignorantia Euangelij: imò hoc peccatum præcipue arguit spiritus sanctus. sicut inquit Christus: Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, quia non crediderunt in me.

DE LEGE DIVINA.

LEX Dei, est doctrina à Deo tradita, præcipiens quales nos esse, & quæ facere, quæ omittere oportet, & requirens perfectam obedientiam erga Deum, ac pronũcians irasci Deũ, & punire æterna morte, nõ præstãtes pfectã obedientiã. Lex diuina quid.

Hæc definitio ex ipsa lege Dei et multis concionibus Christi sumpta est. continet enim lex præcepta & promißiones, quibus addita est conditio impletæ legis, item comminationes. Præcepta concionantur de integra obedientia, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, ex tota anima, ex ómnibus uiribus. Item, Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Item, Nõ concupisces. Comminatio ait, Maledictus qui non permanet in sermonibus legis huius, nec eos opere perficit. Item Matthæi 24. Discedite à me maledicti in ignem æternum.

Hic primum monere necesse est, ingens & infi-

Inter leges humanas & Dei, ingens discrimen.

nitum discrimen esse inter leges humanas, & diuinam. Sed ut non poterat populus uidere fulgentem Moisi faciem, ac uelatã aspiciebat: ita omnium hominum mentes atque oculi procul aspiciunt legem Dei, nec intelligunt quale iudicium sit, sed ut cunq; doctrinam de externis operibus esse existimant, sicut de Phocylidis aut Theognidis præceptis cogitant. Sed plures causæ sunt, & maiores traditæ & reuelatæ legis diuinæ, ut infrà dicetur. Nõ sic aspiciamus legem Dei, ut tabulas Decemuirales Romanas, quæ ante multa secula cum sua curia & rostris perierunt. Sed lex Dei est regula æterna & immota mentis diuinæ, & iudicium aduersus peccatum, quod impressum est humanis mẽtibus, & sæpe Dei uoce rursus prædicatum, de quo dicit Christus: Nõ ueni soluere legem, sed implere, &c.

Lex Dei.

Hoc igitur discrimen consideretur. Humanæ leges tantum postulant aut uetant externa opera.

Actio honesta philosophis quid.

Philosophia docet aliquanto amplius, uidelicet actionem honestam esse, non tantum externum aut simulatum opus: sed in mente rectum iudicium & in uoluntate liberam electionẽ, seu προαίρεσιν ad recte faciendũ, inqt accedere oportere. Moderationẽ igitur quandam interiorem adfectuum & actionũ postulat, quæ proprie uocatur ἠθική. Non autem accusat naturalem immundiciem, nec indicat illa summa uitia pugnantia cum prima tabula, dubitationem de Deo, cor uacans metu & dilectione

ἠθική.

ne

ne Dei, diffidentiam, & similes morbos in natura hominis hærentes.

At lex Dei non tantum requirit externa facta, aut illam diligentiam frenandorum adfectuum, de qua philosophi loquuntur: sed præcipit ut natura integre obediat Deo, firmam de Deo noticiam habeat, uerum & perpetuum timorem, firmam fiduciã Dei, ardentem amorem. Quia uero natura hominis non est talis, uox legis est iudicium Dei damnans peccatum in natura nostra. Hoc sentit Paulus inquiens. Lex est spiritualis. id est, non est tantum politica sapientia, præcipiens de externis actionibus in uita ciuili: sed est longe alia doctrina flagitans spirituales motus, firmam de Deo noticiã, ardentem & perfectã dilectionem. ut dicit lex, Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde.

Lex Dei quæ præcipue regrat.

Lex quomodo spiritualis dicta Paulo.

Sed monachi de lege Dei, ut de ciuili disciplina locuti sunt. dixerunt legi Dei satisfieri per hanc disciplinam ciuilem, seu philosophicam, id est per exteriora opera, & qualemcunq; conatum uoluntatis, etiamsi in mente dubitationes, in uoluntate & corde multæ prauæ inclinationes manent. Et docuerunt eas dubitationes & prauas inclinationes non esse peccata.

Monachorũ traditiones de lege.

Ideo adfinxerunt, homines iustos esse & Deo placentes propter opera, quia arbitrabantur legi Dei satisfieri: non docuerunt homines iustos esse, id est reconciliatos Deo et placentes fide, propter mediato-

mediatorem Christum. Sed hos pharisaicos errores de lege refutat Paulus, adfirmat legi Dei hanc infirmã naturã hominũ non posse satisfacere, nec placari irã Dei, nec tolli peccatũ per opera legis: sed missum esse filium Dei Dominũ nostrum Iesum Christum, ut tollat peccatũ, & donet nobis iustitiã & uitam æternam, ut suo loco copiosius dicemus.

DIVISIO LEGVM.

Lex diuina.

PRimum recensentur hæ species. Lex diuina, lex naturæ, leges humanæ. Leges diuinæ sũt, quæ à Deo traditæ sunt, quocunq; tempore, et extant scriptæ paßim in Moise, & libris Euangelij.

Lex naturæ.

Lex naturæ, ut infrà dicam, est noticia naturalis de Deo, et de morum gubernatione, seu discrimine honestorum & turpium, diuinitus insita humano generi: sicut noticia numerorũ diuinitus humanis mẽtibus insita est. Ideo cõgruit cum ea parte legis Dei quæ dicitur Moralis, ut infrà ostẽdam. Prius enim discernendæ sunt species Legis diuinæ.

Legis diuinę ꝓmulgatio.

Etsi inde usq; ab initio mundi, sonuerũt in ecclesia Dei, uox Legis, & uox promißionis gratiæ: tamen certo consilio, cum constituta est politia Israëlitica, lex Dei promulgata est. uoluit enim Deus publico & manifesto testimonio instaurare noticiam illam, quam mẽtibus humanis in creatione indidit, ut suum iudicium aduersus peccatum ostenderet. Quia uero tota politia constituebatur, nõ tantum leges de singulorum moribus propositæ sunt,

sed

sed etiã additæ sunt leges forenses, & ceremoniæ.

Tres igitur patres sunt legis Mosaicæ uniuersæ: Leges morales, ceremoniales, & forenses, seu iudiciales. Estq; diligenter hæc distinctio consideranda: quia etiam si politia Moisi iam deleta est, tamen discrimen legũ considerari necesse est. Ceremoniæ Mosaicæ, & forenses leges nec mãdatæ sunt cæteris gentibus, nec obligant nos. Et fuerunt ad tẽpus isti populo Israel traditæ, ut politiæ ad tempus certum duratura erat, ut esset locus certus, in quo Christus nasceretur, & se patefaceret, concionaretur, fieret uictima, et palàm inchoaret uitam æternam. Mosaicæ legis diuisio.

Sed est alius gradus legum, quæ uocantur Morales, quæ sunt æterna Dei sententia & regula, nec mutãtur tẽporibus. Semper ab æterno uoluit Deus hanc propositionem, Creatura diligat & timeat Deum. Creatura rationalis sit casta. Sunt autem leges morales, quæ præcipiunt de agnitione Dei in mente & de obedientia cordis erga Deum, & de uirtutibus erga homines: ut de iustitia, castitate, ueritate, temperantia. Præcipuæ autem legum moralium, simul in una parua tabella miro consilio Dei comprehensæ sunt, quæ tabella uocatur Decalogus. Ideo usitatum est nominare Decalogum quando legem moralẽ significare uolumus, quod dextrè & sine λογομαχίᾳ intelligendum est. Sunt igitur leges morales & quæ in Decalogo continẽtur ut infrà eum enarrabimus, & Decalogi repetitiones, Morales leges æternæ, quæ. Decalogi tabulæ.

& ex-

& explicationes, ubicũq; in scriptis propheticis et apostolicis leguntur. Hæ cum sint æternæ regulæ mentis diuinæ, semper sonuerunt in ecclesia, etiam ante Moisen, & semper mansuræ sunt, & ad omnes gentes pertinent. Multa sunt autem naturalia in sorẽsibus et ceremonijs, quæ etiam sunt ꝓpetua: ut lex quæ prohibet incestas cõsuetudines, Leuitici 18. quia ad uirtutes pertinet sanguinis reuerentia. Et clare inquit Deus, deleri Cananæos, propter incestas libidines. Cum igitur gẽtes ante promulgatã Moisi legẽ accusentur propter hæc flagitia, certũ est ea æterna Dei lege et naturali iudicio dãnari.

EXPOSITIO Decalogi.

UTILISSIMA & saluberrima est meditatio Decalogi. Continet enim doctrinam tam copiosam & sublimem, ut nunquã satis perspici, nunquã exhauriri poßit. Quo magis insania illorum detestanda est, qui fingunt posse legi Dei satisfieri: imò addũt, posse amplius et meliora fieri, &c. Hæ uoces non sunt humanæ, sed sparsæ à diabolo, qui hoc sarcasmo illudit humano generi, lapso ex sua dignitate & puritate. Cũ enim Deus ostẽdit in hac lege, ad quid cõdita sit humana natura, unde lapsi simus, in quas miserias ac tenebras deciderimus: diabolus quasi illudẽs nobis, spargit uoces ironicas, extenuãtes legẽ Dei. Sciãt igitur

Legi Dei nõ posse satis fieri.

pij

pij hos errores pharisæorum et monachorum non esse leues: & petant à Deo, ut nostris cordibus uelum detrahatur, quod impedit, ne legem Dei propius aspiciamus: quam seriò cogitemus, esse uocem Dei longe maiora continentem, quàm ut totam complecti possimus.

Primum autem hæc quatuor de lege cogitanda sunt. Primũ: Lex admonet, ad quid condita fuerit natura humana, & qualis fuerit hominis dignitas & puritas, in qua conditus est. Talis enim futura erat humana natura, qualem hic lex describit, plena agnitione Dei, semper celebrãs eum, semper obediens, semper in omnibus operibus eius præsentiam & gubernationem intuens, iustum ordinẽ in omnibus afflictionibus obseruãs, sine ulla praua cupiditate, sine ullis calamitatibus, sine morte. Quatuor cogitanda de lege. 1

Secundò monet nos lex de præsenti miseria. Iam enim uidemus, naturam lapsam ex prima dignitate, pugnare cum lege, plenam esse tenebrarũ & contemptus Dei, sine ordine, plenam prauarũ cupiditatum omnis generis: & peccatũ causa est mortis, & infinitarũ calamitatum. Nec tamẽ intelligimus iam miseriam nostram, nec legem uere audimus, nisi cum in ueris terrorib. aut pœnis agnoscimus irã Dei aduersus peccatũ. Hic aliquantulũ incipimus intelligere legem Dei, & humanã miseriam. Sicut Dauid clamitat, iram Dei sustineri nõ posse si Deus uelit peccata pro merito punire: Si iniquitates 2

obserua-

obseruaueris Domine, *qs sustinebit? Et plura sunt & maiora peccata in singulis, quàm conspici possunt. Obserues autem emphasim dicti, Quis sustinebit? Nullius est robur tantum, quod possit sustinere humanas calamitates, quæ sunt pœnæ peccatorũ. Sicut* Dauid *sensit pœnas adulterij sui, cædes filiorum, filij seditionem, pollutas incestio coniuges, exilium, stragem ciuium, & alia infinita mala. In his pœnis didicit hunc uersiculum, Quis sustinebit? Et tamen hæc præsentia mala ne quidem comparãda sunt ad æternas pœnas. Ideo quoties hunc uersiculum recitamus, Si iniquitates obseruaueris* Domine, *quis sustinebit? cogitemus uerã et incõprehensibilẽ esse iram* Dei *aduersus peccatũ, aspiciamus legem, et agnoscamus nostrã immundiciẽ pugnantẽ cum tota lege: cogitemus, quæ moles pœnarum imposita sit generi humano, intueamur nostras & cõmunes calamitates, & oremus* Deum *ut mitiget iram, quam nemo sustinere & perferre potest: quã si exerat, succumbere homines, et perire necesse est in præsentibus & æternis pœnis. Ita similia dicta Psalmorũ admonent nos de uero intellectu legis, & agnitione peccati nostri, ac iræ* Dei *et pœnarũ.*

Dauidis locus.

3 *Tertiò,* Lex *tacite nos admonet de reparatione humani generis, & de uita æterna. significat item, ad quantam præstantiam rursus uocemur. Quia enim* Deus *repetit uocem legis post lapsam naturã, uult certe legem aliquãdo fieri. Erit igitur reparatio ge-*

tio generis humani, erit uita æterna: quia in hac uita uidemus non satisfieri legi. Sed doctrina de reparatione, in promissionibus clarius proponitur.

Quartò: cum sic consideramus, quanta sit miseria humani generis oppressi peccato, ira Dei, & morte: & intelligimus uocem legis, esse sententiã, uinculum, testẽ & nunciam illius ingentis iræ: semper eregione aspiciamus filium Dei, & consideremus hostiã, quæ sola sustinuit iram pro nobis, subijt onus legis, & placauit patrem: et consideremus beneficium filij Dei, quod exuberat supra peccatum: sciamus item, uocari nos ab ipso filio Dei, ut rursus in nobis inchoetur hæc puritas in lege descripta, ut infrà suo loco dicemus. 4

DECALOGVS.

TAbulæ duæ sunt, quarum prima continet opera, quibus immediatè seu propriè cũ Deo agimus, scilicet præcipuum Dei cultum interiorem & exteriorem. Secunda continet opera erga homines, quæ etsi sunt uincula societatis humanæ, tamẽ fiunt etiam cultus Dei: quia Deus ea suo uerbo præcipit, & pronunciat esse cultus, si fiant propter mandatum Dei. ut docet Esa. cap. 1. item cap. 58. et Samuel: Melior est obedientia quàm uictima. Et Esa. 6. Misericordiam magis uolo, quàm sacrificiũ. & Christus ait, mandatũ de dilectione proximi esse simile primo: id est, postulare obedientiã necessariã, sicut & primi mandati obedientia est necessa- Decalogi tabulæ duæ.

ria. Hæc obseruanda sunt, ut discamus qui sint ueri cultus Dei, & quod omnium præceptorum opera ad primum præceptũ referenda sint, ac finis constituendus in singulis, eò faciẽda esse principaliter, ut Deo præstetur obedientia et honos. Est enim cultus Dei, opus mandatum à Deo, quod principaliter eò fit, ut Deo præstetur obedientia & honos: ac fit cum agnitione Christi, hac fide, quòd propter eum patri placeas. Sicut Petrus iubet offerre hostias spirituales, acceptas Deo per Iesum Christum.

Dei cultus quid.

DE PRIMO PRAECEPTO.

PRimum mandatum præcipit de eo opere, quod summum & præcipuũ est, uidelicet de uera noticia Dei, de uera et perfecta obedientia erga Deũ, perfecto timore, fiducia, & dilectione Dei. Completitur autem duas maximas res, scilicet modum cognoscendi Dei, & uerum cultum. Modus est, ut apprehendatur Deus per suum uerbum & testimonium. Quia enim Deus est inuisibilis, necesse est de eo aliquod testimonium extare, per quod agnoscatur et apprehendatur. ut mẽs humana intuens mundi opificium, cogitat de autore Deo: sed hæc noticia nondum sufficit, quam & ethnici & Mahometistæ tenent. quanquam hæc quoq; multis à diabolo excutitur. Sed ut maximè adsit, manet tamen dubitatio, An ille cõditor Deus nos curet, exaudiat, an sic uelit coli, & quomodo uelit coli. Hic opus est uerbo Dei, & testimonio. Ideo hic propositum est certum

Modus cognoscendi Dei.

certum uerbum, & testimonium: Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti. Statuat igitur mens hunc esse Deum, qui se patefecit, dato hoc uerbo in monte Sina: & qui professus est se esse Deum tuum, id est qui te curat, respicit, iudicat, defendit, punit.

Additum est & testimonium, uidelicet gloriosa liberatio & defensio huius populi, cum educeretur ex Aegypto, &c. Etsi igitur Deus est inuisibilis, tamen mens humana agnoscit hunc esse Deum uerũ, qui se in suo uerbo, & testimonijs admirandis patefecit, & ostendit quomodo coli uelit. Sic Adæ principio fuit datum uerbum in Paradiso, & proposita tota rerum natura, quæ esset testimoniũ de Deo. Sed postea cum lapsus esset, fuit opus consolatione de remissione peccati. Ideo additum est aliud uerbũ scilicet promissio gratiæ: & accedebant signa, rapiebantur igne cœlesti uictimæ. Sic & nobis idem uerbum Euangelij propositum est, & certum testimonium, scilicet filius Dei crucifixus & resuscitatus. Hic ostendit nobis patrem: hoc filio agnito, inuocamus æternum patrem, qui se in filio patefecit, ut dicitur Io. 1. Deum nemo uidit unquam: filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Item: Qui uidet me, uidet patrem. & item Matt. 11. Nemo nouit patrẽ nisi filius, et cui filius reuelauit. Per huno placatus est pater, propter eum exaudit. Christus ipse inquit Ioan. 16. Quicquid petieritis patrem in

Cur testimonium uerbo Dei additum

nomine meo, dabit uobis. Hunc ergo statuamus esse Deũ, qui se patefecit dato filio, misso ut fieret uictima, & resuscitato, ut sit mediator, intercessor, adiutor & saluator. Item, qui dedit huic filio Euangelium de remißione peccatorũ, & de uita æterna. Hæc inuocatio agnoscens Deum æternũ, omnipotentem fiducia Christi per datũ Euangelium, discernit inuocationem ueram ecclesiæ, ab omnium gentium inuocatione. Ergo quoties mens clamat ad Deum, inuocet Deum qui est pater Domini nostri Iesu Christi, crucifixi & resuscitati: & fide cogitet Euangelium datum per hunc filium, Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Hunc modum agnoscendi Dei sæpe Paulus nobis cõmendat. 1. Cor. 1. Quia mundus non nouit Deum in sapientia per sapientiam, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Item doctrina de pontifice Christo intrante in sancta sanctorũ, docet idem. Reliqui homines non agnoscũt Deum inuisibilem, sed in hoc arcanum & sanctum sanctorum ingreditur solus filius Dei. Ideo accessuri ad Deum, agnoscamus hunc pontificem, ducentẽ nos ad patrem, et perferentem nostras preces. Sicut inquit Epistola ad Hebræos: Habentes hunc pontificem, adeamus ad thronum gratiæ. Hæc de modo agnoscendi Dei necessariò docendi sunt homines, ut rectè inuocetur Deus.

Inuocatio ecclesiæ uera cuiusmodi.

Cultus autem, de quib. hic præcipitur, sunt agni

tio

tio Dei, credere uerbo Dei, uerus timor, uera fides seu fiducia, & uera dilectio. Requirit enim timorem cum ait: Ego sum Deus fortis, zelotes, uisitans iniquitatem. item, Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies. Requirit fiduciam & dilectionem, cum ait: Ego sum Deus tuus omnipotens, te respiciens, curans, defendens, saluans, &c. item, Faciens misericordiam diligentibus. item, Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo. Nam hæc dicta ubicunque leguntur, sunt enarrationes primi præcepti.

Verus Dei cultus in quibus cõsistat.

Quod autem requirat perfectam obedientiam, hæc uerba testantur, Deuter. 6. Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus uiribus tuis. Requirit igitur timorẽ, fiduciam, & dilectionem Dei supra omnia. Et ita, ut hæ uirtutes sint puræ, flagrantes, & perfectæ, non admixtis uitiosis cupiditatibus. Sed hanc perfectam obedientiam hæc corrupta natura hominum non potest præstare. Hærẽt in animis dubitatio de ira Dei & de misericordia: nemo tantum timet quantũ debet, nemo sic flagrat dilectione ut debet, et admixtæ sunt multæ prauæ cupiditates. Ideo Paulus inquit: Sensus carnis inimicitia est aduersus Deum. Nec le ue malum intelligit, cum nominat inimicitiam aduersus Deũ. Semper igitur accusat & damnat hæc lex omnes homines in hac corrupta natura: qa perfectã obedientiã nec præstãt, nec possunt præstare.

Perfectã obedientiã requiri in lege.

Iam dicat aliquis, Atqui necesse est eos qui Deo placent, facere hanc legem? Respondeo: Primùm, nec inchoari potest sine agnitione Christi & Euangelio. Quia enim accusat & damnat lex omnes, & agnoscimus nos reos esse et plenos contumaciæ contra hanc legem, ideo corda fugiunt Deum, non diligunt, non audent à Deo bona petere. Sed audito Euangelio, cum agnoscimus nobis remitti peccata propter Christum, & nos recipi in gratiam, fieri filios Dei, quanquam indignos: hic agnita præsentia et misericordia Dei, inuocamus eum, incipimus nos ei subijcere, timere eum, & considere eius misericordia promissa, & diligere non ociosum, sed tanquam patrem, uere curantem et saluantem nos. sicut ait: Ego sum Deus tuus. Inchoatur ergo præceptum agnito Christo. Deinde & si crescere obedientia debet, tamen nunquam satisfaciunt huic legi etiam renati, sed reliquiæ peccati condonantur eis, ut suo loco dicetur, & ipsi reputantur iusti propter mediatorem Christum. Sicut scriptũ est, Christus est consummatio legis. Et cum sint iusti hac imputatione propter filium Dei facta, placet inchoata obedientia, etiamsi non est integra. Faciunt igitur renati hanc legẽ inchoando, & credendo quòd propter Christum reputentur iusti, & quòd propter eum condonentur reliquiæ peccati.

Quatenus præstãda lex iis qui Deo sint placituri.

Christo agnito præceptũ & inchoari, & perfici.

Renati quomodo legem præstent.

Cõmodum est autem docendi causa, his duobus uerbis complecti omnia opera primi præcepti, uidelicet

delicet appellatione timoris & fidei. Nam & si fidem, seu fiduciam misericordiæ necessariò comitatur dilectio, tamen dilectionis uocabulum obscurius est, quàm timoris aut fidei appellatio. Timorem enim oportet nos subinde experiri in pœnitentia, oportet & fiduciam experiri in consolatione.

Timor ac fides, primi præcepti summa.

Recensui opera primi præcepti, agnitionē Dei, credere uerbo Dei, timorem, fidem, seu fiduciā, dilectionem Dei. Ad hæc adiungi debet patientia in afflictionibus, siue cum iniusta uiolentia tyrannorū aut aliorum uexamur, siue cum aliæ communes calamitates incidunt, morbi, mors, iacturæ rei familiaris, &c. In utroq; genere requirit Deus obedientiam cordis. Estq; opus primi præcepti & cultus Dei, obedientia ecclesiæ in utroq; genere afflictionum. ut obedientia Habel in nece, obedientia omnium martyrum in supplicijs, obedientia Hiob, Da uidis in domesticis calamitatibus, etc. Nā de priori genere clare scriptum est: Qui uult me sequi, tollat crucem suam, &c. Item: Oportet nos fieri similes imaginis filij Dei. Item: Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Extant igitur clara mandata de hac obedientia, & uult Deus magis se metui, quàm tyrānos. Deinde uult nos in ipsis supplicijs non ruere dolore in desperationem, non putare quòd negligamur à Deo, sed retinere consolationem, quod Deus sit nobis propitius, & sit gubernaturus cuentum.

Obediētiam cordis requiri.

De altero genere, uidelicet de communibus calamitatibus scriptum est, Iudicium à domo Dei incipit. Siue igitur sint pœnæ, siue exercitia, Deus uult ecclesiam subiectam esse talibus ærumnis, propterea quod natura humana propter peccatum hærēs in carne subiecta est morti, & puniuntur multa actualia peccata ecclesiæ, imò sanctorum. Itaq; uult Deus ecclesiam his ærumnis admoneri de pœnitentia, præstare obedientiam, exercere fidem, inuocationem & spem, non ruere in desperationem, non putare nos abijci aut negligi à Deo, sed retinere consolationem, quod Deus sit nobis propitius, & sit gubernaturus exitum. Huc pertinent dicta quæ præcipiunt, cùm de obedientia præstanda in communibus calamitatibus, tum de retinenda consolatione per fidem: Nolite murmurare, id est irasci Deo, quasi uel crudeliter exerceat nos, uel negligat nos. Item: Humiliamini sub potenti manu Dei. Itē: Sacrificium Deo spiritus tribulatus, &c. Item Psalmo 37. Subditus esto Deo, & spera in eū. Item: Sacrificate sacrificiū iustitiæ, & sperate in Domino.

Ecclesia cur subiecta calamitatibus.

Ac uide, quàm multa bona opera concurrant in hac obedientia, quæ simul pertinent ad primū præceptum. Primum, ipsa obedientia Deū intuens per se est opus bonum, & in hoc præcepto mandatum, quod præcipit Deū magis timeri quàm tyrannos. Præcipit item sustinere pœnas diuinitus impositas, mortem, & similes. ut dicitur, Iudiciū à domo Dei incipit.

Obedientiæ isti cuiusmodi coniuncta bona opera.

incipit. uel, A' Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Ad hanc obedientiam necesse est accedere fidem, quæ statuat Deum non negligere, non proijcere afflictos, sed iam quoq; te respicere, tibi propitium esse, & gubernaturum hunc exitum, ut Dauid sentiebat cum esset exul. Hæc fides & spes sunt opera primi præcepti: & ex his omnibus conflata est uirtus, quæ uocatur patientia, id est obedientia, quæ Deo præstatur cum quadam tranquillitate animi, seu uoluntate obediendi, quæ ex consolatione fidei oritur. Hæc omnia Paulus uocat pacem, ut Philip. 4. Pax Dei quæ superat omnem sensum, custodiat corda uestra, & mentes uestras. id est, sit in uobis talis pax, seu tranquillitas animi, ut obediatis Deo, & consolatione fidei sustentetis & confirmetis animos, ut aduersa tolerare poßitis, intuentes in promißionem diuinam: in qua cum conspicitur admirabilis bonitas & misericordia Dei, existit etiam dilectio.

Patientia fidei ac spei coniuncta.

Pax Dei.

ANTITHESIS.

Iam consideremus humani generis contumaciam aduersus primum præceptum, ut & infirmitatem nostram agnoscamus, & aliquo modo discernere gradus peccatorũ contra hoc præceptum discamus. Primus est Epicureorũ & Academicorũ, qui negant, aut dubitãt, an sit Deus, an curet humana: an hoc uerbũ quod habet ecclesia, sit traditum à

Contumaciæ humanæ aduersus primũ præceptum gradus.

Epicurei. Academici.

Deo. Talis est autem maxima multitudo hominum ubique, quæ prorsus ex animo deleuit omnem assensionem de Deo, indulget dubitationi, & eam confirmat. Magnæ tenebræ secutæ sunt lapsum primorum parentum, & has tenebras postea confirmat malitia hominum, & adiuuat diabolus.

2 Secundus gradus est eorum qui idola colunt, hoc est, qui fingunt multos deos, & diuersam potentiã singulis attribuunt, ut ethnici: aut tribuunt diuinũ honorem, id est inuocationem creaturis, ut qui inuocant sanctos mortuos. Inuocatio enim tribuit omnipotẽtiam. aut alligant Deũ ad certas statuas, cum sine uerbo suo non uelit ad ullam rem alligari. Constat autem mundum semper plenum fuisse, & esse, idolorum. Nec differunt ab ethnicis moribus, inuocatio sanctorum & statuarum cultus.

Idololatria, sanctorum & statuarũ cultus.

3 Tertius gradus est magorum, qui pacta faciunt cum diabolis, hostibus Dei, & eorum qui magos consulunt, & eorum qui alijs superstitiosis obseruationibus dediti sunt, quibus tribuitur potentia sine ordinatione Dei. Quare si qui effectus sequuntur, diabolus autor est, & fiducia nititur diabolis. Hæc omnia prohibentur Leuitici 20. Anima quæ declinauerit ad magos, & ariolos, & fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam, et interficiam illam de medio populi sui.

Magorum superstitiones.

4. Iudæi. Philosophi. Hæretici. Mahometistæ

Quartus est Iudæorum, philosophorum, hæreticorum, & Mahometistarũ, qui omnes sibi fingũt suos

ſuos deos, nec uolunt agnoſcere hunc eſſe Deum, qui ſe in hoc uerbo ſuo per filium Chriſtum pateſecit, cum ſic tantum uelit agnoſci & inuocari. Ergo uiolant primum præceptum Manichæi, qui fingebant duos deos, bonum & malum, pariter æternos. Item Samoſatenus, qui affirmauit in Chriſto tantum eſſe humanam naturam, ſicut Mahometiſtæ impiè ſentiunt. uiolarunt hoc præceptum & Ariani, qui negauerunt filium Dei eſſe de ſubſtantia patris. Item alij qui dixerunt, Spiritũ ſanctum tantum eſſe motum in hominibus creatum.

Manichæi.

Samoſatenus.

Ariani.

Quintus gradus eſt eorum, qui non inuocant Deum per mediatorem Chriſtum, imò fingunt alios mediatores, ſanctos, aut miſſas, aut ſatisfactiones, aut alia opera. Item qui dicunt, dubitandũ eſſe de gratia Dei. 5 Mediator nullus præter Chriſtum.

Sextus eſt deſertorum, qui deficiunt à uera doctrina Euangelij, metu uel odio: ut Iudas, Iulianus, &c. 6 Deſertores.

Septimus eſt deſperantium, ut Saul. & in hanc deſperationem ruere omnes neceſſe eſt, qui non norunt Euangelium de fide in Chriſtum. 7 Deſperãtes.

Octauus eſt, non diſcere Euangelium, non excitare ſe ad audiendam & cognoſcendam doctrinam Chriſti, cum pater cœleſtis præceperit: Hunc audite. 8 Euangelii neglectus.

Nonus eſt hypocritarum, qui etſi uera profitentur, nec ſunt polluti externis idolis, tamen in corde 9 Hypocritæ.

ſunt

sunt sine timore Dei, sine fide, & magis amant uoluptates suas, aut opes, quàm Deum: ut Nabal. Talis semper magna multitudo est in ecclesia, etiam habente puram doctrinam, ut monet parabola de semine.

10. Superbia.

Decimus est superbia, id est admiratio & fiducia propriæ potentiæ, sapientiæ, uirtutum, sine agnitione propriæ imbecillitatis, sine agnitione & petitione auxilij diuini. ut Alexander maximis rebus gestis, iudicat hoc pucherrimum, regnum partum esse consilijs & dimicationibus suis: delectatur hac sua sapientia, sua fortitudine: incipit contemnere & premere inferiores, nec agnoscit has tantas res gestas esse Dei auxilio, qui Persis eripiebat imperium ut eos puniret, sicut & postea Alexander factus nequior punitur. Talis describitur & Nabuchdonosor, qui castigatus agnoscit hanc arrogantiam, & se emendat. Sed Sennaherib simili elatus fiducia sui, non emendatur, sed interficitur. Et historiæ ostendunt, plerunque heroicos uiros tandem opprimi tristissimis casibus. Ideo fit, quia hoc modo peccant, admirantur sese, & confidunt suis donis, sine agnitione humanæ infirmitatis, sine agnitione & petitione auxilij diuini: & sæpe mouent res periculosas, aut etiam iniustas, ex priuatis affectibus, fiducia suæ potentiæ, ut Pompeius. Accedunt & alia uitia, luxus, despectio, & oppressio aliorũ: ut Alexander securus belluabatur,

Heroicos uiros plerunq; tristissimis casibus opprimi.

tur, interficiebat optime meritos duces, ideo sequũtur pœnæ. Hoc ipsum poëmata etiam significarũt de Aiace, quem scribit Sophocles ideo punitũ esse furore, quia cum pater Telamon abeũti dixisset, ut pugnaret quidem strenuè, sed à Deo uictoriam peteret: respondit Aiax, etiam ignauos adiutore Deo posse uincere, se uero uel sine Deo. Ex his exẽplis facile intelligi potest, quare heroici uiri tandem sæuis casibus opprimantur. Et scriptum est de hac elatione & fiducia sui: Abominatio est coram Deo, quicquid est sublime coram hominibus. Etsi autem in heroicis personis clarius conspici hoc malum potest, tamen omnes homines aliquid huius contagij habent. Multorũ fiducia magis nititur opibus, amicis, industria, quàm Deo. Hos morbos agnoscere discamus, ut emendemus, & fiducia uere nitatur Deo, sicut Dauid clamitat: Respice in me, & miserere mei, quia unicus & pauper sum ego. Item: Pater & mater dereliquerunt me, Dominus autem suscepit me. Hic etiam recensendi sunt hypocritæ, qui confidunt propria iustitia coram Deo, ut Pharisæus Lucæ 18. In his concurrunt multa peccata, uidelicet quod non agnoscunt suam infirmitatem, non agnoscunt se dignos esse pœna coram Deo, quod uanam fiduciam habent, quod non inuocant per mediatorem Christum, imò quod sua opera loco mediatoris Deo proponunt. His suprà attribui quintum gradum.

Vndecimus

11 Vndecimus est Impatientia, quæ proprie aduersatur præcepto, quia uoluntas recusat Deo obedire in pœnis. Interdum etiam irascitur Deo, tanquam duriori domino, aut iniquo iudici, de quo affectu sæpe admonet nos scriptura. ut, Irascimini, nolite peccare: id est, repugnate dolori, & flectite animum, ut uolens obtemperet Deo in ærumnis, sicut suprà dictum est.

Impatientia.

Collegi gradus peccatorum, quæ proprie pugnant cum primo præcepto qui facile agnosci & iudicari possunt. Et quia Decalogus est summa doctrinæ omnium uirtutum, distribuamus et ipsas uirtutes in singula præcepta. Ad primum pertinet uirtus quæ uocatur aliàs pietas, aliàs religio: sed facilius intelliguntur hæc nomina, Timor Dei, fides, seu fiducia, dilectio Dei. Et quidem has partes necessariò cõplectitur ea uirtus, quæ uocatur pietas. Pertinet huc & Patientia. Cæterum nomen pietatis penè respondet nomini iustitiæ uniuersalis, si definiamus eam obedientiam, quæ Deo præstatur in omnibus eius mandatis: sicut postea dicemus, ad hunc finem, ut Deo obtemperetur, omnia operare ferenda esse. Collocetur igitur huc & uirtus, quæ uocatur iustitia uniuersalis.

Pietas.

Iustitia uniuersalis.

DE II. PRAECEPTO.

POstquã in primo præcepto dictũ est de motibus cordis erga Deum, qui sunt præcipuus & interior cultus, quia Deus requirit obedientiã cordis

cordis non simulatam, iuxta illud, Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde: item, Veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & ueritate. Deinde secundum præceptum concionatur de externa professione: quia Deus uult innotescere, uult uoce nostra inuocari. Et sicut per uerbum se patefacit, ita uult hoc uerbum uoce propagari. Ideo postquã de motibus cordis dictum est, nunc præcipit de illa uoce, in qua sonat nomen Dei, & uerbum Dei.

NON VSVRPABIS NOmen Dei uane.

In primo præcepto ponuntur affirmatiuæ & negatiuæ orationes: Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti. Hæc est affirmatiua. cui addendæ sunt & aliæ affirmatiuæ: Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde. Item, Dominũ Deum tuum timebis. Cõstitutis affirmatiuis, etiam negatiuæ seu exclusiuæ addendæ sunt: Non habebis Deos alienos. Ita in sequentibus cum audimus negatiuas orationes, semper prius affirmatiuã in primo præcepto expressam mente intueamur. Hic uetat Deus abusum sui nominis, & tamen uult hanc uocem propagari & innotescere, Ego sum Deus tuus. Sunt igitur ueri usus nominis diuini, uera prædicatio, uera inuocatio, gratiarũ actio, & confessio. Hæc quatuor genera operum præcipi hic sciamus, & huic loco inseramus affirmatiua testimonia de his operibus. ut, Ite docete omnes gentes:

Verus nominis Dei usus quis.

tes: Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te, & celebrabis me, seu ages mihi gratias: Corde creditur ad iustitiam, & ore fit confessio ad salutem. Hæc dicta proprijssime de his generibus præcipiunt. Pertinet autē ad inuocationē, iuratio. Quia iurans inuocat Deum, ut sit testis uoluntatis ipsius, quod non uelit fallere: & petit, ut Deus sit ultor, & puniat fallentem, et ad hanc pœnam se obligat. Hinc intelligi potest, quantum uinculum sit iusiurandum. Inuocas Deum, ut in teipsum sæuiat eius ira, si fefelleris. Quid potest sibi homo tristius imponere? aut quomodo se ad maiorem pœnam obligare potest? Ideo respondent euentus, quia hæc obligatio est sancita & cōfirmata iure diuino, hoc loco: Non habebit Deus insontem, quicunq; uanè usurpauerit nomen eius. Ideo etiam in hac uita horribiles pœnæ comitantur periuros.

Iuratio.

Iusiurandum.

Periurium.

QVOMODO POSSIT *fieri hoc præceptum.*

Vt autem suprà diximus, non fieri opera primi præcepti sine agnitione filij Dei & fide: ita & de hoc præcepto sentiendum est. Satis constat non posse fieri inuocationem, nisi agnito mediatore Christo. Sic & de gratiarum actione sentiendum est. Item in ministerio certe necesse est, tradi Euangelium de filio Dei, &c. Denique ut suprà dixi, oportere primum apprehendi reconciliationem

per

per filium Dei donatam, postea uerò placere inchoatam obedientiam: idem de cæteris præceptis sentiendum est. Et opera cæterorum præceptorum ita placent Deo, & fiunt cultus Dei, cũ præcedunt opera primi præcepti, timor & fides. Sic reliqua fiunt sacrificia laudis, & Deo placent, præcipuè uero opera secundi præcepti. Sicut scriptũ est præcipuè de hoc genere, Tibi sacrificabo hostiam laudis, & nomen Domini inuocabo.

PECCATA CONTRA *secundum præceptum.*

Antithesis eadem est, quæ est superioris præcepti: cum uitia cordis, quæ suprà recensuimus, proferũtur. Pugnant ergo cum hoc mandato sermones Epicurei, externi cultus impij, impiæ inuocationes dæmonum, idolorum & mortuorum, falsa doctrina, periuria, execrationes iniustæ, sermones arrogantiàm aut impatientiam declarantes: ut dixerat Aiax, se etiam sine Deo uincere posse. Item: usitatatißimum malum, prætexere nomen Dei, religionis, Euãgelij, iniustis cupiditatibus, ambitioni, auaritiæ, libidinibus, odijs. Papa titulo ministerij quæsiuit potentiam, mouit iniusta bella, instituit aucupia infinita pecuniæ, idola, & alia. Iam hæc ætas etiam titulo Euangelij sæpe priuatas cupiditates tegit. Pertinent huc & scandala omnia, quæ uel sauciant infirmas mentes, & fidem languefaciunt, uel alienant uoluntates aliquorum ab Euangelio.

Secundo præcepto aduersa quæ.

Comminationes primis duobus præceptis additæ.

Comminationes tristissimæ utriq; præcepto additæ sunt, quæ cum de corporalibus pœnis loquuntur, etiam æternam iram significant: quia lex non annunciat remissionem peccatorum, sed in Euangelio clare declaratur æterna ira aduersus eos qui non agunt pœnitentiam. Discedite à me maledicti in ignem æternum, &c. Quod enim hic dicitur de pœnis in tertiam & quartam generationem sæuientibus, intelligitur de corporalibus. Et ut his prioribus præceptis additæ sunt pœnæ, ita sciamus & sequentibus addi, ut Deut. 27. adduntur maledictiones omnibus præceptis. Nec dubitandum est, calamitates mundi pœnas esse delictorum omnis generis, iuxta dictum Psalmi: Propter iniquitatem corripis filios hominum.

DE III. PRAECEPTO.

Ceremoniarũ præcipuus finis qui.

VT in primo præcepto docentur opera interiora mentis, uoluntatis, & cordis erga Deum: in secundo, profissio externa: ita hic in tertio traditur præceptum de ceremonijs diuinitus institutis. Sed harum præcipuus finis intelligendus est. Ceremoniæ traditæ sunt propter ministerium docendi, & sunt adminicula huius functionis. Ergo præceptum de sabbato præcipuè concionatur de ministerio docendi, & administrandi ceremonias diuinitus institutas. Sicut textus non dicit de ocio tantum, sed nominatim de sanctificatione. Vult eo die sancta opera fieri, id est propriè dicata Deo: hoc est, doceri popu-

Sabbati sanctificatio.

populũ, & ceremonias institutas diuinitus exercere. Ad eam rẽ aliquis dies sit destinatus. Hæc principalis sententia pertinet ad omnes homines & omnia tempora, quia est lex naturæ. Cæterum de obseruatione septimi diei, constat abrogatis ceremonijs Leuiticis etiam hanc ceremoniam esse mutatã, ut clare dicitur Col. 2. Rectè igitur dicitur in tertio præcepto duas esse partes: unam naturalem, seu moralem, seu genus: altera pars est ceremonia propria populo Israël, seu species de die septimo. De priore dicitur, naturale seu genus esse perpetuum, & non posse abrogari, uidelicet mandatum de conseruãdo ministerio publico, sic ut aliquo die populus doceatur, & ceremoniæ diuinitus institutæ exerceantur. Species uerò, quæ nominatim de septimo die loquitur, abrogata est.

Sabbati ceremonia quatenus abrogata.

Discamus ergo, uere hic præcipi conseruationem publici ministerij, et ceremoniarũ, quas Deus instituit: quod Deus uult conseruare, ut maneat & propagetur ecclesia, ut Ephes. 4. dicitur: Dedit *alios quidem apostolos, alios prophetas, alios pastores, alios doctores, ut ædificetur corpus Christi, ut non fluctuemus, nec circumferamur omni uento doctrinæ. Dedit certum uerbum per prophetas & apostolos publicè sparsum, additis certis testimonijs, & instituit ministeria publica, in quib. sonet hoc uerbũ ut habeamus certã de Deo doctrinã nec excogitemus ipsi nouas religiones, sicut ethnici,*

Publici ministerij conseruatio.

aut nouos cultus, &c. Hoc tantum Dei donum amare, uenerari, & suo quisq; loco adiuuare debet. Sicut dicit Christus: Qui uos audit, me audit: qui uos spernit, me spernit. Ac prophetæ deplorantes solitudinem in sabbato, queruntur abolitum esse ministerium docendi.

Tertii præcepti opera quæ.

Sunt igitur opera huius præcepti, piè fungi hoc ministerio, audire rectè docentes, & piè uti sacramentis, & eorum usum adiuuare exemplo & frequentia nostra, obtemperare rectè docentibus: alere, honore afficere, & defendere pios doctores, adiuuare studia necessaria ecclesiæ. Nõ quæro allegoriam huius præcepti, sed trado propriam & præcipuam sententiam. Nec enim leue aut exiguum opus est, conseruatio ministerij diuinitus instituti.

Peccata contra tertium præceptum.

Peccata contra hoc præceptum hæc sunt, omittere aut abolere munus rectè docendi, falsa docere, deprauare ceremonias, nunquã aut rarò adesse publico ministerio in cœtu ubi ecclesiæ rectè docentur: item abducere alios uel exemplo, uel alijs modis à publico ministerio, quod non est contaminatum impietate, sicut Donatistæ abducebãt suos cœtus: non obedire ministerio ueræ doctrinæ: exercere operas seruiles, id est impedientes ministeriũ die constituto ad publicum ministerium, conferre dies illos in ludos et helluationes, aut alia uitia: contemnere, afficere cõtumelia pios ministros, nõ uelle conferre ad eos alendos et defendendos: non tegere

eorum

eorum infirmitatem, si tamen sint sani in doctrina, sicut Cham deridebat nudum patrem: non iuuare studia ecclesiæ.

Vt autem suprà dictum est, primum præceptum omnibus reliquis includendum esse, quæ cum sint mandata Dei, necesse est agnosci autorem, & obedientiam referri ad ipsum: ideo timor Dei & fides sunt ceu uita aliorum operum, & adesse omnibus operibus aliorum præceptorum debent. Quare ut fiat opera huius præcepti, necesse est accedere agnitionem filij Dei, ut possimus in fide & inuocatione Dei huic præcepto obedire. Item cum hoc præceptum de ministerio et ceremonijs concionetur, necesse est complecti Euangelium: quia legis ministerium tantum est ministerium mortis. Euangelium uerò annunciat remissionem peccatorum & uitam æternam, propter filium Dei. Item ceremoniæ diuinitus institutæ sunt typi Christi: ideo nec Iudæi poterant rectè facere opera huius præcepti, sine agnitione uera Christi. Et apud monachos & sacrificulos, quia doctrina de fide, uera inuocatione, & de ueris cultibus ignota est, multa peccata concurrunt in ipsorum ceremonijs. Falsò putant esse cultus opera traditionũ humanarum, cœnam Domini deprauant multipliciter: & has ipsas uitiosas ceremonias conferunt in quæstum. Hæc peccata etiam cum hoc præcepto pugnant, & polluunt sabbatum.

Monachorũ & sacrificulorum ceremoniæ.

Appellationes uirtutum, quas continet primum præceptum, etiam ad duo sequentia pertinent.

DE SECVNDA TABVLA.

ETtiamsi tantum politica uita hic institueretur, tamẽ agnoscere humanam rationem oporteret, optimam formam politiæ hic proponi. Primũ sancitur imperium, præcipitur obedientia: deinde munitur pax, Non occides: muniũtur coniugia, Non mœchaberis: muniuntur dominia rerum, Non furtum facies. Postea constituuntur iudicia, & sancitur ueritas in contractibus & pactis, Non dicas falsum testimonium. Hi sunt fontes legum politicarũ. Sed nos sciamus doceri quidem politicam uitã, sed duo adiungi. Primum meminerimus Deum autorẽ esse & harum legũ, & uitæ politicæ. Ideo sciamus, propter Deum obedientiã præstandam esse, & includamus omnib. primum præceptum, ut obedientiam in cæteris etiam regant timor Dei & fides. Secundò sciamus, præcipi nõ tantum externa opera, sed interiorem obedientiam. Sic debebat esse ordinata natura hominis, ne haberet inclinationes, affectus, aut opera contra hunc ordinẽ, in quo condita est, & qui in lege declaratur ac præcipitur.

Politicarum legũ fontes.

Apparet autem contumacia et confusio ordinis in natura hominum, maximè in hac politica uita. Qualis est contumacia in gubernatione? quàm multæ iniustæ cædes, iniusta bella? quantum odiorum, & inuidentiæ? Deinde uagæ libidines, inordinatæ

Politicæ uitæ confusio.

flammæ

flammæ & furores amantium infiniti sunt. Postea furta manifesta sunt innumerabilia, in imposturis negotiationum, in usuris, & alijs. Item quis non laborat auaritia? quis suo contentus est, & suas res recte & pie collocat? Postremò omnes deplorant sophisticam, & mendacia pactorũ, contractuũ, & iudiciorũ. In his exemplis manifestè cernimus confusionem ordinis instituti à Deo. *Ideo discamus, in lege* Dei *non tantum de externis factis dici, sed accusari totam contumaciã naturæ humanæ, seu confusionem ordinis interiorem et exteriorem. Quare in fine addita sunt præcepta de concupiscentia, quæ clare loquuntur de interiore contumacia.*

Reliquorum præceptorũ summa.

Nunc igitur percurremus reliqua præcepta, quæ cum sint politica, primum scias Deum *præcipere, ut in hac politica societate uiuamus, in qua uult in notescere, uult nos exercere fidem & inuocationẽ & communibus periculis & laboribus: uult exerceri dilectionem erga homines, & singulos subiectos esse communi seruituti propter ipsum: uult ibi lucere confessionem nostram, ut alij doceantur & inuitentur ad agnitionem, & timorem* Dei. *Sicut scriptũ est,* Luceat lux uestra corã hominibus. *Non uult Samuelem aut Dauidem latêre in solitudine & specu aliquo, & tantum arcanis ceremonijs uacare: sed uult eos in medijs fluctibus et procellis gubernationis uersari, & ibi circumferre doctrinam diuinitus traditã. Vult eos in his periculis*

exercere fidem, docere alios: uult conspici testimonia doctrinæ, quæ Deus per ipsos exhibet: uult subiectos esse cõmuni seruituti, propter obedientiam Deo debitam. Ita lex facit exæquationẽ omnium, officia imperans, in quibus singuli singulis seruiũt, cum officia sua faciunt: ut omnes simus unius corporis mẽbra, mutua dilectione, mutuis officijs coniuncti, ut Deo obediamus. Discamus igitur præcipi hic, ut cõmunia onera totius uitæ & cõmunem seruitutẽ feramus, cõferamus operas, ac meminerimus nos à Deo ad hanc politicã societatẽ conditos esse. Non enim dicit prima lex, quære solitudinem, tuas uoluptates, facito tibi ocium: sed inquit, Honora patrem & matrẽ: sancit imperia, & obedientiam. Discamus igitur, & opera secundæ tabulæ uere esse cultus Dei, ut suprà descripsi cultus, scilicet cum gubernantur à timore Dei et fide. Quare toties in prophetis, cum fit collatio cultuum, anteferuntur politica officia ceremonijs. Esa. 1. Iudicate pupillo, &c. & 58. Frange esurienti panem tuũ. Ose. 6. Zach. 7. Iudicium uerum iudicate. Et maximè hæc officia Christus ornat, cum mandatum de dilectione proximi ait esse simile primo: hoc est, Deũ obedientiam in utroq; genere simul postulare, & utriusq; generis officia cultus Dei esse.

Politica officia ceremoniis præferri.

DE IIII. PRAECEPTO.

ORditur autem quartũ præceptum à primo gradu imperij, scilicet à parentibus, qui debet esse regula

regula aliorum gubernatorum: de quibus alibi dicitur, ut Rom. 13. Et præcipitur summus gradus obedientiæ, scilicet honos, qui tria complectitur. Primum, agnitionem Dei, quem statuas esse autorem humanæ consociationis, tum in coniugio, tum in politia. In his ordinationibus conspicitur sapientia Dei, bonitas erga nos, iustitia, ira aduersus sceleratos, defensio innocentiæ. Est igitur honos, agnoscere hanc societatem esse opus diuinum, testimonium prouidentiæ, salutare humano generi, bonum & honestum, & amare hunc ordinem propter Deum & propter utilitatem, & pijs precibus à Deo petere, ut ipse conseruet. Secundò complectitur obediẽtiam externam, ut communibus officijs tueamur politias, non dilaceremus.

Honoris, qui quarto præcepto mandat, tres partes. 1

2

Tertiò ἐπιείκειαν, qua in tanta infirmitate humana quædam errata condonemus imperijs, & ea nostra æquitate, moderatione, & diligentia sanemus & farciamus: sic tamen, ne contra mandata Dei faciamus. 3

Discerni autem res à personis debẽt. hic triplex honos, quem dixi, semper debetur imperijs, hoc est ipsi societati coniugali, & politicæ, deuinctæ honestis legibus, quas Deus mentibus hominum indidit, & alijs iustis legibus. Sic patres, prophetæ, Christus & apostoli semper agnouerunt, coniugium & politicum ordinem, esse opera & beneficia Dei: sicut uices motuum & temporum, et mul-

Res a personis discernendæ.

tos miros euentus considerauerunt in politijs. Vnde ratiocinati sunt, Deo curæ esse genus humanũ. Interim tamen has ipsas res à personis & à diaboli operibus discernebant: qui, quo maiora sunt Dei opera, eo furiosius ea deformare, cõcutere, & euertere conatur. Amabat igitur Paulus politiam, hoc est leges imperij Romani, & his obtemperabat: sed Caligulam & Neronem non amabat: imò execrabatur tanquam organa diaboli, maledicta à Deo, quorum sceleribus contaminari totam rerum naturam uidebat. Hæc distinctio de rebus & personis obseruanda est, ut opera Dei ab operibus diaboli discernantur. Ac magis amabit & reuerebitur ipsas politias & leges, qui poterit res & personas discernere: & intuens in tantam confusionem imperiorum, quæ oritur à diabolo & eius organis, maiore cum dolore spectabit diaboli potentiam, qui in summo loco gubernationis maxima petulantia & atrocitate declarat odium aduersus Deum, & contemptum generis humani, & sæuitiam suam. Quid enim monstrosius, turpius, & abominabilius cogitari potest tyrannis omnium temporum, & quàm pauci omnibus ætatibus fuerunt & sunt mediocres principes? Hæc tanta mala intelligenda & deploranda sunt, & petendum à Deo, ut ipse emendet & seruet politias. Nec prætextu operis diuini excusanda aut tuenda sunt uitia, nec propter loci dignitatem toleran-

Principum tyrannis.

dæ sunt

dæ sunt manifestæ & atroces iniuriæ, impietates, & flagitiosæ libidines tyrannorum sine fine grassantium: sed reliqua politia, cui Deus gladium dedit, recte facit cum Caligulas & Nerones, & simi lia portenta remouet à gubernatione. Sicut honestissime Traianus ad magistrum equitum dixit, tradens ei gladium: Hoc gladio pro me utaris, si iusta imperabo: sin uero iniusta, contra me utaris. Sed si gubernatores sunt fideles hoc est, mediocriter student officium facere, & plerunque iusta agunt, & lapsi resipiscunt, tolerandi sunt, & eorum errata uel tegenda uel sanãda sunt. Tales fuerunt Dauid, Salomon, Iosaphat: qui cum fuerint excellentissimi principes, habent tamen suos lapsus, qui describuntur, ut admoneamur, difficillimam & periculosissimam rem esse gubernationem. Nam diabolus cum sit homicida, molitur dissipationes politiarum, & uel gubernatores euertit, uel habet sua organa in populo: sicut Saulem funditus perdidit, qui tamen initio res magnas & utiles gesserat. Dauidi laqueos iniecit, ex quibus uix eluctatus est. Deinde incendit filium Absolonem, cuius scelus ingentem ruinã traxit. Turbat igitur diabolus politias, & natura hominum per sese infirma est in gubernatoribus & in populo. Ac utrique licentiam naturaliter amant, & oderunt legum & disciplinæ uincula. In tantis diaboli insidijs, & tam multiplici infirmitate hominum retinere mediocrem statum,

Tyranni imperio mouendi.

Gubernatores quatenus tolerandi.

Diabolũ moliri rerump. dissipationes.

tum, magnum & singulare Dei opus est. Sicut clare dicit Salomon: Vt oculus uideat, & auris audiat, Deus facit utrunq;. id est, ut gubernator habeat fœlix consiliũ, & respondeat obedientia subditorũ suo loco, Dei opera sunt. hæc impertit per fideles gubernatores, quorum alij alijs præstant. Nulla humana sapientia, uigilantia, aut uirtus par est tantis rebus. Ideo Paulus inquit 2. Corinth. 3. Sufficiẽtia nostra ex Deo est. Item, Non sumus idonei ex nobis, ne cogitare quidem. Sed in ipsis personis fidelitatem, id est studium recta faciendi requirit 1. Corinth. 4. Cæterum hoc requiritur in ministris, ut fideles sint. Cũ igitur mediocris status est politiarũ, agnoscamus eum esse beneficiũ Dei, quod per aliquos fideles ministros impertit: et Deo autori politiarum obediamus.

Gubernatoribus honor tribuendus.

Deinde & ipsis gubernatoribus pro sua fidelitate & ingentibus laboribus, qui comitantur omnem gubernationem, tribuamus honorem: hoc est, agnoscamus eos adiuuari diuinitus: esse organa, per quæ Deus nobis bona suppeditat: amemus eos, ac nos eis subijciamus, & debere fateamur pro ipsorum sedulitate gratiam, & aliquos lapsus ipsis condonemus: sic tamen, ne contra mandata Dei faciamus. Hæc æquitas magna uirtus est, & difficilis. Breuiter annotaui, quas res complectatur uocabulum Honoris: quod diligenter expendendum est. & dixi de discrimine rei, & personarum.

Continet

Continet autem hoc præceptũ mutua opera superiorum & inferiorum. Officia superiorum significata sunt in uocabulis patris & matris: item in integro Decalogo, *qui uniuersaliter est forma regiminis, & complectitur omnes uirtutes, & omnia officia boni patris & boni gubernatoris. sicut uera illa uox est, quemadmodũ* Xenophon inquit, Bonus princeps nihil à bono patre differt. *Prima sit igitur cura gubernatoris de prima tabulã, id est curet recte doceri ecclesias.* Pater *curet doceri liberos suos de* Deo. *deinde sit iustus & fortis in defensione, sit castus, sit beneficus in iuuandis bonis, habeat zelum, & acre odium turpitudinis, sit uerax in dictis & factis, sit candidus, non suspicax, &c. Sit diligens in facultatibus recte collocandis, ne desint sumptus rebus necessàrijs.* Denique, *ut dixi, totus* Decalogus *est forma gubernationis. et si gubernator habebit affectum paternum, erit in eo studium harum uirtutum.*

Officia superiorũ & inferiorũ mutua.

Vicissim inferior tribuat honorem superiori: id est, agnoscat Dei *opera esse politias, obtemperet propter* Deum, *& condonet quædam errata.* Pertinent *huc uirtutes: iustitia uniuersalis, quæ est obedientia legitima erga magistratus. item, cura uocationis. item* ἐπιείκεια *in dissimulandis, aut sanandis superiorum erratis, ne pax publica turbetur.*

Sed opposita uitia, seu peccata, facilius conspiciuntur: ut contumacia aduersus superiores, quæ uocatur

Opposita quarto præcepto uitia.

catur inobedientia, et est uniuersalis iniustitia. Itē seditio, negligētia obeundæ uocationis, πολυπραγμοσύνη, id est ingerere se alienæ uocationi. Hoc uitio et superiores et inferiores sæpe peccant. Ideo et Petrus prohibet esse ἀλλοτριοεπισκόπους, ingerentes se alienæ gubernationi.

Rerum discrimen in imperijs obseruandum.

Præterea ut suprà dixi, in imperijs discernēdum esse res et personas: ita rerum etiam discrimen obseruandum est. In monarchijs cæteris, gubernatio præcipue spectabat ad ciuilis & honestæ societatis defensionem, etiamsi erat ignota religio. Sed in regno Antichristi, leges perpetuæ, & præcipuè regni, sunt de nouo cultu contumelioso in Christum, & damnato diuinitus. Et finis principalis eius regni est, delere nomen Christi. Et hoc ipso prætextu conditum est regnum, quasi gloriæ Dei intersit, extirpari nomen & doctrinam Christi. Tale est regnum Mahometi. Lex ipsa Mahometi, est manifesta contumelia aduersus Christum. Deinde, est mandatum de latrocinio, quia iubet interfici eos qui credunt Christum esse filium Dei. Præcipit item, propagari suos errores gladio. Hæc prædicta sunt apud Danielem cap. 7. de paruulo cornu: Sermones contra excelsum loquetur, et sanctos altissimi conteret. Tertiò, conceditur lege multiplex turpitudo libidinum. & re ipsa nulla sunt Mahometistarum connubia, quia concedunt duci, dimitti, & dimissas recipi, priuatis arbitrijs,

Mahometi regnum & lex cuiusmodi.

bitrijs, sine ullis causis. Concedunt et lege flagitiosas libidines, propter quas Deus euertit Sodomã, et alias multas ciuitates. Ergo in eo regno nec lex est à Deo, sed est diabolicus furor: quem grassari Deus extremo tempore sinit, ut puniat mundum. sicut crescentibus peccatis inde usque ab initio creuit seruitus, et imperiorum asperitas, et confusio. Quare differentia inter reliquas monarchias et regnum Mahometi obseruanda est. Daniel poterat esse magistratus in regno Babylonico: Iudæi poterant militare sub Alexandro: Christiani poterant militare sub Romanis principibus, ut sub Marco Antonino fide militum Christianorum magna uictoria parta est in Fannonijs: quia finis militiæ erat honestum regimen politicum. Sed non licet militare cum Turcis, quorum finis est nõ regimen politicum, sed confirmatio et propagatio legis, quam profitentur. Seruitutem pati Christianis licet, unà militare cum Turcis non licet: quia clare inquit textus, sanctos Dei conteret.

Christianis cuat Turcis militare non licere.

QVINTVM PRAECEPTVM.

Non occides.

PRohibet non solũ externas corporũ iniurias, et priuatam uindictam externam, sed etiam in animis maleuolentiam, odia, inuidentiam, priuatam cupiditatem uindictæ: sicut Christus clare enarrat hoc præceptum Matth. 5. Ecõtrà uerò po-

stulat

stulat erga omnes homines beneuolentiam, misericordiam, zelum, candorem oppositum maleuolentiæ, mansuetudinem, patientiam, æquitatem, quæ remittit aliquid de summo iure propter probabiles causas, uidelicet ut sanabiles reuocentur in uiam: item, ne ex priuatis discordijs oriatur publica dissidia. quia de priuatis offensionibus scimus seuere præceptum esse: Remittite, & remittetur uobis. Item, Vindicta nõ est res priuati impetus, sed Deus eam sibi relinqui postulat, et metas circunscripsit. Ideo inquit, Mihi uindictam. Constat autem, quantos motus sæpe excitet priuata cupiditas uindictæ. Quare & discamus quid de uindicta præceperit Deus, & mandato diuino obtemperemus.

Magistratus uindicta legitima.

Iam hic addendum est, magistratum politicum habere mandatum diuinum de legitima uindicta, ac pertinet officium magistratus ad hanc ipsam uocem, Mihi uindictam, Ego retribuã: Ego puniam, uel mea manu, uel permissione, uel legitimo officio magistratus. quia Deus imperia & politias constituit, retinet, et mutat: sicut ait Daniel cap. 2. Deus transfert regna, et constituit. Sunt igitur diuina uindicta legitimæ pœnæ, quibus magistratus afficit latrones, adulteros, periuros, grassatores iudicijs condemnatos. Ad magistratus officium et legitima bella pertinent. ut, cum Constãtinus repressit armis sæuitiam Licinij. Sed ut summus gradus est potestatis politicæ bellũ, ita in maximo abusu est, ac rarissi-

Bellum summus politicæ potestatis gradus, eiusque abusus.

ac rarissima sunt iusta ac legitima bella. Sed diabolus cum sit homicida, & inimicus politico ordini, & disciplinæ, sæpe leuissimis occasionibus excitat ingentia bella, incensis animis utrinq; iniusta cupiditate. Hæc latrocinia tolerat Deus, ut puniantur utriusq; partis scelera. Sicut bellum Peloponnesiacum, quod fuit exitiosum toti Græciæ, ex leuissimis causis ortũ est, cæso quodam luco, qui ritibus ethnicis habebatur pro consecrato: et quod Pericles incanduerat conuicijs offensus, quæ erant dicta in Aspasiam. Nec summum ius, præsertim in causa leui, satis iusta causa est inferendi belli: sicut dicitur, Sæpe summum ius summa est iniuria. Sed accedat æquitas, quæ etiam si qua incidit offensio, tamen potius sanare eam curet, quàm propter paucorum erratà sæuiat in innocentes, noceat in infinitum ecclesijs & reipub. Et sciant gubernatores, bella debere esse uindictam diuinam, non debere seruire humanæ cupiditati, aut temerariæ iracundiæ: sicut ait Abigail ad Dauid, Quia prælia Domini prælia ris, non inueniatur in te malum.

DE VI. PRAECEPTO.

Non mœchaberis.

INgens est cõfusio publica ordinis diuinitus instituti in hoc præcepto, quam prohiberi omnes intelligunt. Addit aũt Christus enarrationẽ Mat. 5. quæ ostendit, non tantum externa delicta prohiberi, sed etiam prauam inclinationem, et uagos ac er-

rantes motus contra hoc præceptum. Vt autem supra dictum est, prohibitionibus includi quasdam affirmationes: ita & hic obserues, sanciri & confirmari legitimum coniugium, quia hac lege munitur, quæ & consuetudinem coniugalem approbat, & e contra damnat omnem concubitum extra legitimum coniugium. Ac minatur pœnas in hac uita, et æternos cruciatus post hanc uitam. Sicut in epistola ad Hebræos dicitur, Scortatores et adulteros iudicabit Deus. Item Ephes. 5. Omnis scortator, aut contaminatus, non habet hæreditatē in regno Christi & Dei. propter hæc enim uenit ira Dei super inobedientes. Dixi autem muniri coniugium his legibus: quia etiam cū mundus non punit adulteria, aut alias libidines, tamen Deus punit, nec finit irritas esse suas comminationes. sicut exempla omniū ætatum ostendunt, etiam non scripta. Quædam uerò Deus scribi uoluit, ut de regula nos admoneant, Deum uere irasci omnibus pollutis: & uel duriter castigare resipiscentes, ut Dauid castigatus est: uel prorsus delere non resipiscentes, ut deleta sunt Sodoma. Nec tantum urbes illæ quinq; propter hanc causam deletæ sunt, multis alijs exitio fuerunt libidines omnis generis, ut omnib. Græcis ciuitatibus, Thebis, Athenis, Spartæ. Nec tantū Troia propter adulterium punita est, sed plurimi reges tragicis casibus interierunt propter libidines, ut Aegisthus, Clytemnestra: Macedonici reges ferè omnes, Archelaus,

Scortationis pœna.

chelaus, Philippus, Alexander, Demetrius, Ptolemæi, Cæsares plurimi. Sæpe etiam ingentibus bellis regna mutata sunt propter hanc causam, ut fere tota tribus Beniamin deleta est propter stupratā uxorem Leuitæ. Hæc exempla intueamur, & ad comminationes diuinas cōferamus, nosq; excitemus ad obedientiam in hoc præcepto, ac repugnemus illicitis flammis. Virtutes hic requiruntur, pudicitia, seu castitas, seu continentia, uerecundia, temperantia, sobrietas. nam sine temperantia tueri pudicitiam nemo potest.

DE VII. PRAECEPTO.

Non furtum facies.

ET hic primum affirmatiua requirenda est. Sancitur enim dominiorum distinctio, quam hæc ipsa uox præcepti testatur ordinationem Dei esse. Quia enim prohibet furta, uult singulos tenere res suas. Hoc testimonio refutentur deliria fanaticorum hominum, qui magno & pernicioso errore contendunt, in Euangelio tolli rerum proprietatem. Deinde & prohibitio obseruanda est, ne aliena appetamus. Et quia contractus diuinitus instituti sunt, ut homines inter se mutuis officijs declarent obedientiam suam erga Deum, piè & sanctè exercendi sunt. nam & iniustitiam in contractibus punit Deus, non solum pœnis magistratuum, sed etiam alijs cladibus, ut inquit Esaias: Væ prædanti, quia uicißim spoliaberis. Deut. 25. Pondus

Rerum communio.

Contractus.

iustũ habeas, ut longo tempore uiuas. Et experientia comprobat usitatam regulam, Male parta male dilabuntur. Continet hæc lex multas uirtutes pugnantes cum auaritia, ignauia, prodigalitate: scilicet iustitiam in contractibus, liberalitatem, sedulitatem, parsimoniam. Quia ignaui & prodigi omnes sunt fures. nisi enim ex alieno rapiant, nõ possunt suum ocium & sumptus tolerare.

DE OCTAVO PRAECEPTO.

Non dicas falsum testimonium.

Veritatis utilitas.

HAec lex munit iudicia & pacta, & continet uirtutem omnium pulcherrimam, Veritatem: cuius utilitas latissime patet in doctrinis, in iudicijs, in pactis, in cõuersatione. Violant enim hoc præceptum omnes corruptelæ doctrinarum, quæ fiunt fraude, aut petulantia ingeniorum, omnes calumniæ forenses, omnes elusiones fucosæ negotiorum, seu sophismata: omnes qui hypocrisi sua insidiantur alijs, et non ingenue ostendunt quod sentiunt, & qualis sit natura. Hæc quàm latè pateant in uita, diligenter considerandum est, ut uere & acriter odisse sophisticam discamus.

DE NONO ET DECIMO

præcepto.

NOnum & decimum addunt declarationem, ut sciamus lege Dei non solum de externis operibus præcipi, sed accusari & damnari etiam uitium hærens in hac deprauata hominum natura, quod

uocant

uocant concupiscentiam. Non enim tantum damnat hic uitiosos affectus, ad quos accedit consensus, ut uocant: sed etiam ipsam prauam inclinationem, quæ est perpetua quædam auersio à Deo, & contumacia repugnans legi Dei, & gignit infinitã confusionem appetitionum, etiamsi non semper accedit consensus. De hoc perpetuo malo, inquit Paulus: Sensus carnis inimicitia est aduersus Deum, legi enim Dei nec subijcitur, nec subijci potest. Nec leue malum intelligatur inimicitia aduersus Deum: multas enim pestes complectitur, dubitationes de Deo, auersionem à Deo, fremitum aduersus Deum, cum punimur: deinde uagos & errantes motus infinitos contra legem Dei, scilicet confidentiã propriæ sapientiæ aut uirium, contemptum aliorum, inuidentiam, ambitionem, auaritiam, flammas libidinum, cupiditatẽ uindictæ. Hæc omnia Paulus cõplectitur uerbo inimicitiæ, in quo etiam reatus intelligendus est. Hæc repugnant Deo, & Deus uicissim irascitur his uitijs, & si propter filium ignoscit credentibus. Quod autem Paulus uocat inimicitiam aduersus Deum, id alibi concupiscentiã nominauit, quæ significat prauam inclinationem, & deprauationem omnium appetitionum. Hinc perspicuum est, nullum hominem in hac corruptione natum legi Dei satisfacere. Quia in hac mortali natura manet concupiscentia uitiosa, quam esse peccatum testatur Paulus Rom. 7. Et postea uocat inimi-

Concupiscentiam quoque damnari.

Concupiscentia quid Paulo.

citiam aduersus Deum. & addit, non posse eam legi Dei subijci. quare hic in Decalogo damnatur. Hæc moneri necesse est, ut conspici magnitudo gratiæ, & intelligi doctrina de iustitia fidei possit.

Promissiones & comminationes singulis præceptis communes.

Cæterum & hoc obseruandum est: Etsi non in singulis præceptis fit mentio præmiorum, aut pœnarum, tamen sciendũ est, & promißiones & comminationes ad singula præcepta pertinere, & alibi sæpe repetitas esse. Summa promißionum in his uerbis est: Qui fecerit hæc, uiuet in eis. Minarum summa est: Maledictus qui non permanserit in omnibus quæ sunt scripta in lege. Sed sciendũ est, omnes promißiones legis conditionales esse, id est requirere conditionẽ, ne quid contra legem fiat. Cum autem lex semper accuset nos, hæ promißiones fierent irritæ, nisi ex Euangelio disceremus, quomodo reputemur iusti, & quomodo placeat inchoata obedientia iuxta legem. Fiunt igitur iustis fide propter Christũ, et legis promißiones ratæ, quia Deus recipit obedientiã. Ideo et præmia tribuit corporalia et spiritualia. iuxta illud: Date, et dabitur uobis. Item Psal. 32. Vt eruat à morte animas eorũ, et alat eos in fame. Verũ infrà copiosius dicendum erit de discrimine legis & Euangelij, & promißionũ legaliũ, et eius promißionis quæ est Euangelii propria.

Ordo politicus dei opus.

Illud etiam memineris, quia ordo politicus uere est opus Dei, sicut ordo motuum cœlestium: ideo Deus in politica iustitia, regulariter præstat promißiones

missiones & minas. Externa & atrocia scelera comitãtur manifestæ pœnæ, etiamsi cessent magistratus. Homicidæ quanq̃ effugerunt manus magistratuum, tamen mirabiliter ad supplicia retrahuntur. Periuros, adulteros et pollutos incestis libidinibus, etiamsi magistratus non punit, tamen opprimi uarijs cladibus testantur historiæ, et quotidiana uita. Sed lex testis est. hæc diuinitus fieri. iuxta illud, Nõ habebit insontem, etc. Item, Fornicatores & adulteros iudicabit Deus, &c. Econtra iustos gubernatores adiuuat Deus, ut constitutio regnorũ & exitus bellorum regulariter ostendunt. Ideo addita est promissio corporalis quarto præcepto, quod constituit politias, Si uis lõgæuus esse super terrã, etc.

DE LEGE NATVRAE.

VT *lumen oculis diuinitus inditum est, ita sunt quædam noticiæ mentibus humanis inditæ, quibus agnoscunt & iudicant pleraq;. Philosophi hic lumen uocant noticiam principiorum, uocant λοιναὶς ἐννοίας & προλήψεις. Ac uulgaris diuisio nota est: alia esse principia speculabilia, ut noticias numerorũ, ordinis, syllogismi, principia geometrica, physica. hæc omnes fatentur esse certissima, & fontes maximarum utilitatum in uita: qualis enim esset uita sine numeris, sine ordine? Alia sunt principia practica, ut totum discrimen naturale honestorum & turpiũ. Item, Deo est obediendum. Ac debebant quidem hæc practica principia, tam illustria nobis* Principiorũ partitio.

esse & firma, quàm sunt noticiæ numerorũ. tamen quia propter labem originis acceßit quædam caligo, et cor habet cõtrarios impetus discrimini honestorum & turpium: ideo homines non tam constanter assentiuntur his noticijs, Deo obediendum est, Adulterium est uitandum, Honesta pacta sunt seruãda: sicut huic noticiæ, Bis quatuor sunt octo. manet noticia legum, sed assensus est infirmus propter contumaciam cordis. Noticia testimonium est nos à Deo ortos esse, ac Deo obedientiã debere, & accusat inobedientiam. Dubitatio uerò & contumacia, illustre signum est naturam hominis non esse integram. sicut idem significant, mors & calamitates infinitæ humani generis, et multa prodigiosa uitia.

Veritatẽ detineri in iniustitia quid.

Hæc Paulus Rom. 1. his uerbis exposuit, Veritatem in iniustitia detinent: id est, etsi impressa est hominibus uera noticia, quod sit Deus una quædã æterna mens, conditrix & conseruatrix rerũ, sapiens, bona, iusta, &c. & quod huic Deo obediendũ sit, iuxta discrimen honestorũ et turpium: tamẽ hæ ueræ noticiæ detinẽtur in iniustitia: id est, captiuæ tenentur, non regnant, sed regnat iniustitia pugnans cum his noticijs, scilicet auersio uoluntatis à Deo, contemptus Dei, fiducia propriarũ uirium, deniq; uarij impetus pugnantes cũ lumine diuinitus insitio mentibus. Ideo et assensus infirmior est, ac fertur equis auriga, nec audit currus habenas. Ideo philosophi cum uiderent infirmam assensionẽ esse, & rapi

homines

homines magno impetu ad diuersas uoluptates, quæsiuerunt, utrum iusta & iniusta natura uel opinione discernantur. Qua de re dubitare, turpe & flagitiosum est: perinde ac si quis quærat, an natura uel casu bis quatuor sint octo. Lumen diuinum in mentibus non extinguendum est, sed potius excitandum, et confirmandus animus, ut agnoscat principia practica, eaq; amplectatur, & statuat reuera tam certa et firma esse, quàm sunt speculabilia, imò pariter esse decreta immutabilia Dei. Sicut & Paulus concionatur Rom. 1. inquiens: Deus ipsis ostendit. Item Rom. 2. Opus legis scriptum in mentibus eorum. Vocat item has noticias iuis diuinum, Rom. 1. Qui cum ius Dei norint. Est ergo uera definitio legis naturæ, Legem naturæ esse noticiam legis diuinæ, naturæ hominis insitam. Ideo enim dicitur homo ad imaginem Dei conditus esse, quia in eo lucebat imago, hoc est noticia Dei, et similitudo quædam mentis diuinæ, id est discrimen honestorũ & turpium. & cum his noticijs congruebãt uires hominis. Voluntas erat conuersa ad Deum ante lapsum, ardebant et in mente ueræ noticiæ, & in uoluntate amor erga Deum, & assentiebantur corda sine ulla dubitatione ueris noticijs. Ac statuebant nos conditos esse ad agnoscendum & celebrandũ Deum, & ad obediendum huic Domino, qui nos condidit, alit, impreßit imaginem sui, qui iusta postulat & approbat, econtrà uerò damnat et punit

Lumen diuinum in mentibus excitãdum.

Lex naturæ quæ.

iniusta. Quanquã autem in hac naturæ corruptione deformata imagine Dei, nõ ita fulgent noticiæ, manent tamen: sed cor repugnat, & incurrunt dubitationes propter quædam, quæ pugnare uidentur cum illis noticijs. quia enim pœnæ differuntur, & bonis male est, & malis bene, ambigit ratio de prouidentia, hoc est de ipsa prima lege, An Deus benefaciat bonis, & puniat malos. Item, omnes naturaliter dubitant se audiri in inuocatione.

Lex prima naturæ.

Nec tamen extincta est penitus noticia naturalis de Deo. Ideo prima lex naturæ, re ipsa est agnoscere, quod unus sit Deus mens æterna, sapiens, iusta, bona, conditrix rerum, benefaciens iustis, & puniens iniustos. à qua ortum est in nobis discrimen honestorum et turpium, & quod ei iuxta hoc discrimen obediendum sit, quodq; hic Deus sit inuocandus, & expectanda ab eo bona. Hanc legem naturæ Paulus citat, & sic enarrat, Rom. 1. Et congruere eam cũ primo præcepto, manifestũ est. Iam huc referãtur ueræ disputationes Xenophontis, Ciceronis, & similiũ, qui secuti naturale iudiciũ, hãc legem contra atheos sæpe inculcant & defendunt.

2 *Ad secundum præceptum pertinent leges & dicta de iureiurãdo, et de pœnis periurij: item de pœnis eorum qui sunt maledici aduersus Deum. nam & ratio iudicat pœnas sequi, & experientia omnium temporũ quædam exempla ostendunt. Huc innumerabilia dicta pertinent, de pœnis periurij.*

ut

ut apud Tibullum: Ah miser, & si quis primò periuria celat, Sera tamẽ tacitis pœna uenit pedibus.

Ad tertium præceptum pertinent, si qua legun 3
tur probabilia dicta de honestis ceremonijs. ut apud Athenienses iurabant ciues: Pugnabo pro sacris, & solus, & alijs iuuãtibus. quod fortasse sumptum est à patribus, qui de ceremonijs diuinitus traditis hoc iusiurandum intellexerunt. Posteritas deinde impia audacia finxit nouas ceremonias, & nouas opiniones: ut fit, quando amittunt homines regulam cœlestem, quæ prohibet institui nouos cultus humana autoritate. Ad tales impias ceremonias non accommodandum est uetus dictum.

Hactenus recensui leges naturæ conueniẽtes cum prima tabula, quæ sunt obscuriores q̃ sequẽtes quæ de ciuili societate loquũtur. Intelligit ratio naturaliter discrimen esse inter hominũ et pecudũ uitam: intelligit iustitiã, castitatẽ, ueritatẽ, temperantiã, modestiã, beneficentiã, & alias uirtutes. Intelligit item, genus hominũ ad societatem legitimã conditum esse. Et intelligit uirtutes propter Deũ colendas esse, etiãsi nõ moueremur utilitate. Quanq̃ Deus euidentes utilitates etiã addidit in hac societate.

Primum igitur agnoscit ratio in hac societate,
ordine & gubernatione opus esse, & primus fons 4
gubernationis est parentũ autoritas. Ad hanc imaginem postea traditur potestas magistratibus, qui totam societatem regunt, & defendunt.

Ad

5 *Ad quintum pertinet dictum, quod prohibet omnem iniustam uiolētiam,* Neminem *lædere.* Etsi *autem utilitas manifesta est in hac re, nō enim posset incolumitas uitæ retineri, si grassari impune liceret: tamen ratio non solum has iniurias propter utilitatem uitandas esse docet, sed etiam propter iustitiam, cuius intellectus inditus est homini. Et ut præcipit iustitia tueri innocentes omnes, ita iubet per magistratus coherceri & tolli noxia membra. Nec difficile est prudentibus colligere multas rationes naturales harum sententiarum: sed hæc est præcipua, quod intellectus iustitiæ diuinitus insitus est hominibus, ut noticia numerorum, & si assensio propter contumaciam cordis est imbecilliū, quod odijs et cupiditate uindictæ, ira flagrans non audit monitricem rationem. Nec primum hæc lex de non facienda iniusta cæde in tabulis* Moisi *scripta est: sed statim initio* Deus *addidit iudicio naturæ illustre testimonium, cum maledicitur & punitur* Cain *propter interfectum fratrem. Promulgatur & postea lex* Genes. 9. *quæ prohibet homicidia, & punire præcipit per magistratus.* Hæc enim *sunt uerba in textu,* Quicunq; *fuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius per hominem, id est per magistratum. Ad imaginem* Dei *quippe factus est homo, id est ut* Deum *intelligat, inuocet, celebret, sit iustus. Hunc suum cultorem & sacerdotem* Deus *non uult uiolari, sed potius defendi & adiuuari,*

Ad imaginē Dei creatus homo quomodo intelligendum.

adiuuari, ut Deum colat, & inuocet. Estq; Deus ipse uindex uiolatæ imaginis, uiolati cultoris, & sacerdotis. Ita subinde Deus illustria testimonia addidit legibus naturæ, ne in hac caligine humani cordis extinguerentur.

Ad sextum pertinet iudicium rationis, quod discernens hominum & pecudum uitam, iubet homines certis legibus matrimonia contrahere, & improbat uagos concubitus & adulteria. Hoc iudicium esse in ratione coniugia testantur. Etsi contra hunc ordinem in hac corruptione naturæ multis modis peccatur, sed Deus sanxit legem de connubijs statim in Paradiso. Et postea uagas libidines diluuio puniuit, & alijs exemplis, ut de hac lege naturæ nos doceret. 6

Ad septimum pertinet dictum, Suum cuiq; tribuere. Videt ratio distinctionem dominiorum conuenire huic naturæ hominum, & res per contractus communicandas esse, ut mutuis officijs homines inter se deuinciantur, & exerceant iustitiam & beneficentiam. Hoc naturale iudicium uocant philosophi legem naturæ, seu ius naturæ, quod longum aceruum demonstrationũ, & multos gradus complectitur. Ideo Iurisconsulti paulo aliter loquuntur: etsi ius gentium nihil aliud significat, nisi commune hominum iudicium, hoc est principia practica, & demonstrationes ex illis collectas. Nec Platonica illa confusio conuenit huic naturæ hominum, 7

Ius gentium.

minum, in qua necesse est distincta esse imperia, & distinctas ciuitates, ut coherceri mali possint: quare & res distingui necesse est. Discamus autem, in his officijs exercendis non tantum utilitatem intueri, sed potius ordinem à Deo institutum, & naturæ monstratum: ac propter Deum seruemus metas iustas contractuum, nec defraudemus alios, sed potius adiuuemus, ut tenere suum possint. De hac æqualitate extant eruditissimæ disputationes philosophorũ et iurisconsultorũ, quæ sunt testimonia iuris naturæ, idest iudicij naturalis de hac materia.

8 De octauo: Manifestũ est rationi humanæ inditum esse iudiciũ, quod statuit amandã & tuendã ueritatẽ esse, et uitanda mendacia. Hic rursus apparet cõmunis utilitas huius legis & officij, quia non essent semper duraturi contractus, nulla essent fœdera & uincula pacis, sublata fide pactorum, frustra exercerentur iudicia. Nisi ueritas requireretur in artibus, ut in medicina et alijs, quanta pernicies uitæ esset falsa pro ueris tradere, uenena pro remedijs cõmendare? Deinq; infinitas utilitates Deus semper admiscuit suis legibus. At nos nõ tantũ utilitates intueamur, sed multo magis ordinẽ à Deo institutũ: & hunc ordinẽ, uidelicet ueritatis conseruationem, propter Deum amemus, & constanter tueamur.

Recensui leges naturæ iuxta seriem Decalogi. Nam hæc series perspicua est, & uiam quam ratio monstrat,

monstrat, rectè sequitur. Verum quoquo modo numerentur, res ipsæ congruent, nisi aliena misceantur. Deinde eo prodest sequi hunc ordinem, ut consensus legum naturæ cum Decalogo *appareat, quē conspici multis de causis est utilissimum. Primùm, ut intelligamus ipsas leges naturæ diuinas esse, & ueram earum explicationem, demonstrationes, & congruentes sententias seu apud philosophos, seu apud legumlatores magnifaciamus, contrarias uerò detestemur. Ideo autem de cœlo sonuit lex diuina, ut* Deus *testaretur se esse autorem naturalis noticiæ, et postulare obedientiam iuxta eam noticiā, et accusare genus humanum propter contumaciā. Voluit enim* Deus *extare uocem iudicij sui aduersus peccatum. Postremò sanctis etiam prodest, extare certum testimonium* Dei, *quæ opera requirat & probet, ne in hac infirmitate hominum ratio aberret, sicut in multis legumlatoribus aberrauit, quorum aliquæ sunt uitiosæ leges.*

Decalogi cū legibus naturæ consensus

DE VSV LEGIS.

NOn dubium est lege diuina flagitari interiorem et perfectam obedientiam: iuxta illud, Diligas Dominū Deum tuum ex toto corde. *Cum autem hæc corrupta natura hominum non possit præstare integram obediētiam, sicut clarè testatur* Paulus Rom. 7. & 8. *& maneat in hac uita peccatum, scilicet dubitatio, diffidentia, non satis timere & diligere Deum, & infiniti motus errantes*

contra

contra legem Dei: *sequitur, homines non pronunciari iustos, id est acceptos coram* Deo *propter legem.* Ideo Paulus *de hac controuersia acerrime disputat, ac detrahit legi iustificationem. Etsi autem humana ratio aliter iudicat de peccato, & de iustitia, & ex hac dissimilitudine humani iudicij & Euangelij certamina oriuntur: tamen nos audire uocem Euangelij oportet, quæ clamitat inde usque ab initio, remitti peccata hominibus, & reconciliatos placere, seu iustos, id est acceptos esse, propter mediatorem filium: sicut* Rom. 5. *dicitur,* Per *hunc habemus accessum ad patrem fide.* Exoritur *ergo quæstio:*

Quis sit usus legis, si legis opera non merentur remissionem peccatorum, aut si non sumus iusti lege. Hinc sciendum est, tria esse legis officia, seu triplicem usum. Primus est pædagogicus, seu politicus. Vult enim Deus *coherceri disciplina omnes homines, etiam non renatos, ne externa delicta committant.* De *hoc officio loquitur* Paulus 1. Timoth. 1. *Lex est iniustis posita, scilicet ut coherceantur. Et ut hæc disciplina seuere defendatur, præfecit* Deus *humano generi magistratus, uult legibus & doctrina regi homines, uult coherceri hominum furores, & puniri supplicijs à magistratibus. ut* Deut. 19. *dicitur:* Auferes *malum, ut audientes reliqui timorem habeant, non miserearis eius. Et supra hæc addidit* Deus *carcerem multo tristiorem,*

Legis triplex usus.

rem, uidelicet calamitates uniuersas generis humani. Sicut Psalmus inquit de causis calamitatũ humanarum: Chamo & freno maxillas eorũ constringe, qui nõ accedũt ad te. Ac diligẽter docẽdi sunt homines de disciplina, et hæ quatuor causæ proponẽdæ.

Disciplina legis quatuor de causis necessaria.

Prima, quod necesse sit eam præstare propter mandatum Dei, cui debetur obedientia.

Secunda, ut pœnæ uitentur, quib. uel magistratus, uel Deus punit atrocia delicta.

Tertia publicæ pacis causa, quia Deus flagitat disciplinam, ne grassemur in aliorum corpora & fortunas. Vult munitam esse pacem & tranquillitatem, ut regi & doceri homines possint. Et hic monendi sunt homines, uitã & mores nostros non tantum nobis, sed alijs etiam seruire debere: & multa scelera non tantũ corporibus & fortunis aliorũ nocent, sed etiam polluũt alienas mentes. Hæc damna non sarciuntur, sed diuinitus pœnæ comitantur.

Quarta causa est, quia disciplina est pædagogia in Christum. Cæteras causas etiam uidebant ethnici modestiores, & magnus furor est nihil moueri metu calamitatum & pœnarum. Sed quarta causa grauior est, & magna laus est disciplinæ, quòd pædagogia dicitur in Christum, uidelicet eo quòd in illis qui non desinunt se polluere sceleribus contra conscientiam, non est efficax Christus: sicut clare dicit 1. Corinth. 6. Fornicatores, idololatræ, adulteri, &c. regnum Dei non possidebunt. Et in eandem

sententiã inquit Ioannes: Omnis qui peccat, ex diabolo est. Necesse est igitur frenare cupiditates, ne repugnemus spiritui sancto, mouenti corda. Accedit & hoc, quòd disciplinæ pars est, audire & discere Euangelium per quod spiritus sanctus est efficax. Hus utilitates disciplinæ meminisse plurimum refert: sed tamẽ non affingendi sunt errores illorũ, qui docuerunt hanc disciplinam mereri remissionẽ peccatorum, aut sine peccato esse, aut esse impletionem legis, aut iustitiam coram Deo.

Hactenus de *usu politico, seu pædagogico legis*
2. *dictum est. Nunc de secundo usu dicendum est, de quo præcipuè concionatur Paulus, ut errores humani iudicij de peccato & de iustitia emendet. Est igitur alius usus legis diuinæ, & præcipuus, ostendere peccatum, accusare, perterrefacere, & damnare omnes homines in hac corruptione naturæ.*
Lex quid. *Est enim lex perpetuum Dei iudicium, damnantis peccatum in toto genere humano, patefactum hominibus. & quia noticia legis naturæ est indita mẽtibus, & quia subinde uarijs modis reuelatum est uoce & exemplis: ut in paradiso, arguit Deus inobedientiam, & addit pœnã, scilicet mortem, & cæteras calamitates, ut essent testimonia iudicij aduersus peccata. Postea sequutæ sunt multæ conciones, & exempla, ut de Cain de diluuio, de exitio Sodomorum, & reliquis. Estq; immutabile iudiciũ Dei, opprimẽs æterna ira omnes qui non liberãtur per agni-*

agnitionem filij Dei Non igitur imaginemur, legē Dei rem leuem & mutabilem esse: ut fuit Laconica lex, tantum ut ferreo nūmo in terra Laconica uterentur. Sed est iudiciū Dei, in quo horrēda ira Dei aduersus peccatū ostenditur omnibus temporibus: quod quidem semper sonat & sentitur in ecclesia, magis quàm in reliquo mundo. Sicut statim ab initio in paradiso, & postea in patrum concionibus sonuit uox legis, arguens peccatum, & prædicans pœnitentiam & Paulus inquit Rom. 1. Reuelatur ira Dei de cœlo super omnem iniquitatē hominum ueritatē in iniustitia detinentiū. Hic testatur, cœlestē uocē in ecclesia sonare, quæ iram Dei denūciat aduersus hominum peccata.

Legis diuinæ autoritas.

Sonat igitur, ut dixi, in ecclesia hæc uox legis: magis etiam sentiuntur hæc fulmina in ecclesia, Adam, Abraham, Iacob, Dauid, Ezechias, Paulus, senserunt terrores in agnitione sui peccati: Sicut leo, contriuit omnia ossa mea. Et psalmi pleni sunt harum querelarū. Et ut sentiatur hoc iudicium, & agnoscatur peccatū, ecclesia subiecta est cruci, cum interim mundus cæcus & furēs contemnat iudiciū Dei. Nihil igitur dubium est, hanc uocem legis arguentē peccata in ecclesia oportere perpetuò proponi et tradi. Imò grauissimum scelus esset occultare iudicium Dei, & uocem denunciantē iram aduersus peccatū. ut Ieremiæ 1. dicitur: Ecce dedi uerba mea in ore tuo: Ecce constitui te super gentes, ut

Ecclesia cum subiecta cruci.

euellas et destruas. Sed illa est in ecclesia disputatio. Hypocritæ putant legem proponi, ut mereatur reconciliationem, seu tollat peccatum. His erroribus reclamat Paulus, & tradit sententiam alienam à iudicijs humanis. Imò, inquit, per legem cognitio peccati quasi dicat, Ideo proponitur lex, ut accuset & damnet peccatũ, non tollit. Item, lex iram efficit. Item, per legem peccatũ fit excellenter reum. Item. Aculeus mortis peccatum est, uirtus autẽ peccati lex est. Hæc dicta uiris politicis admodum uidentur absurda: sed concionantur non de politicis moribus, sed de iudicio Dei, quod sentimus in ueris terroribus, & uera pœnitentia. Nam hunc usum lex non habet in hominibus securis. Sicut ait Paulus, Ego aliquando uiuebam sine lege: id est, eram securus, non sentiens iudicium Dei. Postea perterrefactus, agnoui imbecillitatem meam, & mea peccata, &c. Habuit hunc usum lex in Dauide, cum obiurgatus à propheta propter adulterium perterrefieret. Deniq; contritio, quam sic uocant, in pœnitẽtia ita clare intelligi potest, si sciamus eam huiusmodi ueros terrores esse. Sed addenda est uox Euangelij, quæ monstrat agnum Dei tollentẽ peccata, ac reuelat inenarrabilem misericordiam Dei: qui cũ uere irascatur peccato, iudicat quidem peccatum, sed tamen uult liberare credentes in filium, quem fecit uictimã. Ideo Paulus inquit, Terreri nos, non ut pereamus, sed ut cõfugiamus ad mediatorẽ.

Lex cur proposita.

Conclu-

Concluſit omnes ſub peccato, ut omniũ miſereatur.

Tertiò quæritur de uſu legis in renatis. Quatenus aũt renati et iuſtificati fide, ſint liberi à lege, dicendũ eſt ſuo loco. Sunt enim liberati à lege, id eſt, à maledictione & damnatione, ſeu ab ira Dei, quæ in lege proponitur: ſcilicet, ſi fidẽ retinent, et fiducia filij Dei repugnant peccato & uincũt terrores peccati. Interim tamẽ docẽda eſt lex, quæ reliquias peccati iudicat, ut creſcat agnitio peccati, & pœnitentia, & ſimul ſonet Euangeliũ de Chriſto, ut creſcat fides. Item, Lex renatis ideo proponẽda eſt, ut doceat certa opera, in quib. Deus uult nos exercere obedientiã. Non enim uult nos Deus noſtro conſilio excogitare opera, aut cultus: ſed uult nos uerbo ſuo regi. Sicut ſcriptũ eſt, Fruſtra colũt me mandatis hominum. Item, Lucerna pedibus meis uerbũ tuum, &c. Et ratio humana cũ non regitur uerbo Dei, facile deerrat: rapitur enim prauis cupiditatibus, ut approbet uitioſa opera ut apparet in ethnicis legibus. Ac manet immutabilis ordinatio diuina, ut Deo obtẽperemus. Ideo & ſi liberati ſumus à lege, uidelicet à damnatione, quia iuſti ſumus fide propter filiũ Dei: tamẽ quod ad obedientiã attinet, manet lex, uidelicet qa manet ordinatio diuina, ut iuſtificati obediãt deo. Et quidẽ habẽt inchoatã obedientiã: quæ quomodo placeat, ſuo loco dicemus. Hæc de triplici uſu legis ſatis ſit breuiter monuiſſe. Nam de ſecundo et tertio uſu, infrà rurſus dicetur.

3

Lex cur proponenda renatis.

DE DISCRIMINE CONSILIORUM & PRÆCEPTORUM.

INscitia iustitiæ fidei multos errores peperit. Hinc etiam manauit imaginatio eorum, qui finxerunt in Euangelio tria consilia tradi: de non uindicando, de desertione facultatum seu de paupertate, ut ipsi loquuntur: & de uirginitate. Longum autem esset omnes errores recensere, qui in hoc deliramento continentur. Attingam igitur præcipuos. Primum deploranda est cæcitas quod sic extenuarunt legem Dei, ut mendicitatem, aut simile opus non mãdatum, ornauerint maioribus titulis, quàm legem diuinam: cum nullum opus cogitari ab ulla creatura maius possit, quàm quod in primo præcepto flagitatur, Diligas dominum Deum tuum ex toto corde. Deinde de perfectione multa ab eis absurda dicta sunt. Præterea falsò putant, legem Dei tantum de externa disciplina concionari: ut hac lege: Non occidas, prohiberi iniustam cædem: non prohiberi priuatam cupiditatem uindictæ, maleuolentiam, iniusta odia, & similes affectus uitiosos. Christus igitur Matth. 5. hunc errorem reprehendit, ac docet, Lege Dei integrã et perfectam obedientiam, & iustum ordinem requiri omnium uirium hominis, interiorum & exteriorum actionum. Ideoq; lege ostendi et damnari naturæ humanæ immunditiẽ. Quare et pœnas addit de interiore prauitate: Qui irascitur fratri suo frustra, reus erit iudicij. Item,

Lege Dei perfectam obedientiã requiri.

Omnis

Omnis qui uidet mulierẽ ad concupiscendum eam, iam mœchatus est. Hæc dicta non sunt Stoicæ hyperbolæ, ut multi existimant, quæ tantum erant ociosæ cogitationes, quæ nec actionẽ in uita nec irã Dei significabant. Sed hæc dicta Christi testantur, Deũ uerè irasci prauitati naturali hominis, eamq; uerè peccatum esse. Idq; eo dicitur, ut intelligamus nos non satisfacere legi, & quærendam esse miseri cordiam, & confugiendum ad mediatorem.

Stoicæ hyperbolæ.

Cæterùm loci de uindicta, ubicunque leguntur, sunt præcepta. Sed alij concionantur magistratib. de officio, alij loquuntur de priuata uindicta, maleuolentia & perniciosis certaminibus, quæ oriũtur præsertim in acribus & uehementibus ingenijs, ex cupiditate uindictæ: ut exarsit in Mario, in Sylla, in C. Cæsare, in Pompeio iracundia. Et in Ecclesia nõ minus est exemplorum, quàm in cæteris regnis. Multi maleuolentia & cupiditate uindictæ mouerunt ingẽtia certamina, ut de Ario nominatim scribitur. Discernenda est igitur uindicta: alia est publica, quæ fit mandato Dei, à magistratu. De hac dicitur Rom. 13. Vindex ad iram malefacienti. Nec dubium est magistratum mandato diuino cogi, ut puniat delicta. Ac sciãt utriq; se obedientiam debere Deo. Magistratus puniat non priuata cupiditate, sed propter uoluntatem Dei. Reus subeat pœnas, ut mandato Dei obtẽperet, qui iussit delicta puniri. Nec prohibet Euangeliũ hanc publicã uindictam,

Loci de uindicta ubique præcepta.

Vindictæ diuisio. Publica.

seu officium magistratus. nec consiliũ dat, ut omittatur: imò approbat & confirmat officium magistratus, nec uult eum ignauũ ac negligentem esse officij sui, præsertim cum sit diuinum. Sed quia tanti muneris dignitatẽ & uo'untatem Dei *non considera mus, ideo hypocritæ sinxerũt illa deliramenta de non uindicando. Et fons idem est contumaciæ hominum. Ideo grauatim obtemperant homines in pœnis, quia nõ intuentur mandatũ* Dei, *quod pariter*

Priuata. *præcipit magistratui & sonti. Alia est uindicta priuata, id est quæ non fit per magistratus ac leges. De hac priuata dicitur* Mat. 5. *et* Ro. 12. *Nõ uindicantes uosmetipsi. Suntq; hæ sentẽtiæ uerè præcepta. Quia* Deus *sanxit ordinẽ, ut sint leges & iudices, his subiecit genus humanũ. Vult igitur hos esse uindices. Hunc ordinẽ non uult cõturbari, ideo prohibet uindictã priuatam, externã & interiorẽ. Vult te uero animo cedere uindictam* Deo, *& legibus ac iudicibus. De hoc ordine cõcionatur* Christus Matthæi 5. *enarrans legẽ, & refutans hypocrisin, quæ putat se legi* Dei *satisfacere, cum tamen huius ordinis confusio manifesta sit in hominibus. sicut in Satyra dicitur,* At uindicta bonum uita iucundius ipsa. *Hanc confusionem uult* Christus *agnosci, & cohiberi priuatam cupiditatem uindictæ, præsertim cum nunc natura hominum rea sit, & subiecta morti et pœnis. Quare nostra peccata accusemus in aduersis rebus, non tantum uideamus aliena peccata.*

Sicut

Sicut Dauid de Semeia inquit: Sinite ut mihi maledicat, quia dixit Deus, si forte respiciet Deus afflictionem meam, & reddet mihi bonum pro his maledictis. Et insigne exemplum est animi cohibentis uindictæ cupiditatem, Dauid cedens & parcens Sauli, cum posset eum sine ullo tumultu interficere. sed noluit regnum occupare, nisi traditum à Deo. Hæc exempla diligenter consideranda sunt, ut legem Dei rectius intelligamus, ut nostram infirmitatem agnoscamus, & magis frenare discamus. Estque hæc peculiaris doctrina spiritus sancti. nam historiæ gentium non habent exemplum simile Dauidi.

Teneamus ergo regulã, præcipi magistratibus, ut iuxta leges exerceant uindictã, & displicere negligentiam in officio, ut dicitur Deut. 19. Auferes malum, ut cæteri timorem habeant, nec miserearis eius. Econtrà uerò priuatis præcipi, ne exerceant uindictã, nec turbent ordinem à Deo institutũ, seu manu, seu animi motu. Hæc regula utilis est uitæ, ac munit imperia & pacem. Quanta uero sit absurditas deliramenti monachorũ, hinc intelligi potest. Si consiliũ est de non uindicãdo, concedent magistratibus, ne puniãt sceleratos. Rursus etiã priuatis concedent, uindictæ causa mouere seditionẽ. Cũ igitur hæ fanaticæ imaginationes falsæ & perniciosæ sint, prorsus eas ex ecclesia explodamus. Fuit & hæc causa, quare Christus toties prohibet uin- Regula de uindicta.

Cur toties, prohibeat uindictã Christus.

dictam: quia apostolis uoluit eximere falsam persuasionem, qui putabant regnum Messiæ fore mundanũ, & armis gentes domandas esse. Christus contrà inculcat, apostolos non sumpturos esse arma, sed Euangelij præcones fore, & sine humanis præsidijs, sine armis ecclesiam collecturos esse. Et hãc sæuitiæ tyrannorum obnoxiam fore, & tamen habituram esse diuinas liberationes. Ita erigit doctores omnium temporum, ut suum officium recte docendo faciant, & pericula Deo commendent, nec nitantur humanis præsidijs, nec extra septa uocationis suæ erumpant, nec constituant sibi regna prætextu Euangelij, sicut Anabaptistæ Monasterienses fecerunt.

Vim ui repellere quatenus natura liceat.

Sæpe disputatur de hoc dicto uulgari, Vim uiri pellere ius naturale concedit. Eius dicti quæ sit sententia, primùm considerandum est. Nam si est naturalis noticia, aut γνῶσις, quærendum est, quomodo sit ordinata, ne deprauetur aliquo prætextu, aut admixta iniusta cupiditate. Nam iura naturalia nõ sunt uagabundi impetus, sed certæ quædam in natura ordinationes. Recte igitur et Iurisconsulti circunscripserũt hoc dictum, certis metis. Intelligitur ergo de manifesta uiolentia, & de necessaria defensione aduersus subitam uim: ut si latro uiatorem tranquillum in uia adoriatur, aut si inferat aliquis bellum iniustum, aut si aliqui tumultuantes oppugnent ædes alterius. Hic, quia abest iudex, seu magistratus,

stratus, ibi defensio conceditur. Et aliquid interest inter defensionē & ultionem, seu pœnam sceleris. Recta ratio, ut iudicat nemini nocendū esse, ita iudicat corpus propriū contra iniustam uim tuendū esse, uel ordinarijs & legitimis imperijs, ut in bello iusto: uel propria defensione, cum opitulari magistratus nō potest. Inest enim naturæ iusta φορυῆ. appetitio cōseruationis sui aduersus iniustā uiolētiā.

Cum ergo sic intelligitur dictum de propulsanda manifesta uiolentia, eo ordine & modo sicut recta ratio censet, & sicut ipsæ leges declarant, uera est sententia quod liceat uim ui depellere: nec pugnat cum Euangelio, aut cum hac uoce, Diligite inimicos uestros. nam Euangeliū non abolet ius naturæ, & uincula politicæ societatis, hoc est leges rectæ rationi consentaneas: imò hāc ipsam ob causam tam uarijs officijs in hac societate Deus colligauit homines, ut sit occasio exercendæ & declarandæ fidei obedientiæ & dilectionis. Paterfamilias debet defensionem suæ coniugi, & suis liberis: ergo in oppugnatione ædium facit officium dilectionis, & luceat in animo eius fides. Sic dux debet defensionē subditis, in causis iustis: quare cum iustū bellū gerit, facit officiū dilectionis, & luceat inuocatio Dei in periculo. Hæc non pugnant cum Euāgelio, quod uult unumquēq; parêre legitimæ uocationi: nec pugnant cū hoc dicto, Diligite inimicos. nam dilectio, defensio, ac punitio nequaquā inter se pugnant.

Naturę ac politiæ iura Euangelio non abolent.

Dilectio, defensio, & punitio inter se nō pugnant.

pugnant. Nam dilectioni finis hic constitutus est, ut propter Deum diligamus, & anteferamus dilectionem Dei. Cum non potest diligere rex Azamatrem propter Deum, quæ colebat idola, afficit eam pœna. Sic Constantinus si tulisset Licinium sæuientem in ecclesiam, præstitisset officia non placentia Deo. ideo reprimit eum armis.

Hæc recitaui de hac sententia, Vim ui repellere licet: ut studiosi considerẽt, quatenus ualeat. Nam ex hoc fonte iura bellorum sumũtur. Est autem cõferenda cum altero dicto: Qui gladium acceperit, gladio peribit. Accipere gladium est, non datũ à legib. stringere. Ergo qui uim iniuctã infert, accipit gladiũ. Ecõtrà uerò, qui iusta defensione utitur, nõ accipit gladiũ, sed stringit datũ à legibus. Cæterũ Christus hoc loco præcipue discernit officia magistratuũ, & ministeriũ Euãgelij. Magistratui Deus gladiũ tradidit ita, ut in officio legitimo eo utatur. Si abutitur, ut priuatæ iracundiæ aut furori morẽ gerat, ut Nero peccat. Econtrà uerò, ministerium Euangelij Deus non uult esse regnum mundanum. Ideo uetat Apostolos præliari. Officia discernuntur in hoc dicto, estq; diligenter hoc discrimen cõsiderandum, ut discãt doctores Ecclesiæ non niti humanis præsidijs, nõ capiãt arma contra suos magistratus, sed sciãt Ecclesiam Deo curæ esse, & expectent ab ipso auxilium: ut ecclesiam liberauit Deus à sæuitia Pharaonis, Chaldæorũ, Maxentij, et aliorum

Gladiũ accipere quid.

Discerni ministerium Euangelii & officia magistratuum.

rum tyrannorum. Itaq; non solum doctrina traditur in hoc dicto de diuersis officijs, sed etiam tectè significatur, Ecclesiam diuinitus defendi, & liberari. Hæc sententia pijs magnam consolationē affert. Et hactenus de uindicta.

DE PAVPERTATE.

CVM Euangelij confessio multa pericula uitæ & fortunis hominum afferat, cū studia Euangelij sint in odio, nec sint quæstuosa: denique cum in hac uita communi inter cæteras communes calamitates, uulgare onus sit etiam paupertas, eaq; sæpe duriter exerceat, præcipue Ecclesiā: opus est nobis doctrina & cōsolatione, ne existimemus nos propter paupertatem à Deo negligi. Ideo tam multæ sunt conciones de paupertate, in prophetis, & in Euangelio. Traduntur præcepta de constantia, ne pertæsi paupertatem abijciamus Euangeliū, ne cupiditate opum et potentiæ sinamus nos pertrahi ad malarū rerū societatem. Traduntur et cōsolationes, in quib. promittit Deus se opitulaturū esse egētibus: ut qui reliquerit domū, agrum, recipiet cētuplum, &c. sed addit, cum tribulatione. De his magnis rebus concionantur dicta Euangelij, & doctrinam salutarem de magnis exercitijs fidei & aliarū uirtutum continent: nec sunt ad monachorū hypocrisin, aut desertionem facultatum, & confusionē ordinis politici detorquenda. Euangeliū enim nec præcipit, nec cōsulit, discedere à facultatibus, si nō eripian-

Cur paupertatis tam crebra in scripturis mētio.

eripiantur. Nec præcipit, nec consulit res in cōmu ne conferre: imò cum certum sit, distinctionem dominiorū & proprietatem esse ordinationē Dei, sciant pij, placere Deo proprietatem, & totam hanc legitimam rerum distinctionem et communicationē. Vult enim Deus in his ciuilibus officijs conspicifidem nostram, & exerceri dilectionem, & alias uirtutes. Deniq; illa ipsa discessio à facultatibus, aut mendicitatē affert, quæ in ualentibus & ociosis furti species est: aut appetit culinam meliorem in Monasterijs, quæ certe habēt propriū. nullus enim cœtus uiuere sine proprio potest. Vocabula alia fingi possunt sed res mutari non possunt. Quod autē Euangelium approbet distinctionem dominiorum, & proprietatem, et diuitias, plurima sunt testimonia. Primum lex dixit, Non furtū facies. Hic Deus ipse sua uoce sancit et approbat distinctionem dominiorum. Item certissimum est Reges et principes hæredes uitæ æternæ fieri posse, et aliquos esse iustos, et Deo placere in ipsis imperijs: quales fuerūt Ioseph, Daniel. Nabuchodonosor Cyrus, Cornelius, Cēturio, & alij. At regna sine opibus teneri non possunt. Item 1. Corin. 7. conceduntur emptiones & uenditiones.

Proprietatē rerum, & distinctionē dominiorū placere Deo.

Mendicitas in ualentibus & ociosis, furti species.

Principum iustorum exempla.

Sed utraq; res magnam artem, magnā curā et uirtutem postulat: scilicet, recte tenere res, & pauperatem recte ferre. Vt recte teneas, sit bona cōscientia, quæ sciat hanc ordinationem opus Dei esse.

Opes recte tenendi ratio.

ut

ut sit rerum distinctio: & non conturbes eã alijs de fraudandis, ut sæpe diuites crescunt iniquis contractibus: sed serues æqualitatem propter Deum, qui iussit te ab alieno abstinere. Quare gratitudinẽ tuam in tuenda æqualitate declares, & agas Deo gratias, qui attribuit tibi, & conseruat facultates. Sicut scriptum est, Benedictio Domini diuites facit. Secundò, Scias et liberaliter iuuãdos esse egentes, ut sæpe præcipit Christus, Date, et dabitur uobis. Estq; addita promissio propter duas causas, uidelicet ut sciamus pijs liberalitatẽ mereri præmia, & ut sciamus flagitare Deum hæc officia, ut fides exerceatur expectatione præmiorum. Vtraque causa lucet in exemplo Sareptanæ uiduæ. Hæc pauit Eliam, & expectauit à Deo victum. Itaque Deus aluit mulierem, & ornauit alijs magnis præmijs: & ipsa egregie fidem exercuit, cum reliquias quas habebat, totas tradidit Eliæ. Cæterum modus communicationis describitur 2. Corinth. 8. Nõ ut alijs sit ignauia, uobis afflictio. Modus communicãdi opes alijs.

Et uenustissima sentẽtia de proprietate, et de modo liberalitatis ac præmijs extat in Salomone: Bibe aquam è tuis fontib. & tui fontis riuulos bibe: Fontes tui foras deriuentur, & riui effluant in plateas. At tu dominus esto horum solus, non alieni tecũ. Benedicetur enim fõtibus tuis. Præceptũ est œconomicum, grauissimam doctrinam figura uerborũ dulcissima proponens. Vetat rapere ex alieno: ideo inquit,

inquit, E fontibus tuis bibe. Approbat & proprietatem, Tu dominus eorum esto. Adiungit & præceptum de liberalitate, Fontes tui deriuentur foras: id est, de fructibus tui fundi largire alijs. Ostēdit et modum liberalitatis: Nolo, inquit, dissipari hæreditates, excuti te ex fundis tuis. Hic sit modus: Tu fundum teneas, conserues hæreditatē propter liberos & rempub. Sed de fructibus benignè iuuato egentes. Hæc de proprietate & de officio liberalitatis dixit. Postremo addit & doctrinam de præmijs, et de fide. In his officijs exerceto fidem, si agnosces Dei donum esse facultates, & earum conseruationem, & neminem defraudabis, & eris liberalis, expecta à Deo benedictionē. Hæc est uera ecclesiæ Christi doctrina de hoc negocio. Suntq; fugienda deliramēta illorum, qui Platonicam communionem rerū fingunt in Euangelio præcipi, uel laudari.

Liberalitatis præceptum.

Sed ut magna ars est recte tenere facultates, sic etiam magna ars & magnum decus est, recte ferre paupertatem. De qua primum agnoscēda est uoluntas Dei, q; Deus uelit nos subiectos esse his communibus afflictionibus, ut morbis, morti, ita et inopiæ. Et has afflictiones non esse signa pijs, quod abijciatur à Deo: sed esse exercitia, quæ nos admonent de peccato, propter quod natura subiecta est morti. Item de pœnitentia, & de inuocatione. Scias igitur obediendum esse Deo, qui te sic exerceri uoluit, sicut hæc obedientia generaliter in ærumnis requiritur.

Paupertatis recte ferendę ratio.

tur. Iuxta illud, Humiliamini sub potenti manu Dei. Deinde constantia accedat, ne fugiendæ paupertatis causa faciamus quicquam contra Deum. Hanc constantiam prædicat Christus, cum ait, Beati pauperes spiritu: quia Deo obediunt in paupertate ferenda, & non faciunt contra Deum, fracti paupertate, & cæteris difficultatibus quæ comitantur inopiã. non enim leuia onera sunt quæ accedũt, premi & contemni à potentibus, esse obnoxiũ iniuriæ & contumelijs, uidere miserias liberorũ. Inter hæc mala retinere animi constantiam, nõ quærere præsidia uel populi uel potentum malis consilijs, non inopia moueri ad turbandam rempublicam. Hæc animi magnitudo lucens inter illas ærumnas, ingens decus est. Sic erant pauperes, Ieremias, & multi prophetæ, Baptista, Christus, apostoli, & multi martyres summo loco nati, excuſsi ex facultatibus, ut Attalus. Eodem modo affecti erant & pij, qui tenebant facultates, Iob, Dauid, & similes. sciebant oportere aliquos esse diuites, parebant uocationi suæ, nec tamen diuitias anteponebant confessioni: & cum amisissent, in ea uocatione etiã Deo uolentes obediebant. Hæc obedientia, item constantia in confeſsione, laudantur, & sunt cultus Dei.

Sed monachi manifestam iniuriam dicto Christi faciunt, quod prætexunt suæ hypocrisi, uidelicet Matth. 19. Qui reliquerit domum, aut patrem, aut matrem, &c. Duplex est enim desertio. Altera fit Monachorũ hypocrisis.

Desertio suorum duplex.

mandato Dei, in confeßione, aut uocatione: ut cũ tyranni iubent aut Euangelium abijcere, aut cedere ex poſſeßionibus. Aut cum uocatus ad eccleſias regendas, dubitat utrum ſub eunda ſint pericula & odia, an potius ſeruiendum rei familiari. In talibus caſibus deſertio laudatur. nam Euangelij confeßionem & uocationem ad docendum, anteferre omnibus rebus humanis debemus, uitæ & fortunis.

Nec leuis cauſa eſt, cur toties hæc ſententia repetita ſit in Euangelio. Sæpe enim incidunt caſus, ubi confeßio non tantum relinquere facultates cogit, ſed quod eſt multo durius, cogit etiam offendere carißimos, uoluntates magnorum & laudatorũ principum, et aliorum præſtantium hominum, quorum iudicia negligere difficillimum eſt. Durum & hoc eſt, quod dicimur autores diſcordiæ in patria. Hæc quia non poſſunt non uehementer angere animos, toties Deus nobis præcipit, ut Euangelium anteferamus: & nos conſolatur, promittit auxilium & præmia. Sic Deut. 33. in benedictione Leuiticæ tribus, nominatim hoc ei munus attribuitur, ut doctrinam ueram tradat: & adduntur conciones de periculis, & ꝓmißiones. uerba hæc ſunt: Ad Leui quoque: Hæc eſt tua lex, quæ data eſt uiro ſancto tuo, quẽ probaſti in Maſſa. Hæc prima pars eſt, in qua Leuiticæ familiæ certũ genus doctrinæ cõmendat, & uetat aliud ſuppoſiticiũ docere. Habes, inquit, legẽ traditam Moyſi, hanc pure doceas, nec affingas no-

Leuiticæ tribui datũ præceptum cuiuſmodi.

gas nouas opiniones, et nouos cultus. Deinde addit præceptũ de constantia in periculis: Qui dicit patri suo, & matri suæ, Nescio uos: & fratribus suis, Ignoro illos, & nesciunt filios suos: hi custodiunt eloquiũ tuum, & pactũ tuum seruãt, et iudicia tua ô Iacob, & legẽ tuam ô Israël. Ponent thymiama in furore tuo, & holocaustũ super altare tuũ. Hæc est secunda pars, quæ monet, doctoribus ingentia certamina, pericula, odia et supplicia subeunda esse, in propugnatione piæ doctrinæ. Dura sunt hæc profectò, dicere parentibus, patriæ, liberis, Nescio uos: uideri hostẽ patriæ, facem dissidiorũ, etc. Sed prophetas & apostolos uidemus ijsdem conuicijs oneratos esse. Ideoq; ne frangamur animis, additur promissio: Benedic Domine fortitudini eius, & opera manuũ eius suscipe, percute dorsa inimicorũ eius, & qui oderunt eũ non consurgant. id est, adiuuat Deus rectè docentes: Sit ministeriũ efficax et salutare, & reprime impios doctores & tyrannos. Ex hoc dicto Moysi, uerba Christi sumpta sunt. Et uterq; de maximis rebus concionatur, ut prudens lector facile iudicare potest. Quare hæ grauissimæ sententiæ non sunt ad uanissimas monachorum superstitiones detorquendæ. Et recitaui hæc dicta, ut pijs scholasticis sint in conspectu, quorũ multi conflictãtur uarijs ærumnis propter studium ueræ doctrinæ. Hi talibus se dictis confirment, nec deserant recta studia. Sciantq; Deum opitulaturum esse,

Pii scholastici qualibus dictis cõfirmandi.

ut Christus inquit: Primùm quærite regnum Dei, & cætera adijcientur uobis. & Psal. 83. Elegi abiectus esse in domo Dei mei. Esaiæ 30. Dabit uobis Dominus in tribulatione panem, et in angustijs aquam, & non sinet auolare doctorem tuũ. Hæc est uia, ambulate in ea, nec declinetis, &c. Talibus nos sententijs confirmemus, & Deo seruiamus in propagatione uerae doctrinæ: & caueamus, ne eam nostris scandalis deformemus.

Altera est desertio facultatum, sine uocatione, & quidem superstitiosa, cum fingunt, uotũ & mendicitatem esse cultum Dei. Talis desertio nequaquam laudatur, imò propter superstitiosam opinionem est ethnica impietas. iuxta illud, Frustra colũt me mandatis hominum, &c.

DE CASTITATE.

Mirabili consilio Deus instituit generationẽ in natura humana, & certa lege coniugiũ sanxit, Gen. 2. Ac nunc post lapsum Adæ, uult homines coniugio uti propter duas causas, propter generationem, et ad uitandus uagas libidines. Sicut Paulus inquit, Vitandæ scortationis causa unusquisq; habeat uxorem suam. Hanc suam ordinationem Deus tanti facit, ut seuerißimè prohibuerit extra coniugium omnes ardores & commixtiones, easq; grauißime puniat, ut multa dicta & exempla testantur. Hebr. ultimo, Fornicatores & adulteros iudicabit Deus. 1. Corinth. 6. Ne errate: Fornicatores,

Coniugiũ diuinitus ob duas causas institutum.

catores, idololatræ, adulteri, non poßidebunt regnum Dei. Fugite scortationem. Ephes. 5 Nemo uos decipiat uanis sermonibus: propter hæc enim ueni ira Dei super contumaces. 1. Thessal. 4. Hæc est uoluntas Dei, sanctificatio uestri, ut abstineatis à scortatione, & sciat unusquisq; uestrûm poßidere uas suum in sanctificatione, & honore, non in affectu libidinis sicut gentes. Hebr. 12. Sectamini sanctificationem, sine qua nemo Deum uidebit.

Pœnarum libidinis exempla.

Exempla uero pœnarum in scripturis hæc sunt. Gen. 5 Inter causas diluuij recitantur uagæ libidines. Gen. 19. delentur quinq; urbes propter sceleratißimum genus libidinũ. Ac profectò mirum est, tantum fuisse earum urbium furorem, cum haberẽt uicinum Sem, qui uiderat diluuium, & haud dubiè aßiduus castigator & concionator illis fuerat. Audierant & alios summos uiros, Abraham & Loth. Fuit & insignis ingratitudo erga Deum, quia non multo ante euersionẽ, cum ciuitas à Chaldæis capta est, et ciues abducti, Abrahã eos liberauerat. Postea securi laxarunt frenum omnibus cupiditatibus.

Numerorum 29. propter stupra 12. principes suspensi sunt, & interfecti 24000. hominũ. Leuitici 8. scriptum est, deleri Cananæos propter incestas libidines. Iudicum 30. penè tota tribus Beniamin deleta est propter stupratam Leuitæ uxorem. 2. Reg. 12. Dauidi grauißimæ pœnæ propter adulterium denunciantur. Salomon admittit exempla

idololatriæ propter libidines. Et Ieremias sæpe inter causas excidij Hierosolymæ recenset adulteria. In his exemplis ideo scripta est causa, ut extarent testimonia expressa de iudicio Dei, & sciremus ubiq; puniri libidines, nec temere accidere calamitates pollutis, sed pœnas esse, quibus Deus iram suam aduersus hoc peccatum declarat. Ideo clades secutæ tetras libidines apud ethnicos, referendæ sunt ad eandem causam, & ad hanc regulam, quæ extat in Epistola ad Hebræos, Fornicatores & adulteros puniet Deus.

Regnorũ excidia propter libidines.

Porrò adeò tetra exempla sunt ethnica, ut neq; cogitari, neq; recitari possint sine magno dolore. Quasdam tantum insignes mutationes regnorũ annotabimus, quibus occasionem præbuerunt libidines. Troia propter raptã Helenam deleta est. Thebæ propter raptum Chrysippi, & incestũ Oedipi, punitæ sunt. Romæ reges eiecti sunt propter stupratam Lucretiam. Mutata iterũ respub. propter Appij decemuiri scelus. Longus est catalogus talis apud Aristotelẽ Pol. 5. ubi causas recenset, quæ mutationes regnis afferunt. In his libidines numerat, & multa narrat exẽpla. Athenis filij Pisistrati eiecti sunt, propter contumeliam factam puellæ. Dux Laconicus Pausanias, Bizantij raptam ui puellam stuprauit, & postea interficit: ac miro prodigio uox statuæ pœnam ei minitata est, hoc uersu,

Pœna luenda tibi est, affert iniuria clades.

Ac po-

Ac postea Bizantium reiecto Pausania, recepit Athenienses. Ipse uerò quanquam res maximas gesserat, & Persicum exercitum deleuerat, tamen postea ab Ephoris coactus est fame mori. Deniq; plenæ sunt historiæ exemplorum, quæ ostendunt iram Dei aduersus libidinẽ. Discamus igitur, seuerè præcipi de castitate.

Castitas autem est, aut consuetudo coniugalis, aut puritas uitæ cœlibis, in his qui sunt idonei ad cœlibatum: ut in ætate immatura, aut in ijs qui singulari dono præditi sunt. Ac dixi nominatim, de ætate immatura. non enim temere hic ordo institutus est, ut ea ætas purè uiuat, & quidẽ facilè poßit mediocri diligentia retinere puritatem, eo spacio quo corpora adhuc crescunt. Sed multi diaboli insidijs, multi prauis sodalitijs, multi propter ocium & uoluptates citius implicantur uitijs. Bonæ mentes aũt erudiendæ sunt, quod ætas nondum matura coniugio, mediocri diligẽtia poßit purè uiuere: & quod Deus seuere requirat hoc officium, quodq; non leues pœnæ contaminatos sequantur. Si Ioseph polluisset se adulterio, amisisset ea dona quib. ornatus erat, & desertus à Deo incidisset in plura peccata: sicut & Dauid addidit adulterio optimi uiri cædẽ, & multiplicia scandala, quare & multiplices pœnæ secutæ sunt. Et Paulus nominatim inqt, Eph. 4. Libidinũ pœnas esse cæcitatẽ, deserti à Deo fiũt amentes, nec uidẽt, nec audiũt recta consilia, accer-

Castitas quorum propria.

ſunt ſibi pœnas & exitia. Sed ij quorum ætas eſt integra, & qui agnoſcũt ſe non eſſe idoneos ad cœlibem uitam, ij ſciant ſe cogi mandato Dei, ut coniugio utantur, ut Paulus clarè dicit: Vitandæ ſcortationis cauſa, unuſquiſq; habeat uxorẽ ſuam. Hoc mandatũ omnibus, qui ſentiunt ſe non eſſe idoneos ad cœlibem uitam, præcipit coniugium, laicis et ſacerdotibus.

Coniugium quibus mandatum.

Nec leges humanæ, aut promiſſiones monaſticæ, poſſunt abolere ordinationem et mandatũ Dei. Odit Deus uagas libidines, & corporum contaminationes. Ideo uult marem & fœminam certa coniugij lege copulari, quæ inſtituta eſt initio, Gen. 2. & repetita Matth. 19. & 1. Corinth. 7. Hæc ſocietas uerè eſt caſtitas & mũdicies, id eſt ordinata res à Deo, & placens Deo, et continet exercitia fidei, dilectionis, patientiæ innumera. Et non ſolum eſt fons generis humani, ſed etiam præcipuum uinculum ſocietatis communis. Vult autem Deus conſeruari generationem humanam, donec compleatur eccleſia: & ciuilem ſocietatẽ exiſtere, ut alij alios docere poſſint. Certiſſimum eſt igitur, Deo placere legitimum coniugiũ. ſed diabolus impios facilè traxit in libidines, opinione impunitatis: ita in eccleſia ſingulari fraude, ſcilicet prætextu caſtitatis auxit libidines, impulit fanaticos ſpiritus, ut prohiberent coniugium, ſeu omnibus, ſeu ſacerdotibus. Hoc conſilium non aliò ſpectauit, niſi ut eo plures contami-

Coniugii caſtitas uera.

contaminarentur, & confirmaretur licentia multorum scelerum. Cogitent enim pij, quanta agmina animarũ præcipuè lex de cœlibatu traxerit in desperationem, in æternam iram Dei, & in æternas blasphemias. Ideo nulla esse debet autoritas legis de cœlibatu, & opiniones monachorum acriter refutandæ & taxandæ sunt, qui finxerunt cœlibatum esse eximium cultum Dei, mereri remißionem peccatorum, & uitam æternam. Deniq; magnam caliginem Euangelio inuexerunt: & dum illaqueant imperitos uinculo uotorum, multi horribiliter contaminati sunt. Ita simul diabolus & Euangelium obscurauit & auxit libidines. Hæc diligenter considerandæ sunt, & comminationes diuinæ animis infigendæ, & intuenda horribilia exempla pœnarum: ut uerè caueamus, ne contra Dei ordinationẽ polluamur, sed statuamus omnem commixtionem extra legitimum coniugium peccatũ mortale esse, ut aliquoties dicitur, Fornicatores, adulteri, non poßidebunt regnum Dei.

Diaboli consilio ac fraude prohibitũ cõiugium in ecclesia.

Cœlibatus monachorũ cuiusmodi.

Retineamus igitur bonam conscientiam, tenera ætas uitet lapsus: deinde matura, si opus est coniugio, obtemperet mandato Dei. Hæc qui contẽnunt, sciant se pœnas sibi & totis gentibus accersere. Cogitemus & hoc, mala conscientia non posse inuocari Deum, ut 1. Ioannis 3. dicitur: Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus, &c. Quare ut poßis inuocare Deum, retinenda est bona con-

Mala conscientia Deum inuocari nõ posse.

na conscientia. Quid autem tristius dici potest, quàm uiuere hominem sine inuocatione Dei, sine Deo, sine gubernatione & defensione diuina? sic uiuentes diabolus magis magisq; excæcat, & uarijs flagitijs implicat, ut quotidiana experientia ostendit.

Paulus anteferrat coniugio.

Quod uerò monachi clamitant, Paulum anteferre uirginitatem, quia diserte dicit, Melius facit non elocans, &c. Sciat pius lector, totam illam concionem legendam esse, ac obseruandum q̃ diligenter præmoneat in utranq; partem lectorem. Initiò tradit præceptũ Dei, ut uitandæ scortationis causa suam quisq; uxorem habeat. Deinde prædicans uirginitatem, mox addit, Sed suum quisq; donũ habet. quare cum antefert uirginitatem, de personis idoneis loquitur. Deinde illud etiam necesse est cõsiderare, hac collatione bona opera inter sese conferuntur, & conferuntur iuxta fines utiles: non quæritur opus, quod mereatur remißionem peccatorum, aut reconciliationem, nec fit collatio ut humano arbitrio cultus instituantur. Error est fingere quod cœlibatus mereatur remißionem peccatorum: seu quod ideo sit tuendus, quia per sese sit singularis et eximius cultus Dei: seu quod coniugium sit uitæ genus immundum, propter quod homo aut non placeat, aut minus placeat Deo. Hi errores sunt doctrinæ dæmoniorum, & necessariò taxandi sunt. Cæterum laudat Paulus uirginitatem in personis

Cœlibatus nullum meritum.

ſonis idoneis, & laudat propter finem utilem. non quod magis ſit cultus Dei, quàm coniugium: ſed quia genus uitæ cœlibis expeditius eſt ad pleraque miniſteria. quia familia, miſeriæ domeſticæ multiplices, ſæpe ſunt impedimenta, præſertim puſillanimis. Hæc uera ſunt, ſed alius aliud donum habet. Hæc admonitio ſemper in conſpectu habenda eſt. & multi cœlibes, etiamſi non ſunt contaminata corpora, tamen habent animos occupatos illicitis flammis. Multi item magis excruciantur ſordidis curis quærendorum præſidiorum, honorum, ſplendoris, quàm pleriq; pij & mediocres mariti.

DE EVANGELIO.

NON *dubium eſt apoſtolos ſingulari conſilio, appellationem tam dulcem & blandã ſuæ doctrinæ tribuiſſe, ut inſignius eſſet diſcrimen legis & promißionis de reconciliatione. Sicut & prophetæ ſæpe in hoc argumento uſi ſunt peculiari uerbo Baſar: quod ſignificat res nouas & bonas nũciare. Eſt autẽ* εὐαγγέλιον *uetus uocabulũ. quod etſi apud Homerũ ſignificat munus dandũ læta nũciãti: tamẽ alioq; in lingua Græca ſignificat ſermonẽ, res bonas & lætas nunciantẽ, ſicut ea uoce apoſtoli uſi ſunt, ut manifeſta teſtimonia multa ſunt. ut Plutarchus in uita Artaxerxis clarè dicit* εὐαγγελίαν μισθὸν. *ubi Euãgeliũ intelligi ſermonẽ læta nũciantẽ neceſſe eſt. Et ſunt eodẽ in loco plurima teſtimonia. Extat et teſtimoniũ in uita Põpeij,* γραμματοφόρ

Baſar.

Euangelii uox uetus.

ροι προσήλωνον ἐν τούτοις διαμίξοντες εὐαγγέλια.

Et prorsus sic locutus est Cicero ad Atticum. Admoneat igitur pios appellationis suauitas, de nouo doctrinæ genere, & de legis & promißionis discrimine. Nec uerò fingimus nouas distinctiones, magis argutas quàm necessarias, ut hypocritæ multi cauillantur. Ioannes apostolus initio Euangelij sui luculentum discrimen proponit: Lex per Moysen data est, gratia & ueritas per Iesum Christum facta est. & cætera. Necesse est enim discerni præcepta & remißionem peccatorum, discerni præcepta & promißiones, item promißionem gratuitã à promißionibus quæ nõ sunt gratuitæ. Est autem lex, ut suprà dictum est, doctrina requirens perfectam obedientiam erga Deum, non remittit gratis peccata, nõ pronunciat iustos, id est acceptos Deo, nisi legi satisfactũ sit. Et quanquã habet promißiones, tamen hæ requirunt conditionem impletæ legis. Econtrà Euangelium, etsi concionatur de pœnitentia et de bonis operibus, tamen continet promißionem beneficij Christi, quæ est propria & præcipua Euangelij doctrina, & seiungenda à lege. gratis enim remittit peccata, et pronunciat nos iustos, etiamsi legi non satisfacimus. Quomodò autem hæc consentiant, quod Euangelium pariter de pœnitentia concionetur & lege, & tamen promißio sit gratuita, statim exponemus. Prius enim monendus est lector, ut discrimen promißionum obseruet.

Legis & Euangelij discrimen.

Lex quid.

Euangelium.

obseruet. habet enim lex promißiones.

Sed sciendum est, duplices esse promißiones in scripturis diuinis. Quædam sunt additæ legi, & habent conditionem legis: hoc est, exhibētur propter impletionem legis. Tales sunt promißiones legis. Lex docet Deum bonum & misericordem esse, sed his qui sunt sine peccato. Idem docet & humana ratio, habet enim ratio quādam noticiam legis. Hic se ipse quisque consulat. deprehendet enim naturaliter se ita iudicare de Deo, quod sit misericors, sed tātum dignis, hoc est his qui sunt sine peccato. nec potest statuere seipsum placere Deo, cum sit indignus & immundus. Ita lex & promißiones legis cum sint conditionales, relinquunt conscientias in dubitatione.

Promissiones in scripturis duplices.

Alia est promißio Euangelij propria, quæ non habet conditionem legis, tanquam causam, hoc est, non promittit propter impletam legem, sed gratis propter Christum. Hæc est promißio remißionis peccatorum, seu recōciliationis, seu iustificationis, de qua concionatur præcipuè Euangeliū. Vt enim hæc bēneficia essent certa, non pendent ex conditione impletæ legis. Si enim sentiendum esset, tunc demūm nos habere remißionem peccatorum, cum legi satisfecissemus, desperanda esset remißio peccatorum. Ideo gratis donantur remißio, & reconciliatio, seu iustificatio, hoc est non propter nostram dignitatem. Et tamen oportuit esse aliquam

Euangelii promissio qualis.

quam uictimam pro nobis. Ideo Christus donatus est nobis, & factus est hostia, ut propter ipsum certò statuamus nos placere patri.

Est itaq; hæc Euangelica promißio reconciliationis legalium dißimilis, quia gratis pollicetur propter Christum. Ideoq; Paulus hanc particulã, Gratis, nobis diligenter & sæpe inculcat. Vt Rom. 4. *Ideo gratis ex fide, ut sit firma promißio. Nam hæc particula, gratis, propter Christum, facit discrimen legis & Euangelij. Si enim non uideamus hanc particulam de gratuita promißione, manet in animis dubitatio, & Euangelium transformatur in legem, & nihilo certiores reddit conscientias de remißione peccatorum, seu iustificatione, quàm lex, aut naturale iudicium rationis. Sicut aduersarij nostri, etsi uociferantur se docere Euangelium, tamẽ quia non docent de gratuita reconciliatione, relinquunt conscientias in dubitatione, & pro Euangelio docent legem, aut Hesiodum, hoc est iudicium naturale rationis. Ergo intendenda mens est atq; oculi in hanc particulam, Gratis. Ideo enim necesse de gratuita promißione docere, ut res sit certa, ut conscientijs eximatur dubitatio, ut habeant firmam consolationem in ueris terroribus. In his enim uerè iudicari potest, quàm sit opus hac gratuita promißione. Et ad hoc certamen hæc doctrina maximè referenda est.*

Gratis particulam, sæpe inculcari a Paulo.

Gratuita promißio.

Illud autem sciendum est, promißionem oportere fide

re fide accipi. Id Paulus docet Rom. 4. Ideo gratis ex fide, ut sit firma promissio. Et Ioan. ait: Qui nõ credit Deo, mendacem facit eum, &c. Proinde particula gratis, non excludit fidem, sed conditionem nostræ dignitatis excludit, & transfert caussam beneficij à nobis in Christum. Itaque neque obedientiam nostram excludit, tantum caussam beneficij à dignitate nostræ obedientiæ transfert in Christum, ut beneficium sit certum. Concionatur igitur Euangelium de pœnitẽtia: sed ut certa sit reconciliatio, docet remitti peccata, & nos placere Deo, non propter dignitatem pœnitentiæ, aut nostræ nouitatis. Hæc est necessaria consolatio pijs conscientijs. Atque hinc iudicari potest, quomodo hæc consentiant, quod diximus Euangelium concionari de pœnitentia, & tamen gratis promittere reconciliationem. Sed de hac collatione paulo post copiosius dicemus.

Promissio fide accipiẽda.

Definit itaq; Christus Euangeliũ Lucæ ultimo, plane ut artifex, cum iubet docere pœnitentiam et remissionem peccatorum in nomine suo. Est igitur Euangelium, prædicatio pœnitẽtiæ, & promissio, quam ratio non tenet naturaliter, sed reuelata diuinitus, in qua Deus pollicetur, se propter Christũ filium suum remittere peccata, & nos pronunciat iustos, id est acceptos: & donat spiritum sanctum, & uitam æternam, modò ut credamus, hoc est confidamus hæc nobis propter Christum certò contingere.

Euangelii definitio.

contingere. Atq; hæc gratis pollicetur, ut sint certa. Hæc sit Euangelij definitio, in qua tribus membris complexi sumus beneficia Euangelij propria, scilicet quòd propter Christum gratis remittantur peccata, quòd gratis pronunciemur iusti, hoc est reconciliati seu accepti, & hæredes uitæ æternæ. Hæc tria membra paulo pòst explicabimus. Tantũ hic memineris, hæc propria Euangelij beneficia esse, quæ alioqui uno uerbo iustificationis comprehenduntur.

Euangelii beneficia propria quæ.

Iustificatio.

QVARE OPVS EST EVANgelij promissione.

Postquam natura humana oppressa est peccato & morte, propter Adæ lapsum, etiamsi manet aliqua noticia legis: tamen quia hæret in natura peccatum, conscientiæ non possunt statuere de Deo, quod uelit ignoscere, si nihil nisi legem audiant. Lex enim non docet gratis remitti peccata. Scimus autem nos non sine peccato esse: idq; maximè cernimus, cum iudicio Dei uere perterrefiunt mentes. Est igitur opus gratuita remissione. Ideo Deus per misericordiam reuelauit se uelle nobis ignoscere, ac restituere uitam æternam. Et addidit uictimã pro nobis, scilicet filium suum, ut sciremus hæc nobis propter filium donari, non propter dignitatem nostram, aut merita nostra. Idq; Euangelium statim promissum ac reuelatum est post lapsum Adæ, ne deesset consolatio primæ illi ecclesiæ. Estq;

unum

unum & idem Euangelium, quo omnes sancti ab initio mundi saluati sunt omnibus temporibus, Adam, Noë, Abraham, Iacob, Prophetæ, Apostoli. Non est igitur imaginandũ, patres lege naturæ saluatos esse, Iudæos lege Moisi, nos saluari nostra quadam lege. Imò una lex est moralis omnium ætatum, omnium gentiũ, ut suprà diximus: sed nec patres, nec Iudæi, nec gentes, nec nos ideo saluamur, quia legi satisfacimus. nemo enim legi satisfacit. Et lex relinquit dubitantes conscientias. Atq; hoc interest inter patres & Xenophontem, Ciceronem, ac similes uiros optimos. Legem norant utrique, sed Euangeliũ non norant utriq; : Xenophon, Cicero, & similes dubitabant, an Deo curæ essent, an haberent Deum propiciũ, an exaudirentur à Deo. Etsi enim legem norant, tamen uidebant se nõ esse innocentes. Lex autem docet, Deum propiciũ esse his qui sunt sine peccato. non norant Euangelium de gratuita remißione peccatorum. Abraham uerò, Iacob & similes, quia norant Euangelium, statuebant sibi remitti peccata, se habere Deum propicium, se Deo curæ esse, se exaudiri à Deo, etiamsi essent indigni. Ideo scriptum est: Abraham credidit Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Vna est lex et natura, nota omnibus gentibus atq; ætatibus. Est & unum Euangelium, sed non natura notum, uerum reuelatum diuinitus. Ideo Paulus uocat mysterium absconditum. & Ioannes ait: Filius qui est

Euangelium statim post lapsum Adæ reuelatum.

Lex omnium ætatũ ac gentium moralis una.

Euangelium unũ idemque apostolorum & patrum.

in sinu patris, ipse enarrauit nobis. Sed hæc omnia erũt illustriora, cum dicemus paulo pòst de gratia, & de iustificatione.

Quia autem diximus, idem Euangelium fuisse Patrum, uidendum est quomodo statim in initio Euangelium reuelatũ sit. Ac citabo paucos quosdam locos, ad quos in lectione prophetarum referri similes debent. Nam Euangelium paulatim clarius reuelatum est: & apparebit prophetas prædicasse hanc gratuitam reconciliationem.

Euangelium quomodo statim a mundi initio reuelatum.

Promissio de Christo, & beneficijs Christi, primum reuelata est Adæ statim post lapsum, ut cum incidisset in iram Dei, & mortem, haberet consolationem, qua sciret & Deum rursum propicium esse, & fore ut mors aliquando aboleretur. Nam hæc duo beneficia clare proponit illa prima promissio, quæ etsi subobscura uidetur, tamen Adæ in rè præsenti non fuit obscura: Inimicitias ponã inter te & mulierem, & inter semen tuum & illius semen: ipsum conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius. Mirabilis narratio est, & quæ impijs ridicula & fabulosa uideri possit. Sed pij uident res maximas breuibus uerbis significatas esse. Describitur enim initio pœna peccati, scilicet quod propter peccatum diabolus crudeli tyrannide uexaturus sit genus humanum, uidelicet peccatis & morte. Sicut ipsa mundi historia testatur, quæ tota in hac horribili concione Adæ picta ostenditur.

Deinde

Deinde additur breuis descriptio regni Christi: futurum tamen esse, ut semen mulieris conterat caput, hoc est regnum serpentis. hoc est, aboleat peccatum & mortē. Hac consolatione erigitur Adam, agnoscit se habere Deum placatum, etsi uidet se indignum & immundum esse. Videt quid amiserit: sed expectat semen illud, quo amissa iustitia & uita æterna restituātur. hac fiducia misericordiæ placet Deo. Et quòd additur, diabolum insidiaturum esse calcaneo seminis: intelligit, fore ut & Christus & sancti affligantur in hac uita, & tamen Christus uincat regnum diaboli.

Regni Christi descriptio Adæ facta.

Postea renouatur hæc promissio ad Abraham, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Significat enim, omnes gētes iam maledictas esse: hoc est, Deum irasci omnibus gentibus, easq; oppressas esse peccato & morte, sed futurum, ut per Abrahæ semen rursum ab his malis liberentur. Atq; ita interpretantur hanc promissionē ipsi apostoli, ut constat ex Paulo, & ex Actis. Præterea in eadem historia Abrahæ, additur imago iustificatiōis. Deus consolatur Abrahā, dicens: Noli timere, Ego sum protector tuus. Addit item promissionem de semine. Huic uoci credit Abraham: hoc est, quanquam uidet & agnoscit se immundum & indignum esse, tamen statuit se habere Deum propicium, propter ipsius misericordiam, & promissum semen. ita pronunciatur iustus. Id exemplum docet, nos

Promissio facta Abrahæ.

promißione & fide reconciliationem consequi. Fides autem nititur non nostra dignitate, sed tantum misericordia Dei.

Remissionis peccatorum exempla.

Sequuntur paulatim multæ conciones, et exempla de remißione peccatorum. Sed clarißimæ sunt sententiæ in Psalmis et Prophetis. In his clare passim proponitur Euangelium. In Psalmis petit remißionem peccatorum propter misericordiam, non propter suam dignitatem seu merita. ut, Non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Hæc certe non est legis concio, quæ misericordiam petit, & confitetur peccatum, & quidem omnes condemnat, ut sciamus oës, gratis nobis remitti peccata. Itē: Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit? Item: Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam, & tu remittis impietatem cordis mei.

Christus sacerdos æternus.

Item, describit sacerdotem Christum: Tu es sacerdos in æternum. Testatur igitur, hunc sacerdotem placaturum esse Deum, & redditurum esse æternam iustitiam & æternam uitam, quia uocat æternum sacerdotem.

Et ad hanc sententiā de gratuita remißione, accommodandi sunt similes loci in Psalmis. Ita enim dulcescent nobis suauißima carmina, & firmā consolationem adferent. Nam si iudicabimus illas promißiones pendere ex nostra dignitate, cum Psalmi iubent nos lætari, confidere misericordia, semper reclama-

reclamabunt conscientiæ, nos indignos esse, nihil pertinere has promissiones ad indignos. Quare ad uersus hanc ipsam dubitationem erigendus est animus, & sciendum, quod illæ ipsæ uoces, quæ nos lætari iubent, ideo præpositæ sint, ut medeantur illi ipsi dubitationi, conceptæ ex nostra indignitate. Quod si sentiemus nobis promitti gratis reconciliationem, tum uerò fides erit certa, & uere gratulabimur nobis misericordiam, & Deo agemus gratias. Sed tanta est infirmitas & angustia humani animi, ut hanc magnitudinẽ misericordiæ non possit capere. Ita oppressi sumus opinione & iudicio legis, ut non possimus persuaderi de Euangelio, & omnibus & gratis offerri misericordiam. Quare fides perpetuò cum hac nostra infirmitate luctari debet, ut nos erigamus, & discamus Deo confidere, & eum uerè inuocare & colere.

Reconciliatio gratis promissa.

Apud Esaiam multæ sunt conciones de Christo, de remissione peccatorum, de æterna uita. Cap. 53. clarè testatur, promitti remissionem peccatorum, & quidem propter Christum, non propter nostrã dignitatem: Posuit Dominus in eo iniquitates omnium nostrũm. Et ne Iudæi putarent se mereri remissionem peccatorum hostijs Leuiticis, testatur aliam hostiam restare, quæ uere sit abolitura peccatum: Ponet animã suam hostiam pro peccatis. Item condemnat omnes: Omnes, inquit, errauimus. ut sciamus nos propter misericordiam, non propter

Loci Esaiæ de Christo, remissione peccatorũ, & uita æterna.

dignitatem nostram consequi beneficia Christi. Postremò addit clarissimum testimonium. Noticia eius iustificabit multos: quòd certò statuendum sit, nos ita iustos pronunciari, si agnoscamus Christũ: hoc est, si agnoscamus Deum nobis propitium esse propter Christum. Ergo non erit dubitandum propter nostram indignitatem, non erit sentiendum nos esse iustos propter legem. Sed desino recitare plura testimonia. Hæc enim exempli causa recensui, ut animaduertant lectores in scripturis, quæ loca proprie de lege, quæ proprie de Euangelio concionentur, & discrimen obseruent inter legem et promissionem Euangelij. Nam hi duo sunt præcipui loci, & capita præcipua scripturæ, hactenus, ad quæ omnes partes prudenter referendæ sunt.

Hactenus definiuimus Euangelium, et discrimen monstrauimus legis & Euangelij. Sed hæc omnia erunt illustriora, cum de iustificatione, de fide & operibus dicemus. Nunc tantum una quædam particula addenda est: uidelicet, sicut necesse est scire Euangelium esse gratuitam promissionem, ita necesse est scire Euangelium promissionem uniuersalem esse: hoc est, offerri & promitti omnibus hominibus reconciliationem. Hanc uniuersalem tenere necesse est, aduersus periculosas imaginationes de prædestinatione, ne disputemus hanc promissionem ad paucos quosdam alios pertinere, non pertinere ad nos. Non enim dubium est, quin omnium animos

Euangelium gratuita promissio, ita etiam uniuersalis.

animos hæc cogitatio exerceat. Et hinc ortæ sunt multæ disputationes scriptorum de prædestinatione minime utiles. Nos uerò statuamus, Euangelij promißionem uniuersalem esse. Sicut enim prædicatio pœnitentiæ uniuersalis est, ita & prædicatio remißionis peccatorũ uniuersalis est. Huc colligantur sententiæ uniuersales de Euãgelio, quæ paßim in scripturis extant. ut 10.3. Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitũ daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat. Item apud Paulum: Conclusit omnes sub peccatum, ut omnium misereatur. Hæc nunc monuisse satis est. Nam de hac uniuersali iterum dicendum erit infrà de prædestinatione. Quod autem non omnes consequuntur Euangelij promissa, eo fit, quia nõ omnes credunt. nam Euangeliũ & si gratis promittit, tamen requirit fidem: oportet enim promißionem fide accipi. Ac particulã Gratis, non excludit fidem, sed excludit conditionem nostræ dignitatis, ut suprà dictum est: & postulat, ut promißionem accipiamus. id non potest fieri aliter, nisi fide.

Euãgelii promissa cur nõ omnes consequantur.

DE GRATIA ET DE Iustificatione.

Hic locus continet summam Euangelij. Monstrat enim proprium Christi beneficium, proponit firmam consolationem pijs mentibus, docet qui sint ueri cultus Dei, quæ sit uera inuocatio: præcipue discernit ecclesiam Dei à cæteris gentibus, Iudæis,

Mahometistis, & Pelagianis, hoc est omnibus qui imaginantur hominem iustum esse lege seu disciplina, & iubent dubitare de remissione peccatorum.

Cur magna opinionum hoc in loco dissensio.

Ideo autem magna est opinionum in hoc loco dissensio, quia plerique sequuntur humana iudicia, neglecta simplici doctrina prophetarum, Christi & Apostolorum: imò hanc transformant in philosophiam, extenuant peccatum in natura, cogitant lege Dei tantum requiri disciplinam. deinde imaginantur, nihil interesse inter philosophicam et Christianam iustitiam.

Omnibus ætatibus hæ prophanæ & humanæ imaginationes obscurauerũt ueram ecclesiæ doctrinam. Sic Pharisæi sentiebant se lege iustos esse. deinde quia necesse erat quærere de Meßia, cur is uenturus esset: fingebant ideo uenturum esse, ut mundi imperium constitueret, non intelligebant oportere uictimam fieri pro genere humano ad placandam iram Dei aduersus peccatum, & aliam iustitiã donaturum esse. Sic & ante Pharisæos senserũt hypocritæ superiorum ætatum, in ecclesia patrum.

Sed prophetæ hos errores taxabant, clamitabant, non tolli peccatum iustitia legis, manere peccatum in hac mortali natura, sed iustos esse credentes, & exaudiri & donari uita æterna à Deo propter promissum saluatorem. sicut Dauid claris uerbis inquit: Nõ iustificabitur in cõspectu tuo omnis uiuẽs. et alio loco de filio: Beati omnes qui confidũt in eo.

in eo. Item Esaias, Noticia eius iustificabit multos. Ita cum Christus & apostoli renouassent doctrinã, statim postea sparsæ sunt opiniones humanæ de disciplina: quia magnum quiddam est regere externos mores. Deinde exorti sunt et fanatici spiritus, qui prorsus transformarunt Euangelium in legem, seu pharisaismum, finxerunt homines iustos esse lege. & ne Christus nihil uideretur noui attulisse, dixerunt eum aliquas nouas leges tradidisse, de cœlibatu, de non uindicando. Hæc deliria statim post apostolos nata sunt. Ideo non est mirum, postea quoque caliginem secutam esse.

Euangelii cõuersio in pharisaismum.

Etsi autem aliqui pij retinuerunt ueram sententiam, tamen scriptorum magna dissimilitudo est. alius alio commodius loquitur. sed de scriptoribus alibi dicendum erit. Nunc hæc tantum præfari uolui, ut cogitet pius lector, necessariam esse explicationem huius loci de iustificatione, & grata mente amplectendum esse beneficium Dei, qui Euangelij lucem rursus accendit. Neq; enim negari potest, in doctrina monachorũ esse errores, quos etsi nunc aliquantulum corrigunt, tamẽ adhuc neruos ipsos retinent. De remissione peccatorum uociferantur non recte doceri, quod fide gratis propter Christũ accipiatur remissio peccatorum: nec admittunt, fide significari fiduciam misericordiæ Dei: imò iubent semper dubitare, an simus in gratia. Deinde addunt, quod mereamur remissionem propter con

Monachorũ errores in causa iustificationis.

tritionem & dilectionem. Atqui contritio, seu dolor, seu pauor sine fiducia misericordiæ, quo uehementior est, eo magis impellit ad desperationem. ut Paulus inquit, Lex iram efficit. Deinde dicunt amplius, renatos legi Dei satisfacere, iustos esse propter impletionem legis: Et hanc ipsam esse meritũ & precium uitæ æternæ, nec reliquam in renatis inobedientiã esse quiddam pugnans cum lege Dei. Addunt item, renatos tamen debere dubitare, an sint in gratia, & in hac dubitatione manendũ esse. Hæc dubitatio palàm est ethnica. nec leues sunt hi errores, sed Euangelio tenebras inducunt: obscurant beneficiũ Christi, tollunt ueram consolationẽ conscientiarũ, & ueram inuocationem. Quare ne cesse est, ecclesiã de his tantis rebus admonere. Exponam igitur clarè & planè summã huius negotij.

Disciplina cohercendi homines.

Primùm de disciplina clamitamus & nos, Omnes homines disciplina coërcendos esse: id est, iustitia illa, quam etiam non renati præstare debent, & possunt. Sicut ait Paulus, Lex est posita iniustis. Et Deus præsentibus & æternis pœnis uiolationẽ disciplinæ punit. Ac ingens præconium est disciplinæ, quod Paulus inquit, esse pædagogiam in Christum. Quia scilicet, Euangelium non est efficax in his, qui non desinunt ruere contra conscientiam.

Quanquam autem nulla res humana pulchrior est, quàm disciplina: sicut uerè dicit Aristoteles, Iustitiam formosiorem esse hespero, & lucifero: tamen

men non est assuenda opinio, quòd sit impletio legis, quòd mereatur remissionem peccatorũ, quòd propter eam homo sit iustus, id est reconciliatus Deo. Paulus inquit, Iudæos intueri Moysi faciem uelatam: id est, non recte intelligere legem Dei, quæ est uox arguens peccatum in natura hominis, & ostendens iram Dei aduersus peccatum, & ueros pauores incutiens.

Disciplina legem non impleri.

Sed cum de hoc intellectu legis, & de agnitione peccati concionatur Euangelium, putant multi tumentes persuasione sapientiæ, has esse hyperbolas Stoicas, quibus nihil opus sit. Sed cũ disciplina per sese satis difficilis res sit, contendunt nihil amplius requiri, & hanc qualemcunq; diligentiam mereri remissionem peccatorum, & esse iustitiam coram Deo. & ad has humanas imaginationes, Origenes & monachi male detorserunt Paulum. Quare natiua Pauli sententia, ex ipso Paulo, & reliquo consensu propheticæ & apostolicæ scripturæ discenda est, non ex humanis opinionibus.

Secundò, postquam hæc de disciplina præmonuimus, nũc ad causam accedimus. Similis est ecclesiæ concio à principio post receptum Adam usque ad finem. statim in Paradiso institutũ est ministerium prædicandæ pœnitentiæ, & data promissio de uenturo liberatore, ex qua intelligebant primi parentes se recipi. Sed hæc promissio paulatim clarius patefacta est, usque ad Christi prædicationem,

Pœnitentiæ prædicandæ ministerũ in Paradiso statim institutũ.

qui

qui & ipse hoc ministerio fungebatur, & apostolis mandauit idem ministerium inquiens: Ite prædicantes pœnitentiam & remißionem peccatorũ in nomine meo. Quare semper in ecclesia sonare oportet prædicationem pœnitentiæ, quæ fit uoce legis, per quam Deus arguit peccata nostra cùm externa tum interiora: qualia sunt, non timere, non diligere Deum, non confidere Deo. fit & uoce Euangelij, accusantis mundum, quod non audiat filium Dei, non moueatur eius paßione & resurrectione, &c. Ideo inquit Christus: Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, quod non credunt. & Romanis 1. Reuelatur ira Dei de cœlo super omnẽ impietatem & iniustitiam hominum, &c.

Pœnitentia semper prædicanda in ecclesia.

Vt igitur expauit Adam, seu Dauid, audiens uocem Dei accusantis: ita mens non dura, non obstinata, expauescit, & agnoscit Deum uere irasci peccato, & punire peccatum. Hi terrores sæpe descripti sunt in Psalmis. Psalm. 36. Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ, non est pax oßibus meis à facie peccatorum meorum. Et quidem ut lex hanc iram generi humano denunciat, ita omnes calamitates humanæ sunt quasi uox legis, nos de ira Dei admonens, & omnes ad pœnitentiam uocans.

Tertiò, cum mens hominis hac uoce arguente peccata, perterrefacta est, audiat promißionem in Euangelio propositam, & statuat remitti sibi pec-

cata

cata gratis propter Christum, per misericordiam, non propter contritionē aut dilectionem, aut alia opera. Hoc modo cum fide se mens erigit, donātur remissio peccatorum & reconciliatio. Si enim iudicandum esset, tum demum nos habituros esse remissionem peccatorum, cum contritio aut dilectio sufficiens esset, adigeretur animus ad desperationem. quare, ut habeat certam & firmam consolationē, pendet beneficium Dei non ex conditione dignitatis nostræ, sed ex sola misericordia propter Christum promissa. Cumq; Deus remittit peccata, simul donat nobis spiritum sanctum, qui nouas uirtutes in pijs inchoat. Gal. 3. dicitur, Vt promissionem spiritus accipiamus per fidem. Hæc nihil habent perplexitatis, & à pijs mentibus in ecclesia, quæ norunt exercitia spiritualia, pauores, consolationes, & inuocationem, clarè intelliguntur. Nunc igitur testimonia addēda erant, sed uocabula prius diligentius declaranda sunt.

De peccato, de lege suprà dictum est: nunc de cæteris dicam, de uocabulis iustificationis, fidei, & gratiæ.

Iustificatio, significat remissionem peccatorū, & reconciliationem, seu acceptationem personæ ad uitam æternam. Nam Hebræis iustificare est forense uerbum: ut si dicam, Populus Romanus iustificauit Scipionem accusatum à tribunis, id est absoluit, seu iustum pronunciauit. Sumpsit igitur Paulus Iustificatio quid. Iustificare.

uerbum

uerbum iustificandi ex consuetudine Hebraici sermonis, pro remißione peccatorum, & reconciliatione, seu acceptatione. Hanc esse uim phrasis Hebraicæ, eruditi omnes norunt, & exempla paßim obuia sunt. Quanquam autem, ut antea dixi, cum Deus remittit peccata, simul donat spiritũ sanctũ inchoantem nouas uirtutes: tamen mens perterrefacta, primùm quærit remißionem peccatorũ, & reconciliationem, de hac angitur, de hac dimicat in ueris pauoribus, non disputat quæ uirtutes infusæ sint. quæ etsi comitantur reconciliationem, tamen nequaquam iudicandum est, nostram dignitatem aut mundiciem causam esse remißionis peccatorũ. Ideo toties inculcatur particula Gratis.

DE VOCABVLO FIDEI.

PHrasis diligenter consideranda est, & uidendum quid agat Paulus, cum ait: Iustificamur nõ operibus nostris, sed fide in Christum. Romanis auribus hæc oratio noua est. Quare initio quærenda est natiua sermonis interpretatio. Iustificari operibus, significat consequi remißionem, et iustum seu acceptum Deo esse, propter proprias uirtutes & facta. Econtrà uerò, iustificari fide in Christũ, significat consequi remißionem, & iustum, hoc est acceptum reputari non propter proprias uirtutes, sed propter mediatorem filium Dei. Sic intellecto sermone conspici potest. quomodo hanc propositionem & uocem Euangelij, Iustificamur fide,

Iustificari operibus, aut fide quid.

Paulus

Paulus opponat alteri, quæ est uox humani iudicij seu legis, iustificamur operibus. Vt Baptista clamitat: Hic est agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Ita Paulus uult nobis hanc uictimam proponere, & docet propter hunc filium Dei dari remissionem & reconciliationem, non propter nostras uirtutes.

Quare cum dicit, Iustificamur fide, uult te intueri filium Dei sedentem ad dextram patris, mediatorem, interpellantem pro nobis: & statuere, quòd tibi remittantur peccata, quod iustus, id est acceptus reputeris, seu pronũcieris propter illum ipsum filium, qui fuit uictima. Vt igitur uocabulum Fides, monstret illum mediatorem, & nobis applicet, significat fides non tantum historiæ noticiam, sed fiduciam misericordiæ promissæ propter filiũ Dei. Estq; semper hæc propositio correlatiuè intelligẽda, Fide sumus iusti: id est fiducia misericordiæ propter Christum sumus accepti, non propter nostras uirtutes. Nam hæc misericordia, fide seu fiducia apprehenditur. Hoc agit Paulus, ut illum mediatorẽ & agnum nobis proponat, & gloriam iustitiæ nobis detrahat, & testetur propter hũc propiciatorem nos recipi. Hanc esse mentem Pauli nihil dubiũ est, & sententiã ipsam esse ueram & certam in ecclesia manifestißimũ est. Fatẽtur enim omnes sancti, se etiã cum habent nouas uirtutes, tamen non propter has accipere remißionem peccatorũ,

Fides quid.

Fide sumus iusti.

&

& reconciliationem, sed propter filium Dei propiciatorem. Ideo necesse est sic intelligi hoc dictũ, Fide habemus remissionem: id est, hac fiducia, quod propter filium Dei recipiamur.

Fide habemus remissionem.

Qui uerò reclamant huic enarrationi, his hæc oratio prorsus inanis sonitus est, & nihil significans, Iustificati fide pacem habemus. Deinde nec intelligunt ipsi, quale sit certamen conscientiæ luctantis cum pauoribus & dubitatione, cum angitur de remissione peccatorum, nec norunt pauores qui in uera pœnitentia existunt. Hos si considerent, scirent mentes perterrefactas quærere consolationem extra sese: & hanc consolationem esse fiduciam, qua uoluntas acquiescit in promissione misericordiæ, propter mediatorem donatæ. Complectitur autem fiducia misericordiæ & noticiã historiæ: quia fides intuetur Christum, quem agnoscine cesse est esse filium æterni Dei, pro nobis crucifixum, resuscitatum, &c. Estq; referenda historia ad promissionem seu effectum, qui in hoc articulo proponitur, uidelicet, Credo remissionem peccatorũ. Ac rursus hic ipse articulus monet, ut fides intelligatur fiducia. Nam illi, qui non confidit sibi remitti peccata, hæc uerba, Credo remissionem peccatorum, frustra dicuntur.

Fiducia misericordiæ cõplecti etiã historiq; noticiã

Dixi de intellectu propositionis, Fide iustificamur: nunc testimonia addam, quod fides in hac doctrina Euangelij significet fiduciam misericordiæ

promissæ

promissæ propter Christũ. Quidam de uocabulo πίστις litigant, nec aliud uolunt intelligi nisi doctrinam, seu symboli professionẽ: ut uulgò dicitur, Fides Nicena, pro doctrina, seu dogmatũ collectiõe. Sed græcis plura significare uerbũ πιστεύω cõstat. Nec dubiũ est Hebraica phrasi promiscue usurpari uerba, quæ significant credere & confidere. ut Psal. 2. Beati omnes qui confidũt in eo. hic Hebræi legũt Hose. Et quod Paulus citat ex Esaiæ cap. 28. Qui credit, non confundetur: in Hebraica lectione est, Hamaemin. Eodem uerbo quod significat credere, sæpissime pro cõfidere utitur lingua Hebræa. ut Dan. 6. Quia credidit Deo suo. & Psal. 78. duo synonyma coniunguntur: Quia non crediderunt Deo, & non confisi sunt in saluatore suo. Ac sunt manifesta exẽpla in sermone Christi, O mulier magna est fides tua. Item, Fides tua saluam te fecit. In his & similibus dictis, constat fide significari fiduciam. Sequi autem Paulum phrasin Hebraicã, non dubium est. Deinde infinita occurrẽt apud græcos exempla, ubi πιστεύω simpliciter significat cõfido. ut in uulgari uersiculo Phocylidis, λαῷ μὴ πίστευε, πολύτροπός ἐστιν ὅμιλος. Et in Philippica quarta Demosthenis, ἀλλὰ εἰ συμμάχων εὐνοίᾳ πιστεύει, καὶ τοῖς ὅπλοις ἰσχύει. et contra Androtionem, σαὐτῷ πιστεύεις, Confidis teipso. Et apud Plutarchum interrogatus Solon, qua re confisus auderet se opponere Pisistrato: respõdit, senecta. In hoc loco est,

Fides pro fiducia misericordiæ.

Credere & cõfidere pro eodem.

πιστεύω.

τίνι πιστεύω. Nec difficile esset aceruũ testimoniorum colligere. Teneamus ergo uim uerbi πιστεύω, & sciamus significare utrunq;, adsentior & confido. Græcis magis uagatur uocabulũ πίστις. Sed nos πίστις.
sciamus in ecclesia significare adsensionẽ firmam, & fiduciam, quæ etiam πεποίθησις dicitur. Et uera est hæc definitio fidei, Fides est assentiri uniuerso uerbo Dei nobis proposito, adeoq; & promißioni gratuitæ reconciliationis donatæ propter Christũ mediatorẽ, estq; fiducia misericordiæ Dei promissæ propter Christum mediatorem. nam fiducia est motus in uoluntate necessariò respondens assensioni, seu quo uoluntas in Christo acquiescit: quod cũ fit, accenditur spiritu sancto et noua luce, ut postea dicam. Vsitatißimũ est autem, πίστιν pro firma assensione dicere, in qua significatione opponitur incertæ opinioni. Sic Plato inquit, Homines non habere μόνιμον πίστιν de idea boni, id est stabilem adsensionem. Etsi enim homines intelligunt recta, tamen propter cõtumaciam cordis, propter prauas cupiditates assensio excutitur.
πεποίθησις. Fidei definitio.

Et uicina est significatio, fiducia. sicut in uersu Theognidis, πίστει χρῆματ' ἔλεοσα, ἀπιστίη δ' ἐτάρασσα. Et apud Hesiodũ, Fiduciæ et diffidentiæ fuerũt exitiales. Cæterũ aliæ sunt significationes, quarũ præcipua est πίστις pro fidelitate, id est pro uirtute pacta seruante. Hæc ubi locũ habeat in sacris libris, diligenter considerandũ est. Nam profectò in iudican-
Fiducia. Fidelitas.

iudicandis controuersijs ecclesiasticis, in quolibet loco uera uerborũ significatio, sententiæ congruẽs quærenda est. Huc studia linguarũ referenda sunt. Sæpe aũt, ut dixi, πίστις fidelitatem significat. ut in uersu Sophoclis, θνήσκει ἡ πίστις, βλαστάνει δ' ἀπιστία. id est, Fidelitas perijt. Et sæpe aliàs, ut apud Polybium lib. 2. εἴχοντο ἡ πλεῖστον εἰς τὴν πίστιν, διὰ τὴν ὅλην διαλοιπαγαθίαν, Antecellebant fidelitate seruante pacta: uel, quod idem ualet, fide, id est autoritate quæ eis tribuebatur, quod uidelicet essent fideles, seruantes pactorum, iusti, benefici. Deinde multæ significatiões ex hac nascũtur, quæ nihil ad Pauli disputationẽ pertinent. Polybius, δοῦναι ἑαυτὸς εἰς πίστιν ῥωμαίων, dedere se in fidem Romanorum, id est in fidem Romanorũ pacta seruantium, iustitiam clementia moderantiũ. Item δοῦναι πίστεις, promittere fidelitatem. Et apud Rhetores ac Aristotelem πίστεις, probationes, argumenta, testimonia significant. Hæ metonymiæ non sunt ad Pauli disputationem referendæ. O rem miseram. Ecclesia uere, ut in uersu græco dicitur, inter barbaros natiuum sermonem dedidicit. monachi ueras significationes obruerunt, nouo genere doctrinæ excogitato. Quare pij redeant ad prophetas & apostolos, ac propriam ecclesiæ linguam iterum discant, & instaurent.

Ecclesiæ barbaries.

Quod aũt Paulus fiduciam misericordiæ intelligi uelit uocabulo fidei, ex sequentibus testimonijs

Fidei uoce quid Paulus intelligat.

perspicuũ est. Rom. 4. Confertur promissio ad fidẽ correlatiuè: Ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio. Hic diserte postulat, ut assentiamur promissioni. ac ut possimus assentiri, ait gratuitã esse: quia si conditio impletæ legis addita esset, sequeretur desperatio: placeres Deo, si legi satisfaceres. At Paulus dicit, Ideo gratuitã esse promissionem, ut sit firma credenti. Vult ergo nos assentiri promissioni. Id assentiri, reuera est hæc fiducia amplectẽs promissionem. Hæc explicatio labefactari non potest.

Assentiẽdum promissioni.

Præterea considera uim promissionis Euangelicæ. Si nihil opus est assentiri, promissio prorsus est inanis sonitus: quæ tamen ideo tradita est, ut assentiamur: & ut assentiri possimus, gratuita est. Item, cur Ioannes dicit, Qui non credit Deo, mendacem eum facit? Et Paulus inquit, Non dubitauit diffidentia, sed firmus fide dans gloriam Deo, & certus, &c. Hæc clare ostendunt, requiri ut assentiamur promissioni. Deinq; cur sonat in ecclesia hæc uox, Propter filium Dei remittuntur tibi peccata, si dicas, non esse assentiendum? Hoc quid aliud est, quàm, ut Ioannes inquit, Deum mendacij arguere?

2 Historiæ noticia pacẽ ne magis afferat an pauores.

Secundò, Rom. 5. Iustificati fide pacẽ habemus. at noticia historiæ non affert pacem, imò auget pauores & desperationem, sicut in diabolis. Quod enim terribilius est signum iræ Dei, quàm placari Deum non alia uictima potuisse, nisi filij morte? uident diaboli se reiectos esse, sciunt filium Dei iudicem

cem constitutum esse, se futuros in æternis pœnis. Vident & homines in ueris pauoribus, cùm alia multa signa iræ Dei aduersus peccata, mortem, & alias infinitas calamitates: tum uero hoc ipsum signum, quod ira Dei non potuit placari nisi per filiũ. huius historiæ noticia auget pauores, si fides nõ est fiducia applicans nobis hoc beneficiũ: si non est statuendũ, Ideo passus est filius Dei, ut tibi ignoscatur, quanquam male merito, &c. Hæc fiducia consolatur mentem perterrefactam, & pacem affert.

III. Similis est explicatio & aliorum multorũ testimoniorum, Iustus ex fide uiuet. Certè historiæ noticia nemo uiuet, quæ potius auget cruciatus. nec legis noticia quisquam uiuit: Si habueris uirtutes sufficientes, placebis. Necesse est igitur fidẽ intelligi, quæ statuit nobis Deum propicium esse, & acquiescit in promissa misericordia. Eodẽ modo & hoc dictum intelligi necesse est: Omnis qui credit in eum, non confundetur. Item in Psalmo: Osculamini filiũ, beati omnes qui confidũt in eo. ubi uerbum Hebraicum proprijssime significat confidere.

IIII. Eph. 4. Per quem audemus accedere confidentes per fidem eius. Hic Paulus tribus insignibus uocabulis naturam fidei describit, audet, accedit, confidenter. Magna res est accedere ad Deũ iudicem, uere & horribiliter iratum peccato. Hic iterum noticia historiæ deterret nos, nisi statuamus filium nobis ducem & propiciatorem esse, & per

Fidei natura quomodo expressa Paulo.

hunc nos duci ad patrem. Hoc statuere, est fiducia de quo loquimur. Sic & Rom. 5. ait, Per quem habemus accessum fide. & Heb. 4. Habentes talẽ pontificem, accedamus cum fiducia ad thronũ gratiæ. Ex hoc dicto utrunq; discimus, et præcipi hanc fiduciam in inuocatione, & fidem in similibus locis intelligendam esse fiduciam.

Dubitationis peccatũ quãtum.

Sed ideo reclamant multi, quia hunc ipsum cultum Dei, sciilicet fidem in inuocatione, non intelligunt, & imaginantur dubitationem perpetuam, an à Deo recipiamur & exaudiamur, non esse peccatum. Porrò hoc peccatũ quale sit, et quàm nocens, in uera lucta cõspicitur: & quia abijcit promissionem Dei, arguit eum mendacij..

Act. 5. Fide purificans corda. Si fides tantum significat noticiam, qualis & in dæmonibus est, hoc dictum prorsus erit inane. Constat autem in eo ipso loco disputari de iustificatione: & quidem constitui quod non purificẽtur corda per iustitiam legis, sed aliter, uidelicet: Si credant se per gratiam Domini nostri Iesu Christi saluari.

Fides pro fiducia.

Addi potest & aceruus testimoniorum, in quibus uocabulum fidei ponitur pro fiducia. ut, O mulier magna est fides tua. Item Luc. 7. Fides tua saluam te fecit. & 2. Par. 20. Credite, & securi eritis. In talibus dictis palàm apparet, fidem uocari fiduciam, expectantẽ à Deo consolationẽ & auxilium. & quamuis obiecta externa dissimilia sunt, tamen

semper

semper primũ & principale fidei obiectũ est, Deus reconciliatus iuxta promissionẽ, seu promissio reconciliationis. Tunc Dauid petit & expectat auxilium in bello, cũ statuit se habere Deum propiciũ. Et tanta uarietas externorum obiectorum & periculorum nobis proposita est, ut sit occasio exercendæ fidei, & apprehendendi simul spiritualia beneficia: ut illa ipsa communis precatio docet. Postquam dictum est, Panem quotidianum da nobis hodie: mox additur, Et remitte nobis debita nostra. Fugeret Deum mens in petendis corporalibus, nisi simul agnosceret nobis ignosci, nos recipi in gratiam, ac propter a nos exaudiri, & iuuari.

Fidem semper placere in petitiõe.

Ac ad intelligendas multas sententias, utile est hoc considerari, quod fides de reconciliatione semper sic præluceat in petitione & expectatione corporalium. Sic & Abrahã petebat hæredem à Deo, & promissioni credebat, quæ posteritatẽ pollicebatur: sed simul agnoscebat Abrahã, et confidebat sibi à Deo ignosci, se quanq̃ indignũ recipi à Deo per misericordiam, propter liberatorẽ promissum patribus. Hanc esse uim uerbi, Credidit, Gen. 15. testatur præcedens promissio, & consolatio, Noli timere Abraham, ego protector tuus et merces tua magna ualde. In hac dulcissima consolatione Deus testatur se propicium esse Abrahæ, se defensorem, adiutorem eius, & saluatorem esse. Hanc promissionem intuens, confidit Abraham se recipi in

Abrahæ fides.

gratiā Dei. De hac fide igitur dicitur, Imputatum est ei ad iustitiam.

Postremò definitio fidei in epistola ad Hebræos testatur, fide significari fiduciā, cum inquit: Fides est ὑπόστασις rerum sperandarum. Constat enim ijs quibus phrasis nota est, ὑπόστασιν significare expectationem, hoc est fiduciam expectantem.

Recensui testimonia ex prophetis & apostolis: quæ cum sint perspicua, spero satisfactura dextrè iudicantibus. Fateor autem postea plerosq; scriptores, ut Origenem & alios, tradidisse aliud genus doctrinæ, & insincerum. sed aliqui eruditiores nobiscum re uera sentiunt, & sibi quoq; aliàs commodius, aliàs incommodius loquuntur.

Augustini testimonia.

In Augustino passim sunt obuia testimonia. De spiritu & litera, inquit: Ex lege timemus Deum, fide confugimus ad misericordiam. Item: Fides dicit, sana animam meā, quia peccaui tibi. Hæc si dextrè intelligantur, non possunt nisi de fiducia misericordiæ intelligi.

Clarior est Augustini locus Psalm. 31. Qui sunt beati? non illi in quibus non inueniet peccatū, nam in omnibus inuenit: omnes enim peccauerunt, et egent gloria Dei. Si ergo in omnibus peccata inuenientur, remanēt, ut non sint beati, nisi quorū remissa sunt peccata. Hoc ergo Apostolus sic commendauit. Credidit Abraham Deo, & imputatū est ei ad iustitiam. Hic certè Augustinus fidē intelligit fiduciam,

ciam, quæ accipit remißionem peccatorum, & dictum in Genesi ac Paulo prorsus intelligit sicut nos enarramus.

Addam & Bernhardi testimonium, quod extat in concione de annunciatione. Necesse est primò omnium credere, quod remißionem peccatorũ habere non poßis, nisi per indulgentiam Dei: sed adde, ut credas & hoc, quod per ipsum peccata tibi donantur. Hoc est testimonium quod perhibet spiritus sanctus in corde tuo, dicens, Dimissa sunt tibi peccata tua. Sic enim arbitratur apostolus, gratis iustificari hominem per fidem. In hoc dicto perspicue & propriè recitatur sententia ecclesiarum nostrarum, & extant similia testimonia apud hunc autorem. Bernhardi testimonium.

Basilius etiam proprijßimè recitat nostram sententiam, in concione de humilitate, his uerbis: Qui gloriatur, in Domino glorietur, dicens, quod Christus nobis factus sit sapientia à Deo, iusticia & sanctificatio & redemptio. sicut scriptum est, Qui gloriatur, in domino glorietur. Hæc est enim perfecta & integra gloriatio in Deo, quando neque propter iusticiam suam quisquã effertur, sed agnoscit sese indigere uera iusticia, fide autem sola in Christum iustificari. Basilii sentẽtia.

Denique res ipsa consideretur. Melius enim intelligi uox Euãgelij potest in præsenti lucta, quàm cum ociosi & securi tanquam ex longinquo has

disputationes audimus. Quam tibi ipsi propones consolationem, cum mens uere obruitur pauore, et metu iræ Dei? Nónne in ea consternatione confugiendum erit ad mediatorem Christum? & cogitandum, Crede propter hanc uictimam tibi ignosci. Sicut ubiq; iubet Euãgelium credere, quod propter peccata nostra filius Dei mortuus sit, ut Rom. 4. *dicitur. Cogitandum & hoc, per filium est accessus ad* Deum. Rom. 5. *Porrò hæc fides qua te sic consolaris, haud dubie est fiducia acquiescens in filio* Dei. *Certe non sic cogitandũ erit, Iam diligo Deũ, iam habeo uirtutes & merita, ideo* Deus *me recipiet. Ergo luctam hanc & consolationem intuentes, intelligemus existere pauores, & erigi animos fiduciã intuente filium* Dei, *& quibuscunq; uerbis eloqui hæc uoluerimus. Sed prophetæ & apostoli utuntur in hac re nomine fidei.*

Consolatio ex fide.

Eodem modo pij omnes quotidianam inuocationem suam considerent. Quoties incipis inuocare Deum, *obstrepit tibi multiplex indignitas tua, metuis tuas preces non admitti. Hic quæritur consolatio aliqua. quænam? Certe non cogitas, Iam habeo uirtutes, quarum dignitas meretur recipi meas preces: sed quæris mediatorem nobis donatum. cogitas illam uocem, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiã uos. Item, Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Item* Heb. 7. *Semper uiuens ut interpellet pro eis.*

Credis

Credis igitur placere Deo inuocationem, & recipi propter hunc pontificem unà interpellantem. Hoc credere, certe est fiducia erigens et consolans animũ. De hac re, de hac consolatione dimicamus: quibuscunq; uerbis uti alij uolunt, rem retinere cupimus. Nam qui dissentiunt, rem ipsam obruunt, iubent semper dubitare, & quidem sepeliunt Christum: quia prorsus non docent petendã ab eo cõsolationem, non iubent uti eius beneficio. Quia si fides non est fiducia intuens Christũ, & acquiescens propter Christum certe nõ applicamus nobis eius beneficium, neq; utimur eius beneficio. Necesse est igitur fide intelligi fiduciam, applicantem nobis beneficium Christi.

Quare cum dicitur, Fide iustificamur: non aliud dicitur, quàm quod propter filium Dei accipiamus remissionem peccatorũ, et reputemur iusti. Et quia oportet apprehendi hoc beneficium, dicitur fide, id est fiducia misericordiæ promissæ propter Christum. Intelligatur ergo propositio correlatiuè, Fide sumus iusti: id est, per misericordiam propter filium Dei sumus iusti seu accepti. Nota enim est natura relatiuorum nominum. Et ut amor, timor, & alia quædam affectuum nomina sunt relatiua secundum dici, ita & fiducia. Nec insulsas reprehensiones indoctorum hic pertimesco. Fide iustificamur, quid.

Et quod obiciunt quidam, huic fiduciæ adiunctã esse dilectionẽ, non repugno. Sed cum dicimus, Fide iu-

de iustificamur, monstramus filium Dei sedentem ad dexteram patris, interpellantem pro nobis. Propter hunc dicimus nobis donari reconciliationem, detrahimus meritum reconciliationis nostris uirtutibus quæcunq; adsunt. Et tamen postea suo loco dicitur, Dilectionem & alias uirtutes in renatis existere oportere.

Ac in summa, cum accusamur in hoc dogmate, quod dicimus, Fide iustificari hominē: tantum ideo accusamur, quod dicimus, nos propter filium Dei accipere reconciliationem, non propter nostram dignitatem, & quòd hoc credendum sit, seu quòd hac fide uel fiducia apprehendendū sit beneficium, & opponendum meritum Christi peccato nostro, & damnationi nostræ, & quòd in hac fide seu fiducia intuente filium Dei Deus inuocandus sit. Has autem sententias esse ipsam Euangelij uocem, & perpetuum ueræ ecclesiæ consensum, certissimum est. Nec dubito bonos & pios agnosce, re hanc explicationem uere esse Pauli doctrinam, eamq; grata mente amplecti. Ac de tota re prouoco ad cōsensum ecclesiæ, id est peritorum & piorum. Eius ecclesiæ testimonium grauissimum esse iudico.

Ecclesiæ consensus.

Quod autem alij multi rabiosè reclamant, & contendunt, uocabulo fidei nihil nisi noticiam historiæ significari, & quærunt infinitas cauillationes: meminerint pij uocem Pauli, qui inquit, Israël sectando legem iustitiæ, ad legem iustitiæ non peruenit.

Pauli locus.

uenit. Ratio humana intelligit iusticiam operum, hanc miratur unam: & illa quæ de iustitia fidei dicuntur, quia sunt aliena à politicis opinionibus, acerbe odit. Sed nos sciamus, suum locum esse iustitiæ operum, longè uero alia consolatione opus esse in quærenda reconciliatione.

Hæc de uocabulo fidei breuiter recensui, quæ nihil habent perplexitatis, aut sophistices, & ad phrasin Hebraicam uere congruunt. Sit igitur hæc definitio: Fides est assentiri uniuerso uerbo Dei nobis proposito, & quidem promißioni gratuitæ reconciliationis, donatæ propter Christum mediatorem: estq; fiducia misericordiæ Dei, promissæ propter Christum mediatorem. Nam fiducia est motus in uoluntate, necessariò respōdens assensioni. Estq; fides uirtus apprehendens & applicans promißiones, & quietans corda. Sicut satis perspicue docēt hæc uerba, Iustificati fide pacem habemus erga Deum per Christum, per quem & accessum habemus fide in gratiam hanc. Cum autem dicimus de assensu promißionis, complectimur omnium articulorum noticiam. & in symbolo cæteri articuli referuntur ad hunc, Credo remißionem peccatorum, Credo uitam æternam. Hæc est enim summa promißionū & finis, ad quem cæteri articuli referuntur: Quia filius Dei missus est, ut Ioannes inquit, ut destruat opera diaboli, id est, tollat peccatum, & instaurēt iustitiam & uitam æternam.

Fidei definitio uera.

Assensus promissionis.

DE

DE VOCABVLO GRATIAE.

ETiam philosophi uiderunt, excellentem uirtutem non existere sine motu diuino: ut fortitudo in Alexandro diuinus impetus erat. Hanc secuti imaginationem monachi, gratiam tantum intellexerunt nouas uirtutes à spiritu sancto excitatas. Et cum dicitur, accipi remißionem per gratiã: sic sunt interpretati, accipi eam propter illas uirtutes. Hæc interpretatio prorsus pugnat cum Paulo. Item de fide seu fiducia in Christum, aut fiducia gratuitæ imputationis, nihil dixerunt. Quare imaginatio eorum magna ex parte philosophica est, & obscurat beneficium Christi, & doctrinam de gratuita imputatione. Plurimum igitur refert, uocabulum gratiæ proprie, uere, & dextrè intelligi.

Rom. 5. duæ sunt appellationes, Gratia, & donum per gratiam. Est autem gratia, remißio peccatorũ gratuita, seu misericordia, seu acceptatio gratuita. Deinde donum per gratiã, significat donationem spiritus sancti & uitæ æternæ: id est, nouã & æternam iustitiã, & uitam, quæ hic inchoatur, & postea perficitur. Ita & Ioan. 1. dicitur: Lex per Mosen data est, gratia et ueritas per Iesum Christũ facta est. Hic quoq; gratia uocatur gratuita remißio peccatorũ, seu acceptatio propter mediatorẽ. Deinde, ueritas est uera lux: id est, uera agnitio Dei, uera & æterna iustitia, & uita, quæ hic inchoatur,

Gratia quid.

Donum per gratiam.

Veritas.

choatur, sed postea perficitur. Loquitur enim de toto beneficio Christi. quasi dicat, Legem quidem audiuistis, sed hæc non tollit peccatum, non tollit cæcitatem in mentibus, id est dubitationes de Deo, et fremitum aduersus Deum iudicantem. Item, non affert ueram & æternam iustitiam, sed tantum disciplinam externam nobiscum moriẽtem, quæ non est æterna seu durabilis & perpetua iustitia.

Sed per Messiam dantur hæc ingentia munera. Messiæ munera.
Primùm gratia, id est remissio peccatorum gratuita, & imputatio iustitiæ. Deinde etiam ueritas, id est, uera lux, agnitio Dei, et uera ac æterna iustitia ac uita. Etsi igitur gratiæ uocabulum significat remissionem peccatorũ gratuitam, seu misericordiã, tamen etiam fatemur accedere donationem spiritus sancti. & clara uoce damnamus Pelagij errorem, Pelagii error.
qui prorsus sustulit discrimen philosophiæ & Euangelij: & finxit, ut in philosophia, homines etiã sine spiritu sancto legi Dei satisfacere posse, et eam disciplinam esse iustitiam Euangelij, nec opus esse donatione spiritus sancti. Hos furores damnamus, quia certe nouam & æternam uitam inchoari hic oportet, quod non fit sine spiritu sancto, ut passim clamitat uox cœlestis in Euangelio & prophetis. Sit igitur hæc definitio gratiæ.

Gratia est remissio peccatorũ, seu misericordia Gratia.
propter Christũ promissa, seu acceptatio gratuita, quam necessariò comitatur donatio spiritus sancti:

Nec

Nec difficile est iudicare de uocabulo ijs, quibus phrasis Hebraica nota est. Significat enim Hebraica uox sæpe fauorem, interdũ etiam donum. Nunc testimonia adijciam, quæ testantur gratiam in hac quæstione præcipuè significare gratuitam misericordiam, seu gratuitam reconciliationem.

Testimonia. Rom. 4. Operanti merces non imputatur secundum gratiam. Hic perspicue gratiam intelligit, gratuitam beneuolentiam, seu imputationem. Est enim antithesis: Laboribus debetur merces: At credenti etiamsi non affert merita, tamen fit imputatio iustitiæ gratuita.

Eodem modo postea loquitur: Ideo ex fide secundum gratiam, ut sit firma promißio, id est, ut sit certa reconciliatio, non pendet ex conditione nostræ dignitatis, sed est gratuita. Nam si iudices ita te habere remißionem, si dignus ac mundus sis, sequetur infinita dubitatio & desperatio.

Rom. 6. Non estis sub lege, sed sub gratia. Hic Paulus hoc ipsum agit, nos placere Deo, propter filium, non propter nostram dignitatem, cum quidem adhuc hæreat in renatis ingens imbecillitas et peccatum. Significat igitur gratia, gratuitam misericordiam promissam propter filium.

Rom. 5. Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia: id est, etsi peccatum damnatum est horribili ira Dei, quam non satis intelligere ulla creatura potest, tamẽ gratia exuberat, id est, misericordia

propter

propter Christum promissa maior est, qua contingit nobis remissio & reconciliatio. Ac gratia, idest promissa misericordia, uult nos confidere. Quare non est intelligenda nostra uirtus, seu obedientia, qua certe non est confidendum.

Sic & Heb.4. dicitur: Accedamus ad thronum gratiæ, ut misericordiam & gratiam & auxilium opportunum inueniamus. Thronum gratiæ ipsum mediatorem intelligit: quasi dicat, thronũ placantem iram patris.

Cum autem phrasis Hebræa eruditis nota sit, non est opus longiore disputatione. sed hoc diligentissimè considerandum est, quod exclusiua particula gratis sæpe repetita à Paulo, inest in definitione gratiæ. Significat autem hæc exclusiua, dari reconciliationẽ propter filium Dei mediatorẽ, non propter nostram dignitatem, non propter nostra merita, non propter nostras uirtutes aut facta. Nec tamen excludit hæc particula uirtutes ipsas, sed conditionem dignitatis seu meriti excludit, & transfert causam reconciliationis in solum filiũ Dei. In Petri conuersione necesse est existere pœnitentiam & fidem, qua statuat sibi ignosci, & necesse est sequi alias uirtutes: & tamen propositio uera est, & necessariò retinenda, gratis remitti peccatum. quia non propter uirtutes Petri, sed propter filium Dei remittitur.

Gratis particula in definitione gratiæ.

Et quia plurimum refert hanc exclusiuam recte

Gratis particulam quatuor ob causas retineri ac defendi necesse.

intelligi, exponã quatuor causas, propter quas eã retineri & defendi necesse est. Prima est, ut debitus honos Christo tribuatur. Secũda, ut conscientia certam & firmam consolationem retineat, & explodatur pestilens error eorũ qui iubent dubitare. Tertia, ut uera inuocatio præstari poßit. Quarta, ut cõspiciatur discrimen legis & Euangelij. Has causas breuiter recensui, ut semper in conspectu sint: diligenter autem singulæ considerandæ sunt.

1 Prima hæc est, ut debitus honos Christo tribuatur. Nam qui transferũt causam remißionis in opera hominum, dupliciter peccant: Iram Dei & peccatum extenuant, deinde detrahunt filio Dei debitum honorem. Nam humana cæcitas & securitas non intelligit iræ Dei magnitudinem aduersus peccatum. ideo fingit eam placari humana disciplina, & Christum amplectitur ut doctorem illius disciplinæ, seu legislatorem, non ut uictimam pro peccato: cum Ioannes clamitet, Hic est agnus Dei, qui tollit peccata mundi. & Esaias: Quia ponit animam suam pro peccato, uidebit semen longæuum.

2 Secunda causa est, ut conscientia certam & firmam consolationem habeat. Hanc & Paulus inculcat Roman. 4. Ideo ex fide gratis, ut sit firma promißio. Hæc sententia magis perspicua erit, intuenti ueram luctam perterrefactæ mentis. Scimus ex lege & ratione naturali, Deum bonum & misericordem esse, sed erga eos qui non sunt rei. Non igitur

tur quærit mens in uero pauore, an Deus sit misericors: sed hæc est luctæ epitasis, An tibi contaminato peccatis & reo uelit ignoscere, & propter quod precium. Hic necesse est hanc uocem Euangelij audire, de exclusiua & de Mediatore, quod Deus uere te recipere uelit gratis, id est, non propter tuam dignitatẽ aut merita, sed propter filium Dei, idq; credendum esse. Si hæc exclusiua ignoretur, confirmatur dubitatio: uidelicet, si existimes non remitti peccata, nisi cum satis dignam contritionem aut dilectionem habebis, hærebit dubitatio, quæ aliàs contemptum Dei, aliàs odium & desperationem parit. Hæc facilè iudicari possunt à pijs. Etsi enim in humanis mentibus inest dubitatio, tamen sciendũ est propter hanc ipsam causam, ne dubitemus de reconciliatione, filium Dei ex sinu æterni patris promißionem claram & certam reconciliationis attulisse, opponendã iudicio rationis. sicut in Ioãne dicitur: Filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit nobis. Repugnãdũ est igitur dubitationi, & erigẽda fides, quod uere uelit Deus te ꝓpter filium recipere et exaudire. Estq; explodẽdus impius error aduersariorũ, qui ignari Euangelij, & tantũ rationis humanæ iudiciũ sequẽtes, iubent dubitare, & affingunt dubitationem non esse peccatũ. Hunc perniciosum errorem taxari necesse est, quia certum peccatũ est non accipere promißionem: item, Deo promittenti non tribuere laudem ueritatis.

Dubitationi mentis repugnandum.

ut 1. Ioan. 5. dicitur: Qui non credit Deo, mendacem facit eum. Et summa blasphemia est, contemnere uocem quæ de cœlo sonuit, Hunc audite.

3 Tertia causa de *inuocatione ex prioribus oritur. Et discrimen tenendum est inter ethnicam inuocationem, & Christianam. Inuocant ethnici, sed dubitantes, an Deus respiciat ac recipiat eos et eorum preces. ut in poëmatibus crebræ sunt hæ querelæ, non respici, non exaudiri calamitosos à Deo. Et in uero dolore, cum fugit mens Deum iratum, ut Saul, certe non inuocat. Econtrà Euangeliũ docet inuocationem talem, in qua fides præluceat. Etsi enim obstrepit tibi indignitas tua, quoties inchoas inuocationẽ, tamẽ fides intueatur filium Dei mediatorem, & statuat te & preces tuas recipi propter illum pontificem, sicut scriptum est: Quicquid petieritis patrẽ in nomine meo, dabit uobis. Item, Per hunc habemus accessum ad Deum. Talis inuocatio propria est ueræ ecclesiæ, prorsus ignota ijs qui nesciunt doctrinam de gratuita remißione, seu de hac exclusiua: de qua concionatur Paulus, cum repetit particulam gratis. Sic & Daniel inuocat capite 9. Non in iustitia nostra precamur, sed in misericordia tua magna, propter Dominum. Nec aliud nos uolumus, aut docemus de exclusiua, quàm quod hic inquit Daniel. Et sunt exempla multa in Psalmis, quæ ita dulcescent pijs, si intelligatur gratuita reconciliatio. Quia apud Dominum misericordia:*

Inuocationis ethnicæ & Christianę discrimen.

cordia: si addas, Erga dignos, satis meritos, erit uox legis terrorem incutiẽs. Sed si intelligas iuxta Euangelium, ut docet Paulus, et sentit Psalmus, Misericordia certò recipiẽs nos propter mediatorem gratis: hæc uox affert consolationẽ, & fugientem animum reuocat ad Deum, & exuscitat ad ueram inuocationem.

Quarta causa est, ut conspiciatur discrimen legis & Euangelij. Nam etsi lex habet promißiones, tamen non promittit gratis remißionem peccatorum, seu reconciliationem, seu imputationem iustitiæ: sed tantum eum pronũciat iustum, qui præstat integram obedientiam, & est sine peccato. ut hæc dicta ostendunt: Maledictus qui nõ permanserit in omnibus quæ scripta sunt in lege. item: Qui fecerit hæc, uiuet in eis. Sed Euangelium monstrat nobis filium Dei mediatorem, & clamitat nobis propter hunc gratis donari reconciliationem. Insigne igitur discrimen facit legis & Euangelij particula Gratis, qua amissa nõ potest non sequi magna Euãgelij caligo. Statim enim obrepit opinio, dari remißionẽ propter nostra opera: quo errore admisso, obruitur doctrina de fide, de uero honore Christi, & de firma consolatione conscientiarum. 4 Legis & Euangelii discrimen.

Exposui quantum referat exclusiuam retineri. sed uidendum est etiam, ut recte intelligatur. Cum enim dicit Paulus, gratis fide propter Christũ consequimur remißionẽ: non hoc uult, nõ existere con

tritionem in his qui conuertuntur, aut nõ sequi cæteras uirtutes. Imò uult hæc adesse, sed excludit conditionem meriti seu dignitatis nostræ, negat contritionẽ & nostras uirtutes causas esse reconciliationis, & testatur causam esse meritum Christi mediatoris. Estq; sententia, Fide propter filiũ Dei gratis accipi reconciliationẽ, non propter nostram dignitatem. Hæc sunt perspicua, uera, sine ulla sophistica, & nihil perplexi, nihil intricati continent.

Sola fide nos iustificari.

Nec aliud uolunt nostri, cum dicunt, Sola fide iustificamur, quàm quod iam dixi, gratis fide propter Christum consequimur remissionem peccatorum, non propter nostram dignitatem. Nec excludit particula Sola, contritionem aut cæteras uirtutes, ne adsint: sed negat eas esse causas reconciliationis, et transfert causam in solum Christũ. Suntq; correlatiuè intelligendæ hæ sententiæ, Fide, id est fiducia Christi sumus iusti, hoc est propter Christũ sumus iusti: gratis, id est non propter dignitatẽ nostram. Ic ; credendum est, ut beneficiũ Christi amplectamur, & in misericordia propter Christum promissa acquiescamus.

Testimonia ex Paulo.

Nunc addam testimonia ex Paulo, quæ ostendũt uere hanc esse Euangelij doctrinam, quam recensui de iustificatione: quod uidelicet statuendũ sit, nos propter filium Dei gratis fide consequi remissionẽ peccatorũ, & reputari iustos, id est acceptos Deo ad uitam æternam. Prodest autem hæc testimonia in con-

in conſpectu habere, non ſolũ ad refutandos aduer ſarios, ſed multo magis ad nos ipſos cõfirmandos, & ad fidem excitãdam in omni inuocatione. Nam hunc cultum, hoc opus, præcipuè requirit Deus. Hic cultus uerum honorem filio Dei tribuit, cum uidelicet propter hanc uictimam et hunc placatorem inuocamus Deum, & credimus, per hunc pontificem perferri noſtras preces ad æternũ patrem. Rom. 3. Principalis propoſitio huius diſputationis pluribus uerbis traditur: Omnes peccauerunt, & carent gloria Dei. Iuſtificamur autem gratis ipſius gratia per redemptionem, quæ eſt in Chriſto Ieſu, quem propoſuit Deus propiciatorem per fidem in ſanguine eius. Initio, ut oſtendat homines non eſſe iuſtos propria mundicie, inquit, Omnes eſſe reos, & carere gloria Dei: id eſt ſapientia & iuſtitia, quam Deus approbat, ſeu ducit eſſe gloriam. Deinde addit quomodo reconcilientur, cum ait, Iuſtificamur: id eſt conſequimur remiſſionem peccatorum, & reputamur iuſti, ſeu accepti gratis, ipſius gratia, id eſt miſericordia gratuita propter Chriſtum, quem propoſuit Deus propiciatorem. Addit autem, Iuſtificamur in ſanguine eius: id eſt, placatur ira Dei per mortem filij, ſed hoc beneficium fide applicari oportet. Statuendum eſt, quod propter hunc propiciatorem, & propter eius mortem tibi uere propicius ſit Deus, non propter tuam dignitatem. Hæc fides eſt fiducia,

quæ pacem et uitam cordibus affert, ut suprà de fide dictum est, & quæ in Christo acquiescit.

Deinde Paulus in 4. cap. instituit confirmationem huius propositionis, et testimonia ac argumenta recenset. Primum testimoniũ sumptum est ex Genesi. ut enim ostendat hanc perpetuam esse ecclesiæ doctrinam, allegat primam concionem de modo iustificationis quæ extat in Mose. Allegat & illum uirum qui proponitur, ut ab ipso cæteri discãt promissiones et uerum cultum Dei: Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam.

Refutantur quorũdam calumniæ.

Sed hic, priusquam cætera Pauli argumenta addo, refutandæ sunt quædam calumniæ eorũ, qui conantur eludere Pauli dicta. Sunt enim multi prophani homines, qui contumeliose exagitant Paulum, & clamitant eum aliena dicta ad suam causam, uel per inscitiam, uel sophisticè detorquere: eamq; ob causam nec scripta, nec autoritatem Pauli magnifaciunt. Sed hæc impia iudicia ex ipsorum inscitia oriuntur. Cum non intelligant exercitia fidei in ueris pauoribus, nihil mirum est non uidere eos, quomodo congruant dicta quæ hic citantur. Et solent homines uel odisse, uel superbe contemnere, quæ non intelligunt. Sed pij sciant apostoli uocem, tanquam uocem Dei de cœlo sonantem audiendam esse. Sciant Paulum nec ludere præstigijs, nec errore falsa dicere, sed intelligere suam causam, & recte explicare. Sciant item, congruere

gruere Pauli doctrinam cum scriptis prophetarum. Discipuli simus apostolorũ, non simus eorum calumniatores.

Porrò aduersarij ut eludant dicta de fide, affingunt interpretationem, ac dicũt synecdochen esse: Fide, scilicet formata, ut ipsi loquuntur: id est, adiunctis cæteris uirtutibus, quæ professioni congruunt. Atq; ita intelligunt, fidem esse noticiam historiæ: & re ipsa sentiunt, hominem non esse iustum fide, sed uirtutibus cæteris. Quod autem hæc synecdoche pugnet cum ipso Paulo, perspicuè ostendi potest. Ideo enim Paulus toties repetit particulam Gratis, ut ostendat nos non consequi reconciliationem propter nostras uirtutes, sed propter mediatorem. Et ideo dicit, Fide, ut iubeat intueri illum mediatorem, ac statuere, quod propter ipsum, nõ propter nostras uirtutes simus filij Dei. Hæc manifeste pugnant cum synecdoche aduersariorum.

Fide nos seruari, an per synecdochen capiendum.

Deinde synecdoche illorum concedit perpetuã dubitationem: places, si satis habes meritorum. Pugnat autem & hæc dubitatio manifeste cum doctrina Pauli: iuxta illud, Iustificati fide pacem habemus. Dubitatio autem affert desperationem, & odium Dei.

Hæc præfati sumus cæteris testimonijs quod in eis expresse contineatur particula exclusiua refutans synecdochen, item mẽtio fidei pugnantis cum dubitatione. Nec nos interpretationem aliquã Pau

lo affingimus, sed retinemus proprietatem sermonis, seu τὸ ῥητὸν, non calumniose aut superstitiose, sed collata perpetua disputatione, collatis omnibus epistolis Pauli, collatis etiam dictis propheticis: denique ueræ ecclesiæ iudicio collato, quæ intelligit doctrinam de remißione peccatorum, & de exercitijs fidei.

Fatentur aduersarij, se à uerbis discedere, quia dicunt Fide, scilicet formata, hoc est non fide, sed cæteris uirtutibus: et iactant se tueri ὁμοούσιον. Sed cum eorum interpretatio haud dubie pugnet cum ipso Paulo, necessariò taxanda & repudianda est. Cùm ab omni uita, tum maximè à doctrina de Deo, remouenda est omnis sophistica. Ideo bona fide retineamus ea quæ tradidit Deus per prophetas & apostolos, ea que dextre & proprie explicemus.

Sophistica a doctrina de Deo maxime remouenda.

Quid autem planius ac simplicius dici potest hac uoce? Etiamsi existere in nobis pœnitentiam oportet, tamen statuendum esse, quod non propter nostras uirtutes, sed propter filium Dei mediatorem recipiamur, & placeamus Deo? Quid hæc uox habet absurdi? Postulat ut adsint uirtutes, & tamen causam reconciliationis transfert in Christum: tribuit Christo debitum honorem, & monstrat pijs firmam consolationem. Econtrà aduersariorum interpretatio multos continet manifestos errores.

Aduersariorum interpretationis duo absurda.

Duo

Duo absurda complectitur. Iubet homines perpetuò dubitare de remißione, & interim ait mereri homines remißionem propria dignitate. Ita detrahitur Christo debitus honos, & conscientiæ relinquuntur in dubitatione, quæ planè est ethnica. Non enim interest inter Paulum & Atticum, si uterque pariter dubitat se à Deo respici & exaudiri. & quidem toties dicunt aduersarij, dubitationem illam non esse peccatum. Præterea renatos dicunt iustos esse propria dignitate, nec peccatum esse caliginem illam interiorem, dubitationes de prouidentia, & de reconciliatione, & contumaciam cordis, quod leuiter timet, non ardenter amat Deum ut debebat, & habet alios multos errantes motus, ac uitiosos affectus. Hæc extenuant: & quidem dicere audent, hæc mala non pugnare cum lege Dei.

Cum igitur synecdoche illa manifestos errores contineat, omissa aduersariorum interpretatione, redeamus ad Paulum, ac τὸ ῥητὸν dextrè teneamus. discamus ab ipso Paulo doctrinam de remißione peccatorum, & de fide, non inuehamus humanas opiniones de nostro. Deprehendemus autem in ipsis Pauli argumentis refutationem illius synecdoches.

Rom. 4. Recitat Paulus argumentum, quod in hac causa præcipuum est, & ex ipsis fontibus sumitur. Si promißio reconciliationis penderet ex

conditione

conditione legis, tanquam ex causa, fieret incerta: Sed oportet hanc promißionem conscientijs nostris certam esse: igitur necesse est gratis promitti remißionem peccatorum & reconciliationem, ac fide accipi, non propter dignitatem nostram.

Maiorem probat Paulus, quia lex iram efficit: id est, cum nemo legi satisfaciat, lex accusat omnes. quare necesse esset conscientias semper dubitare, ac in desperationem ruere, si sentiendum esset, ita demum nos recipi, postquam legi satisfecerimus. Quanquam autem securæ & ociosæ mentes non mouentur hoc argumento, tamen in ueris terroribus agnoscimus nos reos esse. necesse est igitur tenere hanc sententiam de gratuita reconciliatione: sicut Paulus inquit, Ideo ex fide gratis, ut sit firma promißio. Vrget particulam gratis, ut illam ipsam synecdochen refutet. Habes remißionem gratis, nõ propter impletionem legis, ut dicit synecdoche.

Imò dilectio Dei exoriri non potest, nisi prius fide statuas, iram Dei placatam esse: ut Rom. 5. dicitur, Fide per Christum habemus accessum ad Deum. Res ostendit, in hoc argumento synecdochen illam refutari.

Fide non historiæ tantũ noticiã significari.

Obseruabis autem & hoc, quod idem locus docet, fide significari non tantum historiæ noticiam, qualis est in diabolis, sed assensum, quo promißioni credimus: seu fiduciam misericordiæ, quæ in promißione offertur. Iubet enim fide accipi promißionem:

nem: iubet ut statuas, Deum uere uelle tibi ignoscere, te recipere, ac postulare ut hoc credas, & hac fide ipsum inuoces. Talis fides non est tantum historiæ noticia, aut præceptorum, quæ potius ingentes terrores incutit animis, ut recte dicit Iacobus de ea noticia: Dæmones credunt, & contremiscunt. norunt filium Dei, sed non amplectuntur promißionem. Ideo horribili metu iudicij impendentis cruciantur. Ephes. 2. Gratis saluasti estis per fidem, idq; non ex uobis: Dei donum est, nõ ex operibus, ne quis glorietur. Diserte excludit nostram dignitatem, & affirmat fide reconciliatos esse. Non igitur concedendum est, ut sententia deprauetur per illam synecdochen: sed sentire apostolum, quod dicit, statuamus, fide propter Christum nos in gratiã receptos esse. Gal. 2. Scientes, quod non iustificetur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi. Et nos in Christum Iesum credimus, ut iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis.

Dignitatẽ nostrã excludi.

Porro alij alijs cauillationibus eludunt hæc dicta. Quidam aiunt, tantum excludi ceremonias Mosaicas. alij fatentur, detrahi iustificationem operibus non renatorum. Sed hæ cauillationes à sanis, pijs, & amantibus ueritatem facile refutari possunt. Fateri enim sanos necesse est, nec ceremonias, nec moralia opera præcedentia, uel sequentia regenerationem, mereri remißionem peccatorum.

Cauillatiões quorundam.

Postremò

Postremò cum congeruntur dicta de fide plurima, Iustificati fide pacem habemus: item, Corde creditur ad iustitiam, &c. hæc & similia aduersarij omnia contendunt improprie & incircunspecte dici, & affingunt ex humano iudicio interpretationem. Nos uero collatis omnibus membris Paulinæ disputationis, & testimonijs prophetarum, iudicamus Paulum sensisse quod dicit, Fide homines iustos reputari: hoc est, propter Christum mediatorem accipere remißionem peccatorum, & reconciliationem fiducia misericordiæ propter ipsum promissæ, non propter nostram dignitatem. Deinde ut hæc sint planiora, docemus etiam, cum hoc modo corda sustentantur uoce Euangelij, & fide eriguntur, concipere ea spiritum sanctum, sicut Paulus inquit Gal. 3. Vt promißionem spiritus accipiamus per fidem. Non igitur de aliqua ociosa noticia loquimur: & errant imperiti, qui existimant remißionem peccatorũ contingere ociosis, sine aliquo animi motu, sine certamine, sine fiducia consolante animum.

Regeneratio quid.

Cum autem spiritus sanctus in illa consolatione nouos motus & nouam uitam afferat, dicitur hæc conuersio, regeneratio. Ioan. 3. Et sequi nouam obedientiam necesse est, ut postea dicam.

Et cum conscientia quærit remißionem peccatorum, seponantur quæstiones de prædestinatione. Nam ut prædicatio pœnitẽtiæ ad omnes pertinet:

ita

ita ꝓmissio gratiæ est uniuersalis, & omnib. offert reconciliationē. Ac prodest hoc loco habere in cōspectu aliquas uniuersales sententias, ut nos uere in illas includamus, sciamus uere nobis quoq; Deum uelle ignoscere, nos exaudire & recipere.

Matth. 11. Venite ad me omnes qui laboratis. Ioannis 3. Vt omnis qui credit in eum, non pereat. Act. 10. Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius, omnes qui credunt in eum. Act. 13. In hoc omnis qui credit, iustificatur. Rom. 3. Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes. Hic repetita est particula uniuersalis, ut sciamus eam scribenti non excidisse casu. Rom. 10. Omnis qui credit in illum, non confundetur. Non est enim discrimen Iudæi & Græci. nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant eum. Omnis enim qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

Sententiæ aliquot uniuersales tenēdæ.

Omnis, particula.

Conclusit Deus omnes sub inobedientia, ut omnium misereatur. Sic intelligatur & dictum, Deus uult omnes homines saluos fieri. Nec uero de uoluntate Dei secus iudicandū est, quàm docet Euangelium: quod ideo ex sinu æterni patris prolatum est, ut certò nobis uoluntas Dei patefieret.

Euangelium cur e sinu patris prolatū.

Deinde diligentissime consideremus, hoc uniuersale mandatum Dei esse, ut omnes audiant filium: iuxta illud, HVNC AVDITE.

& credant

& credant promißionibus Dei. Hæc si quis expendet, intelliget salutarem doctrinam & consolationem pijs proponi.

De libero arbitrio aliàs dictũ est. Cum in cõuersione exordiendũ sit à uerbo Dei, certe id audiendum est: & cum uerbo Dei efficax est spiritus sanctus, erigens & adiuuans corda, cũ fide nos sustentamus. Nec ociosi indulgeamus diffidẽtiæ, aut alijs uitijs contra conscientiam: nec conturbemus spiritum sanctũ, sed assentiamur uerbo Dei, et obsequamur spiritui sancto. In hac lucta sentiemus uoluntatem repugnantẽ diffidentiæ et alijs uitijs, nõ esse ociosam. Hoc ipsum monet Paulus in quiẽs 2. Cor. 6. Adhortamur, ne frustra gratiam Dei accipiatis. Vult audiri Euangelium, uult nos assentiri & obsequi, non indulgere contra conscientiã impietati. Præterea Lucæ 11. dicitur, Dabit spiritum sanctũ petentibus. non inquit aspernantibus, conturbantibus, et repugnantibus Vult igitur, luctari nos cũ infirmitate nostra, uult nos agnoscere peccata, & quærere liberationem, non retinere ea contra conscientiam. non igitur est ociosa uoluntas.

Exposui doctrinã Euangelij de remissione peccatorũ, & de reconciliatione, seu iustificatione uerè, & quanta potui proprietate. Nec dubito hanc ipsam esse sententiam eruditiorũ patrũ, etiamsi qui interdũ incõmode loquuntur. Nihil intricati, nihil perplexi, nullæ insidiæ, nulla sophistica est in hac senten-

Patrum eruditiorum sententia.

ſententia, quam recenſui, aut in explicatione noſtra. Quid enim ſimplicius dici poteſt, quàm conſequi hominem remißionem & reconciliationem propter Chriſtum mediatorem fide, id eſt fiducia promiſſæ miſericordiæ, propter ipſum, et non propter uirtutes humanas? Hæc ſententia facile intelligi & iudicari poteſt ab omnibus pijs mentibus, in ueris exercitijs pœnitentiæ, & in quotidiana inuocatione. quæ profectò fieri non poteſt, niſi fides intueatur mediatorem, propter quem exaudimur. Ideoq; ad eccleſiæ iudicium prouoco, hoc eſt ad pios, eruditos, & intelligentes exercitia pœnitentiæ & inuocationis.

DE BONIS OPERIBVS.

POſtquam expoſita eſt doctrina de reconciliatione & de fide, neceſſe eſt addi doctrinam de bonis operibus, ſeu de noua obedientia. Planè igitur & clarè dico: Obedientia noſtra, hoc eſt iuſtitia bonæ conſcientiæ, ſeu operum, quæ Deus nobis præcepit, neceſſariò ſequi reconciliationem debet. Chriſtus enim clare præcipit de pœnitentia: & Paulus inquit, Debitores ſumus ne ſecundum carnem uiuamus. 1. Corinth. 6. Ne errate, fornicatores, adulteri, idololatræ, fures, &cæt. non poßidebunt regnum Dei. 1. Ioannis 3. Nemo ſeducat uos, Qui facit iuſtitiam, iuſtus eſt: qui facit peccatum, ex diabolo eſt. Ad hoc apparuit filius Dei, ut deſtruat opera diaboli. Regeneramur

Operũ iuſtitiam neceſſario recõciliationẽ ſequi.

igitur in reconciliatione, ut noua obedientia in nobis inchoetur.

Sicut & ad Ephesios scriptum est: Ipsius opus sumus, conditi per Christum Iesum ad opera bona, quæ præparauit Deus, ut in eis ambulemus. Continet enim hæc sententia & doctrinam necessariam, & consolationē. Primum enim de necessitate concionatur, cum ait, Nos *iterum conditos esse ad bona opera: deinde consolatio est, quod inquit,* Deum *præparare in ecclesia bona opera. ut in Samuele,* Dauide, *Esaia, Ieremia, & similibus admirabilia opera præparauit, per quæ & uocat, & regit, & conseruat ecclesiam. & ut alibi dicitur, Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis: ita hic Paulus ait, Præparari à Deo bona opera, id est non solum mandari, ordinari, & inchoari, sed etiam adiuuari, & stabiliri. Etsi luctatur ecclesia cum magnis difficultatibus, ut ostendunt Ieremiæ, Pauli, & similium afflictiones: tamen res magnas gerit, & salutares alijs, etiamsi mundus magna ex parte eas non intelligit. Sed nos intelligere uocationem nostram debemus, ut opera præparata à Deo faciamus. Sunt autem de bonis operibus hæ quinq; præcipuè quæstiones:*

Quæstiones de bonis operibus.

1 *Quæ opera sint facienda.*
2 *Quomodo fieri possint.*
3 *Quomodo placeant.*
4 *Cur facienda sint.*

5 *Quod*

§ Quod sit discrimen peccatorũ, cum necesse sit fateri, quod in hac uita maneant peccata in sanctis.

DE PRIMA QVAESTIONE.

Quæ opera sunt facienda?

Eã quæ nobis præcepta sunt in uerbo Dei, & summa cõprehensa est in Decalogo. De quo sciendum est, non tantũ externa opera Decalogi facienda esse, quæ etiam ab impijs utcunq; simulari possunt, sed inchoandam esse interiorem obedientiam. Sunt autem opera interiora, quæ ad primum præceptum pertinent, Credere uerbo Dei, timere Deum, confidere Deo. Timor conspicitur in contritione, fides magis conspicitur cum erigit perterrefactos. Sed hæ uirtutes in tota uita durare & exerceri debent. Et fides, quæ statuit iam nos à Deo receptos esse, quia agnoscit bonitatẽ Dei erga nos, parit dilectionem Dei, qua subijcimus nos uoluntati Dei. Deinde sequuntur cætera bona opera, iuxta omnia præcepta.

Opera facienda quæ.

Interiora opera.

Aduersarij uideri uolunt doctrinam operum præclare tradere, cum plerunque tantum de externa hypocrisi dicant, aut de humanis ceremonijs: opera uero primæ tabulæ, & fontem bonorum operum ignorant, & obruunt. Nihil dicunt de fide, quæ est fiducia misericordiæ & gratuitæ reconciliationis, necessaria in omni inuocatione. Sublata autem hac fide, uincit dubitatio, quæ aut contemnit Deum, aut fugit iratum, & non uere inuocat. Porro hanc

Aduersariorum traditio de operibus.

rò hanc dubitationē hypocritæ & approbant, & confirmant: negant fidem intelligendam esse fiduciam misericordiæ Dei, *sed tantum significare noticiam qualis est diabolis.*

Profectò dolendum est, ita deprauari doctrinam prophetarum & apostolorum: ac potius acerbissimi cruciatus perferendi sunt, quàm cōcedendum in his dictis, fidem non significare fiduciam misericordiæ, Credidit Abraham Deo, *&c. item,* Iustificati fide pacem habemus. *item,* Per Christum habemus accessum fide. *item,* Nunc autem uiuo in fide filij Dei. *Non sinamus eludi & deprauari hæc dicta, sed certò sciamus ea cōcionari nobis de fiducia misericordiæ: & in omni inuocatione discamus, ad* Deum *accedendum esse fiducia filij ipsius, nec recipi nos propter nostram dignitatem.*

Fides præcipuum opus bonum.

Est igitur præcipuum opus bonum, hæc ipsa fides, seu fiducia misericordiæ, exercenda in omnib. uitæ periculis, & in omni inuocatione. Dauid *dimicaturus, credit se* Deo *placere propter promissionem: & quia scit se uocatum esse ad hanc obedientiam, in sua functione obtemperat, petit & expectat à* Deo *gubernationem periculorum.* Hic interior cultus *discernit ueram ecclesiam* Dei *à reliqua multitudine.* Viuit honeste Cicero, *bene mereretur de toto genere humano in gubernatione reipublicæ, imò intelligit etiam* Deum *esse unā quandam æternam mentem, causam boni, ut definiuit*

Plato:

Plato: & simulacra illa quæ uulgus colebat, nihil habere numinis. sed tamẽ postea de prouidentia obruitur mens Ciceronis dubitatione, quia ignorat promißiones Dei, dubitat se & alios exaudiri, ac iuuari ab eo, præsertim in calamitatibus, in quibus etiam irascitur Deo, deserenti. Talis est & Saul.

Interest igitur inter Ciceronem & Ieremiam. Ieremias seruit suæ reipublicæ, sed huic operi præ lucet fides. Statuit Ieremias se Deo placere & exaudiri, ac seruari à Deo etiamsi uidet se ingenti mole calamitatum obrui, deleri patriam, ciues dißipari, multos manifesto beneficio diuino seruatos deficere à Deo, grassari inter se mutuis cædibus, postremò & sese mactari. Talia spectacula Ciceroni obiecta, prorsus merserunt eum in tenebras, & infinitã dubitationem. Nec potest humana mens sine fide aliud cogitare, quàm quod apud Lucanum dicitur:

Fidei consolatio summa.

An ne nihil positũ est, sed sors incerta uagatur,
Fertq; refertq; uices, & habẽt mortalia casum?

Sed tales dubitationes uicit Ieremias, & ingenti constantia sensit se Deo placere, & hac fide petijt & expectauit bonos euẽtus suæ gubernationis, qui post annos 70. secuti sunt.

De hoc interiore cultu præcipit Christus, inquiens, Veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & ueritate: id est, spiritualibus & ueris motibus, timore, pœnitentia, fide & inuocatione, & similibus. Et hunc cultũ uocat Paulus rationalẽ, λογικὸν

Cultus interior, uerus.

Rationalis.

uidelicet in quo mens intelligit Deum, agnoscit ira Dei, & rursus fide se sustentat. & quidem fides intuetur filium Dei, & agnoscit nos propter Christũ mediatorem recipi à Deo. De hoc cultu interiore & Esaias concionatur, taxans hypocritas, qui putabant cultum esse externam disciplinam & ceremonias templi. Sic igitur inquit: Hæc dicit Dominus, Ad quem respiciam? ad afflictum & contritum spiritu, & trementem sermones meos. Ita & Psalmus 49. taxat superstitionem externorũ cultuum, & flagitat interiores cultus, & ueram inuocationem: Inuoca me in die tribulationis, &c.

Hæc satis sit breuiter monuisse de prima quæstione, & de interiore cultu. Iam cum tanta sit infirmitas humanæ mentis, tanta dubitatio, cum hæc infirma natura hominum onerata sit ingenti mole calamitatum, quæri mox solet, quomodo poßimus præstare ueros cultus.

DE SECVNDA QVAESTIONE.

Quomodo poßint fieri bona opera.

Non indulgendum est ignauiæ humanæ, sed sæpe dixi externos mores humana diligentia & humanis uiribus utcunq; regi posse, & Deum postulare hanc diligentiam: ut scriptum est, Lex est iniustis posita. Item, Ne contristetis spiritum sanctum. Sed interior obedientia, non potest inchoari sine agnitione Euangelij, et sine spiritu sancto. Primum enim dilectio Dei existere non potest, nisi prius cognita

Obedientia interior quo modo inchoanda.

dita uoce Euangelij de remißione. Mens ignara reconciliationis aut contemnit Deum, aut fugit iratum. Ideo non potest inchoari dilectio, nisi prius audita uoce Euangelij de reconciliatione. Hæc manifestißima sunt. Vt igitur dilectio oriatur, necesse est præcedere fidem, hoc est fiduciam misericordiæ, de qua diximus.

Iam & hoc sciendũ est, cum fide eriguntur perterrefactæ mentes, simul datur spiritus sanctus, qui excitat nouos motus in corde, congruẽtes legi Dei. & sic dari spiritum sanctũ, clare docet Paulus Galat. 3. Vt promißionem spiritus accipiamus per fidem. & hanc ipsam donationem, & præcipuos effectus spiritus sancti, dulcißimis uerbis describit Zachar. cap. 2. cum ait, Effundam super domum Dauid spiritum gratiæ, & precum. Vocat spiritũ gratiæ, eo quod testificatur in cordibus nostris, quod Deus sit nobis propicius, cum uidelicet mouet corda, ut promißioni assentiamur, & statuamus nos à Deo recipi. Deinde cũ agnouimus misericordiam Dei, inuocamus, diligimus, et subijcimus nos ei. Nominat igitur postea spiritum precum. Complexus est igitur præcipuos cultus, qui sunt fontes uniuersæ obedientiæ, fidem & inuocationem.

Spiritum sanctum dari, cũ fide.

Spiritus gratiæ & precũ.

Cultus præcipui, fides & inuocatio.

Sumamus aũt ex hoc dicto & doctrinam, & adhortationem. Meminerimus in hoc ipso dicto nobis præcipi, ut hos cultus præstemus, ut credamus Deo, & inuocemus eum. Excutitur ergo & contri

statur spiritus sanctus, extincta fide, & conturbata inuocatione per lapsus malæ conscientiæ.

Diaboli insidiæ.

Post lapsum humani generis secuta est ingẽs infirmitas, & accedunt insidiæ diaboli, qui odio Dei grassatur in genus humanum: studet augere aduersus Deũ contumaciã, contumelias, blasphemias, impellit ad uaria peccata imbecillem hominum naturam, incitat praua ingenia ad fingendas opiniones contra uerbum Dei, dissipat ecclesiam & regna, et miscet orbem terrarum iniustis bellis: pellit ecclesiam ex hospitijs suis, ut eam dissipet ac deleat. Ita primum incendit Cain liuore & odio fratris: eaq; cædes non solum ipsum Habel, sed etiam parentes luctu interfecisset, nisi diuinitus sustentati fuissent.

Miserabiles summorũ uirorũ exitus.

Hæc exempla tristissimorum casuum in toto genere humano quotidiana sunt. Quàm miserabiles exitus fuerunt summorum uirorum, Saul, Ionathæ, Hectoris, Priami, Achillis, Aiacis, Pompeij, Cæsaris, & innumerabiliũ aliorum. Deniq; notæ sunt querelæ de inconstantia fortunæ, de subitis ruinis florentis fortunæ: Nescis quid serus uesper uehat: Et subito casu, quæ ualuere, ruunt.

Diaboli adversus ecclesiam oppugnatio.

Quanquam igitur uniuersum genus humanum in perpetuis periculis uersatur, tamen ecclesia multo durius concutitur, quia diabolus uehementius eam oppugnat: sicut statim in Genesi dictum est, Serpens mordebit calcaneum eius. Sicut uenenato morsu non exiguum uulnus inflixit Dauidi, ita singulis

gulis insidiatur tanquam leo rugiens, uagabundus, & quærens quem deuoret. Quanta sæuitia grassatus est in ecclesiam, postquam Mahometicus furor creuit annos iam nongentos, quæ ruinæ ecclesiarum secutæ sunt? quæ iam est regnorum species in tantis regum dissensionibus? quid aliud cogitari potest, quàm breui Turcas reliqua Europa potituros esse?

Mahometicus & Turcarum furor.

Quum igitur res ostendat grassari diabolum, & insidiari nobis, & manifesta sit infirmitas humanæ naturæ, opponamus auxilium nobis ostensum in Euangelio: Quod nam?

Diaboli insultibus quibus auxilius occurrendum.

I. Pollicetur filius Dei seipsum nobis affuturum esse, & depulsurum diaboli sæuitiam. Ideo inquit Ioannes: Ad hoc apparuit filius Dei, ut destruat opera diaboli, peccatum, mortem, blasphemias, dissipationes, quas molitur diabolus. Sic seruati sunt Adam & Eua in luctu, intuentes in promissionem, fide se sustentarunt, & petiuerunt à Deo aliam sobolem, per quam propagaretur uera doctrina, etc. Et protexit eos filius Dei aduersus diabolum, & spiritu sancto erexit mœstas mentes. Sic Iacob inquit de filio Dei: Angelus qui me eripuit ex cũctis malis, benedicat pueris istis. Nã hæc propria sunt filij Dei officia, benedicere et liberare à cunctis malis, ab ira Dei, à morte æterna, & pœnis alijs iram Dei comitantibus. Et apud Esaiam uocatur Christus Emanuel, id est nobiscum Deus: quod nobis

Filii Dei propria officia quæ.

Emanuel.

adsit opitulator. Excubat igitur pro nobis, & depellit diabolum.

Præterea effundit spiritum sanctum in corda inuocantium. Ideo dicitur Ioannis 14. *Non relinquam uos orphanos, si quid petetis in nomine meo faciam. & ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit uobis, spiritum ueritatis, &c. Hæc auxilia reuera experiemur, si aduersabimur prauis affectibus, & insidijs diaboli. & in his certaminibus inuocabimus Deum, fiducia filij mediatoris. sicut ipse nominatim inquit: Si quid petetis in nomine meo.*

In omni inuocatione duo statuēda per fidem.

Oportet enim discrimen esse inter inuocationē ueram, seu populi Dei: & inuocationem Iudaicā, seu Turcicam. Duo in omni inuocatione fides initiò statuat: quòd hunc æternum Deum esse credas & inuoces, qui est Pater Domini nostri Iesu Christi, pro nobis crucifixi & resuscitati: deinde quòd propter hunc mediatorem uere audiantur & recipiantur tuæ preces. Hæc diligenter obseruent pij. nam hæc inuocatio præcipuè facit discrimen inter ecclesiam & gentes, pugnantes cum Euangelio.

Hæc doctrina de secunda quæstione semper sit in conspectu, Sciamus uere nobis esse adiutorem & defensorem filium Dei: sicut et Paulus inquit, affuisse eum populo in deserto. Et sciamus uere dari spiritum sanctum inuocantibus: sicut scriptum est,

Ascendit,

Ascendit, dedit dona hominibus. Sic regnat, ut dona sua, iustitiam, uitam, consilium, gubernationē, successus, & alia bona impertiat. Et ut sic de auxilio Dei sentiamus, confirmemus nos testimonijs Euangelij & discutiamus tenebras humanæ mentis, quæ fingit Deum ociosum esse, non curare singulos: ut Homerus fingit, Iouem quæsitum in cœlo, abijsse ad conuiuium in Aethiopiam. Hæc deliramenta significāt, quales sint humanæ cogitationes de Deo. quas ideo recensui, ut extirpentur, & accendatur uera agnitio Dei, uere agnoscamus iram Dei, & misericordiam.

Humane mentis de Deo cogitatio.

DE III. QVAESTIONE.

Quomodo placent Deo bona opera?

Constat pias mentes angi, & optare ut placeat obedientia Deo. Sed in tanta infirmitate nostra uident esse mutilam, impeditam, imperfectam, contaminatam. Sicut Paulus inquit, Non quod uolo bonum hoc facio. Quærunt igitur quomodo placeant Deo.

Aliter autem iudicant hypocritæ, aliter anxiæ & pauidæ mentes. Hypocritæ putant se legi satisfacere, se iustos, id est acceptos Deo esse propter propriam dignitatē, seu legis impletionem: ut pharisæus Lucæ 18. Ac semper aliqui tales sunt, qui admirantur suas uirtutes, sibi sapientiam & iustitiam prolixe tribuunt, præsertim in rebus secundis & florentibus, quas consilio suo regere se existimant,

Hypocritarū philautia.

existimant, & arbitrantur se uirtutum & diligentiæ suæ fructum capere diuinitus, cum sunt res tranquillæ. Ideo & propter sapientiam ac iustitiam se cæteris anteferunt. ut Nabuchodonosor magnis rebus gestis, inquit: Hæc est illa Babylon, hoc est regnum mea uirtute constitutum. Sic & Saul cogitabat sua uirtute regnum Israël constitutum esse: cum agnoscere deberet, & hanc uirtutem & successus Dei beneficia fuisse, & se non potuisse res tantas gubernare, aut gerere: ac Deo in timore seruiendũ esse, ne ab eo desereretur. Sed factus confidentior propter successus, sumit sibi licentiam grassandi in cæteros, interficit sacerdotes, &c. Hæc imago hypocritarum proponitur. nec pauci sunt tales, securi, placentes sibi propter suas dotes, applaudentes propriæ sapientiæ, extenuãtes doctrinam diuinã, & ex sublimi deridentes Euãgelium, arte, fraude, uiprementes eam partem cui sunt infesti: prætexentes etiam honestos titulos, quia iactitant dimicare se de gloria Dei, de ueritate, se esse constantes ecclesiæ ciues, se esse membra populi Dei, quia propugnent ordinariam potestatem, longi temporis consensum. Tales erant pontifices, qui aduersabantur apostolis: tales uidimus & ipsi multos his annis, Vuicelium, & similes.

Vuicelius.

Pauidarum mentium cuiusmodi de se iudicium.

Sed alij sunt pauidi, qui agnoscunt imbecillitatem, & luctantur cum desperatione. ut Petrus consternatus inquit, Lucæ 5. Egredere à me Domine.

Vtrunque

Vtrunque igitur hoc loco agendum est, arrogantia taxanda, & pauidis uera consolatio monstranda est.

Primùm uero hoc constituendum est, & si in renatis necesse est esse inchoatam obedientiam, & iustitiam bonæ conscientiæ, tamen adhuc manent in eis peccata, scilicet morbi nobiscum nascentes, dubitationes & ignorantiæ multæ. item, quod non tantum timent Deum, quantum debemus: nec ita ardent dilectione Dei, ut lex præcipit. Multa item sunt actualia, multæ flammæ illicitæ amoris, odij, cupiditatis, uindictæ, inuidentiæ, æmulationũ, auariciæ: multi lapsus in uocatione, insignes negligentiæ, acres indignationes aduersus Deum in afflictionibus: sæpe humana præsidia, honesta specie quæruntur, sed tamen ex diffidentia Dei. sæpe suscipiuntur res non necessariæ extra uocationem, fiducia propriæ sapientiæ aut potentiæ: ut Iosias bellum nõ necessarium aduersus Aegyptios mouit.

In renatis adhuc manere peccata, & quæ.

Deniq; moles peccati hærens etiam in renatis, longe maior est quàm ut comprehendi cogitatione ullius hominis possit. Nec putemus leue dictũ esse, Delicta quis intelligit? Longum autem esset enumerare species peccatorum, quæ manẽt in sanctis. Sed Paulus in summa complexus est, Rom. 7. cum de interiore contumacia aduersus omnia præcepta loquitur. Sed superbi hypocritæ hæc arcana peccata non intelligunt: imò monachi docent, dubitationes

Monachos temere sanctorũ peccata excusare.

illas

illas de prouidentia, de ira Dei, de misericordia, & affectus uitiosos nisi accedat consensus, nõ esse peccata: nec tantum de uoce disputant, sed de re, negãt hæc uitia esse res pugnantes cum lege Dei. Hæc extenuãtio falsa est, et contumeliosa contra legem Dei, & tenebras inducit doctrinæ de gratia & de iustitia fidei: & confirmat persuasionem falsam, quod renati satisfaciant legi Dei.

Vt igitur arrogantia taxetur, colligam testimonia, quæ ostendunt renatos in hac uita non satisfacere legi Dei, & manere in hac natura mortali peccatum.

Contra arrogantiam testimonia, quod etiam renati nõ satisfaciãt legi Dei.

Psalm. 143. Non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens.

1. Ioannis 1. Si dicimus quòd peccatum non habeamus, nos ipsos seducimus, & ueritas non est in nobis.

Psal. 18. Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me, & ab alienis parce seruo tuo. Rom. *7. Video aliã legem in mẽbris meis, quæ repugnat legi mentis meæ, et captiuum me facit legi peccati, quæ est in membris meis. Etsi autem sophistæ eludunt hunc locum, & dicunt metalepsin esse in uocabulo peccati, ac significari pœnam peccati, pronitatem ortam ex lapsu primorum parentum: tamen Paulus ipse refutat hanc elusionem, cum definit hoc ipsum peccatum, & dicit esse malum in membris*

membris nostris pugnans cum lege Dei.

Porrò de hoc ipso articulo disserimus, an uitium reliquum in natura sit res pugnans cum lege Dei. Humana iudicia extenuant hanc deprauationem: sed Paulus illustribus uerbis usus est, ad significandam atrocitatem rei. Militat, inquit, in membris illa deprauatio, & grassatur hostili more aduersus legem mentis: confirmat uel securitatem carnalem, uel iniustam diffidentiam. Inflat animum admiratione suarum uirtutũ, & arrogantia. Incendit libidines, odia, cupiditatem uindictæ incitat ad quærẽda incõcessa præsidia, deniq; captiuum rapit, quia diffidentes animos concutit terroribus, et solicitat ad desperationem, ad fugiendum Deum. Hæc non sunt leuia mala, ut humana philosophia existimat, sed durissime excruciant sanctos: ut Moses ad petram languefactus & consternatus est, subita trepidatione & dubitatione. Lapsus est & Dauid, cum numerari populũ iuberet: uel humana superbia elatus, ut ostenderet regnum creuisse: uel humano consilio sine mandato Dei, nouam in regno ordinationem facturus.

Naturæ deprauatio an peccatum.

Matth. 6. docet sanctos orare, Remitte nobis debita nostra. Adsunt igitur peccata in hac tota uita, quorũ petenda est cõdonatio. Idem docet cum ait: Cum feceritis omnia, dicite, Serui inutiles sumus.

1. Corin. 4. Nihil mihi conscius sum, sed in hoc nõ iustificatus sum. Docet, opus esse iustitia bonæ conscien-

conscientiæ. sed tamen inquit, Hæc nondum est res propter quam certum sit me habere remißionem peccatorum, & me Deo reconciliatum esse, sed recipit me Deus propter filium mediatorem fide.

Psal. 130. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? Hac uoce agnoscit peccatum adesse, & non extenuat: sed agnoscit tantam esse magnitudinem iræ Dei, ut sustineri non posset, nisi Deus eam mitigaret sua immensa misericordia propter filium. Nam humana natura non potest sustinere iram Dei, & iustas pœnas. sicut & Ezechias fatetur, Sicut leo contriuit omnia ossa mea. Et Iob 9. Deus cuius iræ nemo resistere potest.

Piorum consolatio.

Quanquam igitur adsunt peccata, & pij aliquo modo agnoscunt iram, tamen credunt se placere Deo propter promissam misericordiam, & hac se consolatione sustentant. sicut idem Psalm. dicit, Sustinuit anima mea in uerbo eius, sperauit anima mea in Domino: Quoniam apud Dominum misericordia est.

Psalm. 32. Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei: Pro hoc orabit ad te omnis sanctus. Clare dicit, sanctos petere remißionem peccatorum.

Exod. 34. Coram te innocens non est innocens: id est, etiamsi quis humano iudicio argui non potest, tamen tu potes eum accusare. Daniel 9.

Tibi

Tibi Domine iustitia, nobis autem confusio. id est, agnoscimus te iustum esse, ac nos iuste puniri: tua est autem, Domine Deus noster, misericordia. Precamur ergo non propter iustitiā nostram, sed propter miserationes tuas multas, exaudi nos propter Dominum, id est promissum mediatorem. Hic locus illustre testimonium est consensus prophetici & apostolici. Prorsus idem docet Daniel, quod Paulus tam copiose disputat: Statuendum esse, quod natura hominum sit uitiosa, & non satisfaciat legi, sed quod uere recipiamur à Deo per misericordiam, propter promissum Dominum. Nam et Daniel nominatim addit, propter Dominum. Talia testimonia conferamus ad Paulum, ut uideamus unam & perpetuam esse sententiam catholicæ ecclesiæ Dei, patrum, prophetarū, Christi, apostolorum. et hunc consensum amplectamur, nec ab eo discedamus, etiamsi qua turba recentium monachorū diuersum tradidit, quæ male dilutam philosophiam miscuit doctrinæ Euangelij.

Consensus prophetici & apostolici testimonium.

1. Cor. 1. Qui gloriatur, in Domino glorietur. id est, non possumus gloriari, quod simus sine peccato, sed gloriemur in Domino, uidelicet promittente misericordiam. Sicut & aliàs dicitur: Conclusit omnes sub peccatū, ut omnium misereatur. Item Rom. 3. Diximus omnes sub peccato esse. Et additur aliquanto post asseueratio, Vt omne os obturetur, & reus fiat totus mundus Deo. Toties repetit

uniuersalem ut nihil dubiũ sit accusare eum omnes. Agnoscamus igitur imbecillitatẽ nostram, & fateamur etiam in renatis esse peccata, scilicet deprauationẽ naturæ, & uitiosos affectus plurimos: & expauescamus agnitione iræ Dei aduersus hæc mala, & doleamus in nobis adhuc esse tantũ uitiorũ contra uoluntatẽ Dei, ac crescat in nobis uera pœnitentia, et agnitio imbecillitatis excutiat arrogantiam, subijciat nos Deo, hortetur ad timorem Dei, ad implorandam misericordiam, et petendum auxilium.

Postquam uero taxata est arrogantia, rursus etiam piæ mentes docendæ sunt de fide, ne ruant in desperationem. Hæ docendæ sunt, quomodo placeat inchoata obedientia. In hoc loco semper hæc tria coniungamus.

Desperationi quomodo mendũ in pio rũ mentibus.

Primùm statuat renatus, se reconciliatũ esse Deo fide propter filium Dei: seu, ut sæpe dicitur, recipi personam propter filium Dei, fide, gratis.

Secundò, agnoscat in hac uita manere infirmitatem, & peccata in renatis: ac uere doleat, se adhuc habere caliginem, prauitatem, ἀταξίαν, uitiosos affectus contra legem Dei.

Tertiò, & tamen statuat oportere inchoari obedientiam & iustitiam bonæ conscientiæ: & hanc quanquam procul abest à perfectione legis, tamen in reconciliatis placere Deo, propter filium mediatorem, qui nostram inuocationem & nostros cultus perfert ad patrem, et condonat infirmitatem. Ita

propter

propter Christum primùm reconciliatur persona, postea & opera recipiuntur, & fides in utroq; luceat. Ideo Petrus inquit: Offerte hostias spirituales, acceptas Deo per Iesum Christum.

Hæc tria quotidie in nostris operibus cogitemus. Nec enim somniandum est, Deo non esse curæ bona opera: imò & curat, & postulat obedientiã, & horribilibus pœnis, æternis & præsentibus, punit contumaciam, quæ fit contra conscientiam. Necesse est igitur habere iustitiam bonæ conscientiæ, & scire quomodo Deo placeat. Nam labefactata seu dubitante conscientia, non potest Deus inuocari. Hæc diligenter inculcanda sunt animis. nam in his exercitijs lucet fides, & crescit agnitio uera Dei, & nouitas spiritualis.

Bona opera placere Deo.

Dupliciter autem fides exercetur in operibus: primũ statuens, quod placeat obedientia, ut ante dixi: deinde & auxiliũ petens. ut Dauid scit gubernationem esse rem impeditã et periculosam, sed credit Deo placere suos labores propter promissã misericordiam. deinde etiam auxilium petit, & laborat in defensione populi, et regendis moribus ciuiũ quantũ potest. Nec dubium est, pijs mentibus hanc admonitionem gratam esse: quæ cum studeant Deo obedire, tamen agnoscunt naturæ caliginem, offensiones uarias. & has ita deplorant, ut penè ruant in desperationem. Quid hic dulcius dici potest hac uoce Pauli? Nulla nunc condemnatio his qui in

Fidem dupliciter exerceri in operibus.

Cõsolationis testimonia.

Christo Iesu ambulant. id est, etsi renati non sunt sine peccato, tamen Deus eos recipit, & iustos pronunciauit propter filium, credentes: deinde recipit & obedientiam eorum, propter filium.

Sic & ad Colossenses dicit, In Christo consummati estis: id est, etiamsi renati nondum satisfaciũt legi, tamen sunt iusti, & placent Deo propter filium. Hic agnoscamus & celebremus amplitudinẽ misericordiæ Dei, quod uidelicet in reconciliatis hanc exiguam, imperfectam, sordidam, et multis affectibus uitiosis contaminatam obedientiam tamen recipit, non quidem propter dignitatem uirtutum nostrarum, sed propter filium Dei.

Rom. 6. Non estis sub lege, sed sub gratia. Ibi hoc ipsum quæritur, An placeat obedientia, cum legi non satisfaciat? Respondet Paulus, placere, qa non simus sub lege, id est non damnati lege: sed sub gratia, id est reconciliati, seu recepti in gratiam.

Rom. 8. Quis condemnabit? Christus pro nobis mortuus est, & resurrexit, qui est ad dextram Dei, & pro nobis interpellat. id est, placent sancti propter interpellantem Christum. Roman. 3. Legem stabilimus per fidem. Breue dictum est, sed hoc ipsum docet, quod hic dicimus. Nec inchoari obedientia potest, nec placet, nisi fides accedat, quæ statuit placere personam & inchoatam obedientiam propter mediatorem. Ita inquit: Stabilimus legem, non tollimus obedientiã, sed postulamus, ac retinemus: ac ut

Placere sanctos Deo, sed propter Christum.

ac ut retineatur, docemus quomodo præstari possit, & quomodo placeat.

Postquam dictum est, quomodo placeat hæc obedientia, quam experimur omnes procul abesse à perfectione legis: deinde addantur testimonia, quæ clare dicunt, Placere Deo sanctorum opera, siue inchoatam obedientiam. Et his dictis studium bene operandi accendamus, ac simul nos de immensa misericordia Dei admoneamus, qui non solum approbat, sed etiam ornat honore ac præmijs hanc sordidam obedientiam. Aspiciamus enim nos ipsi & cogitemus quàm rara sit excellens uirtus. simulacra sunt quædam uirtutum qualiacunq; in hominibus tenuia & fugacia, quæ nequaquam satisfaciunt legi Dei, requirenti longe maiorem lucem & ordinem in natura hominis. & tamen hæc simulacra recipiuntur, ut dictum est, propter filium pro nobis assidue interpellantem. Ideo Roman. 10. dicitur: Corde credimus ad iustitiam, ore fit confessio ad salutem. Cum postulat confessionem, uult totam uitam esse confessionem. Quia uniuersa uita eò dirigenda est, ut celebret Deum, ostendat quid profiteamur, & ornet Euangelium, sicut dictum est, Luceat lux uestra. Vt princeps ostendat quid sentiat, inuocet Deum in periculis: ostendat se ideo præstare obedientiam, ut Deo seruiat: aboleat impios cultus, ut extent signa confessionis. Sic sua cuiusq; uocatio habeat signa cõfessionis. Scholasticus osten

Sanctorũ opera placere Deo.

Vitam Christianorum totam esse confessionem debere.

Confessionis signa.

dat suam sententiam, inuocet Deum in omni cursu uitæ plenæ periculorũ, refutet impias opiniones: & in regendis moribus ostendat se ideo præstare obedientiam, ut Deo seruiat, ut ornet Euangelium. Et quidem uita hominum ita consociata est, ut in conuersatione & communicatione officiorum luceat confessio.

Cur cõfessio ad salutẽ fieri dicta.

Sed cur dicit, Confessio fit ad salutem? Breuis est responsio: Etiamsi fide propter Christum sumus iusti, id est accepti ad uitam æternam, tamen sequi necesse est hanc nouitatem. hanc uult adesse cum ait, Fit confissio ad salutem. Ita inquit 2. Corinth. 5. Superindui desiderantes, si tamen induti, & non nudi reperiemur. id est, oportet in hac uita fieri conuersionem, quæ simul est inchoatio nouitatis. Hæc etiam in latrone conuersio inchoata est. agit enim pœnitentiam, agnoscit se iuste à Deo puniri. Deinde & fide agnoscit saluatorem, & petit ab eo salutem. Ideoq; audit claram absolutionem, & concionem de uita æterna, & promissionem. Præterea ut extet signum confessionis, refutat maledicentem Christo.

Latronis in cruce conuersi exemplum.

Hoc memorabile exemplum, de multis magnis rebus nos admonet. significat Deo ecclesiam ita curæ esse, ut excitet aliquos doctrinæ testes, tunc quoque cum à præcipuis gubernatoribus deseritur. Apostoli consternati tacebant, & uix inter tantas procellas dubitationũ aliquam fidei scintillam retinebant.

tinebant. Hic noua edit testimonia Deus, commone facit homines inusitata eclipsi, terræ motu, & resuscitatione mortuorum, ne putent hoc supplicium uulgare esse, aut negligi à Deo: excitatur & latro, qui factus apostolus iam de cruce concionatur, & affirmat hunc esse Meßiam, instauratorem uitæ æternæ. Deinde priuatim docet nos hæc historia, uere esse hanc Euangelij sententiam, quod recipiamur fide propter filium Dei, etiamsi non adferamus merita. Docet item de natura fidei, quod uidelicet non tantum sit noticia historiæ, sed fiducia petens uitam æternam à filio. Et hæc flamma cum excitata est, longe aliter iudicat quàm humana ratio. Non deterret latronem spectaculum corporum laceratorum & morientium, quo minus statuat restare uitam, & confugientes ad hunc Dominum habituros æternam salutem. Alios uero qui hunc Dominũ contemnunt, futuros in æternis pœnis: & quia fide iam sentit sibi Deum propicium esse, subijcit se ei, & diligit eum. Agnoscit se non casu puniri: agit gratias Deo quòd uocatus sit ad agnitionẽ Dei & huius Domini. Vult obedire Deo in hac pœna toleranda, nec irascitur iudicio Dei: agnoscit humanum genus, non ut philosophi putant, propter materiam, aut casu obrui morte et alijs calamitatibus, sed propter peccatũ à Deo tãta mole ærumnarũ puniri, ut agnoscamus iram Dei, et quæramus salutem. Ideoq; præcipit de patientia, ut

Ærumnarũ uitæ huius causa.

Deo obedire uelimus in perferendis afflictionibus. Eruditur ergo latro in conuersione, de peccato, de ira Dei, de pœnis, de remißione & iustitia, ut intelligat longe aliam esse sapientiam sanctorum, quàm humanæ sit rationis, aut pharisaica sapientia. Nam pij multa in afflictionibus discunt, ut dicitur in Psalmo: Bonum est quod humiliasti me, ut discerem iustificationes tuas. Postremò accedit confeßio, in qua prædicat hunc esse Meßiam. nec deterretur spectacu o supplicij: obiurgat etiam alterũ latronem, qui uenenatis ironijs exprobrat supplicium Christo, & propter crucem eum contemnit. Sicut mundus Christum ac ecclesiam propter infirmitatẽ superbe aspernatur. Estq; diligenter contemplanda imago huius subsannatoris. Vt enim hic in media morte ridet & insuper contumelia afficit Christũ: ita impij tanquam furentes, non norunt sua mala, & insuper contumeliosi sunt aduersus Christum, cum offert liberationem.

Latronis alterius imago cuiusmodi.

Recitaui exemplum: quia cùm de alijs rebus multis nos admonet, tũ hoc quoq; ostendit, in uera conuersione inchoari nouam obedientiã, quæ etiam se ostendit multis honestis actionibus, quæ (ut dixi) placent Deo. sicut & Rom. 14. Paulus inquit: Regnum Dei non est cibus & potus, sed iustitia, pax, & gaudium in spiritu sancto. qui in his seruit Deo, placet Deo, & probatus est hominibus. Ad Hebr. ult. Beneficentiæ & liberalitatis nolite obliuisci.

nam

nam hæ hostiæ placent Deo. Sic et de Noë dicitur; Odoratus est Deus odorem suauitatis: id est, delectatus sacrificio Noë, id est in uocatione, gratiarũ actione, laude & doctrina. Mira est autem metaphora in uerbo odorandi, sumpta à ritu ueteri: quia sacrificia dicebatur Deus odorari, cum diuinitus incendebantur. Id erat singulare testimonium, quod placerent, & acciperentur. Cæterum generaliter sacrificia conferuntur odoribus, & addebantur odores: quia omnia opera debent esse odor, id est late sparsa & bene fragans fama de Deo. id est, debent referri ad celebrandum Deum, ut alij bona doctrina & bonis exemplis inuitentur.

Sacrificium Noë.

Odorari sacrificia, qualis metaphora.

DE IIII. QVAESTIONE.

Propter quas causas facienda sunt bona opera?

MVltæ sunt causæ: Necessitas, dignitas, præmia. Et primum multiplex est necessitas, mandati, debiti, retinendæ fidei, & uitandi pœnas. Etsi enim aliud est loqui de coactione, tamen manet ordinatio æterna Dei, & immutabilis, ut uoluntati Dei creatura obtemperet. Hæc ordinatio immutabilis est mandati & debiti necessitas, sicut Paulus inquit: Debitores sumus Dei, non carnis. et Christus inquit: Hoc est mandatum meum, ut diligatis uos inuicem. & 1. Thess. 4. Hæc est uoluntas Dei, sanctificatio uestra, abstinere à scortatione,

Causæ, ppter quas bona opera faciẽda.

Mãdati & debiti necessitas

possidere unumquenque uas suum, id est corpus, in sanctificatione & honore, non in affectibus libidinis, sicut gentes ignaræ Dei: & non iniuria afficere & defraudare fratrem in negotijs, quia uindex est Deus de his omnibus. Non enim uocauit nos Deus ad immundiciē, sed ad sanctificationem. Ideo qui hæc contemnit, non hominem contemnit, sed Deum, qui dat spiritum sanctum suum nobis.

Fidei retinendæ necessitas

Necessitas retinendæ fidei est, quia spiritus sanctus expellitur & perturbatur, cum admittuntur peccata contra conscientiam. Sicut clare dicitur 1. Ioan. 3. Nemo decipiat uos: qui facit peccatum, ex diabolo est. & Rom. 8. Si actiones carnis spiritu mortificabitis, uiuetis: si secundum carnem uiuetis, moriemini. Et excuti fidem per mala opera, testatur hoc dictum Pauli 1. Timoth. 5. Si quis suorum, & maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Item fides esse non potest in his qui indulgent prauis cupiditatibus, nec agunt pœnitentiam: quia scriptum est, Vbi habitabit Dominus? in spiritu contrito, & tremente sermones meos. Item cum fides afferat pacem conscientiæ, non potest simul esse cum proposito retinente delictum, quod condemnat conscientiam. Ideo Paulus inquit: Omne quod non est ex fide, peccatum est.

Fidem excuti per mala opera.

Excussit igitur Dauid fidem & spiritū sanctum, cum raperet alterius coniugem. Et quidem multipliciter

pliciter spiritum sanctũ perturbauit. primũ in corde suo unde pulsus est in adulterio: deinde in multis sanctis, quorum alijs scandalũ attulit dolorem. alijs fuit occasio exitij. Item in miserrimis mulieribus, ui stupratis ab Absolone, & eius manipularibus.

Pœnas uitandi necessitas.

Necessitas uitãdi pœnas debebat quidem animos mouere, cum totam mundi historiam plenã tristissimorum euentuum uideamus, qui certe sunt pœnæ peccatorũ. Sed tanta cæcitas est hominum, ut casu plerosq; accidere existiment. Hæc amentia tollenda est. Sciamus omnes tristes euentus humanos uere esse pœnas, cùm primi lapsus, tum aliorũ peccatorum. Sicut Psalm. 38. inquit: Propter iniquitates corripis hominem. Imò cum præsentia omnia sint momẽtanea, præsentes pœnæ non respondent iræ Dei æternæ, sed sunt testimonia iudicij uenturi. Deus nos commonefacit, restare iudicium aliud, in quo non de momentaneis & pereuntibus rebus agetur, sed de æternis. Hoc iudicium semper in conspectu esse debet: de hoc iudicio nos ipsi admoneamus, quoties præsentes pœnas uidemus.

Ac repudietur illa frigida cauillatio, qua reprehenduntur benefacta metu pœnæ. Facilis est respõsio pijs, qui sciunt eiusdem facti multas esse causas, & ordinatas. Sciunt potius propter Deum recte faciendum esse, quàm propter pœnas. Sed sciunt hoc quoq;, Deum uelle agnosci uoluntatem suam, et iram in pœnis, uelle metui pœnas præsen-

tes &

tes & futuras. Et omnes pœnæ latè patent. sæpe puniuntur peccata peccatis, & implicantur multi homines peccatis & calamitatibus. Horum malorum omnium sæpe unus aliquis est reus: ut lapsus Dauidis quantum peperit scelerum, desperationũ, blasphemiarum, & tristissimarum rerum?

Cultus idoli à Salomone admissus, fuit causa dilaceratione regni Israël. Hæc distractio & religionis discordiam et perpetua bella attulit. Talia exempla Deus uult considerari, ut uere metuamus ipsius iram, & nostræ ac alienæ salutis rationem habeamus. Sed cæca mens hominis, nec peccatij, nec iræ Dei magnitudinem cernit: imò ne præsentibus quidem pœnis satis afficitur. Sicut impius latro adhuc ludit in sua calamitate, & Christum deridet.

Discant autem pij, ut dictum est, agnoscere iram Dei in tanta magnitudine calamitatum humanarũ: discant et insidias diaboli cauere, qui paulatim per gradus impellit, & longam telam texit multarum miseriarum, ut tandem impellat ad desperationem. sicut dictum est: Circumit tanquam leo rugiens, quærens quem deuoret.

Dignitas, propter quã bona opera facienda.

Sequitur dignitas: Hic rursus admoneo, non esse dignitatem uirtutibus tribuendam, quod propter eas personas habeat remissionem peccatorũ, quod satisfaciant legi Dei, sint precium uitæ æternæ: sed fides præluceat, quæ statuat nos propter filiũ Dei placere, sicut suprà dictum est. Postea uerò etiam

propter

propter hunc ipsum mediatorem hos cultus placere Deo, qui non uult totum genus humanũ perire. Ideo uult aliquam esse ecclesiam, in qua agnoscatur, inuocetur, colatur. huius obedientiam propter filium recipit, & uocat sacrificia, id est opera quibus Deus iudicat se honore affici. Ideo Petrus inquit, Offerte hostias spirituales. Hæc est dignitas uocationis, nõ personæ. sicut magistratus aut apostolus sua opera magnifacere, et cogitare debet res esse maximas, per quas Deus uitam regit, dat uitam æternam: ideoq; gubernari & iuuari à Deo. & hanc ob causam studiosius omnia faciat.

Vocationis dignitas, non personæ.

Sic quodlibet membrũ ecclesiæ sentiat hanc summam omnium uocationũ esse, ut sit membrũ populi Dei, inuocet Deum pro se & alijs, offerat sacrificia, id est omnis generis bona opera præcepta à Deo. Hæc dignitas uocationis intelligenda & consideranda est. Scias hoc tuum studiũ literarũ, et modestiam uitæ, uere rem magnã esse, et ad uocationis gloriam et aliorum necessitatẽ pertinere. Ideo eam Deus postulat, approbat, ut dictum est, gubernat, adiuuat. Quare studiosius officia tui loci facias.

Vt remissio peccatorum & reconciliatio sit certa, donatur propter filium Dei gratis, & fide accipienda est. Fieret autem incerta, si penderet ex conditione nostrorum meritorum. Sed in reconciliatis postea bona opera cum placeant fide propter mediatorem, ut dictum est, merentur præmia spiritualia

De præmiis, propter quæ bona opera facienda.

spiritualia & corporalia, in hac uita & post hanc uitam. Sicut clare ostendit parabola de negotiantibus, Habenti dabitur, *&c.* Et 1. Timoth. 4. *dicitur,* Pietas habet promißiones *præsentis & futuræ uitæ.* Marci 10. Recipient centuplum in hac uita, *sed cum tribulatione: & post hanc uitam, uitam æternam.* Matth. 11. *Qui dederit potum uni ex minimis propter doctrinam, non perdet mercedem suam.* Lucæ 6. Date, *& dabitur uobis.*

Exod. 20. Honora patrem *& matrem, ut sis longæuus super terram.* Esaiæ 33. Panis ei dabitur, *aquæ eius erunt certæ.* Regem in decore uidebunt: *id est, pro obedientia & bonis operibus,* Deus *dat tranquillas politias, honestam & pacatam gubernationem, &cæt.* Esaiæ 58. Frange esurienti panem tuum, *& eris sicut hortus irriguus, &c.*

Deniq; *plena est scriptura talium promißionũ de spiritualibus & corporalibus præmijs.* Nam et *in hac uita utrisq; opus est. nec singuli retinere fidẽ possunt sine exercitio, nec in gubernatione illustrari doctrina, & conseruari ecclesiæ & politiæ possunt, sine donis spiritualibus.* Deinde, *cum* Deus uelit *in hac uita propagari doctrinã, dat aliquod hospitiũ docentibus & discentibus. Id mirabiliter seruat, sicut seruabat nauim in qua* Paulus uehebatur Romã. *Promittit igitur etiam præsentis uitæ commoda. Et quanquam ecclesia mirabiliter subiecta*

est

est cruci, tamen aliqua multitudo pia seruatur, etiã si ut in acie uictrice aliqui milites interficiuntur.

Discamus igitur, utroq; genere bonorum opus esse, & ea non frustra promitti à Deo, *sed ut fides nostra exerceatur & crescat, & nos inuitati præmijs diligentius laboremus.* Vtroque bonorum genere opus.

Exercetur autẽ fides tripliciter. Primò: Semper fides petitura res alias, initiò cogitet de remißione peccatorũ: ut Dauid non potest petere uictoriam, nisi cogitet sibi Deum placatum esse. Secundò, fides statuat non casu obijci bona, ut impij in nauí Pauli fingebant casu seruatã esse. At fides uere statuat à Deo *nos ali, defendi, iuuari: & horum beneficiorum promißiones ideo propositæ sunt, ut Epicurea imaginatio ex animis hominum eijciatur, quæ fingit casu accidere bona & mala. Sed discamus, uere à* Deo *dari bona, & ea petamus ab ipso.* Fidem tripliciter exerceri.

Tertiò, fides exercetur, petens auxilium & compensationem: ut qui dat eleemosynam, decerpit aliquid de suo, & uidet suis defuturum esse, nisi Deus *eos respexerit, petit & expectat auxilium & compensationem. Hæc ut intelligantur, antithesis consideretur, & introspiciamus nostra pectora. Ideo minus es diligens in operibus, quia cogitas te frustra laborare, quia* Deo *displiceas. Hæc imaginatio pugnat cum primo exercitio fidei. Secundò, ideo minus es liberalis, quia cogitas has res humanæ diligentiæ commissas esse, & non curari à* Deo.

Hic

Hic error pugnat cum secũdo exercitio fidei. Deus enim diligentiam humanam ita postulat, ut uelit eam regi suo uerbo, sicut cæteras uirtutes. Sis diligens, scilicet iuxta præceptum Dei labores, non facias inutiles profusiones, sed aliquid conferas ad necessarios usus ecclesiæ & pauperum. Tertiò, ideo minus liberalis es quia cogitas Deum non esse compensaturum, tuos futuros esse in egestate. Hæc diffidentia pugnat cum tertio exercitio fidei.

Vt igitur excitetur & crescat fides, Deus multiplicia opera proposuit, & addidit promißiones auxilij & præmiorum, ut sit occasio inuocationis. Quomodo expectabis à Deo æternam salutem, si non expectas fragmen panis? Repugnemus igitur diffidentiæ nostræ, & mandata opera faciamus: & cum sint difficilia, excitemus in eis fidem & inuocationem, intueamur etiam præmia, simus soliciti de uniuersa ecclesia, de republica, de nostra salute, propter hos fines simus diligentiores in uocatione, in regendis moribus, &c.

Sareptanæ uiduæ & Eliæ exemplum.

Hæc omnia pinguntur in exemplo uiduæ Sareptanæ & Eliæ. Scit Elias se uocatum esse diuinitus ad docendum: et donec ministerio fungi eum Deus uolet, non defuturum esse uictum. Hac si de ipse & petit & expectat uictum. Venit igitur ad uiduã, & confectus labore iubet sibi dari cibum. uidua paupertatem suam narrat. hic propheta addit promissionem. Credit mulier uoci prophetæ, quod Deus

Israel

Israël uere sit Deus *creator & saluator, quod det bona, quod sit suppeditaturus uictum in posterum. Quanquam igitur sibi & filio, quod in præsentia aderat, detrahi uidet, tamen prophetam prius pascit. Hanc fidem & hoc opus sequuntur præmia. longo tempore alitur hæc familia, et haud dubie beneficio diuino: fit eius domus hospitium ecclesiæ, ubi propheta docet totam uiciniam. Hāc magnam gloriam sequitur afflictio, filius moritur: sed rursus accedunt noua præmia, filius mortuus resuscitatur. Hoc exemplo magis confirmatur mulier, & latius spargitur fama doctrinæ Eliæ.*

Iam cogita, quàm multa ingentia bona opera primum officiū, quod præstitit mulier in alendo propheta, pepererit: considera etiam cumulum præmiorum. Non *solum alitur familia, sed etiam erudi tur à propheta de uero cultu* Dei, *& de uita æterna, & custoditur multipliciter aduersus diabolum: filius resuscitatus fit huius prophetæ discipulus qui proculdubio postea utiliter seruiuit ecclesiæ. Etiam exigua opera præmijs multo maioribus ornantur, quàm pro debito. ac necesse est omnes sanctos fateri idem, quod* Iacob *inquit* Gen. 33. *Minor sum omnibus miserationibus tuis.*

Cæterum etsi oportet esse inchoatā nouitatē, sicut Paulus *inquit,* Superinduemur, *si tamen nō nudi reperiemur: tamen semper agnoscat cor, quod dicit* Psal. Non *iustificabitur in conspectu tuo omnis ui-*

nis uiuens. Itē, Delicta quis intelligit? & sciat, nostras uirtutes nō esse preciū uitæ æternæ, sed hanc certò dari propter mediatorē. sicut Paulus inquit, Donum Dei uita æterna. *& Christus inquit* Io. 6. *Hæc est uoluntas patris, ut omnis qui uidet filium, et credit in eū, habeat uitā æternā. Hanc uocem sibi pia mens in uera pœnitentia proponat, & propter mediatorē certò expectet uitam æternam. Nec potest fides niti duabus rebus, mediatore, et nostris meritis, ut perita cōscientia facile iudicare potest.*

DE QVINTA QVAESTIONE.

De discrimine peccatorum.

Cum dictū sit in renatis manere peccata, necesse est tradi discrimen. Nam hos qui ruunt in delicta contra conscientiam, certum est non manere in gratia, nec retinere fidem, iustitiam, spiritum sanctum: nec potest stare cū malo proposito contra conscientiam fides, id est fiducia acceptationis diuinæ. Sunt enim prorsus contrarij motus, nec potest existere inuocatio cum mala conscientia quæ fugit Deum: *sicut dicitur* 1. Ioan. 3. *Si cor nostrum nos non condemnat, fiduciam habemus ad Deum.*

In reconciliatis, esse iustitiam bonæ conscientiæ.

Ideo tenenda est regula, quod necesse sit in reconciliatis esse iustitiam bonæ conscientiæ, ut 1. Timot. 1. *dicitur: Summa mandati est dilectio ex corde puro, conscientia bona, & fide non ficta.*

Et in eodem capite, Milita honestam militiam, habeas fidem & bonam conscientiam. 2. Corint. 1.

Gloria-

Gloriatio nostra hæc est, testimonium conscientiæ nóstræ. 1. Pet. 3. Conscientiam habentes bonam.

Quod autem excidant ex gratia, & effundant fidem & spiritum sanctum, & fiant rei iræ Dei & æternarum pœnarum, qui admittunt delicta contra conscientiam, id multæ sententiæ clare testantur. Gal. 5. Manifesta sunt opera carnis, adulterium, scortatio, impudicitia, idololatria. Talia facientes, regnum Dei non poßidebunt. Vocat manifesta opera, quia contra conscientiam fiunt.

1. Cor. 6. Ne erretis, nec scortatores, nec idololatræ, nec mœchi poßidebunt regnum Dei. Vbi nominatim Paulus his cõcionatur, qui cũ antea fuißẽt obnoxij talibus uitijs, iam uerò emendati erãt. Hic præcipit, ut retineant bonam conscientiã, & testatur perituros esse, si perseuerẽt in prioribus uitijs.

Rom. 8. Si secundum carnem uiuetis, moriemini: si actiões carnis spiritu mortificabitis, uiuetis. Hic tradit Paulus discrimen. Manent in renatis multa interiora mala, uidelicet quædam caligo & prauitas nobiscum nascens. Etsi enim inchoata est lux, et inchoata obedientia, tamen adhuc fides ut scintilla exigua in densis tenebris lucet, quæ aßidue luctatur cum dubitationibus, & eis repugnat: nec tantus est timor Dei, non tanta fiducia & dilectio, quantam esse oportuit. Deinde multiplices uitiosi affectus sunt, admiratio & fiducia sui: deinde uarij motus, flammæ libidinum, incendia iniusta iræ Pauli locus.

& æmulationum, ut fuerunt in Maria & Aarone aduersus Moisen. postremò plurima manent in sanctis omissionis peccata, ut uulgo uocantur: id est, neglectiones officij, & errata œconomica, politica & ecclesiastica, quæ tamen non fiunt contra conscientiam in pijs, qui fidem & diligentiã præstant, quantam fere præstare possunt. Quia uero sancti uitiosis affectibus repugnant, & credunt sibi propter filium Dei condonari infirmitatem, ideo manent in gratia, & retinent fidem & spiritum sanctum. Hoc sentit Paulus, cum inquit: Si actiones carnis spiritu mortificabitis, uiuetis.

Spiritu mortificare actiones carnis, quid.

Estq; singularis emphasis, cum ait, spiritu mortificabitis. Vocat enim nos ad acre certamen, uult nos repugnare uitiosis cupiditatibus, & quidẽ spiritu, id est ueris motibus, timore & fide, incensis uerbo Dei à spiritu sancto. Intueatur mens mandatum Dei, & pœnas cogitet, quanta res sit ira Dei. exempla intueatur lapsorum, ut Saulis, & aliorum qui non sunt restituti. Sciat ex uno lapsu sequi infinita peccata & scandala: rursus etiam credat Deo placere obedientiam, & petat auxilium & gubernationem. sicut scriptum est, Sine me nihil potestis facere. item, Petite, & dabitur uobis: Quanto magis pater uester cœlestis dabit spiritũ sanctũ petentibus? et sicut toties dicitur in Psalmis, Adiuua me, & saluus ero. item: Fac cum seruo tuo secundũ misericordiam tuam, & iustificationes tuas doce me.

Item,

Item, Cor mundũ crea in me Deus: id est, recte sentiens de Deo, purificatum fide. Et spiritum rectum, id est firmum, non dubitantem, innoua in uisceribus meis. Ne abijcias me à facie tua, & spiritũ sanctum tuum, id est regentem omnes actiones, ne auferas à me. Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali, id est spontaneo, nõ defugiente certamina & pericula, confirmes me.

Sic Ioseph repugnabat illecebris dominæ: sic Ionathas se confirmabat, ne æmulatione incenderetur aduersus Dauidẽ. Sic Dauid se reprimebat, ne Saulem interficeret. Sic se sustentabat, ne frangeretur desperatione, pulsus in exiliũ. Ita docet Paulus Rom. 6. Non regnet peccatum in mortali corpore uestro. Et uidetur sumptũ uerbũ ex Genesi, Sub te erit appetitus eius, & tu domineris ei. Nam uerbo Dominandi non significatur ocium et ignauia, sed impetus spiritus sancti, & diligentia uoluntatis. Ioseph intuens mandatum Dei, & prospiciẽs pœnas, scandala, et alias ruinas quæ secuturæ erant, repugnat illecebris. Petit etiam gubernationẽ diuinam, addit & suam diligentiam, præcipit oculis ne temere uagentur, uitat solitudines, occasiones, ne in laqueis diaboli hæreat. Hanc diligentiam pij intelligere & præstare discant, & considerent non sine causa dictum esse, Tu domineris, non regnet peccatum. Cum peccatum dominatur, affert multiplicem perniciẽ, & iram Dei, ac æternam mortẽ. Econtra

Dominandi uerbo non significari ocium.

Peccati dominium.

uerò cum non dominatur, retinent pij donatam iustitiã & fidem. Ideo inquit Paulus, Si spiritu actiones carnis mortificabitis, uiuetis.

Dixi quæ peccata maneant in renatis, scilicet quædã interiora mala, quibus ipsi repugnant. Sed cum peccata contra conscientiam admittuntur, effunditur & perturbatur spiritus sanctus, & amittitur gratia, & excutitur fides, id est fiducia misericordiæ. Hoc uult Paulus, cum inquit: Si secundum carnem uixeritis, moriemini. id est, si obedietis uitiosis cupiditatibus, eritis rei iræ Dei, & mortis æternæ. Eodem loco inquit: Qui aguntur spiritu sancto, hi sunt filij Dei. sed ruẽtes contra conscientiã, effundunt & perturbant spiritũ sanctum: desinunt igitur esse filij Dei. Sicut & sententiæ suprà citatæ testantur, 1. Cor. 6. Ne erretis, scortatores, &c. et Ioannes inquit: Qui peccatũ facit, ex diabolo est: id est, est iam captiuus diaboli, reus iræ Dei & æternæ pœnæ, & impellitur à diabolo ad multiplicia peccata. Hæ tristissimæ comminationes hortantur nos ad frenandos uitiosos impetus, ne excidamus à donata gratia. Nec opus est huc afferre disputationes de prædestinatione, sed iudicemus de uoluntate Dei ex perspicuo uerbo Dei.

Quomodo excutiatur fides in renatis

DE ARGVMENTIS *aduersariorum.*

PLanè & clarè docemus oportere in homine existere notitiam articulorũ fidei: item contritionem

tritionem, bonum propositum, ac inchoari dilectionem. De his dimicant aduersarij, quæ tamen fatemur ipsi in homine oportere existere. Sed addimus oportere accedere fidem, id est fiduciam misericordiæ, quòd propter filium Dei habeamus remißionem peccatorum, nõ propter has nostras uirtutes. Ipsi econtrà dicunt, dubitandum esse. & addunt: Tunc habebis remißionem peccatorũ, cum dignus eris, hoc est propter uirtutes tuas. Item fingunt homines legi Dei satisfacere posse.

Sed cũ omnia quæ ipsi flagitant, retineamus, & insuper addi uelimus fidẽ, tribuentẽ Christo suum honorẽ, & certa consolatione erigentẽ perterrefactas mentes, certe nihil absurdi docemus: & sine iusta causa tam rabiose damnant sententiam, quæ de iustificatione in ecclesijs nostris proponitur, quæ haud dubie est ipsißima uox Euangelij, & consensus sanctorum patrum, prophetarum, apostolorũ, & omnium piorum omnibus temporibus, qui aliquantulum lucis habuerunt. Omnes hoc sentiebant, oportere existere in nobis pœnitentiam, & debere sequi bona opera: sed tamen remißionem donari propter mediatorem, non propter nostram dignitatem, & se placere Deo propter illum mediatorem, & hac fide, hoc est fiducia misericordiæ Deum inuocabant, non fugiebant, non fremebant aduersus Deum. Ideo toties inculcat Paulus particulam Gratis. Item Petrus inquit Act. 10.

Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, accipere remißionem peccatorũ per nomen eius, omnes qui credunt in eum. Hic consensus est uerum ecclesiæ testimonium, & omnium piorum experiẽtia suffragatur huic sententiæ. Non enim possunt sine hac consolatione acquiescere mentes in uera contritione, seu ueris terroribus. Hæc cum sint certißima, nemo sanus in ecclesia contradicere potest.

Monachorũ error de iustificatione unde.

Sed quod aliter Monachi scripserũt, eo fit, quia non discernebant legem & Euangeliũ: & de iustificatione loquuntur philosophico more, prorsus ut Plato uel Aristoteles cogitat, Achillem esse fortem uirum, quia habet hanc uirtutem, & afflatum quendam diuinum. Ita hi dicunt, Paulum iustum esse propter suas uirtutes, & afflatum diuinum: nihil addunt de mediatore, de promißionibus, seu Euangelio, & de fide seu fiducia mediatoris. Imò iubent dubitare de reconciliatione, hoc est delere Euangelium & promißionem, & sepelire Christum.

Quoties igitur uenit in mentẽ huius controuersiæ, refer oculos ad hunc scopum, cum reipsa & uere hoc dicatur, necessariam esse pœnitentiam, & tamen nos propter filium Dei habere remißionẽ, placere & exaudiri. Tribuam filio Dei suum honorẽ, et hac fide seu fiducia promissæ misericordiæ Deũ inuocabo. sicut dictum est: Quicquid petieritis patrẽ in nomine meo, id est fiducia filij. item, Per hũc habemus accessum ad patrẽ. Vt aũt studiosi sint in

structiores ad refutanda aduersariorum argumenta, ordine præcipua recensebo & explicabo.

Aduersariorum argumēta de iustificatione, confutata. 1

Iustitia significat obedientiam iuxta omnia præcepta. Fides de qua dicimus, non est propriè opus omnium præceptorum. Ergo non iustificamur fide.

Respondeo ad maiorem. Maior est uera, de iustitia legis. nam iustitia legis propriè est obedientia iuxta omnia præcepta. Sed hanc ipsam ob causam, quia hæc corupta natura non satisfacit legi, ideo alia reuelata et donata est, quæ est acceptatio propter filium Dei: quam sequitur donatio spiritus sancti. Aliud igitur iustitia significat in maiore, aliud in cōclusione. Cum Paulus dicit, Fide iustificamur: intelligit, fide consequimur remißionem peccatorū, seu acceptationem propter mediatorē gratis. ut Rom. 4. inquit, Fides imputatur ei ad iustitiam. Hæc explicatio perspicuè ostendit, hoc argumento non labefactari nostram sententiam. Fontes autem diligenter consideremus. Pleraque argumenta aduersarijs nascūtur ex iudicio rationis, seu legis, de disciplina: in hanc omnium oculi sunt defixi. Sicut inquit Paulus: Sectantes legem iustitiæ, ad iustitiam non peruenīunt, nec discernunt legem & Euangelium, nec animaduertunt Euangeliū in hac quæstione non de uita politica loqui, sed de recōciliatione coram Deo. Hæc arcana discernenda sunt à ciuili conuersatione. Ergo has caligines et nubes

depellant studiosi, uidelicet confusionem legis & Euangelij, & confusionem politicæ uitæ & reconciliationis corã Deo: & attendant, de qua re in hac quæstione agatur.

Impoßibile est sola noticia iustum fieri. Fides tantum est noticia: ergo, Impoßibile est sola fide iustum fieri.

Primum respondeo ad minorem: Fides nõ significat tantum noticiam, qualis est in diabolo, de qua dicit Iacobus, Dæmones credunt, et contremiscũt. Sed fides significat in intellectu noticiam, & assensum promißionum de Christo, ac in uoluntate fiduciam, qua uoluntas uult & accipit oblatam misericordiam, & in ea acquiescit. ut cum Cicero audiuit sibi à Cæsare promitti securitatem, noticia in intellectu sequebatur, in uoluntate fiducia, qua uolebat & accipiebat oblatum beneficiũ, & in hac promißione acquiescebat. Est igitur fides non tantum noticia, sed fiducia illa, ut diximus, qua apprehẽditur promißio: sicut perspicuè testatur quartum caput ad Romanos. Fidem hic intellige eam quæ accipit promißionẽ, quare necesse est intelligi fiduciã misericordiæ donatæ. Sed oritur & hoc argumentum ex imaginatione rationis, quæ semper quærit aliquã nostram uirtutem, qua cogitemus nos iustos esse: cũ in hac quæstione nõ hoc dicatur, nos fide iustos esse, qa sit talis uirtus in nobis, in hac uel in illa parte, tametsi adesse uirtutes oportet: sed ideo dicimus,

mus, Fide iustificari nos, quia apprehẽdit promissionem, & statuit nos propter mediatorem habere reconciliationem.

Ita & hæc cauillatio refutatur, Fides significat fiduciam. In fiducia inest dilectio, ergo etiam dilectione sumus iusti. Concedo in fiducia inesse dilectionem, & hanc uirtutem & plerasque alias adesse oportere. sed cũ dicemus, Fiducia sumus iusti: non intelligatur, nos propter uirtutis istius dignitatem, sed per misericordiam recipi propter mediatorem, quam tamen oportet fide apprehendi. Ergo hoc dicimus correlatiuè, Per misericordiã propter filium Dei, sumus reconciliati Deo: & id fide accipi seu statui oportet, ut uoluntas acquiescat in proposito propiciatore.

Cogitet autem pius Lector, quàm absurdum & indignum sit, non discernere fidem diabolicam à fide qua ecclesia Deum inuocat, qua accedit ad Deũ, & pacem consequitur, ut Rom. 4. dicitur. item Rom. 10. Qui credit in eum, non confundetur. & Gal. 2. In fide uiuo filij Dei. Nemo non uidet absurdissimam fore imaginationem, si quis in talibus locis cogitet, Fidem nõ aliud significare, nisi noticiã diabolicã. Nam noticia diabolica fugit Deum, non inuocat, non accedit ad Deum. Ideo Iacobi dicta de fide, dæmones credunt, & contremiscunt, non sunt miscenda Paulinæ. De alia fide Paulus, de alia Iacobus loquitur. Et facilè potest intelligere homo sanus,

Non de eadẽ fide loq Paulũ & Iacobũ.

mo sanus, non esse similem fidem ecclesiæ inuocantis Deum, & diaboli fugientis.

3 Qui non diligit, manet in morte: ergo, Impossibile est dici iustum sola fide.

Concedo, si intelligas fidem oportere non esse solam. Sed hic non sequitur, dilectionem esse causam remißionis peccatorum. Sicut necesse est ad fidem accedere patientiam, sed non sequitur, nostrã patientiã esse causam remißionis. Et exclusiua particula non excludit uirtutes, ne adsint, sed excludit eas à causa recõciliationis, ac significat, solius Christi meritum esse causam reconciliationis. Est et hoc sciendum, remouendas esse humanas imaginationes de iustitia legis, quæ à dilectione Dei orditur. Si natura hominis esset sine peccato, posset Deum uere diligere: sed quia est obruta peccato, necesse est prius accipi remißionem. nec potest accendi dilectio, nisi agnita & apprehensa remißione peccatorum. Ac nimis ociose cogitant de remißione, qui putant, sine certamine fidei eam accipi.

4 Fide sumus iusti, Fides est opus, Ergo propter opera sumus iusti.

Respondeo ad maiorem. Maior intelligatur correlatiuè, Fide sumus iusti: id est, per misericordiam, propter Christum sumus iusti: non quia fides sit uirtus, quæ mereatur remißionẽ sua dignitate. Quod uerò additur, Fides est opus: concedendũ est. est enim opus, ut dilectio, patientia, castitas. Et

ut hæc

ut hæc sunt infirma & languida, ita fides est admodum imbecilla, & concutitur multis dubitationibus. Quare non ideo dicimur iusti fide, quia tanta sit huius uirtutis dignitas, ut mereatur remißionē: sed quia oportet aliquod esse instrumentum in nobis, quo apprehendimus mediatorem pro nobis interpellantem, propter quem æternus pater est propicius.

Gratia sumus iusti: Gratia est dilectio infusa cordi: ergo dilectione infusa sumus iusti. 5

Ad minorem respondendum est. Gratia propriè significat misericordiā gratuitā, seu acceptationem gratuitam propter Christū. Nam cum dicitur, Per gratiā habemus remißionē: si sic intelligas, propter donatas uirtutes habemus remißionē, planè euertes totā Pauli sententiā, & conscientijs adimes ueram consolationē. Non enim nostras qualitates intueri debemus, cum angimur de remißione, sed confugere ad mediatorē. In hac ipsa lucta, corda etiam spiritu sancto iuuantur. Sicut Paulus inquit, Dedit spiritum quo clamamus Abba pater. & docet in tali motu fidei dari spiritū sanctū, Gal. 3. Vt promißionem spiritus accipiamus per fidem. Quare cum illa acceptatione cōiuncta est donatio spiritus sancti: neq; tamen sequitur, nos propter illas nouas uirtutes habere reconciliationem. Gratia ,pprie quid.

Impoßibile est nosse uoluntatem erga nos: Credere quod simus in gratia, est aliquid affirmare de 66

uoluntate

uoluntate Dei erga nos: Ergo impoßibile quiddã affirmare uidemur, cum dicimus, Credendum esse quod simus in gratia.

Respondeo: Maior est uera de uoluntate, non re uelata per uerbũ Dei. Certũ est autem in Euãgelio, quòd filius Dei protulit ex sinu æterni patris, præcipi, ut affirmemus, nobis Deum propiciũ esse propter mediatorẽ. Sed humana mens oppressa naturali caligine, aut legis opinione, putat delirare eũ qui affirmat se habere Deum propicium. Aduersus has imaginationes scias hanc ipsam uocẽ Euangelij traditam esse: ideo missum esse filiũ Dei, & datam promißionem, ut hoc ipsum credamus, & affirmemus.

Sed dicis, Additam esse conditionem legis. Respondeo: Etsi pœnitentia est necessaria, tamen non pendet remißio ex dignitate nostra, sed certa est propter Christum. Dauid post lapsum agens pœnitentiam, statuit se uere recipi in gratiam, audita hac uoce, Dominus abstulit peccatum tuum. Eandem uocem uere affert singulis agentibus pœnitentiam, administratio Euangelij: & mandatũ immutabile est, ut filio Dei credamus, Hunc audite. Quãquam igitur humanæ menti hoc statuere uidetur absurdum, tamẽ imaginationi rationis opponamus promißionem & mandatum Dei, ut uere inuocare Deum discamus. Nam ubi non est hæc fides, quæ sentit nos recipi et exaudiri propter mediatorem, ibi nulla est inuocatio. Quare doctrina quæ iubet dubitare,

dubitare, est ethnica, & tollit inuocationem.

Nemo placet, nisi habens nouos habitus ortos à spiritu sancto: Nemo potest affirmare se habere illos habitus, quia possunt esse uirtutes similes, ortæ à ratione: Ergo nemo potest affirmare, se placere. 7

Neganda est minor. Etsi enim de reconciliatione non ex nostris habitibus statuendum est, sed ex certa promissione Dei: tamen cum cor erigitur fide in pauoribus seu pœnitētia, uere etiam fiunt noui motus spirituales, quibus in inuocatione clamamus Abba pater, & tamen fiducia intueatur mediatorem, non nostram nouitatem. Cæterum illud semper addo, ne perseueret uoluntas in delictis contra conscientiā. Ideo Ioannes inquit: Si cor nostrū non condemnat nos, fiduciam habemus ad Deum, quod si quid petimus, accipiemus ab eo.

Virtutes theologicæ sunt distinctæ, Fides, spes, dilectio: Si fides significat fiduciam, erit idem quod spes: Ergo non retinetur distinctio uirtutum. 8

Respondeo: Fatemur, semper oportere coniunctas esse. & cum dicimus, Hominē fide iustificari, diximus suprà, id intelligi correlatiuè: nec significari, quod propter huius uirtutis dignitatē iusti simus, sed propter mediatorē. Sic igitur differt fides à cæteris uirtutibus, quia est apprehensiua, & applicat nobis promissionem. Differt item, quia uult & accipit præsentem reconciliationem, Spes uerò expectat futurā liberationem. Si scopus teneatur, quod

Fides quomodo differat a cæteris uirtutibus.

quod dicimus nobis propter mediatorẽ dari remissionem, ut certè omnes pij fatentur, facilis postea est explicatio, & sit modus harum tenuium cauillationum. Si numerant fidem inter theologicas uirtutes, necesse est non tantum intelligi noticiã, qualis est in diabolis: sed fidem, qua ad Deum *accedimus, & eum inuocamus.* Non *accedimus autem in ueris pauoribus, si iudicemus manendum esse in perpetua dubitatione. Nam dubitatio illa parit fugam, & odium* Dei, *ut* Rom. 7. *de peccatis quæ per legem sunt, dicitur.*

Mala *opera merentur æternas pœnas: Ergo bona opera merentur uitam æternam: Consequentia uidetur ualere à contrarijs.*

Respondeo: *Valeret, si contraria essent pariter integra. Mala integrè repugnãt legi* Dei, *Bona nõdum satisfaciũt legi* Dei. *Manet enim in sanctis ingens imbecillitas, etiam cum in tota disciplina externa nullus est næuus. & multæ sunt excellentes uirtutes, ut in Esaia & similibus: tamen manent interiora mala multa, dubitationes in inuocatione, multi uitiosi affectus confidentiæ, diffidentiæ. item spectra, quæ diabolus obijcit ut inuocationẽ impediat: quæ uocat* Paulus *tela ignita, quibus ita sauciantur interdũ etiam qui uirtute excellunt, ut mori mallent q̃ sentire ea uulnera: sicut* Paulus *queritur de colaphis, quos accipit à diabolo. Itẽ,* Miser ego homo, *quis me liberabit à corpore mortis huius? in his mi-*

Tela ignita Paulo quæ.

his miserijs agnoscunt pij imbecillitatem suam, uident se non satisfacere legi Dei, non sine peccato esse, & in hac humilitate confugiunt ad propiciatorem. Hæc certamina non norunt hypocritæ, qui disciplinam externã somniãt esse legis impletionẽ.

Peccatum est odium Dei: Ergo iustitia est dilectio Dei. 10

Concedendum est totum argumentum, sed considerandum est simul, non esse pariter integra hæc contraria. Nam dilectio est languida, et adhuc multis sordibus impedita: & ut antea dixi, accedunt diaboli tela ignita, quæ etiam impediunt inuocationem, ut accidit Mosi ad rupem. Non igitur satisfacit legi Dei, nostra dilectio: nec placet ꝓpter propriam perfectionem, sed placet propter mediatorẽ, ut suprà dictum est.

Cum igitur dicunt, Dilectio est iustitia, ergo dilectione iusti sumus. Respondendum est: Si iusti significat habentes uirtutem, ut philosophi loquuntur, ualet consequentia: sed si significat accipientes remißionem peccatorum, non ualet consequentia. Nam nec in antecedente sic intelligi potest iustitia, pro re quæ mereatur remißionem: sed pro uirtute, ut si dicã. Soluere uenditori est iustitia, ergo soluens uenditori est iustus. Tales argutiæ ab eruditis facilè possunt dijudicari.

Iustitia est in uoluntate: Fides non est in uoluntate: Ergo non iustificamur fide. 11

Etsi suprà aliquantulum mutatis uerbis res eadem tractata est, tamẽ & hanc formam propono, ut studiosi exerceantur. Primùm negãda est minor: nam fides significat assentiri promissioni Dei, quod est in intellectu, & cum hoc assensu necessariò coniuncta est fiducia in uoluntate, uolens et accipiens promissam reconciliationem, & acquiescens in monstrato mediatore. Nisi enim simul uellemus & acciperemus promissam reconciliationem, maneret fuga & pauor, nec existeret pax seu quies conscientiæ seu cordis. Quare appellatione fidei uerè complectitur Euangelium, uelle oblatam promissionẽ.

Quanquã autem displicent hæc aduersarijs, qui acerrimè contendũt nihil intelligi nomine fidei nisi noticiam, qualis & in diabolis est: tamen ad talem noticiã impossibile est congruere dicta illa, Iustificati fide pacem habemus. item: Qui credit in eum, non confundetur.

Deinde rursus hoc moneo, quod toties dictum est, Iustitiam quæ in nobis est, esse in uoluntate. Sed iustificari hic significat, consequi à Deo remissionem peccatorũ, & acceptationẽ ad uitam æternã. Hæc contingunt nobis propter mediatorem, sedentem ad dextrã æterni patris: sed tamen fide accipi oportet. Et simul spiritus sanctus datur, inchoans nouam lucẽ, & nouas uirtutes, quib. nos Deo subijcimus, quibus inchoatur in nobis uita æterna. Sicut inquit Christus: Hæc est uita æterna, ut agnoscant

scant te solum uerum esse Deum, & quem misisti Iesum esse Christum.

Qui fingunt dubitandum esse de reconciliatione, & inquiunt hominẽ iustum esse proprijs uirtutibus, tantum habent imaginationem ethnicam, nec accedunt ad Deum fiducia mediatoris: cum tamen Deus aliter coli non uelit, nec uelit exaudire, nisi inuocantes fiducia mediatoris.

Iac. 2. *Vides igitur quod ex operibus iustificatur homo, non ex fide solum.* 12

Respondeo, sine ulla sophistica: Constat fidem in eo loco Iacobi, significare noticiã historiæ, qualis est & in damnatis. ait enim, Dæmones credunt, & contremiscunt. Fatendum est autem, & clarè fatemur, hominẽ non esse iustum illa noticia. Sed Paulus cũ loquitur de fide, intelligit fiduciã misericordiæ, quæ nititur mediatore, et propter eum accipit reconciliationem. Quare necesse est aliud intelligi fidem apud Paulum, cum inquit, Corde creditur ad iustitiam: aliud apud Iacobum, dicentem, Dæmones credunt. Non igitur pugnat Iacobus cum Paulo, sed de alia re loquitur. refutat errorem eorũ qui fingebant se iustos esse propter professionẽ dogmatum, ut hæc opinio facilè capit inperitorum animos. Sic & Iudæi fingebant se esse iustos propter professionem suæ doctrinæ, & ceremonias. Hunc errorem refutare necesse est.

Locus Iacobi.

Nõ pugnare inter se Paulum & Iacobum.

Nec pugnat hæc refutatio cũ Paulo. Quod enim

addit Iacobus, Iustificatur homo ex operibus loquitur de iustitia operũ, quam & Paulus tota uoce clamitat necessariã esse. Sed idem negat, propter hanc dari remiſsionem. Non igitur intelligatur uerbum iustificari pro reconciliari, sed ut aliàs sæpe dicitur, pro approbari. Iustificatur homo ex operibus: id est, habens iustitiam operum approbatur, placet Deo: quia obedientia in recõciliatis necessaria est. Et quomodo placeat, suprà dictum est. Et persona non est iusta, seu placẽs, seu accepta, si desit illa obedientia, & maneant delicta contra conscientiam. Est ergo sententia, oportere hominem etiam habere iustitiam operum, quod omnino fatendum est. Sed interim plura docendus est auditor, scilicet quod propter opera non accipiat remiſsionẽ. Item quod placeant, non quia legi satisfiat, sed propter mediatorem. Hæc addenda esse, manifestum est.

Iustificari pro approbari, placere.

Quare satis apparet, Iacobum non de integra causa disputaſse, sed de una parte concionatũ esse, flagitare iustitiam operum: & refutare eos, qui fingebãt se iustos esse propter profeſsionem. Cæterum de reconciliatione, & quomodo placeat imperfecta obedientia, hic non dicit. Suprà aliquantulum attingit, cap. 1. inquiens: Volens genuit nos uerbo ueritatis, ut simus primitiæ creaturæ ipsius.

13 *1. Cor. 13. Si habeam omnem fidem, dilectionẽ autem non habeam, nihil sum.*

Expedita, facilis et plana respõsio est. Concedo

totum

totum. Clarè enim affirmamus, oportere adesse dilectionem: sed hinc non sequitur, nos accipere reconciliationem propter dilectionem: aut dilectionem placere, quia legi satisfaciat. Imò dilectio existere non potest, nisi præcedat fides: qua accipimus remissionem, & agnoscimus misericordiam, ac statuimus nos recipi & exaudiri. Ita incenditur dilectio, & uoluntas se Deo subijcit. Sed hæc dilectio & subiectio admodum est imbecilla, & adhuc multis sordibus inquinata. Quare aliud quiddam est, uidelicet propiciator Christus, propter quem persona statuit se certò habere reconciliationem. In hũc intuetur, non in proprias qualitates.

Verum est igitur utrunq;, Oportere dilectionem adesse, & tamen personam habere reconciliationẽ propter filium Dei. Hac expedita responsione uti possumus, uitaturi longiores rixas. Nam hic alia quoq; disputari solent, quod fides significet donum faciendi miracula: item dilectio, dilectionem proximi. Sed has responsiones omitto, cum illa prior sit magis perspicua.

Matth. 19. Si uis in uitam ingredi, serua mandata: Ergo legi satisfieri potest, & nostra obediẽtia meretur uitam æternam. 14

Respondeo: Ex hoc dicto extruxerunt aduersarij suos errores, quod homo possit legi Dei satisfacere, & quod contumacia nobiscum nascens non sit malum pugnans cum lege Dei, & propterea no

ſtram impletionē legis eſſe preciū uitæ æternæ. Hi errores inde orti ſunt, quod legē et Euangeliū non diſcernebant. Lex requirit obedientiam integram, & promittit uitam, ſed cum conditione integræ obedientiæ: ut dicitur, Hoc fac, & uiues. Conſtat autem, neminem legi Dei ſatisfacere, ut clarè teſtatur Paul. Rom. 7. et 8. Quare conrfeenda ſunt huc & alia dicta propria Euangelij. Rom. 6. Donum Dei uita æterna per Chriſtū. & Io. 6. Hæc eſt uoluntas eius qui miſit me, ut omnis qui credit in filium, habeat uitam æternā. Hæc alia uox eſt, quàm legis dicta, quæ ſunt ex Euangelio interpretanda. Nam etſi diſcrimen eſt, tamen non aboletur lex: ſed ut Paulus inquit, Stabilitur per fidem. Quum enim hæc infirma natura non ſatisfaciat legi Dei, uult Deus propter filium nos recipere, & facere hæredes uitæ æternæ. Hoc fit fide. Et cum recipimur, inchoatur noua lex & obedientia, quæ congruit cum lege Dei. Et quanquam hæc inchoatio non ſatisfacit legi Dei, tamen placet Deo, propter mediatorē, ut ſæpe dictum eſt. Sic oportet ſeruari mandata Dei. & in eandem ſententiam inquit Paulus, Legem ſtabilimus per fidem: id eſt, cum ſumus fide inſerti Chriſto, iam placet obedientia, & inchoatur dilectio Dei.

Omnibus ergo dictis legis adde Euangeliū, Si uis ingredi in uitā, ſerua mandata: ſcilicet, iuxta uocē Euangelij, ſeu ἐπιείκειαν, *quam addit Euangeliū.*

Non

Non potes inchoare dilectionē sine agnitione Christi & Spiritu sancto: nec placet obedientia, quia legi satisfaciat, sed propter mediatorē: & tamen inchoari eam necesse est. sicut dicit Paulus: Superinduemur, si tamen non nudi reperiemur.

Item Christus inquit: Nisi abundabit iustitia uestra supra iustitiam scribarum & pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Pharisæi docebant externā disciplinam, sed uox Euangelij, quæ de pœnitētia concionatur, plus requirit. Abundat igitur, seu antecellit iustitia piorum his sex rebus, pœnitentia, fide, nouitate spiritus, uera inuocatione, successibus in inuocatione, & repressione diaboli. Nam illa noua lux, est inchoatio uitæ æternæ, quæ est & erit talis uita, talis sapientia & iustitia, qualem lex postulat: uidelicet illustris agnitio Dei, & pura dilectio. Ideo dicitur Ierem. 31. Dabo legē meam in corda eorum: id est, accendam lucem & obedientiam ueram in saluandis, quæ erit æterna sapientia & iustitia.

Piorum iustitia quibus rebus abundet.

Remittite, & remittetur uobis: ergo nostra condonatio merctur remissionem. 15

Respondeo: Hæc sententia est concio pœnitentiæ, quales plurimæ sunt in Prophetis. Esaiæ 1. Desinite male facere: Si peccata uestra essent ut coccinum, eritis candidi ut nix. Item Esaiæ 58. Frange esurienti panem tuū, & gloria Domini colliget te. Hæ & similes conciones ubiq; continent duas partes.

tes. altera est uox præcepti, iubens ut nos emendemus: altera est promißio remißionis peccatorum. Iam de hac promißione audiamus Euangeliũ. non dicit Esaias, Definite praua facere, propter uestras uirtutes dabitur remißio. Imò alio loco de Christo clarè dicit, Verè dolores nostros ipse tulit, &c.

Ita hic, Remittite, & remittetur uobis. Prior pars est præceptum, posterior est promißio: sed nõ additur, propter tuam condonationem tibi remittetur. Si hæc conditio addenda esset, fieret incerta promißio, ut facile intelligi potest. Ergo audita promißione, mens intueatur doctrinam de remissione promissa propter Christum gratis. Significat autem requiri hoc opus, scilicet nostram condonationem, sicut alia nostra opera, & placere sicut suprà dictum est. non quod penitus nullus sit nævus in animo, sed quod pia mens repugnat maleuolentiæ & odijs, propter mandatũ Dei, et ecclesiæ concordiam, & agnoscit hanc moderationem placere propter Christum.

Danielis concio. *Eadẽ prorsus est sentẽtia concionis Danielis: Libera te à peccatis iustitia & eleemosynis erga pauperes, & erit sanatio delictorũ tuorũ. Tota oratio est concio pœnitentiæ, in qua prior pars postulat emendationẽ, & loquitur non de solis eleemosynis, sed de tota cõuersione. Libera te à peccatis per iustitiam: id est, fias iustus, agnosce unum Deum, qui se reuelauit in uerbo, quod dedit populo Israël, & promi-*

promisit remißionem peccatorum propter uenturum Dominum. Deinde sit et gubernatio tua iusta: sis diligens in iurisdictione, prohibe iniurias, puni to delinquentes, defende honestos, non sis crudelis aduersus ecclesiam et populum Dei. Deniq; omnia officia mediocris & salutaris gubernationis cõplectitur, cum inquit, Redime peccata eleemosynis: id est, beneficijs erga pauperes. Et hæc prima pars est uox legis, quæ præcipit de conuersione.

Altera pars, Et erit sanatio delictorum tuorum: promißio est, quam oportet fide accipi. Ergo cum promißionem proponit, requirit fidem, qua creditur Deo promittẽti per misericordiã, non propter nostram dignitatem. Nec fuit hæc breuis doctrina. nam regi sciscitãti, unde hanc uoluntatẽ Dei sciret Daniel, unde affirmaret certò remitti peccata, Daniel haud dubie exposuit, promißionẽ à Deo traditam de futura liberatione & de uita æterna, & ostendit pertinere eam etiam ad gentes. Ideo nec flagitat ceremonias, ut significet reconciliationẽ non propter legem, sed propter remißionem dari.

Quanquã igitur breuis est narratio Danielis, tamen ipsa promißio remißionis admonet lectorem pium, de cõmuni reconciliationis promißione, & uitæ æternæ. Et intelliget prudens lector, uere congruere concionẽ Danielis cũ Euãgelio. Prior pars tradit præcepta de emendatione, posterior est promißio, quam oportet accipi fide, qua certò statui-

tur, quòd per misericordiam recipiamur. Hæc & plana & perspicua sunt pijs, & prorsus sine sophistica.

Nec utar illa solutione, mereri opera bona remissionem præsentium pœnarũ: etsi id uerum est, tamen Daniel *non tantum de remissione pœnarũ, sed prius de remissione culpæ dicit. Cæterum sæpe loquitur scriptura de remissione pœnarum præsentiũ: ut,* Eleemosyna liberat à morte: *id est, meretur ne opprimamur periculis. Item,* Honorans patrem faciet placationem pro peccato: *uidelicet, quod ad pœnam præsentẽ attinet, si eris beneficus erga parentes, doctores, gubernatores ecclesiæ, tibi quoq;* Deus mitigabit ærumnas.

16 *Maxima uirtus præcipuè iustificat:* Dilectio est maxima uirtus: *ergo dilectio præcipuè iustificat.*

Respondeo: Maior est uera, *de iustitia legis. Si legi satisfaceremus, essemus iusti propter proprias uirtutes, & maxima uirtus plus conduceret: ut de Christo uere possumus dicere, eum maxime dilectione iustum esse. Sed quia nos legi non satisfacimus, recipimur propter mediatorẽ, nõ propter propriâ dignitatem, seu propter nostras qualitates. Ideo de reconciliatione non ualet maior,* Maxima uirtus maximè *recõciliat. Imò solus mediator recõciliat. Est uirtus omnium maxima, ardere dilectione Dei: sed etiam renati, & qui multum profecerunt, sentiunt uix exiguam scintillã in ipsis accensam esse.*

Vt

Vt in mente fides luctatur cum dubitatione, & diabolus interturbat inuocationem uarijs spectris: ita in corde dilectio Dei admodum languet, ut in inuocatione sentiri potest, in qua cor aut negligi se arbitratur, aut etiã fugit Deum, incurrunt & alij uitiosi motus, amor uoluptatũ, gloriæ, nostræ uitæ.

Quanquam igitur existere in nobis dilectionem Dei oportet, tamẽ agnoscamus ingentem infirmitatem, & sciamus personã à Deo recipi, exaudiri, et iustam, idest acceptã reputari, propter mediatorẽ, fide. Aliud est igitur loqui de reconciliatione et de misericordia erga nos, aliud est uirtutes ipsas inter sese conferre. Haud dubie maxima omniũ uirtutum est dilectio Dei, sicut & lex eam requirit tanquam summam uirtutem. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, &c. Sed illa ardens flamma dilectionis ubi est? uix exigua scintilla lucet in sanctis, & difficulter retinetur. Hæc si cogitabimus, melius intelligemus cur dicatur, Fide iustificamur.

Iam si uis conferre uirtutes, & proprias definitiones singularũ considerare, id quoq; utile est. Prima est fides, quæ est nosse uerbum Dei, & assentiri promißioni gratiæ, & fiducia, quapropter Christum statuimus nobis Deũ esse propiciũ, & acquiescimus. Est igitur noticia apprehendnes promißionem, et fiducia quietans cor propter aliud, scilicet propter mediatorẽ. Deinde sequitur dilectio. necesse est enim præcedere agnitionẽ misericordiæ. Cũ

Virtutũ consideratio.

Fides.

Dilectio.

cor

cor sensit uere irã Dei, et rursus fide agnoscit Deũ esse propiciũ propter Christum, hac luce pellũtur iam tenebræ Epicureæ ac Academicæ, & statuit mẽs adiuta à spiritu sancto, nos uere curæ esse Deo, et ab eo recipi. Incipit igitur cor se subijcere Deo, & obedire. & oritur aliqua dilectio Dei: sed nondum in hac uita sunt ardentes flammæ, quales esse deberent erga Deum. sed est quædam inchoata obedientia, qua se cor subijcit Deo, & lætatur in agnitione Dei, & obedientia. Sicut in Cantico dicitur: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, & hominibus lætitia. Ideo Ioannes, ut aliquo modo ostenderet qualis res sit dilectio Dei, dicit: Hæc est dilectio Dei, ut mandata eius seruemus.

Spes. Ad has uirtutes accedit spes, quæ est propriè expectatio uenturæ liberationis, à Deo promissæ.

Fides & spes quid differãt. Et differt à fide dupliciter. Prior est insignis et præcipua differẽtia. Fides apprehendit promißionem, & applicat nobis mediatorem. Talis non est spes, sed euentus futuros expectat. Hinc facilè potest intelligi, cur non dicatur, Spe iustificamur: quia ea oratio non ita monstrat uel applicat mediatorem, ut cum dicimus, fide iustificamur. Altera differentia est, fides accipit præsens beneficium, præsentẽ reconciliationem, sine qua non potest fieri inuocatio. Spes autem expectat futuros euentus à Deo promissos, &c.

17 Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum:

tum: ergo propter dilectionem fit remißio.

Respondeo: Duplex est absolutio. alia priuata, conscientiæ luctantis cum ira Dei: in hac absolutione necesse est intelligi, quod fide accipiatur remissio, non propter nostras uirtutes. ideo Christus inquit, Fides tua saluã te fecit. nec nititur fides nostra dilectione, sed tantũ misericordia promissa, ut constat: nec existere dilectio potest, nisi sit apprehensa remißio. Alia est absolutio publica, corã ecclesia: hæc fit propter bona opera, quæ sunt testimonia cõuersionis, ut hic Christus Pharisæo declarat, cur eam recipiat, quia extent testimonia conuersionis.

Absolutio peccatorũ duplex.

Ac tota historia imago est ecclesiæ. Semper duo sunt cœtus. Alter hypocriticus, inflatus ordinaria autoritate, & opinione iustitiæ, propterea quod uidetur utcunq; tueri doctrinam disciplinæ & legis. Quanquam autem hic cœtus non amplectitur Euangelium, tamẽ quia tenet gubernationem, ideo ibi Christus aßidet mensæ: id est, ibi concionatur. Alter cœtus est, qui audit Euangeliũ, uere agit pœnitentiam, & uera fide inuocat Deum, agnoscit filium Dei mediatorem, & prædicat Euangelium. Huic cœtui quanquam alter cœtus habet speciosiora opera, tamen Christus tribuit hic laudẽ dilectionis, quam sibi sumunt hypocritæ, qui arrogant sibi iustitiam legis. Sed Christus transfert hoc decus in hanc miseram mulierem: hic placet iustitia legis, ubi est uera agnitio Christi. Et in hoc cœtu sunt

Ecclesiæ typus.

ueri

ueri cultus, scilicet pœnitentia, fides, uera innocatio, dilectio, oscularі & tergere pedes Christi: id est ornare & defendere ministerium Euangelij, & studia necessaria ecclesiæ, sustinere pericula in confessione, labores & odia in docendo. Econtrà hypocritæ sunt sine pœnitentia, & sine timore Dei: quia putant se iustos esse sua disciplina, seu suis ceremonijs. Deinde sunt sine fide, quia uel confidunt sua iustitia, uel manent in dubitatione. Sunt sine dilectione, quia non potest existere dilectio Dei, & inuocatio, nisi prius agnita sit remissio. Euangelium uerò non ornant, sed uel delere uel premere conantur. Hic igitur Christus consolationem pijs proponit, refutat acriter Pharisæum, & detrahit ei laudem iustitiæ, ut significet se defendere suam ecclesiam contra iniqua iudicia hypocritici cœtus.

Si cui uerò hæc solutio de duplici absolutione nõ placet, utatur altera. Vsitatæ sunt synecdochæ: Remittuntur ei multa, quia conuersa est. Talia dicta & alibi occurrunt, & tamen synecdoche explicanda est. Quanquam necesse est simul concurrere multas partes cõuersionis, contritionem, fidem, dilectionem, seu bonum propositum: tamen non propter nostram dignitatem datur remissio, sed per misericordiam, quæ fide apprehenditur. Hæc explicatio sumitur ex Paulo, dimicãte de particula Gratis, fide propter Christum.

Vita

Vita æterna uocatur merces : est ergo debita 18
pro operibus.

Respondeo breuißimè. Vita æterna est merces, qa cōpensat benefacta, etiāsi datur propter aliud, scilicet propter Christū. Vt patrimoniū est merces filij, etiamsi cōtingat propter aliā causam. Hæc responsio breuis & expedita, satisfacit huic obiectioni. Nam aduersarij immodicè exaggerātes uocabulum mercedis, multa inde absurda extruxerūt, ut in locatione operarum & mercedis, uel in emptione, precij & mercis est æqualitas. Sic finxerunt æqualitatem obedientiæ & uitæ æternæ, & uocauerunt obedientiā meritum de condigno, finxerunt homines legi Dei satisfacere, cōmenti sunt opera supererogationis. Et de fide intuente non nostrā dignitatem, sed mediatorē, & accipiente remißionē et hæreditatem uitæ æternæ propter Christū nihil dixerunt. Imò oppositum tradiderunt, cum aiunt: Spes est expectatio uitæ æternæ, orta ex meritis nostris. Deniq; uocabulū meriti multas disputationes mouit, & Bernhardus cum se euoluere non posset tādem inquit: Sufficit ad meritum scire, quod non sufficiat meritum. Ita agnitio propriæ infirmitatis, coēgit eum confugere ad Christum.

Ex meriti uocabulo multę disputatiōes ortæ.

Nostra igitur explicatio est expedita. Dicimus oportere in saluandis existere pœnitētiam, fidem, & inchoatam obedientiam, seu dilectionem: & tamen quia reuera adhuc in carne ingens est caligo, & in-

& infirmitas repugnans legi Dei, agnoscendũ est, quod inquit Dauid, Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. & confugiendum est ad Christum, ac statuendum, quod agentibus pœnitentiam & credentibus propter ipsum detur uita æterna. sicut ipse inquit: Hæc est uoluntas patris, ut omnis credens in filium, habeat uitam æternam. Et amentia est, fingere quod renati satisfaciant legi Dei, et sint sine peccato. Vt igitur maneat certa spes uitæ æternæ, sciamus eam dari agentibus pœnitentiam, & credentibus propter Christum.

Interim tamen, quia Deus recipit obedientiam, etsi bona opera non merentur remissionem peccatorum, & hæreditatẽ uitæ æternæ: tamen merẽtur alia præmia corporalia & spiritualia, in hac uita & futura. Sicut Christus inquit: Merces uestra copiosa erit in cœlo. Hæc quæ dixi, cordatis & pijs conscientijs satisfaciunt.

Vera est & hæc responsio: has orationes, Vita æterna erit merces: item, Reddetur cuiq; iuxta opera sua: phrases esse legis, quæ loquitur de iustitia tanquam de nostra dignitate. Et tamen fides accipiens reconciliationẽ, statuit nos propter aliud, nõ propter nostras uirtutes placere. Quia nemo legi satisfacit, & in hac imbecillitate naturæ multa manent peccata. Hãc interpretationẽ addi necesse est ex Euãgelio, quæ hoc efficit, ut mercedem intelligamus quidẽ compensationẽ, sed nõ intelligamus dari reconci-

Legis phrases.

reconciliationē propter nostram dignitatem, nec inchoatam obedientiam placere propter seipsam, sed in reconciliatis propter mediatorem. Hos postea sequitur compensatio bonorum operum.

Illud uerò argumentū explodendū est, quod dicunt, homines segniores fieri ad benefaciendum, si ratio meriti tollatur. Dixi suprà, multo grauiores esse rationes necessitatis & debiti. Præterea discrimen tenendum est promissionū. Gratuita est promissio reconciliationis & uitæ æternæ, sed legales promissiones proprie sunt additæ pro operibus. Qui dederit potū aquæ, nō perdet mercedem. Etsi igitur bona opera non merentur reconciliationē, nec sunt precium uitæ æternæ: nam reconciliationem præcedere necesse est, ut obedientia possit placere: tamen merentur alia præmia, ut dictum est. Obiectio de hominum segnitie futura.

Deinde quod de segnitie obijcitur, refutandum est opposito periculo dubitationis. Si dubitandum erit de uita æterna, ut doctrina illorū de meritis dicit, dubitatio magis languefacit studiū recte faciendi. Sed hæc omitto. Magna caligo est in animis hominum, & horribilis infirmitas. Paucissimi uident quid sit seruire Deo. Sed pij qui aliquid lucis habent, agant Deo gratias, quod nos propter filium recipit, & quod propter hunc mediatorē hanc imbecillem & contaminatam obedientiam approbat, & ornat præmijs, et nos excitemus ad exercitia fidei & bonorum operum. Nam in his exercitijs hæ

quæstiones facile poterunt dijudicari.

Exposui totam controuersiam de iustificatione, seu de reconciliatione. Cum autem multi hanc sententiam oppugnent, piæ mentis est diligenter uidere qd præcipuè agatur: & ut facilius iudicare possit, ecclesiam omnium temporũ intueatur, & sanctorum experientiã consideret. Dicimus necessariã esse pœnitentiam, et addimus credendum esse, quod propter filiũ Dei donetur remißio gratis, non propter nostrã dignitatẽ. Item, quod mens non debeat succumbere dubitationi, sed fide uincere dubitationem. Præterea dicimus, necessariam esse inchoatam obedientiam: sed hanc non satisfacere legi Dei, sed placere in reconciliatis propter mediatorẽ, ac manere quidem in renatis peccata: sed tamen discernenda esse peccata contra conscientiam, ab ijs quæ manent in sanctis. Dicimus enim amitti gratiã, cum uiolatur lex Dei contra conscientiam. Hæc non solum nihil habent absurdi, sed reuera congruũt cum consensu omnium sanctorum inde usq; ab initio.

Dictorũ epilogus.

Cogita Dauidem cũ obiurgatur à Nathan. Hic Dauid agnoscit iram Dei, et uere expauescit ac dolet. Rursus autem cum audit Euangelium; Abstulit Dominus peccatum tuũ: erigitur hac uoce, nec cogitat se habere remißionem propter suas uirtutes: sed huic uoci credit, & cogitat de promißionibus, quæ sunt datæ patribus, luctatur cum dubitatione, & fide uincit. Quid deinceps? An postea putat se legi

Dauidis exẽplum.

se legi Dei satisfacere? Imò uerò agnoscit infirmitatem hanc procul abesse à perfectione legis. Ideo dicit, Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. & scit tamen per misericordiam placere Deo hanc iustitiam bonæ conscientiæ in reconciliato. Sicut inquit, Pax multa diligentibus legem tuam.

Has summas intueantur animi, quæ certè sunt perpetuus et irrefragabilis consensus sanctorũ omnium temporũ. Nec difficile erit refutare cauillationes, quæ contra hanc sententiã excogitantur, si hæ summæ fuerint in conspectu, & in quotidiana inuocatione exerceãtur. Nulla enim potest esse uera inuocatio, nisi cognita doctrinâ de fide. Accedendum est enim ad Deum fiducia mediatoris, ut Roman. 5. Per hunc habemus accessum, &c. Item Hebr. 4. Habentes talem pontificẽ, accedamus cum fiducia.

DE DISCRIMINE VETERIS & noui Testamenti.

VNa est perpetua ecclesia Dei inde usq; à creatiõe hominis, & edita promissione post lapsum Adæ: sed doctrinæ propagatio aliàs in alijs politijs fuit. Ac prodest considerare seriem historiæ, & testimonia, in quibus Deus se patefecit ab initio, & iram aduersus peccata & misericordiam erga conuersos declarauit. Nam ut sciremus, doctrinam ecclesiæ solam primam & ueram esse, Deus singulari beneficio scribi perpetuam historiam ab initio uoluit, & seruauit, & huic libro scripto per

patres & prophetas addidit testimonia editis ingentibus miraculis, ut sciremus, unde & quomodo ab initio propagata sit ecclesiæ doctrina. Postea uerò gentium religiones exortæ sunt, alibi alijs temerè fingentibus nouos deos & nouos cultus, relicta prima doctrina: nec norunt Græci, aut alij suarum religionum autores, & quotidie horribili licentia fingebant nouas, nunc sacra Bacchi, nunc Dianæ.

Certus liber ecclesię traditur, ingẽs Dei beneficium.

Quare cogitemus ingens Dei beneficium esse, quod certum librum ecclesiæ tradidit & seruat, & ad hunc alligat ecclesiam. Tantum hic populus est ecclesia, qui hunc librum amplectitur, audit, discit, & retinet propriam eius sententiam in inuocatione Dei, & in regendis moribus. Non igitur est ecclesia Dei, ubi reijcitur hic liber, ut apud Mahometistas: aut ubi extincta propria sententia, proponitur commentitia, ut apud hæreticos. Quare lectione & meditatione opus est, ut propria sententia retineatur: sicut de studio sæpe præcipitur. 1. Tim. 4. Intende lectioni. & Colos. 3. Verbum Christi abundet inter uos. Spiritus sanctus testatur se uelle scribi doctrinam & testimonia diuina. Psalm. 101. Scribentur hæc in generatione altera, & populus qui creabitur, laudabit Dominum.

Bibliorũ duplex doctrinæ genus.

Amemus ergo & colamus studia libri diuinitus traditi. ac primũ sciamus, in summa duo genera doctrinæ in toto illo libro contineri, Legem & promißionem gratiæ, quæ proprie uocatur Euangelium.

lium. Hæc distinctio lumen est uniuersæ scripturæ, ac fuit utrunq; genus doctrinæ ante Moysen.

Lex est noticia in creatione hominis indita menti, docens unum esse Deum conditorem rerum, eiq; deberi inuocationem & obedientiam iuxta discrimen honestorum & turpium, quod ipse Deus impresserat menti: & puniri contumaciam. nam imago Dei in homine erat in mēte illa firma noticia de Deo, & agnitio legis, & in uoluntate cōuersio ad Deum. Etsi aūt post lapsum uoluntas auersa est, & in mente noticia obscurior facta est: tamen manet noticia, ut extet æternū & immutabile iudiciū Dei contra peccatum, testificans Deum irasci peccato. Lex quid.

Sed promissio reconciliationis post lapsum non est noticia insita naturæ, sed est uox prolata ex arcano sinu patris, quæ prius omnino ignota fuit omnibus creaturis: qua uoce Deus testatus est, se homines recipere in gratiam, & deleturum esse peccatum & mortem, ac instauraturum iustitiam & uitam, propter quoddam uenturū semen mulieris. Euangelium quid.

Estq; inchoata prædicatio utriusq; generis in paradiso. Legis uox est, accusatio inobedientiæ: promissio uerò erat, Semē mulieris conculcabit caput serpentis. Et erāt postea patres, ut Adam, Seth, Enoch, & alij qui legitima uocatione fungebantur sacerdotio, & propagabant utranq; doctrinam. Vtriusq; prædicatio in paradiso inchoata.

Lex quæ prohibet homicidium, expresse prædicatur in concione ad Cain, & deinde in concione

ad Noë repetitur. Lex, quæ prohibet uagas libidines, sancita est in paradiso. & postea propositum testimonium iudicij Dei in diluuio, & conflagratione Sodomæ. Sic & promißio subinde magis illustrata est, cum ad Abraham dicitur, In semine tuo benedicentur omnes gentes.

Quid igitur propriè nominatur uetus testamentum, quid nouum? cum legem & Euangelium semper prædicari necesse fuerit, & cum eiusdem uocis ministerium perpetuò sit in ecclesia.

Vetus testamentũ quid.

Respondeo: Vetus testamentum proprijßimè est promulgatio legis, seu pactum, quo populus Israël ad legem, & hanc formam politiæ obligatus est ad hunc finem, ut in hac politia conseruaretur & propagaretur promißio de uenturo Meßia, propter quam in hoc populo erat uera electorum ecclesia.

Populi Israel error triplex

Hic finis diligenter considerandus est, què ignara multitudo in populo Israël non intelligebat, sed tres errores circumferebat. Primus erat, sicut promißionem terræ, hoc est certi loci possißionem & rempublicam, uidebant esse rem corporalem: sic Meßiam promissum existimabant hanc politiam auctorum & confirmaturum esse: non intelligebant mitti eum ut fieret uictima, ut aboleret peccatũ & mortem, & hac politia euersa daret iustitiam et uitam æternam credentibus.

2 Secundus error erat, non intelligebant cur præcipuè lex promulgata esset. non enim tantum promulga-

mulgata est, ut politica disciplina hic populus regeretur, sed ut extaret uox Dei certo & illustri testimonio tradita, qua patefactum esset iudiciũ Dei æternum & immutabile aduersus peccatum, ut ira Dei agnita quæreretur promißio Meßiæ. Sed multitudo ignara tantæ rei, existimabat legem tantum esse politicam disciplinam, & externa obedientia satisfieri legi Dei: nec intelligebat peccata interiora, dubitationes de ira & de misericordia Dei, non uere expauescere, non ardere fide & dilectione, non acquiescere in Deo fiducia auxilij diuini, in inuocatione dubitare an Deus accipiat preces, denique habere innumerabiles errantes motus. Hæc mala multi fingebant non esse peccata, nec pugnare cum lege Dei. Lex cur promulgata.

Tertius error erat: Peccata & lapsus suos fingebant compensari sacrificijs, & mereri se remissionem peccatorum, mactatione pecudum, & alijs ceremonijs. Et hac opinione cumulabãt sacrificia. Imò & nouas ceremonias excogitabant, aut ethnicas recipiebant: mactabant liberos suos, ut magno & difficili opere plura bona mererentur, ut humana cæcitas ad hunc errorem prona est, ut putet opera à nobis excogitata magnifieri à Deo. Hi tres errores latè grassabantur in hoc populo. Sacrificia.

Sed tamen semper seruauit Deus in hac ipsa politia aliquã ueram ecclesiam, hoc est cœtũ rectè sentientem. ut Esaiæ 1. dicitur: Nisi Dominus reli-

Ecclesiæ ueræ in uet. testam. relictæ doctrinæ cuiusmodi.

quisset nobis semen, sicut Sodoma essemus, &c. Taxabat igitur uera ecclesia errores, & reuocabat aliquos ad ueram Dei inuocationem: docebat hac politiam constitutam esse, ut esset certa sedes et certus locus ecclesiæ, donec ueniret Meßias, ut in hoc loco interim conseruaretur & propagaretur promißio. testabatur hunc Meßiam mitti, ut fieret uictima pro peccato, & daret iustitiam & uitam æternam, non imperium mundi in hac mortali uita.

Deinde & de lege docebant externam obedientiam, et disciplinā non satisfacere legi Dei, nec placere Deo nisi prius iacto fundamento, hoc est agnita promißione Meßiæ, ac propter eum accepta remißione peccatorum, & reconciliatione. Hanc fidem docebant oportere prælucere in inuocatione, quod Deus propter hunc Meßiam uere reciperet ipsos, & audiret preces. Hac fide docebant inchoandam esse hanc partem legis in corde, uidelicet decalogū, de dilectione, de inuocatiōe, de timore Dei.

Ceremoniæ Vet. testamēti.

Sic & de ceremonijs, cōcionabantur nequaquā traditas esse, ut essent precia pro remißione peccatorum: sed ut essent signa uenturi Meßiæ, & testimonia profeßionis, ac exercitia admonentia de fide & inuocatione: nec ualere nisi prius iacto fundamento, uidelicet agnita promißione Meßiæ, & accepta remißione peccatorum, & inchoata illa prima parte legis, scilicet Decalogo.

Sic & de tertia parte legis, id est de iudicialibus, doce-

docebāt placere politica officia, iacto fundamēto, id est, agnita ꝓmißione Meßiæ, & accepta remissiōe, et inchoata in corde illa prima parte legis, scilicet decalogo, ut fiducia auxilij diuini, et propter gloriam Dei, & dilectionem proximi fierent politica officia: non sicut ea faciebant Alexander, Sylla, Marius, & similes, cum contemptu Dei, propriæ potentiæ ac utilitatis causa.

Sic prophetæ monstrabant promißionē & usum legis, econtrà ueró superstitiosas opiniones taxabant, ut Hieremiæ 7. Nō præcepi patrib. uestris de holocaustis. et Psal. 50. Holocaustis non delectaberis. Hæc & similia dicta uidebantur aperte pugnare cum lege. quare impij reges et pontifices armati prætextu legis crudeliter sæuiebant in prophetas. Sed ꝓphetæ hoc uolebāt lege nō postulari ceremonias, sine noticia et fiducia Meßiæ, et sine pœnitentia, seu ut uulgò loquūtur, ex opere operato, & cū cæteris errorib. quos ignara multitudo affingebat.

Quod autem constitutio illa politiæ Mosaicæ dicatur proprie uetus Testamentū, confirmāt hæc dicta Gal. 4. Hæc sunt duo testamēta, unum quidē ex monte Sina ad seruitutē generans, id est obligās ad hanc politiam: quæ etsi erat magnum beneficiū (gratißimum est enim scire certam ecclesiæ sedem) tamē seruitus erat: id est, nondum erat illud summū bonum, noua & æterna uita, quæ erit uera libertas exhibenda in nouo Testamento. Sed erat ministe-

Politiæ Mosaicæ constitutio proprie Test. uetus.

rium legis, prædicans iram aduersus peccatum, & coercens disciplina, & erudiens populum umbris quibusdam de futuris bonis.

Sic ad Hebr. 7. *uetus Testamentũ ait abrogari, quod fuerit imbecille & inutile. Non loquitur de promißione uenturi Meßiæ. Hæc non fuit inutilis patribus, sed lex fuit infirma & inutilis, scilicet ad iustificationem, seu ad tollendum peccatũ & mortem. Hoc ipsum enim uult dicere, Etsi magnũ beneficiũ erat dari certã ecclesiæ sedem in terris, constituere pulchram politiam & disciplinam: tamẽ hæc bona omnia erãt res interituræ, et morti obnoxiæ: non erant iustitia & uita æterna.*

Lex quatenus inutilis patribus.

Sic & clare Ieremias *cap.* 31. *uocat uetus Testamentum fœdus, quod factum est cum educeretur populus ex Aegypto. Et eruditißimè discernit uetus & nouum. Vetus fuit promulgatio externa legis, & declaratio iudicij aduersus peccatum, & constitutio politiæ, ut certa sedes esset uerbi & testimoniorum Dei. sed nouum non erit externa promulgatio legis, sed noua & æterna uita, lux & iustitia, lege ardente in cordibus, abolita morte & peccato. Complectitur enim Ieremias totum & integrum effectum noui Testamenti: ut plerunque Prophetæ de beneficijs Meßiæ loquentes, non tantum de inchoatione concionantur, sed de tota & integra instauratione naturæ. fitq; ita illustre discrimẽ noui & ueteris Testamẽti, cum illa noua cœlestis*

Nouum testamentũ quid a ueteri differat.

& integrè liberata natura, ab omnibus malis confertur ad ueterem naturam, subiectã legi & morti.

Vetus test. cur sic appellatum.

Huc etiam appellationes referantur. Vetus sic dicitur, et propter tempus, & propter subiectum: quia legis promulgatio tempore antecedit instaurationem naturæ, inchoatam resurgente Christo, & complendam, cum tota ecclesia resuscitata ornabitur sua gloria. Deinde propter subiectũ dicitur uetus, quia hæc uetus natura premitur iudicio legis, & coercenda est disciplina legis. Ac ut uetustas naturæ manet in hac uita, sic manet lex, & hoc ingẽs onus quod lex in maledictionibus denunciat: id est manet ira Dei æterna, nisi ex Euangelio fuerit accepta remißio. Deinde manent & ingentes calamitates, quæ sunt pœnæ, quibus Deus omniũ peccata extra ecclesiã et in ecclesia punit: grassantur bella, morbi, inopiæ, uastationes, exilia, iniuriæ, desertiones, perfidiæ, distractiones amicorum, denique dolores innumerabiles. Has ærumnas sciamus non casu accidere, sed perpetuam uocem legis esse, quæ hãc miseram naturã admonet de ira Dei æterna, et frenat ac coercet. Nec putemus deleta politia Mosaica, propterea desijsse iudicium Dei, & maledictiones aduersus peccata. Inchoatur quidem benedictio & liberatio in ijs qui credũt Euangelio, et ira Dei æterna remittitur. Sed donec uetustas corruptæ naturæ manet, simul manent aliquæ pœnæ.

Ærumnæ in ecclesia, legis uox.

Nam uox legis moralis et maledictiones ideo re-

uelatæ

uelatæ sunt, non quod ad illum populũ tantum pertinerent, sed ut alicubi extaret testimoniũ & iudicium Dei aduersus peccatum in toto genere humano. Dicitur ergo uetus Testamentũ hoc onus, quia premit totam ueterẽ naturam nõ solum in impijs, sed etiam in sanctis ante integram liberationẽ. Sed his consolatio, auxiliũ et misericordia proponitur in Euangelio, & eatenus maledictio abrogata est. At impij pereunt iuxta maledictiones sine liberatione, ut multi præstantissimi homines horribiliter perierunt oppressi, simul præsentibus calamitatib. et æterna ira: ut Saul, Põpeius, Cæsar, Crassus, Cato, et sunt in conspectu quotidiana exẽpla congruẽtia cum uniuersa mundi historia. Cum enim natura hominum sit rea, premitur maledictionibus legis.

Vetus testamentum cur onus dictum.

Ex his quæ recẽsui, satis intelligi potest, quomodo quadrẽt appellatiões ueteris et noui Testamẽti, si tẽpus ꝓmulgatæ legis et integra instauratio conferatur: itẽ si cogitemus ueterẽ naturã premi et coërceri, ante integrã instaurationẽ. Idq; cum cogitamus singuli suas ærũnas, sciãt esse legis concionẽ, quæ de ira Dei admonemur, ut quæramus Messiã: sciãt frenos nobis inijci, ut hæc uetustas naturæ coërceatur

Nouum testamentũ quid.

Nouum testamentum est prædicatio remissionis peccatorum, et donatio uitæ æternæ, ac nouæ iusticiæ deleto peccato, & deleta morte propter Christũ mediatorẽ. Cumq; nominatur nouũ Testamentum, inchoatũ intelligamus in omni prædicatione

Euan-

Euangelij inde usq; ab initio datæ promißionis: & compleri intelligamus in tota ecclesia, cum ex morte resuscitata induet æternam gloriam.

Et huius ingentis gloriæ exemplum in capite, & aliquot membris uiderunt apostoli, cum uiderũt resuscitatum & ascendentem Christum. Ibi enim uiderunt integre in illis abolitam esse mortalitatem, uiderunt nouam naturam fulgentem luce diuina, noua iustitia & uita.

Sic de nouo Testamento Ieremias locutus est, complectens non tantum prædicationem Euãgelij ante resurrectionem, sed integrum beneficiũ, cap. 31. Dabo legem in corda eorum, & ero eis in Deum, & erunt mihi in populum: & non docebit ultra uir proximum suum dicens, Cognosce Dominũ: omnes enim cognoscent me, quia ero propicius iniquitati eorũ, & peccati eorum non recordabor amplius. Pugnantia hic dici uidentur. Primũ enim inquit, feriam nouum pactum. At uerò pacta fiunt uerbo aliquo, & ministerio uocali, per quod Deus suam uoluntatem declarat. et sæpe aliàs dicitur, in nouo Testamento propagandum esse nouum uerbum, ut Esaiæ 6. Spiritus Domini super me, ad annunciandum afflictis misit me. Postea uero inquit, Non docebit ultra uir proximũ suum. Hic inquit, Ministeriũ uocis humanæ desiturum esse. Hæc congruunt recte distributa.

Hieremiæ locus.

Inchoatur enim nouum Testamentũ in hac mortali

Noui testamẽti inchoatio & completio.

tali uita, per ministerium prædicãdæ promissionis omni tempore. Sed completur integrè exhibita luce, iustitia, & uita æterna, in qua ministeriũ docendi mandatũ hominibus cessabit, & coram fruemur æterno conspectu Dei. Interim uerò etsi est inchoatum nouum Testamentũ in renatis, tamen quia uetustas carnis manet, caro (ut suprà dictum est) horribiliter premitur maledictionibus legis, hoc est calamitatibus omnis generis, ut agnoscatur ira Dei aduersus peccatum, & quæratur mediator. Item, ut peccatum coerceatur, & puniatur. Ideo ut suprà sæpe dictum est, maxime ecclesia ingentibus calamitatibus oppressa est, quia præcipuè in ecclesia Deus iram suam aduersus peccatum uult conspici. Sed tamen tandem ecclesia prorsus & peccatũ exuet, & liberabitur ab omnibus pœnis, & ornabitur æterna uita & gloria. Sicut hic dicitur, Peccati eorum *non recordabor amplius.*

Pauli de uetere & nouo testamento sententia.

Sic 2. Corinth. 3. *Paulus discernit nouum Testamentum, et quidem doctrinam tradit grauissimam, & dulcissimam consolationem. Doctrina hæc est. Vetus Testamentum uocat literam & ministerium mortis, id est legem accusantem & damnantem homines. At nouum uocat ministerium spiritus, id est prædicationem Euangelij, per quam datur spiritus sanctus, inchoans in corde nouam lucem, iustitiam & uitam. ut* Rom. 8. *dicitur,* Accepistis *spiritũ adoptionis filiorũ, quo clamamus* Abba pater. *Agnita miseri-*

misericordia per Euangelium, nõ iam fugiũt mentes Deum, sed accedunt ad eum tanquam patrẽ: & ut accedant, adiuuantur spiritu sancto, inuocãt, credunt, & acquiescunt in promissionibus, cum considerant Deum fœdere æterno & immutabili sibi adiunxisse humanam naturam, cum filius natus est ex uirgine: id est, cum duæ naturæ diuina & humana in filio copulatæ sunt, tenent euidens testimonium, quod ostendit Deo uere curæ esse genus humanũ. cum audiunt hunc filium mitti, ut sit uictima, et sit autor nouæ & æternæ uitæ, sicut Esaias inquit, Pater æternitatis: ad ipsum confugiũt. et hæc ipsa uox Euangelij, est potentia Dei ad salutẽ omni credenti: id est, per hanc datur spiritus sanctus, & inchoatur noua & æterna iustitia. Euangelium potẽtia Dei.

Consolatio est addita. Miretur aliquis, cur noui Testamenti gloria tantopere celebretur à Prophetis: cum illa collectio ecclesiæ, quæ fiebat per Apostolos, nequaquã habeat tam conuenientẽ ordinẽ, tam certos gubernatores, tales uictorias & miracula, sicut eductio ex Aegypto, & cõstitutio politiæ.

Hic respondet Paulus: imò illa gloriosa facta omnia exhibita sunt, ut essent testimonia non tantũ de illa peritura politia, sed de promissione futuri & æterni regni. Ac docent, ut credamus, cum adfuerit Deus illi perituræ politiæ, multo magis adfuturum esse isti suo æterno regno. Offenduntur humana iudicia, cum uident ecclesiam esse dispersos & uagos

cœtus,

cœtus, sine præsidijs humanis, sine potentibus gubernatoribus, deniq; sine ordine. Deinde singuli sua infirmitate excruciantur, quærunt quid prosit Euangeliũ, & nomen Christi, cũ non sentiamus in nobis noua & miranda dona, item relinquamur in ærumnis, sicut alij damnati homines in hac uita.

Pauli collatio aduersus tentationes.

Aduersus has tentationes opponit Paulus hanc collationem. Si perituræ politiæ ministerium fuit gloriosum, quanto magis hoc ministeriũ salutis æternæ erit gloriosum: id est, erit efficax in his qui Euangelium amplectuntur, & mirabilibus modis seruabitur. Angimur animis in tantis tumultibus rerum humanarũ, metuimus ecclesiæ, doctrinæ, literarũ interitũ: & hæc pericula monent, non humanis consilijs, sed diuinitus inter tantas regnorũ confusiones et ruinas seruari ecclesiã. Id uult Deus considerari, & uult peti defensionem. & ne frangamur animis, tradidit promissiones, mansurã esse Ecclesiam in terris, usq; ad finem mũdi, sicut clare inquit Christus Matth. ultimo: Ecce ego uobiscum sum, usq; ad consummationem seculi. Iam cum ecclesia mansura sit, necesse est Euangelium esse gloriosum, id est efficax: necesse est protegi ecclesiam mirabilibus operibus Dei, necesse est & studia diqua literarũ manere, etsi in hac ultima senecta mundi omnia erunt imbecilliora & deformiora. Sed tamen cogitatione harum consolationum nos confirmemus, & ad precandum excitemus.

Promissio de ecclesia usque ad finem mundi mansura.

Sunt

Sunt autē plurimæ noui Testamenti descriptiones paßim in prophetis, in quibus simul mentio fit & paßionis Christi, & beneficiorum, uidelicet remißionis peccatorum, & regni æterni, hoc est, nouæ & æternæ iustitiæ & uitæ, ut Esaiæ 53. *&* Daniel. 9. *Septuaginta hebdomades præfinitæ sunt populo tuo, ut in his aboleatur peccatū, & exhibeatur iustitia æterna.* Item, Occidetur Dominus. *In his dictis breuiter summæ rerum, quæ in nouo Testamento fient, comprehensæ sunt.* Noui Testamenti descriptiones in Prophetis.

Sic & Zach. 9. *dicitur, Tu quoq; in sanguine testamenti tui emittes uinctos tuos de lacu, in quo nō est aqua. Breue dictum est, ut multa sunt in prophetis, sed collatione fiūt perspicua. Vocat sanguinem testamenti, sanguinem uictimæ, per quam testamentum de rebus æternis condendum & confirmandū est, uidelicet sanguinem Christi. Norant enim prophetæ, non tolli peccatum sanguine pecudum, sed eas uictimas signa esse alterius uictimæ. Educes, inquit, uinctos tuos de lacu: id est, ex morte æterna captiuos illos, uidelicet qui erunt tui. & quidem educes sanguine, id est uictima quæ promissa est, ut res æternas restituat, uidelicet placata ira morte filij Dei. Complectitur ergo mortem Christi, et æterna beneficia.* Zachariæ locus.

Deinde quale sit hoc regnū, quales actiones præcipuas habiturū sit, describit cap. 12. *Effundam super domum Dauid, spiritum gratiæ & precū. Hic*

Spiritus gratiæ.

nominat propria noui testamẽti bona. Spiritus gratiæ est spiritus sanctus, quo adiuuantur corda, ut agnoscãt audito Euangelio, & credunt se recipiin gratiã, statuant uere placatã esse irã Dei. Posteaue rõ agnita misericordia, inuocẽt. Ac præcipuè nominat inuocationẽ, quia hæc est solius ecclesiæ cultus, prorsus ignotus omnib. ignorantibus Euangelium.

Ac simul doctrina et consolatio traditur. Admonemur ut inuocemus: & significatur, hunc cultum Deo gratum, & non irritum fore. Hæ descriptiones, & similes in prophetis, utilissimè nos de nouo Testamento, & beneficijs noui Testamenti erudiunt: quæ quidem propius aspiciemus, cum has amplissimas consolationes ad usum nostrum transferemus, & spiritum inuocationis excitabimus.

Et plerunq; prophetæ de nouo Testamento dicentes, simul de pœnis impiorum præsentibus et æternis concionantur, ut Amos 9. Ecce oculi Dei super regnum peccans, & conteram illud: uerumtamen non conteram regnũ Iacob. Ecce ego mundabo et concutiam in omnibus gentibus domũ Israël, sicut concutitur triticum in cribro, & non cadet granũ super terram: gladio morientur omnes peccatores. In die illa suscitabo tabernaculum, &c. id est, Cum colligam mihi ecclesiam, simul horribilibus pœnis declarabo iram aduersus impios, deletis regnis excerpam et seruabo exiguam multitudinẽ: ut deleta Hierosolyma, & dissipata gente Iudaica,

Amos locus.

Innocatio solius ecclesiæ cultus.

excerptæ

excerptæ sunt reliquiæ prædicatione apostolorũ. & postea dilacerato imperio Romano, ciuilibus et barbaricis bellis, tamen ecclesia collecta est: & nũc tristißimi regnorum motus & excidia sunt pœnæ fatales mundi, inter quas tamen Deus excerpit ecclesiam: & cum glorificabit totã ecclesiam, simul in æternas pœnas abijciet impios.

Sic describit nouũ Testamentũ, Esa. ca. 65. de inchoatione et prædicatione loquẽs: Ecce ego ad gentem, quæ nesciebat me. Deinde de pœnis impiorũ: Vos q̃ dereliquistis Dominũ, in cæde corruetis. Interim tamẽ inquit excerpi ecclesiã, ut si una uua inueniatur, ne disperdã, inquit, totũ. Et de cõpletione noui Testamenti addit, Ecce creo cœlos nouos, etc. Esaiæ locus.

Hæc dicta prophetarũ consideranda sunt, ut inchoationem & completionẽ discernamus. Item, ne tristißimo spectaculo ruentium imperiorũ fracti, existimemus nullam esse Dei ecclesiam: sed sciamus, inter has horrendas confusiones, tamen quærendũ & retinendum esse uerbum Dei, & eos qui se fide, uoluntate, inuocatione, & confessione cum uera ecclesia coniungunt, esse membra populi Dei, ubicunque sunt, etiamsi inter tumultus regnorum seruitute aut morte opprimuntur. Hanc consolationẽ pijs necessariã esse hoc ipso tempore, omnes intelligũt. Sæpe enim hac tentatione sani concutiuntur, An Deus prorsus abiecerit has gentes, ubi non manent Ecclesiasticæ politiæ. Hic multi ruunt in desperationem,

rationē, pauci pij uix magno certamine eluctātur.

Oseæ locus. Hos dolores describēs Oseas cap. 13. cū etiam de nouo Testamento dicturus est, inquit: Dolores parturientis ueniēt eis, sed de manu mortis liberabo eos: Ero mors tua, ô mors. Quid uocet dolores parturientis, satis intelligūt nunc sani, qui afficiuntur conspectu Turcici latrocinij, et aliorum tumultuum ac confusionum in multis locis. Sed addita est consolatio, quæ pios hortatur confugere ad promißionem noui Testamenti: Ero mors tua, ô mors. Item: Omnis qui inuocabit nomen Domini, saluus erit.

Dixi quid sit nouum Testamentum. Ac monui, considerandum esse, quæ dicta de inchoatione, quæ de impletione loquantur. Dicitur enim nouum Testamentum, & quia promißio post lapsum tradita est, & quia inchoatur noua & æterna iustitia et uita, quæ bona integre post resurrectionē exhibebūtur. Nunc uerò ecclesia in hac infirma natura subiecta est cruci, & imperia mundi omnia fatalibus pœnis concutientur usq; ad finem. Quare etiamsi deleta est politia Israël, & cum ea ceremoniæ et forenses leges extinctæ sunt, tamen uox legis quæ iudicat peccatū, uidelicet uox Decalogi, semper manet: manent & pœnæ, sed pijs mitigantur.

Noui Testamenti appellatio unde.

Sicut autem in politia Israël Deus pacem, & alia uitæ cōmoda promisit populo, si obediret: sic ecclesia quanquam dispersus cœtus est, nec habet certum imperium, aut certam sedem, tamen quia huic

uitæ

uitæ opus est uictu et hospitio, promißiones habet, nō de certa sede, sed de hospitijs et uictu in genere.

Prudenter igitur exempla pœnarū & bonorum Israël accōmodanda sunt. Vt ibi p luti idolis, libidinibus, & alijs sceleribus, puniti sunt: ita nunc uagantur pœnæ per oēs pollutos, quia iudiciū Dei aduersus peccata idem est omnib. temporibus. et exēpla illa proposita sunt, ut uocem legis & iudicium Dei uniuerso generi humano, & omnib. ætatibus declarent, & nos ad pœnitentiā hortentur. Deinde ut Dauid, Esaias, & multi alijs inuocātes Deū, exaudiūtur et defenduntur in sua uocatione: ita & nunc sciamus, Deū ecclesiæ etiā cū dispergitur, tamen hospitia aliqua daturum esse, ut tunc dabat Eliæ exulanti nidulum apud uiduam Sareptanam.

Iudicium Dei aduersus peccata idē omnibus temporibus.

Sed tamen discrimen esse sciamus. Nobis non est promissum regnū, non promissa est certa sedes. Sed in genere sciamus, Deum in hac uita daturum esse hospitia ecclesijs & studijs, sicut nascenti Christo hospitium fuit in præsepi. In hanc sententiā inquit Paulus 1. Tim. 4. Pietas promißionem habet præsentis & futuræ uitæ.

Discrimē ueteris testam. & noui.

Ac ualde prodest intelligere, cur promißiones corporalium bonorum traditæ sint. Possunt autem numerari tres causæ.

Promissiones corporalium bonorū cur traditæ.

Prima, ut refutentur Epicurei furores, hoc est ne casu aut ordine naturæ tantū existimemus nobis obijci bona corporalia sine auxilio dei, sed uere sta

tuamus hæc bona etiam Deo curæ esse, & Deũ nobis dare hospitia, politias, domicilia, pacẽ, uictum, bonos successus in laboribus. Hæc sæpe inculcãtur, ut Psal. 126. Nisi Dominus ædificauerit domũ. & sequenti, Beati omnes qui timẽt Dominũ. Labores manuum tuarũ manducabis. & Psal. 36. In diebus famis saturabuntur. et Christus inquit: Primũ quærite regnũ Dei, et cætera adijcientur uobis. Et quidem iubet petere panẽ quotidianũ. & Deut. 8. Afflixit te penuria, & dedit tibi cibum, ut ostenderet quod non in solo pane uiuit homo, sed ex omni uerbo quod procedit ex ore Dei. Et de Isaac dicitur, Gen. 26. Seminauit Isaac in terra illa, & inuenit illo anno centuplum, benedixitq; ei Dominus, & locupletatus est. & Gen. 38. Si fuerit Deus mecũ, & custodierit me, & dederit mihi panem. Deniq; sparsa sunt ubiq; testimonia, auxilio Dei hanc corporalem uitam defendi & iuuari rebus necessarijs.

2 *Secunda causa est, cur promißiones bonorũ corporalium datæ sint, ut sciamus Deum in hac uita ecclesiam seruaturũ esse. Nam in tanta magnitudine periculorum hac consolatione nobis opus est.*

3 *Tertia causa est, ut fides, et inuocatio in petendis et expectandis his rebus necessarijs exerceatur, & crescat agnitio bonitatis et præsentiæ Dei, ac simul crescat gratitudo. Ideo Paulus inquit Rom. 5. Tribulatio patientiam efficit, patientia probationem, probatio spem, spes autẽ non confundit. Cum*

uidet

uidet Paulus exaudiri se precantem in naui, & seruari omnes, quanquã fracta naui, agnoscit præsentiam Dei: & hoc testimonio fides fit ardentior & firmior, & accenditur gratiarum actio.

Harum causarum cogitatione, nos quoq; fidem exerceamus in petitione corporalium bonorũ. Exerceamus & gratiarum actionem. & quanquam oportet singulos paratos esse ad obedientiam in calamitatibus, tamẽ sciamus in hac precatione duo obiecta comprehendenda esse. Oramus pro toto corpore ecclesiæ, & pro nobis ipsis. Petimus ne bellis tota ecclesia deleatur, ac pro uniuerso cœtu certò impetramus. Quanquam autem non semper singulis tollitur malum, tamen mitigatio impetratur. ut orantes pro Dauidis exercitu, primum totum exercitum orabãt seruari, idq; impetrabant. deinde singuli ad obedientiã parati erãt, si dimicantes interficerentur: sed tamen sibi mitigationem impetrabãt, ut multi seruarentur, aut certè consolationẽ à Deo haberent. Vt Ionathas quanquam interficitur, tamen prius ornatus & confirmatus est à Deo: & uincit ea pars tandem, quam ipse optabat superiorem esse. Hæc dixi, ut in his precationibus discamus complecti non nos tantum, sed totam ecclesiam, & totas politias. Et de his exercitijs homines sæpe commonefaciendi sunt.

Duo obiecta in petitione corporalium bonorum.

Exposui discrimen ueteris & noui Testamenti, quod in ecclesia dextrè intelligi ualde utile est.

Postremò autem hoc monendus est lector, ut politia Mosaica funditus deleta est, ita ceremoniæ & forenses leges, quæ non sunt præcepta naturalia, abolitæ sunt: nec magis ad nos pertinent, quàm leges Solonis. Sed ut natura hominis manet, ita manent naturalia. quale est, Ne cognati in primo & secundo gradu connubia contrahant. & inter naturalia decalogus est, q est præcipua pars legis, propter quã cætera constituta sunt. Voluit enim Deus promulgationem fieri decalogi illustri testimonio, ut extaret clara uox iudicij diuini aduersus peccata totius generis humani. Ideo tantis miraculis populus ex Aegypto eductus est, & tot annos mirabiliter in deserto defensus, ut conspiceretur præsentia Dei, & hæc miranda facta omnia testimonia essent uocis Decalogi, quæ non est abolita, sed est æternum & immutabile iudicium Dei aduersus peccata.

Decalogi promulgatio.

Quod enim confugientibus ad Christum remittuntur peccata, non propterea Deo peccatum placet sicut placet esus carnis suillæ, cui tunc interdictum erat. Manet hæc uox, & est æterna, Non Deus uolens impietatem tu es. Sed ingentem iram suam effudit in filium, qui pro nobis interceßit, & persoluit pœnam. Hoc precio intercedente recipimur. Qui autẽ non confugiunt ad hunc filium, hi manent condemnati uoce legis, & pereunt. Hæc aliàs copiosius exponemus.

Cæterũ etsi ceremoniæ Leuiticæ abolitæ sunt, tamen

men continēt imagines de multis Christi beneficijs, sed dextrè explicandæ sunt. Nam præua imitatione legis Mosaicæ multi errores confirmati sunt.

In lege honorificentissimè institutus est ordo sacerdotum. Præpositus summus sacerdos, aliæ familiæ sacrificijs, aliæ alijs laboribus destinatæ sunt. Hi ad tabernaculū seu templū certis uicibus præstò erant, docebant, sacrificabant, dijudicabāt controuersias doctrinæ, uersabantur in studijs. Denique nihil hoc collegio in toto genere humano pulchrius & uenerabilius fuit. Etsi enim sæpe multi ibi erant impij, & postremo tempore Pharisæi et Sadducæi, tamen quia Deus familiæ sacerdotum promissionem dederat, semper aliquæ reliquiæ piæ manserunt, ut Ieremias, & postea Simeon, Zacharias, et alij multi.

Sacerdotum ordo in lege cuiusmodi institutus.

Hoc exemplum collegij omniū toto orbe terrarum pulcherrimi, certe significat, in ecclesia semper fuisse et futurū esse ministeriū uocis diuinæ, per quod Deus est efficax, & impertit uitā æternam. Monet item, hoc ministerium reuerēter colendum esse. Sed principalis functio est huius collegij, proponere Euangelium, ut Malachiæ 2. dicitur: Labia sacerdotis custodiunt scientiā, & lex requiritur ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est.

Ministerium uerbi in ecclesia.

Sicut autem quondam ethnici retinuerunt ceremonias, Noë, Sem, et Iaphet, amissa doctrina: sic indocti ultimis temporibus finxerunt ad imaginē sa-

Pontificium regnum.

cerdotij Leuitici regnum pontificiũ, in quo obscurata luce Euangelij, dederunt pontifici imperia, et potestatem leges condẽdi de nouis cultibus: et ut alluderent ad sacrificia Leuitica, uerterunt cœnã Domini in sacrificiũ certi ordinis, quod finxerũt prodesse uiuis & mortuis, ex opere operato, id est sine bono motu utẽtis. Hæ deprauatiões et λαοπλάνα, reprehendendæ sunt: et quærendũ, quis tunc fuerit pius usus sacrificiorum, & quid uere significent.

Multæ sunt dulces significationes in ceremonijs, quæ pios de magnis rebus admonent: sed cauẽdum est, ne aberret interpretatio. Pulcherrima imago est ecclesiæ omnium temporum, Arca collocata in sancto sanctorum, quæ uocabatur arca fœderis.

Arca fœderis imago ecclesiæ.

Primum igitur appellatio arcæ fœderis, significat illum tantum esse populũ Dei, cum quo expresso uerbo pactum fecit. Amisso igitur uerbo Dei, populus ille desinit esse ecclesia Dei: et singuli ita tantum sumus uere mẽbra ecclesiæ, cum illud pactũ fide amplectimur, & quasi in hanc arcã nos includimus, in qua non parietes contẽplandi sunt, sed hæc appellatio fœderis, uidelicet, quæ monet Deũ nobiscũ fecisse pactũ, nos receptos esse à Deo. Vides igitur hac ipsa appellatione significari, eã esse ecclesiam, quæ fœdus, id est uerbum Dei amplectitur.

Ecclesia uere quæ.

2 Deinde in arcã collocatæ sunt tabulæ decalogi: quo significatũ est, ecclesiam semper oportere custodem esse ipsorum librorum propheticorum & aposto-

Decalogi tabulæ in arcã collocatæ.

apostolicorum, in quibus Deus se patefecit. Vbi igitur hi libri non sunt, ibi ecclesiam Dei esse impossibile est, ac seruatur arca ꝓpter hos libros. Sic semper aliquis cœtus seruabitur, qui erit custos horum librorum. Ita primùm professio & libri custodia significatur, ut ad huius libri conseruationem & lectionem inuitemur. Deinde significatur, qualis sit ecclesia Dei distincta à reliquo genere humano. In mentibus huius cœtus, lucet agnitio Dei tradita in uerbo, & inchoata est obedientia, & olim erit integra. Talis erit populus æternus Dei, tenens in mentibus & tota natura instaurata inclusum decalogũ. Ardebit dilectione Dei toto corde, tota anima, sine uitiosis appetitionibus.

Tertiò: Arca tegebatur tabula aurea, quæ uocabatur propiciatorium. hac appellatione significatum est, ecclesiam tegi aduersus iram & horrendũ iudicium Dei, mediatore Christo: qui quia est propiciator, Deus parcit nobis, recipit nos, ac seruat nos. Sine hoc umbraculo natura hominum opprimeretur magnitudine iræ Dei. 3 Propiciatorium.

Addita est autẽ promissio de propiciatorio, Exodi 25. Inde Deum locuturum esse, ibi exauditurum esse. Ideoq; hæc tabula nomen habuit propiciatorij, quia Deus eo loco uoluit inuocari, & ad hunc locum alligauit populum ita, ne alijs locis nouæ arcæ, noua templa conderentur.

Congruit autem typus. Vt enim propiciatorium est

est sedes Dei, ita Christus uerè sedes est Dei, quod in Christo uere est diuina natura, & ad hunc alligata est ecclesia: nõ exaudimur nisi propter ipsum, ut scriptum est, Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Quare inuocãtes sine agnitione, et sine fiducia Christi, repelluntur à Deo, ut omnes ignari Euangelij.

Cherubin. *Supra hanc sedem stant duo Cherubin, alas iungentes, & sese contuẽtes. hi significant ministeriũ doctrinæ in utroq; testamento. & sunt iunctæ alæ, & facies se mutuò contuentur, ut consensus doctrinæ significetur. Eadem est uox Prophetarum & Apostolorum de peccato, de liberatione per Christum, de uita æterna, deniq; de uera agnitione Dei, & uero cultu Dei. Et tota illa pompa sacrificiorũ ueterum significat unum sacrificium filij Dei, qui pro nobis uictima factus sustinuit iram Dei effusam in se, quasi ipse peccata nostra admisisset. Huius iræ, doloris, confusionis, ignominiæ, humilitatis magnitudinem, nulli angeli, nulli homines eloqui possunt: sed tamen excitãdæ mentes sunt ad tantæ rei cogitationem. Ac rursus admonẽt hi Cherubin, non esse ecclesiam, ubi non est doctrinæ propheticæ & apostolicæ ministerium.*

Vectes, Baculi. *Vectes et baculi, significant etiam ministros, doctores, & scholasticos. Etsi autem hoc nostrum munus sordidum est, & longe infra imperiorũ gubernationem collocatum: tamen sciamus Deo gratum esse,*

esse, ac necessariũ generi humano, & à Deo mirabiliter inter ingentes procellas defendi & seruari. Plenum est igitur ueræ dignitatis, ac nos ipsi muneris magnitudinẽ cogitantes ornare functionem nostra diligentia, patiẽtia, modestia studeamus, et ad uersus pericula sustentemus nos promißionib. Ecce ego uobiscum sum, usq; ad consummationẽ seculi. Item, Supra hanc petrã ædificabo ecclesiã meã, et contra eam non præualebunt portæ inferorum.

Etsi autem sumus, ut Paulus inquit, uasa testacea, homines miseri, infirmi, egeni, non florentes opibus: tamẽ fungimur legatiõe pro Christo, ut inquit Paulus. quam certe Deus defendet, sicut in ipsa multorum prophetarũ & apostolorũ uocatione declarauit, hoc munus sibi curæ esse. Quantis miraculis uocauit Esaiam, Ieremiam, Ioannẽ baptistam, Paulum? Hæc non temerè acciderunt, nec propter illos tantũ, sed testimonia sunt utilia toti ecclesiæ, quæ ostendunt Euangelium uere esse uocem Dei, et Deo curæ esse suos ministros. Hæc satis sit admonuisse de ceremonijs Leuiticis, ut studiosi cogitent typos fuisse rerum magnarum, & ad dextram interpretationem opus esse uera Euangelij cognitione.

Postremò: Etsi leges forenses nihil ad nos pertinent, tamen in genere admonent, Deo placere uitã politicam, contractus, ordinẽ magistratuum, iudicia, pœnas sceleratorum: ac ostendunt, pios debere in talibus officijs exercere fidem, confeßionem, patientiam,

tientiam, dilectionem. Nam ut suprà diximus, ante hæc opera politica, fundamentum teneri necesse est, uidelicet notitiam promissionis ac fidem, et inchoatam obedientiam Decalogi.

Et *quia politia* Mosaica *optima idæa & forma est politiæ in hoc naturæ deprauatæ statu, prudentibus gubernatoribus utile est, hanc formam considerare. Leges ethnicæ in duabus rebus fuerunt negligentiores, in puniendis blasphemijs, & prohibendis uagis libidinibus. at lex diuina grauissimas pœnas constituit in cultores idolorum, blasphemos, impios doctores: item, in pollutos uagis libidinibus. uoluntas igitur* Dei *de his delictis in lege diuina, à sapientibus gubernatoribus consideranda est.*

DE DISCRIMINE PECCATI *mortalis & uenialis.*

VT Paulus inquit, Ego *aliquando sine lege uiuebam: id est, non sentiebam me à lege accusari, non expauescebam, non sentiebam iram* Dei *aduersus peccatum, non cogitabam quanta res sit peccatum, aut ira* Dei: *ita maxima pars hominum secura est, ac ne leuiter quidem cogitat, quantaresit peccatum, quanta res sit ira* Dei, *cum tamen pœna primi lapsus, & cum tantæ calamitates totius generis humani, nos quotidie admoneant de magnitudine iræ* Dei: *deniq; cũ* Christi *interceßio & mors sit testimonium, seriò & uere* Deum *irasci peccato. his*

to. his testimonijs aliquantum mouentur corda piorum, qui iræ magnitudinẽ aliqua ex parte sentientes, petunt mitigationem pœnarũ. ut, Domine, ne in furore tuo arguas. Item Abacuc: Cum irasceris Domine, misericordiæ tuæ recordaberis. Itẽ Ier. 10. Corripe me Domine, ueruntamen in iudicio, non in furore tuo, ne ad nihilum redigas me. Tales aliquo modo intelligunt discrimẽ peccati uenialis & mortalis. Homines securi, ebrij uoluptatibus, non intelligunt hoc discrimen. Ideo & multi scriptores in hoc loco hallucinati sunt.

Etsi autem magnitudo iræ Dei uerbis describi non potest, tamen discendi causa teneantur hæ definitiones. Peccatum mortale in genere est defectus, uel inclinatio, uel actio contra legẽ Dei, offendens Deum, non remissa, sed iam iram Dei & æternas pœnas promerens. Sunt igitur in nõ renatis peccata mortalia ipse morbus originis, & omnes uitiosi affectus, & omnes prauæ actiones. Etsi autem magna est uirtus Pomponij Attici, aut Senecæ, non uolunt cuiquam nocere, imò multis benefaciunt, non polluunt se libidinibus, non sunt defraudatores in contractibus: tamen mentes dubitant de prouidentia, nec inuocant Deum, sed potius fremunt aduersus Deum, cum uident in tanta confusione uitæ, sæpe negligi bonos. Hæc caligo in corde magnum peccatum est, quod tamen homines contemnunt. Cum autem corda auersa sunt à Deo, uirtutes etiam

Peccatũ mortale quid.

Cordis caligo, peccatũ.

etiam talium non renatorum polluuntur, nec recte regũtur. Benefacit Atticus, sed non propter Deũ.

Alexander. Alexandri fortitudo uere erat donum Dei, & excellens uirtus: et res quas gerit, adiuuantur à Deo: sed Alexander ipse non habet hunc finem propositum, ut Deo seruiat, ut sua gubernatione propagetur uera de Deo notitia: imò nec uerè credit suam manum in præliando à Deo gubernari, sed existimat casu & sua uirtute res Macedonicas crescere. Ideo negligens Deum, postea sese nimium admiratur, uult se coli ut numen, interficit amicos, à quibus arbitratur se non satis magnifieri, ruit in libidines flagitiosas. Hæ labes ostenderunt, quale fuerit antea cor immundum. Ergo immundicia cordis & uirtutes polluebat, & postea genuit manifesta scelera.

Quanquam autem Nero & Epicurus multo atrocius peccant quàm Cato, tamen utrique sunt oppressi peccatis mortalibus horrendis, & ira Dei æterna. nec necesse est, in non renatis quærere discrimen peccati mortalis & uenialis: quia omne quod non est ex fide, peccatum est. Cato est sine luce uere inuocante Deum, fugit Deum, fremit aduersus eum, cum uidet se in causa, ut uidetur, iustiore negligi: hic prorsus ei omnis de Deo persuasio elabitur, quare omnes actiones eius sunt damnatæ.

In nõ renatis discrimẽ peccati mort. & uenial. non quærendum.

Cato.

Sed de renatis necesse est quæri, quæ habeãt peccata uenialia, & qui eorum lapsus dicantur mortalia peccata.

Quanquam

Quanquam igitur renati, in quibus accensa est agnitio Christi, fides & uera inuocatio, & inchoata est obedientia, sunt iusti, placent Deo, & habēt spiritum sanctum: tamen in eis adhuc in hac uita, manet ingens infirmitas, uidelicet caligo in mente de Deo, & uoluntatis ac cordis prauaa inclinatio, et multi uitiosi affectus. Incurrunt in animū prauæ dubitationes de Deo, fiducia, timor, dilectio, & aliæ uirtutes omnes multo languidiores sunt quàm esse debebāt. interim nos ipsos pluris facimus quàm oportuit, & alimus in nobis superbiam, & fiduciam nostri: & hac superbia & fiducia nostri, mouemus interdum incautè non mouenda, ut Iosias pius et sanctus rex bellum intulit Aegyptio offerenti pacem. & incenduntur sancti sæpe iniustis odijs, flammis iracundiæ & libidinum, quibus tamen repugnant. Sunt item ignorantiæ & omissionis peccata plurima in sanctis: sicut clamitat Dauid, Delicta quis intelligit? Nulla est enim functio, uel ecclesiastica, uel politica, uel œconomica, cui hæc humana infirmitas par esse possit. Hæc mala in renatis sunt contra legem Dei, ut Paulus testatur Roman. 7. & quanta sit deformitas, quanta magnitudo hōrum malorum, pij in ueris doloribus aliquo modo agnoscunt: Sed quia persona accepta est, accensa agnitione Christi & fide in corde, & donato spiritu sancto, et aliquo modo infirmitatē agnoscit & deplorat, & expauescit agnitione iræ Dei aduersus

Renatorum peccata cuiusmodi.

Quomodo mortalia peccata fiant uenialia.

uersus peccatum, & petit condonationē, & repugnat primis incendijs, fiunt huic personæ hæc mala uenialia peccata, id est condonata, ita ut non excutiant spiritum sanctum & fidem, ac maneat persona in gratia. Hæc clare docet Paulus Roman. 8. *Nulla nunc condemnatio est his qui in* Christo Iesu *ambulant: id est, etsi sunt in eis peccata, infirmitas illa quam dixi, & uitiosi affectus, tamen persona accepta est, & damnatio remota est. Sicut & supra inquit:* Non estis sub lege, sed sub gratia.

Obiectio, Nihil peccatum nisi uoluntarium.

Quod uerò dicitur, Nihil esse peccatum nisi sit uoluntarium: *caliginem, dubitationē, omissiones, subitos affectus præcurrentes iudicio & assensui, non esse uoluntaria. Hæc cauillatio facile refutari potest. Nam dictū illud, nihil esse peccatū nisi sit uoluntariū, de iudicio ciuili loquitur, nō de iudicio legis diuinæ. Imò caligo in mēte, dubitationes, omissiones magnæ & multæ, non affectatæ, & multæ subitæ flammæ, sunt peccata, etiamsi non sunt uoluntaria. Sicut* Paulus *inquit:* Quod nolo malum, hoc facio. *& de ijsdem loquitur* Ioannes, *inquiens:* Si dicimus nos non habere peccatū, mendaces sumus. Loquitur *enim de infirmitate et uitiosis motibus inrenatis, non de lapsibus eorum qui contra conscientiam, id est uolentes indulgent prauis affectibus.*

Pauli locus.

Sic & Paulus discernit peccata eorum qui manent in gratia, & aliorum qui effundunt gratiam, Rom. 8. *Si secundum carnem uixeritis, moriemini:*

sed

sed si spiritu actiones corporis mortificabitis, uiuetis. id est, si prauis cupiditatibus obtemperauerit uoluntas auertens se à Deo, cum sciens & uolens ruit contra mandatum Dei, abijcit pœnitentiam, timorẽ Dei, & hanc fidem, quod placeat Deo, sauciat animum ne possit inuocare Deum, amissa gratia & spiritu sancto iterum ruit in mortẽ: hoc est, accersit sibi iram Dei, & pœnas æternas: ut Adam & Eua suo lapsu amiserunt gratiam, & sibi horribilem iram Dei accersiuerunt. Sed si spiritu actiones corporis mortificabitis, uiuetis. uocat corporis actiones, uitiosæ naturæ prauos motus & negligentias. Tunc autem, inquit, nos uicturos esse, id est retinere gratiam & spiritum sanctum, si uitiosis illis motibus repugnemus. Et hic gradus magis perspicue declaratur in alijs locis, ubi præcipitur, ut sit in renatis iustitia bonæ conscientiæ, 1. Tim. 1. Finis mandati est dilectio ex corde puro, conscientia bona, fide non ficta.

Actiones corporis.

Tunc ergo repugnamus, quando cauemus ne scientes & uolentes assentiamur uitiosis motibus, ac indulgeamus. Est in nobis assidua caligo, & hanc deploremus: sunt impetus multi uitiosi, uel præcurrentes uoluntatem, uel simul eam aliquantisper rapientes: ut Paulus inquit, se captiuum duci à peccato in membris. Hic si repugnas, nec contra conscientiam obtemperas, retines gratiam & spiritum sanctum. Hæc nihil habent perplexitatis,

Repugnare quid.

nec opus est subtiliter & stoicè metiri gradus consensus. Rapitur enim infirma uoluntas, priusquam animaduertat: sed illud spectandum est, quod facile intelligi & iudicari potest, ne sciens indulgeas, sed ut repugnes. & addit Paulus, Spiritu: id est, ueris motibus pœnitētiæ, timoris ac fidei, expauescat uoluntas cogitatione iræ Dei, deploret infirmitatem, metuat insidias diaboli, condonationem petat propter Christum. Petat & auxilium spiritus sancti, promißiones reuocet in memoriam, & tanquā ad magnum prælium se præparet: non admittat illecebras sed fortiter eas repellat, occasiones uitet. Habent renati spiritum sanctum, hunc non conturbēt alendis & accendendis prauis motibus: sed sciant datum esse, ut nos regat. qui quidem uult nos regere & adiuuare, si ipsi non expellamus eum, sed repugnemus uitiosis motibus. Ideo dictū est 2. Cor. 6. Adhortamur uos, ne frustra gratiam Dei acceperitis. Poterat Dauid retinere spiritum sanctum: et ab eo adiutus fuisset, nisi uolens eum excußisset, & uolens aluisset incendium in animo ortum.

Securitatis la psus.

Plurima exēpla summorū uirorū proposita sunt, qui securitate lapsi sunt, & pœnas sibi & posteris accersiuerunt: ut Adam, Eua, Aaron, Dauid, Salomon. & de toto populo dicitur: Sedit populus manducare & bibere, & surrexit ludere. id est, cum essent saturi & securi, obliti sunt Dei, & facti sunt negligentiores, & petulantiores, &c. Et notū est usita-

usitatum dictum, Luxuriant animi rebus plerunq; secundis. ac circuit diabolus, intentus in occasiones, ut incautos implicet lapsibus inextricabilibus. Texit enim longam telam, uidet ex uno lapsu multa mala secutura esse: ut ex lapsu Adæ, Dauidis, Salomonis, quanta moles peccatorum & calamitatum secuta est? Hæc exempla & quotidianæ naturæ calamitates, semper nobis in conspectu sint, ac nos de horribili ira Dei aduersus peccatum admoneant, & precatio pellat securitatem. Sicut inquit Salomon, Beatus qui semper est pauidus. Item, Ora te ne intretis in tentationem.

Diaboli insidiæ.

Etsi igitur morbi hærentes adhuc in renatis in hac uita, & uitiosi affectus, non sunt leuia aut contemnenda mala, ut caligines & dubitationes multiplices de Deo, carnalis securitas, errantes flammæ libidinum & odiorum, multa magna errata ignorantiæ non affectatæ, & omissiones non affectatæ: nec sunt tantum ἀταξίαι, præter legem Dei, ut monachi finxerunt, sed uere sunt contra legem Dei: tamen donec manent in renatis bona conscientia et fides, manet etiam spiritus sanctus: neq; tamen fiducia nititur propria dignitate, sed Christo. & statuimus ex promissione nos in gratia esse propter Christum, ac repugnamus talibus motibus, & petimus condonationem. Sic retinetur inuocatio Dei, ut 1. Io. 3. dicitur: Cum cor nostrum non condemnat nos, fiduciam habemus erga Deum, & quod peti-

mus, accipiemus, quia mandata eius seruamus: hoc est, credimus in Christum, & retinemus bonam conscientiam. Necesse est autem & hoc sciri, conscientiam oportere regi uerbo Dei.

Conscientia uerbo Dei regenda.

Dixi de uenialibus peccato: sed cum hi qui fuerunt renati, scientes et uolentes uiolant legẽ Dei, ut cum amplectuntur impias opiniones, aut stabiliunt eas sua approbatione, aut indulgent odijs, ambitioni, flammis libidinũ, auariciæ, aut externis factis rũt contra legem Dei, ut Dauid rapiens alienam coniugem, et astutè maritum interficiens: hæ actiones contra cõscientiam, sunt peccata mortalia: quæ admittens, amittit gratiam, fidem, & spiritũ sanctum, & accersit sibi iram Dei: ac nisi rursus ad Deum conuertatur, abijcitur in æternas pœnas: & quia conscientia retinens propositum peccandi, contemnit aut fugit Deum, non potest Deum inuocare.

Mortalia peccata in renatis.

Testimonia manifesta hæc sunt. Ephes. 5. Hoc scito tote, quod omnis scortator, aut impudicus, etc. non habet hæreditatem in regno Dei. Nemo uos decipiat uanis sermonibus, propter hæc uenit ira Dei aduersus inobedientes. Clare dictum est, Deum irasci talibus, doneç retinent uoluntatem talia faciendi. Ezech. 33. Cum recesserit iustus à iustitia sua, et fecerit iniquitatem, morietur in ea: & cum recesserit impius ab impietate sua, & fecerit iudicium & iustitiam, uiuet in ea.

Eodem modo intelligantur & hæc dicta, 1. Corinth. 6.

rinth. 6. Nec ſcortatores, nec adulteri, nec idololatræ, &c. poſſidebunt regnũ Dei. Gal. 5. Manifeſta ſunt opera carnis, adulterium, ſcortatio, idololatria, etc. De his prædico uobis, quod qui talia agũt, regnum Dei non poſſidebunt. Ideo autem uocat manifeſta opera, quia de eis conſcientia facientis certò iudicare poteſt ex lege Dei, & ſcit Deo diſplicere malum propoſitum. Item 1. Ioan. 3. Nemo uos decipiat: qui facit iuſtitiam, iuſtus eſt: qui facit peccatum, ex diabolo eſt.

Manifeſta opera carnis.

Prætereà manifeſtiſſimum eſt, Euangelium poſtulare bonam conſcientiam. 1. Tim. 1. dicitur: Dilectio ex corde puro, conſcientia bona, & fide non ficta. & in eodem capite: Milita honeſtã militiam, retinens fidem, & bonam conſcientiam. Et 2. Corinth. 1. Hæc eſt gloriatio noſtra, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. & ad Galat. 6. Vnuſquiſq; opus ſuum probet, & ſic apud ſeſe gloriationem habebit, et nõ ab altero. id eſt, unuſquiſq; curet ut ſuum opus recte faciat, ſic habebit apud ſe gloriationem, id eſt teſtimonium & approbationẽ propriæ conſcientiæ, quæ unicuiq; neceſſaria eſt. nec aucupabitur opinionem glorioſam ex aliorũ reprehenſione, nec pendebit ex alienis tantũ iudicijs. 1. Pet. 3. Bonam conſcientiam habentes.

Cõſcientiam bonam requirit Euangelium.

Item impoſſibile eſt, hominem retinentẽ propoſitum peccandi, placere Deo: qa clare dicitur, Viuo ego, nolo mortẽ peccatoris, ſed ut cõuertatur,

Propoſitum peccandi retinentẽ placere deo nõ poſſe.

& uiuat. Iuramentum ad utrunq; referatur, ad conuersionem, & ad reconciliationem. Non igitur placet lapsus, donec retinet propositum peccandi.

Idem docet dictum Esaiæ ultimo: Ad quem respiciam, nisi ad contritum spiritu, & trementem sermones meos? & capite 57. Habitans cum contrito & humili spiritu, ut uiuificet spiritum humilium, & uiuificet cor contritorum. O dulcem consolationem & promißionem, infigendam intimis pectoribus: sed pertinentem ad eos qui expauescunt, hoc est non retinent propositum peccandi, sed metuunt iram Dei.

Cõscientiam malam & fidẽ simul consistere nõ posse.

Postremò hæc duo impoßibile est simul existere, malam conscientiam, id est propositum peccandi: et fidem, quæ est fiducia misericordiæ Dei propter Christum promissæ. quia habens propositum peccandi, contemnit aut fugit Deum, non accedit ad Deum. At fiducia misericordiæ accedit ad Deum, pontifice Christo. Experiuntur sauciatæ conscientiæ, se ab inuocatione horribiliter depelli, & mergi uel in contemptum Dei, uel in desperationem.

Quod non ex fide, peccatum.

Ideo inquit Paulus: Quod non est ex fide, peccatum est. id est, res damnata à Deo. Multi autem exposuerunt hoc dictum sic, Quod non est ex fide: id est, quod est contra conscientiam: uel quod non est ex fide, id est, quod fit contra legem Dei, peccatum est. Sed nos sciamus, & legem & Euangelium comprehendi. Sit opus consentaneum legi Dei,

& simul accedat fides, id est fiducia misericordiæ propter Christum promissæ: ut in Nicodemo non est malum propositum, sed tamen ante conuersionē fides deest, id est fiducia misericordiæ Dei propter Christum promissæ, qua statueret sua facta Deo placere.

Ex his omnibus perspicuum est, discernendos esse lapsus contra conscientiam, ab infirmitate & uitijs quæ hærent in sanctis. & hoc discrimen in ecclesia retineri necesse est: Paulus uocat peccatum regnans seu dominans.

Etsi autem non litigo de uocabulis, tamen aliquid lucis addit collatio appellationum. Est enim singularis emphasis in uocabulo, peccatum dominans: atrocitas & efficacia peccati describitur, quod cum non repugnamus, dominatur: id est, gignit effectus horribiles, cumulat scelera, et alijs alia addit, ac subinde maiores ruinas trahit, & maiorē iram ac tristiores pœnas meretur, & in æternum exitum reos impellit. ut Saul, cum fuisset donatus spiritusancto, & ornatus eximijs uirtutibus, & insignibus uictorijs, non retinuit hoc decus, sed æmulationi succubuit. Huic affectui primùm facile erat resistere, sicut Aaron repreßit similes flammas. sed Saul furorem alit: peccatum igitur dominans impellit eum primum, ut interficere Dauidem conetur: auellit eum à Deo, & excitat multiplices furores. Ruit iratus Saul, et sacerdotes interficit: auget

Peccatum regnans, quid Paulo.

Saul.

igitur iram Dei *peccatum dominans, & latè sæuiens.* Quare Deus *& ipsum & exercitum eius, & filium* Ionathan, *uirum sanctum, obijcit hostibus trucidandos. Hæc omnia complectitur tristissima appellatio peccati dominantis.*

Doctrinæ legis summa, ex Genesi.

Apparet autem, Paulum *sumpsisse hanc formam loquendi ex* Genesi *cap.* 4. *ubi breuis concio recitatur, quæ tamen summam doctrinæ legis complectitur. Primum de iudicio* Dei *concionatur: Si bonus fueris, eris acceptus: sin autem malus, peccatum tuum cubabit donec reueletur: sub te sit appetitus tuus, & tu domineris ei.*

De multis magnis rebus hi pauci uersiculi concionantur. Primũ docent, ita placere externos cultus, si cor sit iustum. Deinde peccantibus pœnas minatur: et monet de mora, ne securitas confirmetur, quia pœnæ differuntur. Ac significat futurum iudicium post hanc uitã. & mira est descriptio. Totius mundi prophana securitas uno uerbo significata est: Peccatum cubabit, seu quiescet, sed donec reueletur. Peccatum Iudæ *cubabat, donec sentiebat pœnam. Deinde sequitur præceptũ, Sint sub te appetitiones prauæ, et tu domineris. Hic significat manere in hominibus uitiosas appetitiones, sed repugnãdum esse. &* Deo *hanc obedientiã placere, cum in agnitione ipsius repugnamus peccatis: econtrà abijci à* Deo *illos, qui sinunt dominari peccatum.*

Iuxta hanc concionem & Paulus *ad* Rom. 6. *inquit,*

inquit, Peccatum uobis non dominabitur. Etsi sunt acres impetus, magna dubitatio, odiorum & aliarum cupiditatum incendia, &c. tamen nunc non dominentur, id est, ut ipse interpretatur, non obediamus eis. cũ uerò dominantur, abstrahunt à Deo, et postea in uaria scelera impellunt, & pœnas in hac uita & postea accersunt. Quod igitur usitate dicitur peccatum mortale, seu ut Nazianzenus nominat, φονικὸν, id perspicue uocari potest regnans, seu dominans peccatum.

Peccatũ mortale, & regnans, idem.

Nec opus est huc afferre disputationem de electione. nos enim iuxta uerbum Dei, in quo uoluntatem suam expressit Deus, iudicare debemus. Non est quærenda alia uoluntas extra uerbum Dei. & exemplum primorũ parentum perspicue ostendit, etiam electos labentes contra conscientiam, amittere gratiam, & effundere spiritum sanctum. Certum est enim Adam & Euam amisisse gratiam, et illam præstantiam donorum quam habuerunt. Ideo enim posteri nascuntur filij iræ, id est alieni à gratia, & afferentes caliginem de Deo, & auersam uoluntatem à Deo, & multiplicem contumaciam. Imò magnitudo pœnæ lapsus Adæ monet, quanta res sit ira Dei, quanta mala post unum lapsum sequãtur. ac de multis partibus doctrinæ in ecclesia omnium temporum maxime insignes et illustres admonitiones in historia Adæ proponi sciamus.

Etiã electos amittere gratiam.

Filii iræ.

Non igitur nobis ipsis blandiamur, nec extenuemus la-

mus lapsus, sed agnoscamus Deũ uere irasci peccato, & proponamus nobis dicta quæ citaui, quæ de ira, de iudicio Dei, & de pœnis concionantur. ut dictum est, Propter hæc uenit ira Dei aduersus inobedientes. Expauescant animi, & abijciant propositũ peccandi, & ad Deum redeant, iusiurandũ illud cogitantes: Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur, & uiuat. Cogitemus Adæ, Aaronis, Dauidis, & Manassæ lapsus, pœnas & conuersiones: deploremus ingẽtem imbecillitatem humanæ naturæ, & simus uigilantiores aduersus illecebras, & diaboli insidias. meminerimus singula peccata mereri subitam mortem, sicut sæpe adulteri & homicidæ in ipso facto subitò interficiuntur: & tamen immensa misericordia Dei nobis concessum esse spacium, ut ad Deum redire possimus, ut dulcissime dicitur Esaiæ 30. Propterea expectat Dominus, ut misereatur uestri. & in Luca idem significat parabola de ficu.

Peccata singula mereri subitã mortem.

Non abutamur hac tanta bonitate, sed lapsi accusemus nos uero gemitu: ut Dauid inquit, Peccaui Domino. *& intueamur mediatorem filium Dei: & fiducia mediatoris redeamus ad Deum, rursus inuocemus, petamus nobis ignosci, nos recipi & sanari, &c. Cogitemus illam dulcissimam uocem, gaudium est in cœlis de uno peccatore resipiscẽte. Audiamus & uocem Euangelij, qua cum palàm in ecclesia recipimur, cõfirmamur hoc ipso testimonio,*

ut firmius

ut firmius statuamus recipi lapsos. Ac ueniat in mẽtem testimonium uniuersæ ecclesiæ, quæ semper recipiet lapsos, ut hoc testimoniũ aduersus Catharos allegauit Petrus Alexandrinus episcopus. Deniq; uniuersam doctrinam de pœnitentia intenti cogitemus, quæ de rebus maximis pios admonet, & disputationes de electione seponamus.

Postremò & hoc adijciendum est, cum dicimus peccata mortalia esse lapsus contra conscientiam, complectimur etiam peccata ignorãtiæ affectatæ, & omißionis affectatæ, ut usitatè loquimur. hanc enim uolentes accersimus, seu confirmamus: ut qui nolunt discere Euangelium, cùm hac uoce, Hunc audite, toti generi humano Deus præceperit, ut Christum audiamus, & quidem sparserit Euangelium inter omnes gentes, & addiderit testimonia non fallentia.

Ignorantiæ affectatio.

Habent igitur peccatũ mortale omnes ἀθεοι, Turci, Iudæi, & alij damnantes Euangelium, etiamsi fatentur se nec didicisse, nec intelligere. Talis erat inscitia Pharisæorum, quibus inquit Christus: Si cæci essetis, peccatum non haberetis. nunc dicitis uos uidere, ideo manet peccatum uestrum.

Euangelii ignorãtia & neglectus, peccatum mortale.

Erant & cultus idolorum apud ethnicos, affectata ignorantia: quia uolentes amiserant, & abiecerant doctrinã, & non quærebant eam rursus in ecclesia, & receperunt furores manifestè pugnantes cum naturali notitia, quæ mõstrat unum esse Deũ,

nec

nec colēdum esse Deum obscœnitate: ut apud illos erant Bacchanalium, & alia turpia sacra.

Affectata omissio. De affectata omissione inquit Paulus, Væ mihi si non euangelizem. & Matth. 25. Inutilem seruū eijcite in tenebras, quæ foris sunt. Hanc tristissimā comminationē in sua quisq; uocatione consideret. Etsi enim manēt multa ignorātiæ et omissionis nō uoluntariæ peccata in renatis, ut in apostolis ante Pentecostē multa erant: tamen sit in uocatione uoluntas seu studiū recte faciendi, & pleraq; recte faciamus. Hunc gradum constituit Paulus. Primum fatetur 2. Cor. 3. humanas uires non esse pares ministerio Euangelij: Non sumus, inquit, idonei per nos ipsos cogitare aliquid, scilicet de explicatione doctrinæ, aut consiliorum felicium in gubernatione, aut sententiarum in iudicandis controuersijs. et omnes sapiētes in qualibet, quamuis exigua functione, tamē se sæpe hallucinari experiūtur. Paterfamilias sæpe male cauet liberis, præter expectationē.

Sed 1. Cor. 4. inquit: Hoc flagitatur in ministris, ut sint fideles. hoc est, ut habeant uoluntatem fidelem recta faciendi, non indulgeant ignauiæ: sed discant, laborent mediocriter, & faciant non aliena, sed sui muneris opera. Nam sedulitas fugit utrunq; uitium, ignauiam & πολυπραγμοσύνλω.

Sedulitas.

DE ECCLESIA.

SEMPER in conspectu sit omnibus hoc Pauli dictum: Quos elegit, hos uocauit. Quotiescunque

cunque de ecclesia cogitamus, intueamur cœtum uocatorum, qui est ecclesia uisibilis, nec alibi electos ullos esse somniemus, nisi in hoc ipso cœtu uisibili. Nam neque inuocari, neque agnosci Deus aliter uult, quàm ut se patefecit: nec alibi se patefecit nisi in ecclesia uisibili, in qua sola sonat uox Euangelij: nec aliam fingamus ecclesiam inuisibilem & mutam, hominum in hac uita tamen uiuentium, sed oculi & mens cœtum uocatorum, id est profitentium Euangeliũ Dei intueantur: & sciamus, oportere inter homines publice sonare Euangelij uocem. Sicut scriptum est, In omnem terram exiuit sonus eorum. Sciamus oportere ministerium Euangelij publicum, & publicas congregationes esse, ut Ephes. 4. dicitur. Et ad hunc cœtum nos adiungamus. Simus ciues & membra huius uisibilis cœtus. Sicut præcipit Psalm. 25. Dilexi decorem domus tuæ. Et Psalm. 83. Quàm dilecta tabernacula tua Domine. Hi & similes loci non de idea Platonica, sed de uisibili ecclesia loquuntur, in qua sonat uox Euangelij, & in qua ministerium Euangelij conspicitur, per quod patefacit se Deus, & per quod est efficax.

Ecclesia uisibilis.

Nec laudemus errones, qui uagantur, & ad nullam se ecclesiam adiungunt: quia nusquam inueniunt talem ideam, in qua non desideretur aliquid in moribus, aut disciplina. Sed quæramus ecclesiam, in qua articuli fidei recte docentur, & non defen-

Ecclesia cuiusmodi quærenda.

defenduntur idola, et ad hanc nos adiungamus. Hanc docentem audiamus et diligamus, et nostram inuocationem et confessionem ipsius precibus et confessioni aggregemus. Sic Cyrus et alij pij inter ethnicos, etsi non erant Hierosolymis, tamen publica professione erant in cœtu uocatorum, audiebant uocem et ministerium Euangelij, erant ciues et membra uisibilia ecclesiæ uisibilis, inuocationē et confessionem suam coniungebant cum prophetis et toto cœtu piorum, qui erat in Ierusalem, ubi erat præcipua ministerij sedes.

Hæc sæpe multumq; cogitanda sunt, ut discamus quid sit ecclesia Dei, et ubi sit, quomodo Deus agnoscendus sit, et nos uere ad ecclesiam adiungamus, et fouere eam discamus, ne fiant dissipationes.

Congregationum usus.

nam ubi nullæ sunt congregationes, uox Euangelij conticescit: ut tyranni Mahometici in multis locis omnia templa deleuerunt, et nullas congregationes fieri, ne quidem suorum permittunt. Tales diabolicas uastitates et dissipationes, intelligamus ingens et summum malum esse. Ideo et Deum oremus, ut seruet suos cœtus, et nosipsi omnibus eos officijs foueamus.

Ecclesia uisibilis quid.

Sit autem hæc definitio. Ecclesia uisibilis est cœtus amplectentium Euangelium Christi, et recte utentium sacramentis, in quo Deus per ministerium Euangelij est efficax, et multos ad uitam æternam regenerat: in quo cœtu tamen multi sunt non

non renati, sed de uera doctrina consentientes. Vt Mariæ tempore erāt ecclesia, Zacharias, Simeon, Ioseph, Elisabeth, Maria, pastores, & alij multi similes, qui de pura doctrina consentiebant, & audiebāt non Saducæos, aut alios impios Pontifices, sed Zachariam, Simeonem, Hannam, Elisabeth, Mariam, & similes. Seruat enim Deus aliquas suas reliquias inter ministros, & subinde ministerium instaurat. & inter hos auditores Zachariæ & Elisabeth, aliqui erant nō renati, habentes delicta contra conscientiam: qui tamen quia de uera doctrina consentiebant, erant ciues & membra ecclesiæ in hac uita.

Interim uerò Pontifices, Pharisæi, & Saducæi pugnantes cum uerbo Dei, etsi tenebant gubernationem, tamen non erant membra ecclesiæ. Iuxta illud: Si quis aliud Euangelium docet, anathema sit, &c. Sic Eliæ tempore erant ecclesia, Elias, Eliseus, & eorum auditores, neque erat ecclesia sine ministerio. Erant enim ministri Euangelij Prophetæ ipsi, & erant aliqui pij sacerdotes eis adiuncti, fuit enim mediocris multitudo sanctorum. Textus dicit, Reliqui mihi septem milia, &c. His admixti erant aliqui, quorum mores culpandi erant, qui tamen, quia de uera doctrina consentiebant, erant membra ecclesiæ in externa societate & functione ministerij. Interim uerò sacerdotes Baal, & similes, qui defendebant impios cultus, non erant mem

Ecclesia non sine ministerio.

bra Ecclesiæ. *Hæc historica exempla ideo scripta sunt, ut doceant discrimen ueræ & falsæ Ecclesiæ.*

Quod autem in descriptione hæc uerba recitata sunt, In quo cœtu Deus per ministerium Euangelij est efficax: duæ sunt particulæ insignes non omittendæ, quoties Ecclesiæ definitio cõstituitur. Non enim fingenda est Ecclesia, sine noticia aliqua promissionis de Christo et sine ministerio, non est Ecclesia in eo cœtu, ubi nec noticia est promissionis de Christo, nec uox, nec ministeriũ Euangelij. Ideo non sunt mẽbra Ecclesiæ, Aristides, Cicero, & similes, etiãsi habent excellentes politicas uirtutes, quas Deus dat propter imperia tantisper, dum uult genus humanũ in hac uita manere.

Necessaria Christi notitia in Ecclesia.

Quod autem necesse sit noticiam esse Christi in Ecclesia Dei, hæc dicta testantur. Ioan. 3. *Qui non credit, iam iudicatus est. Qui non credit filio, non uidebit uitam, & ira Dei manet super eum.*

Ioan. 13. *Sanctifica eos in sermone tuo, sermo tuus est ueritas.*

1. Corinth. 1. *Cum mundus per sapientiam non cognouisset Deum in sapientia, placuit Deo, per stultam prædicationem saluos facere credentes.* Rom. 10. *Quomodo inuocabunt, si non credent? Quomodo credent, si non audierint?* Ephe. 4. *Christus sedens ad dextrã Dei, dat alios quidem prophætas, alios apostolos, alios pastores, alios doctores. & deserte inquit, seruari ministerium Euangelij, ut non agi-*

temur

temur uarijs doctrinarum uentis. Quemadmodum ethnici, cum uerbum Dei non audirent, inciderunt in horrendos furores, & finxerunt subinde alios deos, & multa portenta, et multos prodigiosos cultus. Idē accidit hæreticis Manichæis, anabaptistis, &c. quia reliquunt uerbum Dei.

Sciam is igitur, Ecclesiam Dei cœtum esse alligatum ad uocem seu ministerium Euangelij: nec extra hunc cœtum, ubi nulla est uox Euangelij, nulla inuocatio Christi, esse ullos hæredes uitæ æternæ. sicut scriptum est, Non est aliud nomen in quo oporteat saluos fieri, &c. Ideo & Esaias dicit cap. 8. Obsigna legem in discipulis meis: id est, uideo quidem magnas tenebras sequuturas esse, sed te Deus oro, ut auditores prophetarum serues, & in eis obsignes doctrinam tuam prophetis traditam, ne uerbum aut intellectus uerus uerbi extinguatur. Manent aliquæ Ecclesiæ reliquiæ, & hæ sunt hic cœtus retinens uerbum tuum incorruptum, quod à Prophetis acceperunt.

Ecclesia ad Euangelii ministerium alligata

Ideo addit, Ad legem & ad testimonium: Qui non dixerit iuxta uerbum hoc, non erit ei matutina lux. Non enim apprehenditur uoluntas Dei, nisi per uerbum quod tradidit, & Deus ita uult agnosci & inuocari, ut ipse se patefecit.

Deinde & hoc additum est, quod Deus uere per hoc ministerium, id est, per uocem Euangelij auditam, lectam, cogitatam, sit efficax, moueat men-

Deus per ministerium uerbi efficax

tes Spiritu sancto, uelit nos assentiri, adiuuet assentientes, & inchoet in eis uitam æternam. Sic scriptum est Roman. 1. Euangelium est potentia Dei, ad salutem omni credenti. Et 2. Corinth. 3. Nouum testamentum est ministeriũ spiritus. Hæc continent salutarem doctrinam et consolationem, cum uidelicet scimus uere præstari hoc ipso modo per uerbum, promißionem æternæ uitæ.

Nec imaginandum est, in Socrate, Platone, Xenophonte, Cicerone, & similibus fidem esse, quia est in eis quædam noticia legis de Deo. hæc enim nondum est noticia de Christo. Ecclesia autem simpliciter & prorsus alligata est ad promißionem de Christo. Inuocari nomen Christi super omnes oportet: & in omnibus qui sunt doctrinæ capaces, oportet esse agnitionem, inuocationem, & confessionem filij Dei. Ac talis ab initio fuit ecclesia, inde usque ab Adam, post editam promißionem: cœtus aliàs maior, aliàs minor, qui fiducia promißi Domini accepit remißionem peccatorum, & Deum uere inuocauit.

Postquam autem hoc constitutum est, oportere in ecclesia esse uocem Euangelij & ministerium: oriuntur deinde quæstiones de personis, An ecclesia alligata sit ad episcopos, et eorum collegia, quæ dicuntur tenere ministerium. Item, An alligata sit ad ordinariam succeßionem episcoporum & collegiorum? Respondeo. Ecclesia ad ipsum Euangelium

An ecclesia ad certos titulos, aut ordinariã succesßionẽ alligata.

gelium Dei *alligata est, quod ut sonet in ministerio,* Deus *subinde excitat aliquos recte docentes, ut* Ephes. 4. *dicitur: etiam si inter hos alij plus, alij minus lucis habent. Cum autem ministri, siue episcopi, siue collegia, siue alij, docent pugnantia cum* Euangelio *& doctrina apostolorum: necesse est sequi regulam* Pauli, *Si quis aliud* Euangelium *docet, anathema sit.* Ex *hac regula iudicari potest,* Ecclesiam *non alligatam esse ad certos titulos, aut successionem ordinariam. Nam cum hi errant qui ordinariam potestatem tenent, non sunt audiendi.*

Hæc sententia uera est: sed politicis uiris ingrata est, qui uident inde oriri dissipationes. Ideo intuentes imperia & politias humanas, quadam imitatione transformant ecclesiam in regnum. ut regnum Francicum *est, multitudo* Francico *regi subiecta, distincta legibus, & locis iudiciorum à cæteris gentibus, munita præsidijs, alligata ad successionem ordinariam regum, & in iudicijs necessariò obtemperans legibus, & interpretationi regis, cuius interpretatio propter autoritatē ualet. Ita imaginantur multi,* Ecclesiam *multitudinem esse, uni* Romano *pontifici subiectam, distinctam à cæteris gentibus, per ceremonias, quas instituerunt pontifices, alligatam ad successionem ordinariam episcoporum, & ad interpretationem scripturæ, quam pontifices aut synodi tradunt. Quia enim sæpe incidunt dissensiones de scripto, dicunt aliam oportere*

tere regulam certam esse, scilicet uocem gubernatoris, ut in regno uox regis autoritatem habet interpretandi leges.

Hæc ualde plausibiliter dicuntur apud potentes. Amat enim humana ratio talem picturam Ecclesiæ, congruentem cum ciuilibus opinionibus: & potentes intelligunt, augeri hac opinione suam autoritatem, & hanc formam existimant ad pacem utiliorem esse.

Sciant autem pij, in hac imitatione, uel potius καταχρήσει multos errores esse. Concedendum est, Ecclesiam esse cœtum uisibilem, neq; tamen esse regnum pontificium, sed cœtum similem scholastico cœtui. Vult enim Deus Ecclesiam non prorsus abditam esse in latebras, aut ignotam, sed uult eam exaudiri, uult agnosci filium suum Dominum nostrum Iesum Christum, uult se semper ab aliqua parte generis humani inuocari, uult excerpere ex genere humano hæreditatem filio. Ideo scriptum est, In omnem terram exiuit sonus eorum. Et Christus ipse dicit Psal. 2. Prædicabo de præcepto. Mansura est igitur uox Euangelij & ministerij, & erit aliquis uisibilis cœtus Ecclesia Dei, sed ut cœtus scholasticus.

Ecclesia uisibilis qualis cœtus.

Est ordo, est discrimen inter docentes & auditores, & sunt gradus. Alij sunt apostoli, alij sunt pastores, alij doctores. & recte intelligitur de uisibili cœtu, quod scriptum est, Dic Ecclesiæ. Sed pri-

Dic Ecclesiæ, quid.

primum uidendum est, qui sint membra huius uisibilis Ecclesiæ. Nam condemnantes manifestam ueritatem Euangelij, & exercentes sæuitiam, ad stabiliendos manifestos errores, non sunt membra huius cœtus, de quo scriptum est, Dic Ecclesiæ. Deinde neq; hoc recipiendum est, maiorem partem suffragiorum anteferendam esse. Quia etiam si sunt multi recte sentientes, retinentes lucem Euangelij, tamen plerunq; plures sunt uel palàm contradicentes, uel infirmi & dubitantes: ut Apostoli ipsi diu retinebant somnium de imperio mundano.

Quis igitur erit iudex, quãdo de scripturæ sententia dissensio oritur, cum tũc opus sit uoce dirimentis controuersiam? Respondeo, Ipsum uerbũ Dei est iudex, & accedit confessio ueræ Ecclesiæ. Semper enim sequuntur uerbum tanquam iudicem aliqui pij, & confessione firmiorum adiuuantur infirmi, ut inquit Christus: Et tu conuersus confirma fratres tuos. Hoc modo dirimuntur controuersiæ de doctrina. Et cum maior pars hunc uerum iudicem, & hanc ueram confessionem non audit, ut sæpe accidere etiam uetera exempla ostendunt, Deus Ecclesiæ iudex tandem dirimit controuersiam, delens blasphemos, ut cum maior pars Iudæorum contradiceret Ieremiæ, & deinde apostolis, tandem blasphemi deleti sunt.

In Scripturæ controuersiis quis iudex cõstituendus.

Est igitur dissimilitudo aliqua iudiciorum Ecclesiæ, & iudiciorum politicorum. Nam in politi-

Ecclesiæ & politicorũ iudiciorũ dissimilitudo.

cis aut monarcha solus autoritate sua pronunciat, aut in senatu ualet sententia maioris partis. Sed in ecclesia ualet sententia congruens cum uerbo Dei, & confessione piorum, siue sint plures, siue pauciores impijs. Ita ueteres damnauerũt Samosatenum, & deinde Arrium. Iudex erat uerbum Dei: id est, testimonia ex Euangelio bona fide, & sine sophistica prolata, quæ conuincunt non calumniose iudicantem. Sed tamen multum adiuuabantur tunc quoque infirmi, in pronuncianda confessione firmiorum, scilicet eorum qui apostolos, aut eorum discipulos audierant, & quos constabat fuisse fideles custodes doctrinæ, ut Polycarpi, Irenei, Gregorij Neocæsariensis. Ab his recentiores audierant λόγου significare personam. Postea ipsi collatis dictis Euangelij, agnoscunt hanc natiuam esse sententiam, quam ab illis audierant. Aliqui etiam non solum discunt à prioribus, sed etiam tanquam à firmioribus confirmantur. Ita Petrus Alexandrinus refutabat Meletium, citabat Euangelium, quod satis perspicuè docet recipiendos esse lapsos qui emendantur. Sed simul adiuuabatur exemplis prioris ecclesiæ, quæ semper antea lapsos receperat.

Infantum baptismus.

Ita nos pronunciamus de baptismo infantum. Habemus testimonia in scripturis manifesta, quæ affirmant extra ecclesiam non esse salutem, ergo inserimus ecclesiæ infantes. Deinde & primæ ecclesiæ testimonijs iuuamur. Ita iudex est uerbum

Dei,

Dei, & accedit puræ antiquitatis confessio. Vult enim Deus *in ecclesia esse ministerium uocis. Quare audienda est ecclesia, ut doctrix: sed fides & inuocatio nituntur uerbo* Dei, *non humana autoritate. Discimus ab ecclesia, quod λόγος in narratione* Ioannis *cap. 1. significet personam: sed credimus filium* Dei *esse natura* Deum, *& eum inuocamus, quia ipse hoc reuelauit, & in* Euangelio *tradidit.*

Hoc *discrimen considerandum est. non contemnamus docentem ecclesiam, & tamen iudicem esse sciamus ipsum uerbum* Dei. Ita *in utranque partem caucantur incommoda: uidelicet, ne tyrannis prauæ consuetudinis stabiliatur: nec tamen laxetur frenum audacibus ingenijs, quæ si non audiant ueram ecclesiam, fingunt opiniones, quæ nulla habent testimonia ullius temporis in ecclesia. ut nostro tempore fecerunt* Seruetus, Campanus, Anabaptistæ, *& alij multi.*

Docentem *ecclesiam amare, uereri, & uenerari discamus, & purioris ecclesiæ testimonia inquiramus: sicut in allegoria Samsonis dulcissimè significatum est,* Nisi *arassetis, mea uitula, non inuenissetis: id est, nisi audissetis laborantem ecclesiam in ministerio, quæ est custos uerbi* Dei, *prorsus ignotum esset uobis uerbum* Dei. Et Psalmo 67. *In ecclesijs benedicite* Deo Domino *de fontibus* Israel: *id est, celebrate doctinam, & quidem in publica confessione, in cœtu audientium* Euangelium. *Sed haurite eam*

Sampsonis allegoria.

ex fontibus Israel: id est, ex ministerio prophetarum & apostolorum.

Dixi de definitione Ecclesiæ, & de quæstione ubi sit quærenda: scilicet, ubicunq; sonat uox Euangelij incorrupta, præsertim quod ad fundamentum attinet, ut Paulus loquitur: id est, ubi articuli fidei integri, & sine corruptelis traduntur, & non defenduntur manifesti cultus idolorum. Cum autem ingens sit imbecillitas etiam in sanctis in hac uita, alij plus, alij minus lucis habēt. Ideo Basilius, Ambrosius, Epiphanius, Augustinus, Bernhardus, & multi alij, etiam si fundamentum recte tenuerunt, tamen aliquid interdum dicunt inconsideratè de ritibus humanis, ut omnibus aliquid contagij aspergit consuetudo sui seculi. Ideo Paulus præcipit, ut fundamentum præcipue consideremus, & significat multa uera membra Ecclesiæ habere aliquid infirmitatis, & aliquos nævos.

Fundamentum, inquit, non potest poni aliud, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus. Hoc dicto complectitur cognitionem incorruptam omnium articulorū fidei, & prohibitionem cultus idolorum. Deinde sequitur: Alius superædificat aurum, alius stipulas. ut Polycarpus extruxit aurum super fundamentum: id est, illustrauit necessariam doctrinam, refutato Martione de essentia Dei, de causa mali, & de alijs multis articulis: & cultus præstitit præceptos à Deo, & summos:

Fundamentū quid Paulo.

recte

recte gubernauit Ecclesiam, & ornauit confessionem admiranda constantia in supplicio. Hæc omnia continentur appellatione auri. At Basilius & alij multi extruxerunt stipulas super fundamentũ, qui retinuerunt quidem articulos fidei, sed tamen instituerũt ritus monasticos, & illa exercitia prætulerunt uitæ politicæ & offuderunt hominũ animis opinionẽ, ut putarentur esse cultus Dei. Deinde multo magis errauerunt multi, qui finxerunt tales ceremonias mereri remissionem peccatorum.

Inquit autem Paulus: Vniuscuiusq; opus quale sit, ignis probabit. Alludit enim ad materiam ædificiorum. aurum non consumitur igni, stipulæ facile concipiunt flammas, & celerrime deflagrant. Ita in tentatione agitata & disputata doctrina uera & necessaria manet, & consolatur mentes, ut nunc doctrinam de iusticia fidei cognitam omnes pij libenter amplectuntur, & intelligũt firmam consolationem esse. Econtrà uerò euanescunt ritus monastici, quia iam intelliguntur, nec ad agnitionem Dei, nec ad mores prodesse. Hæc ideo recensui, & ut Pauli dictum attente consideretur, & ut deploretur infirmitas humana, quæ etiam in ueris Ecclesiæ membris sæpe conspicitur, & prudenter de Scriptorum dictis iudicetur, & agnoscatur quæ condonanda sint, & quæ non condonanda.

Vt autem discrimen Ecclesiæ & politiarum magis cõspiciatur, collatio fiat. In imperijs mũdi hæc

Ecclesiæ & politiarũ discrimen.

tria

tria necesse est esse, ordinem, gloriam, & præsidia. ut in regno Gallico est ordo, ut sit unus rex, quo mortuo necesse est parêre succedenti ordinaria successione. Deinde sunt certæ leges, & iudicia certorum locorum, & gradus principum & populi. Gloria est, præstantia consilij & uirtutum, ac uictoriæ: quia cum nunquam sit certa pax (sicut Plato dicit, in imperijs pacem inane nomen esse: semper enim aut ciues inquieti, aut hostes tumultuãtur) necesse est multos esse prosperos successus & uictorias gubernatorum, alioqui citò dissiparentur imperia. Præsidia sunt, exercitus & opes necessariæ ad sumptus domesticæ gubernationis, & ad bella gerenda.

Hæc tria aliter se habent in ecclesia, quàm in imperijs. Ordo est, quia reuera unum est caput, dãs uitam & bona æterna Ecclesiæ, scilicet filius Dei. Sed hoc caput non conspicitur iam oculis corporis, nec tenet cœtum uni alicui loco alligatum, nec tamen nullus est ordo, sed semper est ministeriũ Euangelij. Et iure diuino debetur obedientia ministris Euangelij in omnibus, quæ præcipit Euangelium. Non est autem alligatus hic ordo ad successionem ordinariam, sed cum episcopi & pastores defendunt errores & idola, uitandi sunt. Præterea sunt gradus donorum, ut Paulus antecedit Barnabæ. Hi gradus considerandi sunt, ut amemus & honore afficiamus singulos suis donis ornatos.

Gloriam politicam, id est, uictorias corporales,

non

non semper habet ecclesia: quales habuit, cum Saul aut Dauid pepulit exercitus hostiles. sed plerumque ecclesia fuit, est, & erit subiecta cruci, & tamen ingentem habet gloriam sapientiæ & uirtutum, & multorum miraculorum, quæ non cernuntur ab impijs. Summum decus est, quod Deum recte agnoscit, & inuocat. Semper enim aliqua sunt uera membra ecclesiæ, quæ fundamentum retinent, etiam si deinde ingens est multitudo infirmorum: qui tamen, quia Deum recte inuocant, magnum decus habent. Caterum suprà dictum est, non esse membra ecclesiæ illos, qui pertinaciter erroris cum fundamento pugnantes defendunt, etiam si nomen & titulum ecclesiæ prætexunt. Deinde magnæ uictoriæ sunt omnium recte inuocantium, uidelicet quòd non euertuntur diaboli insidijs, terroribus tyrannorum, & alijs tentationibus: & miracula multa sunt quotidiana, liberationes crebræ in magnis periculis, quarum multæ propter preces ecclesiæ fiunt. ut Paulus scit, se & nauim suam seruari à Deo, etiam si alij existimabant casu eam seruatam esse. Magna gloria est, felicitas in uocatione, studijs, consilijs, iudicijs. Sicut econtrà summa deformitas & calamitas est, et turpitudo omnium maximè fugienda, esse parricidam ecclesiæ, aut patriæ. Ecclesiæ gloria.

Postremò præsidia uisibilia ecclesiæ, alligata certis locis nulla sunt: id est, nec reges, nec opes, nec exercitus, nec sedem unam aliquam certam aut perpe-

tuam

tuam in hac uita habet Ecclesia, post deletam politiam Israel. Ideo Christus inquit, Non habet filius hominis ubi reclinet caput. Vult enim Deus Ecclesiam subiectam esse cruci. ut causæ alio loco multæ recensentur, quæ non sunt notæ philosophiæ, sed tantum in Euangelio patefactæ.

Quanquam autem interdũ Deus aliquos reges aliquantisper ad ecclesiæ defensionem exuscitat, ut excitauit Cyrũ, Constantinũ, & aliàs alios: tamen non semper adiungit ecclesiæ regna ad eam defendẽdã, sed uult eam petere, & sperare defensionem uniuersi corporis diuinitus. ut Esa. 46. dicitur. Ego uos in utero meo gesto, ego etiã senescentẽ ecclesiã gestabo. Et Oseæ. 1. Seruabo uos nõ in arcu, nec in gladio, sed in Domino Deo uestro. Quid tristius est hac specie? Vagatur iã ecclesia, ut scholastici exulãtes: et quanquã Deus alicubi præbet mediocria hospitia, tamẽ maior est potentia hostiũ Euangelij. & desensores quàm sint firmi, & quãdiu duraturi, incertũ est. Cyrus fouebat ecclesiã, Cambyses et Darius opprimebãt. Hanc formã ecclesiæ cõsideremus, ut intelligamus pericula, et simul discamus ecclesiã colligi, seruari, instaurari, defendi, nõ humanis consilijs aut præsidijs, sed potentia Dei. Sicut in Paradiso Adam et Eua rursus liberati sunt à peccato et tyrãnide diaboli. Semper igitur adest custos ecclesiæ filius Dei: sicut dixit, Ego uobiscũ sum usq; ad consummationem seculi.

CON

CONTRA DONATISTAS.

Descripsimus ecclesiam uisibilem, in qua dicimus multos non renatos admixtos esse sanctis: sed hic discerni malos oportet. Alij de doctrina rectè sentiunt, nec sunt hostes Euangelij, seu hæretici, sed tantum habent aliqua morum uitia. Tales, si non sint excommunicati, etsi uocantur mortua membra, tamen sunt in externa societate ecclesiæ: & cum funguntur munere docendi, aut administratione sacramentorũ, ualent ministeria, & sunt efficacia, & licet eis uti.

Estq; acriter taxandus error Donatistarum, qui contendebãt nec Euangeliũ, nec sacramentũ ullum esse efficax, si ministri mores sint uitiosi. Contra hunc errorem tenendæ sunt sententiæ perspicuæ. Donatistarũ error.

Matth. 13. Christus cõfert ecclesiã sagenæ, in qua boni & mali pisces sunt. dicit item, In ecclesia manſura esse zizania usque ad resurrectionẽ. Itẽ, Sicut in diebus Noe, &c. Ex his sententijs perspicuũ est, semper in ecclesia usque ad resurrectionẽ fuisse, esse & futuram esse magnam multitudinem malorum. In ecclesia esse etiã malos

Cum igitur sint in ecclesia mali, nec hypocrisis humano iudicio agnosci poßit, possunt in ministerio esse etiam hypocritæ. Fieret igitur incerta fides, si uis Euangelij & sacramentorũ pendẽret ex dignitate ministri. Ideo sciendum est, Euangeliũ et sacramenta efficacia esse propter promißionẽ Dei, non propter ministri personam. Euangelii & sacramentorum efficacia in quo.

Reuo

Reuocat igitur Christus mentes nostras & fidem nostrã à persona ministri ad sese, inquiens: Qui uos audit, me audit. quasi dicat, Nec Euangelium est uestrum, nec opus uestrum est, saluos facere auditores, sed Dei opus est, qui hoc mirabili modo sparsa uoce Euangelij colligit sibi æternam ecclesiam. Sicut & Ioannes inquit: Ego baptiso uos aqua, alius autem baptisabit uos igni & Spiritu sancto. id est, Euangelium & sacramenta sunt efficacia propter Christum, & per Christum.

Ministerium non fieri irritũ, etiãsi minister sit malus.

Citatur etiam huc dictum Christi, Super cathedra Mosi sedent scribæ & Pharisæi, &c. quæ uerba significant: Etiam si sunt in ministerio hypocritæ, tamen ualere functionem ipsam: si tamen sedeant in cathedra Mosi, id est, doceant doctrinam à Deo traditam, non sedeant in alia cathedra, non proponant doctrinam pugnantem cum fide.

Hæc tota causa contra Donatistas copiose tractata est ab Augustino in multis uoluminibus, & Epistola 166. recenset hoc argumentum: Si penderet uis Euangelij & sacramentorum à dignitate ministri, fides nostra fieret incerta. Vt igitur fides sit certa, necesse est reijci & damnari fanaticum delirium Donatistarum.

Refutatur & à Nazianzeno hic error, qui hac utitur similitudine. Eadem est figura sigilli, siue aureo, siue ferreo annulo insculpta sit. Ita idem esse ministerium, inquit, siue boni, siue mali teneant. Hæc de

de Donatistis monere necesse est, ut contra tales furores pij præmuniantur, et discant intelligere uim ministerij. Nam & nostra ætate Anabaptistæ renouant errores Donatistarum, & impiè abijciũt ministeria. & dum iactitant se constituere ecclesiam, in qua nulli sint mali prorsus, ut circuncelliones, magnam colluuiem peßimorum latronum contrahunt. ut ostendit Monasteriense exemplũ, quod meminisse prodest, ut bonæ mentes maiore cura & diligentia caueãt, ne assentiantur falsis opinionibus, & cogitent ex uno errore paulatim oriri multiplices & insanabiles furores.

Anabaptistarum errores.

Monasteriense exemplũ.

Quid igitur faciendũ est? an dißimulanda sunt aperta crimina ministrorum Euangelij? Respondeo. Polluti manifestis criminibus, excõmunicandi sunt communi uoce ecclesiæ. sicut Paul. 1. Cor. 4. incestum eiecit ex ecclesia. & Christus Matth. 18. inquit, Dic ecclesiæ. Eaq; seueritas non erat negligenda: sed si negligitur, tamen ministerium ualet, ut dictum est.

Ministrorum ecclesiæ uitia an dissimulãda.

Præterea & magistratus, qui gladium gerunt, punire crimina suis legibus debent: ut adulteria, cædes, & alia.

Sed præter publica crimina sunt infirmitates in moribus omnium hominum. Alius est morosior, aut iracundior: alius indulgentior, aut minus temperãs quàm oportet: alius est ad rem attentior, in alio fastus, in alio segnities reprehenditur. Denique omnes

Infirmitates morum.

habent suas quasdam infirmitates. De his communibus moribus cum nõ accedunt crimina, sciamus piamentis esse sequi usitatã regulam: Mores amici noueris, non oderis. Item, Remittite, et remittetur uobis. Item, Vniuersa delicta tegit dilectio. Ac præcipuè piorum gubernatorum & doctorũ mediocres mores tolerandi sunt, sicut Christus iubet, Vt pedes mutuò lauemus: id est ut tales infirmitates inter nos mutua lenitate sanemus.

Pedum mutua lotio.

Est autem usitatum, calumnioſe exaggerare uitia gubernatorum. Ideo toties præcipit spiritus sanctus, ut eos honore afficiamus: ut grauißimè dicitur ad Hebræos, Obedite ijs qui præsunt, ut cum gaudio & non gementes faciant suum munus. quasi dicat, Per sese difficilis & ærumnosa res est gubernatio: sed cum accedit contumacia inferiorum, duplicatur miseria. Vt enim Herodotus inquit, Quantũ bellum differt à pace, tantum differt seditio à bello. Ita gubernatori ærumnosius est, cũ suis quàm cum alienis certare: & in munere alioqui difficili ab illis ipsis impediri, à quibus iuuari debebat. Ideo & 1. Thes. 5. dicit Paulus: Petimus ut eos qui præsunt, excellenter putetis diligendos esse propter ministerium, & pacem cum eis habete. Deniq; de hac re multa extant præcepta.

Gubernatorũ uitia quatenus tolerandа.

Cham exemplum.

Vt autem Cham punitur, propterea quod patrem deridet: ita sciant se pœnas daturos esse Deo, omnes qui ministris rectè docentibus, si sit mediocritas

critas aliqua in moribus, molesti sunt. Sicut & ad Abraham dictum est: Benedicã benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi. Hæc regula haud dubie pertinet ad ecclesiam, & rectè docentes. Sciamus ergo, propter mores docentiũ non esse discedendũ à reliqua ecclesia: nec schismata facienda esse, si nullus sit error doctrinæ.

Ab ecclesiæ ministris quatenus discedendum.

Sed alij sunt mali, polluti falsis opinionibus, qui impiam doctrinã defendunt, & oppugnant ueram, & interficiũt pios propter ueræ doctrinæ professionem. Sicut Ieremiæ, Maccabæi, Christi tempore fuerunt pontifices, & eorum sectatores, qui palàm contradicebant ueræ doctrinæ, & sanctos interficiebant. Cum hoc cœtu, etiamsi tenet gubernationẽ per tyrannidem, pijs nõ sit societas, & culpa schismatis penes ipsos est: quia mandatum Dei est, Fugite idololatriam. Item: Si quis aliud Euangelium docebit, anathema sit. Sic apostoli à Caipha, et ab eius cœtu recedebant.

Estq; diligenter obseruandum discrimen eorum. Ministerium non mutatur, etiamsi mores aliquorum sunt uitiosi: sed cum falsa doctrina defenditur, & stabilitur idololatria, mutatur ipsum mĩnisterium. Ideo horum ministerium relinquendum est, qui doctrinam corrumpunt. Etsi autem principalis pars ministerij est doctrina, tamẽ interdum pars ministerij, ut sacramenti alicuius administratio, possidetur etiam ab his qui corrumpũt doctrinam.

Ministerii pcipua pars doctrina uerbi.

Vt Israëlitæ retinebant circuncisionem, etiamsi cultus impios postea addebant. Caiphas & Pharisæi retinebant circuncisionem, etiamsi in alijs materijs graues errores amplectebantur. Valebat tamen circuncisio, non propter has personas, sed quia fiebat uice ecclesiæ.

Baptismus etiam a malo ministro administratus, cur ualeat.

Sic de baptismo dicamus, eorum qui baptisati sunt in ecclesijs ubi regnarunt mali doctores. Valuit enim baptismus, quia fiebat uice ueræ ecclesiæ, & retinentur uerba institutionis, & eorum sententia, sine idololatria, in hoc sacramento. Sed Samosateni, Manichæorum, Arianorum baptismus non ualebat: quia non retinebant sententiam uerborũ, Baptiso te in nomine patris & filij & spiritus sancti. Hæc breuiter attigi, ut muniantur pij contra Anabaptistas, & cogitent sæpe in ecclesia dominari malos. sicut ait Christus, Similem esse ecclesiam sagenæ, in qua sunt boni & mali pisces. Valet igitur ministerium, quod retinent in his sacramentis, quæ non ex professo corrumpunt.

Etsi autem baptismus eorum qui retinent uerborum sententiam, ualet, ut dixi: tamen quia docent impia de cæteris rebus, præbent causam, cur necessariò ab ipsis ecclesia discedat.

Discrimen est etiam inter personas, quæ peccarunt ignorantia, & illas quæ palàm sunt blasphemæ, ut post resurrectionem Christi erant Caiphas & similes. nec dubium est, blasphemos, & manifesta idola

sta idola defendentes, relinquendos esse. sicut scriptum est, Fugite idola.

DE SIGNIS MONSTRANtibus ecclesiam, quæ alij notas nominant.

Ecclesiæ signa.

Signa quæ monstrant ecclesiam, sunt Euangelium incorruptũ, & legitimus usus sacramentorum. Et quanquam ecclesia non semper floret simili gloria, tamen subinde aliquæ significationes spiritus sancti in miranda gubernatione accedunt. Quod autem Euangelium sit signum monstrãs, qui cœtus sit ecclesia, suprà testimonia recitaui, & satis perspicua sunt hæc. Eph. 2. Super fundamentum apostolorum & prophetarum extructi estis, &c. Item Esaiæ 59. Spiritus meus qui est in te, & uerba mea quæ posui in ore tuo, non recedent ab ore tuo, nec ab ore seminis tui in æternum, &c.

Ecclesiæ signa perperã tradita.

Alij λαικοφιλίᾳ humanarum politiarum addunt ecclesiæ hæc signa, ordinariam succeßionẽ episcoporum, & obedientiam in traditionibus humanis. Et postea episcopos audacißimè armant duobus regijs neruis, potestate interpretandæ scripturæ, & potestate legũ ferendarũ, & cultus nouos instituendi. Admonendi sunt aũt pij, ut has insidias diligenter caueant. Nam omnibus ætatibus in ecclesiæ gubernatiõe, homines politici ignari doctrinæ Euangelij, pinxerunt sibi ecclesiam tali imitatione politiarum, & magni errores hoc modo stabiliuntur.

Quare cum hæc nomina audis, succeßio ordinaria, potestas interpretationis, potestas ferendarum legum, scias insidias ueræ doctrinæ strui, & quæri prætextus ad stabiliendos errores in ecclesia. Remouenda est igitur illa imago humanarum politiarum, & aliter de ecclesia sentiendum. Dixi suprà, Ecclesiam non esse alligatam ad succeßionem ordinariam, ut uocant, episcoporũ, sed ad Euangelium. Cum episcopi non rectè docent, nihil ad ecclesiam pertinet ordinaria succeßio, sed necessariò relinquendi sunt.

Ecclesia ad Euangeliũ alligata.

De potestate uerò interpretationis sciendum est, magnum discrimen esse inter potestatẽ, & donum. In ecclesia donum est interpretationis, non alligatum certo ordini, sicut propter locum uel titulum non datur Spiritus sanctus. Id donum non est potestas alligata ordini, seu titulo, cui propter ordinem parêre necesse sit, sicut regiæ uel prætoriæ interpretationi propter ordinẽ parêre necesse est. Deus enim dedit magistratibus ciuilibus potestatẽ condendi leges congruentes cum ratione, & eas interpretandi. Sed de uoce Euangelij in ecclesia longe alia res est. hanc filius Dei ex sinu æterni patris protulit. Et est sententia suprà rationẽ posita, de agnitione Dei, de ira Dei aduersus peccatum, de magnitudine peccati, de iustitia donata per filium Dei, de timore, de fide, de cruce, de auxilio Dei, de resurrectione, de ecclesia, de uita æterna, de duabus

Multum differre interpretationis potestatẽ & donum.

Euangelium quid.

bus naturis in Christo, de patre, filio, & spiritu sancto.

Cum igitur iußerit Deus audiri filium, deinde & filij mandato mißi sunt apostoli, ut eos audiamus, necesse est retinere doctrinam per apostolos traditam, ac nos discipulos esse doctrinæ ipsorum, non affingere interpretationes pugnantes cum certis & perspicuis ipsorum testimonijs: sicut Iudæi fingunt corruptelas, ut eludant dicta de Christo.

Deinde, qui uolunt esse discipuli Euangelij, nec audiunt ut calumniose deprauent, sed ut Deum agnoscant, celebrent, & ei obediant in his, cum adsentiuntur uerbo Dei cũ timore & fide, accenditur lumen quo iuuantur, ut discernãt Euangelium ab humana sapientia, et articulos doctrinæ de Deo de peccato, de iustitia, de Christo, de ecclesia, de uita æterna dextrè accipiant.

Tertio, ijdem illi iuuantur etiam ueræ ecclesiæ testimonio. ut cum Samosatenus noluit uerbum interpretari personam in his dictis, In principio erat uerbum, &c. Pij iuuabantur Irenæi testimonio, qui Polycarpum Ioannis discipulum audierat: iuuabantur & Gregorij Neocæsariensis & Alexandrinæ ecclesiæ testimonijs, quæ affirmabant hanc sententiam inde usq; ab apostolis retentam esse, cũ quæ uidebant pij cætera testimonia in Ioanne & Paulo congruere.

Et quanquam ecclesia audienda est, iuxta illud,

Ecclesiæ autoritate fidē non niti.

Nisi arassetis, uitula mea non inuenissetis: tamē fides non nititur ecclesiæ autoritate, sed ipsa uoce Euangelij. Inuocamus filium Dei, quia dictum est, Et Deus erat uerbum. Item, Pater meus usq; modo operatur, et ego operor. Item, Sine me nihil potestis facere. Item Stephanus inquit, Domine Iesu accipe spiritum meum.

Ecclesiæ testimonia quatenus recipienda.

Item cum ecclesiæ testimonia quæruntur, uidendum est ubi, & quæ sit ecclesia, quæ tempora sint puriora, qui scriptores sinceriores: sic nos adiuuamur contra Anabaptistas. Scimus primū ex Euangelio, Infantes nasci reos & obnoxios peccato originis, & id remitti his qui sunt in ecclesia, & infantes debere fieri membra ecclesiæ, & afferri ad Christum. Deinde accedit testimonium primæ ecclesiæ, quam legimus baptisasse infantes. Censemus igitur, nequaquam cedendum esse furori Anabaptistarum, qui tot milia infantum ex ecclesia extrudere & perdere conantur, & uni errori multos miscent.

Infantium baptismus.

Donum interpretationis.

Donum igitur interpretationis est lumen, quod accendit spiritus sanctus in horum mentibus, qui adsentiuntur Euangelio, ut Christus inquit Ioan. 14. Spiritus sanctus docebit uos omnia, & rediget uobis in memoriam omnia, quæ dixi uobis. Hic alligat apostolos & totam ecclesiam ad ea quæ ipse dixerat: & addit de dono, de hoc ipso uerbo spiritū sanctum nos commonefacturum esse. & Ioan. 6. citat Christus ex Esaia, Et erunt omnes docti à Deo.

Econtrà

Econtrà de impijs dicitur, Non intelligent omnes impij. Item, Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei: stultitia enim ei est, & non potest intelligere. Item Esaiæ 6. Audite audientes, & non intelligite.

Hæc testimonia perspicuè ostendunt, interpretationem esse donum piorum, nec esse alligatum potestati, aut maiori parti, quæ plerunq; est impia. & quidem præcipua pœna est impietatis cæcitas, ut Psalm. 68. & Rom. 11. dicitur: Obscurentur oculi eorum, ne uideant. Et manifesti furores gentium ac Iudæorum ostendunt, cæcitate præcipuè puniri impietatem.

Cæcitas impietatis pœna.

Si ordinaria potestas, aut maior pars haberet ius interpretandi, fuissent anteferendæ sententiæ Pharisæorum, sententijs Zachariæ, Simeonis, Elizabeth, Mariæ, Hannæ, & similium. Sed ecclesia uera plerunque est exiguus cœtus, in quo dominatur magna multitudo impiorum. Sicut inquit Esaias: Nisi Deus reliquisset nobis semẽ, sicut Sodoma essemus. Ideo nequaquam alliganda est interpretatio ad ordinariam potestatem, et maiorem partem. Et insidiæ cauendæ sunt, cum aduersarij hoc prætextu stabilire errores conantur.

Interpretatio non alligãda ad potestatẽ ordinariam.

Cæterum & ipsum donum agnoscendum est, & Deo gratiæ agẽdæ quod semper ita gubernauit ecclesiã, ut cum obscurata esset doctrina, rursus eam accẽderit: ut post Noë, interpres promissionis fuit

Abraham. Sic post Moysen, missi sunt Samuel, Dauid, & ordine cæteri. regnantibus pharisæis & Saducæis, erant tamen Simeon, Zacharias, Anna, Maria, & alij multi, in quibus donum interpretationis fulgebat, in alijs magis, in alijs minus illustre: ita postea Deus in ecclesia subinde excitauit flammam ueræ doctrinæ. Hanc igitur accensam non extinguamus prætextu multitudinis, uel ordinariæ potestatis, propugnantis idola & errores.

Sententiæ ex uerbo Dei iudicandæ.

Cæterum & labi possunt, qui antea recte senserant: & recte sentiẽtes aliquid habent caliginis, et suas stipulas, ut ad Cor. dicitur. Quare sentẽtiæ ex uerbo Dei tradito et dextrè collato iudicãdæ sunt. De similitudine traditionũ, et de legibus episcoporum infrà dicetur. Nec enim unitas ecclesiæ collocanda est in similitudine humanarum traditionum: quia retinenda est hæc sententia, quod humanæ traditiones non sint cultus. Item, quod propter eas nõ sint damnandi hi, qui alioqui recte sentiunt.

DE SACRAMENTIS.

Sacramentũ in ecclesia quid.

INitio constituamus simplicem uocabuli descriptionem. Sacramentũ nunc quidem, ut in ecclesia loquimur, uocatur ceremonia in Euangelio instituta, ut sit testimonium promissionis, quæ est Euangelij propria, uidelicet promissæ reconciliationis, seu gratiæ.

Homines prophani cogitãt, sacramẽta esse signa professionis, quæ discernant à cæteris hominibus

nos,

nos, qui quasi huic fœderi adiuncti sumus: ut discernebat Romanum toga *ab aliarum nationum hominibus. seu esse signa quorundam officiorũ erga homines. Vt enim quondã in fœderibus faciendis mos erat, unà uesci ex sacrificatis rebus: ita nunc multi humano more existimant cœnam* Domini *tantum esse talem notam mutui fœderis inter homines. Sed quanq̃ multi sunt fines sacramentorũ ordinati, tamen longe omnibus anteferẽdus est hic principalis finis, quod sint signa uoluntatis* Dei *erga nos, uidelicet testimonia addita promißioni gratiæ. Ac intueamur totam ecclesiam, in qua statim post lapsum* Adæ, *edita promißione gratiæ, additæ sunt ceremoniæ, uidelicet sacrificia* Adæ, *quæ incendebãtur de cœlo: offerebatur agnus, qui consumebatur cœlesti flamma. Id significabat ueniturę hostiæ paßionem, de qua promißio facta erat, & testimonium erat reconciliationis.*

Sacramentorũ finis principalis qui.

Deinde cum renouaretur promißio, additũ est nouum testimoniũ, scilicet circumcisio. Deinde iterum instaurata luce doctrinæ, acceßit mactatio agni, & aliæ ceremoniæ. Ita in ecclesia uoci Euangelij additi sunt ritus, Baptismus *&* Cœna Domini. *De alijs postea dicam. Hi ritus non sunt humana spectacula, ut Græcorũ tragœdiæ, institutæ ut qualiscunque memoria rerum gestarum traderetur posteris: sed habent alios longe superiores fines.*

Ritus in ecclesia additi Euangelio.

Primum enim sunt signa uolũtatis Dei *erga nos, seu*

seu testimonia promissæ gratiæ. Ideo Paulus de Abraham inquit, *Accepisse eum circuncisionem tanquam sigillum iusticiæ fidei, id est testimonium, quo Deus testatus est, eum receptum esse in gratiã. Et quia sacramenta sunt addita promißionibus, ideo sicut promißionem accipi fide necesse est, ita oportet in usu sacramentorum accedere fidem intuentem promißionem.*

Fidem in usu sacramentorum requiri.

Fines alii plures.

Postea possunt accedere multi fines, confeßio, discrimen à cæteris sectis, publici conuentus, celebritas, admonitio de certo opere: ut cœna Domini primum est testimonium gratiæ erga nos, de toto Euangelio, *de morte & resurrectione* Christi *nos admonet, testatur nobis donari beneficia Christi. Et hic necesse est fidem accedere, quæ credat promißioni gratiæ.*

2 *Deinde accedunt alij fines.* Theodosius *credens* Euangelio, *hoc exemplo publice confitetur, quid sentiat. Item per hunc ritum intelligitur seiunctus*

3 *à cæteris sectis. Tertiò: quia* Deus *uult ecclesiam non in latebris iacêre prorsus ignotam, sed uult eã cõspici & audiri, ut nomẽ suũ celebretur, et doctrina propagetur: ideo etiã uult honestos cœtus eße, uult in publica congregatione sonare Euãgelium. Vt igitur in tali cõuentu ostẽdatur confeßio, et sint exercitia fidei, semper uoluit esse publicos aliquos ritus, ad quos publice conueniret ecclesia. & quanquam diabolus uarie dißipare & deformare tales*

conuentus

conuentus conatur, tamen Deus eos subinde repurgat, & mirabiliter conseruat. Ita & cœna Domini propter hanc utilitatem instituta est, ut sit neruus publicæ congregationis.

Cœna Domini publicę cõgregationis neruus.

Postremò admonet ritus de multis officijs, primum de gratiarum actione præstanda Deo, postea de mutua beneuolentia memborum ecclesiæ, sicut unà uescebantur rebus sacrificatis, hi qui fœdera faciebant.

DE NVMERO
Sacramentorum.

Consuetudo est non uetustissima, numerare septem sacramenta. De hoc numero rixæ sunt: quarum hic modus sit, ut res necessariæ retineantur, & discernantur à non necessarijs. Discernantur etiam ceremoniæ diuinitus institutæ in prædicatione Christi, ab alijs operibus, quæ non proprie ad nouum Testamentum pertinent.

Si generaliter omne opus præceptũ à Deo, cui addita est promissio aliqua, sacramentũ uocari uolunt, erunt sacramenta, oratio, tolerantia in cruce, eleemosynæ, condonatio iniuriæ. Nam his operibus semper fuerũt additæ diuinæ promissiones. De oratione nota sunt mandata, & promissiones: Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te. & Deut. 4. dicitur: Nec est alia gens quæ habeat Deum appropinquantem sibi, sicut Deus noster adest cũctis obsecrationibus nostris. Item in Euangelio: Petite, & acci-

Sacramenta etiam plura in ecclesia, quam septẽ.

Oratio.

& accipietis. Nec esset inutile numerare orationē inter sacramenta, ut hæc ipsa appellatio homines moneret de promißionibus, & de fructu huius maximi operis.

Tolerantia in cruce.

De tolerantia in cruce sunt promißiones, Psal. 50. Sacrificium Deo spiritus contribulatus. Item preciosa mors sanctorum. Item Psalm. 71. Preciosus sanguis eorum coram me. & in Euangelio plurimæ sunt tales sententiæ: Qui uult me sequi, tollat crucem suam, et sequatur me. Item, Recipiet in hac uita centuplum, &c.

Eleemosyna.

De eleemosyna notißimæ sunt sententiæ: Date, & dabitur uobis: Frange esurienti panem, &c.

Iniuriarum condonatio.

De condonatione iniuriarum: Remittite, & remittetur uobis. Hæc est insignis promißio, addita nostræ condonationi: non quod nostra condonatio poßit iram Dei placare, sed ut admoneat nos de Euangelio, sicut alia sacramenta.

Coniugium quatenus sacramentum.

Si igitur non tantū ad ceremonias, sed etiam ad opera moralia accommodabitur nomen sacramenti, poterit etiam coniugium dici sacramētum. nam & mandato Dei præcipitur, & ornatur promißione, ut Psal. 127. Videbis filios filiorum tuorum, pacem super Israël. Et est institutū propagandæ & conseruādæ ecclesiæ causa. Deinde etiā imago est, te amoris Christi erga sponsam ecclesiā, et afflictionum & officiorū ecclesiæ. Sicut maritus uere amās coniugem & liberos, propugnat eos, & sua bona impertit

impertit eis: sic Christus ecclesiã uere amat, donat suis bonis, iusticia sua & uitæ æternæ societate. Hunc amorem & hanc γοργόν *in marito honesto significat Paulus ideo inditã esse naturæ, ut sit imago adumbrãs uerum amorem Christi erga sponsam ecclesiam. Præterea afflictiones & officia domestica, sunt imago afflictionum & officiorũ ecclesiæ. Sed cum hoc modo generaliter utimur appellatione sacramẽti, non de solis ceremonijs institutis primùm in prædicatione Christi loquimur, uerum quoquo modo illa opera uocantur, semper meminerimus in Decalogo proponi summam omnium operum moralium, quæ necessaria & à Deo præcepta sunt. Deinde quæramus passim additas promissiones & comminationes, & earum exempla.*

Operum moralium summa in Decalogo proposita.

Sciamus etiam discrimen esse inter promissiones legales, et promissionem Euangelij propriam, quæ est promissio reconciliationis gratuitæ.

Cum autem uocabulum sacramenti de ceremonijs intelligitur, institutis in prædicatione Christi, numerentur hæc sacramenta, baptismus, cœna Domini, absolutio: quæ sunt externi ritus, & sunt signa totius Euangelij. & quidem propriè sunt testimonia remissionis peccatorum, seu reconciliationis, de qua præcipue dicitur in definitione usitata: Sacramentum est signum gratiæ, id est reconciliationis gratuitæ, quæ propter Christum donatur, & in Euangelio prædicatur.

Sacramenta solũ tria esse in ecclesia.

Mihi

Ordinationis ritus.

Mihi maxime placet, etiam addi ordinationem, ut uocant: id est, uocationem ad ministerium Euangelij, et publicam eius uocationis approbationem. Quia hæc omnia mandato Euangelij præcipiuntur, ut ad Titum: Constitue presbyteros, ut iussi. & est addita promissio omnium maxima, & dignissima cognitione, quæ testatur Deum uere efficacem esse per ministerium eorum qui uoce ecclesiæ electi sunt, ut testatur dictũ uniuersale de apostolis, et omnibus sonantibus uerbum traditũ per apostolos: Euangeliũ est potentia Dei ad salutẽ omni credenti.

Deum esse efficacem per ministerium uerbi rite electum, &c.

Et Christus inquit Ioannis 18. Rogo non pro eis tãtum, sed pro omnibus credituris per uerbum eorum. Et Ioan. 20. Quorũ remiseritis peccata, remittuntur eis, &c. Et Ephes. 4. Ascendit, dedit dona hominibus, prophetas, apostolos, pastores, doctores. Lucæ 10. Qui uos audit, me audit. Ioan. 15. Ego sum uitis, uos palmites: qui manet in me, et ego in eo, ille feret fructum copiosum.

Et 2. Corin. 5. Deus posuit in nobis uerbum reconciliationis. Pro Christo igitur legatione fungimur, tanquam Deo adhortante per nos. Et 2. Corin. 3. Fecit nos ministros noui Testamenti, non literæ, sed spiritus. Hæ & pleræq; similes sententiæ clare testantur, Deum efficacem esse per hoc ipsum ministerium docentium Euangelium, quod in ecclesia uult perpetua uocatione conseruare. Expresse enim loquitur Paulus, de uerbo externo, seu de ministerio

nisterio sonante uocē Euangelij, cum inquit, Propē est uerbū in ore tuo. Item: Posuit in nobis uerbū reconciliationis, pro Christo igitur legatione fungimur. Et mandatū ecclesiæ datū est, ut eligantur ministri, seu legati tales, ut ad Titū expresse scribitur.

Ministrorum electio.

Admoneat igitur nos ritus ordinationis de hoc mandato, & de his promißionibus. et Deo gratias agamus, quod instituit & cōseruat hoc ministeriū, & quod hoc modo nos recipit, ac à peccato, à potestate diaboli et æterna morte liberat, ac iustitiam & uitam æternam nobis restituit. Hac fide & nos uenemur & tueamur ministerium, & eo utamur, discamus & audiamus Euangeliū, exerceamus fidē usu sacramentorū, & sciamus per hoc ministerium exhiberi nobis æterna bona. oremus item Deum, ut det ministros idoneos, & eos adiuuet: ut iubet Christus orare, ut Deus extrudat operarios in messem suam. & Colos. 4. iubet Paulus precari cæteros, ut Deus ipsum adiuuet in sua functione.

Est & hæc magna consolatio, cum hoc ministerium à Deo institutum sit, etiamsi semper in mūdo uarie quassatur, & multi homines ab eo desciscunt ac pereunt, tamen non poterit funditus deleri. Christus enim inquit Matt. 16. Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, id est super hoc ministeriū: & portæ inferorū non præualebunt aduersus eam. Hac consolatione pij etiam hoc tempore se sustentent, & sciant mansuras esse reliquias ecclesiæ, &

Ministerium uerbi deleri funditus non posse.

ueri ministerij, etiamsi ruent imperia. Quanquam id nõ fit sine cladibus ecclesiæ, sed tales sunt et fuerunt semper mundi pœnæ. Sicut Amos inquit: Ecce oculi Domini super regnum damnatum, & delebo illud de terra. sed Iacob nõ delebo, uerum ut triticum in cribro concutiam, nec decidet granum in terram. Hic propheta simul minas & consolationem proponit. Nec mirum est puniri imperia, quia cum deberent iuuare, & tueri ministerium, sicut Psalmus inquit, Aperite portas principes uestras: impij principes delere ecclesias conantur. Alij mediocres sua negligentia deformant, non foueni studia, non quærunt eruditos ministros, non curãt eis uictum mediocrem, non student conciliare uoluntates eorũ. Deniq; hanc partẽ publici status uel negligunt, tanquam extremam, uel arte premunt.

Propter ministerii neglectum puniri imperia.

Basilius queritur, suo tempore euectos esse ad gubernationem ecclesiæ, seruorum omniũ uilissimos, indoctos, & ignauos. Postea cum opes creuerunt, functiones ecclesiasticæ fuerunt prædæ potentibus. Ipsum uero ministerium neglectum est, & per mercenarios indoctos partim superstitiõe, partim auaritia deprauatum est.

Nunc rursus etiam in illis locis ubi doctrina sincera recepta est, admittuntur ad ministerium multi indocti & ignaui. Quia potentes totam hanc rem negligunt, nec tuentur studia, nec curant ali ministros. Ita perpetuis difficultatibus in hoc mundo ecclesia

clesia conflictatur: quas pij considerare debent, ut suo quisq; loco quantum potest, eas leniat, ut etiam Deus mitiget pœnas. Et quidem hæc officia quæ prosunt ad ministerij conseruationem, Deus seuerissime requirit, et magnis præmijs cõpensat. Sicut hæ sententiæ testantur: Qui dederit alicui ex minimis horum tantum aquæ potum propter doctrinam, amen dico uobis, non perdet mercedem. & exempla sunt illustria uiduæ Sareptanæ, quæ excepit Eliam. Abdiæ 3. Reg. 18. qui centum prophetas in speluncis abditos defendit et pauit. Ezechiæ, 2. Par. 31. Aethiopis, qui seruat Ieremiam.

Officia ad ministerii cõseruationẽ per tantẽtia requiri a Deo.

De his rebus omnibus, de efficacia ministerij, de precatione pro ministerio, de officijs quæ ei debentur, de pœnis spreti ministerij admoneat nos doctrina de ordinatione, cum inter sacramenta recensetur: admoneat nos & ritus ipse, cũ publice spectamus antiquissimum morem, haud dubie à prmis patribus acceptum, uidelicet impositionem manuum, quæ semper signũ fuit rei destinatæ ad cultũ Dei, fuit & signum benedictionis. Hoc ritu Iacob benedicit filijs Ioseph. Hoc ritu Moses ordinat Iosue ad gubernationem populi Dei, Numer. 37. Hoc ritu Christus benedicit pueris. Hoc ritu pecudes ordinabantur ad hoc munus, ut fierent uictimæ. Præcipuè aũt ritus uictimarũ, significauit Christum. Deus æternus pater imposuit ei manus, id est delegit eũ, benedixit ei, unxit eũ, et subiecit sibi, ac preßit ingenti

Impositio manuum.

Victimarum ritus.

onere, ac fecit uictimam pro nobis. Hunc præcipuè significat hic ritus impositionis manuum. Postea uero ad ministros transferatur significatio. Christus pontifex imponit eis manum, id est deligit eos uoce ecclesiæ, benedicit eis, ac ungit eos donis suis. Sicut scriptũ est: Ascẽdit, dat dona hominibus, prophetas, apostolos, pastores, doctores, quos ornat luce doctrinæ & alijs donis. Deinde subijcit eos sibi, ut solũ Euangeliũ doceãt, solius Christi regno seruiãt, nõ quærãt sibi potentiã, nõ constituãt imperia prætextu religiõis: sint etiã uictimæ, id est perferãt odia, ærũnas et supplicia propter uerã doctrinã. Sicut Psalmus inquit, Propter te mactamur tota die.

Cum igitur cogitabis non casu, nõ sine aliqua significatione hunc ritum à primis patribus & ab apostolis usurpatum esse, excitetur animus ad agnoscendam muneris efficaciã, ad reuerentiam, ad quærendas significationes, quæ nos de Christo pontifice, & de officijs huius muneris admonent.

Deprauationes doctrinæ de ordinatione.

Econtrà uero in doctrina de ordinatione, etiam considerandæ sunt deprauationes. sacrificuli qui missas pro alijs faciunt, fingunt ordinationem ideo fieri ut detur potestas sacrificandi pro uiuis et mortuis. & quidem dicunt se offerre filium Dei, & sua oblatione mereri alijs remissionem peccatorũ. Addunt item, sine hoc sacrificio non prodesse ecclesiæ mortem Christi. Etsi autẽ quædam sumpta sunt ex ἀναλογίᾳ Leuitici sacerdotij male intellecti, tamẽ

& alia

& alia multa affinxerunt ex ethnicis opinionibus. Hi errores reijciendi sunt, qui pepererunt multiplicem εἰδωλομανίαν, quam Turcica tyrannide puniri non dubium est.

Sed propter munus Euangelij docendi, & efficaciam eius muneris, ordinatio retinenda & magnifacienda est.

Anabaptistæ autem unà cum ministerio contemnunt ordinationem. fingũt expectandas esse nouas reuelationes, et illuminationes à Deo, easq; petendas magnis macerationibus corporis. sicut monachi, & olim ἐνθουσιασταὶ finxerunt. Hæc fanatica deliramẽta execranda sunt. Oriuntur autem ex falsis persuasionibus de disciplina legis, & ex ignoratione doctrinæ fidei. Anabaptistis contemni & ministeriũ & ordinationẽ.

Nos contrà sciamus, Deum immensa bonitate patefecisse uoluntatem suam in Euãgelio, nec alias illuminationes quærendas esse, sed fidem & inuocationem excitari hoc ipso Euangelio nobis exhibito. & Deus uult esse publicum ministeriũ, idq; mirabiliter conseruat, & subinde repurgat, ut ad hoc Euangelium exhibitũ sciamus ecclesiam alligatam esse. Hæc dicit Paulus Eph. 4. his uerbis: Institutũ esse ministerium Euangelij, ut Euangelium conseruetur, ne circumferamur omni uento doctrinæ.

CONFIRMATIO.

OLim fuit exploratio doctrinæ, in qua singuli recitabant summam doctrinæ, & ostendebant

bant se dissentire ab ethnicis & hæreticis. & erat mos ad erudiendos homines, item ad discernendos prophanos et pios, admodũ utilis. Postea fiebat publica precatio, et apostoli imponebãt eis manus, ita donabantur manifestis donis spiritus sancti. Sed nũc ritus cõfirmationis, quẽ retinent episcopi, est prorsus ociosa ceremonia. Vtile autem esset, exploratione & professionem doctrinæ fieri, & publicam precationem pro ijs, nec ea precatio esset inanis.

Confirmationis ritus, ociosa ceremonia

DE VNCTIONE.

VNctio olim curatio medica fuit. nam Deus, ut autoritatem aliquam patribus et prophetis circumdaret, inde usq; ab initio ornauit eos dono sanandi: ut Abraham, Isaac, Iacob, Esaias, & similes uiri professione medici fuerunt. Estq; per hos uiros unà cum doctrina ueræ religionis, propagata doctrina physica de plantis et multis naturæ partibus. Hunc ueterẽ morem renouauit Christus, cum misit apostolos, iussit eos mederi ægrotis, et instruxit dono sanandi. Hoc donum mansit in ecclesia etiam postea, & certum est adhuc multos precibus ecclesiæ sanari. Hæc moneri utile est, ut discamus Dei donum esse corporis incolumitatem, quam tribuit ut alijs inseruiamus. Hanc uult peti, & quadã diligentia foueri. Sed ritus unctionis qui nũc est, tantum est superstitiosa ceremonia: & accessit mortuorum inuocatio, quæ est impia. Ideo unctio illa cum suis appendicibus reijcienda est.

Medicine donum.

Vnctionis superstitio.

DE

DE BAPTISMO.

BAptismus est integra actio, uidelicet mersio, & uerborum pronunciatio: Ego baptizo te in nomine patris, filij, et spiritus sancti. Principalis autem significatio et finis baptismi discitur ex promissione: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salus erit. Ideo enim baptismus proprie sacramentum dicitur, quia huic promissioni additus est, ut testetur promissionem gratiæ uere ad hunc pertinere qui baptizatur. Ac perinde sentiendum est de hoc testimonio, ac si Deus noua aliqua uoce de cœlo testaretur, se hunc recipere.

Baptismus cur sacramentum.

Postquam ergo baptizatus doctrinam intelligit, exerceat hanc fidem, credat se uere à Deo recipi propter Christũ, & sanctificari spiritu sancto. Sic utendum est baptismo postea in uita. Quotidie nos commonefaciat: Ecce hoc signo Deus testatus est, te receptum esse in gratiam. Hoc testimonium non uult contemni. Quare credas te uere receptum esse, & hac fide eum inuoces. Hic est usus assiduus baptismi. Ita Abrahæ circumcisio erat perpetuum testimonium scriptum in ipsius corpore, quo admonebatur de semine uenturo, & de promissa benedictione propter semen. quoties cogitabat de circuncisione, acquiescebat fide statuens se Deo placere, & ei gratias agebat, & eum inuocabat.

Baptismi usus assiduus qui.

Vt autẽ promissionis amplitudo melius aspiciatur, uerba baptismi consideremus, quæ complectun

Baptismi uerbo, Euangelii summa.

tur Euangelij summā, & sunt benedictio, qua consecramur Deo, & per quam super nos inuocatur nomen Dei. Ego, inquit minister, mandato diuino & loco Christi baptizo te, id est hoc signo testificor ablui peccata tua, & te reconciliatum esse uero Deo, qui est Deus æternus pater Domini nostri Iesu Christi, & misit pro te filium mirando et inenarrabili consilio, ut tibi peccata remittat, & inchoet in te nouam iustitiam & uitam æternam spiritu sancto. Hæc benedictio consecrat nos Deo, et discernit ecclesiam ab omnibus gentibus, quia nulla alia gens uere inuocat Deū sicut se patefecit, scilicet, patrem Domini nostri Iesu Christi placatum per filium, et sanctificantem spiritu sancto.

Et quia summa Euangelij his uerbis continetur, amplissimæ consolationes nobis proponuntur. quàm gratum est enim audire, quod iam uere sis à Deo ac æterno patre receptus, quod filij beneficia tibi donata sint, quod uelit te Deus regere spiritu sancto, quod eripuerit te à morte æterna, & à uinculis diaboli. quo attentius cogitabis uerba baptismi, eo magis accendetur animus agnitione misericordiæ Dei, & magis confirmabitur fide, & excitabitur ad inuocandum.

Vt autem uerba nobis proponūt promissionem & consolationem, ita uicissim postulant fidem, & hanc obligationem, ut hūc uerum Deum æternum patrem Domini nostri Iesu Christi, & filium eius, & spi-

& spiritum sanctum agnoscamus. De hoc mutuo fœdere dicitur 1. Pet. 3. Baptisma quod est non sordium corporis depositio, sed stipulatio bonæ conscientiæ erga Deum, per resurrectionem Christi. Intelligit enim mutuam obligationem, & mutuum fœdus. Deus profitetur se nos recipere, id conscientia credens amplectitur, & hac fide iam uere agnoscit Deum, & inuocat. Hæc recta de Deo sententia, uocatur bona conscientia, uidelicet recte agnoscens Deum, recte inuocans. Additur autem, per resurrectionem Christi. docet enim baptismum efficacem esse propter regnantem Christum: & iubet fide agnoscere, donatam esse hanc reconciliationem propter Christum.

Petri locus.

Bona conscientia.

DE SIGNIFICATIONIBVS.

Dixi suprà, in sacramentis multas esse significationes: sed unam præcipuam, uidelicet gratiæ, anteferendam esse cæteris. Hanc etiam ritus pingit. quia ablutio significat, ablui peccata propter Christum, & nobis applicari beneficium passionis Christi, cum mergimur in aquam uelut in mortem Christi. Postea non est absurdum addere alias significationes. Sicut iter Israëlitarũ per mare rubrum fuit imago afflictionum ecclesiæ & liberationis, ita mersio in baptismo imago est afflictionum & liberationis. Sed altera significatio lõge anteferẽda est, quæ nos de promissione & de gratia admonet, & requirit fidem.

Baptismi ablutio quid.

Varię baptismi significationes.

Baptismus semel fiat.

Vt autem satis fuit semel circuncidi, cum esset mandata circuncisio: ita semel tantum fiat baptismus, ut hæc grauißima ratio ostendit. Peccatum est abuti nomine Dei, & inuocationem ueram improbare. Qui autem rebaptizant, improbãt priorem baptismum, iudicant inanem & inutilem fuisse: atque ideo improbant ueram inuocationem Dei, factam de hoc baptizato. Ideo non est repetenda ipsa ceremonia. Cæterum de Anabaptistis plura mox dicemus, qui multos perniciosos errores suo anabaptismo admiscent.

Sciant autem pij, semel factum baptismum, manere perpetuum testimonium & fœdus. Dauidi post lapsum non erat opus noua circuncisione, sed illa prior circumcisio de utraque re admonebat eum, uidelicet ideo hanc naturam circumcidi, quia sub peccato est: & redeundum esse ad promißionem reconciliationis illis ipsis, qui lapsi essent. Sic lapsi iam sentiant, non iterent ceremoniam, sed admoniti fœdere quod antea factum est, in quo fit mentio filij, quæ est testimonium remißionis peccatorum, redeant ad propositam reconciliationem. Ita baptismus magnam doctrinam & consolationem lapso affert. Quia ipsa mentio filij admonet nos de pœnitentia, & de remißione peccatorum, & testatur redeuntes iterum fieri membra populi Dei.

DE

DE BAPTISMO IOANNIS & Apostolorum.

TOTVM *ministeriũ* Ioannis *baptistæ, opus Dei fuit, & inchoatio noui ministerij, quod post legem secuturũ erat. Ideo baptismũ eius non cogitemus inepte, ociosum spectaculum fuisse. Et quod aliqui dicunt, tantum pœnitentiam significatam esse, non remissionem, est absurdum. Nam prædicatio pœnitẽtiæ sine remissione est ethnica, estq; prædicatio iræ & mortis æternæ, quæ non sonat in ecclesia sine prædicatione remissionis. Ideo Lucas & Marcus expresse dicunt, Prædicans baptismum pœnitentiæ ad remissionem peccatorum.*

Pœnitentiæ prædicatio sine remissione, ethnica.

Etsi igitur differentia erat in hoc articulo, Ioannes de passuro Christo, Apostoli de passo & resuscitato prædicant: tamen ministerium fuit idem, & effectus eosdẽ habuit in credentibus. Docebat enim Ioannes de utraq; re, de remissione peccatorũ, & de efficacia spiritus sancti in his qui filio crederẽt. Sicut inquit, Baptizabit eos spiritu sancto. Itẽ, Ex plenitudine eius omnes accepimus: ubi testatur, nõ ita recipi credẽtes, ut nõ sit efficax in eis Christus: sed docet, nouam lucem & iusticiã in eis inchoari.

Baptismus Ioannis & Apostolorũ idem.

Sed cur Ioannes discrimen facit, inquiens, Ego baptizo uos aqua: qui autem post me uenturus est, baptizabit uos spiritu sancto & igni? Respondeo, Non discernit externũ ministerium, sed personas: uult intelligi discrimẽ Messiæ, et ministrorũ. Mini

Christi & ministrorum discrimen.

stri

stri tantum adhibent externum ministeriũ, sed per illud efficax est Christus: propter eum & per eum datur reconciliatio, spiritus sanctus & uita æterna. Hæc non efficiunt ministri. Quare necesse est personã Christi à ministris discerni. Id discrimen non obseruãt ignari Euãgelij, qui imaginãtur Christum tantũ esse doctorẽ, sicut pharisæi putabãt: nec intelligebant eum esse missum, ut esset uictima, item ut esset dator nouæ & æternæ uitæ ac iusticiæ.

DE BAPTISMO INFANTIVM.

Grauissimè præcipitur à Paulo, ut explorentur spiritus: & Christus regulam tradit, inquiens, Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Certum enim signum est fanaticæ mentis, & agitatæ malo spiritu, insignes aliquos errores pertinaciter defendere. Porrò Anabaptistæ non tantũ hunc unum articulum de baptismo infantium labefactant, sed multos prodigiosos errores miscent. Estq; totũ eorum delirium confusum ex multarum ueterum sectarum furoribus, ex Manichæis, ex Enthusiastis, ex Iudæorum recentium fabulis. Non intelligunt discrimen iusticiæ spiritualis et ciuilis: ideo negãt licere Christianis imperia tenere, magistratus gerere, iudicia exercere, dare legitimum iusiurandum. cõtendunt discedendum esse à proprijs facultatibus, & oportere eas in cõmune conferri. aiunt relinquẽdos esse coniuges qui abhorrẽt ab Anabaptistico dogmate. Hi furores non possunt non oriri à diabolo, & sunt

Anabaptistarum errores.

sunt faces seditionum. Quia enim non intelligunt Euangelij præcipuum locum de iusticia fidei, sed maxime contendunt hominem propter propria opera et duras afflictiones, ut ipsi loquuntur, iustum esse: ideo sibi fingunt talia opera monastica, ut aliquid noui & duri facere uideantur.

Addiderant Anabaptistæ Monasteriensis magis prodigiosos errores. Finxerant Iudaico more, futuram esse monarchiam piorum ante resurrectionē: et ut illam monarchiam constituerent, seditiose arma ceperant. Hæc amentia erat perspicua nota diaboli, quæ sanos conuincit, ut intelligant fugiendum esse contagium Anabaptisticum. Monasteriensium amētia.

Sed etiam si qui sunt moderatiores, tamen semina similium furorū retinent. Deniq; omnes de peccato originis, de iusticia fidei, et de ministerio externo errant: tollunt manifesta amentia peccatū originis, nec iudicant peccatū quicquam aliud esse, nisi facta seu actiones externas, pugnantes cū lege Dei. Iam audio noua deliria ab eis fingi: Christū passum esse, non ut aboleret peccatum, sed ut aboleret mortem corporalem. Hoc non solum falso, sed etiā stolide dicitur: quia abolere mortē, est abolere peccatum. Nā ut Paulus dicit, Per peccatū irrupit mors. Deniq; nunquam unus aliquis insignis error solus defenditur, sed plures misceri necesse est. Ideo iudicium de fanaticis opinionibus facile fieri potest, cō quisitis talibus notis. Cūq; manifestæ sint notæ mali Noua Anabaptistarum deliria.

spiritus

ſpiritus in confuſione dogmatum anabaptiſticorũ, fugiamus eorum contagium, nec hypocriſi eorum moueamur.

Quod autem baptiſmus infantium non ſit recens mos, ſed primæ & purioris eccleſiæ teſtimonio comprobatus, ſequentes ſententiæ oſtendunt, quas recitabo: quia non dubito, pios eccleſiæ purioris exemplo confirmari.

Infantium baptiſmus primæ eccleſiæ teſtimoniis cõprobatus.

Origenes ſexto capite ad Romanos ſic ſcribit: Itaq; & eccleſia ab apoſtolis traditionem accepit, etiam paruulis dare baptiſmum. ſciebant enim illi quibus ſecreta diuinorũ myſteriorum commẽdata fuerũt, quod eſſent in omnibus genuinæ ſordes peccati, quæ per aquam & ſpiritum aboleri deberent. Hæc Origenis uerba perſpicuum teſtimonium continent de duobus articulis, de peccato originis, & de baptiſmo infantum.

Cyprianus ſcribit, in Synodo damnatam eſſe opinionem cuiuſdam, qui infantes non uolebat ante octauum diem baptizari. Cenſuit enim Synodus, infantes baptizãdos eſſe, nec obſeruari oportere præſcriptum tempus octaui diei.

Auguſtinus de baptiſmo contra Donatiſtas libro 4. inquit: De baptiſmo paruulorum, quod uniuerſa tenet eccleſia, nec Concilijs inſtitutum, ſed ſemper retentum eſt, non niſi Apoſtolica autoritate traditum rectiſsime creditur.

Sed

I. ARGVMENTVM.

Sed sumemus etiã argumenta ex Euãgelio, quæ quia bona consequẽtia ex certißimis sententijs sequuntur, necessariò ualent. Ac primum hoc certißimum est, regnũ Dei, id est promißionẽ gratiæ et uitam æternã non ad solos adultos, sed etiã ad infantes pertinere, qui tamẽ inserti sunt ecclesiæ. Quia Christus clarißime de infantibus inquit, Talium est regnum cœlorum. Item, Non est uolũtas patris, ut pereat unus de paruulis istis. Hæ dulcißimæ uoces testantur, magnam ecclesiæ Dei partem esse infantes, super quos inuocatum est nomen Dei. Quare hæc dicta & amemus, & tueamur, nec sinamus eludi ea sycophãticis cauillationibus, ut Anabaptistæ contẽdunt nihil promitti infantibus, sed præcepta esse adultis tradita, ut imitentur infantum innocentiam, qui nondũ habent studiũ nocendi. Hæc cauillatio nõ impediat, quo minus statuas hæc dicta uere esse ꝓmißiones, testãtes Deo placere hos infantes de quibus loqtur: id est infantes insertos ecclesiæ.

Infantes magna ecclesiæ pars.

Certum & hoc est, extra ecclesiam, hoc est, apud eos super quos non est inuocatũ nomen Dei per baptismum, & qui sunt sine Euangelio, nõ esse remissionem peccatorum & societatem uitæ æternæ, ut apud hostes Christi, & blasphemos Iudæos, Mahometistas, & similes. id clare probatur hoc dicto: Non est aliud nomen datum hominibus, quo oporteat saluos fieri, nisi nomen Iesu Christi.

Extra ecclesiam nulla salus.

Item

Item Ephes. 5. Paulus describens ecclesiam, inquit, Christus dilexit ecclesiam, & seipsum pro ea tradidit, ut eam sanctificet, mundans eam lauacro aquæ. definit ecclesiam esse regnum Christi, quam sanctificat. & addit ecclesiæ signum, ut discernat eam à reliquis gentibus, super quas non est inuocatum nomen Christi.

Ecclesia regnũ Christi.

Item Rom. 8. Quos elegit, hos & uocauit. Nulla igitur est electio eorum, qui non inseruntur ecclesiæ externa uocatione. Item Matthæi 18. Vbi sunt duo aut tres congregati in nomine meo, in medio eorum sum. Ergo in eo cœtu, qui non est congregatus in nomine Christi, Christus non adest. Tenenda est igitur hæc sententia firmissime, Extra ecclesiam non esse remissionem peccatorum, & salutem æternam. His duabus propositionibus constitutis, quod ad infantes pertineat promissio gratiæ, et quod non pertineat ad infantes extra ecclesiam: clare sequitur conclusio, Infantes necessariò inserendos esse ecclesiæ per baptismum, in quo super eos inuocatur nomen Dei. Magna res est inuocatio nominis Dei, quæ fit per ministerium. ideo Christus coniunxit hæc duo, Sinite paruulos uenire ad me, quia talium est regnum cœlorũ. Talium, id est eorum qui mihi offeruntur, super quos inuocatur nomen meum.

Infantes necessario ecclesiæ inserendi per baptismum.

Itaq; nõ dubito conuinci omnes sanos hoc argumento, extra ecclesiam non est salus: id est, ubi nec ministe-

ministerium Euangelij sonat, nec sacramenta administrantur. Ad infantes pertinet promißio salutis, ergo infantes necesse est inseri ecclesiæ per baptismum, in quo super eos inuocatur nomen æterni patris, filij, & spiritus sancti. Hoc argumentum ita firmum est, ut euerti non poßit. Nequaquam enim affirmari potest, pertinere salutem ad infantes extra ecclesiam, ut sine ullo testimonio furenter contendunt Anabaptistæ.

Salutem non pertinere ad infantes extra ecclesiã.

II. ARGVMENTVM.

Infantes nascuntur cum peccato, nec fiunt hæredes uitæ æternæ sine remißione peccati. Instituit autem Deus in ecclesia ministerium remittendi peccata, & distribuendi remißionem per sacramenta. Vult ita dare remißionem, cum eius ministerio utimur. Quare infantibus impertiendum est hoc beneficium per baptismum.

Ministerium remittendi peccata.

Quod uerò Anabaptistæ in uniuersum negant totam doctrinã de peccato originis, magis produt suam amentiam. Nam si sunt sine peccato, Christus non est passus pro infantibus. Collegimus autẽ alio loco testimonia prophetica & apostolica, quæ ostendunt omnes nascentes secum afferre peccatum, ut Roman. 5. Mors peruasit in omnes homines, eo quod omnes peccauerunt, id est sunt rei. Et Eph. 2. Eramus et nos natura filij iræ, id est rei, seu addicti iræ, seu damnati. Cum igitur non dubium sit, in infantibus esse peccatũ, debet aliquod esse discrimen

Anabaptistæ negãt peccatum originis.

infantum ethnicorum, qui manent rei: et infantum in ecclesia qui recipiũtur à Deo per ministerium.

III. ARGVMENTVM.

Signum propter promissionem traditũ

Ad quos pertinet promissio, ad eosdem pertinet & signum. nam signum traditum est propter promissionem. Certum est autem promissionem gratiæ pertinere ad infantes: ergo necesse est eis applicari signum per ministerium, quo super eos nomen Dei inuocatur.

IIII. ARGVMENTVM.

Mandatũ de baptismo uniuersale.

Mandatum de baptismo est uniuersale, ac ad totam ecclesiam pertinet: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnum cœlorum. Pertinet igitur etiã ad infantes, ut fiant pars ecclesiæ. Nec dubium est semper fuisse al qua signa quibus infantes in ecclesia Deo oblati sunt: ut fuit circumcisio masculorum inde usq; ab Abraham, & aliæ ceremoniæ, quibus infantes masculi & fœmellæ Deo offerebantur, id est, in quib. ceremonijs nomen Dei super eos inuocabatur, & applicabatur eis benedictio diuina promissa patribus. Habuerũt patres & ante Abraham, alia signa à Deo tradita. Oportet enim teneri hãc hypothesin, Infantes qui sunt in ecclesia, super quos inuocatum est nomen Christi, recipi in gratiam: non Turcicos, non Iudaicos.

Obiectio.

Sed reclamant Anabaptistæ, negant prodesse baptismum infantibus, cum non intelligant uerbum, &

& ceremonia sine fide accipiẽtis sit ociosa. Ad hoc respondeo. Verissimũ est, in omnibus adultis requiri pœnitentiam & fidem: sed de infantibus hoc satis est tenere, spiritus sanctus per baptismum eis datur, qui efficit in eis nouos motus, nouas inclinationes ad Deum, pro ipsorũ modo. Nec id temere affirmatur. nam hæc certa sunt recipi infantes à Deo per hoc ministerium: dari item semper cum remissione peccati spiritum sanctum, & neminem placere Deo nisi sanctificatum à spiritu sancto. Sicut clare inquit Christus: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnum cœlorum. Item 1. Corinth. 15. Caro et sanguis, uidelicet sine spiritu sancto, non possunt regnum Dei possidere. & Roman. 8. Qui spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Cum ergo certum sit, hos infantes esse partem ecclesiæ, & placere Deo: certum & hoc est, Deum in eis efficacem esse. quia uitam æternam oportet in hac uita inchoari.

Spiritum sanctũ dari infantibus per baptismum.

Vita æterna hic inchoanda.

Hæc de baptismo piè & diligenter cõsideremus omnes, ut nos etiam grandiores pacto & fœdere illo nos consolemur, ut suprà dixi. Maximè uerò adolescentes caueant, ne donum baptismi effundant, neue illam ingentem gloriam amittant, quam prædicat Christus de infantibus in ecclesia: Nõ est uoluntas patris, ut pereat unus de paruulis istis. Quæ potest maior gloria cogitari, q̃ quod affirmat hos certò placere Deo, & ei curæ esse? & parentes hac

Parentum officium.

fide de baptismo inuocent Deũ pro infantibus, & eos Deo commendent. Ac statim cum doceri possunt, assuefaciant eos, ut ipsi inuocent Deum, & filium eius, & paulatim tradant eis summã Euangelij. Deniq; cum pueri sint magna pars ecclesiæ, sciant parentes, & præceptores, sibi non exiguũ thesaurum commendatum esse. Quare præstent fidem & diligentiam, in docenda & regenda iuuentute.

DE COENA DOMINI.

Dei patefactio, beneficium creatione rerum maius.

SAepe dictum est, singulare & ingens Dei beneficium esse, & admirabilius ipsa creatione rerum, quod Deus se patefecit humano generi certis & illustribus testimonijs, & uoluntatem suam de salute nostra traditis claris promißionibus nobis declarauit, & harum promißionum uoce ecclesiam sibi inde usque ab initio post receptos primos parentes condidit & collegit. Hæc ipsa patefactio manifeste conuincit nostras mentes, ut statuere cogantur nos Deo curæ esse, & ab eo respici. Ideo historiæ omnes patefactionum quæ scriptæ sunt, sæpe cogitentur, ut cũ lapsos primos parentes Deus recepit, & primam promißionem edidit, cũ Noha mandauit ut arcam conderet, cũ Abrahæ promissionem nouam tradidit, cum populum ex Aegypto eduxit, & suæ ecclesiæ certum domicilium (ut ita dicam) & certam sedem dedit, cum misit prophetas, ac denique filium Dominum nostrum Iesum Christum, & resuscitatione mortuorum & alijs mira-

Patefactionis illius historię.

miraculis declarauit uere à Deo missos esse.

Quoties autem fit mentio promißionũ, & conditæ seu instauratæ ecclesiæ, simul consideres, à Deo addita testimonia quædam incurrentia in oculos, quæ essent quasi σφραγίδες promißionum.

Et tres causæ magnæ ac præcipuæ sunt, cur illi externi ritus additi sint promißioni. Causæ, cur promissioni ritus additi.

Prima, ut priuatim commonefacerent utentes, de promißione & de uoluntate Dei erga nos, atq; ita per ea fides in nobis erga Deum excitaretur, et confirmaretur. 1

Secunda causa fuit, & est, ut memoria publicè durabilior esset, & propagari ad omnem posteritatem promißio certius posset. Nam ritus incurrentes in oculos, sunt diuturniores: ut uidemus ethnicos etiam retinuisse ritus acceptos à patribus, amissa doctrina patrum. quos ritus tamen corruperunt, cum subinde nouas opiniones & noua idola fingerent. Cæterum manifestum est, ritus ad memoriam & propagationem conducere. Et multi ritus pinxerunt promißiones: ut circũcisio admonebat Abraham & posteros de semine, mactatio uictimarũ admonebat patres de morte uenturi Domini. 2 Rituum usus.

Tertia causa fuit, & est, ut ritus illi essent nerui publicorum congressuum. Vult enim Deus ministerium Euangelij publicum esse, non uult in latebris (ut Eleusinia) tantũ teneri inclusam Euangelij uocem, sed exaudiri eam uult à toto genere humano, 3 Euangelii ministerium publicum.

uult se agnosci & inuocari. Ideo uult esse publicos & honestos congressus. & in his uult sonare Euangelij uocem, uult se ibi inuocari & celebrari: uult etiam hos ipsos congressus testes esse seiunctionis ecclesiæ Dei ab aliarum gentium sectis, factionibus, & opinionibus. Conuenit Ioannes Ephesi cum suo cœtu, & docet Euangelium, & usu sacramenti totus cœtus ostendit se hanc doctrinam amplecti, & hunc Deum inuocare qui Euangelium tradidit, & seiunctum se esse à Dianæ, Iouis, & aliorum idolorum cultoribus. Vult enim Deus conspici & audiri suam ecclesiam in mundo, et uult seiunctā esse multis publicis notis à reliquis gentibus. Sic habuerāt suos cœtus Adam, Seth, Enoch, Noha, Sem, Abraham. et deinceps politia Israël habuit multos ritus, ut seiunctio illa à gentibus esset conspectior.

Curę Deo esse & Euangelii ministeriū, & congressus ecclesiæ.

Quanquam autem diabolus semper conatus est, & conatur delere ministerium Euangelij, & dissipare hos cœtus et congressus ecclesiæ per tyrānos & hæreticos: tamen Deus sua immensa misericordia semper seruauit, & subinde restituit & ministerium Euangelij & publicos ecclesiæ congressus. Quid nunc arma Turcica aliud moliuntur, nisi ut deleant uocem Euangelij, & dissipent congressus ecclesiæ Dei? At Deus seruaturum se ecclesiam suam promisit, & seruabit. Ac in ipsa cœna Domini inclusa est hæc promissio, quæ adfirmat non interituram esse ecclesiam Dei in hoc mundo. Iubet enim

nim annunciari mortem Domini, & hanc cœnam distribui donec uenerit. Hæc consolatio pijs grata esse debet. Et retinentes puritatem Euangelij, & pium usum sacramentorũ, haud dubiè defendẽtur.

Cœna Domini patefactionis Dei testimonium insigne.

Cœna cur instituta.

Hæc præfatus sum, ut cogitemus de causis institutæ cœnæ Domini, quæ & ipsa testimoniũ est insigne patefactionis Dei. Non aliter audias uerba huius cœnæ, quàm si ipsum Christum coràm tecum loquentem audires, & simul de ipsius resurrectione & cæteris miraculis cogites, quib. se uere Deus nobis patefecit. Ac scias institutũ esse hoc sacramentũ primum ad commonefaciendos singulos, & excitandam & confirmandà fidem in nobis: deinde, ut memoria paßionis & resurrectionis Christi perpetuò propagetur hoc ritu: deniq; ut sit neruus publicæ congregationis, in qua ecclesia Dei ostendat se seiunctam esse à cæterarum gentium opinionibus.

Post hæc exordia, hæc quatuor considerentur.

1 *Quomodo instituta sit Cœna Domini.*
2 *Quibus prosit manducatio.*
3 *Qui sint ad eam admittendi.*
4 *De abusu & prophanatione Sacramenti.*

DE PRIMO.

Quomodo instituta cœna Domini.

Ritus describitur à Matthæo, Marco, Luca, & à Paulo. Et nominatim inquit Paulus, Conuenientibus uobis: uult publici congressus ceremoniam esse hanc cœnam. Et simul uult ibi doceri Euangelium,

inuocari Deum, mentione & fiducia Domini nostri Iesu Christi, & agi gratias. Ideo dictũ est, Hoc facite ad recordationem mei.

Nec est inane spectaculum, sed Christus reuera adest dans per hoc ministerium, suũ corpus & sanguinem manducanti & bibenti. Sicut & ueteres scriptores loquũtur, Cyrillus in Ioan. inquit. Vnde considerandum est, Christum non solum per dilectionem in nobis esse, sed etiam naturali participatione: id est, adesse non solum efficacia, sed etiam substantia.

Et Hilarius ait: De naturali enim in nobis uerita te quæ dicimus, nisi ab eo didicimus, stulte & impie diceremus. Ipse enim inq̃t, Caro mea uere est cibus, et sanguis meus uere est potus. et deinceps: Hæc accepta et hausta efficiũt, ut et nos in Christo, et Christus in nobis sit. Nõ imaginemur esse memoriã hominis mortui, ut sunt spectacula de Hercule, aut similia. Abijciamus has ꝓfanas cogitationes, ac hoc testimonio cõmonefacti, credamus uere Christũ pro nobis factũ esse uictimã, ac mortuũ, sed reuera etiã resuscitatũ iam regnare, et adesse suæ ecclesiæ, et in hoc ministerio uere nos sibi tanq̃ mẽbra adiũgere.

DE SECVNDO.

In ecclesijs quæ recte docentur, inuitandi sunt & assuefaciendi auditores, ut crebrior usus sit corporis & sanguinis Christi, & ut in usu simul excitetur ardentior inuocatio, & gratiarum actio. Sed simul

simul docendi sunt homines, quibus prosit manducatio. Vtrunq; uituperandũ & deplorandum est, quod multi qui uolunt uideri membra ecclesiæ, totis annis decem uix semel aut bis sumunt sacramentũ. Et simul cũ hac negligẽtia obrepunt ꝓfanæ opiniones, extinguitur inuocatio, et accedũt alia uitia.

Cœna Domini frequẽtius utendum.

Olim initio ecclesiæ multo erat frequentior usus sacramenti, ut ueteres historiæ & canones ostendunt. Est & alteri malo magna diligentia & seueritate occurendum, ne ignari quid agant, & polluti manifestis uitijs, sine pœnitentia ad communionem accedãt. Ideo utile & pium institutũ est, prius singulos explorare quid intelligant, quid didicerint: et in eo colloquio rudiores docere, & quid sit sacramentum, & quis sit usus, & quibus prosit.

Examen ante usum Cœnæ cuiusmodi habendũ.

Deinde manifestum est, de hac parte sæpe dicendum esse, non prodesse manducationem ijs qui non agunt pœnitentiam, sed perseuerant in delictis contra consciẽtiam. sicut Paulus clara uoce adfirmat: Qui manducauerit panem hunc, aut biberit poculum Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini. Manducant autem indigne, qui non adferunt timorem Dei, & fidem, seu pœnitentiam & fidem, & scientes perseuerant in delictis contra cõscientiã. Alij indulgent libidinibus, alij odijs, & iniustæ cupiditati uindictæ. alij alijs sceleribus polluitos se esse norunt, nec deponunt propositũ male faciendi. Hæc mala per sese offendunt Deum: sed Pau

Indigne manducare.

lus cumulari hanc offensionem noua tristiore offensione inquit, quod contumelia afficiant corpus & sanguinem Domini. Deinde addit alteram commi nationem: Edens & bibens indigne, iudicium sibi edit et bibit, non discernens corpus Domini. id est, pœnã sibi accersit, non solum pro prioribus peccatis, sed etiã pro hoc scelere, quod contumelia adficit corpus Domini. necessaria est igitur pœnitẽtia, seu timor Dei, in his qui accedunt ad communionẽ.

Pœnitẽtia & timore Dei in Cœnæ usu opus.

Et quidem de utraq; re, de pœnitentia & de fide concionatur hæc ipsa actio, celebratur memoria mortis Christi. Audis corpus Christi pro te datum esse. Audis sanguinẽ pro te effusum esse. Hæc uerba nos primũ de ingẽti ira Dei aduersus nostra peccata commonefaciunt, quam cum nullorũ hominum aut angelorum uirtutes aut merita placare potuerint, sed filij morte placari oportuerit, p a mens iudicare potest, peccatũ nõ esse leue malũ. Multæ magnæ calamitates humanæ, morbi, exilia, supplicia, inopiæ, bella, neces, & aliæ ærũnæ, signa sunt iræ Dei aduersus peccatum: & nobis impositæ sunt, ut de iudicio et ira Dei admoneamur. sed lõge illustrius testimoniũ est ingentis iræ, filius Dei sudans sanguinem, luctans cum ira Dei, laceratus, pendens in cruce. Hoc testimonio si quis non mouetur, nec expauescit cogitatione iræ Dei, & mortis Christi in hac ipsa actione & manducatione, non considerat quid agatur. O Iesu Christe fili Dei uiui, pro nobis cruci-

Ire Dei aduersus peccatum signa.

Oratio ad Christum.

bis crucifixe et resuscitate, accēde mentes nostras, ut ad Deum conuertamur, nec contemnamus iram eius, & tuam mortem: sed uere ad agnitionem tuorum beneficiorum et mirandi consilij de tua morte flectamur. Longe superat hoc cōsilium uniuersam sapientiam omnium creaturarum. Ideo tu nos fili Dei Iesu Christe erudias, qui dixisti: Nemo nouit patrem nisi filius, & cui filius reuelauerit.

Deinde & fides necessaria est, petens et accipiēs remißionem peccatorū. Nam hic offertur remißio peccatorum, et applicatur credenti. Cum enim hic dicatur, Hic est sanguis noui Testamenti: admonemur de uniuerso Euangelio, de toto beneficio noui Testamēti. Et hæc promißio requirit fidē, ut suprà dictū est copiose. At non agens pœnitentiā, nec petit nec accipit remißionē. Hac igitur doctrina præmoniti, exuscitemus animos ad pœnitentiā, & adferamus fidē. Digne igitur accedunt, qui seriò agunt pœnitentiam, & ideo ad cœnam Domini accedūt, ut commonefacti hoc testimonio et promißione noui Testamēti, fidem confirment. Ad hoc igitur prodest manducatio agenti pœnitentiā, uidelicet ad fidem confirmandā, qua sumens uere consequitur remißionem peccatorū et spiritum sanctum. Si noua uox Dei de cœlo sonans, testaretur te recipi in gratiam, tum uero ingenti animo diceres te Deo crediturū esse, ac gratias agere: sic oportuit in hoc usu sacramēti nos sentire. Testatur Christus hoc tāto pignore

Fides in Cœna requirit.

Digne mādu cantes qui.

Fidem confirmari recto cœnæ usu. 1.

gnore te recipi, te fieri membrum sui corporis. Hoc testimonio admonitus, uere te recipi ab ipso credas, & hac fide inuoces Deum, agas gratias Christo, quod morte sua placarit iram Dei, quod dederit nobis Euangelium & sua testimonia.

Monachorũ & sacrificulorum error.

Reijciendus est igitur error monachorum & sacrificulorum, qui finxerunt ex opere operato, ut loquuntur, sine bono motu utẽtis prodesse sumptionem. Vnde hæc Pharisaica deliramenta in ecclesiã irrepserũt? Clare dicitur, Iustus fide sua uiuet. Quare in sumptione necesse est accedere fidẽ, plurimas res maximas cogitantem, iram Dei aduersus peccatum, mortem filij Dei, qua pater placatus est, donationem Euangelij et sacramentorum, quibus nobis adplicat promissam remißionem peccatorũ. Nam sacramenta singulis adplicant promißionem. Et in hac actione Christus nos sibi tanq̃ membra adiũgit.

Externa sacramenti actio cur proposita.

Hac cogitatione & fide cum inuocamus Deum, et ducente Christo pontifice ad eum accedimus, accendũtur corda nostra spiritu sancto. Ideo externa uox Euãgelij sonat, ut corda eam fide accipiant, ut inquit Paulus: Fides ex auditu est. ita externa actio sacramenti ideo proposita est, ut corda commonefaciat, & fidem excuscitet, non ut ipsa sit finis & meritum reconciliationis.

Postq̃ autẽ de principali fine, uidelicet de cõfirmatiõe fidei dictũ est, recte addũtur multi alij fines. nã unius actionis possunt esse multi fines, sed ordinati.

Necessa-

Necessario autem ad confirmationem fidei adda tur proximus finis, gratiarũ actio, ideo nomẽ huic ceremoniæ attributum est εὐχαριστία. Hic enim & in docẽdo commemorari debent Christi beneficia, & publica uoce, & in priuatis precationibus expressa gratiarum actio dicatur: Omnipotens Deus, æterne pater Domini nostri Iesu Christi, conditor omnium rerum & conseruator, cum filio tuo coæterno Domino nostro Iesu Christo, & spiritu sancto tuo, miserere mei propter Iesum Christum filiũ tuum, quem mirando & inenarrabili cõsilio uoluisti pro nobis fieri uictimam, ac simul ostendisti irã tuam aduersus peccatum, & immensam misericordiam tuam erga genus humanũ, sanctifica, rege & iuua me spiritu sancto tuo, rege & serua ecclesiam tuam, & politias quæ sunt hospitia ecclesiarum.

2 Gratiarum actio.

Oratio ad Deum.

Gratias etiam ago tibi omnipotens Deus æterne Pater Domini nostri Iesu Christi, cõditor omnium rerum & conseruator, cum filio tuo coæterno Domino nostro Iesu Christo, & spiritu sancto tuo, quod te immensa bonitate patefecisti ecclesiæ tuæ, & filium tuum Dominum nostrũ Iesum Christum misisti, ut pro nobis uictima fieret, & per eum nobis donaretur remissio peccatorum, et uita æterna. Et quod hæc tua immensa beneficia per Euangeliũ & sacramenta tua nobis impertis, & Euãgelij ministeriũ et ecclesiã seruas, nec deleri sinis. Vtinam grati ardenti pectore possimus hanc tantã bonitatẽ

Gratiarum actio ad Deũ patrem.

tuam

tuam, & ingentia beneficia considerare et celebrare. Sed te oro, ut accendas nos spiritu sancto tuo, ut uere sint gratæ mentes, & luceat in moribus nostris gratitudo, &c.

Ad Christum filium oratio.

Tibi etiam Iesu Christe fili Dei, crucifixe pro nobis, & resuscitate, ago gratias, quod ingenti amore erga nos interceßisti apud æternũ patrem pro genere humano, & factus es uictima pro nobis, & in te deriuasti irã Dei aduersus nostra peccata. Accede corda nostra, ut hoc ingens beneficiũ tuũ magis intelligamus, & uera gratitudine celebremus, &c.

Fidem cogitatione alit & accendit.

Talem aliquã formã expressam rudiores teneãt, ut se ad cogitationem harum maximarũ rerum exuscitent. Nam fides alitur et accẽditur cogitatione. Mouetur animus, cum cogitas iusticiã Dei seuerã, quod nõ remisit peccatum sine precio: uere igitur & horribiliter irascitur peccato. Iã quantus amor filij est, quod interceßit pro nobis, et iram in se deriuauit? Quanta hæc abiectio sui fuit? quod iacuit coram Deo, sentiens iram eius, tanquã pollutus tuis & tot turpißimorũ hominũ flagitijs, idolis, libidinibus, & alijs probris. Quid nos superbimus, cum filius Dei in tantam humilitatem sese abiecerit. Hæc in gratiarum actione cogitare utile est.

3. Finis, exemplo suo prodesse ecclesiæ

Tertius finis accedat, uidelicet, ut tuum exemplũ prosit ad retinendam publicam congregationem. Nam si pauci uterentur sacramento, & paulatim homines abducerentur ab hoc congressu, tandem ecclesiæ

ecclesiæ prorsus obliuiscerentur publicæ congregationis, concionum et sacramenti: sicut accidit in magna parte orbis terrarum, ubi s li sacrificuli legunt missas, populus abest à temp is, nec audit conciones, nec intelligit usum sacramenti.

Est autem mandatũ Dei, ut singuli suo exemplo inuitẽt alios ad hanc publicã congregationẽ, ut docet præceptũ de sabbato, qa Deus uult ministeriũ esse publicũ uult publice sonare uocẽ Euãgelij, uult oẽs hanc audire et discere. Promisit etiã se interfuturũ his cõgreßib. et preces exauditurũ. ut Matth. 18. clare dicitur: Vbi sunt duo aut tres cõgregati in nomine meo, in medio eorũ sum. De quacũq; re duo consenserint, &c. fiet eis à patre meo cœlesti. Hac dulcißima ꝓmißione cõmendat nobis Christus publicã cõgregationẽ, uult nos amare cœtus, ecclesiã, esse λοιμωνιώς. odit distractiones & dißipationes.

Quartus finis est, Confeßio doctrinæ. Cum sumis sacramentum, ostendis te eius ecclesiæ doctrinam adprobare, & uelle membrum esse eius cœtus, cum quo manducas agnum. 4. Confessio doctrinæ.

Quintus finis est, Simul manducare, mutuæ dilectionis uinculum est. Sicut olim usitatißimũ fuit in faciendis fœderibus, uesci ijsdem rebus consecratis. Et Paulus admonet, hanc communionẽ uinculũ esse mutuæ dilectionis: sicut panis est unus, ita multi sumus unũ corpus. Hæc de finibus ita intelligãtur, ne principalis finis omittatur, neue aliqd affingatur, 5. Dilectio mutua.

quod

quod pugnet cum principali fine, & doctrinam de uero usu sacramenti & de exercitio fidei obruit.

DE TERTIO.

Qui admittendi ad cœnam.

Qui sint admittendi, ex dicto Pauli satis intelligi potest: Qui manducat indigné, iudicium sibi mãducat. Sumũt autem indigné, ut dictum est, qui perseuerant in delictis contra conscientiam, seu manifestis, seu arcanis: item qui non adferunt pœnitentiam & fidem.

Sed ministri iudicare non possunt, nisi de manifestis delictis. Arceant ergo eos qui polluti manifestis delictis, non emendant se. Et meminerint præcepti, Nolite sanctum dare canibus.

Doctrina & fides singulorum exploranda.

Illud etiam ad pastorum officiũ pertinet, explorare doctrinã & fidem singulorũ in populo. Et profiteri fidẽ, & ostẽdere quid sentiamus de doctrina, apud pastores singuli debemus: sicut Petrus præcipit, ut parati simus reddere rationẽ de fide nostra.

Qui uero agunt pœnitentiam, & seriò expauescunt, hi non fugiant sacramẽti usum propter priores lapsus: sed sciant ideo hoc tantũ pignus propositũ esse, ut fides de remißione peccatorũ accendatur et confirmetur, et mens reconciliata Deo, rursus eum inuocet, et seruiat ei bona conscientia. Nitatur mens nõ propria dignitate et puritate: ut filius prodigus rediens ad patrẽ, non prædicat sua officia & merita, sed agnoscit, accusat, et deplorat suam culpam. ita nos nostras sordes agnoscamus, & accu-

accusemus, & confugiamus ad misericordiam propter Christum promissam, cuius misericordiæ pignus est hæc ipsa cœna, in qua Christus nos sibi tanquam membra adiungit, & testatur donari nobis remissionem peccatorum gratis, hoc est nõ propter nostram dignitatem, sed quia ipse pro nobis factus est uictima. Hæc cum in usu sacramenti & inuocatione pie cogitantur, ex his ipsis exercitijs fidei magis intelliguntur, quàm ex longis disputationibus. Et collatio facile discernit abusus.

Cœna misericordiæ per Christũ promissę pignus.

DE QVARTO.

Contra huius sacramenti pium usum, de quo dixi, peruaserunt in ecclesiam horrendæ prophanationes, quas taxari et uitari necesse est: iuxta illud, Fugite idola. Ac primum teneatur regula perspicua & firma: ceremonia non habet rationẽ sacramenti, id est, non est signum gratiæ Deo placens, cum aliquid instituitur extra & præter uerbum Dei, aut cum transformatur ceremonia in opus genere diuersum, id est alius finis constituitur quàm qui à Deo propositus est. ut si quis aquam baptismi circũferret spectandam, et doceret in ea inclusum esse spiritum sanctum: aut si quis baptismo uteretur ad sanandam lepram. Ita nunc Iudaica & Turcica circũcisio nullam habet rationẽ sacramenti, hoc est non placet Deo, sed est spectaculũ impiũ, & damnatum à Deo: fit enim contra uerbũ Dei.

Sacramenti huius pphanatiões in ecclesia.

Ceremonia quatenus rationem sacramẽti amittat.

Ex hoc exemplo multi manifesti abusus cœnæ

Cœnæ abusus.

Domini iudicari possunt. Spectaculum in quo panis circumfertur, certe non est manducatio. Dixit autem Christus: Accipite, manducate. Nihil ad Sacramenti rationem quadrat, partem auferre, & deligare ibi Christum, prorsus sine ullo uerbo diuino. Sic transformatur ceremonia in opus genere diuersum, cum dicunt se offerre filium Dei pro uiuis & mortuis, et mereri eis remißionem peccatorũ. Longius etiam disceditur ab institutione, cum cõfertur ad bona corporis impetranda, ad uictoriam, ad fœlicitatem in mercatu, ad depellendum morbũ. Cum sic offert sacrificulus, ut alijs hæc bona impetret, res aliena ab institutione agitur. Alienißma uerò est, cum sacrificuli ignari quid agant, tantũ sui uentris causa, hanc oblationem, ut uocant, faciunt.

Etsi autem scio pertinacißime defendi hos abusus, et excusari præstigijs astutè cogitatis, et uarijs fucis pingi: tamen pij pios hortentur, ut hanc horrendam prophanationẽ fugiãt, iuxta illud, Fugite idola: & discãt piũ usum sacramẽti. Vt aũt semper publicæ calamitates, regnorũ ruinæ, bella, uastationes, seditiones, furores principũ, fames, pestilentiæ fuerũt pœnæ horum scelerũ, præcipuè cultus idolorum, iniustarũ cædium, & libidinũ: ita arbitror grassari arma Turcica, præcipuè ꝓpter idola in ecclesiã inuecta, prophanationes missarũ, inuocationes mortuorũ, et ꝓpter uagas libidines. Oremus igitur filiũ Dei, ut errores corrigat, et pœnas mitiget.

Turcarũ grassationis causæ præcipuæ quæ.

Nec

Nec uerò opus est longa disputatione, in re manifesta. Vt olim Pharisaici sacerdotes fingebant se mereri remißionem peccatorũ suis mactationibus, ita finxerunt monachi & sacrificuli sua oblatione mereri remißionem peccatorum sibi & alijs, uiuis & mortuis. In hoc errore multæ falsæ perniciosæ persuasiones continentur: uidelicet, quòd una Christi paßio nõ satisfecerit pro uniuersa ecclesia. Deinde, quod homines consequantur reconciliationẽ propter illud opus sacrificuli, nõ fiducia misericordiæ promissæ propter filium Dei pro nobis crucifixum. Et sequuntur alij errores plures.

Missis nõ mereri peccatorum remissionem.

Opponenda est igitur his furoribus doctrina uera de merito paßionis Christi, de quo dicitur capite decimo ad Hebræos: Vna oblatione consummauit sanctos. sola igitur Christi mors fuit sacrificiũ pro omnibus nostris peccatis, non alia opera Leuitica, aut postea secuta.

Deinde manifestum & hoc est, remißionem peccatorum fide nos propter Christum, non propter ullum opus nostrum, aut sacrificuli accipere: iuxta sententiam notißimam & firmißimam, Iustus sua fide uiuit. Ex his facile ab omnibus pijs dijudicari possunt horrendi abusus, quos sacrificuli, qui cœnam Domini in quæstum conferunt, defendunt.

Remissionem peccatorũ sola fide nos accipere propter Christũ.

Postremò unde ortum est, quod dicunt se filium Dei offerre. Magna res est offerre, uidelicet agnoscere iram Dei aduersus peccata generis humani, et

Offerre filiũ Dei.

huic iræ sese subijcere, & mediatorem esse inter Deum & genus humanũ, & ingredi in sanctũ sanctorum ad Deũ. Ideo ad Hebr. cap. 9. dicitur: Per proprium sanguinem intrauit semel in sancta sanctorum, æternam redemptionem inueniens. Item: Qui spiritu æterno seipsum obtulit inculpatum Deo. Sese obtulit Christus, nostrum est agnoscere illam ab ipso factam oblationẽ, & credere per eam nobis placatum esse æternũ patrem, & pro ea gratias agere. Hæc considerent pij, & uera testimonia ueteris ecclesiæ inquirant. Scio multos multa futilia testimonia recentium congerere: sed diligentia est pijs necessaria, discernere notha ac adulterina testimonia à ueris. Retineatur ergo mos apostolicus, qui annos circiter trecẽtos in ecclesia inde usq; ab apostolis mãsit. recitentur piæ lectiones, erudiatur populus salutari concione, fiant precationes, deinde recitentur uerba Christi de cœna, & sacramentum distribuatur aliquot pijs exploratis, petentibus: deinde dicatur gratiarũ actio. Nec fiant priuatæ singulorum oblationes.

Apostolicus cœnę celebrãdę mos cuiusmodi.

Et quia hæc causa postulat explicationem, ostendentem quæ res sit sacrificium, & an sit una appellationis ratio, adijciam hanc declarationem, ut ego quidem existimo necessariam.

Etsi autem puerile uidetur uocabula sacramenti & sacrificij discernere, tamen res postulat, ut in ceremonijs discrimen obseruetur, & diuersi fines.

Ceremoniarum diuersitas.

Aliæ

Aliæ sunt signa & notæ promißionum, in quibus Deus nobis aliquid exhibet. Aliæ uerò ceremoniæ non sunt propriè signa promißionũ, sed opera quæ nos Deo reddimus.

Hæc in ceremonijs discrimina necesse est obseruare, quibuscunque tandem uocabulis utamur. Et quoniam hæc uocabula sacramenti & sacrificij in usu sunt, nos quoq; ea retinebimus. Est itaq; sacramentum ceremonia, quæ est signum promißionis, per quod Deus aliquid nobis promittit, aut exhibet. Circumcisio erat signũ, quo pollicebatur Deus se recipere circumcisos. Baptismus signum est, quo Deus nobiscum agit, & recipit nos in gratiam, & quasi baptizat nos ipse. nam minister baptizat uice Christi. Sacrificium est ceremonia, uel opus nostrũ, quod nos Deo reddimus, ut eũ honore afficiamus. Hoc est, testamur nos agnoscere hunc ipsum, cui hanc obedientiam præstamus, uere esse Deũ: ideoq; nos ei hanc obedientiam præstare.

Sacramẽtum quid.

Baptismus quid.

Sacrificium quid.

Sunt autem sacrificij species proximæ duæ, nec sunt plures. Quoddam est sacrificium propiciatorium, uidelicet opus quod meretur alijs remißionẽ culpæ, & pœnæ æternæ, seu opus reconcilians Deum, & placans irã Dei pro alijs, & satisfactorium pro culpa, & pœna æterna. Altera species est sacrificium εὐχαριστικὸν, quod non meretur remißionem peccatorũ, aut reconciliationem, sed fit à reconciliatis, ut pro accepta remißione peccato-

Sacrificii species.

rum, et pro alijs beneficijs, Deo gratias agamus, seu gratiam referamus hac nostra obedientia. Hæc distinctio satis clare probari potest ex epistola ad Hebræos. hæc enim docet, tantũ unum in mundo propiciatorium sacrificium fuisse. Relinquitur igitur, cætera omnia esse opera, in quibus reconciliati obedientiam declarare debuerint.

Propiciatoria sacrificia in lege.

Porrò in has duas species, quas dixi, distribui possunt omnia Leuitica sacrificia, tanquam in sua domicilia. Dicebantur enim quædam in lege propiciatoria sacrificia, propter significationẽ, seu similitudinem, non quod mererentur remissionem peccatorum coram Deo, sed quia significabant futurũ Christi sacrificium. Cæterũ ibi merebantur remissionem peccatorum, in externa conuersatione: hoc est, ne illi excludereẽtur ex politia Moysi. Dicebantur itaq; propiciatoria pro peccato, pro delicto, holocaustum. Illa uerò erant εὐχαριστικὰ, oblatio, libatio, retributiones, primitiæ, decimæ.

Sacrificiũ uere propitiorium solũ unicum, Christi mors.

Sed reuera unicum tantum in mundo fuit propiciatorium sacrificiũ, uidelicet paßio seu mors Christi, ut docet Epistola ad Hebræos: Impoßibile est sanguine taurorũ & hircorũ auferri peccata. Et paulo pòst de uoluntate Christi: In qua uoluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Christi semel, &c. Nam & Christus ipse suum sacrificium pro nobis applicat, cum pro nobis orat, Ioan. 17. Pro eis sanctifico meipsum, ut sint & ipsi sanctificati

cati in ueritate. Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro ijs qui crediturí sunt per uerbum eorum in me. Ecce hæc sunt nostri Pontificis ac sacerdotis uerba qu bus se pro tota Ecclesia offert, ac pro ea orat, quæ semper in conspectu & in animo habere debemus. Esaias etiam interpretatur legem, ut sciamus mortem Christi uere esse satisfactionem pro peccatis nostris, seu expiationem, non ceremonias legis. Quare inquit capite 53. Postquam dederit animam suam hostiam pro delictis, uidebit semen longæuum, etc. quasi dicat, Alia hostia restat, quæ uere tollet peccatum & mortem. Ergo istæ usitatæ ceremoniæ non tollunt peccatum & mortem. Paulus hanc sententiam reddidit, cum inquit, Factus est maledictum. Item, De peccato damnauit peccatum: id est, peccatum puniuit & deleuit per hostiam pro peccato. Ipsam enim hostiam Hebræi peccatum seu delictum uocant, sicut Latini piaculum. Teneamus igitur hoc: fuisse unicum tantum in mundo sacrificium propiciatorium. Nam illa quæ in lege dicebantur propiciatoria, ut dixi, propter similitudinem sic uocabantur: ideoq; abolita sunt, postquam Christus apparuit. Porro cum Euangelium ideo promissum sit, ut exhiberet ueram propiciationem, necesse est ceremonias Leuiticas non fuisse ueras propiciationes, quia cessauerunt reuelato Euangelio.

Hostia ipsa peccatum, & piaculum.

DE EVCHARISTICO sacrificio.

Eucharistica sacrificia quę.

NVnc reliqua sunt sacrificia Eucharistica, quæ uocantur sacrificia laudis, prædicatio Euangelij, fides, inuocatio, gratiarũ actio, cõfessio, afflictiones sanctorũ, imò omnia bona opa sanctorum. Hæc sacrificia non sunt satisfactiones pro facientibus, uel applicabiles pro alijs, ut mereantur eis ex opere operato remissionẽ peccatorum, seu reconciliationẽ. Itaq; præter unũ sacrificiũ propiciatorium, scilicet mortẽ Christi, cætera sacrificia in nouo Testamẽto tantũ sunt εὐχαριστικὰ. sicut docet Petrus 1. Pet. 2. Sacerdotiũ sanctum, ut offeratis hostias spirituales. Opponuntur aũt hostiæ spirituales non tantũ pecudibus, sed etiã humanis operibus ex opere operato oblatis, hoc est sine fide & bono motu cordis. Quia spirituale, significat motus spiritus sancti in nobis. De his sacrificijs loquitur et epistola ad Hebr. cap. 13. Per ipsum offeramus hostiã laudis semper Deo. Et addit interpretationẽ, Fructum labiorum confitentiũ nomini eius: id est, inuocationem, gratiarũ actionẽ, confessionẽ, & similia. Hæc ualent non ex opere operato, sed propter fidem. Id monet particula, Per ipsum offeramus: hoc est, fide in Christum. Est aũt insignis consolatio Christianæ mentis, scire quod omnia bona opera, & omnes afflictiones, sint sacrificia, id est opera Deo placentia, et quibus Deus sibi honorẽ haberi pronunciat.

Spirituale.

Per ipsum offeramus.

Et

Et de hoc genere sacrificiorum plurimæ extant sententiæ in Psalmis & prophetis. ut Psal. 49. Immola Deo sacrificium laudis: Inuoca me in die tribulationis, &c. Item Psal. 50. Sacrificium Deo spiritus tribulatus, &c.

Secundò sciendum, cultum in nouo Testamento spiritualem esse, hoc est esse iustitiam fidei, & fructus fidei. Quia nouum Testamentum adfert iustitiam & uitam spiritualem, & æternã: iuxta illud, Dabo legem meam in corda eorum. Et Christus ait, Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et ueritate: hoc est, uero cordis affectu. Ideoq; sunt abrogati Leuitici cultus, quia debent succedere cultus spirituales mentis, & horum fructus & signa. Cultus in nouo Testamento spiritualis tantum.

Ex his sequitur, nullum esse sacrificium aut cultum noui Testamenti, qui ex opere operato mereatur facienti, uel alijs, remißionem peccatorũ. repugnat enim sententia, Veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & ueritate, etc. Imò Pharisaica persuasio est, quod aliquis cultus mereatur remißionẽ peccatorum ex opere operato. Cumq; hac persuasione Iudæi suos cultus cumularẽt, ut uidelicet multa mererẽtur, gratiã & reliqua beneficia, propter cumulata sacrificia, prophetæ acerrime reclamãt. Damnat hanc persuasionem Psalmus 49. qui repudiatis uictimis requirit inuocationem: Nunquid manducabo, inquit, carnes taurorum, etc. Et Esaiæ 1. Quò mihi multitudinem uictimarum uestrarum? Iudæorum cultus.

Et Iere. 7. Non sum locutus cum patribus uestris, & non præcipi eis de holocaustis & uictimis. At constat legem præcipere de sacrificijs. Verum propheta damnat persuasionem de opere operato, talia sacrificia non requirit Deus. Prorsus in ecclesia simili opinione cumulatæ sunt missæ, quia sint sacrificia, quæ Deo placeant ex opere operato, & mereantur facienti & alijs remißionem peccatorum. Docuerunt enim per missam fieri applicationem sacrificij Christi. At unusquisq; propria fide applicat sibi sacrificium Christi, & quidem gratis, id est non propter alienum opus.

Missarum cumulatio unde

Cœnæ Domini plures fines.

Cæterum unius operis possunt esse plures fines. Cœna Domini utimur tanquam sacramento, quatenus est testimoniũ, quo erigitur fides. Deinde hæc ipsa fides cum externo opere, est quoddam sacrificium, quia Deus pronunciat hanc fidem, & talia exercitia in nouo Testamẽto esse sacrificia laudis, & esse cultus. Ita hæc ipsa obedientia spiritualis sit quoddam sacrificium, quo tribuitur Deo honos, quem requirit & approbat. Deinde cum hac fide necessario coniuncta est gratiarum actio pro illo summo beneficio, & nobis & uniuersæ ecclesiæ collato, unde & nomen est σὐχαριςίας. Præterea idem opus & confeßio est. nam ostendimus nos credere Euangelio, & inuitamus nostro exẽplo alios. Hæc omnia sunt sacrificia σὐχαριςικὰ. Ideo ueteres hanc ceremoniam appellarunt sacrificium.

Quare Cœna ueteribus sacrificium dicta.

Quod

Quod autem disputant nonnulli de natura cuiuslibet sacrificij esse, ut pro alijs applicetur: falsum est. Nam afflictiones nostræ sunt sacrificia, & tamen non sunt applicandæ pro alijs. Iuxta illud, Vnusquisq; mercedē accipiet iuxta suum laborē. Itē, Probet unusquisq; suum opus, & sic gloriam habebit in seipso. Item, Iustus fide sua uiuet. Probat idē parabola de fatuis uirginibus, &c. Præterea cū opera nostra sint cultus, qui debentur à nobis ipsis, sicut Paulus inquit, Debitores sumus. Item, Væ mihi si non euāgelizo: deinde cum per sese sint insufficientia, & habeant opus fide, quæ petit, ne imputetur nobis infirmitas nostra: qualis erit arrogātia, si talia opera ducemus esse non solū precia pro nobis, sed etiam pro alijs? cum dicat Christus, Cum feceritis omnia, dicite serui inutiles sumus. Itē Psal. 49. Sacrificium uocat inuocationem in tribulatione: Item, Gratiarum actionem. Porro id opus, cum gratias agimus, nō est opus, quod nos ipsi pro alijs applicare possumus, ut eis propter operis dignitatem prosit. Est igitur falsa persuasio, de natura cuiuslibet sacrificij esse, ut applicetur pro alijs. Tantum enim propiciatoriū sacrificium Christi fuit applicandū pro alijs: cætera sacrificia nostra, quæ sūt οὐχαριστικὰ ita prosunt faciētibus, sicut quodlibet propriū bonū opus faciēti prodest: nec sunt applicanda, ut mereātur alijs remissionē peccatorū, etc.

Non esse de natura sacrificii, ut applicetur pro aliis.

Cæterum oratio pro alijs, aliter se habet, quàm

natura

Oratio pro aliis.

natura operum. Nõ enim offert Deo opus aliquod, quod sit precium pro alijs, sed tantum cupit accipere à Deo. Promisit autem Deus, se daturum & nobis et alijs, pro qbus petimus. Hæc facile discerni possunt. In oratione non opponimus, neq; offerimus Deo nostrũ aliquod opus ac preciũ pro alijs, sed tantum accipere uolumus à Deo & quidẽ propter mediatorem Christum. sicut scriptũ est, Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Aliud est fide agere cum Deo, non propter nostrũ aliquod opus: aliud est Deo opponere alicuius certi operis meritum, & quidem pro alijs. Quare applicatio operum nostrorũ pro alijs, præsertim pro remißione peccatorum, nequaquã concedenda est: quia scriptum est, Iustus fide sua uiuet.

Operum nostrorum pro aliis nullum meritum, ad iustificationem.

Præterea de operibus illud sciendũ est: sicut propter aliquorum peccata plectuntur alij, ita & paucorum iusticia impetrat multa bona alijs. Vtriusq; sententiæ multa sunt testimonia in scripturis, & exempla. Vt Iere. 49. Ecce quibus non erat iudiciũ ut biberent calicem, bibentes bibent. De beneficijs publicis & priuatis inquit Esa. cap. 33. Qui ambulat in iusticia, & loquitur ueritatem: qui proijcit auariciam & iniurias, & excutit manus suas ab omni munere: qui obturat aures suas, ne audiat sanguinem, & claudit oculos suos ne uideat malũ: iste in excelsis habitabit, munimẽta saxorum sublimitas eius, panis ei dabitur, aquæ eius non deficiẽt:

Regem

Regem in decore suo uidebunt oculi eius, & prolatos fines terræ. Hic inter cætera præmia promittit publicum statum tranquilliorem, id est commune beneficium ad multos pertinens. Sunt & exempla. Propter peccatum Dauidis plectebatur populus. Propter paucos iustos uoluit Deus parcere Sodomis. Propter Naamã benefecit Syriæ. Discamus ergo pœnas & præmia late patêre, ut ad bene operandum excitemur.

Operum nostrorum pœnas & præmia late patere.

Sed tamen in talibus locis hæc duo meminisse oportet. Primùm, quod hi loci non pertineant ad iustificationem, hoc est, iniustis non prosunt aliena opera sanctorum ad iustificationem, sed iustis impetrant multa communia bona, quia sumus mẽbra unius corporis. Alterum est, quod non est nostrum applicare alijs nostra merita, quia hæc esset fiducia quædam nostri operis: sed Deo debemus permittere, quæ præmia communia uel peculiaria nobis daturus sit. Oratio autem applicatur pro alijs, quia nititur non dignitate propria, sed gratuita Christi promißione. Ex his facile iudicari potest, quid sit de applicatione sentiendum. Quod enim ad iustificationem attinet, nulla est applicatio sine fide propria. Fides autem instrumentis utitur, uerbo & sacramentis, quæ testantur ad nos pertinere beneficium Christi, nec pendet hoc beneficium ex dignitate alieni operis humani. Hæc satis sit de missa uerecundè dixisse.

Iniustis non prodesse aliorum bona opera.

Fidei instrumenta.

DE

DE POENITENTIA.

CVm Christo narrassent quidam crudele facinus Pilati, qui aliquot Galilæos interfecerat, & cæteros coegerat in sacrificijs interfectorũ sanguinem bibere: respondens Christus, nõ accusat nominatim Pilatum, sed potius suos auditores commonefacit, ac testatur ipsos quoque reos esse, eosq; ad pœnitentiam hortatur, inquiens: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Ita sciamus, omnes mundi calamitates nobis omnibus esse conciones pœnitentiæ. Manent in hac uita etiã in sanctis multa peccata, quæ assidua pœnitentia agnoscenda & deploranda sunt.

Calamitates [illegible]

Deinde sunt alij qui habent lapsus contra conscientiam, & sunt extra gratiam Dei: qui nisi in hac uita conuertantur ad Deum, ruent in æternas pœnas, et erunt æterni hostes Dei. Ideo præcipua uox Dei est in ecclesia: Agite pœnitentiam, & credite Euangelio, ut aliqui liberentur ab æterno exitio.

Hæc fuit prima cõcio in Paradiso, cum Deus obiurgat primos parentes post lapsum, & addit absolutionem edita arcana promissione de uenturo liberatore. Ita postea semper in ecclesia patres, prophetæ, Christus, apostoli, & omnes fideles ministri uocis diuinæ, hæc duo genera doctrinæ cõplexi sunt: declarauerunt iram Dei aduersus peccatum, ostenderunt genus humanũ tot ingẽtibus calamitatibus subiectum esse propter peccatũ, & uenturas æternas

nas pœnas omnibus, qui conuerterentur ad Deum. Deinde & remissionē proposuerunt conterritis, et fide amplectentibus filium Dei, & inchoantibus obedientiam iuxta uerbum Dei.

Vt igitur nos ipsi excitemus ad pœnitentiam, discamus integrā doctrinam de hoc articulo, & eam assidue meditemur. colligamus omnia testimonia iræ Dei aduersus peccatū: priuatas et publicas calamitates omnium temporū, comminationem æternarum pœnarū, deniq; & mortem filij Dei. nam hæc est omnium maxime illustre testimonium iræ Dei aduersus peccatum. Non existimemus eam ociosum spectaculum esse: necesse est seriam, ingentem et inenarrabilem esse iram Dei aduersus peccata, cū non potuerit placari, nisi filius interceßisset, & factus esset uictima pro nobis. Hoc testimoniū si uere intelligeret genus humanū, subito terrore omnes extinguerentur, et tamen interim mundus prophana securitate hæc omnia testimonia contemnit.

Dei ira aduersus peccatum inenarrabilis.

Sed nos excutiamus hanc securitatē, & his terribilibus operibus Dei moueamur: & rursus magnitudinem misericordiæ cōsideremus, quod Deus noluit totum genus humanum perire: quod se patefecit nobis, ut agnoscatur et inuocetur: quod dedit filiū pro nobis, ut sit Emanuel, id est nobiscū Deus, et inter nos, adiutor noster, et saluator noster: quod dedit promißionē gratiæ et uitæ æternæ, quod donat spiritū sanctum gubernatorem petentibus. Hæc

Dei misericordia quibus rebus expendenda.

omnia

omnia considerantes, duriciem nostram agnoscere & deplorare debemus, ac petere, ut Deus nos ad se conuertat, qui certò promisit se daturum spiritum sanctum petentibus, & mandat ut credamus nos recipi propter filium, ut infrà dicemus.

Hæc præfatus sum, ut ad assiduam huius articuli cogitationem nos ipsos excitemus. Nunc de nomine dicam. Nolo rixari de uocabulo. Voco pœnitentiam, ut in ecclesia loquimur, conuersionem ad Deum: & huius conuersionis partes, seu diuersos motus, docendi causa discerno. Dico partes esse, contritionem & fidem. has necessariò sequi debet noua obedientia: quam si quis uult nominare tertiã partem, non repugno. Non moueamus rixas de uerbis, sed uigilantes simus in tuendis rebus quæ sunt ecclesiæ necessariæ, & refutandis erroribus qui ueræ doctrinæ caliginem inducunt.

Pœnitentia quid.

Eius partes.

Sed ante explicationem partium breuiter refutandi sunt duo errores fanaticorum hominum, qui finxerunt renatos non posse labi: et quamuis labuntur contra conscientiam, tamen iustos esse. Hæc amentia damnanda est, & opponenda exempla & dicta scripturæ propheticæ & apostolicæ, ut Saul & Dauid placuerunt Deo, fuerunt iusti, & donati spiritu sancto: tamẽ postea lapsi sunt, ita ut alter prorsus perierit, alter rursus ad Deum conuersus sit. Dicta multa sunt.

Testimonia de lapsu renatorum.

Matth. 12. Cum immundus spiritus egressus fuerit

rit ab homine, uadit per loca deserta, & inquit, reuertar, & inuenit domum ociosam, & fiunt posteriora hominis peiora prioribus.

Similis est concio tristissima 2. Petri 2. Qui cum effugissent inquinamenta mũdi per agnitionem Domini, rursus intricantur, his fiunt posteriora deteriora prioribus. Et 1. Cor. 10. Qui uidetur stare, uideat ne cadat. Apo. 2. Memor esto unde lapsus sis, & pœnitentiã age, et facito priora opera. Hæc & similia dicta de renatis, testantur posse eos labi: & lapsos contra conscientiam non placere Deo, nisi rursus conuertantur. Quare non ita blandiamur nobis ipsis, ut securi imbecillitatem nostram non regamus, & lapsus negligamus: sed simus uigilantes & intenti, repugnemus nostræ infirmitati, & acerrima cura caueamus insidias diaboli. sicut Petrus monet: Aduersarius noster diabolus tanquã leo rugiens circumit, quærens quem deuoret, cui resistite fortes in fide.

Econtrà non confirmemus desperationem, quæ odium aduersus Deum gignit. Sicut Nouatiani, & καθαροὶ fecerunt, qui negarunt lapsos post baptismum iterum consequi remissionem peccatorũ. Ac mirum est hunc crassum et uenenatum errorem uetustissimis temporibus, in illo ecclesiæ flore tam latè grassatum esse. Nouitiani. Cathari.

Narrat Epiphanius, Alexandriæ, cum Petrus episcopus, quem postea tyrannus Maximinus interfe-

Meletius. cit, præesset, fuisse quendam Meletium, qui quamlibet reclamante Petro sparsit hoc delirium, negandam esse ueniam lapsis. & addit, tanta in admiratione hãc hypocrisin fuisse, ut magna pars populi in Aegypto & Syria hunc Meletiũ secuta sit, contempta Petri sententia. Estq; memorabile quod narrat, Petrũ in defensione ueritatis citasse & scripturas, & exempla superioris temporis tradita ab apostolis, & eorum discipulis.

Lapsi reuocati exemplũ. Extat adhuc exemplum in Ioannis Apostoli historia apud Eusebium lib. 3. pag. 60. de adolescente lapso, quem Ioannes reuocat ex sodalitio latronum. Porrò satis apparet, delirium Catharorũ ortum esse ex inscitia doctrinæ de iustitia fidei. Nam postquã finxerunt hypocritæ, homines propria dignitate iustos esse, & sine peccato esse: affinxerũt, amissa hac puritate, non superesse spem ueniæ.

Exempla alia. Opponamus autẽ ex scripturis testimonia. Dauid, Manasse, Petrus, post lapsus horrendos iterum consecuti sunt remissionem peccatorum. Lapsa fuit & Galatarũ ecclesia, & à Paulo reuocatur ad pœnitentiam. Item Paulus ipse Corinthium incestum iubet recipi post pœnitentiam, 2. Cor. 2.

Testimonia scripturæ. Addamus & dicta scripturæ. Ezech. 33. Viuo ego, dicit Dominus: Nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur, & uiuat. Et sunt similes aliæ conciones apud prophetas, ut Esa. 1. Hæc autem Ezechielis eo est memorabilior, quod iusiurandum additur,

ditur, Viuo ego: ut conscientiæ eo magis erigãtur, cum audiũt non solum promissionẽ, sed etiã confirmatam iureiurando. Hanc igitur consolationẽ nfigamus animis, & cogitemus quãta uis sit amoris diuini erga nos, quàm ardenter desideret nostrã salutem. sicut uere dicitur in Tobia: Non delectaris Deus perditione nostri. & hac cogitatione nos ad pœnitentiam & ueram inuocationem excitemus.

Nec ualet hoc loco cauillatio, quod uetus Testamentum habuerit beneficiũ de conuertendis lapsis, in nouo dissimile esse. Nam concio Ezechielis ad uniuersam ecclesiam omnium temporum pertinet, & eadem semper est ecclesia omnium temporum, & idem Euangelium.

Ecclesia semper eadẽ, omniũ temporũ.

Sed sumamus probationes ex nouo Testamento. Christus inquit Matth. 19. Si peccauit in te frater tuus, corripe eum: si audierit te, lucratus es fratrẽ. Cum dicat, lucraberis fratrem: clare pronunciat se de his loqui, quibus illa emendatio prodest. Et quod de fratribus loquatur, hoc est lapsis post iustificationẽ, id quoq; testatur, quod tunc demũ uult eijci eum ex ecclesia, cum non auscultat. Loquitur ergo de his qui antea fuerunt in ecclesia. & deinde cum Petrus interrogat, Quoties dimittã? Christus respondet, Septuagies septies. Ergo lapsi post iustificationem possunt ueniam consequi. Nam cũ iubet ecclesiam remittere, uult & ipse remittere petenti & credenti. Ideo suprà dixit, Lucraberis fratrem.

Scio disputari à quibusdam, Vtrum hic locus de reconciliatione fraterna, an uerò de ministerio publico, quod remissionem diuinam annunciat, loquatur. Sed ualet argumentũ aduersus Nouatianos, etiamsi textus tantum ad fraternam reconciliationẽ accommodaretur. Dicit enim, Lucraberis fratrẽ: Quicquid solueritis super terram, erit solutum & in cœlis. Cæterũ & hæc ipsa uerba testantur, hunc locum de ministerio concionari. Voluit enim Christus instituere ecclesiæ disciplinam, & labentiũ correctionem: & aiunt hunc morem fuisse uetus synagogæ institutum.

Correctionis ecclesiasticæ & ciuilis discrimen.

Voluit item Christus discernere correctionẽ ecclesiæ propriam à politia. uult præcedere admonitionem, ut primũ saluti hominis consulatur. Politia est iracũdior, properat ad pœnã, nec prius de salute hominis deliberat. Deinde cõstituit Christus pœnæ modũ, uult eijci cõtumacẽ extra ecclesiã: nec addit politicas pœnas, sed has relinqt magistratibus.

Testimonia.

Sed redeo ad testimonia. Ad Gal. 6. dicitur: Si præoccupatus fuerit homo aliquo peccato uos qui spirituales estis, corrigite eum spiritu lenitatis. Hic præcipit reuocari lapsos ad pœnitentiã. Apoc. 2. Memor esto unde lapsus sis, et pœnitentiam age, et facito priora opera. Lucæ 15. Gaudium est angelis super uno peccatore pœnitentiam agente. Et in ea concione loquitur Christus de pœnitentia si ij perditi, id est de talibus qui antea fuerant pij.

Sed

Sed Nouatiani duos locos ex epistola ad Hebræos obijciunt. Hebr. 6. Impoßibile est eos qui semel illuminati sunt, reuocari ad pœnitentiam, &c. Quamlibet durus uidetur hic locus, tamen si conscientia cõmunita est ueris testimonijs suprà citatis, non potest hoc loco perturbari. sed postquã ex superioribus testimonijs certò constat, lapsis non negandam esse ueniam, facile potest iudicari, non posse hic retineri τὸ ῥητὸν sed addendam esse cõmodam interpretationem. Alij aliter mitigant hũc locum, ut fit in obscuris & ambiguis. Græcè non sonat usq; adeò incommodè. ait enim: Non est poßibile renouari eos, qui Christum crucifigunt, & ludibrio habent. Hoc simplicißimè intelligo in hanc sententiam: Tales non possunt renouari, qui nõ auscultant amplius Euangelio sed contemnunt, nec illa initia pietatis, de quibus dixit, retinere student, scilicet baptismi & pœnitentiæ doctrinã. Hæc est, ut mihi quidẽ uidetur, germana eius loci sentẽtia et nihil habet incommodi: tantisper non possunt renouari, dum non auscultant Euangelio, sed crucifigunt Christum & ludibrio habent.

Nouatianorum obiectio

Pauli ad Hebræos locus.

Fatendum est etiam, esse aliquod irremißibile peccatum, quia id expresse affirmat Christus. ad id accommodetur & hic locus epistolæ ad Hebræos. Sed hic aliqui obijciunt, fieri incertam remißionẽ, si aliquod irremißibile delictum sit. Semper enim angitur animus, disputans se fortasse habere tale

Peccatum irremißibile, quodnam, & in quibus.

peccatũ: & exercuit hæc quæstio multos, sed pijs plana & facilis est explicatio.

Est al: quod irremißibile, sed quod sit, tantum à posteriori iudicandũ est: id est, illis tribuendũ est, qui ad extremum perseuerant in suis furoribus aduersus Deum, in Epicureo contẽptu, aut odio Pharisaico, aut desperatione, ut Neroni, Pharaoni, Sauli, Iudæ, & similibus: nec aliter nisi hoc modo de peccato irremißibili, à posteriore iudicandum est.

Tria semper retinenda in animo.

Quia nos in nostris cordibus, anteq̃ illud iudiciũ patefactum est, debemus semper retinere hæc tria,

1 Promißionẽ gratiæ mandatum quod iubet credere filio, & mandatũ soluendi ecclesiæ traditũ, Quicquid solueris super terrã, &c. Promißio his uerbis dulcißimis illustrata est à Paulo, Gratia exuberat supra delictum. Summa blasphemia est, Christũ infra peccatũ abijcere, et diminuere eius meritũ. De-

2 inde mandatũ æternum & immutabile, ac longe supra legem est, Credere Christo, & hæc sunt uniuer-

3 salia. Promißio & mandatum ut dicitur, Venite ad me omnes. In hanc uniuersalem se quisq; includat.

Postquã præmunitus est animus, & scit mandatum Dei esse, ut credamus nobis omnia peccata remitti: deinde discat, nõ esse de peccato irremißibili iudicandũ, nisi à posteriore, uidelicet postquam iudicium Dei declaratum est, Pharao, Iudas, habuerunt tale peccatũ, quia res ostendit eos non rediisse ad Deũ. Ideo satis cõmodè dixit Augustinus, Blas-

phemiam

phemiam esse finalem impœnitentiam seu desperationem: quia hæc peccata extremè pugnant cum gratia. Nam cætera peccata, cum ad gratiam confugimus, remittũtur. Contemptus uerò Epicureus, aut desperatio, repudiat gratiam. Ideo sic interpretatur dictum Christi, Qui dixerit uerbum contra spiritum sanctũ: id est, qui uerbum prædicatum & confirmatũ testimonijs spiritus, pertinaciter ad extremum repudiat, is habet irremißibile peccatum. Hæc sententia Augustini satis commoda est.

Peccatum in spiritum sanctum, quomodo non remittatur.

Non enim omnis lapsus post agnitam ueritatem, iudicari debet peccatũ irremißibile, sicut Nouatiani contenderunt. Suprà enim recitauimus exempla & testimonia, quæ docent tales lapsus condonari posse: nec omnis persecutio Euangelij iudicari debet peccatũ irremißibile, quia Manasses, Nabuchodonosor, Paulus, Iustinus, Augustinus, deniq; innumerabiles persecutores sanati sunt. sicut & Petrus dicit, Quem uos crucifixistis. Sed quorundam singularis est furor, qui ueritatẽ agnouerunt, et admoniti ac conuicti contra conscientiam, sine fine tamẽ damnant ueras sententias, & exercent aut confirmant sæuitiã. De talibus dicitur Rom. 11. Reliqui indurati sunt, dedit eis spiritũ exacerbatum, oculos ne uideant, dorsum eorũ semper incurua. Hoc dicto & similibus describuntur perseuerantes in Euangelij persecutione, qui cæcitate puniuntur, postquam sæpe admoniti non redeunt ad Deum. Talis

Monasterien siũ Anabaptistarum furor.

fuit furor Anabaptistarum Monasterij. Quare talibus dictis & exemplis admoniti caueamus, ne pertinaciter propugnemus errores. Labi & errare commune est omnibus hominibus: sed pertinacia, quæ gignit sophisticos prætextus sine fine, peccatũ maius & multiplex est, ex quo non multi eluctantur. Ideo & Paulus inquit: Hæreticum hominem post unam atq; alteram admonitionem uitabis, quia proprio iudicio damnatus est: id est, sua pertinacia declarat se implicitum esse laqueis diaboli.

Pertinacia.

Cæterum nobis semper in conspectu sit hæc doctrina, debere nos obtẽperare mandato & promissioni Euangelij. Aeternũ et immutabile mandatum est, quod præcipit agere pœnitentiam: item audire filium, et credere nos propter filium Dei recipi. Tenendum est & Pauli dictum, Gratia exuberat supra peccatum. Iuxta hæc mandata iudicare nos debemus, & eis obtemperare: quod cum facimus, certum est nos non habere peccatum irremissibile.

Pauli ad Hebræ. locus.

Citatur & altera sentẽtia ex epistola ad Hebræos: Voluntarie peccantibus post acceptã noticiam ueritatis, iã non relinquitur pro peccatis hostia, sed terribilis expectatio iudicij. Si dextrè uolumus iudicare, hic locus nõ negat lapsos posse resurgere, sed facit immediatam collationem beneficij Christi, & pœnarũ, in hanc sententiã. Hæc duo extrema sunt, & immediata: Retinens beneficium Christi saluatur, non retinens ruit in exitium. Hic non negat lapsos

psos posse ad beneficiũ Christi redire, sed excludit alias hostias, et noua sacrificia. In lege erãt crebræ expiationes immundiciarum, et pharisæi dicebant eas mereri remißionem peccatorum. Ita postea in ecclesia multi finxerunt satisfactiones & missas, nec solum falsi cultus excogitati sunt, sed etiã persuasio de illa expiatione, per talia sacrificia aluit securitatem & indulgentiam. Has pharisaicas imaginatiões grauißime taxat epistola ad Hebræos. Vult certe retineri beneficiũ Christi, sicut postea dicit: non uult conculcari sanguinem Christi, nec contumelia affici spiritum gratiæ. Hæ grauißimæ adhortationes iubent cauere, ne amittamus beneficium Christi: neq; tamen interim uetant lapsos ad Christũ redire. Hæc est simplex & germana sententia.

DE CONTRITIONE.

ETsi nulla creatura magnitudinẽ iræ Dei aduersus peccatum satis intelligere potest, ac ne posset quidẽ sensum iræ Dei perferre, sicut dicitur Deut. 4. Deus ignis consumens est: tamen uult Deus in ecclesia sua aliquo modo agnosci iram suã aduersus peccatum, nõ uult contemni peccatum, non uult corda esse ferrea & sine dolore, ut Ephe. 4. de impijs dicitur. Ideo semper in ecclesia hoc fuit exordium concionum: Agite pœnitentiam. Sic Christus exorsus est, & ante ipsum Baptista. Sic Paulus inquit, Reuelatur ira Dei de cœlo super omnes. Sic prophetæ exorsi sunt. Esaiæ 1. Væ gẽti peccatrici. Iræ Dei agnitio.

Imò in Paradiso hæc post lapsum prima cõcio fuit, arguens peccatum, & declarans iram Dei.

Calamitates, conciones esse de ira Dei.

Postremò omnes calamitates generis humani, mors, morbi, inopia, fames, cædes, bella, excidia, et clades multiplices, sunt reuera cõciones de ira Dei aduersus peccatum. ut Psal. 38. Propter iniquitatem corripis homines.

Postremò testimoniũ omnium maximũ iræ Dei est, quod filiũ oportuit fieri uictimã. Hanc irã certe uult Deus aliquo modo à nobis agnosci, & nos moueri ipsius iudicio & indignatione. Necesse est igitur, in nobis aliquã existere contritionẽ. Ac uocamus contritionẽ, ut ecclesia usitate loqtur, pauores conscientiæ agnoscentis irã Dei aduersus nostra peccata, et dolentis propter peccatũ. Hanc contritionẽ præcipiunt hæc dicta, Agite pœnitentiã. & 2. Cor. 7. Cõtristati estis ad pœnitentiã. 1. Cor. 11. Si nos iudicaremus ipsi, non iudicaremur à Dño: id est, si uero dolore afficeremur, agnita ira Dei. Ioël 2. Scindite corda uestra, et non uestimenta uestra. Iere. 31. Postq̃ ostendisti mihi, percussi femur meũ, confusus sum, & erubui. Nahum 1. Ante faciẽ indignationis eius quis stabit? Quis resistet in ira furoris eius? indignatio eius effusa est ut ignis, et petræ dissolutæ sunt ab eo. Item Esaiæ 66. Ad quem respiciam, nisi ad humiliatum & contritum spiritu, & trementem sermones meos? Esaiæ 1. Desinite peruerse agere. Psalm. 37. Iniquitates meæ supergres-

Contritionis præcepta.

sæ sunt caput meum. Item, Initium sapientiæ timor Domini. & passim coniungunt Psalmi timorem et fidem. Beneplacitũ est Domino super timẽtes eum, et erga eos qui sperant in misericordia eius. Eódem pertinent multa dicta Pauli: Vetus noster homo simul crucifixus est, ut aboleatur corpus peccati.

Addantur exempla: ut Adam, Eua, obiurgati à Deo, Dauid obiurgatus à Nathan, horribiliter perterrefiunt. Dolet & mulier peccatrix Lucæ 7. & 22. Petro acerbæ lachrymæ erumpunt. Hæc & similia testimonia ostendunt, necessariam esse aliquã cõtritionem, quæ quidem etiam crescere debet, ita ut non solum externa delicta, sed etiam interiorem immundiciẽ agnoscamus, uidelicet dubitationẽ de Deo, securitatẽ, admirationẽ nostri, seu superbiã, despectionem aliorum, maleuolentiam, auariciam, flammas praui amoris, & alios uitiosos affectus. Exempla.

Nec est pœnitentia in hypocritis, qui nullo sensu doloris aut pauorum afficiuntur: quos describẽs Iere. inquit, Erubescere nescierunt. et Paulus ad Ephesios, uccat dolore carentes. In hypocritis nulla pœnitẽtia.

Vt autem hanc prauam securitatem animis excutiamus, sæpe & multũ dicta de cõtritione, de ira Dei, de pœnis præsentibus & æternis, exẽpla ipsa pœnarum, calamitates proprias & alienas, imò et mortem filij Dei nobis proponamus, ut miseriã nostram & iram Dei agnoscamus, et expauescamus. Estq; ministerij in ecclesia, quod instituit Christus,

pars

Peccata arguere, necessaria ministerii ecclesiasti ci pars.

pars necessaria, arguere peccata. Sicut Paulus clare inquit, Nunc reuelatur ira Dei de cœlo super omnẽ impietatẽ. Vtendũ est autẽ uoce legis moralis, ut uocãt, ad hanc ministerij partẽ. Est enim lex illa, æterna et immutabilis sentẽtia Dei, declarãs iraã Dei aduersus peccatũ. Etsi enim Deus recipit hominem confugientẽ ad Christũ, tamen peccatũ non adprobat. Ideo Paulus inquit, Per legẽ cognitio peccati. & semper sonuit in ecclesia inde usq; ab initio post lapsum, ut Gen. 4. apparet, & deinceps.

Lex non negligenda.

Ac prorsus falsa, absurda & perniciosa imaginatio est, fingere legem nihil esse, aut non prædicandã esse. Quia ideo prædicata est per patres, & deinde terribili uoce in Sina reuelata, & assiduerepetita per prophetas, Christum, & apostolos, ut sciamus esse æternã & immutabilem sententiam Dei, declarãtem iram aduersus peccatũ. Sciamus item, omnes homines in hac corruptione naturæ, hac sententia Dei condẽnatos esse, atq; ita sub lege esse. Sicut Paulus inquit, Causati sumus omnes sub peccato esse, id est condemnatos et reos coram Deo. Sicut semper manet mens diuina, ita semper manere legẽ necesse est. Et huius legis noticia manet in nostris conscientijs, et est explicata uoce Dei, patrum, prophetarũ, Christi, & apostolorum. Ideo et Christus toties inculcat legem, ut Matth. 5. & quidem addit declarationem, ut sciamus accusari lege non solum externa delicta, sed etiã interiora uitia, cæcitatem, iniu-

Lex æterna & immutabilis Dei sententia, &c.

ta odia, flammas libidinum, etc. Vult ergo Deus in ecclesia semper sonare uocem huius legis, quæ concionatur de obedientia cordis.

Vtendum est & uoce Euangelij, quæ accusat in mundo contemptum iræ & misericordiæ, quæ cernitur exhibito filio. Ideo inquit Christus: Spiritus sanctus arguet mundũ de peccato, quod nõ credũt in me. Iã cogitemus, q̃ late pateat hæc prædicatio, accusans & condẽnans peccata. Totum genus humanum complectitur, omnes sumus pleni dubitatione, securitate, negligentes, aut errãtes in inuocatione, contaminati prauis cupiditatibus, leuiter curamus iram Dei, abutimur beneficijs, omnes sumus ingrati filio Dei. Ideo non miremur uniuersum mundum opprimi fatalibus pœnis, quæ sunt signa iræ Dei. Sed cogitemus, ut Paulus inquit, Omnes sub peccato esse, & totum mundum reum esse Deo, & sua quisq; peccata accuset & deploret.

Peccata arguens prædicatio quam late pateat.

Hæc omnia sæpe et multũ cogitemus. Nam quod dicitur, spiritus sanctus arguet mundum: id fit per uerbum declarans iram Dei. & in huius uerbi cogitatione spiritus sanctus est efficax. & 2. Timoth. 2. Paulus clare iubet, doceri et erudiri aduersantes, quis scit an Deus det aliquibus pœnitentiam? Et apud Iere. Postquã ostendisti mihi, confusus sum & erubui. 1. Reg. 2. Dominus mortificat et uiuificat. Hæc fiunt per uerbũ Dei, ut Heb. 4. dicitur: Viuũ est uerbum Dei & efficax, et penetrantius gladio, &c.

Verbi Dei uis.

&c. Quare in ijs qui negligunt et contemnunt uerbum Dei, non est efficax spiritus sanctus, sed confirmatur ferocia. Sicut in Gen. dicitur: Non iudicabit spiritus meus in homine. quasi dicat, posteaquam contemnere uerbum inciperiunt, desijt iudicium spiritus, agnitio peccati, inuocatio, &c.

DE FIDE.

Consolatio per fidem.

Sed ad cõtritionem, hoc est ad hos terrores, necesse est accedere consolationẽ, scilicet fidem, quæ statuat nobis remitti peccata propter filium Dei, et tantæ misericordiæ agnitione rursus erigat nos, ne oppressi desperatione ruamus in æternũ exitiũ. Nisi enim accederet fides, cõtritio fieret mors æterna. Est igitur altera pars, Fides, quæ est nõ tantum historiæ uel legis noticia, sed fiducia qua credit unusquisq; sibi uere remitti peccata à Deo propter Christum gratis, id est non propter nostram dignitatem, aut nostra merita.

Fides cuiusmodi esse debeat.

De hac parte, hoc est de fide accipiente remissionem peccatorum, libri monachorũ muti sunt. Sed nos sciamus, hanc esse præcipuam, et propriam Euangelij uocem, & hanc doctrinam de fide prorsus necessariam esse ecclesiæ, & simul complectendam quandocunq; de pœnitentia dicitur.

Petri & Iudæ cõtritio quid differant.

Multi hic disputant, quod sit discrimen cõtritionis Petri & Iudæ, Dauidis et Saulis. Et sunt spinosæ disputationes de amore iustitiæ, & timore pœnæ. Sed hoc discrimen planum & illustre est. Ad contri-

contritionem Iudæ non acceßit fides, ideo oppressus terroribus, ruit in æternum exitium. Ecōtrà ad contritionē Petri acceßit fides, ideo reuixit ex suis ingētibus doloribus. Et cum fide erigimur, accedit agnitio bonitatis Dei, & non tantū metu pœnarū angimur, sed etiā puriore dolore, quod Deū offenderimus, cui debetur obediētia et gratitudo. Sed nō est opus hos affectus subtiliter diuellere. Vult Deus iram suā metui, et hanc in pœnis uult cospici. Accedat autē et fides, ne fugiamus Deū, sed ad eum redeamus, petamus nos recipi, et statuamus æternā et immutabilē Dei uoluntatē esse, quod uelit recipere pterrefactos, qui credunt sibi ignosci propter mediatorē. Hoc præcipit nobis certò credere et statuere.

Hæc fides illustre discrimen facit inter timorem seruilem, & filialem. Timor seruilis, est pauor sine fide, et reipsa fugit Deum. Sed timor filialis, est pauor, ad quē accedit fides, quæ inter pauores erigit & consolatur animum, & accedit ad Deum, petit & accipit remißionem. Hæ descriptiones sunt planæ, et in exercitijs nostris intelligi possunt. Contritio sine fide, est horribilis pauor ꝗt dolor animi fugientis Deū, ut in Saule, Iuda: quare nō est bonū opus. Sed contritio cū fide, pauor et dolor est animi non fugientis Deū, sed agnoscentis iustā iram Dei, et uere dolentis, quod neglexerit aut contempserit Deū: & accedentis tamen ad Deum, et petentis ueniam. Talis dolor fit bonū opus, & sacrificium. ut loquitur

Timor seruilis & filialis quid differat.

Cōtritio, quomodo sacrificium.

loquitur Psal. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritũ & humiliatũ Deus non despicies.

Contritione non mereri peccatorũ remissionem.

Et tamen necesse est taxari & abijci opinionem, quæ finxit homines contritione mereri remissionẽ peccatorum, seu dari remißionem propter dignitatem contritionis. Sed retinenda est uox Euangelij, quæ clamat gratis remitti peccata propter filium Dei. Hæc exclusiua retinẽda est, ut Christo debitus honos tribuatur. itẽ, ut mentes perterrefactæ teneant certam consolationem. Adigerẽtur ad desperationẽ, si sentire deberent, se non habere remißionẽ, nisi dolor satis dignus et sufficiẽs esset. Hæc simplex sentẽtia multos labirynthos disputationum tollit.

Constituamus igitur, necessariã esse aliquam contritionem, ueros pauores ac dolores, sed tamen remißionem peccatorum non dari propter cõtritionem, seu dignitatem ullam nostram: sed propter solum filium Dei, qui pro nobis admirando consilio uictima, mediator, & deprecator factus est.

Remitti peccata propter solũ Christũ.

Ac ut teneamus in conspectu doctrinam contritionis, hæc capita nobis proponamus.

Legem Dei. Iram Dei.
Pœnas æternas. Mortem.
Calamitates præsentes, publicas & priuatas.
Amißionem donorum. Inopiam.
Morbos. Infamiam.
Infœlicitates consiliorum.
Infœlicitatem studiorũ. Errores & furores.

Infœ-

Infœlicitatem liberorum.

Diaboli tyrannidem impellentem in plura peccata, & maiores miserias.

Pœnas interiores, uidelicet quod peccata peccatis puniuntur, cæcitate, & furoribus sequentibus.

Scandala. Discordias publicas. Bella.

Eregione beneficia Dei considerentur, ut ingratitudinem nostram accusemus. Beneficiorũ Dei capita.

Creatio. Patefactio Dei.

Mißio filij. Donatio uerbi & Euangelij.

Donatio spiritus sancti.

Promißio uitæ æternæ.

Nutritio, defensio corporis & animæ.

Depulsio diaboli.

Literarum & ueræ doctrinæ ostensio.

Gubernatio diuina in moribus & consilijs.

Fœlicitas consiliorum.

Fœlicitas studiorum, & rectitudo iudicij.

Fœlicitas liberorum.

Bona exempla, & uitatio scandali.

Bona fama. Concordia publica.

Pax & mediocris status politiæ.

Constitutio salutaris ecclesiæ.

Exempla cogitemus Saulis & Dauidis, qui & beneficia quæ recensui tenuerunt ante lapsum, & post lapsum, exuti tãtis bonis pœnas senserũt quas recitaui. Et Saul prorsus perijt, oppressus æternis pœnis: Dauid uero rursus ad Deum conuersus, sed Exempla.

tamen sensit onus pœnarum corporalium & scandalorum tota uita. Et quantam ruinam trahat unus lapsus, consideremus in Adæ et Euæ exemplo. item in Dauidis adulterio, et Salomonis delirio: propter cuius idolum postea regnum Israël diuulsum est, & hæc diuulsio peperit infinita mala, religionis dissipationes, & bella ciuilia. Hæc considerantes, non existimemus nostros lapsus leuia & parua mala esse, & ad paucos pertinere. Ac simus in regēdis moribus diligentiores. Hæc expendere utilius est, quàm illas nugas agitare, An actui finito iusti respondeat de pœna infinita. Tales friuolas quæstiones fugiamus, ac sciamus in delicto esse contemptum infiniti boni. Hic contemptus & uiolatio infiniti boni, dignus est infinita pœna.

Infiniti boni contēptus infinita quoq; pœna dignus

Postquam autem de contritione dictum est, explicemus & alteram partem. Nam ministerium in ecclesia non solum arguit peccata, sed etiam annunciat remissionem peccatorū, perterrefactis & credentibus in Christum. Statuāt igitur perterrefactæ mentes, certò se consequi remissionem peccatorum gratis fide propter Christū. Nec intelligatur fides tantum de historiæ noticia, sed intueatur hunc articulum in symbolo, Credo remissionē peccatorum. Nec satis est in genere credere, quod Deus aliquibus ignoscat, sicut & diabolus credit: non enim ignorat, in ecclesia reconciliationem esse. Sed singuli statuere debemus, nobis ipsis ignosci, nos ipsos à

Remissionis peccatorum prædicatio.

Deo

Deo recipi. Hac fide speciali, ut sic dicam, quisque sibi applicare beneficium Christi debet.

Videtur hoc absurdũ humano iudicio, de re tanta nos statuere debere, uidelicet quod placeamus Deo. Sed discamus, ideo Deum se patefecisse, ut hãc suam uoluntatẽ nobis reuelaret. ideo promissiones traditas esse, ideo missum filium, ac sparsum Euangelium in mundum, ut hæc sententia, quam nulla creatura cernere poterat, patefieret. Immensum bonum est recõciliatio diuina, ideo difficulter assentimur. Sed excitemus nos ad credendum Euangelio, & cogitemus nos in hac uita uerbo Dei inuolutos sustentari oportere, sicut fœtus in utero materno sedet inuolutus aluo, seu secundina: nec rumpamus hoc nostrum inuolucrum, scilicet Euangelium, quod affirmat de uoluntate Dei. Postea uerò egressi in uitam, & lucem æternam, coràm cernemus uoluntatem Dei, & admirandum consilium. Non absurdũ statuere quod placeamus Deo.

Act. 10. Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes qui credunt in eum. Hæc est plana & clara sententia, in qua testatur Petrus se enarrare summã propheticæ scripturæ: & opponit hanc sententiam uulgari persuasioni, quam populus habuerat de Messia: ac affirmat ideo à patre missum esse, ut uictima fieret pro peccato, & ꝓpter ipsum detur remissio peccatorum, ijs qui credunt in eum: id est, qui sic amplectuntur Messiam, ut credant se Testimonia.

propter eum recipi. Et quia hoc dictum allegat omnes prophetas, sciamus hic uerum consensum catholicæ ecclesiæ citari.

Roman. 5. *Iustificati fide, pacem habemus erga Deum. id est, habemus certò Deum propicium, sumus recepti in gratiam, & liberati ab ira & æternis terroribus.*

Aduersariorum obiecta.

Sed hæc dicta eludunt aduersarij. Fatentur fidem, id est professionem historiæ necessariam esse, qualis scilicet est in diabolis: sed negant gratis remitti peccata, & iubent dubitare an sint remissa. Hi errores suprà refutati sunt, in loco de iustificatione: quare hic breuiter tantum commonefaciam lectorem. Vtile est enim in quotidiana inuocatione, nosse hæc exercitia fidei. Nemo ignorat Deum misericordem esse, nec quærunt homines an uelit Deus aliquibus remittere peccata: sed cogitant, dignis remitti, non indignis. & deprehendimus singuli in nobis multiplicem indignitatem. Deinde altera quæstio fatigat animos, de particularitate. Necesse est igitur in conspectu habere testimonia, quæ confirmant nos, ut sciamus hæc duo, scilicet promissionem uniuersalem esse, & gratuitam.

Promissio uniuersalis, & gratuita.

Roman. 3. *de utroq; extant testimonia. De promissione uniuersali dicitur: Iustitia Dei in omnes, & super omnes credentes, &c. Deinde addit: Iustificamur gratis ipsius gratia, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propiciato-*

piciatorem per fidem in sanguine suo. Tenenda est igitur exclusiua, & opponenda tentationi assiduæ de dignitate. Semper enim obstrepit nobis uox legis, quæ deterret nos ne statuamus nos recipi, quia simus indigni. Aduersus hãc ipsam uocem sciamus Euangelium reuelatum esse ex sinu æterni patris, quod testatur recipi nos propter filium mediatorẽ, non propter dignitatem nostram.

Hæc quotidie in inuocatione cogitanda sunt, & sciendum non excludi contritionem & cæteras uirtutes ne adsint. Nam certa pœnitentia necessaria est, sed causa remissionis peccatorum nõ transferenda est in nostram dignitatem, sed in Christum. Statuendum est igitur, remissionem peccatorũ non propter dignitatem nostræ contritionis, aut nostrorum operum contingere, sed tantũ fiducia beneficij Christi. Ephes. 2. Gratia saluati estis, Dei donum est, non ex uobis.

Rom. 4. Tractatur principale argumentũ, ex causis et ui promissionis ortum. Ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio: id est, Si penderet reconciliatio ex dignitate contritionis nostræ, aut operum nostrorum, cum nunquam legi satisfaciamus, fieret incerta, & promissio reconciliationis fieret irrita. Syllogismus hic est tractatus à Paulo: Pauli locus.

Oportet promissionẽ reconciliationis esse certã:

Promissio pendens ex conditione legis, fit incerta: Ergo,

Promißio reconciliationis non pendet ex conditione legis.

Minorem probat Paulus, inquiens: Lex iram efficit, semper accusat, &c. Et considera summã disputationis Paulinæ. Ideo tanto opere cõtendit Christum esse uictimam pro peccatis nostris, ut hac ipsa antithesi stabiliat exclusiuã, quod nostra opera nõ sint meritum remißionis peccatorum. Cætera testimonia sumãtur ex loco de iustificatione, ubi etiam de uocabulo fidei dictũ est, quod quidem in ipsa lucta clarius intelligi potest, ubi pia mens experitur se acquiescere in misericordia propter Christũ promissa, & intelligit hanc misericordiam fide, id est fiducia apprehendendam esse. Hic fides nõ tantum historiam, sed hunc articulum etiam intuetur, Credo remißionem peccatorum: & amplectitur promißionẽ, ut Rom. 4. clare dicitur. Porrò fides quæ assentitur promißioni, est fiducia misericordiæ.

Perpetuus uniuersæ ecclesiæ cõsensus.

Postremò in his testimonijs conferamus apostolorum & prophetarum dicta, ut uideamus perpetuum consensum uniuersæ ecclesiæ inde usq; ab initio. Ideo & Paulus citat ex Psalmis quædã, & plurima quæ huic sententiæ suffragantur, passim occurrunt. Psalm. 31. Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remittis iniquitatem peccati mei. Psalm. 142. Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Psalm. 51. Tibi tantum sum peccator, ut tu iustificeris in sermonibus tuis.

tuis. Hæ sententiæ, & similes, testantur nos accedentes ad Deum non afferre nostram iustitiam, nec posse opponere iudicio & iræ Dei nostra merita, sed confugiendum esse ad mediatorem Christum, et statuendum uere propter ipsum gratis ignosci nobis, & nos recipi in gratiam.

Ideo autem hanc partem de fide omiserunt multi scriptores, qa iudicio humanæ rationis uidetur absurditas, affirmare quod Deus tibi sit propicius. Discedendũ est autẽ hic à iudicio rationis nostræ, & quærenda uoluntas Dei in ipsius Euangelio. Cũ legimus Dauidi annunciatam esse remiſsionẽ peculiari mandato Dei, miramur illud singulare beneficium: et cogitat quisq;, ita se libenter creditum esse, si sibi talis uox è cœlo afferretur. At scire debemus, iam esse allatam hanc uocem nobis, tam certò tibi remittitur, si credis Euangelio, quàm certò Dauidi remittebatur: & tam à te postulatur ut credas uoci Euangelij annuncianti remiſsionem, quàm postulabatur à Dauide, ut uoci Nathan crederet.

Hactenus de contritione & de fide dixi. Necesse est autẽ & simul inchoari nouam obedientiam, ut Rom. 6. dicitur, Non regnet peccatum in mortali corpore uestro. Rom. 8. Nulla nunc condemnatio est his qui in Christo Iesu ambulant. & Ioannes inquit, Facite fructus dignos pœnitentia, id est conuenientes pœnitentiæ. Hæc noua obedientia usitatè uocatur, Bonum propositum. Estq;, uere & sine

Noua obedientia inchoanda.

Bonum propositum.

hypocrisi statuere, & uelle Deo obedire, & retinere iustitiã bonæ conscientiæ. Ac ut firmitas ista uoluntatis fiat, adiuuamur à spiritu sancto, qui datur cum fide nos sustentamus: ut Gal. 3. dicitur, Vt promissionem spiritus accipiamus per fidem. Item Roman. 8. Accepistis spiritum adoptionis filiorũ, quo clamamus Abba pater. cum enim fide assentimur promissioni, agnoscimus misericordiam & præsentiam Dei, respicientis, curantis, & recipientis nos, & incipimus eum uere inuocare, et nos ei subijcere, timere eum, & obedire ei.

Zachariç locus.

Ideo in Zach. duæ particulæ eruditissime coniunguntur, Gratia & Inuocatio. Effundam super domum Dauid spiritũ gratiæ et precũ: scilicet primũ spiritu sancto mouemur, ut agnoscamus & statuamus nos recipi in gratiã. Est aũt præcipuus cultus Dei, & solius ecclesiæ opus, uera inuocatio, quæ oritur ex agnitione gratiæ. Nam mens signata reconciliationis, fugit Deum, non inuocat. Sed recepti in gratiam, accedunt & inuocant: ut Rom. 5. dicitur, Per hunc habemus acceßũ fide. Eph. 3. Per quẽ habemus fiduciã & accessum confidenter per fidem. Quomodo aũt placeat noua obedientia, cũ procul à perfectione legis absit, & reliquiæ peccati in hac uita in reconciliatis maneant, dictum est suprà.

DE CONFESSIONE.

Diligentia digna est eruditis, uidere quàm uarius usus sit uocabuli Cõfeßionis. Vulgus intelligit

telligit nomẽ confeßionis plerunq; de enumeratione singulorum delictorum, quæ fit coram ministris ecclesiæ, à quibus absolutio petitur. Et fortaßis initiò mos ille enumerationis singulorum delictorum ortus est ab ijs, qui delicta publica coram ministris aut ecclesia confitebantur. Tales enim olim non recipiebantur, nisi coram ministris profeßi essent se delicta agnoscere, petere ueniam, & promittere emendationem.

Confessionis uocabulum uarie capi.

Sæpe autem repetitur nomen confeßionis, etiam apud apostolos & prophetas. ut Matth. 3. Baptizabantur in Iordane, confitentes peccata sua. Item Nehemiæ 9. Filij Israël conueniebant in ieiunio, et confitebantur peccata sua. Et Leuitici 16. Aaron confiteatur omnes iniquitates filiorum Israël. ubi mos publicus describitur, in quo uoce summi sacerdotis tota ecclesia fatebatur se ream esse. In his locis, Confeßio non tantum significat arcanam agnitionem culpæ coram Deo, sed etiam publicam profeßionem in genere coram Deo & ecclesia, profitentium se reos esse, & ueniam petentium.

Apparet igitur hanc publicam & generalẽ profeßionem, admodum ueterem morem esse.

Confessionis ritus uetustissimus.

Sed cum Dauid inquit: Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino. hic confeßio significat arcanam agnitionem culpæ coram Deo, quæ agnitio est ipsa contritio, coniuncta cum petitione ueniæ.

Iacobus & nomine confessionis usus est, loquens de reconciliatione: Confitemini mutuò peccata uestra. id est, hi inter quos fuerunt simultates, fateantur utrinq; sua delicta, & redeant in mutuam gratiam. Sicut dicitur in Salomone, Iustus primum sese accusat, postea inquirit alterum: id est, Deus non uult nos conniuere ad nostra errata, & in alios acerbam censuram agere: sed uult nos in nostrā conscientiam primum inquirere, nostra errata fateri, & emendare, ut Matth. 7. dicitur, Eijce primum trabem ex oculo tuo, &c.

Postquam igitur uarius usus uocabuli animaduersus est, discernantur ueteres significationes à recenti more enumerationis.

Confessio duplex.

Est autem duplex confessio. Altera iudicij publici, cum coram ecclesia accusantur rei manifestorū criminum: ibi de manifesto delicto palàm fateri debemus nos lapsos esse, & dolere quod Deum offenderimus, & ecclesiam polluerimus. Hic satis constat, cum crimen sit manifestum, enumerationem seu recitationem criminum non omitti. Sed altera est confessio priuata, seu arcana. Hic dicimus enumerationem non esse necessariam. & quāquam multi ualde uociferantur, hoc uinculo laxato, disciplinam solui: tamen & in altera parte uidendum est, ne lux fidei obscuretur, & ne conscientijs laquei inijciantur. Et tamen quomodo disciplinæ ratio habenda sit, postea dicemus.

Tres

Tres sunt autem causæ, propter quas necesse est extare doctrinam, quod enumeratio non sit necessaria. Prima: quia monachi finxerũt enumerationem esse cultum & meritum remißionis. Secunda: quia postulant eam, ut possit indici satisfactio. Tertia: quia conscientia adducitur in dubitationem & desperationẽ, scrupulosa enumeratione. Hic errores taxandi sunt. Nam remißio non pendet ex conditione enumerationis, & retinenda est uox Euangelij de gratuita condonatione. Deinde deliramenta de satisfactione magis etiam taxanda sunt. Postremò enumerationem constat fuisse pijs duram carnificinam, qui cum uiderent se non posse omnia delicta colligere, nunquam acquiescebant, & dubitatione illa fides extinguebatur. Huic malo necesse fuit pios doctores mederi.

Enumeratio peccatorum in confessione, non necessaria.

Nugæ de satisfactione.

Quod igitur in arcana confeßione enumeratio omniũ uel paucorũ delictorũ, nõ sit præcepta iure diuino, manifestum est: quia Christus aut apostoli nusquam eam præcipiunt. Deinde impoßibilis est enumeratio omnium: iuxta illud, Delicta quis intelligit? Multa sunt enim errata ignorantiæ in maximis deliberationibus, ut Iosiæ mouentis bellũ non necessarium. Item in alijs negocijs: ut quædam errata doctrinæ, ut qui stipulas extruunt supra ueras sententias, quas obscurant. Item plurima sunt peccata omißionis, quæ non intelligimus. Absurdũ est igitur dicere, necessariã esse enumerationẽ omniũ,

cum

cum sit impoßibilis. Ideo autem præcipue hæc illustrentur, ne obscuretur doctrina de remißione gratuita, & de fide.

Absolutio priuata in ecclesiis retinēda, eiusque utilitas.

Cæterum propter absolutionem priuatam, quæ in ecclesijs retinenda est, mos etiam petēdæ absolutionis retinendus est. & sunt aliæ utilitates multæ retinendi illius colloquij priuati, etiamsi non accedat enumeratio.

1 Prima est, ut petatur absolutio.

2 Secunda, ut Pastor interroget suos auditores de doctrina. nam utrunq; mandatum est: Pastori, ut exploret auditorum iudicia de doctrina, et cognoscat an proficiant, castiget & erudiat segniores: populo uerò, ut exponat, quid sentiat.

3 Tertia: Certe priusquam rudes admittantur ad sacramenta, de doctrina audiendi sunt, & hoc colloquium uice Catechismi est.

4 Quarta: Etsi cogere Pastor non debet, ut quisquam dicat arcana facta, tamen pro ætate & uitæ genere quædam de moribus interrogare, et utiliter monere potest. ut si quis audiat mercatores, interrogare potest, quales contractus exerceant.

5 Quinta: Sicut in Nehemia & Matthæo dictum est, Confitebantur peccata, id est fatebantur in genere se reos esse, subijciebant se Deo, ostendebāt dolorē suum: sic in petitione absolutionis, etiā cum recitatio singulorum omittitur, tamen necesse est significari in genere, quod fateamur nos reos esse, et subijcia-

subijciamus nos Deo, uere doleamus quod Deum offenderimus, quod ecclesiam polluerimus, quod cumulauerimus pœnas publicas. Cum hoc modo prudenter & grauiter hic mos retinetur, prodest ad disciplinam.

Sexta: Omnium maxime hæc causa prudentes omnes mouere potest. Mos petendæ absolutionis, testimonium est huius articuli, quod lapsi emẽdantes se, recipiantur à Deo, & sint ab ecclesia recipiendi. Vtile est autem, hoc illustre testimonium in ecclesia conseruari. nam & Petrus Alexandrinus refutauit Meletium, serentem Catharorum deliria, citato more usitato in ecclesia, et protulit exempla Absolutionis. Valde mouentur animi omnium hominum ijs ritibus qui assidue sunt in conspectu, & incurrunt in oculos, confirmati non solum antiquitate, sed usu etiam talium gubernatorum, quorum pietatem & doctrinam certa testimonia comprobarunt. Quare & tunc profuit mos ad confirmationem ueræ sententiæ Petri, & nobis prodesse huius perpetui moris cogitatio potest. 6 Absolutionis petendæ mos. Rituũ usus in mouẽdis hominũ animis.

Deinde cum clare dicat Christus, Quicquid solueritis in terra, erit solutum in cœlo certe mandatum datur absoluendi. Etsi autem absolutio, seu receptio lapsorum, fieri intelligitur, cum admittuntur rursus ad Synaxin, tamen hæc expressa absolutio non abolenda est. Absolutionis mandatum.

Apud ethnicos prorsus fuit amissa doctrina de remissione

remißione peccatorũ propter mediatorem filium Dei, sed doctrina legis utcunq; retenta est. Natura enim hominũ facile obliuiscitur Euangelij, cum sit doctrina non nata in humana mente. sicut & monachi oppresserunt Euangelij lucem de gratuita remißione, confectis delirijs de satisfactione, & alijs. Iã igitur si mos absoluẽdi aboleretur, rursus secutu ræ eßẽt tenebræ, et obscurior fieret doctrina de recipiẽdis lapsis. Quare utile est retineri morẽ, cum quidẽ semper in ecclesia fuerit. Sciantq; pij, in hoc more retinendo se non solum suæ neceßitati, sed etiam posteritati seruire.

Euangelii obliuio.

Hanc tam piam & utilem causam spero ualiturum apud multos, ut morem petendæ absolutionis & magis ament, et libentius retinere studeant. Cũ accedis ad petendã absolutionẽ, hæc tria cogites: Vt semper fuit in ecclesia confeßio generalis, qua pij ostendunt se agnoscere suos lapsus, & se reos esse iræ Dei profeßi sunt: ita tu quoque deplores tuam culpam, te quoque reum esse fatearis. ut Daniel inquit, Nobis cõfusio. Deinde uocẽ Euangelij, qua annũciatur remißio peccatorũ, tibi applicari petas. Et hac uoce te ipsum consoleris, & ad fidem excites. Tertiò, hunc morem cogites retinendum esse, ut etiam posteritas sciat, lapsos cum se emendant, à Deo recipi, & ab ecclesia recipiendos esse.

Tria in petẽda absolutione cogitãda.

Vtile est autem rudiores ad aliquam generalem enumerationẽ, iuxta ordinem Decalogi instituti, assuefa-

Rudiores ad generalem enumerationem assuefaciendi.

assuefacere. Hæc diligentia prodest, non solum eo quòd tanquam Catechesis commonefacit recitantes, qui morbi et qui lapsus sint peccata, et qui sint gradus peccatorum, & quid intersit inter forense iudicium & iudicium Euangelij de peccatis: sed etiam quia cogit homines seipsos considerare & agnoscere suos morbos et lapsus, de quibus multi petentes absolutionem ne cogitant quidem. Quomodo autem potest existere contritio, aut dolor aliquis, sine mediocri cogitatione de nostris lapsibus, de ira Dei, de pœnis præsentibus & æternis?

Præterea magna pars populi, peccata tantum intelligit illa atrocia delicta esse quæ publicis supplicijs puniuntur: de falsa inuocatione, de uitijs cordis nihil norunt. Assuefaciendi sunt igitur homines ad Decalogum, qui etsi aliàs sæpe declarandus & illustrandus est à docentibus, tamen melius intelligetur à populo, cum quisque suam uitam ad illud speculum confert, & animaduertit propria errata. Vt de primo præcepto:

Ad decalogũ assuefaciendi homines.

Deberem equidem recte cogitare de Deo, & firma fide statuere, hunc unum esse Deum creatorem omnium rerum, & futurum iudicem omnium hominum, qui se patefecit dato uerbo suo, & misso filio: deberem uero timore ei obedire, & metuere iram eius, & iudicium: uera fide eum inuocare propter filium, & diligere eum, et sentire aliquem grati pectoris motum erga Deum.

Examen sui ad primum Decalogi præceptum.

Deberem

Deberẽ affici magnitudine misericordiæ, quod se nobis patefecit, quod uere diligit genus humanũ, uere uult nos saluos fieri: deberem filij beneficijs moueri, quod pro nobis passus est, quod dedit Euãgelium, quod promisit spiritum sanctum gubernatorem, & uitam æternam.

Sed hæc omnia leuius mouent animum meum, quàm debebat fieri. non satis timeo, sæpe dubito, et quadam perpetua dubitatione frigidius peto bona à Deo, frigidius inuoco: confido interim rebus præsentibus, & quæro præsidia uitæ, neglecto ordine quem Deus præcipit. Sæpe etiam falsa inuocatione errans offendi Deum, inuocaui homines mortuos, putaui magis ad hanc statuam inuocandum esse Deum, aut sanctum, quàm alibi. Sæpe nunc quoque aberro, ne cogitem de uero Deo qui se patefecit per filium, nec cogitem de filio, & de promißione: denique non ardeo in inuocatione, ut oportet.

De secundo præcepto.

Deberem Euangelium diligenter discere, celebrare sermone, et ornare exemplis, agnosco autem meam negligentiam in hac re: imò sæpe prætexo priuatæ cupiditati Euangeliũ. Sæpe meis exemplis & scandalis præbeo occasionem alijs maledicendi Euangelio, aut alieno aliquos. Interdum erraui in aliquo dogmate, & eo errore deformaui doctrinam cœlestem.

De

De tertio præcepto.

Sæpe negligo publicas conciones & ceremonias in die festo, non impeditus alijs causis, & meo exemplo alios abduco: non ago gratias Deo, *pro instituto ministerio, pro conseruatione ecclesiæ, pro conseruatione propheticorum & apostolicorum scriptorum: non adiuuo ecclesiam, precantem pro publico statu in cœtu: nimis leuiter afficior cura miseriarum communium, quod inscitia, discordijs, bellis, dissipantur ecclesiæ & politiæ, & multorum animæ & corpora pereunt: non adiuuo ipse ministerium ecclesiasticum meis officijs, non ueneror ut debeo pios ministros, interdum eis maledico, & meo exemplo confirmo contemptum aut odium eorum, non soluo eis debitas mercedes. Sæpe dies festos male colloco in res turpes, & irrito* Deum *aduersus multos.*

De quarto.

Sum negligens in mea uocatione, in studio, in regenda familia: sum ingratus Deo *pro beneficijs ordinis politici: interdum irascor iniustè magistratibus, & maledico eis, nec tribuo eis debitā reuerentiam ex animo: interdum rixas excito contra leges, & uiolo politicum ordinem cum scandalo, & alio rum detrimento, meis stultis tumultibus impedio alia publica negotia necessaria: non sum intentus, ut in meo ordine me coherceam, & caueam ne turbem communem harmoniam publici status: sum*

πλεονεξίας, & meæ utilitati magis seruio quàm publicæ, aut capto occasiones turbandi.

De quinto.

Sæpe incendor iniusta indignatione & cupiditate uindictæ, addo malas execrationes, quæ ex cupiditate nocendi erumpunt: moueor æmulatione: doleo alterius potentiam aut autoritatem crescere, & premere eum cupio. Sum superbus, despicio pares, & me eis anteferri postulo. Sum suspicax, & ex falsis suspicionibus interdum iniusta odia concipio, fero & confirmo discordias: sæpe perfero rumores & sermones, qui fauciant animos, & accendunt odia: habeo aliquid liuoris & maleuolentiæ, delector obtrectatione, interdum calumniosè depraua o aliena dicta & facta: non studeo sanare offensiones & conciliare uoluntates, sino crescere odia priuato liuore uel alia priuata causa: maledico absentibus interdum, afficio contumelia præsentes: impedio inuocationem meam et aliorũ, excitatis odijs, aut dissidijs.

De sexto.

Habeo errantes motus, & flammas uarias libidinum, indulgeo oculis & cogitationibus impudicis, cõtaminatur & corpus. Hæc mala augeo intemperantia & crapula. His incendijs & crapulæ fastidijs impedio pias meditationes & precationes, & accerso beluinã feritatem: cumulo mea impuritate iram Dei aduersus me, meam familiam & ciuitatẽ.

De

De septimo.

Fruor liberalitate parentum, aut stipendio publico, & non bene colloco: defraudo meos fratres, aut alios pauperes: sum iniustus in contractibus, non studeo propter Deum seruare æqualitatẽ, maligne soluo debita precia, exerceo aucupia pecuniæ quærendæ iniusta, sumo mutuum uarijs prætextibus, ac ne curo quidem soluere: retineo res alienas, non sum fidelis & diligens in mandato labore, res uitiosas uendo, res locatas corrumpo.

De octauo.

Non præsto candorem & ueritatem, quã Deus requirit in dictis & factis: admisceo sophisticam consilijs & negotijs, aut doctrinæ: interdum propugno falsa ex odio, iracundia, aut iniusta pertinacia, aut adulatione, aut metu. In moribus etiam est hypocrisis, simulatio uirtutis, & falsa iactantia.

Deniq; agnosco me miserum in hac cæcitate & securitate horribiliter negligere iram Dei, & multis modis aberrare ab eius præceptis, ac multis scandalis alios lædere, et accersere mihi et alijs pœnas: nec posse me magnitudinem aut multitudinem meorum uitiorum aut lapsuum intelligere, sed fateor me meritũ esse præsentes & æternas pœnas. ac uero dolore clamo, Tibi tantum sum peccator, coram te male feci, ut iustificeris, &c. Verè doleo Deum à me offensum esse, & lædi ac pollui ecclesiam & reliquum genus humanum. et confugio ad filium Dei

Dominum nostrum Iesum Christum, propiciatorem: propter hunc oro, ut Deus æternus pater Domini nostri Iesu Christi, bonus, sapiẽs iudex, & fortis, iram suam à me auertat, & mihi peccata remittat propter filium, et me sua immensa misericordia recipiat. sicut dixit, Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur, & uiuat. Ac polliceor me repugnaturum esse peccato, & nihil facturum contra conscientiam, & oro Deum ut me regat spiritu sancto suo: & à te tanquam ministro Christi peto, ut uocem Euangelij mihi annuncietis, cui credo, & simul ecclesiæ promitto, me mores emendaturũ esse, & scandala uitaturum.

Ad talem aliquam formam generalem rudiores assuefaciendi sunt, ut cogitent quid agant, cum petunt absolutionem, seq; ipsi scrutentur, agnoscant se magnos & multiplices lapsus habere, & gradus considerent: discant ex ipsa Decalogi serie intelligere latentes morbos, ut repugnare suis uitijs, & se moderari incipiant.

Spiritum sanctum arguere peccata.

Deniq; quomodo existere dolor in animo potest, sine aliqua cogitatione nostræ miseriæ? Non frustra dixit Christus, Spiritus sanctus arguit peccatum. Id autem fit cogitatione uerbi, & iræ Dei, & nostræ immundiciæ. Vt igitur spiritus sanctus arguat te, & tibi ueros terrores incutiat, ac corrigat securitatem & superbiam, ut expauescas, & te Deo subijcias, et abijcias te infra cæteros homines: aspice

aspice utrunq;, scilicet uerbum Dei, & tuos furores, ne accedas ad petendam absolutionem securus, & sine gemitu: sicut Pharisæus Lucæ 18. qui inquit, Non sum sicut cæteri homines. & utile esset talem aliquam generalem confeßionē, sæpe in concionibus aut Catechesi proponere.

Nunc redeo ad disputationem de enumeratione singulorum, quam his duobus prætextibus quidam necessariam esse contendunt. De enumeratione singulorum.

Non potest fieri absolutio sine cognitione: Hic petenda est absolutio: ergo cognitio est necessaria.

Respondeo ad maiorem. Differunt iudicium & ministerium Euangelij. In iudicio necesse est fieri cognitionem. at ministerium Euangelij est mandatum certū impertiendi beneficij, scilicet annunciandæ remißionis peccatorū, siue nota sint, siue ignota. Plurima enim remittuntur, quæ nec meminit nec intelligit ille ipse qui absoluitur, & fide uox absolutionis accipienda est. Non hic disputandum est, an forma iudicij satis seruata sit: nec nitatur fides illo opere sacerdotis, sed intueatur Christum propiciatorem, propter hunc sciat irā Dei à nobis auerti, & hanc uoluntatem Dei sciat in uoce Euangelij nobis patefieri, & annunciari. Iudicii & ministerii Euangelii discrimen.

Dauid pauore & mœrore extinctus esset, cum obiurgaretur à Nathan, nisi postea etiam absolutionem audiuisset, Dominus abstulit peccatum tuum. Hac uoce diuina audita, rursus acquiescere, reuiui-

ſcere, & Deum inuocare cœpit. Sic autem quiſque nunc cogitat: Si ſingulari uoce tali Deus ſignificaret ſe mihi ignoſcere, bene mecũ ageretur. Hæc imaginatio corrigenda eſt, conſiderata uoce Euangelij, ſeu abſolutionis. Hoc ipſum tibi & unicuilibet noſtrûm annunciat uox Euangelij, ſeu abſolutionis, quod Dauidi de remiſſione dictum eſt. Nec minus Euangelio ſonanti per miniſtros credi oportet, quàm tunc Dauidem credere oportebat.

Euãgelii ſeu abſolutionis uoci credendum.

Hæc eſt igitur uera & firma reſponſio ad argumentum, Abſolutio non fit ſine cognitione. Verum eſt in iudicio, ſed nõ in hac functione miniſterij Euangelici quo tribuitur nobis beneficiũ, & illuſtratur uis miniſterij, cum homines admonentur de diſcrimine iudicij & miniſterij. Nam miniſterium ad conſcientiam pertinet, & eſt teſtimoniũ diuinæ abſolutionis. Sed iudicium alia res eſt, & ad manifeſta crimina pertinet. Nemo ſine cognitione excommunicandus aut recipiendus eſt: ſed ibi fit cognitio non de conſcientia, ſed de externis moribus, & ea abſolutio coram eccleſia ualet, etiamſi is qui abſoluitur, ſimulat tantum pœnitentiam.

Euangeliũ & publice multis, & priuatim ſingulis adhibẽdum.

Quod autem Euangeliũ publicè multis, & priuatim ſingulis applicari poſſit, teſtatur hæc ſententia: Quorum remiſeritis peccata, remittentur eis. Item: Quoties peccabit in me frater, & remittã ei? Loquitur enim de remiſſione, quã Deus approbat.

Obiectio.

Quod uerò aliqui obijciunt, Homines nõ poſſe remittere

remittere peccata: id uerum est. sed annunciare uerbum Dei, & possunt, & debent, quo Deus testatus est sese remittere. Remittit enim Deus per ministerium Euangelij & Sacramentorum. Ac satis apparet, eos non attendere quid sit uox Euangelij, aut ministeriũ, qui non uolunt expresse annunciari remißionem. Ideo autem misit Deus filium, ut hanc arcanam uoluntatem de remißione peccatorum ex sinu patris prolatam patefaceret, & annunciari eam in ecclesia iuberet. Et sacramenta sunt applicationes remißionis, id est testantur beneficium Euangelij ad singulos pertinere: Ego baptizo te in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. id est, ego mandato Dei profiteor te iam recipi ab hoc uero Deo, qui est æternus pater Domini nostri Iesu Christi: & à filio eius Domino nostro Iesu Christo, qui pro te passus est: & à spiritu sancto, qui datur in corda reconciliatorum: ut eos regat, & inchoet uitam æternam. Remitti igitur tibi peccata, & te fieri hæredem uitæ æternæ testor.

Remissio expresse in ecclesia per ministerium annunciandi.

Quidam nouo commento defendunt Canonem de enumeratione hoc modo: Consensus perpetuus ecclesiæ uidetur esse dogma à spiritu sancto traditum: Semper autem fuit mos enumerationis in ecclesia: Necesse est igitur eum retineri.

Obiectio alia.

Respondeo ad maiorem. Mos fuit manifesta peccata recitandi & deplorandi. Sed uetustas nõ mandauit singulis arcana recitare. Sicut clare Chrysostomus

stomus inquit in enarratione Psal. 50. Si pudet alicui dicere peccata, dicito ea quotidie in anima tua, non dico ut confitearis conseruo tuo, ut tibi expropret: dicito Deo, qui sanat ea. Et citãtur similia dicta ab alijs, quæ opponi possunt ijs qui allegãt perpetuum consensum, ut superstitiosi Canonis acerbitatem defendant, qui cõscientijs laqueos inijcit. Est autem pij pastoris, prospicere & cauere conscientiarum pericula, & doctrinæ corruptelas: & tamen uidere, quomodo piè retinenda sit disciplina.

DE SATISFACTIONE.

Satisfactiõis ritus cuiusmodi olim in ecclesia obseruatus.

Vetus mos in ecclesia fuit, non recipere lapsos, qui defecerant ab Euangelio metu supplicorum, aut pollutifuerant cæde, aut manifestis libidinibus, nisi prius castigatos. & hic mos cùm exempli causa initiò sic seruabatur, ut alij admoniti diligentius regerent mores: tum uerò ut explorarentur animi, an seriò redirent ad ecclesiam. Fuitq; tota res politicus ritus, non pertinens ad conscientiam, seu remißionem peccatorum coram Deo.

Sed postea, ut fit, multæ superstitiosæ opiniones accesserunt, ex quibus deinde inextricabiles labyrinthi orti sunt. Quare necesse est & de hac parte ecclesias rectè doceri, præsertim cum in refutatione errorũ simul multæ grauißimæ res explicandæ sint. Illustratur doctrina de remißione peccatorũ, monstratur discrimen remißionis culpæ & remissionis pœnarum temporalium: recitantur pœnæ tempora-

temporales, in quibus uult Deus iram suam aduersus peccata conspici: ut in pœna Dauidis, Manassæ, &c. traditur discrimen uerorum & commentitiorum cultuum. Has tantas res complecti necesse est.

Ac ut de externo ritu harum castigationũ initiò dicam, arbitror morem à primis patribus sumptũ esse. Nam uestigia manserunt etiam apud Græcos, ubi aliquis cædem iniustam fecerat, aut commiserat incestum, excõmunicabatur: hoc est, excludebatur ex consuetudine communium officiorũ, et addebantur signa quædam in uestitu, quæ significabãt eum hominem reum, pollutum, & uitandum esse: ac nemo unà cibum capiebat, donec illa signa reatus gerebat. Erant etiam certæ imprecationes, & diræ, quæ contra pollutum dicebantur.

Excommunicandi pollutos, cuiusmodi ritus apud Græcos.

Sic Phœnix apud Homerũ narrat, contra se propter stupratã coniugem patris, diras recitatas esse.

Et Orestes discurrit in Græcia, abstinens ab aliorum conuictu, ac gerens signa reatus. & passim multa exempla inueniuntur, ut Pelei, Antilochi, Adrasti, qui ad Cræsum uenit gerens signa reatus. Hæc exempla satis apparet à primis patribus sumpta esse, qui hos ritus disciplinæ causa obseruarunt, ut homines cogitarent magnitudinem iræ Dei aduersus pollutos, & eo magis abhorrerent à talibus sceleribus.

Huius uetusti moris imago, etiã in ecclesia in ex-

Qualis in ecclesia obseruari solitus.

communicatione seruata est. Excludebantur lapsi ex communi consortio, ac denunciabatur eis ira Dei. nec denunciatio illa fuit irrita, sed diuinitus sequebantur pœnæ: & cum petebant se recipi lapsi, aliquot diebus ante absolutionem explorabantur. stabant extra locum cœnæ Domini, cum signis reatus, id est plorantes & sordidati, & publicè petebant absolutionem. hac promulgata, rursus admittebantur ad cœnam Domini, & recipiebantur in consortium.

Hunc ritum publicæ castigationis & explorationis nequaquam improbamus: imò optaremus eum grauiter sine falsis opinionibus, sine superstitione, sine immodicis oneribus seruari. & prodesset exemplum ad disciplinam, ut laudat ecclesiam Corinthiam Paulus 2. Cor. 7. quod grauiter hanc censuram contra incestum exercuerat, quod eum exclusserat, postea uerò publice declarantem pœnitentiã receperat. Tristitia, inquit, uestra quantam excitauit indignationem, zelum & uindictam, id est pœnam, uidelicet ipsam excommunicationem polluti stupro nouercæ.

Castigationis publicæ ritus in ecclesia nõ improbãdus.

Sed post apostolos superstitione creuerunt canones mulctarũ. indicebantur aliquot anni ieiuniorũ, & accedebat falsa persuasio, Hæc opera mereri remissionem peccatorum, & compensationes esse pro peccatis. Ideoq; satisfactiones uocabantur. Ita obscurabatur lux Euangelij, de fide accipiente remissionem

Satisfactionũ superstitiões quomodo ortæ.

missionem propter Christum. Tandem canones illi cum iã intolerabiles essent, relicti et neglecti sunt, nomen mansit & umbra, de qua disputant monachi, & multas corruptelas Euangelij hic gignunt, de quibus breuiter dicam.

Primùm autem sciendum est, Satisfactiones hic non intelligi ciuiles satisfactiones: ut qui defraudauit alios, compensare furtum debet: qui alterum in iuria affecit, qui conuiciatus est, aut iniustam uiolentiam exercuit, læso satisfacere debet, & retractare conuicia, ac pro uiolentia pœnam subire. hæc sunt opera debita, & ad contritionem pertinent: iuxta illud, Desinite malefacere. Qui alterius uxorem raptam detinet, non habet contritionem, donec eam retinet. Sunt igitur ciuiles illæ satisfactiones, rerum & famæ restitutiones, opera debita, mandata lege Dei, necessaria ad ueram contritionem, & bonum propositum, ac bonam conscientiam. Ciuiles satisfactiones.

At monachi hic definiũt satisfactiones, opera nõ debita, quibus uolũt redimi pœnas purgatorij, aut certe alias pœnas tẽporales. Sic enim docent: Deũ, cum sit misericors, remittere culpã. sed cum sit etiã iustus, & uindex, mutare pœnã æternam in temporalem purgatorij. deinde addunt, partem pœnarũ remitti potestate clauium, partem redimendam esse satisfactionibus. Hæc est summa commenti. Recte autem fatentur, non remitti culpam propter satisfactionem: Monachorũ definitio.

factionem: sed postea de compensatione pœnæ æternæ hallucinantur. Error est enim sentire, quod æternæ pœnæ remittantur propter nostram compensationem: & multo absurdius est, quod fingunt propter opera nõ debita remitti. de quibus dictum est, Frustra colunt me mandatis hominum.

Sic ergo sentiendum est. Iungantur remissio culpæ, & mortis æternæ: id enim unum & idem beneficium est Christi gratuitum. Ac tollere culpam, est placare iram Dei: nec aliud est mors æterna, quàm sentire horrendam & inenarrabilem iram Dei manentem. sicut Ioãnes inquit, Ira Dei manet super eum. Sciamus igitur, culpam & mortem æternam simul tolli propter Christum, non propter ullam nostram compensationem. Ideo Paulus inquit: Aculeus mortis peccatum est, Deo autem gratia, qui dat nobis uictoriam per Dominũ nostrum Iesum Christum. Et Rom. 6. Donum Dei uita æterna per Iesum Christum. & Oseæ 13. Ero mors tua ô mors, & pestis tua inferne. Ideo sentiendum est, fide propter Christum, gratis nos liberari à culpa, & à morte æterna. Sicut Paulus inquit, Iustificati fide pacem habemus erga Deum. Christi beneficia hæc sunt, Tollere culpam & mortem æternam: id est, placare ingentem iram Dei. Quare Christum contumelia afficit, si quis remissionem mortis æternæ transfert in nostram compensationem.

Culpam tollere.
Mors æterna.

Secundò:

Secundò: Quanquam non diuelli debent remissio culpæ, et remissio mortis æternæ: tamen necesse est discerni remissionem culpæ, à remissione pœnarum temporalium huius uitæ. Imò quoties de pœnitentia cogitamus, magnitudo iræ Dei consideretur etiam in pœnis temporalibus huius uitæ. Etsi enim multæ causæ sunt cur ecclesia cruci subiecta sit, tamen præcipua causa est, peccatum hærens in carne. Totum genus humanum oppressum est ingentibus calamitatibus, & morte, sed magis etiam ecclesia. quia uult Deus in ecclesia intelligi iram aduersus peccatum, quam mundus contemnit. Ideo ecclesiam duriore sarcina onerat, ut agnoscamus nos circumferre pœnas, esse reos, & Deum uere irasci peccato, sed propter filium nos recipi. Adam etsi agnouit se recipi in gratiam, quia filius Dei pro genere humano deprecatus erat, & illud mirabile decretum de redemptione humani generis in consilio æterni patris, filij, & spiritus sancti factum erat: tamen subiectus est corporalibus pœnis, ut agnosceret suum lapsum. & secutæ sunt tristissimæ castigationes, in quibus uidit Adam uere sibi circundari signa reatus, ut ingentem luctum propter scelus Cain, & necem Abel, & similia multa, quæ tot annis uiderunt miserrimi parentes.

Ecclesia cur potiss. cruci subiecta.

Præterea præter communes ærumnas, sancti singularibus pœnis, propter priuata quædam peccata puniuntur.

Sanctorũ pœnæ peculiares.

puniuntur. Dauid propter adulteriũ quantas ærũnas sustinuit longo tempore? Primùm stuprata est filia, stuprum cædes filij secuta est. deinde mota seditio à filio, stupratæ coniuges, interfecti ciues, pater pulsus est. & minus fuit Dauidem regno spoliari, quàm exui ingenti gloria uirtutis & fauoris Dei. Hic se uere sensit excommunicari, & sibi has tantas miserias & dolores tanquam signa reatus circundari, non ab homine, sed à Deo: ut agnosceret Deum uere irasci peccato, sese Deo subijceret, non arrogaret sibi laudem iustitiæ, nec efferret se supra cæteros peccatores: item ut alij hoc exemplo mouerentur. Sic puniti sunt peculiaribus supplicijs Samson, Salomon, Osias, percussus lepra Iosias, Nabuchodonosor, & alij sancti innumerabiles quotidie tales aliquas pœnas peculiares sustinent.

Nec loquor de impijs & reiectis, quorum scelera enormia Deus, cum sit custos politicæ iustitiæ & societatis, regulariter insignibus supplicijs in hac uita punit: ut de Catilina, Nerone, & quotidianis latronibus. Sed de ecclesia, & de sanctis loquor, horum multi lapsus omnibus temporibus peculiaribus pœnis puniuntur. Iuxta hoc dictum Psalmi 88. Visitabo in uirga iniquitates eorum. Item, Iudicium à domo Dei incipit.

s politicę
tiæ cu-

Tertiò sciendum est: & si sustinent conuersi pœnas temporales, tamen hæ prorsus nihil pertinent

ad

ad potestatem clauium, nec imponuntur nec remittuntur potestate clauium: ut res ipsa ostendit, nec mortē, nec morbos, nec bella imponi aut tolli posse à ministris Euangelij. Sed his ærumnis finit nos Deus tanquam signis reatus circundari, cum certa peccata punit, ut nos ipsos & alios de iudicio suo aduersus peccatum admoneat. Et quoniam hæ pœnæ plerunq; sunt exempla, multi insignibus calamitatibus onerati, tanquam in spectaculo monstrantur. Nam Dauidis expulsio, quàm triste spectaculum fuit? quàm atrox tragœdia est, Mauricij imperatoris interitus? Hunc cum Phocas ex fuga retraxisset, iubet ad se cum coniuge, filiabus, & filijs adduci. Hic primùm filias, inspectantibus patre Mauricio, & honestissima coniuge, interfici mandat, postea filium adolescentem. Aberat autem minimus natu apud nutricem. hunc cum afferre iussisset, nutricis maritus affert non alumnum, sed suum filium. Tanta erat fides in eo amico. Sed cum aspexisset puerum Mauricius, interpellat Phocam, monens hunc alienum esse: nec se uelle calamitatem suam in amicum deriuare. Adfertur igitur Mauricij filius, ac interficitur. Postea misera mater truci datur. In tanta calamitate nulla uox impia ex Mauricio audita est. Sed astitit spectator harum ingentium ærumnarum, & confessionem suæ culpæ edidit, inquiens: Iustus es Domine, et rectum iudicium tuum. Postremo & ipse occisus est.

Temporales pœnæ nihil pertinent ad potestatem clauium.

D. Mauricii Imp. interitus.

Fuit

Fuit autem Mauricius & alijs magnis uirtutibus præditus, & Christianæ religionis cultor. Sed cum esset iracundior, quædam fecit asperius. Ideo in has pœnas incidit, ante quas admonitus egit pœnitentiam. Sed Deus hac calamitate & in ipso augere pœnitentiam, & alios de suo iudicio admonere uoluit. Satis autem intelligi potest, has pœnas nihil pertinuisse ad potestatem clauium.

4 *Quartò: Nec sunt hæ pœnæ compensationes purgatorij, aut pro morte æterna. Imò multorum calamitates, ut Ioannis baptistæ, Ieremiæ, Esaiæ, longe alias causas habent, nec sunt pœnæ propter ipsorum delicta aliqua irrogatæ: sicut Deus ipse Iob excusat.*

Causæ igitur aliæ, cur ecclesia subiecta est cruci, cognoscendæ sunt, quas quidem prodest sæpe cogitari. Possunt autem hoc ordine cogitari.

Causæ, cur ecclesia sit cruci subiecta.

Prima est, Peccatum commune generis humani, propter quod omnes homines uniuersaliter subiecti sunt morti.

II. Cum mundus non agnoscat illum morbũ, & contemptum Dei, & iram Dei aduersus hoc malũ, Deus magis premit ecclesiam, ut agnoscat hæc mala, & uocemur ad pœnitentiam.

III. Quia diabolus rabiosius sæuit in ecclesiam.

IIII. Vult Deus crescere in nobis agnitionem infirmitatis nostræ, & deponere nos fiduciam nostri, & accendi inuocationem Dei: ideo magis exercet

tercet sanctos. ut Paulus inquit, Responsum mortis in nobis habuimus, ne essemus confidentes nostræ uirtuti, sed inuocaremus Deum.

V. *Vt afflictiones sint testimonia immortalitatis; & futuræ gloriæ. Quia enim hic non est discrimen inter Neronem & Paulum, postea futurum esse necesse est.*

VI. *Vt afflictiones sint testimonia doctrinæ. Quia enim sancti anteferunt confessionem suæ uitæ, apparet eos serio sic sentire.*

VII. *Vt efficiamur similes imaginis filij Dei. Sic Abel, Isaac, Baptista, Ieremias, Esaias, fuerunt typi Christi.*

VIII. *Sæpe afflictiones sunt pœnæ certorum delictorum: ut Dauidis, Manasse exilia, regis Babylonici morbus.*

IX. *Vt appareat sanctos obedientiam præstare, non suæ uoluptatis causa, sed propter Deum.*

X. *Vt ecclesia sciat se non humanis præsidijs niti, sed habere custodem Deum. Ideo exercetur Abrahã periculis perigrinationum, in quibus circumfert doctrinam. Sic populus retinetur in deserto, &c.*

Hæc tota doctrina de præcipuis fontibus calamitatum humanarum, ignota est philosophiæ: quæ putat mortis humanæ causam esse materiæ fluxibilitatẽ, sicut beluinæ mortis: & cumulari miseris aut casu, aut humana prudẽtia. Sed ecclesia monstrat alias potiores causas. Omittantur ergo fabulæ de compen-

Calamitatum causa præcipua, philosophiæ ignota.

satione purgatorij, quæ nulla habent testimonia in scriptura prophetica & apostolica. & cogitentur aliæ maiores causæ calamitatum, ut iram Dei agnoscamus & expauescamus, & rursus ueram consolationem nobis proponamus. Deniq; sciamus hunc extremum finem esse omnium calamitatum, ut crescat fides & inuocatio. iuxta illud, Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te.

Calamitatum omniũ finis.

Quinto: Etsi Deus sæpe punit certa peccata certis pœnis, tamẽ sciendum est pœnas mitigari nostra pœnitentia, aut prorsus remitti, ut testatur historia Ionæ. Et Esaiæ 1. dicitur. Si fuerint peccata uestra ut coccinum, erunt candida ut nix. Item: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad uos. Ierem. 3. Conuertimini filij, & sanabo auersiones uestras. & 20. Castigabo te in iudicio, ne tibi innocens uidearis: id est, admonebo te de tuo peccato castigatione aliqua, nec tamen perdam te. Ioel. 2. Conuertimini ad Deum, quia misericors est, &c. & remittens pœnam. 1. Corinth. 11. Si nos ipsi iudicaremus, non iudicaremur. Pertinent huc & illa dicta, quæ petunt mitigationẽ in pœnis, & simul testantur peccata mereri maiorem pœnam, sed Deum parcere infirmitati nostræ. ut, Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit? id est, Si pœnas omnes exequi uelles, subitò omnes extingueremur. Item, Domine ne in furore tuo arguas me. Miserere mei Domine, quoniã infirmus sum. Ierem. 10. Corripe me Domine, uerũ in iudicio,

Pœnitentia mitigari pœnas, ac remitti.

&

& non furore tuo, ne ad nihilum redigas me. Oseæ 11. *Quomodo dabo te* Ephraim, *quomodo affligam te* Israël? Iuste te delerem, sicut Adama & Sebion. *Cor meum mutatum est intra me, exarsit commiseratio mea. Non faciam furorem iræ meæ; non delebo* Ephraim. *Quia* Deus *ego sum, et non homo, in medio tui sanctus.* id est, *Cum inter uos me patefecerim, meum uerbum uobis tradiderim, nolo uos prorsus deleri. Reliquias inter uos seruabo.* Habacuc tertio: *Cum irasceris, misericordiæ recordaris.*

Postremò semper in conspectu sit dictum Ezechielis 33. *quod etiam de mitigatione pœnarum concionatur: Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur, et uiuat.* Pertinent huc et plurima exempla eorum quos sanat Christus, quibus præsentes pœnæ remittuntur.

Has sententias, et similes, quotidie nobis in precatione proponamus, cum de publicis et priuatis pœnis cogitandum est, et petēda mitigatio. Ipsæ nos ærumnæ de his sententijs admoneant, et meminerimus utrumq; castigari nos præsentibus pœnis, et mitigari eas nostra pœnitentia et inuocatione.

Hanc esse sententiam multorum aliorum dictorū etiam iudico, ut Eleemosynæ liberant à peccato, uidelicet quod ad præsentes pœnas attinet. id est, merētur mitigationē calamitatū huius uitæ. Hæc doctrina de pœnis præsentibus, & earū mitigatione, utilis est, ac pias mētes de multis magnis rebus admonet,

Quomodo eleemosynæ liberent a peccato.

de ira Dei, & de causis multarum magnarum calamitatum, de promissionibus diuinis, de exercitio fidei & bonorum operum. Docemus enim, tota pœnitentia mitigari pœnas hominum, non illis ritibus satisfactionum, de quibus monachi loquuntur, quos dicunt esse opera indebita, & ualere etiam cum fiunt in peccato mortali. Sed multa sunt deliramenta in opinione monachorũ, quorũ aliqua satis est refutasse.

Monachorũ satisfactiões.

Sexto, Satisfactiones monachorum obscurant legem & Euangelium, & amplificant dignitatem traditionum humanarum. Fingunt enim in satisfactionibus aliquid amplius fieri, quàm legem Dei. somniant reliquis operibus legi Dei satisfactum esse. Necesse est autem in ecclesia extare hanc doctrinam, quod in hac uita procul absint etiam renati à perfectione legis. Deinde obscurant Euangelium, quia fingunt mortem æternam nostra compensatione aboleri: imò indocti facilè transferunt satisfactiones etiam ad remissionem culpæ. Tertiò amplificant traditiones humanas. definiunt enim satisfactiones esse, opera non debita: hoc est ceremonias humanas, certorum dierum ieiunia, certorum ciborum abstinentiam, certarum precum lectionem. Necesse est autem, in ecclesia extare hanc uocem: Frustra colunt me mandatis hominum, id est, obseruationes humanæ non sunt cultus Dei, ac multo minus æstimationis tãtæ ut sint compensatio pro morte æterna.

Obseruationes humanas non esse Dei cultum.

Ex his omnibus constat, etiamsi uetustas ritus aliquos

quos habuit, quibus polluti à cæteris discernebãtur: tamen opiniones monachorum de satisfactionibus et compensationibus commentitias & inanes esse. Falsum est enim, mortem æternam aboleri nostra compensatione. Sed piæ mentes deducendæ sunt ad Christum propiciatorem, & lux fidei retinenda est, ut meritum Christi agnoscatur. Hæc docet, gratis, non propter nostra opera tolli culpam & mortem æternam. Et tamen interim sciendum est, ecclesiã cruci subiectam esse, & sæpe puniri certa delicta certis pœnis temporalibus: has uerò mitigari tota pœnitentia nostra, & debitis operibus. Quare ut pœnitentia crescat, accendatur studium proficiendi in bonis operibus uocationis, & uniuersa obedientia Deo debita, & discernantur ueri cultus ab obseruationibus humanis.

Clament alij de ceremonijs Canonicarum satisfactionum quantum uolent: tamen hæc quæ dixi, uera, perspicua, firma, & pijs utilia sunt, & in ecclesia sæpe proponenda.

Nec ego ignoro, quæri nunc uarios prætextus ad defensionem eius ceremoniæ. Sophistica enim infinita est. Allegant Cyprianum, qui de censura loquitur, quæ erat mos politicus, ad exemplum pertinens, non ad remißionem peccatorum. Deniq; opiniones monachorum de compensatione pœnarum purgatorij, &c. nondum natæ erant Cypriani tempore.

Quidam contendunt, satisfactionem castigatori

am retimendam esse, sicut incestum castigauit Paulus. Ea castigatio erat excommunicatio, quæ cum fit uero iudicio, est graue fulmen. addit enim Deus pœnas: ut scriptum est, Maledicam maledicentibus tibi. Toties autem diximus, contumaces excommunicatione feriendos esse. si uult ecclesia etiam exempli causa cum quadam grauitate & moderatione addere notam, in recipiendis lapsis: talis mos non improbatur, modo non misceantur opiniones de compensatione. Nec fingatur mos ille necessarius esse propter compensationem pœnarũ æternarũ, aut purgatorij: sicut olim superstitione ritus satisfactionũ creuerunt.

Excommunicationis fulmen.

Obiectio.

Obijciunt aduersarij hæc argumenta. Sicut misericordiæ Dei est remittere peccata, sic iustitiæ est punire. Necesse est igitur fieri commutationem pœnarum, sicut non remisit Adæ & Dauidi sine pœna.

Respondeo. Verum est antecedens. Est iustitiæ Dei punire, et principalis pœna, ac placans irã Dei, translata est in filium: Deinde in conuersis etiam uniuersaliter punit Deus peccata in contritione, sicut inquit Ezechias, Sicut leo contriuit omnia ossa mea. Hic dolor in Adam, in Dauide, et alijs pijs multo acrior est, quàm mors ipsa. Deinde punit et plerique delicta certis pœnis præsentibus, sæpe tamen etiam parcit, nec omnes pœnas exequitur. nam hæc infirma natura tantam iram sustinere non potest. sicut dicitur: Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit? Et Psalmo 77. Et non accẽdit omnem iram

suam.

suam. Ideo promittit mitigationem harum pœnarũ, agentibus pœnitentiam. uult enim non subitò extingui homines, sed manere ecclesiam, et multos esse idoneos ad labores uitæ & ecclesiæ necessarios. Parcit igitur multis, ut hanc militiam tolerare possint.

Alia obiectio

Obijciunt & illud: Si nos ipsi iudicaremus, non iudicaremur.

Ne igitur Deus castiget, recte facit ecclesia imponens pœnas, ut anteuertat diuinas. Hoc argumentũ cum sit speciosissimum, diligenter considerandum est. Nam hic in re maxima fit insignis confusio hypocriticæ & ueræ castigationis.

Pauli dictum salutaris doctrina & consolatio est. Ac loquitur de tota pœnitentia: si nos iudicaremus, id est, si nos ipsi accusaremus & castigaremus uero dolore, & conuerteremur, non obrueremur pœnis à Deo. Sicut sententiæ supra citatæ docent, pœnitentia tolli uel mitigari pœnas, Esaiæ 1. Et Ioel. 2. Conuertimini ad Dominum, quia bonus est, et remittens pœnam. Et aliæ similes sententiæ.

Pauli locus.

Et recte sequitur, castigante ecclesia mitigari castigationem diuinam. Sed hæc non intelligantur hypocriticè de ceremonijs, sed de uero ministerio ecclesiæ, quæ pœnitentiam proponit non in ceremonijs, sed in conuersione ad Deum. Est igitur uera castigatio, uerus dolor cordis, & morum emendatio. Non est spectaculũ certi ritus excogitati ab hominibus, ut fuerũt spectacula satisfactionũ. Ecclesiæ mi-

Ecclesiæ ministerium spirituale.

nisterium spirituale est, & de conuersione cordis ad Deum, de uero dolore, de uera renouatione spirituali concionatur. Hæc merentur mitigationem pœnarum. Est enim cultus Deo placens.

Nec uero castigationes, aut ulla opera sine alijs partibus pœnitentiæ, id est sine contritione & sine fide, merentur mitigationem. Quia opera sine timore & sine fide, non sunt cultus Dei, quantumuis splendida sunt. Nam lex Dei de corde præcipit: Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde, &c. Et Rom. septimo dicitur, Seruiamus in nouitate spiritus, non in uetustate literæ: id est, uera conuersione cordis ad Deum, non externis tantum officijs & ritibus. Diligẽter ergo in hoc loco obseruetur hæc confusio, quod pro uera castigatione, id est integra pœnitentia, proponunt umbram, scilicet externas ceremonias satisfactionum: cum dictum Pauli, Si nos iudicaremus, &c. transferunt ad sua spectacula satisfactionum. Estq; fallacia à dicto secundum quid, ad simpliciter. iuxta exemplum: Est homo pictus, ergo est homo. ubi umbra pro rebus ostenditur.

Mortificatio uera quæ.

Ornant satisfactiones & titulo mortificationis. Cum præceptum sit de mortificatione carnis, recte (inquiunt) ecclesia imponit aliquas mortificationes agentibus pœnitentiam. Hic iterum admonendi sunt pij, ut discernant hypocrisin, seu opera indebita, à mortificatione debita. Mortificatio non simulata est, aut uerus dolor in contritione, aut patientia sustinens

nens ueras afflictiones: ut Dauid obiurgatus à Nathan, cum uere expauisset agnitione iræ Dei, & esset in uero dolore. Item deinde, cum calamitates quæ secutæ sunt, perferret, sustinuit mortificationem: de qua dicitur 2. Corinth. 4. Vndiq; mortificationem Domini Iesu Christi in corpore circumferentes. & Rom. 6. Vetus noster homo simul crucifixus est. & Rom. 12. Exhibete corpora uestra hostiam uiuentē, rationalem, &c. Hæc dicta non de simulata toruitate, sed de uero dolore & uera tolerantia loquuntur, de quibus in Psalm. dicitur, Sacrificium Deo spiritus contribulatus. Et apud Petrum, Humiliamini sub potenti manu Dei, &c. Hæc patientia debitum opus est, & uerus cultus Dei, de quo aliàs dictum est.

Et cum ecclesia cruci subiecta sit, intelligit hunc cultum Deo necessariò præstandum esse, & longe discernit à simulatis externis exercitijs, aut commentitijs satisfactionibus.

Nec sunt mortificationes, sine mandato Dei accersitæ corporis lacerationes, sicut sacrificuli Baal sibi ipsi uulnera faciebant. Tales ultro accersiti cruciatus, pertinent ad regulam, Frustra colunt me mandatis hominum. Item pugnant cum his præceptis, Non occides. Item, Habete honorem corpori, &c. Vult enim Deus nos agnoscere hanc nostram uitam, & mirificam omnium partium ac sensuum naturam & harmoniam, suum opus & donum esse: imò & Dei imaginem continere. Ideo reuerenter tractari & seruari

Cruciatus ultro accersiti, an mortificationes.

uari uult hominum naturam: non uult contaminari sceleribus, non uult corrumpi eam seu uoluptatibus, seu cruciatu. Sed quia peccatum hæret in nobis, alio qui satis erit calamitatum, quæ cito hanc mortalem naturam absumunt. Has ferre iubet cum inquit, Sufficit diei afflictio sua: id est, Non accersite uobis ultrò maiores calamitates. sed recte tolerate illas quæ propter mundi miseriam uos attingunt, etiam non accersitæ. Hæc de uocabulo mortificationis utile est monere, ut ab hypocrisi discernantur ueri dolores.

Carnis coherendæ officiū

Deinde est alia quædam uoluntaria diligentia coercendi carnem, uidelicet temperantia in cibo, potu, sedulitas in laboribus, acris intentio in studia, precationem, & alia negotia uocationis, reprimere errantes motus libidinum, frenare iracundiam. Hæc omnia sunt opera debita, & uirtutes, de quibus sæpe præceptum est. Lucæ 21. Cauete ne corda uestra grauentur crapula. Rom. 6. Non exhibete membra uestra arma iniustitiæ. 1. Corinth. 9. Captiuo corpus meum, & in seruitutem redigo.

Hæc exercitia cohercendæ carnis docenda, præcipienda & præstanda sunt, non ut sint compensationes pro præteritis peccatis, sed ut deinceps arceant peccata. Nam luxus, ocium, & negligentia, inuitāt multa uitia. ut dicitur: Sedit populus manducare & bibere, & surrexit ludere. & quotidiana uita declarat uerißimile dictum esse, Luxuriant animi rebus plerunq; secundis. Item:

Pectora

Pectora dum gaudent, nec sunt astricta dolore,
Ipsa patent, blanda tunc subit arte Venus.

Non eædem causæ cohercendæ carnis in renatis & aliis.

Ac potest esse diligentia cohercēdi carnem, etiam in non renatis ut in Socrate, Pomponio, Attico, & similibus fuerunt multæ uirtutes, temperantia, continentia, mansuetudo: sed in renatis aliæ sunt causæ adiuuantes, & alij fines. In Ioseph hæc concurrunt. ipse regit oculos suos, & fugit adulterium: simul aūt petit auxilium Dei, ut adiuuetur, ne uincant illecebræ. deinde suam continentiam refert ad gloriā Dei, non uult doctrinam scandalis deformare. Hanc luctā pios intelligere oportet, & quia res difficilis est, ideo Paulus nomine mortificationis & hanc luctam comprehendit: ut cum inquit, Si actiones carnis spiritu mortificabitis, uiuetis. Non enim tantum coherceri præcipit, ut Socrates cohercuit: sed spiritu, id est intuentes Deum, deplorantes infirmitatem naturæ, petentes auxilium Dei, repugnantes diabolo. sic & alibi dicit, Mortificate membra uestra, expauescite cogitatione iudicij Dei, & frenate prauos affectus.

Mortificatio quid Paulo.

Hæc exercitia sciamus & debita esse, & oportere esse perpetua, non ut satisfactiones certi temporis & modi erant. Ideo ecclesia perpetuò ea præcipit in concionibus. Sed quæ singulis forma conueniat, cuiusq; conscientiæ & opportunitati relinquendum est, ne laquei conscientijs iniijciantur. & præscriptio certæ formæ, certorū ciborū, ac ieiuniorū, cū sit traditio humana, pertinet ad regulā, Frustra colunt me

mandatis

mandatis hominum: & ad temperantiam non multum conducit. Nos uerò memores simus perpetui mandati de temperantia & continentia: Ebriosi, fornicatores, non possidebunt regnum Dei.

Continentiæ mandatum perpetuum.

DE PRAEDESTINATIONE.

CVM nulla sit politia humana, nullus cœtus magnus sine multis uitijs, & omnes gentes aliæ alijs calamitatibus exerceantur, sæpe quærunt animi hominum, an aliqua pars generis humani peculiariter curæ Deo sit, & quæ sit illa pars: An Deus aliquos audiat, aliquibus opem ferat: an aliquid agat cum ullis, nisi ut mouent causæ secundæ.

Deinde accedit difficilior quæstio, cum res ipsa loquatur, nulla imperia perpetua esse, & magnas accidere omnium gentium dissipationes, ubi mansura sit Ecclesia Dei in hoc mũdo. Vidit eam Ioannes Ephesi, Smyrnæ, et in locis uicinis. Nunc in ijsdem locis omnia plena sunt Turcicis furoribus, damnantibus Euangelium, nec sedes ulla perpetua est ecclesiæ Dei in hac mortali uita.

Ecclesiæ nulla sedes perpetua in hoc mundo.

Aduersus has quæstiones firmis & illustribus testimonijs Deus ipse nos muniuit. ac primum esse aliquem cœtum quem diligat, curet, & æternis bonis ornaturus sit, ipse manifestis miraculis declarauit: ad quæ oculos referamus, ut nos confirmemus, ad seruationem Noæ in diluuio, ad eductionem populi ex Aegypto, ad missionem & facta prophetarum, ad restitutionem mortuorum factam à Christo prophetis,

tis, et apostolis. Hæc omnia testantur esse cœtum illũ Deo curæ, cui adhibentur hæc beneficia, & Deum uerè illis adesse, & multa agere præter ordinem & motum secundarum causarum.

Est igitur aliqua ecclesia Dei, nec totum genus humanum ad interitum, & præsentes miserias, ac uices materiæ pereuntis conditum est, ut poma aut pecudes, quarum materia ruit subinde, aliam formam in his uicibus generationum & corruptionum induens. Etsi uerò oculi uident humana corpora nunc similiter obnoxia esse morti, tamen illa miracula & resuscitatio mortuorum testantur, humanum genus aliter & ad alios fines conditum esse: ac ecclesiæ patefacta est origo hominum, & causa mortis, & restitutio humani generis.

Hæc doctrina humanis opinionibus et illis de materia speculationibus opponenda est: et cogitemus, non minus beneficium Dei esse, quod sese patefecit humano generi tam multis & tam illustribus testimonijs, quàm ipsam rerum creationem. Quanquam autem assiduæ & magnæ sunt regnorum ruinæ, tamen mansuram esse Dei ecclesiã scimus, ex ipsis Dei testimonijs. Vt hanc consolationem teneamus, utile est aliquid de electione seu de prædestinatiõe dicere.

Dei patefactio non minus beneficiũ quam ipsa creatio rerum.

Christus inquit Ioannis 10. Oues meæ uocem meam audiunt, & ego noui eas, & sequuntur me, & ego uitam æternam do eis, et non peribunt in æternum, et nemo rapiet eas de manibus meis. Et Eph.

Testimonia de electione.

1. dicitur: Elegit nos in Christo ante creationē mundi. Et 2. Tim. 2. Fundamentum Dei stat firmiter, habens hoc sigillum, nouit Dominus suos.

Mansura est igitur semper aliqua electorum ecclesia, quam Deus mirabiliter etiam in hac uita seruat, defendit, & gubernat. Sicut Esaiæ 46. dicitur: Portamini in utero meo, gestamini in mea aluo, usq; ad senectam ego portabo. id est, etiam ultimis & tristissimis temporibus, ego senescentem ecclesiam portabo, ego feci, ego feram, ego gestabo, & saluabo, &c. Talibus sententijs ac promissionibus consolemur nos; cum in his confusionibus & ruinis imperiorum soliciti quærimus ubi mansura sit ecclesia.

De causa electionis semper disputatū

Semper autem disputatum est de causa electionis. sicut fratres duo Cain & Abel disputarunt, cur alter alteri prælatus sit: disputarunt idem Esau & Iacob. Ac plerunq; hi qui nihil nisi rationis aut legis doctrinam norunt, cogitant ut de iudice humano, causam electionis legem esse, seu nostra merita & dignitatē: sic Iudæi sentiebant, sic scripserunt pleriq; Sententiarij. Sed nos teneamus has tres hypotheses.

Hypotheses de causa electionis.

Prima est: Nec ex ratione, nec ex lege iudicandum est de electione, sed ex Euangelio.

Altera est: Totus numerus saluandorum propter Christum electus est: Quare nisi complectamur agnitionem Christi, non potest de electione dici.

Tertia est: Non aliam iustificationis, aliam electionis causam quæramus. idco Petrus est electus, quia est

est membrum Christi: sicut ideo iustus est, id est, Deo placēs, quia fide factus est membrū Christi. Vt igitur cū de iustificatiōe loquimur, ab Euāgelio seu agnitione uocis Euangelij ordimur: sic de electione dicturi, cæplectamur uocē Euāgelij. Sic nobis iudicandū est, qui à Christi agnitione et Euāgelio ordiri debemus.

Quæramus ergo promissionem, in qua quoluntatem suam expressit Deus: & sciamus non esse aliam uoluntatem quærendam de gratia extra uerbum, sed mandatum Dei immutabile esse, ut audiamus filium. sicut dixit, Hunc audite. Hæc uox promissiones omnes complectitur. Sit igitur infixum animis, & in quotidiana inuocatione semper cogitetur mandatū Dei æternum & immutabile esse, ut promissioni gratiæ credamus, quæ est summa Euangelij, sicut perpetuo consensu docent prophetæ, Christus & apostoli. ut Ioannis 3. dicitur: Sic Deus dilexit mundum, ut suum filium unigenitum dederit, ut omnis qui credit in eū, non pereat. Et Ioan. 6. Hæc est uoluntas patris, ut omnis qui credit in filiū, habeat uitā æternā.

Hunc audite.

Deniq; hæc propria et præcipua uox est Euāgelij. Vt aūt pærdicatio pœnitētiæ uniuersalis est, & omnes arguit, ut Ro. 3. clarè dicitur: ita et promissio gratiæ est uniuersalis, ut multa dicta testantur. Matth. 11. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis. Ioannis 3. Vt omnis qui credit in ipsum, non pereat. Rom. 3. Iustitia Dei per fidem Iesu Christi, quæ est in omnes, et super omnes credētes. Rom. 10.

Promissio gratiæ uniuersalis.

Idem

Idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocat eum. Rom.11. Conclusit Deus omnes sub obedientiam, ut omnium misereatur. id est, arguit omnium inobedientiam, omnes uocat ad pœnitentiam, rursus etiam omnibus misericordiam offert. Sic & Esaias in utraq; cōcione ponit uniuersales particulas, Cap. 53. Omnes nos quasi oues errauimus, & posuit Dominus in eo iniquitates omnium nostrūm. Act.10. Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes qui credunt in eum.

Act.13. In hoc omnis qui credit, iustificatur. Sic intelligantur simpliciter & hæc dicta, Deus uult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis peruenire. Actor.10. Non est acceptor personarum Deus. Deut.10. Deus potens & terribilis non accipit personam. & sæpe alibi. Cum enim sit iustus Deus, est æqualis æqualibus. Omnes arguit propter peccatum: Econtrà, omnes qui confugiunt ad filium, recipit.

Promissio gratuita.

Postquam constitutum est promissionem esse uniuersalem, illud etiam sciendum est, gratuitam esse: id est, recipi nos propter filium Dei, non propter nostram dignitatem, &c. Omnes sumus rei, & ut Pauli uerbo utar, Omnes conclusi sumus sub peccatum. & Paulus sæpe ac diligenter inculcat particulam gratis. Tradidit igitur promissionem statim primis parentibus, & sæpe instaurauit, & latè sparsit, imò

per

per apostolos circumtulit inter omnes gentes: quia uult ecclesiam æternam filio colligi.

Causam igitur reprobationis certum est hanc esse, uidelicet peccatum in hominibus qui prorsus non audiunt nec accipiãt Euangelium, aut qui abijciunt fidem, antequam hinc discedunt. In his certum est causam esse reprobationis peccatum ipsorum, & humanam uoluntatem. Nam uerißima est sententia, Deum non esse caussam peccati, nec uelle peccatum. Nota est enim uox Psalmi, Non Deus uolens iniquitatem tu es. & Oseæ 13. dicitur, Perditio tua est Israël: tantum in me auxilium tuum est. Saul uolens effudit spiritum sanctum, uolens mouenti spiritui sancto repugnauit. Hæc de causa reiectionis, seu reprobatiõis certa sint. Promißio enim requirit fidem.

Reprobationis causa.

Deum peccati causam nõ esse.

Econtrà uerò rectè dicitur, Causam electionis esse misericordiam in uoluntate Dei, qui non uult perire totum genus humanum, sed propter filiũ colligit & seruat ecclesiã. Hoc uult Paulus, cum 9. capite ad Rom. citat dictũ: Misereor cuius misereor. Negat propter legem, propter prærogatiuam generis, homines electos esse: ut fiat illustrius, propter filium electam & conditam esse ecclesiam. Sed tamen in accipiente cõcurrere oportet apprehensionem promißionis, seu agnitionẽ Christi. Nam ideo electi sumus, quia efficimur membra Christi. Ergo ut in iustificatione diximus aliquã esse in accipien-

Misericordia electiõis causa.

te causam, non dignitatem, sed quia promißionem apprehendit cum qua spiritus sanctus simul est efficax, ut Paulus inquit, Fides ex auditu est: ita de electione à posteritate iudicamus, uidelicet hauddubiē electos esse eos qui misericordiam propter Christū promissam fide apprehendunt, nec abijciunt eam fiduciam ad extremum.

Electi qui.

Sic cum Io. 6. dictum esset, Nemo uenit ad me, nisi pater traxerit eum. Sequitur statim: Omnis qui audit à patre, & discit, uenit ad me. Orditur Deus, & trahit uerbo suo, & spiritu sancto: sed audire nos oportet, & discere, id est apprehendere promißionem, & assentiri, non repugnare, non indulgere diffidentiæ & dubitationi.

Etsi autē multa disputantur durius, tamen quantacunq; moles disputationum cumulatur, necesse est in uero agone ad hanc arcem confugere, uidelicet quod de uoluntate Dei iudicandum sit ex uerbo expresso, & quod promißio sit uniuersalis, & quod sit mandatum Dei æternum & immutabile, audire filium, & assentiri promißioni. Obtemperemus igitur, nec uagentur animi, nec se mergant in tenebras, quærentes electionem extra uerbum, & relicto Christo, et omisso mandato de amplectenda promißione: sed teneamus certa, nec dubitemus Deum uere patefecisse uoluntatem suam in promißione, & uere præstare quod promisit.

Statuamus promißionem gratiæ non inanem fabulam

bulam esse, sed uera fide erecti petamus beneficia, & præstari ea nobis statuamus, quæ in promissione proposita sunt. Hæc fides crescat in quotidiana inuocatione, sicut scriptum est, Petite, & accipietis. Item, Quanto magis pater uester cœlestis dabit spiritum sanctum petentibus: non ait, Contemnentibus aut repugnantibus, sed agnoscentibus miseriam, et quærentibus auxilium. Item, Habenti dabitur. Item, Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis. & Philipp. 1. Qui cepit in uobis opus bonum, perficiet usq; ad diem Iesu Christi: id est, adiuuamur à Deo, sed nos oportet audire uerbũ Dei, non repugnare Deo trahenti.

Fides crescat in inuocatione quotidiana.

Sic & dulcissima promissio traditur ad Phil. 2. Deus est qui efficit in uobis ut uelitis, & ut perficiatis, ut ipsi grata fiant. Deus trahit mentes ut uelint: sed assentiri nos, non repugnare oportet. & promittit se affuturum nobis, ut perficiatur inchoata salus, ut aliqua bona fiant inter homines, ipsi grata. quasi diceret: In mundo furenter ruũt diaboli, & eorum organa, ut faciant ingrata Deo, confirment Epicureos furores, idola, oppressionem Euangelij, iniusta bella, flagitiosas libidines, furta, mendacia, quæ iram Dei irritant: at ne totum genus humanum ad pernicem conditum sit, oportet aliqua fieri Deo grata, & placentia. hæc fiunt à pijs in ecclesia, uidelicet uera Dei inuocatio, fiducia Christi, gratiarũ actio, propagatio Euangelij,

Deo nos trahéti assentiendum.

Piorum opera Deo grata cuiusmodi.

tolerantia in cruce, iustitia erga proximos, amor castitatis, ueritatis, pacis, & aliæ uirtutes. Et hæc bona fiunt à petentibus, ut dictum est, Dabit spiritum sanctum petentibus.

Ad Eph. 1. dicitur, Elegit nos in Christo: ut doceat nos causam electionis esse, non nostram dignitatem, sed Christum, ne remoto Christo & Euangelio, de electione cogitemus, sed causam electionis in promißione Christi quæramus. Item Roman. 8. Quos elegit, hos & uocauit. Dulcem, salutarem et multiplicem consolationem cõtinet hæc sententia, quæ tamen uelut inanis ab ociosis Lectoribus præteritur. Prima consolatio est, quòd adfirmat nusquam esse electos, nisi in cœtu uocatorum. Vocati autem sunt soli hi qui audiunt, discunt, & profitentur Euangelium. Hic uisibilis cœtus est ecclesia, in qua semper necesse est aliquos esse electos, & hæredes uitæ æternæ. Plurimum autem prodest pijs scire, ecclesiam electorum in hac uisibili ecclesia collocatam esse, ut sciamus nos omnes ad uocem & ministerium Euangelij alligatos esse, nec alibi electionem aut peculiares reuelationes quærendas esse. Commendat igitur nobis hoc dictum, curam audiendi & discendi Euangelij, colendi ministerij, & amandæ societatis ecclesiæ, & adfirmat in hoc cœtu uisibili electos esse.

Pauli locus consolationis plenus.

1 Vocati qui.

Electorũ ecclesia in hac uisibili ecclesia collocata.

2 Secunda consolatio est, quod monet hæc sententia, non remouendam esse uocationẽ à consilio electionis.

ctionis. Elegit Deus, quia uocare nos ad filij agnitionem decreuit, & uult generi humano suam uoluntatem & sua beneficia innotescere. Approbat igitur, ac eligit obtemperantes uocationi. Quare uocationẽ intueamur, adsentiamur Euangelio, & non repugnemus ei. per id enim trahit Deus, & adsentientes certò recipit, & adiuuat. Toties enim iam dictum est, Deum efficacem esse per Euangelium.

Ideo Augustinus, quamlibet durus est in hac disputatione, tamen in lib. De Prædestinatione et gratia sic scripsit: Eos qui uocationis munus congrua pietate susceperunt, et quantum in homine est, Dei in se dona seruantes adiuuat.

Tertia consolatio est, quod testatur huic uocato uisibili cœtui uerè adesse Deum, & in hoc cœtu uocato ac uisibili efficacem esse. Id enim hæc uerba conuincunt: Quos uocat, hos & iustificat: quos iustificat, hos & glorificat. Obseruet igitur Lector hic doctrinam de ecclesia, de præsentia Dei in hac uisibili ecclesia, de electione & uocatione coniungenda. 3

Quare nõ deflectamus oculos atq; animos à promissione uniuersali, sed in hanc nos ipsos includamus, & sciamus uere in ea uoluntatem Dei expressam esse. Sicut Paulus deducit nos ad uerbum inquiens, Ne dixeris, quis ascendet in cœlum? ne uagentur animi quærẽtes sine uerbo Dei, uoluntatẽ eius: sed propè est uerbum in ore tuo, & in corde tuo.

Nec caput nonum ad Romanos dissentit ab hac sententia quam recensui, quod dextrè intellectũ dulcissima consolatio est pijs mentibus. ut enim tunc Iudaici Pontifices, propter ordinariam successionem & legem damnabant apostolos: ita nunc pontifices, & cæteri qui defendunt eorum errores, propter titulum seu successionem ordinariam, ut uocant, iactitant se esse ueram Dei ecclesiam, & promissiones ad se transferunt, & dicunt ecclesiã non posse errare, damnant & occidunt alios qui Euangelij puritatem amplectuntur, & tanquam seditiosos dicunt bellum inferre ecclesiæ. Aduersus hanc speciem de successione ordinaria, necessaria est doctrina & consolatio tradita in capite nono ad Romanos.

Ecclesia quæ uera.

Ac duplex consolatio proponitur. Docemur quæ sit uera ecclesia, uidelicet cœtus credens in filium Dei: & præmonemur, hanc ecclesiam ueram non alligatam esse ad titulum, seu successionem ordinariam Pontificum & collegiorum. Deinde docemur, nec legẽ esse causam electionis, sed propter filium Dei offerri misericordiam omnibus apprehendentibus. & quidem aperte dicit, causam reprobationis esse pertinaciam aduersus filium: Quare Israël sectando legem iustitiæ non peruenit ad legem iustitiæ? Quia, inquit, non ex fide, sed tanquã ex operibus legis. id est, ideo reijciuntur, quia nolunt audire filium, & assentiri promissioni, & præ

Reprobationis causa.

texunt

texunt causam, quia defendant iustitiam legis, quod uideatur laxatio disciplinæ fieri cũ detrahitur gloria operibus.

Cum igitur fascinati errore suo aduersantur Euangelio, causa reprobationis in ipsis est, sicut & postea in cap. 10. clare dicitur: Tota die expandi manus meas ad populum contradicentem. Hic affirmat Deus, offerre se beneficium omnibus, sed contradicentes non accipere.

Econtrà dulcissimè dicit: Non est uolentis, neq; currentis, sed Dei miserẽtis. id est, misericordia est causa electionis, sed hanc oportuit in uerbo reuclari, & uerbum accipi oportet. ideo expresse proponit uniuersalem, repetita eadem sententia in utroq; capite: Omnis qui credit in filium, non confundetur. Vult igitur, cum misericordia concurrere apprehensionem in accipiente promissionem. Non est uolentis, &c.

Sciant etiam studiosi, phrasin Hebraicã in illis uerbis, Ego indurabo cor Pharaonis, significare permissionem, Ego sinam indurari. & in quotidiana precatione, Ne nos inducas in tentationem. & occurrunt exẽpla passim, quæ testantur hac phrasi Hebraica sæpissimè permissionem significari. Ego indurabo, &c. phrasis Hebraica.

Magna caligo est in animis hominum in cogitatione de Deo, ac sine luce diuina homines plerũq; aut habẽt Epicureas imaginationes, aut Stoicas, id est, magna pars imaginatur homines non curari à Deo. Alij fingunt Deũ sedere in cœlo, & scribere Humanæ cogitationes de Deo quales.

fatales leges, quasi in tabulis Parcarum, secundum quas uelit uirtutes & uitia, sicut Stoici de fato suo sentiebant, & cogitant in fatali motu impelli Pari dem, & similes. Sed nos abiectis his deliramentis humanæ caliginis, referamus oculos & mentem ad testimonia de Deo proposita, sciamus Deum esse agens uere liberum, & tantum uelle bona, nec uelle peccata, & hanc uoluntatem suam expreßisse, ac se patefecisse perspicuis & ingentibus testimonijs, resuscitatione mortuorum & alijs. & alligasse nos ad Euangelium suum, in quo dicit Christus: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, ego reficiam uos. Liberè & uerè iuxta promißionem recipit confugientes ad filium, & finit ruere in horrendam iram aspernantes filium.

Remoueamus igitur à Paulo Stoicas disputationes, quæ fidem & inuocationem euertunt. quomodo enim potest Saul credere, aut inuocare? cum dubitat promißionẽ ad se pertinere, aut cũ obrepit illa tabula Parcarũ, Iam decretum est te reijciendum esse, non es scriptus in numero electorum, &c. Aduersus has imaginationes discamus uoluntatem Dei ex Euangelio, agnoscamus promißionem esse uniuersalem, ut fides & inuocatio accendi poßit.

De effectu electionis consolatio.

Cæterum de effectu electionis teneamus hanc consolationem, Deum uolentem non perire totum genus humanũ, semper propter filium per misericordiam uocare, trahere & colligere ecclesiam, & recipere

recipere assentientes, atq; ita uelle semper aliquam esse suam ecclesiam, quam adiuuat & saluat. sicut Christus inquit: Oues meæ uocem meam audiunt, & ego noui eas, & sequuntur me, & uitam æternam do eis, & nemo rapiet eas de manu mea. Hæc de effectu electionis prodest scire, ut statuamus nos exaudiri & iuuari, & sciamus ecclesiam à diabolo non posse deleri. Magnum certamen significat hæc uox, Nemo rapiet eas de manu mea. Excitemus igitur fidem, & inuocemus filium Dei seruantem oues suas, quia simul dicit: Audiunt me, & sequuntur me.

DE REGNO CHRISTI.

EVangelium clarè docet, regnum Christi esse spirituale: hoc est, Christum sedere ad dexteram patris, & interpellare pro nobis, & dare remissionem peccatorum & spiritum sanctum ecclesiæ, hoc est credentibus in ipsum, & inuocantibus Deum fiducia ipsius, eosq; sanctificare, ut resuscitet eos in nouissimo die ad uitam & gloriam æternam. Et ut hæc beneficia consequamur, ordinatum est ministerium Euangelij, per quod uocantur homines ad agnitionem Christi, & spiritus sanctus per Euangelium est efficax, &c. Interim uerò ante nouissimum diem, ecclesia in mundo patietur persecutionem, & erunt mali bonis admixti in ecclesia. Hæc est uera & germana sententia Euangelij, de regno Christi & ecclesiæ. Estq; execrandus &

Christi regnũ spirituale.

Euangelii ministerium.

Anabaptistarum error.

dānandus error ille Iudaicus Anabaptistarū, q̃ fingūt ecclesiā ante nouissimū diē, politiā quandā mūdanā futurā esse, in qua regnēt pij, & armis deleāt omnes impios, & occupent omnia imperia, &c.

Colligemus itaq; testimonia de spirituali regno, non solum ad refutandos fanaticos spiritus, sed etiā quia prodest has sententias habere in conspectu, ut nos consolentur, & exuscitent ad exercitia spiritualia, ad fidem, ad orationem, ad patiētiam. Nam error ille Iudaicus præter cætera incommoda hoc quoq; habet, quod obscurat & prorsus obruit consolationes spirituales, et delet exercitia spiritualia: quia mentes humanæ expectantes tantum illa noua imperia, obliuiscuntur rerum spiritualiū, & opprimuntur desperatione, cum non contingit illud speratum ocium quod somniarunt.

QVOD REGNVM CHRISTI sit spirituale.

Ioan. 17. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis uitam æternam.

Quod regnū Christi spirituale.

Hæc est autem uita æterna, ut agnoscant te solum Deum uerum, & quem misisti Iesum esse Christū. Hic Christus testatur, suum beneficiū & regnum suum esse uitam æternā. et definit quid sit uita æterna, uidelicet non aliqua mundana dominatio, sed uera noticia Dei, & Domini nostri Iesu Christi.

Vita æterna quid.

Rom. 8. Qui est in dextera Dei, & interpellat pro nobis, &c. Et Esa. 11. Stabit radix Iesse, ipsum gentes

gentes deprecabuntur, etc. Hæ sententiæ describũt sacerdotiũ & regnum Christi, & testantur utrunque spirituale esse. Hoc est, Christum non constituere aliquod mundi imperium, sed apud patrem pro nobis interpellare, ita regnare ut uelit inuocari, exaudire, sanctificare, custodire spiritu sancto eos q ipsum inuocãt. Sicut et aliàs scriptũ est, Qui spiritu Dei agũtur, hi sunt filij Dei. Itẽ, Dabo legẽ meam in corda eorum. Hæc beneficia obscurãtur, cum expectamus regnum corporale, &c.

Sacerdotium Christi.

Rom. 8. Cohæredes Christi, siquidem simul patimur, simul etiam glorificabimur. Item, Spe salui facti sumus. Item, Quos præsciuit, hos uult conformes fieri imaginis filij sui. Item, Propter te maclamur tota die, reputati sumus uelut oues occisionis, etc. Hæ sententiæ testantur, quòd glorificatio non contingat in hac uita, sed oporteat nos in hac uita afflictiones et persecutionẽ pati. Matth. 16. Si quis uult me sequi, abneget se ipsum, et tollat crucẽ suã, & me sequatur. Ioan. 16. In hoc mundo pressuram habebitis. Et 2. Tim. 3. Omnes qui pie uolũt uiuere in Christo, persecutionem patientur. Hæ sententiæ clarissimè docent, ecclesiã in hac uita subiectã esse afflictionibus. Col. 3. Vita uestra abscõdita est cum Christo in Deo. quãdo Christus manifestabitur, qui est uita uestra, tunc & uos cum eo manifestabimini in gloria. 1. Ioan. 3. Nunc filij Dei sumus, sed nondum manifestum est quales erimus: scimus autẽ cum manifesta-

Glorificationem non contingere in hac uita.

Ecclesia in hac uita cruci subiecta.

manifestabitur, similes nos ei futuros esse, quia uidebimus eum quemadmodum est, &c. Docet et hic locus, *gloriam regni Christi non esse imperiũ mundanum, sed spirituale: hoc est, ut resuscitati habeamus nouam & æternam iustitiam ac uitam, qualis est Christi resuscitati gloria.*

Ecclesiam uera non occupare imperia.

Item Paulus *clarè dicit, Antichristum dominaturum esse usq; ad nouissimum iudicium, in quo ueniens Christus destruet regnum Antichristi. Igitur uera ecclesia non occupabit imperia, sed multo magis uersabitur in maximis periculis & afflictionibus.* Et 2. Petri 3. *dicitur, Venturos esse postremis temporibus illusores, qui palàm derideant religiones. Erunt ergo qui persequentur ecclesiam.* Et Daniel *clarè dicit, Bestias, hoc est imperia conijci in ignem, cum apparet Christus ad iudicandum. Durabunt igitur imperia aliqua impia usq; ad nouissimum diẽ.* Ioan. 20. *Cum Christus mittit apostolos, tantum dat mandatũ docendi, & inquit: Sicut me misit pater, sic & ego mitto uos. Constat autẽ Christum missum esse ad ministeriũ Euangelij, nõ ad occupãda imperia mundi. Sicut ipse inquit, Regnum meum non est de hoc mundo. Et prohibet apostolis imperia rapere, cum ait: Reges gentiũ dominantur, uos autem non sic.* Item, Matth. 5. *Ego autem præcipio uobis, ne resistatis malo. Hoc est, ne prætextu Euangelij et noui regni constituendi arma capiatis. Sunt igitur missi apostoli ad ministerium Euangelij,*

uangelij, hoc est ad docendum, non ad rapienda imperia mundi. Ideo & Paulus inquit: Euangelium est ministerium spiritus. id est, In Euangelio offerun tur bona spiritualia et æterna, non constituimus noua imperia mundi. Et 2. Corinth. 10. inquit, Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potētia Deo, ad demoliendas cogitationes. Item 2. Corint. 5. Pro Christo legatione fungimur, cōmendantes nos tanquam Dei ministros in afflictionibus. Item, Non dominamur fidei uestræ.

Euangelium ministerium spiritus.

Cum igitur apostoli tantum habeant mandatum docendi, impium est sentire, quod doctores Euangelij debeant armis constituere noua quædam imperia, sicut Iudæi & Anabaptistæ somniāt, postremis temporibus regnum Dei in terris tale constituendum esse, in quo sancti dominentur, & armis deleant omnes impios, nec in ecclesia hypocritas ullos futuros esse. Atq; hoc Iudaicum delirium sæpe in ecclesiam irrepsit. Fuerunt enim & olim fanatici spiritus Chiliastæ & Pepusiani, qui tale regnum Anabaptisticum somniarunt.

Chiliastæ. Pepusiani.

Reliquum est, ut testimonia colligamus, quæ docent in ecclesia usq; ad nouissimum diem promiscuè futuros bonos & malos. Lucæ 17. Sicut factum est in diebus Lot, sic erit qua die filius hominis reuelabitur. Item: In illa nocte erūt duo in lecto uno, unus assumetur, & alter relinquetur. Matt. 13. de zizanijs, Sinite utraq; crescere usq; ad messem, &c. Et

In ecclesia promiscue futuros malos & bonos usque ad mundi finem.

paulo

paulo post: Messis consummatio seculi est, mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatẽ, &c. Item: Sic erit in consummatione seculi, exibunt angeli & separabunt malos à iustis, & mittent eos in caminum ignis, etc. Hæ sententiæ testantur, non futuram esse separationem sanctorum ab hypocritis, nisi in nouissimo iudicio.

Præterea & hoc consideranꝯ est: Pastores habent mandatũ excommunicandi uerbo, sine ui corporali, reos manifestorum scelerum. Non est humani iudicij corda inspicere, & de illis iudicare, qui non habent manifesta delicta. Ideo Paulus dicit, Aduersus presbyterũ non recipias accusationẽ nisi testibus adhibitis. Ergo qui non possunt conuinci testimonijs, non debent humano iudicio separari. Impossibile est igitur, talem ecclesiam constituere ante nouissimũ diem, in qua nulli sint hypocritæ. Sed pastores faciant suum officiũ, purè & fideliter doceant, et ecclesiæ glorificationẽ commendent Christo. Interim in hac uita semper erunt ecclesiæ admixti mali, & multi impij tenebunt imperia mundi, & crudeliter persequẽtur ecclesiam usq; ad gloriosum Christi aduentum. Et tamen in his persecutionibus, Christus suo consilio aliquas reliquias seruat, ne penitus deleatur ecclesia. Tale est regnum Christi in hac uita.

Ecclesiæ glorificatio commendanda Christo.

Ecclesia non constituenda armis.

Constat & illud, Etiamsi noua aliqua talis ecclesia

ſia futura eſſet, tamen doctores proprio conſilio ſine manifeſto mandato Dei, non debent arma capere ad talem eccleſiam conſtituendam, &c. Quanquam nec ullum nouum mandatum expectandum eſt. non enim edet Chriſtus mandatum contrarium Euangelio.

Quod uerò Iudæi & Anabaptiſtæ citant prophetas, qui cum de regno Chriſti loquuntur, ſæpe figuris utuntur, ſumptis ab imperijs mundi: Ad hoc primum reſpondeo. Euangelium eſt interpretatio prophetarũ. Cum igitur Euangeliũ clarè doceat, regnum Chriſti eſſe ſpirituale, afferre bona ſpiritualia & æterna, nec occupare dominationẽ in mundo, ſed magis pati perſecutionẽ, debemus & ꝓphetas intelligere iuxta Euangelium. Itaq; apoſtoli in Actis, ſententias de regno promiſſo Dauidi, clarè transferunt ad hoc regnum ſpirituale, ſubiectũ perſecutioni, &c. Et Chriſtus reprehendit ipſe apoſtolos, cum haberent Iudaicam perſuaſionem, ac putarent ſe occupaturos eſſe mundi imperia.

Euangeliũ interpretatio prophetarũ.

Secundò, prophetæ ipſi quanquam uarijs utuntur figuris, tamen interim etiam diſertè teſtantur, regnum Chriſti fore ſpirituale. Daniel clarè dicit, Chriſtus occidetur. Et Eſaias, Ponet animam ſuam pro peccato. Ergo non habebit dominationem corporalem in hac uita. Præterea affirmant regnum Chriſti eſſe æternum: nulla autem corporalis politia eſt æterna in hac uita: ideo figuras corporalis politiæ,

Chriſti regnũ ſpirituale.

politiæ, quas interdum accommodant ad regnum Christi æternum, necesse est allegoricè intelligi.

Atq; id regnum æternum in hac uita, in spiritu & fide inchoatur, & postea durat perpetuò post hanc uitam. Ideo prophetæ interdum ita loquuntur, ut non discernant tempora huius uitæ & futuræ uitæ. Interdum uerò discernunt, & palàm uaticinantur, ecclesiam in hac uita passuram esse persecutiones. Sicut docet Psalm. 2. Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum, aduersus Dominum, et aduersus Christum eius. Et Psal. 115. Preciosa in conspectu Domini mors sanctorũ eius. Et Psal. 71. Preciosus sanguis eorum coram ipso. Et uenuste describit Esaias ecclesiam in hac uita, Cap. 30. Dabit uobis Dominus panem arctum, & aquam exiguam, & non auferet ultra à te doctorem tuum, &c. Hic testatur ecclesiam conseruandam esse, sed tamen inter afflictiones. Daniel apertè uaticinatur de persecutione ante nouissimũ diem: Et docti in populo docebunt plurimos, & ruẽt in gladio. Et postea statim sequitur: In tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui scriptus est in libro: & multi de his qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt, alij in uitam æternam, alij in opprobrium sempiternum. Hi loci et similes tenendi sunt, ut habeamus consolationem in cruce, & uere intelligere discamus regnum spirituale: hoc est, quærere consolationes spirituales, & exercere fidem.

Ecclesia in hac uita persecutionibus obnoxia.

fidem. Et satis perspicuè refutant hi loci Iudaicam & fanaticam persuasionem, de corporali dominatione sanctorum in hac uita.

DE RESVRRECTIONE mortuorum.

NOn solum doctrina quæ adfirmat futuram esse hominum mortuorum omnium resurrectionem, futurum postea iudicium, æternam uitam, piorum gloriam æternam, & impiorum pœnas æternas, in Euangelio seu prædicatione noui Testamenti clare & perspicue sine ullis inuolucris tradita est, sed res etiam inchoata est, & initia illius nouæ uitæ in qua erit noua lux, sapientia & iustitia, sine peccato & sine morte, Apostolis & reliquo cœtui coniuncto cum apostolis monstrata sunt, & palàm ob oculos posita, cum Christus post mortem reuixit, & alij multi patres & prophetæ resuscitati sunt. Id tam mirandum opus non frustra propositum est ecclesiæ. Voluit Christus hanc suam & aliorum resuscitationem, et hos familiares congressus & colloquia dierum quadraginta, apud apostolos & reliquum cœtum ipsis coniunctum, illustre & euidẽs testimonium esse de Resurrectione & uita æterna. Quod si sæpe cogitaremus, nõ solum assensus, seu fides in animis nostris de hoc Articulo confirmaretur: sed etiam facilius ferremus ærumnas huius uitæ breuissimæ & fugacissimæ, intuentes in illud iucundissimum sodalitium Christi & re

Christi resurrectio, & aliorum, cuiusmodi.

suscitatorum. Sublata est enim dubitatio, tot dierum, quadraginta uidelicet, conuersatione, & tot hominum congressibus, oculis, complexibus & colloquijs. Non enim cogitemus Christum et cæteros resuscitatos, ut fugacia spectra, si quando apostolos adierunt, subitò euanuisse: sed crebri ac diuturni congressus fuerunt, & familiares sermones de hoc tanto Dei opere, de instauratione humanæ naturæ, de tanta gloria donata nobis per filium, de propagatione Euangelij inter gentes, deinq; exhibita sunt certa uitæ & lætitiæ testimonia. Nihil simile aut maius ullo unquam tempore mundi accidit. Et cum rem tantam Deus non frustra spectandam exhibuerit, semper hanc scholam horum quadraginta dierũ intueri nos animo oportebat. Hinc igitur & de multis alijs rebus, & de resurrectione ac uita æterna testimonium petamus. Teneamus etiam perspicua dicta in concionibus Christi, ut Matthæi uigesimo quinto: Venite benedicti patris mei, possidete paratum uobis regnum. Et Ioannis 5. item 6. Hæc est autem uoluntas patris mei qui misit me, ut omnis qui uidet filium, & credit in eum, habeat uitam æternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Et Paulus 1. Corinth. 15. acriter propugnat, & splendidè illustrat hunc Articulum. Cum autem dicta in scriptis apostolicis nota sint, colligemus uetusta prophetarum testimonia, ut perpetua ecclesiæ, patrum, prophetarum,

phetarum, & apostolorum sententia de hoc Articulo, & consensus uniuersæ Ecclesiæ Dei conspiciatur.

Esaias 46. Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent. Expergiscimini & lætamiui, qui habitatis in puluere: Quia ros tuus erit uelut ros pratorum, & terra mortuos eijciet. Vade populus meus intra cubicula tua, claude ostia tua, abscondere modicum ad momentũ, donec trãseat indignatio mea. Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, ut dissipet iniquitatem habitantium terram cõtra eos, & reuelabit terra sanguinem suum, & non operiet ultra interfectos suos. Testimonia de resurrectione.

Hæc concio clarissimè loquitur de resuscitandis mortuis, de gaudijs sanctorum, de pœnis impiorũ, & de præsenti afflictione ecclesiæ. quare diligenter consideranda est. Mortui tui, inquit, uiuent. Vocat sanctos, mortuos Dei, ut significet ecclesiam hic affligi propter Deum. Quasi diceret, Filij tui & interfecti propter te, & qui tibi curæ sunt, iterum uiuent. Qualis autem erit uita æterna? Lætamini, inquit. Hoc est, pij perpetua lætitia, perfecta agnitione Dei, & perfecta iustitia sine peccato & morte semper uirebunt et florebunt, sicut prata re uirescunt rore. Deinde aspergit consolationem de afflictionibus. Sed aliquantisper oportet ecclesiam affligi, & mortẽ perpeti. Erunt inclusi uelut in cubiculo, scilicet quia seruabuntur in ecclesia & Vita æterna, sanctorũ qualis.

uerbo usq; ad iudicium. Postea concionatur de pœnis impiorum, & repetit sententiam de resurrectione: Non operiet terra ultra interfectos suos, &c.

Esaias 66. Sicut cœli noui & terra noua, dicit Dominus: *sic stabit semen uestrum, & nomen uestrum coram me, et erit mensis ex mense, sabbatum ex sabbato, & ueniet omnis caro, ut adoret corã facie mea, dicit* Dominus. *Et egredientur, & uidebũt cadauera uirorũ qui præuaricati sunt in me. Vermis eorũ non morietur, et ignis eorũ non extinguetur, & erũt usq; ad satietatem uisionis omni carni.*

Describit & hic locus utrunq;, pœnas æternas impiorum, et gaudia iustorum Et qualis sit uita æterna docet, cum ait, Perpetuos menses & perpetuum sabbatũ fore: hoc est, perpetuũ festum diem, ut perpetuò adorent Dominum *omnes sancti. Erit ergo uita æterna, perpetua adoratio: id est Dei cognitio, & iustitia sine peccato & sine morte.*

Esa. 65. Ecce ego creo cœlos nouos, & terram nouã, et non erunt in memoria priora, & nõ ascendent super cor, sed gaudebitis & exultabitis in sempiternum, cum his quæ creo. Quia ecce ego creo Ierusalem exultationem, & populum eius gaudium. Et exultabo in Ierusalem, & gaudebo in populo meo, & non audietur in ea ultra uox fletus, et uox clamoris. Non erit ibi amplius infans, qui non adolescat: aut senex, qui non perueniat ad maiorẽ ætatem. Nam puer centum annorum morietur, & peccator

cator centum annorum maledictus erit.

Aliæ *sententiæ alijs planiores sunt: sed tamen hæc quoque testatur futuram renouationem totius creaturæ, & pios habituros esse perpetua gaudia,* Non audietur in ea ultrà uox fletus, *&c.* Ergo erũt *sine peccato & morte.* Item, *infantes & senes perpetuò uiuent. Sed pueri centum annorum, & peccatores centum annorum: hoc est, illi qui perseuerauerunt in impietate, dabunt pœnas. Et quia hi loci docent, Ecclesiam futuram esse in afflictionibus ante resurrectionem, & primũ glorificandam post resurrectionẽ, et post renouationem uniuersæ creaturæ, clarè testantur prophetæ, regnum Christi spirituale esse, nec esse politiã mundi ante resurrectionem, qualem* Iudæi *&* Anabaptistæ *fingunt.*

Creaturæ totius renouatio.

Ecclesia post resurrectionẽ demum glorificanda.

Esaias 15. *Et deuorabitur in monte hoc facies inuolutorum, qua omnes populi inuoluti sunt, & operimentum, quo omnes gentes coopertæ sunt. Et mors deuorabitur omnino, & absterget Dominus Deus omnem lachrymam ab omni facie & opprobrium populi sui auferet de uniuersa terra.*

Mors abolenda.

Docet *& hic locus clarè, mortem abolendam esse et populum Dei liberandum esse ab opprobrio & lachrymis: hoc est, à peccato, morte, & persecutionibus. Quod autem initiò dicit,* Facies inuolutorum: *etiam intelligit mortem, quia mortui solebant inuolui pannis cum sepeliebantur. Hæc inuolucra tollentur: id est, mors tolletur.*

Esaias 24. Et erit in die illa, uisitabit Dominus super militiam cœli, & super reges terræ. Et congregabuntur congregatione unius fascis in lacum, & claudentur ibi in carcere. Et post multos dies uisitabuntur, & erubescet luna, & confundetur sol, cum regnabit Dominus, &c. Esa. 35. Qui liberati fuerint, & redempti à Domino, uenient in Zion cum laude & lætitia sempiterna. Esa. 9. Christus uocatur pater æternitatis, hoc est, autor perpetuæ uitæ. Daniel. 12. Et multi de his qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt, alij in uitam æternam, alij in opprobrium, ut uideant semper. Oseæ 13. De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos. Ero mors tua, ô mors, morsus tuus ero inferne, &c. Ezech. 37. Ecce ego aperiam tumulos uestros, & educam uos de sepulchris uestris, populus meus, &c. Huc pertinet & hæc sententia Ezech. 33. Viuo ego: nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur, & uiuat.

Sententiæ de æterno Christi & sanctorum regno.

Pertinent ex prophetis huc omnes sententiæ, de æterno regno Christi & sanctorum.

Ex Psalm. 15. Caro mea requiescet in spe. Non derelinques animã meam in inferno, nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem. Cum enim propheta de Christo loquitur, etiam membra Christi complectitur. scit enim per Christum destrui regnum peccati & mortis. Psalm. 21. Edent pauperes & saturabuntur, & laudabunt Dominum

qui

qui requirunt eum. Viuent corda eorum in seculum seculi. Psalm. 33. *Mors peccatorum pessima. Ergo etiam cum peccatores in hac uita non puniuntur, necesse est eos postea puniri.*

Et econtrà Psalmo 115. *Preciosa in conspectu Domini, mors sanctorum eius. Ergo sanctis bene erit post hanc uitam. Eódem pertinet locus, Multæ tribulationes iustorum, sed ex his omnibus liberabit eos Dominus.* Psalm. 48. *conferuntur impij fortunati, & pij afflicti. Hic docet, in morte mutari utroru nq; conditionem. De impijs dicit: Velut oues in fouea ponuntur, & mors depascet eos, usq; in æternum non uidebunt lumen. Econtrà de pijs dicit: Veruntamen Deus redimet animam de manu inferni, cum acceperit me. Eódem pertinet collatio in Psalm. 4. Ipsi abundant frumento & uino. In pace in idipsum dormiam, & requiescam.*

Huc etiam pertinent omnes sententiæ de æterno regno Christi. Iob 19. *Scio quod redemptor meus uiuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, & rursus circundabor pelle mea, & in carne mea uidebo Deum, quem uisurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius. Hic est insignis locus, qui testatur uerè nos eadem corpora recepturos esse, sed renouata: sicut Paulus docet, &c. Item docet, qualis sit uita æterna, scilicet noticia Dei, &c.*

Ex Moyse *argumẽtatur Christus: Ego sum Deus*

Abraham, &c. Ergo Abraham uiuit: quia Deus non curat ea quæ nihil sunt.

Et ratiocinari similiter ex promissionibus & exemplis firmissimè possumus, in quibus hic articulus de æterna uita quasi inuolutus est. Vt Deus promisit se seruaturum esse Abraham, & alios sanctos: Ego sum protector tuus, &c. At sancti in hac uita sunt afflictissimi, & uidentur deserti: cum tamẽ uere curæ sint Deo. Ergo restat alia uita, & ingens gloria, qua glorificabuntur post hanc uitã, in quam intuentes cogitant omnes iniurias, ærumnas, calamitates contemnendas esse, & nullo modo conferendas ad illud ingens præmium.

Sancti deo cure, etiam cum affliguntur.

Item in prima concione dicitur Genesis 4. Si beneficeris, recipies: si male egeris, peccatum tuũ quiescet, donec reuelabitur. Ergo necesse est restare aliam uitam, in qua Abel recipiat præmium. Sequitur & hoc, restare aliquod iudicium omnium peccatorum, atque illorum etiam quæ in hac uita non sunt punita. Et huius uniuersalis iudicij exemplum est diluuium: item Sodomorum conflagratio, & similes historiæ, quod Deus haud dubiè puniturus sit omnium peccata.

Iudicii uniuersalis exẽplum, Diluuium.

Item prima promissio, Genesis 3. uaticinatur de abolendo regno diaboli: hoc est, de abolendo peccato & morte. Ergo natura hominis renouabitur. Et Iacob uaticinatur de saluatore omniũ gentium, quem intelligebant patres, autorẽ fore non alicuius

corpo-

corporalis regni, sed iustitiæ & uitæ æternæ. Videbant ecclesiam in hac uita futurã in reliquijs peccati, & afflictionibus: sicut uiderãt interfici Abel, & Abrahã iussus est filium tanquam hostiam mactare. In hoc typo satis intellexit illud semen, quod promissum erat, futuram esse hostiam.

Enoch & Elias uiui translati sunt ad Deum, ut textus de Enoch clare dixit. Hæc facta certe sunt manifesta testimonia uitæ æternæ. nam si extinguerentur, non essent apud Deum. Versari enim apud Deum, est uiuere quadam diuina uita apud Deum. Hæc igitur exempla plus ualent, quàm si promissio uerbis tantum sine exemplis proposita esset. Nec dubium est, quin sancti patres copiose explicarint cùm promissiones, tum hæc exempla.

Versari apud Deum quid.

Testantur & angelorum colloquia cum Abraham & cæteris patribus, aliam esse uitam. Et significant angeli, nos socios esse illius æternæ uitæ, in qua sunt ipsi, quia nos curant & defendunt, &c.

In Numeris 23. dicit Balaam: Moriatur anima mea morte iustorum, & fiant nouissima mea horum similia. Et 24. Videbo eum, sed non modo: intuebor eum, sed non propè.

DE SPIRITV ET LITERA.

Cogitantibus de discrimine ueteris & noui Testamenti, de Litera & de spiritu, omnia sunt illustriora, cum mente intuemur consummationem liberationis nostræ, ut suprà diximus. Cum

cogitamus resurrectionem Christi & aliorum resuscitatorũ, qui tunc noua & perpetua gloria donati sunt, in his ipsis resuscitatis uidemus Euangelium, lucem, sapientiam, iustitiam & uitam perpetuam adferre, non ostendere umbras morituras.

Litera quid. Litera igitur significat doctrinã quamcunq;, cogitationes, assuefactiones, disciplinam, & bonas intentiones, sine spiritu sancto: id est, sine uero timore, & sine uera fide seu fiducia, consolante mentes agnitione & inuocatione Christi.

Spiritus quid Econtrà spiritus significat uere spiritũ sanctum inchoantem, et deinde perficientem in cordibus nouam lucem, sapientiam, iustitiam, & uitam perpetuam placentem Deo, et motibus spiritus sancti ardentem, uidelicet timore, fide, inuocatione, dilectione, & in uita æterna fruentem conspectu Dei, et celebrantem Deum. deniq; ut Petrus inquit, significat societatem diuinæ naturæ, sicut scriptum est: Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Illustris enim emphasis est in particula, cum ait, De spiritu meo. Meo inquã, qui à uoluntate æterni patris & filij procedit, & accendit lucem, sapientiã, iustitiam, & uitam congruẽtem uoluntati diuinæ. Sic de spiritu loquitur Paulus, cum ait: Nos reuelata facie spectantes gloriam Domini, in eandem imaginem transformamur, tanquam à Domini spiritu: Id est, cum expauescimus agnita ira Dei, & rursus erigimur consolatione, & fide acquiescimus, agnoscentes

ſcentes miſericordiam propter Chriſtum donatã, uere cum Deo *agimus, ſentimus iram & miſericordiam, & luce noua à ſpiritu ſancto perfundimur. Cum Saul hypocrita, & Dauid renatus, ſimilia externa opera faciunt, ſeu moralia, ſeu ceremoniarũ, ſeu politica, regia & forenſia, tamen in mente diſſimilitudo eſt. In Saule hypocrita cogitatio de bono opere & ipſa actio, ſunt literæ mortuæ & umbræ, id eſt, mens eſt ſine uero ſenſu timoris* Dei, *ſine conſolatione erigente animum fiducia præſentiæ, & auxilij diuini. Sed dubitat an à* Deo *reſpiciatur, exaudiatur, iuuetur. Hæcogitationes ſunt ſine luce diuina, & pugnantes cum luce fidei. ideo ſunt umbræ morituræ. At in Dauide, ſeu belligerante, ſeu ſacrificante, ſemper eſt ſenſus timoris* Dei, *& fidei conſolantis animum, ac ſtatuentis uere* Deum *adeſſe, gubernare & adiuuare hanc uocationem. Hi motus oriuntur à ſpiritu ſancto, & uere agnoſcunt* Deum: *nec ſunt fugaces & morituræ umbræ, ſed ſunt inchoatio uitæ æternæ. Et hanc lucem accendi & augeri petit, cum inquit,* Cor mundum crea in me Deus: *id eſt, cor rectè de* Deo *ſentiens, agnoſcens iram* Dei, *et promiſſam miſericordiam, ſtatuens uere nos reſpici, exaudiri, iuuari, protegi et ſeruari. Et ſpiritum rectum, id eſt firmũ, innoua in uiſceribus meis: id eſt, Sit firma hæc lux de* Deo, *non extinguatur diaboli præſtigijs, cogitationibus* Epicuræis *aut* Academicis, *ſicut multi ſapientes*

Pſalterii locus.

sapientes merguntur in æternas dubitationes.

Ne *proijcias me à facie tua, & spiritum sanctum ne auferas à me:* Id *est, Spiritu sancto tuo guberna consilia & omnes motus meos, & accende in me motus congruentes legi tuæ, timorem, fidem, dilectionem* Dei, *tolerantiam, industriam in inuocatione, &c.*

Redde *mihi lætitiam salutaris tui: id est, sustenta me tua consolatione in ærumnis, ne pauoribus aut doloribus fractus peream. Spiritu spontaneo confirma me: id est, largiaris mihi robur in afflictionibus, ut sustinere eas poßim, & tibi uolens obtemperem, non deficiam à te fremens, ac dubitans de tua misericordia, sicut Saul. Sic petit ordine primũ lucem, qua uere agnoscat* Deum, *& eius agnitionis firmitatem.* Deinde *renouationem, et gubernationem in actionibus: postea consolationem, & sustentationem in ærumnis.*

Cum *igitur hæc lux in mente* Dauidis *accensa est, omnes eius bonæ actiones, interiores et exteriores, morales, politicæ, & ceremoniæ, sunt actiones spiritus sancti, non sunt literæ aut umbræ.*

Econtrà *in hypocrita Saule, qui est sine luce spiritus sancti, oppressus dubitationibus hypocriticis seu* Academicis, *omnes actiones interiores & exteriores, bonæ intentiones, & opera seu moralia, seu politica, seu ceremoniæ, sunt literæ & umbræ morientes, nec inchoantes uitam æternam.*

Hæc

Hæc est Pauli sententia, 2. Corin. 3. cum legem uocat literam ac ministerium mortis, Euangelium uerô ministerium spiritus. Sentit enim, sine noticia Euangelij, legem tantum aut disciplinam philosophicam, aut terrores efficere. At disciplina, id est iustitia humanæ rationis, ut Pomponij Attici, aut hypocritarum, sine uero timore Dei, & uera fide inuocante Deum agnitione Christi, nihil est nisi litera, hoc est umbra non adferens uitam. De terroribus ut in Saule, manifestum est, mentes perterrefactas agnitione iræ Dei, cum non eriguntur uoce Euangelij, fugere Deum, & ruere in desperationē, & æternum exitium. Pauli locus.

At Euangelium est ministerium spiritus. hac uoce nihil dulcius aut gratius cogitari potest. Manifestè adfirmat, per Euangelij prædicationem dari spiritum sanctum: sicut ad Galatas dicit, Vt promissionem spiritus accipiamus per fidem. Cum mētes perterrefactæ audiunt uocem Euangelij, & credunt propter mediatorē uere remitti peccata, concipitur spiritus sanctus, & noua lux & uita in cordibus accenditur, sicut apud Zachariam scriptum est: Effundam super eos spiritū gratiæ & precum. Id est, mea consolatione erigam eos, & adiuuabo spiritu sancto, ut agnoscant se receptos esse in gratiam, et recepti inuocent Deum, et ei obtemperent. Sed Paulus diserte dicit, dari spiritum sanctū per fidem, seu credentibus. Quare ijs qui non expauescunt Euangeliū ministerium spiritus.

ſcunt ſenſu iræ Dei, nec credunt uoci Euãgelij, ſed manent in contemptu Dei, aut dubitatione, Euangelium tantum eſt litera & umbra ſine effectu.

Origenis error. Explodantur ergo deliramenta Origenis, qui literam ait eſſe ſenſum Grammaticum, in deſcriptione ceremoniarũ & hiſtoriarũ: Spiritum uerò, allegoricam interpretationẽ ceremoniarũ & hiſtoriarum. Hãc ſecutus hypotheſin, poſtea nimis magna licentia, & profectò non concedenda in eccleſia, luſit fingendis interpretationibus, ferè ut pictores ludunt cum pingunt Chimæras, Scyllas, Cẽtauros.

Vna eſt ſententia natiua orationis propheticæ & apoſtolicæ in ſingulis membris, quam phraſis dextrè intellecta iuxta præcepta harum communiũ artium, quæ loquendi rationem monſtrant, gignit. poſtea ipſi ritus aut hiſtoriæ ſunt interdum imagines aliarũ rerum, aut exempla: ut agnus paſchatos fuit ſignum uẽturæ mactationis Chriſti: Daniel ſeruatus inter leones, exemplũ eſt multorũ doctorum, & uniuerſæ eccleſiæ, quæ ſimili Dei beneficio inter graſſantes tyrãnos tegitur. Hæ collationes ſunt allegoricæ interpretationes, quas apte et concinne inſtituere, magnæ eruditionis, prudentiæ & conſilij eſt. & tamen ut leges non figuratæ, ſine ardentibus motibus à ſpiritu ſancto accenſis, ſunt literæ & umbræ: ſic hæ allegoricæ interpretationes ſine motibus illis, ſunt doctrinæ ac literæ.

Quod enim Paulus dixit Rom. 7. Legem eſſe ſpiritua-

spiritualem, manifeste de morali loquitur: nec uult eam transformari in allegorias. sed uocat spiritualem, quod sit iudicium Dei spirituale, non tantum politica disciplina. id est, Leges Solonis & similes concionantur de externa disciplina: at lex Dei postulat ardentes motus spirituales, agnitionem, timorem, fiduciam, dilectionem Dei, denique obedientiam perfectam. Et econtrà iudicium Dei est, & horribile ministerium iræ diuinæ, opprimentis omnes homines, non tantum propter externa delicta, sed etiam propter interiores tenebras & immundiciem. De hoc horrendo iudicio loquitur Paulus, non de Origenicis allegorijs, aut fabellis.

Lex quomodo spiritualis dicta Paulo.

Dolendum est, grauissimam doctrinam et ecclesiæ propriam de usu legis, de ministerio Euangelij, de fide, de donatione spiritus sancti, de ueris fidei exercitijs in inuocatione, de q̃; motibus à spiritu sancto accensis, obscuratam & obrutam esse illis somnijs Origenis, non rectè interpretantis literam & spiritum.

Origenis somniis præcipua Euangelii doctrina obscurata.

Semper omnibus temporibus omnis doctrina seu legis seu Euangelij, non renascentibus tantum est litera, & fugax umbra: hoc est, non adferens eis nouam & æternam lucem, & uitam. At Euangelij promissio omnibus tẽporibus fuit ministeriũ spiritus credẽtibus, seu fide renascẽtibus. quia cum accipitur donata reconciliatio propter mediatorẽ, & accenditur fides, spiritus sanctus nouã & æternam

nam lucem et uitam in nobis inchoat, ut Rom. 8. dicitur: Sensus spiritus uita est, et pax. Valde autem prodest in hoc ipso articulo considerare ministerij Euangelici uim, et dignitatem. Clarè adfirmat hic locus 2. Cor. 3. per Euangelium dari spiritum sanctum. Non igitur alias reuelationes aut enthusiasmos, sine Euangelio quæramus, sed acquiescamus in ipsa Euangelij promißione: quod cum facimus, certum est spiritum sanctum efficacem esse.

Disciplinæ iterum.

Cæterum de disciplina suo loco dictum est, omnes homines non renatos, aut imbecilles, cohercendos, et ad uirtutem assuefaciendos esse disciplina, iuxta legem Dei quæ ad nos pertinet. Et causas alibi quatuor commemoraui: quarum prima est, quia necesse sit Deo præcipienti disciplinam obedire. Secunda est, ut uitemus pœnas: quia Deus uiolationem disciplinæ horribiliter punit, ut omnes mundi calamitates ostendunt. Tertia est, quia reliquis hominibus opus est tranquillitate. non enim tantum nobis uiuere nos putemus. Quarta est grauißima, quod uidelicet lex est pædagogus in Christum. Est autem pædagogi officium, nō solum cohercere, sed etiam docere. Commendat igitur nobis hæc descriptio legem, uult eam proponi, ut doceat nos de ira Dei, de bonis operibus, assuefaciat nos ad bonos mores, ad studium cognoscendæ doctrinæ de Deo, coherceat etiam teneros animos metu pœnarum. Sed illa magna laus est, quod hac disciplina ait uocari nos

cari nos ad Christum, non quod mereatur disciplina remißionem peccatorum, sed quod Christus non sit efficax in contemptoribus disciplinæ, qui perseuerāt in uiolatione disciplinæ contra conscientiam. Hæc suprà copiosius exposita sunt.

DE CALAMITATIBVS ET CRVce, & de ueris consolationibus.

ETsi omnium sapientum cogitationes & eloquentiam in ecclesia & apud Ethnicos consumptam esse apparet in deploratione humanarum miseriarum: tamen omnes confeßi sunt, magnitudinem huius tristißimi oneris, quod uniuersa humana natura sustinet, comprehendi non posse.

Quantum est horribilium exemplorum in tragœdijs & historijs: quæ quidem ideo recitantur, ut admoniti de nostra fragilitate, simus modestiores: nec accersamus nobis pericula & pœnas stultis cupiditatibus. Nec minus tamen exemplorum indoctis quotidiana uita monstrat. Ac de causa, cur hæc hominum natura, quæ antecellit cæteris animantibus, tantis miserijs subiecta sit, sapientes semper disputarunt, unde mors sit, unde tot morbi, unde corporum exitia non accersita nostris consilijs, unde in imperijs tantæ confusiones, mutationes, ruinæ, pestilentiæ, fame necati populi, mersæ urbes dehiscente terra, diluuijs totæ gentes obrutæ, magnæ urbes subitis incendijs prorsus deletæ: deniq; alia multa sunt tristia, quæ uel multis uel singulis accidunt sine ipsorum consilio.

Priuatio in materia.

Philosophi quærunt causam in materia, quam aiunt ruere æterno impetu ad alias formas, ac appetere uices. Hinc extruxit Aristoteles suum illud dogma, de priuatione in materia. Nec dubito motum esse primum, humanæ mortis & miseriarum cogitatione: deinde assiduis uicibus quas uidemus omnes generationum & corruptionum plantarum & animantium omnium. Has incomprehensibiles uices cogitauit ita ruere, ire & redire propter uagas in materia priuationes, seu appetitiones.

Causæ efficientes.

Deinde accesserunt & alij Philosophi, qui addiderunt causas efficientes, scilicet stellarum concursus ac positus, qui materiam uarie temperant. Vnde illa sunt apud Manilium:

Omniaq; ad numen cœli, faciemq; moueri,
Sideribus uarijs mutantibus ordine fata.

Ita quærunt Philosophi in densa caligine, mortis humanæ causas. Nec falsum est illud Menandri, quanquam αὐτόματα mala infinita sint, tamen longe plura esse ἐνδόσια, id est, quorum causa est aut error in iudicando, aut uoluntas recto iudicio contumax. Vt Pompeius errore accendit bellum ciuile, Paris uolens rapit Helenam, atq; ita bellum attrahit in Asiã. Homicida uoluntario scelere accersit sibi pœnam. Dauid uolens rapit alterius coniugem, & sibi ac uniuersæ genti horribiles calamitates accersit. Huius generis exempla uelle numerare, perinde est, ac si uelis arenas omnium aquarum numerare.

Ac

Ac de uolũtarijs aliquo modo uident causam philosophi, sed de Automatis hominum malis non uidẽt præcipuam causam. De hoc fonte cõcionatur doctrina ecclesiæ tradita ab initio uoce Dei, & propagata per patres, prophetas, Christũ & apostolos. Ideo obseruemus hic discrimẽ humanæ philosophiæ, et doctrinæ cœlestis. Nec fons tantũ mõstratur, sed etiam ueræ et firmæ cõsolationes et remedia proponũtur.

Principalis causa mortis & plurimarum calamitatum totius generis humani, piorum et impiorum, est prima contumacia primorum parentum, & illa ipsa labes propagata in posteros. Sic dicitur Rom. 5. Per peccatum mors intrauit in mundum, & in omnes homines peruasit mors, eo quod omnes sunt rei. Si natura humana non fuisset auersa à Deo, mansisset in ea uigor uiuificus à Deo inditus naturæ humanæ, nec computruissent homines ut poma, ut flosculi, ut pecudes. Sed postquam amisit integritatem, materia languidior facta, pomorum & pecudum naturæ similis esse cœpit. Itaque propter peccatũ Deus iratus, finit miseram naturã orbatam suo dono, in mortem ruere, ut Psal. 89. Defecimus in irã tua, &c. Iam ad eandem causam morbi & omnia αὐτόματα mala pertinent.

Mortis & calamitatũ causa principalis quæ.

Deinde quia post hanc naturæ corruptionem magna est caligo in mentibus, & multi errores, magna imbecillitas, multæ cupiditates, & errantes impetus & contemptus iudicij diuini: Cain, Esau, etiamsi ex

generosis parentibus nati, & diligenter ad uirtutem instituti sunt, tamen accenduntur prauis cupiditatibus, ambitione, inuidentia. Et quotidie accidit illud quod Græcè dicitur, διὰ ἐπιθυμίας πενοὶ πενὰ λογίζονται. Absolon, Antonius, & innumerabiles alij similes, somniant se imperijs potituros esse. Erroribus igitur & prauis cupiditatibus, quæ sequuntur naturæ deprauationē, adeò cumulamus mala, ut etiā ethnicus Poëta exclamauerit, lugēs humanas miserias,

πλείν γαῖα πακῶν, πλείν ὑ θάλασσα.

Accedit autem ad nostros errores, & ad cupiditates nostras incitator diabolus, spiritus inimicus Deo, & odio Dei sæuiens in imbecillem naturam hominum. cumulat igitur αὐτόματα & ἐπίβουλα mala. Auget furores Caligulæ, Neronis, & similium, ut iritata ira Dei crescant pœnæ & miseriæ.

Quis hos fontes malorum satis cogitare potest? Videmus in ipsis exemplis, & experimur in nostris miserijs, humanas ærumnas tristiores esse, quàm ut earum magnitudinem cogitatione complecti, aut uerbis explicare homines possint.

Sed difficilius est cogitare causæ magnitudinem, quantum malum sit peccatum, quid sit ira Dei certa lege punientis scelera, quanta sit rabies diaboli augentis hominum miserias. Hæ causæ in genere cogitentur de malis grassantibus in tota natura hominum, in ecclesia, & in impijs.

Sed hic multo difficilior quæstio oritur. Cū mors

& cæteræ calamitates sint pœnæ humanorum peccatorum ac scelerum, cur multo magis ecclesia Dei miserijs onerata est, quàm impia multitudo? cur Abel interficitur à fratre? cur Esaiam crudelissimè scindit serra tyrannus Manasse? cur Ieremiam interficit Apryes, cur Zachariam pontifices? cur Baptistam Herodes, cur Christum Pilatus? deniq; exempla nota sunt. Plerunq; ecclesia Dei est exiguus cœtus ueræ doctrinæ professionem retinens, & sustinens uarias & ingentes ærumnas, communes & peculiares. Iacob amittit coniugẽ in partu, amittit filium Ioseph, uagatur miser sine certa sede inter homines improbos & petulantes.

Cur pii fere calamitatibus magis obnoxii quam impii.

Et plerunq; imperia tenent prophani principes, ignorantes & contemnentes doctrinam propheticam & apostolicam, & antecellunt ecclesiæ non solum opibus, gloria, & uoluptatibus, sed etiam politicis uirtutibus. ut quot putemus fuisse principes pios, uirtute Alexandro, Pyrrho, Scipioni, aut similibus conferendos?

Cur autem ecclesiæ miseriæ multos moueant, ut ualde dubitent, an ulla pars humani generis curæ sit Deo, an sit aliqua Dei ecclesia, an hi soli sint populus Dei qui amplectuntur doctrinam propheticam & apostolicam, an Deus hũc cœtum exaudiat in ærumnis: deniq; cũ illa spectacula tristia ecclesiæ impellant multos ut à Deo deficiant, ut amplectantur Epicureos furores: necesse est ecclesiã aduersus hæc scan

Causæ ærumnarum præcipuæ quæ.

Primum igitur causæ impulsiuæ & finales recensendæ, discēdæ, sæpe cogitandæ sunt, hæ uidelicet.

1 Prima: Propter lapsum primorum parentum, & reliquias peccati hærentis in hac corrupta natura, ecclesia Dei subiecta est morti corporali, & cæteris ærumnis, ut reliquum totum genus humanum. Rom. 8. Corpus morti destinatum est propter peccatum, spiritus autem uita est propter iustitiam.

2 Secunda: Cum mundus hanc interiorem immunditiem humanæ naturæ, dubitationes de Deo, & neglectionem Dei non ducat esse res à Deo damnatas, & contemnat iram Dei, magis premitur ecclesia, quia uult Deus iram suam aduersus peccata conspici, & uult in nobis pœnitentiam crescere. 1. Petri 4. Iudicium à domo Dei incipit. Et Ierem. 30. Castigabo te in iudicio, ne tibi uidearis innocens. Et Esaiæ ultimo: Ad quem respiciam, nisi ad contritum spiritu, & trementem sermones meos?

3 Tertia causa: Quia diabolus ardet maiore odio Christi & ecclesiæ, insidiatur rabiosius ecclesiæ, & sæpe magnas dissipationes facit, ut cum hæreses excitat. Sæpe euertit sanctos, ut Dauidem, & longam telam miseriarum texit, ut multos irretitos adigat ad desperationem. De hac causa dicitur in Genesi, Cap. 3. Serpens mordebit calcaneum eius. Quanta uero miseria sint illi uenenati morsus, sæpe experiuntur pij: ut Dauid impulsus, uix iterum ex illis tot peccatis & scandalis eluctatus est. Item Matthæi duodecimo:

mo: Reddibo in domum meam unde egressus sum. Item 1. Petri ultimo: Aduersarius uester diabolus tanquam leo rugiens circumit, quærens quem deuoret.

Quarta: Sæpissime calamitates sunt pœnæ certorum delictorum, quas Deus uere irascens peccatis, irrogat hominibus, simul ut puniat scelera, & ut retrahat lapsos ad pœnitentiam. Et hæ pœnæ cùm propter ipsos lapsos irrogantur, tum uerò etiam tanquam exempla proponuntur, ut cæteri commonefacti, Deum timere discant, & mores regant diligētius. Sic Dauid propter adulterium & proditū Vriam, multis magnis ærumnis excruciatur & punitur. Filius interficit fratrem, postea mouet seditionem, expellit regno patrem, polluit incestis stupris coniuges patris. Denique nulla uox humana eloqui potest magnitudinem calamitatum, quas Dauid multos annos sustinuit. Sic Osias punitur lepra, propterea quod contra legem sacrificaturus esset. Sic Manasse abducitur in exilium propter cultus idolorum, & propter interfectos Prophetas. Et de universi populi exilio, & excidio urbis Ierosolymæ inquit Ieremias capite 22. Et dicet unusquisque proximo suo, Quare sic fecit Dominus huic magnæ ciuitati? Et respondebunt: Eo quod dereliquerit pactum Domini Dei sui, & adorauerint Deos alienos, etc. Et Amos secundo: Deceperunt eos idola sua, et mittam ignem in Iuda, & deuorabit ædes

4

Dauidis calamitates.

Osias.

Manasse.

Ierusalem, quia conterunt capita pauperum. Et filius & pater eius ierunt ad puellam unam, ut uiolarent nomen sanctum meum.

Cæterorum delictorũ certæ ærumnæ.

Deniq; concionesq; & historiæ propheticæ plenæ sunt exemplorũ et testimoniorũ, quæ ostendũt hanc quartã causam latissimè patêre. Plerũq; certa delicta puniũtur certis calamitatibus, cõmunibus aut peculiaribus. quod ut sit manifestius, sæpe cũ delictis pœnarũ formæ congruũt, ut Sap. 11. dicitur: Per quæ peccat quis, per ea cruciatur. ut quia Dauid rapit alienã coniugen, uicissim ipsius coniuges constupratæ sunt. Item, filius fratrem interficit, & aduersus patrem arma capit, quia semen suum adulterio polluit.

Impiorũ historiæ habent innumerabilia exẽpla, in quibus pœnarũ formæ congruunt cũ sceleribus, ut Oedipus genuit ex matre, filij igitur mutua cæde pereunt, Antigona filia interficitur. Ita res ostendit, maledictam fuisse generationẽ. Ita historiæ ostendũt latè uagari pœnas, et ex uno scelere innumerabilia peccata et multiplices calamitates oriri. Quare cũ miramur, aut deploramus magnitudinem calamitatũ humanarũ, tot uitæ confusiones, tot ruinas regnorũ, de hoc fonte cogitemus. Vt cumulãtur peccata, sic cumulantur pœnæ, et si Deus eas mitigat, ut postea dicam.

Testimonia de pœnis ecclesiæ.

Sed de ecclesiæ pœnis proprie dicamus. Hãc quoque sciamus puniri, et testimonia nobis proponamus Miche. 7. Iram Domini portabo, quoniã peccaui ei. Psal. 88. Visitabo in uirga iniquitates eorum, misericordiam

cordiam aũt meam nõ auferam ab eis. Esa. 64. Ecce tu iratus es, et peccauimus, ac diu in peccatis fuimus, et tandẽ liberati sumus. Cecidimus quasi foliũ, et iniquitates nostræ quasi uenti diſſipauerũt nos. Mira de ſcriptio eſt, & triſtiſſimũ πάθος. Diſſipantur eccleſiæ, gentes, familiæ, tanquam uentis, propter certa peccata: ut decẽ tribus Iſraël, in quibus tamen reliquiæ eccleſiæ manſerant, abductæ in exiliũ, latè diſſipatæ ſunt. De hoc genere pœnarũ loquitur Chriſtus Ioan. 5. Ne iterũ pecces, ne quid tibi deterius accidat. Et Paulus 1. Corinth. 11. Cũ iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Apocalyp. 3. Ego quos diligo, arguo, & caſtigo.

Quinta cauſa: Vt afflictiones ſint teſtimonia doctrinæ. Etſi etiam Eſaias, Ieremias, Baptiſta, non propter pecularia facta puniuntur, tamen ſuſtinẽt ingentes ærumnas propter alias cauſas: uidelicet, primum ut agnoſcant iram Dei aduerſus commune peccatũ generis humani, deinde ſuſcipiũt certamina propter confeſſionem doctrinæ. Vtrunq; enim conſpicitur in ærumnis Pauli, quod uidelicet non circunferat Euangelion utilitatis aut uoluptatum cauſa, quia propter doctrinam magnas miſerias ſuſtinet, cũ alioqui inter ſuos honeſto loco tranquille uiuere poſſet. Deinde quod reuera ac ſeriò ſentiat uerã eſſe hanc doctrinã, eo confirmat, quia mortem mauult ſuſtinere, quàm abijcere profeſſionem Euangelij. De hac cauſa dicitur Matth. 16. Qui uult me ſequi, tollat crucẽ ſuam, 5

Afflictiones doctrinæ teſtimonia.

et sequatur me. Et 2. Timoth. 3. *Omnes qui pie uo lũtuiuere in Christo, persecutionẽ patientur.* Psal. 125. *Qui seminant in lachrymis, in exultatione metẽt.* Psal. 115. *Preciosa in conspectu Domini, mors sanctorum eius.*

6 *Sexta: Vt afflictiones sint testimonium immortalitatis. Cum enim Deus promiserit suis bona, & hic horribiliter eos opprimi ab impijs sinit, & tamen apertis testimonijs ostendit se approbare Baptistã, Paulum, & similes: necesse est restare aliam uitam, in qua ornentur bonis Baptista & Paulus, & puniantur propter hos necatos Herodes et Nero. Ideo inquit Petrus: Si autem primum à nobis incipit iudicium, quis erit finis eorum qui repugnant Euangelio?*

7 *Septima: Vt efficiamur similes imaginis filij Dei, ut Rom. 8. dicitur. Et ipse dicit, Non est discipulus maior magistro. Christus subijt pœnam et ærumnas propter peccata nostra, factus pro nobis uictima, placauit nobis irã Dei, ut recipiamur, quanquã indigni. Sed quia recipimur, ut simus hæredes eius gloriæ quam meruit Christus, oportet prius hoc corpus peccati destrui, ut Ro. 6. dicitur. Vetus noster homo simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati.*

8 *Octaua: Etiam in illis, in quibus non puniuntur peculiaria facta atrocia, est tamen interior immundicies, securitas, admiratio sui, dubitationes multæ. Hæc mala emendantur in cruce, & cauentur futuri lapsus. ut 2. Cor. primo dicitur: Responsum*

mortis

mortis in nobis habuimus, ne mea uirtute confiderem. Et ad hanc causam multa dicta & exempla pertinent. Vult enim Deus in omnibus sanctis crescere pœnitentiam & dona. 1. Corinth. quarto. Etsi noster homo exterior corrumpitur, tamen interior renouatur quotidie. Prouerb. tertio: Quem diligit Dominus, corripit. Hebræ. 12. Flagellat omnem filium quem recipit. Psalmo 118. Bonum mihi quod humiliasti me, ut discam iustificationes tuas. Esaiæ 29. Vexatio dat intellectum. Item: Quem docebit scientiam? Ablactatos à lacte, auulsos ab uberibus.

Esaiæ 26. Domine, in tribulatione uisitant te: Angustia, in qua clamant, disciplina est eis.

Nona: Vt adpareat sanctos uniuersam obedientiam præstare non ambitione, aut tantũ præsentium utilitatum aliquarum causa, sed principaliter ut Deo seruiant, & ipsum celebrent, ut Psal. 43. Hæc omnia uenerunt super nos, nec obliti sumus te, &c. 9

Decima: Vt adpareat ecclesiam non humanis consilijs et præsidijs, sed ab ipso filio Dei capite ecclesiæ, ac duce, diuina potẽtia colligi, defendi, et conseruari. Et ut in nostra infirmitate cõspiciatur præsentia et potẽtia Christi, propugnantis nos aduersus diabolorum & tyrannorũ furores. 2. Cor. 4. Circumferimus thesaurum hunc in uasis testaceis, ut excellentia potentiæ sit Dei, et non ex nobis. 10

Psal. 19. Illi in curribus & in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri. Psal. 43. Deus auribus

bus nostris audiuimus, & patres nostri annunciauerunt nobis. Opus quod operatus es in diebus eorum, in diebus antiquis. Manus tua gentes disperdidit, & plantasti eos. Nec enim gladio suo acquisierunt terram, & brachium eorum non saluauit eos, sed dextera tua & brachiũ tuũ, & illuminatio uultus tui, etc.

Ioan. 15. *Sine me nihil potestis facere.* 1. Corinth. 1. *Qui gloriatur, in Domino glorietur.* Oseæ 10. *Perditio tua est Israël, tantummodo in me auxilium tuum.* Esaiæ 46. *Qui portamini in utero meo, qui gestamini in mea aluo, senescentem ecclesiam ego portabo. Ego feci, ego feram: ego portabo, & saluabo.* Esaiæ 48. *Propter me, propter me faciam, ut non blasphemer, & gloriam meam alteri non dabo.*

Recensui causas, propter quas ecclesia ingentibus ærumnis subiecta est. Nec esse hanc commemorationem confictam utcunq; ad demulcẽdos animos Rhetorica consuetudine, sed causas ueras & magni momenti esse, ita intelligemus, si & nostras ærumnas, & publicas attente considerabimus. Ridentur hæc ab Epicuræis, & omnibus alijs qui sunt ebrij uoluptatibus, aut gloria. Sed pij in ueris ærumnis ac doloribus agnoscunt hanc doctrinam & ueram, & diligenter meditandam esse: & hinc excitandos esse animos ad timorem Dei, & ad quærendas ueras consolationes. Vt enim remedia salutaria non possunt adhiberi morbis, nã explorata causa: ita nos in ecclesia ueras miseriarũ nostrarũ causas intelligere & deplo-

Causas illas nosse atq; expendere ad quid utile.

rare

rare discamus, ut iram Dei aduersus commune peccatum, & nostra peculiaria delicta agnoscamus, & compescamus impetus aberrantes à lege, considerata magnitudine horribilium pœnarum. Deinde etiam remedia quæramus.

Philosophia utraque in re errat, nec causas principales uidet humanarum miseriarum, nec efficacia remedia proponere potest. defigit oculos in materiam, nec de homine aliter quàm de pomis, aut uiolis, aut rosis cogitat. Vnde fit in hominum natura tanta labes, ignorat: deinde non falso accusat errores & prauas cupiditates hominum. sed radicem ignorat, nec uituperat ignorationem & contemptum Dei.

Philosophiæ circa miseriarum & causas & remedia error.

Deinde remedia proponit, quæ dolorem & indignationem frementis animi augent. Tantum dicunt, malum cum tolli non possit, necessariò ferendum esse: ut si equos aut boues iuberent mortem patienter ferre. Quid iuuat, inquiunt, ad necessarium malum insuper addere inanes animorum cruciatus, & nihil profecturos? Bonus animus, inquit Plautus, in re mala dimidium est mali. Nec mitigationem, auxilium, aut liberationem proponunt: sed iubent fugere omnes ærumnarum occasiones, quantum omnino fieri potest. Hinc Epicuræi præcipiunt, uitandam esse gubernationem reipub. quia manifestum est gubernationem plenam esse solicitudinum & periculorũ, et sæpe tragicos exitus adferre: ut Palamedis, Thrasybuli,

Epicurei cura reipub. administratione abstinendum putent.

buli, Demosthenis, Ciceronis, Pompeij, Cæsaris, & aliorum innumerabilium exempla testantur.

Propter dolores non deserenda uirtus.

Aliqui grauiores etiam uirtutes aduocant. in qua oratione etiam si multa omittuntur, tamen hoc uerũ est, quod dicunt propter dolores non faciendum esse contra ullam uirtutem. Cato propter mœstitiam non debet sibi consciscere mortem, facit enim contra iustitiam. Coriolanus propter iracundiam, non debet obsequi cupiditati uindictæ, et patriæ bellum inferre: obliuiscitur enim pietatis, quam debebat patriæ. Demosthenes pulsus ciuitate, non debet adeo muliebriter lamentari: facit enim contra modestiam, quæ in omni gestu moderationem efficit.

His consolationibus recitatis, deplorant generis humani miserias, et colligunt multorum calamitosorum exempla: quòd leuius uidetur esse onus, quia cũ multis ferimus communem miseriam generis humani. Tandem cum uident quædam Tragica mala nulla consolatione leniri posse, delabuntur ad illud, Optimum non nasci. Ita in philosophica consolatione tota, nusquam mentio est Dei, nulla liberatio, nulli exitus, nullus opitulator ostenditur.

Optimũ non nasci.

Etsi, ut recte ualentes medicorum sermones non magni faciunt: ita ebrij uoluptatibus, nec philosophicas nec Euãgelicas consolationes cõsiderant: tamen ægrotus animus auide inquirit, et medicinam, undecunque offertur, accipit. maxime uerò acquiescit, si intelligat à Deo certis testimonijs cõsolationem propositam

positam esse: deinde quærit sapientum cogitationes, quæ in leuioribus ærumnis etiam nonnihil leniunt dolores. Et collatio ipsa doctrinarum bonæ menti suauis est, et addit lucem diuinis consolationibus, easq; dulciores efficit, et animos exuscitat, ut Deo gratias agant, quod uere adfici se nostrarũ miseriarum curatam illustribus testimonijs ostendit. Exhibuit enim nobis filium suum, ut esset testis et pignus suæ miseri cordiæ erga nos: et multis concionibus amplissimis promisit auxilium et liberationem calamitosis, petentibus opem: et exempla addidit liberationum insignium, et experimur ipsi exempla quotidiana. Vtile est igitur habere in conspectu et ob oculos posita capita præcipua consolationum, quæ in doctrina cœlesti traduntur: et necesse est certas sententias annotatas tenere, quæ doceant mentes de uoluntate Dei. Ideo enim traditæ sunt, ut cogitentur, et accendant nos ad agnitionem Dei, et proponant auxilium.

Recensebimus autem quinq; locos consolationũ, traditos à Deo, quos meminisse necesse est. Consolationum loci.

Primus locus est: Omnes homines, ac præcipue ecclesiam, oportet statuere, non casu nos adfligi, sed sciente Deo. Et quanquã adflictiones uel à materia, uel à diabolo, uel ab hominum sæuitia oriuntur, tamen sciamus eas permitti aliquo Dei consilio, et metas esse præscriptas, ultra quas sæuire diaboli aut hominum malitia nõ poterit. Etsi autem hic primus 1

locus

locus nondum est integra consolatio, tamen initio Epicureas opiniones ex animis euelli et extirpari oportet: imò nihil dubium est, hanc ipsam ob causam præcipue ecclesiam exerceri tam duriter, et rursus liberari, ut crescat in nobis lumen uere statuens, non casu nasci et occidere homines, sed hunc uere esse Deum, qui se patefecit misso filio, et tradidit nobis uerbum suum: et uere irasci eum peccatis, et sanare resipiscentes.

Epicuræis furoribus quomodo liberãdus animus.

Nec exiguum est certamen, liberare animos ab Epicuræis furoribus: ideo primum hæc dicta nobis ipsi inculcemus. Matth. 10. Non'ne duo passeres asse ueneunt, et unus ex eis non cadet super terram sine patre uestro? Omnes autem capilli capitis uestri numerati sunt. Ne igitur timeatis, multis passeribus meliores estis. Actorum 17. In ipso uiuimus, mouemur et sumus. Psal. 32. Qui finxit sigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum. Psal. 93. Qui finxit oculum, non uideret?

In Threnis Ieremiæ manifesta refutatio est sermonum Epicuræorum, capite tertio. Quis est iste qui dixit, fieri hæc non iubente Domino? Ex ore altißimi nec bona, nec mala egredientur. Quid murmurat homo contra Deum? Psalmo 99. Scitote quod Dominus ipse est Deus: Ipse fecit nos, & non ipsi nos. Nos autem populus eius, & oues pascuæ eius. Esaiæ quadragesimoquinto, Ego Dominus, et non est alius, formans lucem, et creans tenebras, faciens

faciens pacem, & creans malum: uidelicet pœnas. Ego Dominus loquens iusta, & annuncians uera. Sophon. 1. *Et erit in tempore illo, scrutabor Ierusalem lucernis, & uisitabo uiros defixos in fecibus suis, qui dicunt in cordibus suis:* Non faciet bene Dominus, *& non faciet male, & erit domus eorum deserta.* 1. Reg. 2. Dominus mortificat et uiuificat.

Huc adscribat sibi quisq; plura testimonia, ut firmissimè statuat, non accidere casu ærumnas, sed cerni à Deo, *& reuera iustum iudicem irasci peccatis, & punire sontes, & pios calamitosos suo quodam consilio exercere. Hunc primum locum confirmant & testimonia quæ in sequentibus locis, & suprà in causis citantur, quia semper complectuntur mentionem Dei, tum punietis, tum castigantis, tum liberantis. ut,* Castigans castigauit me Dominus.

Ærumnas nõ casu accidere.

Innumerabiles homines qui in secundis rebus, aut mediocribus difficultatibus non habuerunt opiniones Epicureas, sed utcunq; tenuerunt hanc persuasionem, res humanas Deo *curæ esse, iidem cum incidunt in magnas ærumnas, prorsus hanc persuasionem amittunt, & cogitant casu & sine ullo* Dei *consilio misceri omna, oriri & occidere alia placidius, alia durius. deniq; his telis præcipuè diaboli, spiritus mendaces, sauciant animos in ærumnis, ut* Deum *contumelia adficiant, excitatis furoribus Epicureis. Ideo diligenter animi aduersus hæc*

tela diabolica præmuniendi sunt.

II. Secundus locus. Nihil diligitur, aut placide ferrtur, sine ulla boni ratione. Quare cum Saul tantum cogitat se puniri à Deo, fugit Deum tristissimo fremitu. Tenenda est igitur boni ratio in ærumnis. Causa finalis scienda est, cur Deus puniat. Suprà impulsiuas & finales recensui. Sed quæcunque sunt impulsiuæ, quæ possunt esse uariæ, & nobis ignotæ, nos semper hanc finalem teneamus certissima fide, quod Deus puniat, aut exerceat, non ut perdat nos, sed ut nos retrahat ad pœnitentiam, aut exuscitet ut crescant in nobis timor, inuocatio, & cæteræ uirtutes. Cum hæc bona uoluntas Dei conspicitur, iam accedere animus ad Deum, & se subijcere ipsi utcunq; incipit, & tolerat pœnam, seu ærumnas placidius.

Cur Deus puniat, uel exerceat nos ærumnis.

Hæc est propria Euangelij doctrina, inde usque ab initio per patres, prophetas, Christum, & apostolos tradita, humanũ genus tot ingentibus ærumnis subiectum esse, non ut ruat in æternum exitium, sed ut agnoscat iram Dei aduersus peccata, & hac admonitione retrahatur ad pœnitentiam, et redeat ad Deum opitulatorem. Id intelligebant Adam & Heua, cum uiderent mortem Abel, sese admoneri de suo peccato sentiebant: sed tamen norant Deũ uelle, ne spem uitæ æternæ abijcerent: meminerant traditam promissionem de semine, quod abolita morte redditurum erat ipsis hunc Abel interfectum. Sed

tamen

tamen in tanto dolore difficile illis fuit eluctari ex dubitatione. Sæpe igitur repetita est hæc doctrina in prophetis.

Ezech.33. Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur, & uiuat. Iurat Deus se punire, non ut perdat, sed ut retrahat nos ad pœnitentiam. 1.Corinth.11. Cum iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Psal.118. Bonum mihi quod humiliasti me, ut discerem iustificationes tuas. Apocal.3. Ego quos diligo, arguo, & castigo. Esaiæ 28. Vexatio dat intellectum. Item: Quem docebit scientiam? Ablactatos à lacte, auulsos ab uberibus. Esaiæ 26. Domine in tribulatione uisitant te, angustia in qua clamant, disciplina est eis. Ad Hebræos 12. Flagellat omnem filium, quem recipit. Prouerb.3. Quem diligit Dominus, corripit. Matthæi 11. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Hic mandat Christus omnibus qui se oppressos esse miseris sentiunt, ut quærant hunc opitulatorem à Deo missum. Et Esaiæ 61. inquit se missum esse, ut consoletur omnes lugentes, et det oleum gaudij pro luctu, &c.

Deniq; & sequentis loci testimonia idem docet, quæ continent promissiones in quibus Deus pollicetur liberationem aut auxilium adflictis, & testatur se adesse calamitosis ipsum inuocantibus, ut Esaiæ 56. Habitans cum contrito & humili spiritu,

ut uiuificet spiritum humilium, & corda contritorum. Et Psalm. 33. Prope est Dominus his qui tribulato sunt corde. Non igitur punit ut perdat: sed iram declarat, ut nos hortetur ad pœnitentiam, sicut scriptum est: Conclusit omnes sub peccatum, ut omnium miseratur. Tristis carcer est concludi sub peccatum: significat enim subijci iræ Dei, morti, & ærumnis. ut Dauid tunc concluditur sub peccatum, cum pellitur in exilium, & exuitur gloria uirtutis, perinde ac si à Deo abiectus esset. Mauricius Imperator tunc concluditur sub peccatũ, cum in eius conspectu filiæ, filius, coniunx interficiuntur. Sed in his tantis miserijs tamen retinenda fuit altera sententiæ pars, ut omnium misereatur. Sciendum est in summis ærumnis, tamen Deum non desperandum esse, sed statuendum, quod uelit nos recipere & liberare ab æterna ira. Sed quàm difficile sit in magna calamitate hanc cõsolationem amplecti, experientia ostendit.

Tristis carcer, concludi sub peccatũ.

III. *Tertius locus consolationis est: Promißio auxilij, mitigationis pœnarum, præsentiæ Dei, & liberationis. Hic locus procul à philosophia recedit. nam humana ratio non iudicat, pulso Dauidi Deũ adesse. Cum Cato uidet Pompeium interfectũ esse, Iulium uincere, incipit irasci Deo, & se uirum iustum, ut iudicat, & in causa honestißima deseri iniustè dicit. Sed doctrina Euangelij testatur, homines non eo abiectos esse à Deo, quia sint in calamitate: sed*

Afflictis adesse Deum.

ſed potius tunc Deum promittere auxilium, & mitigationem malorum, & liberationem. Nec putemus has conſolationes inania uerba eſſe. Res ueræ ſunt, ac fides experitur euentus, ut exempla declarant. Primũ ergo aliquas promiſſiones colligamus, ad nos confirmandos. Teſtimonia promiſſionũ.

Nahum 1. Bonus eſt Dominus, & confortans in tribulatione, & agnoſcens ſperantes in ſe.

Ioel 2. Conuertimini ad Dominum Deum ueſtrum, quia bonus eſt & miſericors, & mitigans pœnam. Id enim uult cum ait, Deum pœnitentia ad fici cum punit. Pſal. 33. Propè eſt Dominus his qui tribulato ſunt corde. Pſal. 146. Qui ſanat contritos corde, & alligat contritiones eorum. Pſal. 49. Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te, et glorificabis me. Eſa. 57. Habitans cum contrito & humili ſpiritu, ut uiuificet corda contritorum.

Eſa. 66. Ad quem reſpiciam, niſi ad miſerum & contritum ſpiritu, & trementem ſermones meos?

Matth. 5. Beati pauperes ſpiritu, quia horum eſt regnum cœlorum. Beati qui lugent, &c.

Liberat Deus ſuam eccleſiam tandem ex omnibus miſerijs. Sed interim in hac uita neceſſe eſt obedire nos in aliquibus ærumnis: quia uult, ut dictum eſt, Eccleſiam ſubiectam eſſe cruci. & tamen quotidie multos liberat, etiam ex corporalibus miſerijs: & cum non prorſus liberat, tamen mitigat. Hanc mitigationem ſæpe deſcribunt & petunt prophe- Ærumnarũ mitigatio promiſſa.

tæ, & nos petere discamus. Nam hæc infirma hominum natura non posset sustinere iræ diuinæ magnitudinem, si exardesceret ut nostra peccata merentur. Ideo clamat Dauid Psalmo 6. Domine ne in furore tuo arguas me. Item Psalmo 129. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? id est, Si ira exarserit tanta, quantam peccata nostra merentur, omnes subitò peribimus. Psalmo 77. Et non accendit omnem iram suam. Ieremiæ 10. Corripe me, sed in iudicio, non in furore, ne in nihilum redigar. Oseæ 11. Quomodo dabo te Ephraim? quomodo obruam te Israël? num sicut Adama & Seboim delebo? Conuersum est in me cor meum, exarsit commiseratio mea. Non faciam furorem iræ meæ, non perdam penitus Ephraim: quia Deus ego sum, & non homo, in medio tui sanctus. id est, Parcã per misericordiam, cum Deus sim, & non sinam deleri meum uerbum quod tibi tradidi. Abacuc 3. Cum irasceris, misericordiæ recordaris. Esaiæ 64. Et nunc Domine, pater noster es tu: nos uero lutum. & fictor noster es tu, & opera manuum tuarum omnes nos. Ne irascaris Domine ualde, nec perpetuò memineris iniquitates nostras. Ecce respice, populus tuus omnes nos.

Hæc dicta de mitigatione diligentissime considerandа sunt, ut etiam cum non penitus tolluntur miseriæ, tamen sciamus nos interim iuuari, sustentari & cor-

& corroborari, ut perferre onus possimus, & ipsas calamitates leniri. Agar pulsa domo Abrahæ cum filio, in magnis ærumnis, cum pene siti perijssent ipsa & filius, exauditur à Deo, & iuuatur monstrato fonte. Sic singuli petamus et expectemus mitigationem aliquam, ne nostra infirmitas prorsus succumbat. Ideo & Rom. 8. dicitur. Spiritus ad iuuat infirmitatem nostram.

Quartus locus: Ecclesia & singuli pij in calamitate considerantes tres locos, quos recensui, debent addere fidem & inuocationem. Ideo enim tradidit Deus has dulcissimas & amplissimas promissiones, ut nos eas fide amplectamur, ut conspecta eius bonitate sustentemur, deniq; ut ipse inuocetur ac celebretur. Confugiamus ad Deum, admoniti his dictis: petamus & expectemus auxilium diuinum, & acquiescamus in his promissionibus: ut acquiescebant pij in Aegypto, aut deserto, aut exilio Babylonico, scientes Deum adesse, opitulari, & tandem futuros exitus lætos. IIII.

Fides & inuocatio adhibenda.

Quærunt oēs homines donec possunt, uisibilia præsidia, in rebus aduersis. Alius confidit pecunia, alius potentum amicorū fauore. Hæc cum fallunt, multi franguntur animis, et nullam consolationem admittunt. Hos dolor iste ostendit solis uisibilibus rebus confisos esse, non Deo. Licet uti rebus à Deo ordinatis, ut Dauid utebatur suo exercitu: sed fiduciam rerum sine Dei fiducia, reijcit uox diuina,

Præsidiis uisibilibus quatenus uti licet.

Maledictus qui confidit in brachio carnis, etc. Hæc iniusta fiducia cito deprehenditur, cum amittimus uisibilia præsidia, cum deserimur ab amicis. Hinc querelæ sunt tyrannorum, potius ridiculæ quàm miserabiles, φίλων ἔρημος ὧν τάλας ἀπόλλυμαι. Cur enim illis confidens, immoderatas res aut iniustas mouisti? Rectius Dauid inquit: Pater & mater dereliquerunt me, Dominus autem suscepit me. Rectius mulier Cananæa, quæ abiecta omnispe remediorum humanorum, petit opem à Christo: nec deterreri se patitur, etiam cum initiò durius respõdet Christus. In usu uitæ, in periculis, in miserijs discendum est, quam fiduciam Deus postulet, quam reijciat. Nec intelligi hæc præcepta sine aliquo usu possunt. Imò ideo ecclesia onerata est cruce, ut in his exercitijs fides crescat, quæ in ocio & uoluptatibus extinguitur. ut scriptum est: Sedit populus manducans & bibens, & surrexit ad ludendum. Item Deut. 32. Incrassatus est, et recalcitrauit. Iam ut nos ipsos de hac inuocatione admoneamus, tenentur hæc dicta.

Ecclesia cur onerata cruce.

Testimonia de inuocatione.

Psal. 49. Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te, & glorificabis me. Psalm. 9. Et sperent in te, qui nouerunt nomen tuum, quia nõ derelinquis quærentes te Domine. Psalm. 54. Iacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet. Psalm. 33. Iste pauper clamauit ad Dominũ, et Dominus exauduiit eũ. Psal. 144. Propè est Dominus omnibus

inuo-

inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in ueritate. Matth. 7. *Petite, & accipietis.* Lucæ 18. *Oportet semper orare, & non languefieri.*

Philippen. 4. *Ne sitis soliciti, sed in omni oratione & precatione, cum gratiarum actione, petitiones uestræ notæ fiant apud Deum.* Ac *fides ita exerceatur, semper ut primum petat remissionem culpæ, postea mitigationem pœnæ, ut infrà dicam de precatione.*

Quintus locus: Cum superiores sententias de uoluntate Dei in nostris ærumnis considerabis, uidelicet quod nõ accidant casu: quod Deus puniat, non ut perdat, sed ut retrahat nos ad pœnitentiã: quod uelit opitulari, quod à se peti & expectari auxilium uelit, ac iam bonam uoluntatem Dei in nostris calamitatibus agnosces: scias postremò mandatum Dei esse, ut in calamitatibus sic sentientes ei obediamus, nec irascamur ipsi punienti nos, sed agnoscamus pœnam iustam esse, nosq; Dei uoluntati subijciamus: ac aliquo modo uelimus, hoc est placide feramus hanc pœnam, ut iustitiæ diuinæ obtemperemus. Vult enim Deus in omnibus pœnis conspici ordinem suæ iustitiæ, & iram aduersus peccatum. Cum igitur hæc obedientia & doloris moderatio, etiam præceptis diuinis mandata sit, repugnandum est dolori & indignationi. Id docent hæc dicta. V.

Volũtati Dei acqescendũ.

Dolori & indignationi repugnandum.

Micheæ ultimo: Iram Domini portabo, quia

peccaui ei. Et consolatio additur. nõ enim satis est præceptum nosse, aut tolerare malum, sed ut antedixi, fides & inuocatio accedant. ideo & hic Micheas addit: Cum sedero in tenebris, Dominus lux mea est. 1. Petri ult. Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Humiliamini igitur sub potenti manu Dei. Præcipit ut Deo prementi nos obediamus: & nominat potentem manum, quod de utraq; re intelligatur. Manus Dei potens est, & ad euertendos superbos, & ad erigendos adflictos. Nulla est tanta potentia, tam florens gloria & opibus, quam non facile possit Deus euertere: ut historiæ omnium temporum ostendunt. Sed memento exempla sanctorum, Dauidis ac Nabuchodonosor. Hi ex sũmo fastigio deiecti, didicerũt se prius tutos fuisse non sua uirtute, non amicorum fide, non humanis præsidijs, sed Deo seruante, protegẽte & gubernante eos. Nimis longus catalogus esset, si recẽseremus heroum casus, qui horribiliter euersi sunt: Herculis, Achillis, Aiacis, Iasonis, Philippi Macedonis, Pompeij, Cæsaris, Antonij, & aliorum innumerabiliũ. Horum tragici exitus declarant hanc uocem: Abominatio est coram Deo, quicquid sublime est in mũdo. id est, quicquid gloriosum est sine agnitione et timore Dei, id euertitur. Ideo tantæ ruinæ sunt summorum uirorum, qui non solum potentia, sed etiam uirtute antecelluerunt.

Heroum interitus miserabilis.

Rursus potentiam suam Deus etiam in erigendis

dis piis sæpe ostendit: ut Ioseph ex carcere liberatur, Dauid pulsus restituitur in regnum: Manasses cum diu captiuus fuisset, tandem post pœnitentiam incolumis dimittitur. In his exemplis scriptis adfirmatur, Deum esse autorem harum liberationum, ut sciamus idem de non scriptis exemplis. Cum nobis res aduersæ mitigantur, aut tolluntur, fit hoc Deo nos iuuante, *& gubernante consilia & exitus, ut Psalmo uigesimo secundo dicitur:* Dominus *adiutor meus, & protector meus, in ipso sperauit cor meum, & adiutus sum.*

Dei potentia in erigendis piis declarata

Sed redeo ad præcepta, quæ obedire iubent. 1. Cor. 10. *Ne murmuretis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & interfecti sunt ab interfectore. ut in* Numeris, Cap. 21. *narratur de ignitis serpentibus.* Psal. 37. *Subditus esto* Deo, *& spera in eum. Breuis concio est de rebus maximis, & duas partes cõplectens, præceptum de obedientia, & doctrinã de consolatione, à* Deo *petenda & expectanda.* Psal. 45. *Vacate, & uidete quod ego sim* Deus. *Mirum præceptũ est, & ignotũ philosophiæ: sed cõuenit cum dicto* Esaiæ, *In silentio & spe erit fortitudo uestra. quod est igitur illud silentium, quid nam illud uacare? Primũ obedienter tolerare impositas ærumnas: deinde, non accersere negocia sine uocatione: tertiõ non ut solet humana diffidentia, discurrere ad quærenda uaria præsidia, & in his aliqua iniusta, aut sine iusto ordine, sicut reges Iuda nunc inclinabant*

Præcepta quę iubent uoluntati Dei acquiescere.

bant ad Aegyptios, nunc ad Syriacos reges, nũc ad alios, & impliciti stultis fœderibus, postea cogebãtur sequi alienos furores. Huic impatientiæ & discursationi quærentium auxilia sine iusto ordine, opponuntur hæ uoces, Vacate, id est quiescite, expectate Dei auxilium, non discurrite in Aegyptũ, in Syriam, ad Turcos, ad Aphros. In bona causa sitis tranquillis animis, & à Deo defensionem expectate. Et si quid secus eueniet, tamẽ melius est sustinere ærumnas, quàm inhonestis consilijs bonam causam deformare.

Vacate.

Exposui quinq; locos traditos in doctrina Euangelij, de tolerandis miserijs, ignotos philosophiæ. Cum autem hac fide confirmati animi tolerant afflictiones, tunc uerò patientia seu tolerantia est sacrificium, id est cultus Dei, seu opus à Deo mandatũ, & eò factum, ut ipsi bonos reddatur. Sicut Psalmo quinquagesimo dicitur, Sacrificium Deo spiritus contribulatus. et Rom. 12. Offerte corpora uestra, hostias uiuas, &c. Nec uero ipsa laceratio corporis, ut ethnici putabant, est sacrificium: sed uoluntatis obedientia, seu tolerãtia in dolore, cum quidem uoluntas Deũ intuetur, & petit et expectat à Deo auxiliũ. Nec sunt sacrificia, accersitæ calamitates, ut sacerdotes Baal fodiebãt sua corpora, seu ut Decij se deuouebant pro repub. Hi furores ethnici dãnandi & execrandi sunt: sed illarum calamitatũ tolerantia sacrificiũ est, quæ aut uocationẽ comitantur,

Patiẽtia quãdo sacrificiũ.

tur, ut Christi, prophetarũ, apostolorũ et omnium piorum ærumnæ professionem ueritatis comitantes: aut quæ sunt pœnæ, sequentes communem imbecillitatem, aut nostra delicta, ut morbi, supplicia legitima, ut cum fures aut homicidæ supplicijs adficiuntur. Harum miseriarum tolerantiam dicimus fieri sacrificium, ac de his dicitur 1. Petri 1. Paulisper ubi opus est, contristati.

Furis supplicium iam iam subituri consolatio.

Sic igitur fur cum ducitur ad supplicium, feret suam calamitatẽ. primum statuet se non casu hærere in hac pœna, sed sciẽte & permittẽte Deo certo cõsilio. quo nam, aut cur? Quid ego magis plector quàm tot alij Harpali in aulis, multo plus furati? Te uult agnoscere iram suam aduersus peccatũ, te uocat ad pœnitentiam. Nunc cogita, quanta fuerit infirmitas tua. impulsus cæca cupiditate, alienũ rapuisti: cessisti diabolo, qui delectatur pernicie hominum. Nunc igitur hæres in pœna. Nec rursus cedes diabolo, q̃ te prorsus à Deo auellere conatur. Incipe agnoscere filium Dei Iesum Christum, & scito propter hunc te recipi. Is te consolabitur iam nũc quoq;, ut latronẽ in cruce. Obedies igitur Deo, qui in his publicis pœnis ostendit exempla iræ suæ aduersus peccata, & commonefacit homines, ut cogitent quanta sit diaboli malitia, qui imbecilles homines in tales miserias impellit. Dices ut Daniel: Nobis cõfusio, sed Deo tribuatur misericordia, qui in talibus spectaculis non prorsus abijcit miseros, sed

confu-

confugiẽtes ad filium certò & uere recipit. Erigas igitur animum fide & agnitione Christi, petas consolationem, & expectes uitam æternam, ut latro in cruce.

Patientię philosophicæ & Euãgelicę discrimen.

In tali exemplo conspici potest discrimen patientiæ, de qua loquuntur philosophi: & patientiæ, de qua Euangelium concionatur. Philosophi nihil dicunt de præcipuis causis, nihil de Deo, nihil de auxilio diuino, aut liberatione. Sit igitur hæc definitio huius uirtutis, ut philosophi definiunt. Patientia est obedire rationi in miserijs, ita ut dolorẽ moderemur eatenus ne faciamus contra iusticiam, aut alias uirtutes. ut Cato facit cõtra iusticiã, sibi mortem conscisces. Coriolanus facit contra pietatẽ debitam patriæ, bellum ciuibus & cognatis inferens. Demosthenes facit contra modestiã, cum muliebriter lamentatur pulsus in exilium.

Et quanquam interdum uult aliquo modo pœnã iustam reus aliquis, ut Adrastus qui casu interfecerat Cræsi filium: tamen iniustam pœnam, præsertim atrocem, uelle humana ratio non potest. Palamedes, Socrates, & similes ferunt supplicia, non quod uelint pœnam, sed perinde tolerant ac si dilaniarentur à leonibus.

At Paulus uult aliquo modo supplicium, quia scit testimonium esse cõfessionis. Dauid uult aliquo modo pœnam, quia scit Deo debere nos hanc obedientiam, scit à Deo proponi exemplum iræ toti generi huma-

ri humano in hac sua pœna. Præterea & mitigationem expectat.

Addatur ergo definitio in Euangelio tradita. Patientia Christiana est, obedire Deo in sustinendis ærumnis, ita ne uel à Deo deficiamus, uel ei irascamur, uel contra alia præcepta Dei faciamus: sed moderemur animi dolorem, & auxilium ac mitigationē à Deo expectemus. Collatio definitionū ostēdit discrimen, quod in exēplis tamen clarius cōspicitur. Dauid intelligit se Dei cōsilio puniri, et Deo obtēperat, & petit mitigationē. Socrates miratur iniusticiā, & nihil de Dei consilio cogitat, casu se opprimi arbitratur, ut si casu præterijsset ruēte aliqua turri, & eum opprimente. nec petit auxilium aut mitigationem à Deo. Patiētia Christiana cuiusmodi.

Seiungamus ergo nos ab ethnicis in nostris ærūnis, & discamus præcipue hanc ipsam ob causam totum genus humanū tantis miserijs onerari, ut ad agnitionē Dei & ad inuocationē uerā excitemur. Cū uidemus mortē, morbos, iniurias, bella, pestilentias, diluuia, excidia urbium, et alias innumerabiles calamitates priuatas et cōmunes, uult nos admirationē tātarū miseriarū attonitos de causis et de opitulatore quærere. Laudatur Platonis sentētia in Epitaphio, quā Cicero expressit his uerbis: Nā cui uiro ex se ipso apta sunt omnia quæ ad beate uiuendū ferunt, nec suspensa aliorū aut bono casu, aut cōtrario, pendere ex alterius euētis & errare coguntur, Miseriarum humanarum præcipua causa.

huic

huic optime uiuẽdi ratio cõparata est. Verba Platonis hæc sunt, ὅτῳ γὰρ αὐθρὶ εἰς ἑαυτὸν αὐήρτηται πάντα τὰ πρὸς σύθλιμονίαν φέρόντα, ἢ ἐγγὺς τύτυ, διὰ μὴ ἐν ἄλλοις ἀνθρώποις ἀπορεῖται, ἐξ ὧν ἢ εὖ ἥκιστα πρᾶξαι ἂν τῶν πλανᾶσθαι ἀνάγκαζαι διὰ τὰ ἐκείνυ, τύτῳ ἄριστα παρεσκεύασται ῥᾳῦ. Quod monet Plato, ne pendeant uniuersæ spes nobis à fortunæ bonis, aut hominum coniunctionibus, rectè docet: sed quod deducit nos ad nostras uirtutes, nondum satis est. Nam ad Deum deduci nos oportet. Multa enim accidunt homini, ubi humana uirtus sine Dei auxilio succumbit. Hic uult Deus se agnosci, & inuocari, & pollicetur auxilium. & experiemur hanc consolationẽ non esse inanem Rhetoricã, si in uero dolore inuocabimus. sicut scriptum est, Propè est Dominus his qui tribulato sũt corde.

Dixi de causis ærumnarum, & de consolationibus: & uirtutem, quæ patientia seu tolerantia uocatur, quã Græci nominant ὑπομονὴν, utcunq; descripsi. quæ etsi eo necessaria est, quia diuinitus hæc obedientia postulatur, tamen & utilitates magnæ exuscitent nos, ut eam maiore cura amplectamur. Vbi animi hac uirtute non confirmati sunt, uarie ruunt, irascũtur Deo, quærunt auxilia inconcessa, ut Saul consulit magicam mulierem, reges faciunt iniusta fœdera, multi cupiditate uindictæ mouent ecclesiam et imperia: ut Arium dolore repulsæ motum aiunt ad turbandã ecclesiam. Et uidit nostra

ætas

ætas exẽpla talia non pauca. Magnũ incendium est uindictæ cupiditas in multis, ut in Alcibiade, Coriolano, & alijs magnis uiris: sed discamus priuato dolori anteferre publicam utilitatẽ, nec per impatientiã non necessarios tumultus excitemus. Quantum decus fuit Scipionis moderatio? qui cum facile posset Tribunorum iniustas criminationes armis opprimere, tamen urbe cedere maluit, quàm sine necessitate mouere rempublicam.

Scipionis moderatio.

Ac præcipuè nos in ecclesia pericula publica prospiciamus. Motæ discordiæ cupiditate uindictæ, sæpe horrendas dogmatum confusiones, et bella ciuilia excitarunt. Hæc mala diligenter cauenda sunt, & grauiter ac prudenter iudicandum est, quibus de rebus pugnandum sit, et ubi non sit pugnandum. Non dimicandum est de priuatis adfectibus, non prætexendæ publicæ causæ priuatis odijs & liuori, sed ueræ & necessariæ doctrinæ puritas grauiter & sedatis animis defendenda est.

DE INVOCATIONE DEI, *seu de precatione.*

CVm de cæteris uirtutibus, de temperãtia, de mansuetudine, & alijs tam accurate scripta multa legantur, mirum est de hac uirtute omnium summa, de inuocatione Dei, non solum pauca tradita esse, sed etiam corruptelas admixtas esse de inuocatione mortuorum. item, negligi doctrinam de fide, quæ maximè in inuocatione lucere debet. Ne-

gligi item discrimen promissionis gratiæ, & promissionis bonorum corporalium. Vtilissimum est autem, recte, diligenter & copiose erudiri ecclesiã de inuocatione, quæ proprium solius ecclesiæ opus est. Cæteræ uirtutes multæ, ut temperantia, mansuetudo, reperiuntur etiam in his qui Deum ignorãt, ut in Pomponio Attico, ac similibus. Sed inuocatio tantum est ecclesiæ, & quidem præcipuus est ecclesiæ murus, ut Salomon inquit: Turris fortissima nomen Domini. id est, inuocatio uera Dei.

Inuocatio proprium solius ecclesiæ opus

Discernantur autem gradus. Aut petimus aliquid à Deo: id proprie uocatur petitio, seu oratio. aut agimus gratias pro accepto beneficio, hoc est, testamur uere à Deo nos adiutos esse, & ei gratias agimus, & celebratione huius beneficij nos et alios ad timorem Dei, ad fidem, ac ad inuocationem inuitamus. Has species sæpe nominat Paulus, & notæ sunt uerba ad Philipp. 4. Non sitis soliciti, sed in omni precatione & petitione, cum gratiarũ actione postulationes uestræ innotescant apud Deum. Ne igitur precatio nostra sit inanis βαττολογία, & ethnicum murmur, seiungamus nostram inuocationem ab ethnica, Mahometica, Iudaica: et discamus, quomodo rectè inuocandus sit Deus.

Ac primùm, sæpe inter inuocandum cogitemus, quid interſit inter ueram inuocationem quam facit ecclesia Dei, & ethnicam, Mahometicam, & Iudaicam. Hic sciamus præcipuè duo esse discrimina.

Inuocationis Ecclesiæ & ethnicæ discrimen.

alterum

alterum de Dei essentia, alterum de uoluntate patefacta in promissione, & filio mediatore. Quod ad prius attinet, aberrant ethnici, Mahometistæ & Iudæi, & quicunq; idola aut mortuos inuocant, à uero Deo, qui se patefecit dato uerbo suo, & misso filio suo. Inuocant Turci Deum, ut dicunt, conditorem cœli & terræ: sed nolunt hunc esse uerũ Deũ conditorem cœli & terræ, qui dedit nobis hoc uerbum traditum per prophetas & apostolos, nec assentiuntur Christum esse filium Dei. Aberrãt ergo à Deo, sicut Christus clare inquit: Qui non honorat filium, non honorat patrem. Nec uult Deus aliter agnosci, quàm ut sese suo uerbo & per filiũ patefecit. Ideo toties iam diximus, nullã ecclesiã electorũ cogitandã esse, nisi in cœtu uocato, ubi uere sonat Euãgeliũ. Et hic tantũ fit uera inuocatio, qa ne cesse est dirigi inuocationẽ ad hunc Deũ, q se patefecit dato hoc uerbo, et misso filio suo Iesu Christo.

Turcarum inuocatio cuiusmodi.

Alterum discrimen non minus necessarium est. Etiamsi naturalis ratio fatetur esse Deum, mentem æternam, immensæ potentiæ, sapientiæ, iustitiæ, bonitatis, conditricẽ rerum, fatetur puniri sontes: tamen omnes ignari Euangelij nesciunt an Deus uelit recipere nostras preces, et cur recipiat. ignorãt mediatorem Christum, & promissiones. Non est autem inuocatio, quæ dubitat an Deus recipiat nostras preces, et ignorat cur recipiat. inane murmur est, ut apud Vergilium illa regis barbari oratio,

An te genitor cum fulmina torques,
Nequicquàm horremus, cæciq; in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miscẽt?

Iouis statua qualis in Creta.

Sic narrant in Creta Iouis statuã fuisse, quæ nec aures nec oculos haberet: qua aliquis ἄθεος significauit, nullam esse prouidentiam, non recipi preces hominum. Aduersus hoc malum docendæ sunt mentes, oportere adferri ad precandũ hanc fidem, uere recipi à Deo preces nostras, et recipi propter filium mediatorem iuxta promissiones.

Orationis moderatio.

Quare talis aliqua forma inter precandũ cogitetur, quæ utrunq; discrimẽ complectitur. et admonet nos de personis diuinitatis, & de promissione. Omnipotẽs, æterne et uiue Deus, æterne pater Domini nostri Iesu Christi, qui te patefecisti immensa bonitate, & clamauisti de filio tuo Domino nostro Iesu Christo, Hunc audite: cõditor omniũ rerum et conseruator, cum filio tuo coæterno Domino nostro Iesu Christo, et spiritu sancto tuo effuso in apostolos, sapiens, bone, misericors iudex, & fortis, miserere mei propter Iesum Christum filium tuũ Dominum nostrum, quem uoluisti pro nobis esse uictimam, καὶ μεσίτην, καὶ ἱκέτην, mirabili & inenarrabili consilio, ut ostenderes iram tuam ingentem aduersus peccatũ, & immensam misericordiã erga genus humanũ: & sanctifica ac rege me spiritu sancto tuo, serua & rege ecclesiam tuam, & politias quæ sunt hospitia ecclesiarum, adiuua studia discentium doctri-

doctrinam ecclesiæ, & alias honestas artes, &c.

Hæc forma aliquo modo recitantem commonefacit de personis, & de mediatore, & de promissionibus. Nam cum mediatorem nominamus, ueniunt in mentem promissiones, ut postea dicam. Cogitandum est enim, ad quem Deum dirigas inuocationẽ, ubi & cur se patefecerit. Ingens & inenarrabile Dei beneficium est, quod tam illustribus & certis testimonijs, uerbo suo, & misso filio Iesu Christo se patefecit: Vult igitur sic agnosci, ut se patefecit, et hos solos exaudit ac recipit, qui hunc patefactum Deum inuocant, & mediatorem agnoscunt.

Dei descriptio Platonica.

Est sanè uenusta & erudita descriptio apud Platonem: Deus est mens æterna, causa boni in natura. Dicat aliquis, quid requirendum est amplius? An non agnouit Plato Deum, ut est, æternum, sapientem bonum, conditorem omnium bonarum rerum? Nondum satis dixit. nam deduci nostras mentes oportet ad Deum ut se patefecit, & tenenda est doctrina de filio mediatore.

Doctrinæ de inuocatione loci.

Postquam hæc discrimina indicata sunt, iam distribuam doctrinã de inuocatione, in quinq; locos.

I. Primum cogitetur, quẽ Deum inuoces, ad quem Deum mens tua directa sit. Non enim uagentur animi nostri, uelut ethnicorum: sed ut Christus inquit Ioan. 14. Nemo uenit ad patrem nisi per me. Hunc solum esse uerum Deum cogites, qui se inde usq; ab initio patefecit ecclesiæ suæ, tradito suo uerbo, & misso

missio hoc filio Domino nostro Iesu Christo mediatore. Formam igitur suprà posui, complectentem tres personas, & testimonium reuelationis.

Ac mox de uerbo cogitandum est. dubitat enim mens ignara uerbi Dei, an Deus uelit inuocari, an curet nostros gemitus, an et cur uelit exaudire. Nullum uidetur leuius officiũ esse, quàm inuocatio Semper enim & ethnici, & mali in ecclesia aliquas precationes recitarunt. de his cum cogitamus, disputãt animi, quî magis curat Deus nos quàm illos: sæpe lapsi sumus, meruimus pœnas, sumus indigni beneficijs Dei. Aduersus hæc argumenta, quibus inuocatio in multis languefieri, in multis prorsus extingui solet, muniamus nos sequentibus locis.

II. *Est igitur Secundus, præceptum de precando. Non solum peccata sunt, cædes, furtum, adulteriũ: sed etiam peccatũ ingens est non reddere Deo hunc cultum, non petere, non expectare à Deo auxilium in periculis, non agere gratias pro beneficijs. Opponamus igitur præcepta incredulitati & indignitati nostræ. Cum dubitas an Deus uelit inuocari, an curet nostros gemitus, lachrymas, uota, preces: propone tibi præcepta. Cum enim iubeat se inuocari, non est inutile murmur oratio. Si te deterret indignitas tua, cogita quæ esset amentia in cæteris præceptis disputare, nos ideo nolle abstinere à furtis, aut cæde, quia non simus digni qui Deo obtemperemus. Si quis paterfamilias imperet seruo legitimum*

Præcepta opponenda incredulitatinostræ, cuiusmodi.

mum opus, non recipiet serui excusationem, si is dicat, se non esse dignum qui obtemperet.

Præcepta igitur sint in conspectu, & inter precandum sæpe in mentem ueniant. Matth. 7. Petite, & dabitur uobis. Est & addita uniuersalis: Omnis qui petit, accipit. Lucæ 18. Oportet semper orare, & non defatigari. Matthæi 26. Vigilate & orate, ne intretis in tentationem. 1. Timot. 2. Adhortor ut faciatis deprecationes. 1. Thessal. 5. Semper gaudete, incessanter orate, in omnibus gratias agite. Hæc est enim uoluntas Dei in Christo Iesu erga nos. Psalmo 49. Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te.

Dixi de præcepto. Pertinent autem hæ sentētiæ ad secundum præceptum Decalogi. Estq; inuocatio opus secundi præcepti, & præcipuus cultus.

Tertius locus est: Consideratis præceptis, mox quærat pia mēs ꝓmissiones, ut sciat an et cur exaudiat deus nos, indignos et meritos tristia supplicia. III. Promissionū ordo.

Ac ordo promissionum cogitetur. Initiò nobis proponamus promissionem de remissione peccatorum. Vera est enim sententia, Peccatores Deus non exaudit: hoc est, non agentes pœnitentiam, et non quærētes remissionem peccatorū. Quare in omni inuocatione, etiam cum alia quæcunq; petituri sumus, initiò cogitetur de remissione peccatorū promissa propter Christū. Et sint nobis in conspectu aliquæ clarissimæ sententiæ, ut Act. 10. dicitur: Huic

omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes credentes in eum. Et Rom. 5. Iustificati fide pacem habemus erga Deum.

Et prodest multa testimonia meminisse, ut suprà de iustificatione, & de pœnitentia multa collegimus, ut sit infixũ animis, hanc uere esse perpetuam Euangelij uocem, inde usq; ab edita promissione ad Adam, certò propter Christum donari remissionẽ, & in omni inuocatione ad Deum accedendum esse fiducia Christi mediatoris, ut Ephes. 3. dicitur: Per quem audemus accedere cũ fiducia per fidem in ipsum, &c. Et ad Hebr. 4. Habentes Pontificem Iesum, accedamus cum fiducia ad thronum gratiæ.

Postquam autem de reconciliatione commonefacti sumus, deinde promissiones de bonis spiritualibus & corporalibus colligamus.

Promissiones de bonis spiritualibus & corporalibus

Ioan. 16. Amen amen dico uobis, quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. In nomine meo: id est, me nominato. id est, si petetis me nominato mediatore, ac pontifice interpellante pro uobis. Iubet enim ut accedamus ad Deum fiducia mediatoris, sicut toties iam dictum est: Nemo uenit ad patrem, nisi per filium.

Lucæ 11. Quanto magis pater uester cœlestis, dabit spiritum sanctum petentibus? Psal. 49. Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te. Io. 15. Si manseritis in me, & uerba mea manserint in uobis,

quic-

quicquid uolueritis petetis, & fiet uobis. Hæc uerba alligant promissionem ad ecclesiam, in qua recte sonat uox Euangelij. Certa sit igitur ecclesia Christi, id est, cœtus sonans Euangelium Dei, quod reuera exaudiatur tantisper dum retinet Euangelium. Eodem modo de ecclesia dicitur Matth. 18. *Si duo è uobis cõsenserint in terra, de omni re quã petent, fiet eis à patre meo cœlesti. Vbi enim sunt duo aut tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Hic quoq; proponitur ecclesiæ dulcis promissio. Deut. 4. *Nec est alia natio quæ habeat Deos adpropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris.* Adfirmat uere exaudiri ecclesiam, in qua sonat uerbum Dei. Psal. 144. *Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocãtibus eum in ueritate. Voluntatem timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet.* Esaiæ 65. *Antequam clamabunt, ego exaudiam, adhuc loquentibus illis ego audiam.* Sirach 35. *Oratio humiliantis se, nubes penetrabit: & non discedet, donec altissimus aspiciet.*

O inenarrabilem bonitatem & misericordiam Dei erga ecclesiam sonantẽ Euangelij uocem. præcipit ut petamus bona, & addit amplissimas ꝓmissiones, ut inuitet nos ad inuocationem. Sed magna est imbecillitas, magnus stupor humani animi fugiẽtis Deum. Excitati igitur tot præceptis & promissionibus, corrigamus dubitationem nostram, et ac-

cedere ad Deum ducente Christo incipiamus: nec putemus promißiones diuinas, inanes sonitus esse, ut fingunt Epicurei. Non frustra Deus sese tot illustribus testimonijs patefecit, non frustra uoluntatē suam declarauit, uult uoce sua nostram caliginem, nostras dubitationes emēdari. Præclare igitur Tauleri egregium dictum. Tauler inquit, animum hominis nunquam tam auidū esse ad accipiendum, quin Deus multo auidior sit ad dandum. Est enim uerax, & seruans suarum promißionum.

IIII. Quartus locus est: Quod fidem in inuocatione accendi necesse est. Ideo enim traditæ sunt promissiones, ut fides accēdatur. Et ut antea de ordine ꝓmißionum dixi, ita primum hic sciendū est, in omni inuocatione, quæcūq; res petitur, oportere prælucere fidē quæ accipit remißionem peccatorū, & statuit nos placere Deo, & uere recipi preces nostras propter filium Dei mediatorē. Ideo et testimonia de fide, quæ citat Paulus, etiā cum alia obiecta externa simul complectuntur, tamen hanc fidem unà comprehendunt, quod qui non intelligunt, parum fideliter à Paulo citari sententias ex Genesi & prophetis contendunt: memini enim me tales cauillationes audire. Sed non poterat Dauid petere uictoriā, nisi prius statueret sibi peccata remitti, se à Deo receptum esse, & preces suas accipi à Deo. Hæc suprà etiā attigi, cū de iustificatiōe dixi.

Deinde discernendæ res sunt quæ petuntur. Aut

petuntur

petũtur spiritualia bona, quæ promisit Deus nominatim se daturum esse: et uult sine conditione peti, ut remissionem peccatorũ, liberationẽ ab impietate & morte æterna, donationem spiritus sancti & uitæ æternæ. Hæc præcipua est Euangelij promissio, quam etiam omnibus corporalibus cõmodis amissis, uult Deus nobis certissimam esse. ut Rom. 4. dicitur: Ideo ex fide gratis, ut firma sit promissio.

In his petendis fides nullam adfert conditionem, quia mandatum Dei est immutabile, quod præcipit audiri Christum, & præcipit ut credamus Euangelio, ac certò statuant agentes pœnitentiam, recipi se à Deo propter Christũ. Id qui non credunt, accusant Deũ mẽdacij. Ideo hic nõ assuenda est cõditio aliqua, sed credendũ iuramento diuino: Viuo ego, nolo mortẽ peccatoris, sed ut conuertatur et uiuat. Saul prælijs aliquot uictus, tamẽ à Deo deficere nequaq̃ debebat, sed potius ad eũ cõfugere, & reconciliationem petere. Dauid exutus regno & uniuersa sua gloria, tamen non deficit à Deo, sed sciuit reconciliationem promissam esse, et hanc promissionem fide retinendam esse, etiamsi tota rerum natura aduersaretur. Etsi enim ecclesia subiecta est præsentibus miserijs corporum, tamẽ propter eas non sentiendum est nos in æternũ exitium abiectos esse, ut suprà recitaui sententias. 1. Cor. 11. Cum iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Et Christus ait, Beati qui lugent, &c.

Hunc audite, præceptum immutabile.

Dixi

Dixi de petitione spiritualium bonorum, nunc de beneficijs corporalibus dicam. Hic quoq;, ut antè dictum est, præluceat fides accipiẽs remissionem peccatorũ, & statuens nos placere, & recipi preces nostras propter Christũ. Hanc fidem uniuersaliter in omni petitione adferre ad Deum debemus.

Tria credẽda de rebus corporalibus.

De rebus uero ipsis hæc tria credẽda sunt. Primũ, quod Deus uere sit dator horum beneficiorũ, nec casu obijciantur, nec tantum humana diligentia parẽtur. Vt igitur agnoscamus ea dari diuinitus, uult Deus à se peti, ut uictum, defensionẽ, tranquillitatem, pacem, successus in officijs uocationis, bonam ualetudinẽ. Deinde credendum, quod Deus etiamsi ecclesiam uult subiectam esse cruci, tamen ne deleatur, uelit ei dare beneficia corporalia, politias, hospitia mediocria, uictum, defensionem studiorũ doctrinæ, scholas, successus in gubernatione, & alias res necessarias. Tertiò credendum, quod uelit Deus in petendis corporalibus exerceri et crescere fidem reconciliationis.

In petitione semper obedientia simul offerenda.

Hæc omnia in petitione corporalium bonorum cogitanda sunt. Et quoniam scimus oportere ecclesiam subiectã esse cruci, semper hæc ita petantur, ut simul offeramus obedientiã nostram, si uelit Deus nos diutius exerceri: ut Dauid petit et expectat reductionẽ in regnum, cum à filio pulsus est. sed tamẽ offert Deo obedientiam suam, si eum non uelit reducere. Sic igitur dicit 2. Reg. 15. Si inuenero gratiam

tiam in oculis Domini, reducet me : sin autem dixerit mihi, Non places, præsto sum. faciat, quod bonũ uidetur ipsi. Et Christus inquit: Pater, si possibile est, transeat à me calix iste. Sed non quod ego uolo, sed quod tu uis, fiat. Et leprosus inquit: Si uis, potes me mundare. Et tres uiri Danielis 3. Deus noster quẽ nos colimus, potest nos eripere. Quòd si noluerit, notum sit tibi rex, quòd deos tuos non colimus. Et Paulus inquit: Nescimus quid petamus, quemadmodum oportet. Hoc est, Caro quidẽ oppressa magnitudine adflictionum, petit liberationem, & reformidat obedientiam, sed spiritus reuocat animum ad obedientiam. & quamuis petit & expectat liberationem, tamen non repugnat uoluntati Dei, sed uult liberari, cum Deo placebit.

Semper igitur cum pro ecclesia, seu republica, seu familia, seu schola petimus, adsit fides illa generalis, ut dixi: de rebus uerò ipsis credamus, Deum aut liberaturum nos ab ijs calamitatibus, de quibus petimus, aut eas mitigaturum esse. Cum enim ecclesia in hac uita subiecta sit cruci, manent aliquæ ærumnæ, sed has pijs inuocantibus mitigat Deus. Sic prophetæ de mitigatione precantur. Ieremias: Corripe me in iudicio, non in furore. Et Abacuc: Cum irasceris Deus, recordare misericordiæ tuæ. Et Esaiæ 64. Ne irascaris Domine ualde.

Et in tali precatione singuli non solum pro sese petunt, sed primũ pro toto corpore ecclesiæ, id fer Precatio pro ecclesia & alius.

uari

uari oremus, etiamsi singula membra parata esse ad obedientiam debent; si quid erit tolerandum, ut Dauid orans pro exercitu, uictoriam petit, ut ecclesia sit incolumis. Interim scit aliquos uenire in periculum, aut interfici, et suam obedientiam offert. Nec precatio eius irrita est: recipitur enim à Deo, et impetrat multis mitigationē mali. Sic cum precamur ut pestilētia mitigetur, non de nobis solis angimur, sed totam ecclesiā eius loci complectimur. Pro his recipitur precatio à Deo, et certò impetrat multis incolumitatem. Ac uult nos Deus in precatione ad fici aliorum et totius ecclesiæ cura. sicut scriptum est: Rogate quæ ad pacem sunt Ierusalem.

Apud Euripidem, cum Theseus cadauera Argiuorum ad Thebas recipit, ac postea suis manibus abluit, miranturq; alij cur non mandet seruis hunc tetrum laborem lauādorum cadauerum, respondet quispiam, superbiā aut delicias indignas esse homine, propter calamitates abhorrere à miserijs cū opus est nostro officio. οὐκ αἰσχρὸν αὐθρώποισιν ἀλλήλων λαπὰ. *Huius honestissimi uersiculi exemplū maxime in Christo conspectum est. Is non duxit sibi turpe esse, transferre in sese pœnas nostrorū scelerum, & adfici cura nostrarum miseriarū: sic nos singuli, ecclesiæ, reipub. parentum, liberorū, amicorum calamitatibus moueamur, & non tantum nobis, sed etiam alijs opem ferri petamus.*

Fides specialis.

Et quid sit fides specialis, nominatim expectans

aut

aut liberationem, aut mitigationem, discamus intelligere in ipso usu: id est cor inuocans Deum in periculis, aut miserijs corporalibus, etiam discat fide acquiescere in Deo. Quo plus est dubitationis ac diffidētiæ, eo plus sentimus cruciatuū in corde. Est autem in alijs ardentior, in alijs languidior fides. Erat ardens, & firma fides in Cananæa, petente pro filia. item in Centurione. Erat languidior in patre adferēte filium primum ad apostolos, postea ad Christum, Marci 9. inquit enim: Si quid potes, opitulare. Et postea lachrymans, agnoscit imbecillitatem fidei, & petit se cōfirmari: Credo Domine, sed opem ferto meæ diffidentiæ.

Discamus & nos agnoscere trepidationes cordis fugientis Deum. etiamsi est languida fides, tamē semper caput teneamus, non esse irritas preces, nō esse inutile murmur, sicut Epicurei & Academici existimant. Erigamus animos cogitatione tot promißionū, & rerum discrimina consideremus. Sciamus nominatim petendam esse reconciliationē, & credendum eam accipi: nec addendam esse conditionem, Si placet. Expreßit enim Deus uoluntatē suā, ac præcipit nominatim peti recōciliationem. Nec conturbemus ipsi nos quæstionibus de prædestinatione, quas suprà dixi seponēdas esse. Nos enim de uolūtate Dei ex uerbo expresso iudicare debemus.

Deinde & de corporalibus ærumnis nominatim petamus, aut liberationem, aut mitigationem. Hic enim

Precatio in corporalibus ærumnis.

enim obediẽtia nostra necessaria est, si eam flagitet Deus, nec tamen irrita est precatio. impetrat enim uel alijs, uel tibi liberationẽ, aut mitigationẽ. Laurentij precatio in craticula, non est irrita, etiamsi præstat obedientiam. nam etsi non liberatur, tamẽ precatio impetrat maius robur. Ionathas, etsi ab hostibus interficitur, cum patrem abiectũ & infœlicẽ sequitur, tamẽ nõ frustra pro exercitu et sese precatur. Vincit tandẽ ea pars, quã ipse superiorẽ esse magis optabat, et sustentatur ipse arcana cõsolatione.

Petitiones corporalium beneficiorum non semper irritæ.

Non igitur existimemus, has petitiones corporalium beneficiorum irritas esse, quia non semper respondent euentus, ut nos optamus: qui tamen sæpe respondent, ut Agar impetrat filio potũ, Iacob impetrat defensionem in itinere ne ab Esau fratre opprimatur, Moyses impetrat uictoriã orãs pro exercitu præliante impositis brachijs saxo, Hãna sterilis mater Samuelis impetrat fœcunditatẽ: Iosaphat, Ezechias, Machabæus, & alij multi precibus impetrant uictorias: Niniuitæ impetrãt, ne ciuitas deleatur. In historijs Euãgelicis plurima sunt exempla.

Ad has historias adiungamus quotidianas liberationes, quæ impetrãtur ecclesiæ precibus omnibus temporibus. Quoties tibi, quoties mihi, quoties cuilibet nostrũm, Deus quamuis trepidanter rogatus, sed rogatus tamen, depulit aut mitigauit ingẽtia mala. Non enim existimemus casu accidisse liberationem, ut alioqui inter homines usitatũ est, ingratos

post

post, acceptum beneficiũ negligere opitulatores, à quib. adiuti sunt. Mihi scio Dei ope aliquoties magnas calamitates mitigatas esse.

Omnes igitur liberationes, seu alienas quas legimus, seu nostras quas experimur ipsi, sciamus exempla promißionum diuinarum esse: & commonefacti tum promißionibus, tum exemplis, discamus inuocare Deum, petere & expectare auxilium, & fides seu fiducia paulatim fiat firmior, acquiescat cor spe & expectatione auxilij diuini. Sic discamus usu hunc uersum: Iacta in Deum curas tuas, & ipse te sustentabit, & non dabit perpetuam fluctuationem iusto. Dat Deus corporalia bona, sicut hãc uitã, ut semper in terris aliqua dei ecclesia maneat, ut sint doctores & discipuli, ne deleatur doctrina, ne literæ intereant. Si mox omnes apostoli interfecti essent, quis circumtulisset ac sparsisset in mundo Euangelium? Dat igitur Deus suum cuiq; doctori curriculum, & interim defendit eius corpus, præbet domicilium, politiam, scholam, uictum: ut seruat nauim Pauli tãtisper donec in ea Paulus ad portum uenit. Causas igitur cogitemus ueras, propter quas dantur bona corporalia, ut ordine & seriò eapetamus, tanquã Dei beneficia ecclesiæ necessaria.

Exercent etiam fidem duæ circumstantiæ in petendo, modus et tẽpus. Moyses nihil minus cogitat, quàm se quadraginta annis cum tanta multitudine, in tantis ærumnis in deserto uagaturũ esse: sed spe-

Modus & tẽpus, in petendo fidem exercent.

rat fortaßis unius mensis iter fore. Sic plurima exẽpla docent, Deum alio modo & alio tempore liberare, q̃ ut nos in hac imbecillitate nostra uel cogitamus, uel optamus. Exercet enim nos, ut fide ab ipso pendeamus, non regamur nostris opinionibus. Ideo in Psal. 4. dicitur: Mirificat Deus sanctum suum. id est, non humanis consilijs liberat Deus, sed mirandis modis, quos non potest humana ratio prospicere. Sic & Eph. 3. dicitur, Deum facere posse, suprà quàm petimus, aut intelligimus.

Et de mora sæpe dicitur, ut Lucæ 18. in exemplo de Iudice segni & uidua. Et Abac. 2. Si moram fecerit, expecta eum: quia ueniens ueniet, & non tardabit.

Non igitur nostrum est præscribere Deo modum & tempus, sed hæc ipsius consilio prorsus cõmendanda sunt, ut oculi nostri interim, non res ac euentus, sed Deum intueantur, & accendamur ad inuocationem. Huius regulæ exemplum illustre extat in historia Iudith, cap. 8. cum rescisset Iudith sacerdotem præscripsisse Deo quinq; dierum spaciũ, obiurgans sacerdotẽ inquit: Qui estis uos, qui tentatis Deum? Hic sermo magis iritat iram, Constituistis Deo tempus opitulandi.

Non præscribendum Deo tempus, aut modum.

Ignorantes igitur modum & tempus, Deum intueamur, et ab ipso petamus euentus placidos. sicut 2. Par. 20. dicitur: Cum ignoramus quid agendum sit, hoc solum nobis restat, ut oculos nostros ad te diri-

Euentus rerũ placidi a solo Deo petendi.

dirigamus. quæ sententia cũ dulcissimã consolatio nem contineat, semper in conspectu sit in omnibus rebus ambiguis, quæ humanis consilijs extricari nõ possunt: cuiusmodi ualde multa homini accidunt. Adscribam igitur Ioachimi Camerarij uersiculos, quibus hoc dictum regis Iosaphat expressit, ut admoneant de hoc præcepto studiosos.

In tenebris nostræ & densa caligine mentis,
Cum nihil est toto pectore consilij:
Turbati erigimus, Deus, ad te lumina cordis,
Nostra tuamq; fides solius orat opem.
Tu rege consilijs actus pater optime nostros,
Nostrum opus ut laudi seruiat omne tuæ.

Ioach. Camerarii carmen.

Idem docet Psalm. 36. Commenda Deo *uiam tuam, & spera in eum, & ipse faciet.*

Et illustre exemplũ est Exod. 14. Cũ Pharao regium exercitũ ducens, accessit ad Israëlitas, & oppressurus eos uideretur, quia Israëlitarũ multitudo erat inermis, & partim mari, partim montibus inclusa, ne effugere posset, et periculum nullis humanis cõsilijs discuti posset, clamat Moyses: *Nolite timere, state et uidete magnifica opa Dei, quæ facturus est hodie.* Iubet stare, id est non præscribere modũ Deo, nõ discurrere ad humana præsidia quærenda, sed huc ꝓgressos ut deo obedirẽt, in hac obediẽtia placide expectare defensionẽ à Deo, sicut sentẽtiæ supra citatæ docent: *In silentio et spe fortitudo uestra.* Item, *Vacate & uidete quod ego sim Deus.*

V. Quintus locus. Res petenda in precatione, cogitetur, & recitetur. Ideo enim precatio est cultus Dei, quia hunc honorem tribuit Deo, quod in tantis nostris miserijs opem ferat inuocantibus ipsum, nec sit inane nomen, ut Epicurei furenter dicebant: nec sit alligatus ad causas secundas, ut Stoici dicebãt. Et prorsus est inanis βαττολογία, recitatio quæ non monet accipi beneficia à Deo, nec agit gratias Deo pro acceptis beneficijs. Sciunt & diaboli hostes Dei, & certißime norunt, Deum esse æternam mentem, immensæ potentiæ, sapientiæ, iustitiæ, bonitatis & misericordiæ, conditricem rerũ: sed hac sua cogitatione non accenduntur ad amorem Dei, quia beneficia ab eo nulla petunt. Sit igitur petitio certi beneficij, ut agnoscamus Deum non solum sibi bonum esse, sed etiam erga nos beneficum. Hanc laudem postulat sibi tribui.

Precatio cur Dei cultus.

Res petendæ, cuiusmodi.

Sunt aũt res petendæ, res non prohibitæ mandatis Dei. Non petat Saul, tolli Dauidem: non petat Dauid, interfici Vriam. Sed ut 1. Io. 5. dicitur: Hæc est fiducia quam habemus erga Deum, quod si quid petimus secundum uoluntatem eius, audit nos.

Ac de ordine sæpe dictum est suprà. Necesse est ante omnia peti reconciliationem, imò frustra petuntur cætera sine fide reconciliationis. Frustra peteret Dauid uictoriam, nisi simul peteret remißionem peccatorũ, præluceat ergo fides petens reconciliationem, & statuens nos recipi propter Christum,

Fides cur prelucere in omni precatione debeat.

ſtum, omnibus aliarum rerum petitionibus.

Deinde ingentem infirmitatem noſtram conſideremus, quod ad animam & corpus attinet, ut intelligamus nobis opus eſſe dei auxilio. Magna pars hominum in tantis tenebris uiuit, ut ſuas miſerias ne quidem cõſideret. Homines ebrij uoluptatibus, opulenti, ſine magnis doloribus uiuentes, fruuntur præſentibus commodis, nec putant ſibi opus eſſe auxilio Dei. ſed alij qui ærũnas inextricabiles humano conſilio ſuſtinent, mole rerum oppreſſi, cogunt quærere auxilium Dei: ſicut Eſaias inquit, capite 26. Domine, in tribulatione uiſitant te, anguſtia in qua clamant, diſciplina tua eſt eis. Primùm igitur, opinionũ et morum pericula conſideremus. Tot ſummi homines horribiliter lapſi ſunt, Adam, Aharon, Dauid, Petrus, & alij innumerabiles: quorum multi non reſipuerũt, ut Samoſatenus, Arius, & alij. Nec ſolum noſtra infirmitas hic agnoſcẽda eſt, ſed etiam inſidiator diabolus, qui tanquam leo rugiens circumit, quærens quem deuoret. Infirmitas noſtra cogitanda.

Et longam telam texit diabolus. non hoc tantum agit ut Dauidem & Vriæ coniugem adulterio implicet, ſed ut ab hoc initio longam Tragœdiam & inextricabilem Dauidi inſtituat, in qua tandem ſperat Dauidem periturum eſſe, ut Saul perierat. Diaboli inſidiæ.

Ac profectò dolendum eſt, tantum eſſe ſtuporem hominũ, ut cum quotidiana exempla cernamus triſtiſſimorum caſuum, quos manifeſtum eſt à diabolo Hominũ ſtupor.

ortos esse, tamen neq; aduersus tam sæuum hostem, neq; aduersus tanta pericula, nos diligentia et inuocatione nostri custodis Christi maiore cura muniamus. Manifestus diaboli furor erat, anabaptistica seditio in urbe Monasteriensi, & exitus fuit tristissimus: nondum tamen aut illius furoris turpitudine, aut pœna satis mouentur animi hominũ, ut fugiant Anabaptistarum deliria. Quoties bella sine ullis ueris causis accendit diabolus? Quoties priuatim nobis ingentia uulnera facit, cum deceptos aliquo speciosо consilio implicat hominum malorum familiaritatibus? Deniq; magnitudo malorũ quibus diabolus implicat homines, imò ecclesiam, describi uerbis non potest: sed aliquo modo agnoscitur historijs omnium temporum, & quotidianis uitæ exemplis consideratis, obseruatis etiam nostris lapsibus.

Monasteriensium furor & Anabaptistarum.

Deinde pericula corporis, famæ, rerum, liberorum, Ecclesiarũ nostrarũ, & regionũ quæ nobis et studijs honestis hospitia concedunt, plura & maiora sunt, q̃ ut oratione cõprehendi possint. Semper ecclesia sic uiuit, ut Daniel sedens inter leones: semper undiq; diaboli nobis insidiãtur, et subinde multos euertũt: semper homines impij minitantur atrocia ecclesiæ: semp aliqui sæui casus expectãdi sunt, ut multæ sunt subitæ ruinæ. ac uerissime dictum est,

Corporis, famæ, rerum pericula.

Omnia sunt hominum tenui pendentia filo,
Et subito casu quæ ualuere ruunt.

Iuuentus adhuc ignara uitæ, imaginatur homi-

nes

nes nasci ad delicias, & fruēdas uoluptates, & has ociosis animis expetit & quærit. Sed senes, qui degustarunt communes miserias, longe aliter iudicant, ac intelligunt hanc uitam uniuersam plenam esse ærumnarum, nec dissimilem ciuitati, quæ cincta obsidione undique acerrime ab hostibus oppugnatur, & in quam nunc ab hac parte, nunc ab alia hostes irruunt, excitant incendia, euertunt aliqua ædificia, & uix repelluntur.

Mirantur certè sapientes oēs, cur hæc præstans & tamē imbecilla hominum natura, tantis miserijs onerata sit, quas perferre suis uiribus non potest.

Vetus dictum est, Vnumquemq; fabrum esse suæ fortunæ: quasi fortuna regi nostris consilijs, et prospici ac caueri humana diligentia omnes casus possint. Sed de uniuersa hominis gubernatione dictum illud accipi non posse, manifestū est. Adam non potest prospicere et impedire scelus filij Cain, nec eluctari suis uiribus ex magnitudine dolorū, qui illam fratrum tragœdiam sequūtur. Aliquid prodest diligentia in hac communi consuetudine uitæ, in rebus leuioribus quæ pendent à nostris uoluntatibus. Scipio sua moderatione faber est suæ fortunæ, quod ipse non accendit bellum ciuile cupiditate uindictæ, ut postea fecerunt, Marius, Pompeius, Cæsar. Sed nihil dubium est, multa tristia mala accidere homini, quæ aut non possunt prospici: aut si quà possunt prospici, tamen in tantis erroribus humanis non

An suæ quisque fortunæ faber.

Quatenus consilium humanum ualeat ad rerum euentus.

cauentur, quia sæpe hallucinamur, & nobis ipsi bonas spes stulte fingimus. ut poterat Pōpeius non mouere bellum ciuile: sed incensus cupiditate, & inani spe, in consilio errabat, ut dicitur, κενοὶ κενὰ λογίζονται διὰ ἐπιθυμίας. Postremò, postquam alea iacta est, sæpe accidunt talia, quæ perferre nisi Deo adiutore non possumus. Adā, Dauid, succubuissent suis doloribus, nisi diuinitus sustentati fuissent.

Causæ malorum præcipuæ.

Causas uerò tantarum miseriarum suprà recitaui, quarum præcipuas ignorat philosophia: quod uidelicet Deus iustus iudex declaret his testimonijs iram suam aduersus communem prauitatem, hærentem in omnibus hominibus, & aduersus multa singulorum scelera, propter quæ communes pœnæ cumulantur.

Ac opponit quidem ratio humana argumētum multorum disputationibus agitatum, quod hic explicari prodest:

Obiectio.

Iustis debet bene esse: Ecclesia est iusta: Ergo ecclesiæ debebat bene esse.

Ecclesia qua tenus iusta.

Primum respondendum est ad minorem. Ecclesia est iusta, scilicet imputatione, et inchoatione in hac mortali uita: sed adhuc in ea hæret magna caligo, multæ dubitationes de Deo, multi uitiosi adfectus. Multi sunt etiā multorū insignes lapsus in ipsa ecclesia, ut Aharonis, Dauidis, qui iritant iram Dei.

Ecclesiā præcipue affligi.

Ac suprà dixi, magis premi ecclesiam, quàm reliquam partem generis humani, non rectè inuocantem

tem Deũ, quia Deus in sua ecclesia præcipue uult agnosci iram aduersus peccatum. Tiberius, & similes alij multi, contemnentes Deum, & si post hanc uitam daturi sunt pœnas, tamen hic minus premuntur, quàm ecclesia: quia Deus in ecclesia suum iudicium uult conspici, & metui. sicut scriptum est, Iudicium à domo Dei incipit. Et accedunt aliæ causæ, quas suprà recensui.

Iustis bene esse quatenus conueniat.

Nunc ad maiorem respondeo. Iustis bene esse, cõgruit ordini diuino, & sic sancit lex: Qui fecerit ea, uiuet in eis. Item, Hoc fac, & uiues. Item Deut. 28. Si audieris uocem Domini Dei tui, et facies omnia mãdata eius, benedictus eris egrediens & ingrediens: id est, in omni gubernatione politica & œconomica, in bellis, in pace, in liberorum procreatione, gubernatione, et successione, in tuenda ecclesiæ puritate, & honesta disciplina, &c.

Ecclesiæ glorificatio expectanda.

Est igitur legis uox uera, & ordinis diuini regula, Iustis bene esse iustum est. Sed huius regulæ interpretationem tradit Euangeliũ: Iustis bene erit, cũ ecclesia glorificabitur. Interim Deus differt præmia. nam ecclesia nondum est sine peccatis. Et cum omnia bona & mala huius uitæ breuia sint ac momentanea, Deus iustos non uult fugacibus bonis ornare, nec iniustos breuibus supplicijs punire, sed uult suam iustitiã in rebus æternis ostendere. Ideo præcipua præmia, & præcipuas pœnas differt in illam æternã uitam. Interim in hac uita regulariter

tamen atrocia scelera punit manifestis corporũ pœnis, tum ut nos admoneat de ira sua, & de æterno iudicio, tum politicæ pacis causa.

Philosophicæ causæ inextricabiles.

Philosophi attoniti admiratione huius confusionis, ut putant, cum uident hic bonis, ut Palamedi, Socrati, male esse: malis uero, ut Tiberio, bene esse: quærunt causas, & coniungere cũ uirtute præmia conantur. Hinc illæ quæstiones sunt, An uirtus ad beatitudinem sufficiat, An Socrates sit beatus, cum uirtuti nõ respondeãt præmia. Hæc in philosophia sunt inextricabilia, sed in ecclesia dextrè explicantur. Paulus est beatus, cum placeat Deo, ac habeat Deum custodem, & gubernatorem. Et quanquã in hac uita scit se cruci subiectum esse propter certas causas, tamen postea scit ecclesiam non fugacibus, non exiguo tempore duraturis bonis, ut est huius uitæ curriculum, ornandam esse. Ita suo tempore cũ uirtute coniungũtur præmia, et quidem perpetua, non fugacia, ut sunt bona huius uitæ mortalis.

Præmia cum uirtute coniungi suo tẽpore.

Hanc explicationẽ argumenti uulgaris, quo disputatur iustis debere bene esse, recitaui, non solũ ut de cõmuni philosophorum quæstione lector admoneretur, sed ut nos ipsi attentius consideremus miserias nostras, & earum causas ac remedia.

Cum igitur cogitabis te ut in urbe cincta obsidione, quæ undiq; acerrime oppugnatur uiuere, cũ sentis ærũnas aliquas, ipsæ res admonent ut opitulatorem quæramus: ideo res petendæ, ut suprà dixi, in

precatione

precatione comprehendantur, & earum ordo intelligatur. Primum petenda est remißio peccatorum, & reconciliatio: & cum his bonis, lux spiritus sancti, accendens et confirmans in nobis agnitionem Dei, fidem, timorem, tolerantiam, dilectionem, deniq; regens nos in inuocatione, & in omnibus consilijs, in docendo, & regenda republica.

Rerum petendarum ordo.

Secundo loco petantur & bona corporalia, communia & priuata, pax earum regionum quæ ecclesijs & pijs studijs hospitium præbent: honesta ciuitatum disciplina, fertilitas agrorum, tempestates fœcũdæ, bona ualetudo, uictus, successus in administratione tua politica & œconomica, defensio liberorum, famæ, possessionum.

Et *illa ociosorum hypocritarum amentia prorsus explodatur, qui dicũt, Indignũ esse bona corporis à Deo petere. Hæc deliramenta plena sunt impietatis. imò præcipit Deus, ut petamus corporis bona: & præcipit, ut suprà dixi, propter tres grauissimas causas. quarum prima est, ut agnoscamus, & certò statuamus, bona corporis non temere, non casu dissipari inter homines, sed Deum uere earũ rerum autorẽ esse, & ab ipso eas suæ ecclesiæ dari, et seruari suo mirabili cõsilio. Deus seruat uitã Abrahæ, Eliæ, Pauli, & curat eis hospitia uagantibus inter ingentia pericula, per multas regiones, ut Christus clarè dicit: Scit pater uester uobis opus esse defensione corporum, et promissiones*

Corporis bona a Deo petenda tribus de causis.

horum

horum bonorum suprà recensui.

Secunda causa est cur ea peti Deus uelit, ut sciamus in hac uita seruaturum esse ecclesiam. Quàm diu doceret Paulus, si mox interficeretur? Vt igitur aliquo spacio doceat, petit uitam, uictum, hospitia. Quomodo possumus seruire ecclesiæ Dei, si corpora sint fracta doloribus? Petamus ergo tranquillitatem, aut mitigationem miseriarum, ut seruire ecclesiæ possimus. et propter hanc causam sciamus Deũ hæc bona uelle largiri, sicut sæpe testatur: ut cum ait Christus, Primum quærite regnum Dei, & cætera adijcientur uobis.

Tertia causa est, quia uult Deus in his exercitijs petendorum corporalium confirmari fidem de reconciliatione. Semper enim in his petitionibus prælucere illam fidem de reconciliatione oportet.

Panis quotidiani petitio.

Has causas inculco, ut sint in conspectu, & nos exuscitent ad inuocationem. Chrysostomus, & alij multi insulse deprauant precationem, quã tradidit Christus, cum panem quotidianum nolunt intelligi de corporali pane. Imò sciamus, has res corpori necessarias, uitam, uictũ, fruges, politias esse ingentia & miranda opera Dei, & non temere, non casu spargi inter homines, sed certo consilio Deum hæc adminicula uitæ et attribuere ecclesiæ, & seruare.

Nec Stoici illi audiendi sunt, qui uociferantur, cũ Deo gratis seruiendum sit, non esse petenda bona corporum. Hæ nugæ ex magnis tenebris oriuntur.

Non

Non attendunt hi Stoici, qualis sit huius uitæ imbecillitas. Non petũtur hæc bona ut præmia, ut compẽsationes, & si sic quoq; suo ordine peti possunt: sed petuntur, ut uocationũ adminicula. Non posset gubernare populũ Moyses, si dolore animi aut corporis extingueretur. Petit igitur uitam, consolationem, uictũ, ut seruire poßit in uocatione, & tamen liberali animo seruit. Non fremit aduersus Deum, etiamsi fuerit euocatus ex hoc suo curriculo: aut etiamsi quæ difficultates maiores, quas deprecatur, tolerandæ sunt.

Corporalia bona, uocationum adminicula.

Cum hoc ordine petimus, ut anteferantur bona æterna, nec deseratur Deus, si bona corporis differat, aut non largiatur: placet Deo hæc petitio, & hoc honore coli se affirmat. Nec opus est longa disputatiõe. Nota sunt enim præcepta, notæ promissiones, nota exempla summorũ patrum & prophetarũ, qui omissa illa Stoica seu potius Cynica philosophia, scicbant omnia bona à Deo mirando ordine condita, res magnas & non contemnendas esse, ac Deum autorem agnoscendum esse, & ab eo petendam uitam, & uitæ adminicula, ac defensionem.

Iacob cum uidisset Dominũ in scala stantem, audit pariter promißiones de rebus æternis, & de bonis corporis. Ideo enim uocat Iacob & eius posteritatem, ut condat ecclesiam, quæ existere in hac uita nõ potest sine hospitio, sine uita & uictu docentiũ. De bonis æternis inquit, Benedicẽtur in semine tuo

omnes

omnes tribus terræ. De defensione corporum ait, Ero custos tuus quocunq; perrexeris. Ita nos universaliter, quoties promittit uox diuina mansurā esse ecclesiam Christi (id autem sæpe & clare promittitur) complectamur argumentū, ut uocant, à connexis, simul uidelicet promitti uictum & domicilium ecclesiæ. Deniq; impietas & furor est, abducere animos à petitione bonorum corporis, cum Deus hoc honore adfici uelit, & nostram fidem his exercitijs excitari.

Promissio de ecclesia mansura quid cōtineat.

Petamus igitur, ut dictum est, ordine, æterna bona, et corporis bona. Et quanq̄ precatio etiam breui gemitu fieri potest, tamen utile est iunioribus & grandioribus sine superstitione tenere formam precationis eruditè compositam, compellantem uerum Deum, & discernentem nostram inuocationem ab Ethnica, Turcica & Iudaica, & nos simul commonefacientem de promissione diuina, et res certas petentem. Tales sunt pleræq; precationes primorum patrum, et populi Israël. Diligēter hi quoq; discernunt ipsa compellatione uerum Deum à fictitijs, ac mentionē faciunt testimonij quo se patefecit Deus: interdum & promissionem proponunt, significantes luctam in inuocatione. ut Genesis 32. ait Iacob: Deus patris mei Abrahā, et Deus patris mei Isaac, Iehoua, qui dixisti mihi, reuertere in terrā tuam et benefaciam tibi, minor sum cunctis miserationibus tuis. Erue me de manu fratris mei Esau, ne pcutiat

Forma precationis tenēda

matres

matres cũ filijs. Tu locutus es te mihi benefacturũ esse, &c. Tales multæ sunt formæ in scriptis propheticis. Ac prodest attente partes considerare. Cõpellatio est, Te uerum Deum patefactum patribus meis Abrahã et Isaac inuoco, et confugio ad te, non fretus mea dignitate, sed dulcissimis promissionibus tuis: agnosco enim me longe minorem esse tuis miserationibus, sed dixisti te mihi opitulaturũ esse. Vide ut se sustẽtat cogitatione promissionis, et in hac acquiescit. deinde rem petendã subijcit, & causam, ne pereat ecclesia: Defende me, ne interficiantur matres & filij.

Patrũ & prophetarũ precatio cuiusmodi.

Et crebro sic petunt patres & prophetæ. Deus patrum nostrorũ Abrahã, Isaac, Iacob. id est, Deus qui te certis testimonijs patefecisti patribus nostris Abrahæ, Isaac, Iacob, & tradidisti eis promissiões. Postea etiã utũtur hac forma, tradita in Decalogo: Deus q̃ eduxisti populũ Israël ex Aegypto. Hæ formæ sæpissime repetitæ sunt in Psalmis. denique & patres et posteri addunt communi appellationi peculiare nomen. Elohe cõmune est, quo etiam gentes utebantur. Sed Iehoua proprium est, quo Deum sola ecclesia patrum & Israëlitarũ compellabat. Ita hic loquitur Iacob. & Psalmo 19. dicitur: Nos nomẽ Dei nostri Iehoua inuocabimus. Et ubiq; obuia sunt exempla. adeoq; usitatam pijs consuetudinem fuisse arbitror, ut hæc duo nomina recitata esse existimem à Thoma, Ioannis 20. Cum ad Christum inquit,

Dei nomina. Elohe. Iehoua.

inquit, ὁ κύριός μου, καὶ ὁ θεός μου.

Assuefaciamus igitur nos ad recitationē aliquā, & utamur forma pie & erudite composita sine superstitione, sine magia. Non hymnos Orphei, aut Homeri, aut Callimachi recitemus: sed uero animi motu confugiamus ad Deum, fiducia patefacti Christi. sit directa mens ad illum Deum creatorē, qui se patefecit misso filio Christo, & dato Euāgelio suo.

Multi ignaui, temulenti, securi, contemnunt recitationem. Sed hortādi sunt pij, ut se ad recitationē aliquam, ut dixi, assuefaciant. & causæ multæ sunt grauissimæ. Nā hæc ipsa recitatio est confessio quædam, qua ecclesia priuatim et publice sese ab idolis seiungit, ac se quisq; erudit, et cōmonefacit de uero Deo, & de uero cultu. Deinde cogitatio patefactionis & promissionum accendit adfectus, fit ardentior fides, cum cogitat quanta bonitas sit quòd se Deus patefecerit, quod ostenderit quomodo uelit inuocari, quod proposuerit mediatorem, quod exēpla plurima semper ꝓposuerit, quod uere exaudiat inuocantes. Hos animi motus, hanc fidē excitari inter precandum oportet, ad quod erudita recitatio conducit. Fides enim ex auditu est, auditus per uerbum Dei: necesse est igitur cogitatione uerbi diuini accendi fidem.

Fides inter precandū excitanda.

Quidam ex Eremitis dixit, nullum esse difficilius opus, quàm dicere precationes Deo. At nullum existimatur esse leuius, ac uulgarius opus. Sed cum Christus

Christus dicat, Veri adoratores adorabunt patrem spiritu & ueritate: difficultas facile intelligi potest. Fiat inuocatio spiritu, id est non hypocrisi, nõ βαττολογίᾳ, sed pio motu cordis. Et fiat in ueritate, id est uera Dei agnitione. directa sit ad uerum Deum, & ad mediatorem. Concurrere igitur necesse est cogitationem ueram de Deo, & motus cordis. Ideo se patefecit Deus uoce, misso filio, ut conspiceretur in carne, ut hunc filium in precatione intueamur, & de patre admoneamur. Non contemnas hanc uisibilem filij Dei conuersationem inter nos, nec putes frustra susceptam esse. nostræ imbecillitati Deus consuluit, sic agnosci uoluit, intueri nos in hunc filium patefactum iubet. Et ut uisibilis fuit conuersatio, ita uult recitationes & compellationes fieri huius Dei, qui hunc filium misit, quem conspexerunt oculi tot hominum, qui pependit in cruce, qui reuixit ex morte.

Precatio spiritu & ueritate quomodo fiat.

Filii dei inter nos conuersatio non contemnenda.

Sed quia difficilis est attentio in recitatione, ideo ignaui fugiunt recitationes. At ecclesia semper eas proposuit, & publicè & priuatim eas exerceri iubet. Ideo Psalmi traditi sunt summo consilio compositi, et Christus ipse formam precandi proponit, ac nominatim inquit Lucæ 11. Cum oratis, dicite. Verba & recitationẽ certam præscribit, ut antea præscripserat Ioannes. Teneamus ergo, & recitemus formam diuino consilio traditam.

PATER noster qes in cœlis: id est, qui ades

Orationis dominicæ explicatio.

ubiq;, ubiq; respicis & exaudis, omnipotens conditor rerum. Sed hac parte recitata, animum tuũ detineat patris appellatio. Quem Deum uocas patrẽ? Et cur ita nominas? Per quem aditus tibi ad eum factus est? Hic ueniant in mentẽ Christi dicta, Io. 14. Nemo uenit ad patrẽ, nisi per me. Et qui me uidet, uidet patrem. Et Ioan. 16. Amen amen dico uobis, quicquid petieritis patrẽ in nomine meo, dabit uobis. Hunc igitur Deum uocas patrem, qui se patefecit misso hoc ipso filio Christo, & resuscitato, ac dato Euangelio. Et uocas ideo patrem nostrum, quia placatus est per filium, et hoc sacerdote perferente nostras preces recipit. Vt igitur me cõmonefaciã, addo hæc uerba: Omnipotẽs æterne & uiue Deus, æterne pater Domini nostri Iesu Christi, qui te patefecisti immensa bonitate, & clamasti de filio tuo Domino nostro Iesu Christo, Hunc audite, conditor omnium rerum, & conseruator & opitulator: cum filio tuo coæterno Domino nostro Iesu Christo, regnante tecum, & patefacto in Ierusalem: & spiritu sancto tuo, effuso in apostolos: sapiens, bone, misericors Iudex, et fortis pater noster qui es in cœlis. Ita distinguitur inuocatio ab ethnica, Turcica, Iudaica, & admonetur mens de promissionibus.

SANCTIFICETVR *nomen tuum. id est, effice ut uere agnoscaris, ut uera doceãtur, per quã gloria tua uere patefiat, ut te recte inuocent & colant*

lant homines. Nomen enim significat notitiam, seu agnitionem & celebrationem nominis Dei, & inuocationem. Res igitur petenda quæ hic initio recitatur, est summum & primum bonum, de quo primum præceptum & secundũ præcipue concionantur: uidelicet, ut Deus recte innotescat, ut doctrina uera de Deo, uox Euangelij uere et late spargatur, & recte accipiatur, & multi homines uera inuocatione ac obedientia Deum celebrent.

ADVENIAT *regnum tuum. de effectu primæ petitionis præcipuo loquitur. Sparsa Euangelij uoce, regas etiam nos spiritu sancto tuo, effice ut uerbo tuo credamus: inchoa in nobis regnũ tuum, ut fiamus hæredes regni tui: & destruas regnũ diaboli, horribiliter grassantis in genere humano, & passim homines impellentis ad Epicureũ Dei contemptum, aut colenda idola, scelerata homicidia, libidines, mendacia, & alios furores. Aduersus hæc mala defende nos æterne pater Domini nostri Iesu Christi, & rege nos spiritu sancto tuo: sicut dixisti, Effundam de spiritu meo.*

FIAT *uoluntas tua. id est, da ut oẽs tibi obediant in terra: da ut pastores ecclesiæ, reges, magistratus, doctores, discipuli, ciues suo loco singuli officium suum recte & fœliciter faciant, ac omnes tibi obediant, sicut angeli in cœlo tibi obediunt, & placent tibi. Tuum opus est efficere, ut nos miseri, stulti, infirmi, res geramus bonas et salutares, simus*

organa nõ iræ, sed misericordiæ: simus utiles ecclesiæ, nõ simus pestes καὶ ἀλάστορες. Politia Ezechiæ fœlix est, te iuuante: politia Sedechiæ infœlix est, quia te adiutorem repellit. Nos non repellimus te, sed uero pectore, ueris lachrymis oramus, ut nostras ecclesias, doctores, scholas, principes, gubernatores, populum regas, ut aliqua fiant tibi grata. sicut inquit Paulus: Deus qui efficit ut uelitis, efficiet etiam ut perficiatis, ut aliqua ipsi grata fiant. Nam diaboli & homines impij, magno furore student in grata Deo facere. Confirmant Epicureos furores, idola, libidines, accendunt iniusta bella, efficiũt tristissimas uastitates. Sed ne totum genus humanũ frustra conditum sit, ne omnes ingrata Deo faciant, Deus ecclesiam uocauit, & spiritu sancto suo trahit ut bona & grata Deo faciat, sonet uerã de Deo doctrinam, audiat, recte inuocet Deum, agat ei gratias, obediat ei, multos fœliciter abstrahat à diabolo, pijs & salutaribus consilijs regat alios, tueatur pacem & honestam disciplinam.

Hactenus igitur petitiones complexæ sunt res summas, ac bona magis ad spiritum, quàm ad corpus pertinentia, communia & priuata. Et ordo sapienter institutus est. primùm uera agnitio Dei petitur: deinde agnitionis effectus, ut gubernemur à spiritu sancto: tertiò, ut in sua quisq; uocatione seu functione, suum officium rite & fœliciter faciat. Nunc sequitur petitio rerum corporalium.

PANEM

PANEM *nostrum quotidianum da nobis hodie. id est, uictum, pacem, defensionem, bonam ualetudinem, ut labores uocationum perferre possimus, successum in rebus gerendis iuxta uocationem, liberorum educationem, mediocrem tranquillitatẽ, hospitia, politias honestas, disciplinæ, iuris, iudiciorũ custodes, & non dissipatas seditionibus, luxatione disciplinæ, aut bellis.*

ET DIMITTE *nobis debita nostra. Toties iam dictũ est, in omni precatione primũ petendam esse remissionẽ peccatorũ, & fidem de reconciliatione semper oportere prælucere cæteris petitionibus. Semper initio mediatorẽ Christũ intueamur & petamus, ac credamus nos propter eũ recipi & exaudiri, sciamus hunc sacerdotem pro nobis interpellare, & hac fiducia ad Deum accedamus, sicut sæpe dictum est: Iustificati fide, pacem habemus et accessum ad Deum. Item: Habentes pontificem Iesum, accedamus cum fiducia ad thronum gratiæ. Cũ igitur semper in inuocatione indignitas nostra nobis obstrepat, ac deterreat nos à Deo, ut trepidæ mentes fugiant Deum, hic simul iubet Christus, ut petamus reconciliationem. Et non iuberet petere, nisi uere daturus esset. Hic igitur attenta mens de remissione peccatorũ, & de mediatore Christo diligenter cogitet. Est autem insignis confessio ecclesiæ in his ipsis uerbis, agnoscẽtis se circunferre peccata & multiplicem infirmitatem. Sed consolatio*

hic proponitur. Cum enim ipse Christus iubeat nos petere remißionem, haud dubiè eam donabit. Et in hac recitatione mens simul recordetur expressas promißiones, ut 1. Io. 1. Si dixerimus nos non habere peccata, ipsi nos seducimus, & ueritas in nobis non est. Si confitebimur peccata nostra, fidelis est & iustus, ut remittat nobis peccata nostra.

Quod autem hic additur, SICVT *nos remittimus: admonemur de pœnitentia, ne perseueremus in delictis contra conscientiam. Quia cum mens retinet contemptum* Dei, *non exauditur. iuxta illud,* Peccatores Deus non exaudit, *uidelicet perseuerantes in delictis contra conscientiam. Et 1. Io. 3. dicitur: Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciā habemus erga* Deum, *impetraturos nos esse ea quæ petimus. id est, si non perseueramus in delictis contra conscientiam.* Eodem pertinet dictum Matt. 5. *Si munus offeres ad altare, & recordatus fueris fratrem aliquid contra te habere, &c. Et paßim prophetæ inculcant hanc sententiam, nō placere* Deo *cæremonias & precationes eorum, qui perseuerāt in delictis contra conscientiam, ut* Esa. 1. & 58.

Cogitemus autem, quàm uere miserum sit, non posse confugere ad Deum, *non habere* Deum *protectorem, non gubernatorem, non opitulatorem, posse opprimi à diabolo, aut humanis erroribus dementatum ruere. In his tantis miserijs & periculis sunt omnes homines, qui cum in delictis contra con*

scien-

scientiam perseuerent, non possunt inuocare Deũ. Excitemus igitur nos ad pœnitentiam, & emendemus mores. Cæterum & hoc sciamus, agenti pœnitentiam remitti culpam gratis propter Christũ, ut suprà sæpe dictum est.

ET NE *nos inducas in tentationem. id est, Ne sinas nos pertrahi à diabolo ad impietatem, & ad alia scelera. Defende nos contra diaboli insidias, rege nos tua luce, tuis consilijs, ne sinas nos ruere deceptos nostris erroribus, aut impulsos imbecillitate carnis. Magna & admiranda sapientia et uirtus fuit Dauidis. Hunc tamen uidemus aliquoties impulsum aliàs à diabolo, aliàs humano errore, ut cum iubet numerari populum. Cum igitur magna sit infirmitas omnium, tu nos æterne Deus, pater Domini nostri Iesu Christi, rege, & ostende nobis salutaria consilia in priuatis & publicis negocijs, et confirma corda nostra spiritu sancto tuo, ut tibi obtemperent, ut simus non organa iræ, sed organa miseri cordiæ, & utilia ecclesiæ.*

LIBERA *nos à malo. Petitio generalis est, quæ petit liberationem ab omnibus miserijs & ærumnis huius uitæ, à peccatis, à tyrannide diaboli, à scandalis, à calamitatibus publicis & priuatis, ut uidelicet cum uniuersa ecclesia erepta ex præsentibus miserijs, donemur luce, iustitia & uita æterna, & fruamur dulcissima consuetudine Dei æterni, & Domini nostri Iesu Christi. Amen.*

Videsigitur res petendas optimo ordine complexum esse Christum in hac forma, quam nos recitare iussit. Expresse enim inquit, Sic dicentes precamini. ac nominat res æternas, spirituales, corporales, præsentes & futuras. uult te de tota uita cogitare, imò de tota æternitate, de præsentibus & futuris periculis, quorum cogitatio certè exuscitare animos ad inuocationem debet.

Quod uerò initiò monui, cogitandum esse quem Deum inuoces: ubi se hic Deus patefecerit, an & cur exaudiat, id attente considerandum est, ne uagentur animi in inuocatione, sicut ethnicorum animi uagantur. Ideo filius Dei æternus assumpsit humanam naturam, ac nobiscum familiariter uersatus est, ut inuocantes cogitẽt hunc uere esse Deum, qui se patefecit misso hoc filio, euidentibus testimonijs: & æternũ patrem de hoc filio testificantẽ alloquantur. formã igitur suprà recensui. Omnipotens æterne et uiue Deus, æterne pater Domini nostri Iesu Christi, qui te patefecisti immẽsa bonitate, & clamasti de filio tuo Domino nostro Iesu Christo, Hũc audite: conditor omniũ rerũ, & conseruator ac opitulator, cum filio tuo coæterno Domino nostro Iesu Christo, regnante tecũ, & patefacto in Ierusalem: & cũ spiritu sancto tuo, effuso in apostolos, sapiens, bone, misericors, iudex & fortis: qui dixisti, Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur et uiuat: dixisti item, Inuoca me in die tribula-

Oratiõis formula.

tribulationis, & eripiam te: miserere mei propter Iesum Christũ filium tuum, quem uoluisti pro nobis esse uictimã, καὶ μεσίτην, καὶ ἱερέα: & sanctifica ac rege me spiritu sancto tuo, rege et defende ecclesiã tuam, & politias quæ sunt ecclesiæ hospitia.

Pia est & hæc forma, alloquens Christum filium Dei. Te inuoco Iesu Christe fili Dei uiui, crucifixe pro nobis, & resuscitate, λόγε καὶ ἐπουρ ἀιδίε πατρὸς. qui dixisti, Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, ego reficiam uos: miserere mei, & intercede pro me apud æternum patrem tuum: sanctifica & rege me spiritu sancto tuo, defende me aduersus diabolos, spirius mendaces, & homicidas hostes tuos. Alia ad Christum.

Hæc compellatio Christi, confessio est omnipotẽtiæ. nam sic inuocans, sentit Christum uidere motus cordium omnium hominũ, & esse opitulatorem omnipotentem, dantem spiritum sanctũ, & iuuantem nos in periculis corporis & animæ. Complectitur autem & hæc forma tres personas: Filium alloquitur, & nominat intercessorem apud æternum patrem, & fatetur ab ipso dari spiritum sanctum.

Ita expressa cõpellatio Christi aliquoties in scriptis ꝓpheticis & apostolicis proposita est. Act. 7. Domine Iesu, suscipe spiritum meum. 1. Thess. 3. Ipse Deus & pater noster, & Dominus noster Iesus Christus gubernet iter nostrum ad uos. Nec dubium est, in Genesi cap. 48. Iacob concionari de Christi cõpellatio etiam in prophetis & apostolicis scriptis expressa.

Christo, cum inquit: Benedicat pueris istis Deus, et angelus qui eripuit me ex cunctis malis. Et Psal. 71. Et adorabunt ipsum semper.

Christus natura Deus & omnipotens.

Estq; hæc forma inuocationis testimonium illustre, docens Christũ esse natura Deum, & omnipotentem. Nec ad has compellationes adiungatur cõpellatio hominum mortuorũ, quæ obscurat & corrumpit ueram inuocationem: sed regula teneatur, Dominum Deum tuum adorabis, & ei soli seruies. Non est leue scelus, stabilire inuocationem hominũ mortuorũ, cum nulla testimonia de ea diuinitus tradita sint, & cum manifeste obscuret mediatorem Christum. Deinde cum inuocatio inuisibilium tribuat potentiam inuocatis, iudicandi motus cordiũ, quod proprium est solius omnipotentis naturæ: ut 1. Paralip. 28. dicitur, Omnia corda scrutatur Dominus, et uniuersas mentiũ cogitationes intelligit. et Ieremiæ 17. Ego Dominus scrutans corda, &c. hic honos Dei non est transferendus ad prophetas, aut apostolos, aut Mariam. Et Esaiæ 63. clare dicitur, Abraham ignorat nos.

Sanctorũ inuocatio, magnum scelus.

Sed omissa inuocatione Mariæ, prophetarum & apostolorum, alia de eis pie, utiliter, & splendide dici possunt. Gratiæ Deo agantur, quod per hos se patefecit, quod per eos doctrinã suam tradidit. Doctrinæ genus etiã consideretur, quod singuli docuerint, agantur gratiæ, quod Deus addit euidentia testimonia per horum facta, ut per Moysi, Eliæ, Elisei

ſei miracula: quod eccleſiã ſubinde per aliquos inſtaurauit, quod propoſuit exempla miſericordiæ, receptis lapſis, ut Dauide, Magdalena, &c. quod propoſuit exempla quæ oſtẽdunt exaudiri noſtras preces in periculis, et uere impetrare liberationes: ut Agar filio potum impetrat, Iacob, Dauid, Ezechias impetrãt defenſionẽ. His exemplis nos ad inuocationẽ excitemus, & imitemur illorũ pœnitentiam & fidem. Poſtremò ipſos etiã laudemus, quod Deo uocanti obtemperauerunt, & Dei dona ſua diligentia retinere ſtuduerunt. Longa eſt oratio: & plena pietatis, de illis eccleſiæ luminibus, de ꝓphetis, apoſtolis, & alijs multis pijs hominibus, ſi hiſtoriæ eorum prudenter enarrentur, & ad nos docendos, ac ad imitationem pro noſtro modo propo nantur. Hæc breuiter adieci, ut ſciant pij lectores, improbandas & fugiendas eſſe hominum mortuorum inuocationes. Ethnicus mos eſt, qui & deos multos, et homines mortuos, qui uirtute aut rerum geſtarum gloria anteceſſuerant, quos Heroas nominabant, ut Herculem, Quirinum, & ſimiles, inuocare ſoliti ſunt. Nec dubium eſt, hos furores à diabolo ortos eſſe, qui ueri Dei agnitionem delere conatur. Fugiamus ergo exempla ethnicorum furorum ſimilia, & recte diſcamus quid de hac ſumma uirtute, ſcilicet de inuocatione Dei, certis teſtimonijs uerbi Dei traditum ſit, ut recte & piè uerum Deum, æternum patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, &

Sanctorum hiſtoriæ quomodo enarrãdæ.

sti, & filium eius Dominũ nostrum Iesum Christũ, crucifixum pro nobis, & resuscitatũ, & spiritum sanctum effusum in apostolos, inuocemus, & uera gratitudine celebremus.

Commonefactio de gratitudine.

Postquam de petitione beneficiorum & auxilij dictum est, commonefaciamus nos ipsi etiam de gratitudine, ut hæc coniungit Paulus 1. Thes. ultimo, πάντοτε χαίρετε, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε. *sed hic necesse est omnes homines fateri culpam. Omnes sumus ingrati Deo: & quo res sunt tranquilliores, eo negligentius de Deo cogitamus, imò multi in rebus secũdis prorsus obliuiscuntur Deum, & laxant frenos cupiditatibus, ut exempla summorum uirorum ostendunt, & experientia has sententias peperit,*

Securitas in successu.

Luxuriant animi rebus plerunq; secundis,
Nec facile est æqua commoda mente pati.

Cum Sodoma manifesto Dei beneficio ab Abrahã defensa fuissent, deleto exercitu Chaldæorum, ut in Genesi narratur: post hanc eximiam liberationem securæ ciuitates, ita se luxui dediderũt post paucos annos, ut propter turpitudinem scelerum singulari exemplo à Deo deletæ sint.

Ingratitudo.

Magna & turpis ingratitudo est omnium hominum. Accipimus à Deo uitam, ingenia, educationem, uictum, literas, Euangelium, ecclesiam, politias: defendimur & iuuamur sæpe, cum ne quidem petimus auxilium, interim securi ludimus, aut quæ-

rimus

rimus uoluptates, & casu offerri nobis bona disputamus, non agnoscimus Deum autorem esse, non studemus eius beneuolentiam retinere, sed iram accendimus nostra petulantia. Hæc mala deploremus, & nos emendemus, & cum beneficia Dei agnouimus, fateamur ea nos à Deo accepisse, nec petulanter excutiamus Deum custodem & opitulatorem, sed ei placere studeamus, & gratitudinem nostram ueris officijs uitæ & uoce celebremus. postulat enim hanc confeßionē, ut ipse celebretur. Ac primū nos ipsos admoneamus, nō casu nobis offerri bona, sed uere nos Deo curæ esse, exaudiri nostras preces, et nos iuuari à Deo. Deinde uult hanc nostram confeßionem testimonium apud cæteros homines esse de prouidentia: uult confirmari alios, ut uere credant Deo curæ esse res humanas, exaudiri ecclesiæ preces. Ideo toties in Psalmis pro acceptis beneficijs Dauid offert hoc mutuum officium, uidelicet beneficij celebrationem. ut Psal. 117. Nō moriar, sed uiuā, & narrabo opera Domini: celebrabo beneficia tua, et ero testis ueræ doctrinæ. Vere postulat & magnifacit gratitudinem Deus. ideo etsi gratitudo etiam studium obedientiæ complectitur, tamen ad certam uerborum commemorationem nos quotidie assuefaciamus. Multi cum è lecto surgunt, cum eunt dormitum, cum aßident ad mensam, cum discedunt à mensa, prorsus ut pecudes ne cogitant quidē de Deo, unde sint quotidiana beneficia. Hæc turpiß-

Gratitudinē uere a Deo requiri.

turpissima negligentia & uituperanda, & corrigenda est. Quotidie priusquam petis bona, de prioribus beneficijs cogites, & agas gratias Deo: deinde adde petitionem, & extet publicè uel in literis, uel exemplis testimonium tuæ gratitudinis. Forma tali uti potes.

Gratiarum actionis quotidianę forma

Ago tibi gratias omnipotens æterne & uiue Deus, æterne pater Domini nostri Iesu Christi, conditor omnium rerum, et conseruator ac opitulator, cum filio tuo coæterno Domino nostro Iesu Christo, patefacto in Ierusalem, & Spiritu sancto tuo effuso in Apostolos: quòd te patefecisti nobis immensa bonitate certis & illustribus testimonijs, & quòd condidisti & elegisti tibi ecclesiam perpetuam, & uoluisti filium tuum Dominũ nostrum Iesum Christum pro nobis fieri uictimam, dedisti nobis Euangelium tuum, & Spiritũ sanctum, remittis nobis peccata, & liberas nos à potestate diaboli, & à morte æterna, et das nobis uitam æternam: & hactenus in hac uita multis magnis beneficijs donasti, dedisti uitam, uictum, doctrinam, pacem ijs locis in quibus uixi, & mitigasti pœnas quas meritus sum.

Ad Christum.

Ago tibi gratias etiam Domine Iesu Christe, fili Dei uiui, crucifixe pro nobis, & resuscitate Emanuel, quòd copulasti tibi humanam naturam, passus es pro nobis, & resurrexisti, ac redemisti nos, seruas ac defendis ecclesiã contra diabolos hostes tuos, & das & instauras sæpe lucem Euangelij, remittis

nobis

nobis peccata, & das nobis uitam æternã, & es mediator & interpellator pro nobis assiduus, et uis nobis opitulari: sicut dixisti, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego reficiam uos.

Ago etiam tibi gratias Spiritus sancte, uiuificator, effuse in Apostolos, quòd accendis lucem tuam in nostris mentibus, regis, doces, mones & iuuas me consilio, gubernas labores uocationis meæ, & sanctificas me ad uitam æternam. Ad spiritum sanctum.

Dicta gratiarum actione, sequatur petitio, ut suprà recitaui. Nominatim etiam gratiæ agãtur quolibet tempore, pro recenti beneficio tunc accepto. Hæc recitatio confessio sit accepti beneficij, quam certè postulat Deus: et congruat uox cũ mente. Verè sentiamus, nõ casu periculũ depulsum esse, sed nos à Deo adiutos ac seruatos esse, preces nostras exauditas esse: celebret mens Deum, quod non sit inane nomen, non negligat homines, sed uerè exaudiat inuocantes in ecclesia, uerè sit discrimen ecclesiæ & gentium quæ maledicunt Christo, quod uerè respiciat & iuuet ecclesiã suã, & seruet promissa. Hæc & nobis ipsis inculcemus, et commemoremus apud alios, narremus ubi simus adiuti ac liberati, ut alij ad agnitionem Dei inuitentur. Gratum Deo munus est per sese gratitudo, sed postulatur etiam exempli causa. ideo Paulus dulcissimè hortatur, ut multi pro se petant, quo plures postea pro accepto beneficio gratias agant. 2. Corinth. 1. significans gratiarum Gratitudo gratum Deo munus.

actionem

actionem præcipuum esse sacrificium, & Deo gratissimum, & eo à pluribus faciendam, quia Deus à multis agnosci & celebrari se magis postulat. et cũ multi celebrant acceptum beneficium, exemplum fit illustrius, & plures alij inuitantur ad inuocationem, timorem, fidem.

Ingratitudo hominum detestabilis.

Horribilis est in natura hominum ingratitudo, ut perpetuæ omnium temporum querelæ testãtur, & debiti officij prætermissio diuinis & humanis sententijs damnata est: & tamen usitatius est præstare hominibus gratitudinẽ, quàm Deo. Et aduersus Deũ ingratitudo crudelior est, q̃ aduersus homines. Saul etiamsi ingratus est Dauidi, tamen negare non potest Dauidẽ bene meritũ esse. Ingrati autem Deo, negant Deum beneficij autorem esse, fingunt casu pericula depulsa esse. Aduersus has tenebras, & hunc furorem muniamus animos testimonijs diuinis, et discamus uere nos respici, iuuari, exaudiri à Deo: & cum adiuti sumus, agnoscamus, fateamur, prædicemus nobis & alijs Deum esse autorem beneficij, ut suprà recitaui aliquot sententias.

Vere nos iuuari a Deo.

Psalmo 43. Non in arcu meo sperabo, & gladius meus non saluabit me. Et Christus clarè inquit, Sine me nihil potestis facere. Et Psalmo 33. Iste pauper clamauit ad Dominum, et Dominus exaudiuit eum. Et Psalmo 26. Pater & mater dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me. Psalmo 59. Da nobis auxilium in tribulatione, & uana salus

lus hominis. In Deo faciemus uirtutem, & ipse redi get in nihilū tribulantes nos. Psalmo 126. Nisi Dominus ædificauerit domum, &c. Psalmo 115. Dirupisti uincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. Ieremiæ 17. Maledictus homo qui ponit carnem brachium suum, &c. Benedictus uir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius.

Ingens labor est pijs mentibus, etiam post acceptum beneficium retinere hanc sententiam, uere nos à Deo adiutos & seruatos esse. Sed testimonijs quæ & suprà & iam recitaui, confirmemus nos, ut statuamus nobis non casu, sed Deo opitulatore, pericula depulsa esse, & beneficia Dei nobis & alijs prædicemus. Hæc de præcipuo sacrificio, uidelicet de gratiarum actione breuiter dixi, ad cōmonefaciendum pium Lectorem: quem quidem oro, ut de eadem re diligenter consideret, & colligat sententias in prophetijs & apostolicis scriptis, ut exuscitet mentem ad fidem, ueram inuocationem & ueram gratitudinem. Difficile est enim retinere ueram sententiam de præsentia Dei, in tanta nostra infirmitate, etiam cum manifesta testimonia uidemus. Sicut Israelitæ in deserto, & si plurima testimonia præsentiæ Dei uiderunt, tamen toties dubitabant, à quo ex Aegypto educti essent. & Christi facta uiderant Apostoli, uiderant toties resuscitari mortuos: & tamen magna erat fidei imbecilitas. Ideo cum Dei beneficijs pericula nobis depelluntur, ut sæpe fit, teneamus in cō

Beneficia Dei prædicanda.

De præsentia Dei plerunq; dubitari & a piis.

ſpectu ſententias quæ nos cõfirment, ut agnoſcamus nos à Deo adiutos eſſe: nec ſinamus hanc ſententiam in animis noſtris obrui. Hoc certamen cum difficile ſit mentibus, ut experientia oſtendit, & monent exempla ſcripta de Iſraelitis in deſerto, diligentiores nos eſſe decet in cogitatione teſtimoniorum quæ in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis tradita ſunt, ut fides & agnitio præſentiæ Dei in nobis confirmetur & creſcat. Sit in conſpectu confeſsio Iacob, Gen. 48. qui prædicat ſe à Deo patrum ſuorũ Abraham & Iſaac inde uſq; ab infantia nutritum & defenſum eſſe, & addit mentionem angeli, id eſt filij Dei, per quem ait ſe ereptum ex omnibus malis. Ita & Dauid dis morituri gratiarũ actio nobis exemplo ſit. 2. Regum 22. Liberauit me ab his qui oderant me.

Humanis conſiliis aut opẽ diſcuti pericula.

Agnoſcamus humanis conſilijs & præſidijs non poſſe pericula omnia diſcuti, ſicut clare inquit Ieremias cap. 10. Scio Domine quod nõ eſt hominis uia eius. Quàm multa Moyſi, Samueli, Dauidi, Ezechiæ, deniq; omnib. gubernatorib. accidũt inextricabilia humano conſilio? Ergo ut illi, regi nos et iuuari à Deo petamus: & cũ exitus ſunt placidi, fateamur quod res eſt, à Deo nos adiutos & defenſos eſſe. Vidit & hæc ætas exempla, quæ prædicare decet, ut Dei beneficia celebrentur. Dedit Deus pacẽ tot iam annos Eccleſijs noſtris: nec pacẽ tantum dedit, nec tantum impedijt hoſtium conatus, ſed etiam ſcãdala multa paſsim exorta oppreſsit, & magna ex parte

ſtudia

studia & iudicia eorum qui præsunt Ecclesijs, ita rexit, ut doctrina in ecclesijs nostris passim sincera tradatur. Pro his ingentib. beneficijs Deo æterno Patri Domini nostri Iesu Christi gratias ago, & eũ propter filiũ Iesum Christũ Dominũ nostrum crucifixũ pro nobis & resuscitatũ, oro toto pectore, ut nos Spiriritu sancto regat deinceps & perpetuò. Amen.

DE MAGISTRATIBVS CIVILIBVS, & dignitate rerum politicarum.

HActenus Ecclesiã descripsi, ac recitaui, quod doctrinæ genus præcipuũ & ignotũ humanæ rationi circumferat, & quomodo Deũ inuocet. Nunc quia necesse est eã inter homines uiuere in œconomijs, politijs, imperijs, ubi uult Deus audiri cõfessionẽ ueræ doctrinæ, imò ubi colligit sibi Ecclesiam, collocãda est in œconomijs et societate ciuili, & docẽda quid de cõiugio & de imperijs sentiendũ sit.

Ac necesse est de his rebus rectè, dextrè, explicatè ex testimonijs prophetarum & Apostolorum erudiri homines: quia sæpe & olim & recens fuerunt hypocritæ superstitiosi & fanatici. qui coniugia à Deo ordinata, & Magistratuũ functiones, iudicia, leges forenses, legitimas pœnas, imperia, bella legitima, militiã damnauerunt. Tales furores olim sparserunt, Marcion & Manachæi, quorum deliria diu peruagata sunt Asiam, & Africam. Circuntulerunt & similes errores, ante trecentos annos flagelliferi, ut uocabãtur: et hoc nostro tẽpore Anabaptistæ

paßim uagantes adhuc circumferunt hos errores.

Nec desinit unquam diabolus distortas mentes accendere, ut opiniones falsas de rebus politicis amplectãtur, quia simul duo mala ingentia excitat. Mouet seditiones in ciuitatibus, unde existũt multæ iniustæ cædes & dißipationes: & obscurat Euangelium: dum enim fingunt iustitiam esse quandam nouam barbaricã politiam, in qua sine distinctione dominiorum, & sine imperijs uiuant homines, amittitur uera lux de iustitia interiore & perpetua in corde, de qua Christus inquit: Hæc est uita æterna, ut agnoscant te solum esse uerum Deum, & quem misisti Iesum esse Christum. Et Paulus: Qui spiritu Dei ducũtur, hi sunt filij Dei. Iustitia de qua concionatur Euangeliũ, est lux in corde, quæ fide & agnitione Christi mentes accendit, ad ueram Dei inuocationem, & alios pios motus legi Dei congruentes, & inchoat uitam æternam. Foris uerò, ut uicibus temporum anni à Deo ordinatis, sic politijs & imperijs subijcit suo quemq; loco. ut Ioseph in corde circumferebat ueram agnitionem & inuocationẽ Dei, & promißi mediatoris, & initia uitæ æternæ: foris uerò, in curia, in iudicijs, in contractibus, in possęßione facultatum utebatur legibus Aegyptijs. Daniel similem lucem in corde circumferebat, & initia uitæ æternæ, ut Ioseph: Foris uerò, in curia, in iudicijs, in contractibus, in possęßione bonorum, in regenda prouincia, utebatur legibus regni Babylonici.

Cur praue de politicis rebus sentire diabolus faciat.

Iustitia Euangelii quæ.

Politiis & imperiis suo quemq; loco iubaci.

Illud

illud tantum spectandum est in legibus & politijs, ne pugnent cum lege naturæ, sed ut Paulus inquit, sint honori bono operi, & sint terrori malo operi. Deinde etiam si formæ legũ, iudiciorum, pœnarũ aliquas habent dissimilitudines, ut aliæ sunt leges feudorum, ut uocant, Germanicæ, aliæ Gallicæ, tamen sui quisque loci legibus obtemperet. Ac dissimilitudo illa nihilo plus pertinet ad iustitiam Euangelij, quàm dissimilia spacia dierum ac noctium. Paulo in Macedonia longior est dies solsticialis, quàm Christo in Iudæa. Hæc dissimilitudo nihil pertinet ad iustitiam in corde utriusq;

In politiis quid præcipue spectandum.

Sed diabolus ut oculis atq; animis hominum tenebras offundat, ne uerã Euangelij lucẽ de fide et agnitione Christi aspiciant, monstrosas illas opiniones de barbarica politia spargit, fingit magnã uirtutem esse non habere proprium, fugere iudicia, ciuiles functiones, quæ tamẽ & necessariæ sunt generi humano, et à Deo ordinatæ, ut in eis luceãt nostra fides, inuocatio & cõfessio, et ut sint exercitia obedictiæ quã lex Dei postulat, & mutuæ dilectionis, ut mox dicam.

Diaboli insidiæ.

Quare in templis & scholis diligenter erudiendi sunt homines de dignitate rerum politicarum, & præmuniendi aduersus illos Marcionis, Manichæorum, & Anabaptistarũ furores. Scio rudes moueri deformitatibus & confusionibus multis imperiorum, aularum, iudiciorum. Principes enim multa in gubernatione negligunt, multorum delicta & iniu-

Politicarũ rerum dignitas

rias non uident, multæ sunt in iudicijs impostura & calumniæ, multa errata, magnæ in aulis ambitiones, rapacitates, & aliæ pestes, multæ fraudes in cõtractib. Nã in hac infirmitate humanæ naturæ, & in tantis furoribus diaboli accendentis prauas cupiditates in multis principibus, gubernatoribus, iudicibus, ministris, & priuatis, non mirum est multas tristes confusiones καὶ ἀκαταστασίας accidere. Hæ mouent animos non præmunitos, ut res totas, id est, ipsum ordinẽ politicũ damnent, & existimẽt imperia tantum esse oppressiones imbecillium, ortas uel à diabolo, uel ab humana audacia & cupiditate.

Regnorum clades & cõfusiones.

Sæpe etã philosophi quærũt, unde sint imperia: cũ res ostendat nullũ regnũ sine magnis cladibus generis humani constitui, nullum non habere horrendas confusiones, nullum etiam perpetuum esse. Quantũ sui & peregrini sanguinis fudit Roma, donec imperio orbis terrarũ potita est? Mox bellis ciuilib. Syllæ, Marij, Cinnæ, Cæsaris, Pompeij, Bruti, Antonij, Augusti, quæ furiæ per uniuersum orbẽ terrarũ grassatæ sunt, quales legũ et disciplinæ perturbationes excitarũt? Postea barbaræ nationes, Gotthica, Vãdalica, Hũnica, Arabica, Turcica, infusæ in Italia, Aegyptũ, Aphricã, Asiã, prorsus dissipauerunt imperiũ Romanũ. Deniq; res ostẽdit, uerã esse querelam quæ extat apud Ouidium,

Sic omnia uerti,
Cernimus, atq; alias assumere pondera gentes,
Concidere has. item, Summisq; negatũ
Stare diu.

Et Scipionem, aiunt, capta Carthagine spectantem incendiũ urbis, illachrymasse ac dixisse, deplorandam esse fortunæ inconstantiã in rebus humanis: se non modo dolere uicem Carthaginis, quæ olim florens uirtute, opibus, & imperio, nunc spoliata et capta incendio pereat: sed etiam de Romæ fato cogitare, quæ aliquanto post simili calamitate peritura sit, quia nulla imperia perpetua sint. Mirãtur igitur philosophi, si à Deo constituuntur imperia, cur tantum accedat scelerum & miseriarum.

Scipionis dictum.

Sed Ecclesiæ doctrina grauissimè hæc dijiudcat, ac discrimen proponit ordinis politici, personarum, & miseriarum humanarum.

De ordine politico uniuersaliter docet doctrina cœlestis, hũc ordinẽ à Deo institutum esse, & opus Dei esse, quantũ boni in gubernatione reliquum manet, uidelicet, quod homines certis legib. cõiuncti, in societate ciuili uiuũt, quod multitudo regitur magistratib. iudicijs, pœnis, quod magistratus custos est disciplinæ & pacis, quod dominia rerum distincta sunt, & sua cuiq; tuta sunt, quod res legitimis cõtractib. transferũtur ad uuandam cõmunem uitã, quod latrocinia armis reprimuntur aut puniuntur.

Politicus ordo à Deo institutus.

Ac paulo post recitabo testimonia prophetica & apostolica, quæ utrunq; docent, & institutum esse politicum ordinem uoce Dei: & quantum boni in gubernatione reliquum est, esse uere opus Dei, non tantum permissione, sed quia à Deo uere con-

seruatur & iuuatur, sicut ordo motuum cœlestium, & terræ fœcunditas. prius enim hoc discrimen ordinis, personarum, & miseriarum humanarum explicabo, ut quærentibus unde tantæ sint confusiones & calamitates, respondeam.

Politici ordinis personarum & miserarium discrimen.

Est igitur, ut dixi, policitus ordo res bona, pulchra, grata humano generi, singulare Dei opus, quod uidelicet homines cõiuncti legibus in societate ciuili uiuũt, quod multitudo regitur à magistratibus, qui sunt custodes disciplinæ, exercent iudicia, curant de Deo recte doceri ciues, prohibẽt Epicureos furores & idola, periuria, libidines, iniurias corporũ: deniq; q curant, ut ciuitas sit modestißima schola, in qua luceat Dei notitia, et exerceantur uirtutis officia, cõmunis defensio, et aliorũ beneficiorũ communicatio.

Sed dices, me ideã Platonicã pingere. quæ enim fuit aut est talis ciuitas, in qua nihil sit uitiorũ? Verũ hæc eo recito, ut discernamus ordinẽ politicũ à uitijs.

Ciuitas nulla sine uitiis.

Et quanq; nulla est ciuitas sine uicijs, tamen alia gubernatio honestior est, alia ꝑturbatior, alia plus boni retinet iuxta illã ideã, alia minus. Tempore Dauidis & Salomonis magis floruit Ierosolyma, & ordo politicus integrior erat, quàm Herodis tẽpore. Et tamẽ, quantũ boni reliquũ fuit Herodis tẽpore, Dei opus erat. Deo iuuãte seruabatur hospitiũ Zachariæ, Simeoni, Elisabeth, & alijs pijs. Inter tot latrocinia, bella, furores diaboli & Herodis, tamen Deus texit Mariam, Elisabeth, & alios sanctos innumerabiles.

Nunc

Nunc igitur de personis dicam. Etsi res, uidelicet ordo politicus, est à Deo, ut coniugiũ: tamẽ sæpe personæ nõ sunt excitatæ à Deo, & magis turbant ordinem diuinum, quàm tuentur, aut ornãt: ut Caligula, Nero, et aliæ pestes plurimæ grassantes in imperio, quod diuinitus ordinatum erat, uelut in horto apri. Veneratur Paulus imperij Romani leges ac ordinẽ, sed Neronẽ odit & execratur, tanquã diaboli organũ, lacerans bonũ ordinẽ. Necesse est enim discerni in imperijs salutares Principes à malis. Dauid, Solomõ Iosophat, Ezechias, Iosias, Nabuchodonosor, Cyrus, Cõstantinus, Theodosius, Carolus, fuerunt salutares principes, diuinitus excitati & adiuti, ut & restituerent imperia, & Ecclesiã utcunq; iuuarent. Sunt & hi diuinitus excitati & adiuti, ut imperia & disciplinam utcunq; restituerent, etiamsi Ecclesiam Dei nõ norãt: Themistocles, Aristides, Alexander Macedo, Fabius, Marcellus, Scipio, Paulus Aemylius, Augustus. gesserunt enim res salutares generi humano, & politias constituerũt quæ aliquandiu floruerunt. Profuit igitur eorum labor ad hoc, ut manserit posteritas, ex qua collecta est Eclesia.

De personis

Principum discrimen.

Excitari autem ac iuuari salutares gubernatores omnes à Deo, sæpe testantur dicta prophetica. Psalmo 126. Nisi Dominus custodierit ciuitatem, &c. Et Psalmo 143. Qui dat salutem regibus. Et Solomon inquit: Vt oculus uideat, ut auris audiat, Deus facit utrunq;. Id est, ut gubernator sit intentus, &

Gubernatores salutares a Deo excitari iuuariq; omnes.

habeat fœlicia consilia, & populus ei alacriter obtẽperet, Dei opera sunt, ut quod Scipionis consilia sunt fœlicia, et quod exercitus hũc ducẽ amat, et alacriter sequitur, Dei beneficia sunt. Alij imitatores, nec res similes gerunt, nec diligũtur ab exercitibus.

Sic & Baptista, etsi de gubernatione Ecclesiæ loquitur, tamẽ sententiã tradidit ueram de uniuersa gubernatione. Nõ potest sibi sumere homo quicquã nisi sit ei datũ à Deo. Id est, Nulla est gubernatio fœlix & salutaris, nisi Deo iuuante. ut Themistoclis consilia fuerunt salutaria patriæ, at Periclis & Demosthenis politiæ sunt nimis polypragmonicæ, mouent bella nõ necessaria, quæ fuerũt exitio Græciæ.

Cũ uerò res & personæ iuuantur à Deo, politiæ magis florẽt: ut cũ Dauid regnat in Israel, cum Augustus regnat Romæ. Neq; tamen cuiusq; gubernatio tã placida, tam fœlix est, quin multæ calamitates miscẽantur, et multa uitia accedant. Nã & diabolus uariẽ turbare conatur politias, & magna est hominũ infirmitas. Præterea & Deus uult p̃ duces à se excitatos punire tyrãnos, et mutari imperia. id nõ fit sine magnis cladib. Fœlicissimus ac mitissimus regũ fuit Cyrus: & tamẽ huius armis florẽtissima pars orbis terrarũ, uidelicet Ionia, horribiliter uastata est. uoluit enim Deus punire libidines. Et quoties heroes excitati sunt, secutæ sunt magnarũ urbiũ et magnorũ regnorum euersiones. ut Cyrus, Alexander, Romani, Gotthi, Turci, quot urbes & regna euerterunt?

Imperiorum mutatio.

Dixi

Dixi igitur tertio loco, discernendas esse ab ordine politico miserias humanas. Dauidis politia minus est tranquilla, qui à diabolo sæpe turbatur, & magnæ sunt hominũ imbecillitates. Cyri gubernatio est crudelior, quia Deus horribili exẽplo puniri uoluit Ioniã propter flagitiosas libidines. Verũ tales pœnæ fatales etsi nobis uidẽtur nimis sæuæ, tamen reuera ad ordinẽ politicũ pertinẽt, quia Deus iustus iudex declarat irã suã his horrẽdis pœnis, ut cũ euertit Sodomam, aut cũ fame aut pestilentia totas gentes delet.

Miseriæ humanæ a politico ordine discernendæ.

Multa igitur mala in imperijs ducantur esse fatales pœnæ, & exempla iustæ iræ Dei aduersus scelera hominũ. Imò inde usq; ab initio imperia in deterius conuersa sunt, creuit seruitus, quia peccata hominum creuerunt. Prima monarchia in statua Danielis pingitur aurea, secũda argentea, tertia ænea, quarta ferrea: pedes partim ferrei, partim lutei sũt, hoc est, postrema ætate quædam erunt sæua imperia, ut Turcicum: quædam infirma, plena ignauiæ. multum autem cõfusionum adfert ignauia, ut res ostendit in multis Germaniæ locis.

Imperia iam inde ab initio in deterius conuersa.

Danielis locus.

Longè pulchrior status fuit regni Iudaici tempore Iosaphat, quàm post reditum ex Babylone, & postea cum à Syriacis & ab Aegyptijs regibus, ac tandem à Romanis Iudæa multis modis uexaretur. Sed tamen manebant aliqui nerui politiæ, id agnoscebant pij beneficium Dei esse. Interim mala quæ fiebant, sciebant permitti diuinitus tanquam fatales

pœnas,

pœnas, & mœsti ac gementes tolerabant, & sua modestia & diligentia in omni officio leniebant, non irritabant cõtumacia aut seditionibus, Deum etiam orabant ut mitigaret seruitutem.

Cum audissent à Ptolemæo Lathuro *interfecta esse Iudæorũ uiginti milia, & coactos captiuos uesci carnibus interfectorũ parentũ & fratrum, uidebant diabolũ rabiosius grassari in hũc populũ q̃ in cæteras gentes, & sese de pœnitentia & de inuocatione cõmonefaciebant: et tamen norant uaticinia diuina, politiã mansurã esse, donec* Meßias *cõcionaturus esset. Hæc præfari de discrimine ordinis politici, & confusionũ, quæ ordinẽ interturbãt (ut si harmoniã in cantilena, bonis musicis recte canentib. alius quispiã furens clamore suo interturbaret) necessariũ esse duxi, ut præparetur Lector ad cætera, nec propter cõfusiones quæ aliunde accedũt, damnet beneficia diuina. Aliàs autẽ ordo politicus magis, aliàs minus est integer, aliàs plus, aliàs minus est cõfusionũ.*

Semper multæ & magnæ difficultates in imperiis.

Sed semper in hac misera & ærumnosa uita, in imperijs multæ magnæ difficultates existunt, tũ quia diabolus conatur facere maiores dißipationes, tum quia humana natura per sese est imbecillis, & facilè suis erroribus & cupiditatibus mouet res iniustas, & harmoniam interturbat: tum quia fatales pœnæ multæ accedũt, in quibus magnæ fiunt & regnorum & disciplinæ perturbationes. Et hæ causæ omnes in hac postrema senecta magis concurrunt.

Natura

Natura hominum tanquam effœta, sine ulla dubitatione imbecillior est quàm fuit initio. Sicut docti distribuũt tempora iuxta hominis partes, initio aiũt regnasse τὸ ἡγεμονικὸν, id est rationẽ gubernatricẽ. artes enim à primis patrib. inuentæ sunt, & sapientia homines magis quàm ui regebantur. Deinde succeßit bellatrix ætas, in qua iã imperia armis cõstituta sunt, & quatuor Monarchiæ inde usq; ab Abrahæ tempore ad Theodosiũ orbem terrarũ rexerunt. Secuta est ætas postrema, in qua dominari aiunt ἐπιθυμητικὸν. Natura hominum facta languidior, nec sapientiæ studet, ut olim: nec illos acerrimos labores militiæ suscipit, quos sustinebant olim uiri fortes, Dauid, Achilles, Cyrus, Alexander, Hanibal, Marcellus, Scipio, C. Cæsar: sed uelut eneruata, delicias & uoluptates quærit. Præterea cum peccata cumulata sint tempore, pœnæ quoque creuerunt. His occasionibus diabolus utitur, & infirmam naturam rabiosius urget: odio etiam Dei & Christi, quem scit non ita multa pòst palàm uenturum esse ad iudicandum, & ecclesiæ daturum bona æterna, & abiecturum diabolos & impios in æternos cruciatus, sæuit in ipso fine suæ tyrannidis atrocius.

Temporum iuxta hominis partes distributio.

Cur diabolus nunc sæuiat atrocius.

Hæc cogitemus, cum confusiones regnorum, tumultus, profusiones & βουλιμίας Principũ, expilationes populi, & alias miserias seruitutis crescere cernimus: & has ærumnas piè tolerare discamus, & Deũ oremus ut aliqua Ecclesiæ suæ hospitia seruet,

&

et regat. Omnia regna omnib. ætatibus circa finẽ magis turbulẽta fuerũt. Quoties multi Syriæ reges uno tempore de regno dimicarunt, Antiochus, Tryphõ, Demetrius, et alij? Quantũ fuit bellorũ ciuiliũ inter Romanos principes à Seuero usq;, ut de uetustiorib. ciuilib. bellis nõ dicã? Vidimus & hac ætate infœlicissimè dimicãtes duos reges, de Pãnonia. Prorsus igitur ecclesiæ sapientia singulari opus est, ad ferendas has miserias, de quib. et Christus nos præmonet, prædicẽs ultimis tẽporib. magna bella, magnas regnorũ ruinas, & populorum angustias futuras esse.

Regna omnia sub finem magis turbulenta.

Nunc igitur redeo ad principalem quæstionem, unde sint imperia, an politica officia sint res bonæ, & an Christianis liceat gerere magistratus, emere, uendere, fungi munere iudicum, causas adferre in forum, suas uel alienas, militare, armis depellere latrocinia, bella legitima gerere. Ad hæc primum respondeo. Coniugium, & politicus ordo, res sunt à Deo æterno institutæ, & approbatæ expressa uoce diuina, & quantum boni in politico ordine manet, seruatur Deo iuuãte. Voco autem politicũ ordinem, ut supra monui, non iniustas perturbationes ordinis, sed ipsas leges cum ratione congruentes, coniungentes societatem ciuilem, ut multitudini certi homines præsint. Item contractus, iudicia, legitimas pœnas, depulsionem latrociniorum, militiam.

Coniugiũ & ordo politicus, res a Deo instituta et approbatæ.

Ac de coniugio, testimonia satis nota sunt. Est autem coniugiũ, perpetua coniunctio mariti & uxoris,

ris, instituta certis legib. à Deo, quæ ostẽdunt quas personas, & quomodo iũgi liceat, ut Gen. 2. Leuitici 18. Matt. 19. et 1. Corinth. 7. In his locis manifestè cõspiciũtur, institutio, approbatio, & ordinatio cõiugij, de quo aliàs prolixius dicetur. Nunc testimonia addã de magistratibus, seu ciuili gubernatione.

Coniugium quid.

Paludanus sic tantũ à Deo ortum esse politicũ ordinẽ dicit, quia homini ratio sit indita & notitia legũ naturæ, quæ iudicat hũc ordinẽ inter homines necessariũ esse. Etsi uera est hæc sentẽtia, tamen non dũ satis de causa ciuilis societatis seu imperiorum dixit. nam solis humanis cõsilijs & uirib. nequaquã retineri honestæ leges & ciuilis societas possũt. Sciamus ergo, uoce Dei institutũ esse hunc ordinem, & comprobatum, & uere ab eo iuuari. De uoce manifestum testimoniũ est, tota lex Moysi, quæ & si uni populo proposita est, tamẽ testimoniũ est uoluntatis Dei de hac uita politica. Est aũt lex moralis, ille ipse ordo societatis ciuilis, si dextrè intelligatur.

Politicus ordo.

Et eædem leges inde usq; ab initio mundi traditæ, & sæpe repetitæ sunt. In Paradiso prohibitæ sunt uigæ lib dines. Genesis 4. Prohibita & damnata est iniusta cædes. Et Gen. 9. expresse ordinatur imperium, edita hac lege: Quicunq; fuderit sanguinẽ humanũ, per hominem fundetur sanguis illius, quia ad imaginem Dei factus est homo. Hanc legẽ politici ordinis caput esse, nihil dubium est: nec frustrà putemus hanc uocem à Deo editam esse. Cumq; nominatim

Cur diabolus nunc sæuiat atrocius.

nominatim dicat, per hominem fundetur sanguis homicidæ: instituit hominem magistratum, qui certo ordine tollat reum, & iudicium Dei administret. Extant ergo testimonia institutionis.

Magistratus politicus a Deo institutus.

Et cum Paulus tradit doctrinam de politico ordine, Rom. 13. simul testatur & institutũ esse à Deo, & cõprobari, & ab eo iuuari. Estq; caput illud magno consilio à Spiritu sancto propositum ecclesijs, ut manifestè refutet fanaticos furores damnantium ordinẽ politicum, seu magistratus & imperia. Quæ sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt. Id est, uult suo quenq; tempore & loco obtemperare legitimis magistratibus præsentibus. ideo dicit, Quæ sunt: quasi dicat, Non requiras Cyri aut Alexandri imperiũ, hæc Deus iustus iudex multo antè euertit, & constituit alia imperia. Quæ sunt igitur, id est quæ quolibet tempore regnant, hæc scito à Deo ordinata esse. Et postea imperia nominat ordinationem Dei. Pondus uerbi obseruetur, quot nominat imperia ordinationem, primum manifeste discernit imperia à peccatis: nam peccatum non est ordinatio Dei, sed est confusio, & horrenda perturbatio diuini ordinis, quã Deus semper odit & execratur. Deinde monet nos qualis res sit ciuilis status, seu imperium: Ordo est, inquit. uidelicet series personarum & rerum congruens ad regulam mentis diuinæ, lucentem & in nobis iuxta legem naturæ, ut usitatè uocamus.

Magistratus cur ordo dictus.

Sit imperium ordo personarum, præsit magistratus,

stratus, obtemperent ciues suo quisque loco: sit certus ordo inter maritum & coniugem, inter patrem & liberos: sit ordo iudiciorum, leges, ordinem officiorum & contractuum proponant & sanciant, monstrent ordinem generis humani erga Deum, prohibeant uagas libidines quæ sunt contrariæ ordino diuini in hominum natura instituto, præcipiant æqualitatem in contractibus: quantum accipit emptor, tantum reddat: ne lædat ciuis ciuem, sed omnes sciant se inter se se deuinctos esse ad mutuam defensionem, & communem salutem, quæ consistit in compensatione æquali uoluntatum, officiorum, et rerum. Si quis autem uiolauerit hunc ordinem, pœna adficiatur.

Non est ordinis intellectus in bestijs, sed homini impressa est ordinis notitia, cum qua, si natura hominum non corrupta esset peccato, etiam amor ordinis tuendi erga Deum & homines uerus & ardens in pectoribus, coniunctus esset. Nunc uero facilè ruunt homines contra naturæ ordinem. Alij tamen magis, alij minus amant ordinem, ut Euripides de Cyclopibus inquit, νομάδες ἀνοῦσι οὐδὲν οὐδ' οὐδενός. Multa fera ingenia putant unum hoc esse beate uiuere, non coërceri legibus, ordine, disciplina, tanquam carcere: sed liberè uagari, & cupiditatibus obsequi sine freno. Talibus ingenijs difficile est persuadere, magnum decus esse ordinis: aut declarare, quantas res hic complexus sit Paulus, & quàm perspicue testetur magistratum & ciuilem statum esse res bonas, Deo placentes, non peccata.

Lex erat apud Spartanos, licere cum uxore alterius consuetudinem habere, si uir permitteret. Si igitur Spartanus aliquis uideat in Iudæa duci ad supplicium adulteram, seu adulterum, dicet esse crudelitatem indignam hominibus. At Paulus hic monet, supplicia legitima partes esse politici ordinis, & congruere ad normam in mente diuina. Sed homines feri non statim uident quid dicat Paulus, præsertim cum tanta breuitate usus sit.

Adferant igitur ad hanc Pauli lectionem studiosi mentes attentas, et immorentur huic loco, expendant uerba, quid ordo significet: partiantur ordinem personarum & rerum, magistratuum, ciuium, legum, iudiciorum, contractuum, delictorum, pœnarum. Deinde normam ordinis esse sciant, æternam legem in mente diuina de qua hic dicit, Magistratus honore adficiat bona opera, & puniat mala. Certissimum est autem, ordinem congruentē cum mente diuina, rem bonam, et Deo placentem esse. Hoc igitur Pauli testimonium, bonis mentibus et attentis satisfacit. Vtitur eodem testimonio et Irenæus aduersus fanaticos, qui illis primis temporibus furores sparserunt similes Anabaptisticis. Sed multa passim obuia sunt in prophetis.

Ordinis norma.

Stare regna quid.

Daniel. 2. Deus transfert regna, et constituit. Id est, efficit ut floreant, durent. id enim uocat stare. Psalmo 126. Nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra uigilat qui custodit eam. Custos est Deus ciuilis status, ergo eum approbat. Psalmo 143. Qui das salutem regibus.

gibus. Hæc uerba, adiuuari gubernatores à Deo testantur. Prouerb. 8. Per me reges regnant. Prouerb. 16. Libra et pondus, iudicia Domini sunt. 2. Paralip. 20. Non hominis exercetis iudicium, sed Domini. Esa. 1. Quærite iudicium, subuenite oppresso, defendite uiduam. præcipit Deus politica officia cuiq; pro sua uocatione. Non dubium est igitur, approbari ab eo politicum ordinem. et in hanc sententiam multa dicta apud prophetas reperiuntur, quæ nominatim politica officia præcipiunt.

Politicus ordo sacris litteris approbatus.

Lucæ 3. Baptista publicanis & militibus concionatur, ac tradit egregia præcepta politica. functionem igitur approbat, cum doceat rectè administrare: Ne plus quam constitutum est poscite. Respublica sine tributis necessarios sumptus sustinere non potest. Vult igitur, pendi tributa: sed non uult suprà legitima tributa immoderatas expilationes fieri. Neminem concusseritis, neque calumniemini. Exercere uult iudicia, sed sine concussionibus & calumnia. Et postremò addit, Contenti estote stipendijs uestris. Hæc tota concio politicum statum, iudicia, militiam approbat: & discernit ab ipso ordine uitia, seu confusiones, quas humana militia admiscet. Et futilis, ieiuna, & insulsa cauillatio Anabaptistarum explodenda est, qui dicunt Baptistam hæc imperfectis permisisse, Christum postea docuisse aliter. Non pugnant Baptistæ & Christi conciones. Nec putemus Baptistæ leuem autoritatem esse, magna eius uoca-

Ioan. Baptistæ concio.

Anabaptistarũ cauillum.

tio & functio est, ut Christus ipse testatur: & Deus in baptismo Christi illustri testimonio, eius uocationem & doctrinam confirmat. Sed furentes Anabaptistæ non attendunt quid dicant, cum de Baptistæ ministerio contumeliose loquuntur.

Magistratus dij.

Psalmo 81. Ego dixi, dij estis. id est, diuinum officium sustinentes, defensionem iustitiæ & pacis, quæ sunt bona diuina, propter quæ titulum suum Deus impertit magistratibus, quia uult eos hæc bona secum impertire populis. Officiũ igitur approbat, cum uocat diuinum.

Magistratus ecclesiæ membra.

Psalmo 101. In conueniendo populos in unum, & reges ut seruiant Domino Et Esa. 49. Reges erunt nutritores tui, & reginæ nutrices. Hæc dicta, & multa similia, testantur reges & magistratus aliquos esse membra Ecclesiæ Dei, & Deo placere. Approbat igitur Deus imperia, & politicum ordinem.

Anabaptistarũ furores.

His confirmati testimonijs, constantissimè damnemus furores Anabaptistarum, qui contendunt Christiano non concessum esse gerere magistratus. improbant iudicia, leges, militiam, & cætera politica munera, quasi hæ res sint suo genere peccata, et pugnent cum Euangelio. Magnæ mihi cum multis contentiones de hac controuersia fuerunt: cum Carolostadio, Pelargo, Struthio, & alijs. & multi agnitis fontibus huius disputationis, quos iam recitaui, in uiam redierunt, abiectis Anabatistarum delirijs.

Porro

Porro ad illa dicta quæ recitaui, adiungantur exempla, quæ sunt ualde multa, hominum qui Deum uere inuocarunt, qui maxima regna gubernauerunt, alij alijs ætatibus: quia Deus uoluit subinde per aliquos suos cultores iuuari politias, tum ut in eorum inuocatione luceret confessio, & uera doctrina latius propagaretur: tum ut Ecclesia haberet aliqua hospitia. Non dubium est, primos patres in suo cœtu, Adam, Henoch, Noha fuisse etiam politicos gubernatores, sicut traditur Nohæ lex de puniendis homicidis. Deinde Melchizedek expresse rex appellatur. Abraham etsi hospes fuit in alienis imperijs, tamen & reges aliquos Ecclesiæ adiunxit, & rexit ipse politico imperio suam familiam, & præliatus est. Postea Ioseph non modo rexit, sed etiam nouis legibus regnum Aegyptium constituit. Nec dubium est formam regni Aegyptiaci institutam à Ioseph, donec floruit, antecelluisse omnium regnorum ordini, quæcunque fuerunt postea toto orbe terrarum, in Chaldæa, Ionia, Græcia, Romæ.

Exẽpla piorũ magistratuum.

Valde errant, qui Soloni aut Augusto maiorem tribuunt politicam sapientiam, quàm his uiris qui diuina luce regebantur, & Deum uere inuocabant, Ioseph, Daniel, Esdræ, & similibus. Nec solus Ioseph inter principes Aegyptios Deum rectè inuocabat, sed eius gubernatio regem sua ætate regnantem, & multos qui unà rempublicam regebant, ad agnitionem ueri Dei pertraxit. Postea Moysen, et multos

gubernatores in populo Israël, Deo placuisse, nihil dubium est.

Anabaptistarũ obiectio.

Quod uerò furiosi Anabaptistæ dicunt, propter imperfectionem populo Israël concessum esse domicilium & politica officia: responsio est plena insulsitatis. Singulare Dei beneficium fuit, quod certam sedem ecclesiæ tradidit, ac defendit annos amplius mille quadringentos. uoluit enim Deus certum esse locũ, in quo testimonia promissionum diuinarum ederentur, & in quo Christus nasceretur, sicut suprà de uetere Testamento copiosius dictum est. Cum autem in populo Israël legem et politicum ordinem approbauit, et sæpe testatus est, se officia illa postulare ut in eis inuocatio accendatur, luceat confessio, & dilectio erga Ecclesiam exerceatur: significauit se etiã apud alias gentes legem et politicum ordinẽ approbare, ut exempla ostendunt. Nam Ioseph, Daniel, & alij multi gubernarunt politias inter ethnicos.

Exempla, qd politia apud omnes gẽtes approbat Deus.

Historias igitur in regnis cæteris extra Israëliticum consideremus. Daniel prouinciam ethnicam regit, et suo ministerio regum præstantissimos flexit ad agnitionem ueri Dei, uidelicet euersorem Ierosolymæ, Nabuchodonosor, et eius filium, Darium Medum, Cyrum Persam, et multos principes. Ideo Deus populum Israël in monarchijs aliàs alibi dispersit, ut doctrina uera de Deo latius propagaretur. In historijs Euangelicis mentio fit centurionum aliquot, qui Euangelio crediderunt: imò in tota Cornelij militis Romani familiam

miliam Spiritus sanctus ingenti miraculo, perinde ut in Apostolos, effusus est.

Cum igitur tot extent certa & illustria testimonia et exempla, quæ ostendunt Deo placere politicum ordinem, imò officia ordinis politici, in ijs qui Deum rectè inuocant, esse pia opera, & præcipuos cultus Dei: discamus uenerari res politicas, imperia, magistratus, leges, iudicia, distinctionem dominiorum, contractus, tanquam dona Dei: & omnia ciuilis uitæ opera referamus ad hos fines, ut Deo in his ordinationibus obediamus, & ut inuocatio & confessio nostra in hac societate luceat, & ut exerceamus dilectionem mutuam. Ciuilis uitæ opa oia quo referenda.

Recitaui exempla gubernatorum qui Deo placuerunt, ut Ioseph, Daniel, Nahaman Syrum, & similes. Hos cum constet à Deo adiutos esse, gubernationem esse opus & beneficium Dei manifestum est. Addam autem & de heroicis uiris apud ethnicos, qui fuerunt sine agnitione uera Dei: & tamen ne genus humanum prorsus interiret, à Deo ardentibus motibus ad uirtutem excitati sunt, & in rebus gerendis adiuti, ut Alexander, Scipio, Augustus. Mirandi euentus in rebus gestis talium uirorum mouerunt omnes prudentes, ut faterentur eos habere impetus meliores & feliciores, quàm reliquam hominum multitudinem. Ideo Cicero inquit, Nullũ fuisse uirum magnum sine afflatu diuino. Heroici uiri.

Cumq; ad constituenda imperia, aut instauran-

da, et ad politias ac artes restituendas, Deus inserat singulares motus talibus ducibus, aut artificibus, manifestum testimonium ostendit præsentiæ suæ in politijs. sicut Plato 4. De legibus inquit: Quemadmodum boues non à bobus, nec capræ à capris reguntur, sed à præstantiore natura, uidelicet ab hominibus: sic natura humana infirmior est, quàm ut seipsam regere possit. Quare Deus præfecit ciuitatibus, non homines, sed præstantius et diuinius quoddam genus, Heroas uidelicet, qui cum habeant ipsi prosperos successus, nobis quoque imperia eorum grata et facilia sunt. Hi ita curant nos, ut pacem, pudorem, libertatem conseruent. et addit: Verum est dictum, Vbi non Deus, sed mortalis aliquis dominatur, ibi malorum et ærumnarum nullum esse effugium. Sapientissimè hæc, et uerissimè à Platone dicta sunt.

Heroës ciuitatibus præfecti olim.

Et hæc eius uerba intimis sensibus infigamus, λέγει δὴ καὶ νῦν οὕτως ὁ λόγος ἀληθείᾳ χρώμενος, ὡς ὅσων αὖ πόλεων μὴ θεὸς, ἀλλά τις ἄρχει θνητὸς, οὐκ ἔστι λακῶν αὐτοῖς, οὐδὲ πόνων ἀνάπαυξις. Exempla suppeditant historiæ omnium ætatum. Placidum fuit imperium orbis terrarum regnante Augusto, quia Deus uoluit aliquantisper restitui pacem, iudicia, leges, disciplinam, ideoq; Augustum adiuuit. Sub Valentiniano, Augusto, & similibus, subinde nouæ dissipationes exortæ sunt, & miseriæ sine modo cumulatæ.

Platonis locus.

Postremò

Postremò testimonium est præsentiæ Dei in impe/rijs, etiam hæc experientia, quod manifestum est diui/nitus atrocia scelera manifestis corporalibus suppli/cijs puniri. Peruri, Latrones, tyranni, incesti, plerique omnes hærent tandem in pœnis. Differuntur inter/dum pœnæ, sed tamen plerunque tandem opprimunt sontes, & paucissimi placidos exitus habent. Exem/pla tyrannorum interfectorum adeò crebra leguntur, ut scriptum sit,

Ad generum Cereris sine cæde & sanguine pauci
Descendunt reges, et sicca morte tyranni.

Dei præsentia in iudicijs

Sceleratorum supplicia.

Tyranni.

De homicidis quotidiana exempla sunt in con/spectu. Etiam cum aliquandiu occultata sunt, profe/runtur tamen in lucem mirabili modo. Et quanquam initio polluti iniusta cæde effugerunt manus magi/stratuum, tamen postea ad pœnam retrahuntur. Co/mitantur et incestos pœnæ, ut Oedipum, Aegisthum, Herodem, & alios. De his pœnis loquitur Christus: Qui gladium acceperit, scilicet non datum à legi/bus, gladio peribit. Esaiæ 33. Væ qui prædaris, nam uicissim spoliaberis. Iob 9. Verebar omnia opera mea, sciens te non parcere delinquenti. Et Ecclesiastes ait Cap. 8. Impius non potest euadere in bello: id est, bel/lis & alijs cladibus punit Deus atrocia scelera. Sic ciuilem iusticiam Deus in mundo tuetur, ut regula/riter puniat in hac uita eos qui ciuilem iusticiam uio/lant: sicut regulariter hyems frigida est, & æstas ca/lida. Quanquam igitur, ut in tempestatibus, inter/

Homicidæ.

Incesti.

Regulariter puniri uiolatores ciuilis iusticiæ in hac uita.

dum aliquid extra regulam Deus facit, & arcano consilio differt pœnas & præmia: tamen regulam meminerimus, & metu iræ Dei coherceamus temerarios impetus.

Duæ sunt autem causæ propter quas regulariter in hac uita pœnæ comitãtur atrocia scelera. Prior, quia Deus iustus iudex, uult conspici iram suam aduersus peccata, & nos de sua uoluntate commonefacit. Altera est, ut custodiat societatem ciuilem: quæ prorsus dissiparetur, nisi ab ipso latrocinia, tyrannides, et alij furores compescerentur.

Regula non contemnēda, etiam si quidam euadant.

Quare etiamsi Tiberius placide moritur, tamen propter unum atque alterum exemplum, regula non contemnatur, quæ supplicia et cruciatus in hac uita minatur tyrannis, & alijs qui polluti sunt atrocibus sceleribus. Ruunt postea in pœnas, Caligula, Claudius, Nero, Domitianus, Commodus, & alij innumerabiles. Non frustra maledictiones in lege Dei propositæ sunt, quas non esse irritas uniuersa mundi historia testatur. Nam et publicè ingentibus bellis & dissipationibus totæ gentes propter multorum scelera delentur, et priuatim quotidie excruciantur multi magnis ærumnis & doloribus. Horum malorum causæ quæ sint, conscientias nostras interrogemus. Ac commonefacit nos Esaias tristissima concione, & de eo ualde memorabili causam nobis quasi digito monstrat, cap. 64. Et iniquitates nostræ quasi uenti dissipauerunt nos.

Hæc

Hæc uniuersalis experientia etiam Ethnicos mo/ uit, ut Dei prouidentiam & iudicium agnoscerent. et Isocrates in oratione de pace grauissimam sententiam opponit Epicureorum furori, qui propter pauca exem pla regulam contemnunt, ac sperant se impunitatem scelerum habituros esse. Etsi, inquit, non semper ple/ ctuntur scelerati, tamen plerunq; dant pœnas. Cum au tem futurum semper sit incertum, prudentis est ample cti illud potius, quod sæpius conducit. Et cum intelli gas iusticiam Deo magis placere, stultissimũ fuerit exi stimare, in deteriore fortuna iustos futuros esse quàm iniustos. Cum igitur experientia perpetua testetur atro cia scelera puniri, agnoscamus Deum iudicem & uin/ dicem esse, & eum timeamus, et fateamur politias ab ipso defendi, retineri, et mutari.

Isocratis locus.

Hactenus & dicta, & argumenta recitaui, quæ ostendunt politicum ordinem rem bonam esse, et Deo placentem. Ad hæc adiscendum est et hoc argumen/ tum. Cum tottes præcipiat Deus precationes pro magi stratu fieri, ut gubernatio maneat inconcussa, et stabi/ liatur: necesse est eam, rem bonam esse, et Deo placen tem, nec esse peccatum. Non est enim petendũ, ut pec/ cata stabiliantur.

Præceptæ a Deo precationes pro magistratu.

Extant autem præcepta de hac precatione, Iere. 29. Orate pro regno Babylonico, quia in pace illius & uobis pax erit. Iubet fieri precationes pro im/ perio, quod tunc erat Ecclesiæ hospitium. Et propter

has

has precationes non modo exilij & seruitutis ærumnæ mitigatæ sunt, sed etiam regum pectora Deus ad ueræ doctrinæ agnitionem flexit. Et pro rege Abimelech precatur Abraham. Et Iacob benedicit regi Aegyptio, qui à Ioseph acceperat doctrinam de uera Dei inuocatione. Et 1. Timoth. 2. præceptum traditur, plenum eruditionis: Hortor ut petitiones & gratiarum actiones fiant pro omnibus hominibus, pro regibus & omnibus qui præsunt, ut quietam & tranquillam uitam agamus, cum omni pietate & honestate. Simul & de precatione præcipit, & docet qualis debeat esse gubernatio, & ad quos præcipuos fines referenda sint consilia gubernatoris. Et petere nos debemus, ut Deus pacem nostris ciuitatibus donet, & regat disciplinam: & boni principes hæc opera efficere debent. Primum ut domi pax sit et tranquillitas, arceant externos hostes quantum possunt, & domi prohibeant latrocinia & seditiones. Nec finis sit pacis, ut in ocio possint ciues quærere uoluptates, & indulgere luxui: sed pacis ulteriores fines sunt, ut propagari uera religionis doctrina possit, ut tegantur scholæ, & imbecillis ætas erudiri possit, nec prorsus dissipetur Ecclesia, aut deleantur seminaria Ecclesiæ. Deinde ut mores regantur honesta disciplina.

Bonorũ principum opera cuiusmodi.

Pacis fines.

Sic Dauid gerens bella, sciebat se tantos labores suscipere & sustinere, non sua causa, ut postea ocioso & securo animo frueretur uoluptatibus: sed ut de pulsis

Bellorũ qui fines esse debeant bonis principibus.

pulsis hostibus seruaretur Ecclesia Dei, ut domi interim procreari soboles, & recte erudiri de Deo, & ad honestos mores institui posset: ut in scholis adolescentia, et populus ad conciones tutò conuenire posset: denique ne doctrina de uero Deo, nomen Messiæ, inuocatio uera Dei deleretur. Hos fines intuebatur, quoties educebat exercitum, quoties instruebat aciem, quoties in hostilem exercitum impetum faciebat. Hi fines ignoti erant Alexandro, Scipioni, C. Cæsari: sed tamen norant, ideo defendendam esse patriam, ut honesta disciplina homines in pace regerentur, nec prorsus interiret humanum genus, aut mores fierent feri & barbari. Addidit igitur Paulus, precandum esse, ut non solum pax sit, sed etiam ut in pace uiuamus pie & honeste. Id est, ut doctrina uera de Deo propagetur, & Deus recte inuocetur, & sint honesti mores. Ita paucis uerbis optimam politiæ formam Paulus delineauit.

Quare precãdũ pro pace.

Postquam igitur satis ostensum est, Politicum ordinem esse rem bonam, & Deo placentem, adijciam aliquot regulas utiles ad pacem, & ad alendam reuerentiam in bonis mentibus erga magistratus, & uniuersum ordinem ciuilis societatis, quæ certe digna est bonis ingenijs: & cum refertur ad gloriam Dei, cultus est gratus Deo.

Regula ad alendã reuerentiam erga politicum ordinem.

PRIMA regula. Euangelium sicut non abolet, nec improbat arithmeticam, aut architectonicam, aut medicam artem: sic non abolet, nec improbat œconomicum & politicum ordinem, imò iubet agnoscere has I

res

res esse dona Dei, quibus hæc uita corporalis non potest carere. Cum autem uelit Deus, non deleri genus humanum, sed in hac uita colligi Ecclesiam suam, seruat his rebus, cibo, potu, coniugio, politico ordine, artibus, ut agricultura, architectonica, medicina, uitam corporalem.

Vt autem cibus, potus, agricultura, architectonica, medicina, non pugnant cum Euangelio, quod concionatur de reconciliatione Dei, et nouam & perpetuam lucem in mentibus accēdit: sic non pugnat cum Euangelio gubernatio politica. Sed qui ignorant uera euangelij doctrinam de iustitia interiore, de fide, & uera inuocatione Dei, hi facile hallucinantur in hac disputatione, et sibi ipsi fingunt, Euangelium esse nouam & barbaricam politiam: ut hypocritæ magnis laudibus uehunt solitudinem, et monasticos ritus, uel potius illud Epicureum ocium, quo fruuntur illi, qui nec communes labores, qui sunt in gubernatione magni & uarij, sustinent, nec metuunt pericula & procellas quibus sæpe gubernatores horribiliter adfliguntur, ut experti sunt Moyses, Aharon, Samuel, Dauid, Ieremias: et exempla multa quotidiana uita monstrat.

Monastici ocij Epicureismus.

Nec aduersantur huic primæ regulæ prohibitiones uindictæ, quæ passim sparsæ sunt in Euangelio. Grauissimam hæ doctrinam, & salutarem ipsis imperijs continent. Deus ordinem instituit, ut uindicta per magistratus exerceatur. Vt igitur in cæteris præceptis

Vindictę prohibitiones huic regulæ nō aduersari.

ceptis nos uult ordini diuino parêre, prohibet uagari libidines, sic prohibet uagari iracundiam, uult nos sine incendijs odiorum ordini diuino obtemperare, ac petere ut magistratus suum officium faciat, defendat innocentes, & coherceat ac puniat petulantes. Si facit, gratias agamus & Deo & magistratui, & gaudeamus honeste regi disciplinam, & ciuitates esse tranquilliores. Si non facit, non conturbent ordinem diuinum priuati, non moueant seditiones, reprimant iracundiam & dolorem suum, seq; hac consolatione sustentent, quod sciunt Ecclesiam certis de causis subiectam esse cruci, & tamen Deo placere, imò tolerantiam iniuriarum & sæuitiæ alienæ sacrificium esse Deo gratum.

Dictum est igitur suprà, duplicem esse uindictam. Altera est ordinata, id est publica, quæ fit per magistratus certo ordine, certis legibus. Hanc nequaquam prohibet Euangeliũ, seu lex Dei, imò ut toties iam dictum est, diuinitus instituta & adprobata est, et iuuatur à Deo. Hæc uindicta est pars politici ordinis, seu functionũ magistratus, sicut Paulus diserte magistratũ uocat uindicem. Vt igitur magistratum adprobari in Euangelio nihil dubium est, ita hanc uindictam quam exercet iuxta leges, adprobari manifestum est.

Vindicta duplex.

Publica.

Hæc congruunt cum hoc dicto, Mihi uindictam, & ego retribuam. Deus iustus iudex trascitur peccato, & aut sine humana ope punit, ut cum delet Sodoma, aut Aegyptios in mari rubro: aut ad supplicia

ordinaria,

ordinaria, quæ commendauit magistratibus, fontes retrahit, ut cum latrones seueritate magistratuũ tollun tur, cum Cyrus punit Ionum libidines, Augustus Antonium pollutum uarijs libidinibus, & mouentem bellum sine iusta causa. Hæ uindictæ, et similes uerè pertinent ad hoc dictum, Mihi uindictam, & ego retribuam: quod facile intelligi potest à sanis, qui mentem & dexteritatem in iudicando adhibent.

Vindicta priuata.

Altera uindicta est aberrans ab ordine diuino, quã docendi causa Priuatam uoco, cum scilicet incensi ira cundia, aut odio, nostro furore, non iubentibus legibus arma capimus, & dolori nostro seruimus, non ordinationi Dei, in alijs tollendis. ut seruit suo dolori Ioab, interficiens Abner.

Vindictæ cupiditas.

Etsi autem ingens est incendium animi, et magnus furor, cupiditas uindictæ: tamen pauci ita sunt intenti, ut agnoscant suum hoc uulnus, sed plerunq; species aliqua iuris prætexitur, quam amplexi homines, mouent iniusta et perniciosa certamina sibi et Reipublicæ. ut Saul, cum tantum æmulatione ac liuore moueretur, fingit prætextus, quertur Dauidem esse seditiosum, & alens hunc furorem, tollere amicum bene meritum conatur. Ita Pompeius æmulatione ardens, delere Iulium conatur.

Vulgaris est pestis, & latè grassatur in omnibus gentibus, ciuitatibus & familijs. Ideo pij sint intenti, uideant ne indulgeant huic furori. Vsitatum & notum malum est, amor aberrans à lege Dei, & multorum

ingentium malorum causa est. ut propter amorem Paridis euersa est Troia, & Græci magnas clades acceperunt. At iracundia & uindictæ cupiditas undecunque oriantur (aliàs enim alij sunt fontes) sæpius excitant ingentia bella, & perniciosos tumultus priuatim & publice, ut historiæ Cain, Saul, Pompeij, Arij, & aliorum multorum ostendunt.

Iracundia amore perniciosior.

Considerata igitur magnitudine huius pestis, uidelicet priuatæ uindictæ, ruentis contra ordinem diuinũ, prudentes intelligent, quàm necessarium & salutare præceptum sit Christi, toties seuere concionantis de cohercendo hoc impetu. Ipse enim uere intelligebat, in Ecclesia et in uniuersa hominum societate horrendas dißipationes ex hoc fonte oriri. Vidit Pompeius crescere Cæsarẽ, et eius gloria uritur: quærit igitur occasiones et prætextus ad eum premendum. Et adiungunt se alij, similibus cupiditatibus incensi. Vidi ipse multos liuore & æmulatione motos, conturbasse ueras sententias in doctrina Ecclesiastica.

Deniq; omnes prudentes norunt, latißime uagari hoc malum. Ideo dicta Christi & Apostolorum infigamus intimis sensibus pectoris, & cohercearnus uindictæ cupiditatem.

Cum igitur Christus, ordinatam uindictam, mandatam magistratibus adprobet, & econtrà priuatam sæuitiam & seditiones prohibeat, res ipsa loquitur, his præceptis Christi optime muniri politicum ordinem, & armari magistratus. Falso igitur calumniati sunt

Celsi & Iuliani calumniæ.

Euangelium, Celsus, Iulianus, & alij, qui scripserunt, Euangelium prohibitione uindictæ tollere magistratus, disciplinam, leges, denique omnes neruos ciuilis societatis, ac concedere infinitam licentiam omnium scelerum. Huic calumniæ nimis frigide respondent Origenes & Nazanzenus, qui fingunt concessum esse uindicare: sed perfectiorem uirtutem esse, non uindicare. Has ineptias suprà refutaui, ubi de præceptis & consilijs dictum est. Et quomodo calumniæ Celsi & Iuliani respondendum sit, ex hac nostra distinctione satis constat, prohiberi priuatam uindictam, & econtrà confirmari magistratus & imperia. Hæc sententia uera, pia, salutaris est, priuatim et publice.

Muniuntur ergo et ornantur imperia uoce Euangelij. Pulcherimus est ordo, quem in uita priuata et in imperijs instituit Deus de omni genere actionum. Sed humanæ mentes sæpe occupatæ absurdis opinionibus, hypocrisi, prauis exemplis, denique fascinatæ à diabolo, ordinem illum diuinum aspicere nolunt. Ita multos uidimus Anabaptistas, qui in hac quæstione mira pertinacia suos furores defendebant, cum satis clare refutarentur. Nulla est enim obscuritas in hac causa, modo ut adferat auditor mentem docilem. Disserui autem prolixius, ut iuuenes commonefaciam, ut adsuefaciant mentes ad amandum politicum ordinem, & admoniti agnoscant in eo lucere sapientiam, iustitiam, & bonitatem Dei erga genus humanum. Vsi-

Anabaptistarũ pertinacia.

tatum

tatum est iuuenibus, ostentare ingeniorum acumen in legum & morum ciuilium reprehensione. Sed illam Cynicam sapientiam & petulantiam sciamus fugiendam & detestandam esse.

Obiectio.

Obijcitur & hoc, quod sæpe imperia rapiant et teneant improbi, quod multum sit utiorum et confusionum in imperijs. Ex hac parte argumentantur fanatici spiritus, imperia in uniuersum res malas, et à Deo damnatas esse.

Respondeas autem, non esse ueram et firmam ratiocinationem, à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter. In generatione accedunt multæ uiciosæ cupiditates, ergo generatio in uniuersum à Deo damnata est. Suprà monui, ordinem politicum discernendum esse à confusionibus quæ aliunde admiscentur, partim à diabolo, partim ab hominũ malicia, partim à communi infirmitate hominum, ut fit in alijs uitæ generibus ac gubernationibus à Deo ordinatis.

Politicus ordo a cæteris cõfusionibus discernẽdus.

Nemo dubitat Ecclesiasticam gubernationem à Deo institutam esse: at quantum accedit confusionum aliunde? Et tamen uox Euangelij est efficax, et Deo æternam Ecclesiam colligit, et audienda ac uenerandа est. Adde exemplum coniugij, & procreationis. Omnes sani fatentur coniugium à Deo institutum esse, eiq; placere: ac iuuari ab eo procreationem, ut scriptum est, In ipso sumus, uiuimus, et mouemur. At quàm multi sunt crudeles mariti, patres negligentes liberorum & ἄστοργοι, non curantes institui liberos

ad agnitionem Dei? Hæc uitia quæ aliunde accedunt, à coniugij ordine, & à procreatione discernantur.

Fugiamus Manichæos & Anabaptistas furores, ac discamus Deo tribuere res ab ipso uere conditas et ordinatas: quæ erunt gratiores, cum uitia segregantur, quæ non à Deo, sed à diabolo, & hominum malitia uel infirmitate oriuntur. Et de his tenendæ sunt cõsolationes à Deo tradi æ. ut nunc certe pios oppressos uel Turcica tyrannide, uel alijs imperijs discedentibus à legitima moderatione, commonefacere necesse est, quæ miseriæ quomodo ferendæ sint, & quæ mandata detrectanda.

Rerum uitia unde.

Ac præcipue nunc tempora postulant moneri bonas mentes, ut agnoscant in hac senecta mundi, imperia multo plus habitura esse confusionum, quàm initio habuerunt. ut statua apud Danielem significat: in qua primum imperium est aureum, secundum argenteum, tertium æneum, quartũ ferreum. Planta partim ferrea est, partim testacea. erit igitur languidior uirtus. Et experientia Platonem mouit, ut diceret certam esse periodum cuiusque ciuitatis, & cuiusque regni, qua circumacta, ait naturam non progredi ulterius. ut cum planus numerus fit solidus, uentum est ad metam, nec sequuntur cubici: ut cum positis 6. fit solidus 18. non sequuntur cubici.

Danielis locus.

Et quidem hunc sermonem attribuit Plato Musis, quia causam esse mutationis regnorum præcipuam, non hominum scelera, sed arcanum ac fatalem naturæ ordinem,

ordinem, uarie miscentem materiam existimat. Sed doctrina cœlestis sæpe clamitat, ruinas imperiorum accersi humanis furoribus, ac atrocium flagitiorum pœnas esse, sicut scriptum est Eccles. 10. Regnum à gente ad gentem transfertur, propter hominum iniusticiam et dolos. Hæc ad obiectionem quam recensui, breuiter respondi, ut admoniti pij discernant ordinem à Deo institutum, à confusionibus quæ aliunde accedunt: et discant sapienter ferre seruitutem, quæ pœna est, uelut carcer, humanorum delictorum.

Imperiorum mutationes ac ruinæ unde.

Secunda regula. Et concessum est Christianis, facere œconomica et politica opera, et necesse est eos iuxta uocationem in illis officijs seruire ciuili uitæ. Et cum pij præstant ea officia, ut Deo obediant, placent illa Deo, & sunt cultus Dei, et complectuntur multas magnas uirtutes. II

Recte igitur & pie facit Christianus, cum iuxta uocationē gerit magistratus, exercet iudicia, militat, accusat nocentem in foro, dicit causam, legitimo supplicio adficit iuste condēnatos. Hæc intelligere Magistratus et Iudices, qui Deum non contemnunt, necesse est.

Vocationi incumbendū.

Ac primū de necessitate testimonia perspicua sunt, quod uidelicet necesse sit, ciues etiam eos qui uerè credunt Euangelio, facere politica officia iuxta uocationem. Rom. 12. Necesse est obedire, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Lucæ 3. Neminem concutiatis, neque calumniamini: & contenti estote stipendijs uestris. Esaiæ 1. Quærite iudicium,

Politica officia necessario obiri etiā à Christianis.

iudicate pupillo, defendite uiduam. Ac obseruet similia dicta studiosus Lector in alijs locis. sæpe enim hæc præcepta repetuntur.

Officia politica etiam cultus Dei.

Quod autem sint cultus Dei, sæpe monent Prophetæ. Taxant enim superstitionem, quæ iudicat solas ceremonias esse cultus Dei, et negligentiam parit in officijs ciuilibus. imò Monachi uitam œconomicam et politicam uix Deo placere posse putabant. Anteferunt ergo prophetæ ceremonijs officia politica, et his affirmant promitti præmia. Esaiæ 1. Holocausta uestra nolo. Quærite iudicium, iudicate pupillo, &c. Esaiæ 58. Frange esurienti panem. Micheæ 6. Nunquid placari potest Dominus millibus arietum? Indicabo tibi homo quid sit bonum: facere iudicium, diligere misericordiam, & in timore ambulare coram Deo tuo. Zachariæ 7. Nonne cum comedistis et bibistis, uobis comedistis, &c. Hæc dicit Dominus, iudicium uerum iudicate, uiduam, pupillum, aduenam & pauperem nolite calumniari, &c.

Politici ordinis causæ.

Decus horum operum ita magis intelligetur, cum ipse ordo Politicus & causæ ordinis considerantur. Deus condidit genus humanum ad societatē: & huius societatis uincula esse uoluit, generationem, educationem, gubernationem, contractus, artes. Nec solus uir gignit, nec sola mulier. Nec genita soboles, sine aliena ope uitam retinet. Colligata est ergo hominū natura æternis uinculis. sed ad quem finem præcipuum? Ad hunc: ut ad generationem & educationem opus est so

cietate,

cietate, ita cœtu opus est ad docendum. Vult Deus agnosci, et celebrari. Vt igitur alij alios de Deo et de alijs rebus bonis doceant, conditi sunt homines ad societatem: cuius uincula sunt, magistratus, leges, politica officia.

Primum ergo in his officijs obedientia nostra erga Deum declaranda est. Politicorum officiorum ordo.

Secundò luceat in societate confessio nostra. Ideo enim præcipue ad societatē conditi sumus, ut latè propagetur notitia Dei, & filij eius Domini nostri Iesu Christi. Ostende quid sentias de Deo, ac testeris te propter iudicium Dei uera profiteri, et iusta facere.

Tertiò, cum plenæ sint ærumnarum & periculorum ingentiū œconomiæ & politiæ: ferreus est enim, qui generationis & educationis pericula non considerat. Deinde quanta moles est curarum in Curia, in castris? In his miserijs & periculis luceant fides & inuocatio. Ideo enim his difficultatibus onerata est infirma hominum natura, ut admoniti de fide & de inuocatione, latè spargamus Dei notitiam. Fiunt ergo cultus Dei, labores œconomici & politici, & quia ad hunc finem referuntur, ut Deo præstetur obedientia: & quia his ipsis laboribus misceri oportet inuocationem Dei: sicut Dauid præliaturus, & Salomon regnum suum inchoans, Deum inuocant. & in Psalmo dicitur: Illi in curribus & in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri inuocabimus. Cur tot difficultatib. onerata hominū natura.

Quarto. Exercentur in his laboribus dilectio erga proximum, tolerantia, & pietas in retinenda possessione doctrinæ de Deo. Miscentur igitur multæ uirtutes laboribus œconomicis & politicis, propter quas fiũt sacrificia, seu cultus Dei, id est opera quibus Deus iudicat se honore adfici.

Dauidis prælianti exemplum.

Quid agit Dauid prælians?

Primum agnoscit se obedientiam Deo in hac uocatione debere, hoc est in hoc gradu politico, in quem collocatus est. Secundò, profitetur se ciuem esse populi Israel, & inuocare Deum æternum, qui se patefecit, & uerbum suum Israelitis tradidit certis testimonijs. Tertiò, in periculis fidem suam exercet, & Deum inuocat. Quartò, seruit hoc labore suis ciuibus: imò dimicat pro illis parietibus, intra quos sedent pueri & puellæ discentes lectionem Prophetarum, ut conseruetur & propagetur doctrina cœlestis. Interim quam multæ aliæ uirtutes accedunt, iustitia, tolerantia, mansuetudo, & aliæ uirtutes gubernatori necessariæ. Quintò: Ad has uirtutes quas recensui, accedit in his laboribus aliud ingens bonum, scilicet testimonium præsentiæ Dei, quo timor & fides confirmantur. Videmus puniri latrones & tyrannos, experimur Deum custodire politias quæ sunt hospitia Ecclesiæ. Experiuntur Esaias & Ezechias, exaudiri suas preces pro politia quam gubernabant. Et Dauid testatur, adesse Deum gubernantibus, inquiens: Benedictus Deus, qui docuit manus

meas

meas ad bellum. Item, Qui dat salutem regibus.

Hæ causæ & hi fines laborum œconomicorum et politicorum, sæpe cogitandi sunt pijs, et faciendæ collationes politicæ uitæ et monasticæ: item, pij gubernatoris et impij.

Causa mandans obedientiam in munere politico, est Deus. Hic fit mentio causæ efficientis. Causa finalis, ut luceat confessio in societate. συναίτιον, fides petens gubernationem in laboribus & periculis. Causæ finales ulteriores, ut seruiatur proximo. Item, ut defendatur possessio doctrinæ cœlestis. Effectus: Testimonia præsentiæ Dei, quæ timorem & fidem augent. Harum causarum & effectuum cogitatio ornat uitam politicam, et pios consolatur in hac magnitudine laborum, et accendit timorem Dei, et fidem in mentibus. Politici ordinis causæ.

Iam confer Dauidem & eremitam. Eremita tanquam ex acie fugit ex ordine politico, nec præstat Deo obedientiam, quam communi societati debet Fugit autem ideo in solitudinem, ut labores, pericula, incertos euentus negociorum, iniurias, ingratitudines, denique ut molem curarum et dolorum uitet. Simul igitur fugit fidei, inuocationis, et confessionis exercitia. Nec seruit proximis, non docet, non confert operam ad retinendam possessionem doctrinæ. Qualis autem esset uita, quomodo excolerentur aut propagarentur artes, qualis esset generatio, quæ defensio puerperarum & infantum, si omnes boni uellent Dauidis & eremitę collatio.

Eremitarum uita improbanda.

esse eremitæ? Reijciamus ergo uitæ genus, quod obedientiam Deo debitam in communi societate iuuanda & tuenda negligit.

Hic etiam militem pium & prophanum confer. Cum Celsus calumniaretur Euangelium, de prohibitione uindictæ, ac diceret militiam prohiberi: respondit Origenes, Christianam militiam esse, pro imperijs Deum precari. Et si de parte officiorum nostrorum recte Origenes respondit, tamen non satis dixit. utrunque erat complectendum. Et dimicat in acie Christianus iuxta uocationem, & arma in uocatione Dei adiuuat. ut, Dauid inuasurus Goliath instruit se precibus & funda. Antecellit igitur Christianus miles prophano. Præterea fines differunt. Dauid præliatur, ut defendat cœlestem doctrinã: Iulius præliatur, ut suam dignitatem defendat.

Miles Christianus quid a prophano differat.

Magistratus pij cum prophano collatio.

Sic antecellit gubernator Esaias Ciceroni. Cicero ad gubernationem tantũ sua consilia, seu prudentiam suam & diligentiam adfert: Esaias uerò & preces & prudentiam, et sæpe clamitat, ut scribitur, 2. Paralip. 20. Cum ignoramus quid faciendum sit, oculos nostros ad te attollimus.

Hæc de secunda regula breuiter dixi, quæ pij lectores diligenter expendant, ut discant uitæ politicæ dignitatem intelligere: et considerent quid intersit inter politicum uirum pium, et prophanum.

III. Tertia regula. Euangelium non præcipit ut nostræ politiæ regantur legibus forensibus Moysi, nec

nouam

nouam aliquam corporalem politiam constituit. Sed iubet nos præsentibus magistratibus ac legibus obtemperare, quæ tamen non pugnant cum legibus naturæ: & præcipit ut præsentes politias tueri & ornare studeamus. Sic enim inquit diserte Paulus: Omnis anima potestati quæ præest, hoc est præsenti potestati obediat. Hanc regulam ideo recensui, quia memini multos, Monetarium, Struthium, et alios qui contendebant Christianos oportere controuersias forenses iudicare ex legibus Mosaicis, & abolendum esse ius Romanum, quo nunc in foro utimur. Hoc quid erat aliud quàm restituere politiam Mosaicā, quam ut Deus ostenderet non oportere perpetuam esse, funditus et horribili exemplo deleuit.

Mosaica politia cur abolita.

Sæpe iam dictum est, Euangelium concionari de iusticia spirituali et æterna, ut Paulus inquit: Euangelium est ministerium spiritus, nec constituit certam corporalem politiam, sed sinit nos uti dissimilibus politijs gentium, ut dissimilibus dierum spacijs, modo ut leges non pugnent cum iure naturæ, sed adprobent honesta facta, & puniant turpia. Nam hanc regulam iudex Christianus sequi debet, quam & Paulus recitat Rom. 14. Magistratus tribuat honorem recte factis, et puniat turpia. Quæ uero sint honesta, quæ turpia in moribus, dijudicat lex naturæ.

Gentium politijs etiā dissimilibus uti, Christiano licitum.

Deinde nihil interest Ecclesiæ in his quæ sunt iuris positiui, quod leges Gallicæ in pœnis, aut diuisionibus hereditatum, aut successionibus dissimiles sunt

Ger/

Germanicis. Vtatur Christianus in Armenia legibus p. liticis eius gentis: at in ciuitate Veneta, utatur legibus Venetis.

Memini qui nolebant ullos fures capitali supplicio adfici, quia lex Moysi punit furem quadruplo. Et si grassatorem, ut latronem, etiam uetustæ leges capitali supplicio adficiebant. et hac ratione quidam legi usitatæ non imprudenter patrocinantur, quia in his Barbaricis gentibus fures plerunq; sunt grassatores, et telis et uoluntate nocendi armati, ut latrones. tamen Iudex Christianus et hoc consideret, satis esse, si lex congruat ad hanc regulam, ut turpia facta puniat: deinde gradus permittendos esse legum conditoribus, seuerius puniendos esse fures in ijs gentibus ubi disciplina laxior est, quam alibi ubi fuerunt alia multa disciplinæ uincula. Nec Deus improbat seueritatē, quia peccata nostra sine dubio merentur mortem iudicio Dei. Lex Moysi filium helluonē et contumacem uult ad iudices adduci, et condemnatum interfici Hæc lex honestissima, nunc nimis tristis diceretur: quæ tamen ostendit, Deo placere disciplinæ seueritatem.

Legū capitalium ratio.

Omitto hic longiorem disputationem. Nam hæc recensui tantum ad commonefaciendos rudiores, ne moueantur clamoribus illorum qui contendunt, rursus in forum leges Mosaicas inuehendas esse, et ius Romanum abolendum esse.

Et est usitata πολυπραγμοσύνη iuuenilium ingeniorum, uetera instituta mediocria reprehendere, nouas leges

Iuuenum curiositas.

leges ferre, expeditiorem ordinem cognitionum in iudicijs præscribere, regere forũ tanquam ædilicijs edictis, statuere rerum uenalium precia, ut meminimus Mustelam aulas docere de ordine cognitionum. Nec ego nunc diligentiam sapientum gubernatorum reprehendo: sed iuuenilem πολυπραγμοσύνην, quam frenare utile est, præsertim in ijs qui ministerio Euangelij fungunturur. Hi proponant doctrinam de uera Dei inuocatione, & de cæteris officijs pietatis: iudiciorum autem et fori gubernationem sciant alijs artificibus commendatam esse: et præcepti usitati meminerint, ut suam quisque Spartam ornet. Mustelas. Sparta cuique sua ornanda.

Vt apud Aristophanem Cleon dicitur alterum pedem in curia, alterum in castris habere: ita isti inquieti, alterum pedem in curia, alterum in Ecclesia habent. & interdum perinde condunt ciuitatem, ut simia in fabula Hermogenis, quæ aliquando capta ab hominibus, uiderat urbes, domos, hominum concessus, theatra, spectacula, ludos. Redit igitur ad simias, ac narrat quid uiderit, hortatur ut hominum imitatione condant domos, quibus tegantur contra tempestates: & addant mœnia aduersus leones, lupos, homines. Nec tantum hæc utilitas proponitur, sed commemorantur theatra & spectacula. Horum imitatio magnas uoluptates paritura uidebatur. placet igitur consilium. Et dimittunt uetulæ simiæ iuniores ad materiam cædendam, aut saxa conuehenda. Sed hic deprehendunt stultitiam suam simiæ. Decrant Simiæ apologus.

secu/

secures, et ratio nulla erat uel cædendæ materiæ, uel coagmentandi lapides, denique ars tota architectonica deerat. Res igitur coegit eas, quod stulte instituerant, omittere.

Struthius. Tales architectos ciuitatum multos uidimus, Struthium, Mustelam, et alios. Meminerint ergo saniores, Præceptum in hac tertia regula traditum nec temere de politicis institutis, quæ non continent manifestam turpitudinem, contendant.

IIII. Quarta regula. Euangelij doctrina adeò seuere præcipit de obedientia, ut affirmet peccatum mortale esse, non obedire mandatis legitimi magistratus, si tamen non iubeant facere contra mandata Dei.

Magistratus legitimi præceptis non obedire, peccatum mortale. Hæc regula expresse traditur Rom. 14. Necesse est obedire non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Primum docet esse necessarium opus, deinde necessitatem declarat. Non solũ propter iram, inquit, id est propter pœnam corporalem, qua magistratus adficit contumaces, sed etiam propter conscientiam necesse est obedire. Testatur ergo, contumacia offendi Deum, & conscientiam ream fieri, quia Deus hanc obedientiam flagitat.

Hic expende quantum malum sit, conscientiam ream iudicari à Deo, deseri hominem, & non regi nec defendi à Deo, sed pœnis in hac uita, & nisi resipiscat, perpetuæ iræ post hanc uitam obnoxium fieri. Nam regulam hanc seruat Deus, ut atrocem contumaciam etiam in hac uita atrocibus exemplis puniat,

Contumaciæ à Deo punitę exempla.

niat, ut ostendunt historiæ Absolon, Semei, Ioab, & aliæ innumerabiles. Hic prudens lector conferat philosophorum politica, ad hanc Pauli concionem. Quæ literæ philosophorum ita munierunt Magistratum, ordinem politicum, & pacem, sicut hæc Pauli concio? Hæc est murus firmissimus magistratuum. Nam bonorum omnium, et mediocrium animi, non terrore aut potentia magistratuum, sed hac doctrina cœlesti cogi se iudicant, ut reuerenter obediant uoci legum et magistratuum, et imperia uenerentur.

Ac leges ipsæ imperiorum tantum externam obedientiam in militia et in pace, labores corporum, collationem tributorum, et iusta officia externa in tota ciuili consuetudine postulant. Sed doctrina cœlestis amplius flagitat, iubet honore adfici magistratus. Hic gradus obedientiæ summus est, non tantum externa officia tribuere, sed etiam honorificã opinionem in mente, et beneuolentiam. nam hæc duo præcipue significat uocabulum Honoris. Honorifica opinio hæc continet, quod totus ordo politicus, imperia et magistratus sint res à Deo institutæ et approbatæ, & defendantur ope diuina, & quod Deus uelit humanum genus hac ciuili forma uitæ regi, et frenari libertatem, et in ipsa gubernatione multa exempla conspici sui iudicij de sceleribus hominum: ut pœnæ homicidarum, incestorum, tyrannorum, periurorum manifeste testantur, Deum his sceleribus irasci.

Magistratus etiam honore afficiendi ex Dei præcepto.

Est

Honorifica opinio de magistratu quæ.

Est ergo honorifica opinio, politicum ordinem, imperia, magistratus, leges, iudicia, pœnas esse opera Dei, in quibus sapientia Dei, iustitia, et bonitas erga genus humanum conspiciuntur. Altera pars honoris est, quia hæ res sunt diuinæ, uoluntas nostra ultro & uero studio se subijciat imperijs propter Deum, & amet has res, & ipsos magistratus, custodes politici ordinis. Hæc est sententia præcepti, quod iubet honorem tribui magistratibus.

Res & personæ discernendæ.

Suprà autem monui, discernendas esse res et personas. Agnoscebat Paulus, & certò sciebat imperium Romanum singulari Dei consilio & ope constitutum esse, et ipsum ordinem ac leges amabat et uenerabatur. Sed Neronem, ut teterrimam pestem et diaboli organum oderat, ac execrabatur, et tolli eum à Deo petebat, sicut et accidit. Etsi enim prius ab eo Paulus interfectus est, mirabili Dei consilio, permittentis ut à tali, tam tetro, turpi, et execrando portento, Apostolus Deo carus, et donis amplissimis ornatus, et per quem magna pars Ecclesiæ collecta erat, necaretur, tamen eodem anno sibijpsi Nero mortem consciuit.

Pro magistratibus orãdũ.

Cæterum hic bonos præcipuus est, Deum pro politia et magistratibus inuocare: quod certe facient ardenter isti, qui uere cogitant politicum ordinem opus et donum Dei esse, et bonos magistratus à Deo excitari et iuuari: sicut fit. Nõ enim durabiles essent politiæ, & artes, nisi subinde à Deo excitarentur instauratores. ut post Manasen, collapsum ferè regnum restituit

tuit Iosias. Hæc beneficia Dei qui considerant, ueris & ardentibus precibus imperia adiuuant, sicut & Paulus præcipit, 1. Tim. 2. Adhortor uos precari pro regibus, & omnibus qui præsunt, &c. Finis etiam additur, Vt uita sit tranquilla: non ut in ocio uoluptatibus fruamur, sed ut regantur mores disciplina, & doceri Euangelium ac propagari possit, & ecclesiæ crescant, et nomen Dei & Domini nostri Iesu Christi celebretur.

Præcipit & Ieremias cap. 29. orari pro regno Babylonico. Quærite pacem ciuitatis, in qua eritis in exilio, & orate pro ea ad Dominum, quia in pace illius erit uobis pax.

Addo & hanc regulam traditam uoce apostolorũ: Oportet Deo magis obedire, quàm hominibus. Cum igitur mandant homines, seu reges, seu principes, seu pontifices, ut faciamus cõtra mandata Dei, non est obediendum, sed mandatum Dei anteferendum est, ut docet historia Danielis tertio. Deo magis obediendum quam hominibus.

Dixi præcipua, quæ in ecclesia de causis & dignitate politici ordinis & magistratuum sciri necesse est. Nunc etiam multa de officijs gubernatorũ dicenda essent, sed non est nostri instituti complecti totam politicam doctrinam. Extant libri philosophorum et Iurisconsultorum, qui continent officia magistratuum. Nos tamẽ breui regula summam indicabimus. Aristoteles eruditè tradidit definitionẽ magistratus, paucissimis uerbis: quæ tamen euoluta, con- Magistratuũ officia.

ta, continet amplissimam doctrinam. ἄρχων ἐστὶ φύλαξ νόμων. Cum quæres, quæ sint officia magistratuum, cogita hanc definitionem, & tibi pingito magistratum, cui de collo pendeant tabulæ duæ legis Moysi. Harum custos esse debet politicus gubernator, quod ad externam disciplinā attinet. Nam hæ sunt summæ leges, ex quibus cæteræ honestæ leges omnes (ut necesse est plures esse quæ uitam politicā & forum regant) tanquam ex fontibus deriuantur.

Magistratus legum custos.

Cum igitur magistratus sit custos legum, obtemperet eis ipse, & alios obtemperare cogat, & earum autoritatē fortiter defendat. Ideo enim à Deo armatus est gladio. Ac ut discrimen intelligatur ecclesiastici gubernatoris, et politici, & simul officia conspiciantur, hanc trado definitionē politici magistratus. Magistratus est minister Dei, custodiens honestam disciplinam externam sui cœtus, & pacem, & cohercens ac puniens contumaces legitimis pœnis corporum.

Politicus magistratus qui.

Euangelii doctor qui, & cuiusmodi magistratus ecclesiasticus.

Hic differentiæ comparent inter Euangelij doctorem & magistratū. Euangelij doctor proponit uerbum Dei, & administrat sacramenta, per quæ Deus audientes uocat ad uitam æternam, & est in eis efficax. Deinde cohercet et punit tantum uerbo Dei, scilicet uoce Euangelij, et excommunicatione, sine ui corporali. At magistratus custos est externæ disciplinæ & pacis, et armatus gladio cohercet & punit contumaces legitimis pœnis corporum.

Cum

Cum autem dico, magistratum disciplinæ custodem esse, intellige utramq; tabulam Decalogi ei custodiendam esse: id est, non tantum est pacis custos, uelut armentarius: nec tantum uentri, sed primum gloriæ dei seruiat, quod ad externos mores attinet, ut omnes politiæ sanxerunt pœnas aduersus periuros. multæ etiam apud ethnicos sanxerunt pœnas aduersus Epicureos, seu Atheos, qui palàm dixerũt nihil esse Deum, aut nullam esse prouidentiã Dei. Sed nos legem Dei sequamur, quæ ait, Fugite idola. Item Leuitici 24. Qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur. Deut. 12. Euertite aras idolorum, &c. Deut. 18. Non sint magi aut incantatores in terra.

Epicureismus prohibitus.

Hæc præcepta sunt iuris naturæ, & pertinent ad secundum præceptum, Non usurpabis nomen Dei uanè. Nec enim habebit Dominus hunc insontem, qui nomen Dei uanè usurpauerit. Hæc sententia omnibus hominibus, imò omnibus creaturis intelligentibus concionatur. Suo quisq; loco prohibere manifestas Dei contumelias debet. Quare & magistratus prohibere et punire debent Epicureos sermones, idolorum honores, periuria, fœdera dæmonum, professionem impiorum dogmatũ. Id præcipiunt & hæc dicta: Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram, Seruite Domino, &c. Et Prouerb. 25. Aufer impietatem à uultu regis, & firmabitur iustitia thronus eius. Et 1. Regum 2.

Magistratus officium.

Glorificantes me glorificabo, & contemnentes me reddam contemptos.

Ideo non *solum reges pij in Iuda, sed etiam alia rum gentium reges, postquàm didicerunt uerã de* Deo *doctrinã, prohibuerunt contumelias ueri Dei, ut* Nabuchodonosor, *&* Darius Medus. *Ita et Constantinus &* Theodosius *recte fecerunt, cũ deleret idola. Etsi enim magistratus non iudicat, nec mutat arcanas opiniones in mente, tamen externa delicta prohibere debet, propter gloriam Dei, & ne plures corrumpantur licentia & exemplis.*

Ecclesias & Dei cultũ etiã magistratibus curę esse debere.

Quare reges, princeps, & magistratus etiã hoc tempore inspiciant ecclesias, et curent eas rectè doceri, ut flectantur animi hominum ad ueram Dei *in uocationem, & ad alia pietatis officia, & prohibeant coli idola, ac doceri & confirmari falsas opiniones pugnantes cum* Euangelio, *à quocunq; genere hominũ sparguntur. Obtemperemus uoci æterni patris, præcipienti de* Domino *nostro* Iesu Christo, Hunc audite. *Amplectamur ergo et illustremus* Euangelium Domini nostri Iesu Christi, *reiectis ethnicis,* Iudaicis, Turcicis, *et hæreticis furoribus.*

Auferant principes ex ecclesia ethnicam doctrinam Papæ, *ethnicos ritus inuocationis mortuorũ, & horrendas prophanationes cœnæ* Domini. *Id præcipiunt mandata* Dei *æterna & immutabilia,* Non *assumes nomen* Domini *tui uane.* Item, Hunc audite. Impertit Deus *magistratibus societatem sui nominis,*

nominis, hac ipsam ob causam, ut res diuinas, id est ueram Dei noticiam & inuocationem, iustitiam et pacē tueantur. Quomodo dici possunt uicarij Dei, si Dominum nec agnoscant ipsi, nec ab alijs agnosci curent?

Magistratus quomodo uicarii Dei.

Alibi autē longiore disputatione ostendi, pertinere emendationem ecclesiarum ad magistratus officium, præsertim cessantibus episcopis, aut aduersantibus Euangelio. Quod enim aliqui dicunt, Magistratum profanum non esse iudicem controuersiarum de dogmatibus: uera & explicata responsio est, ecclesiam esse iudicem, & sequi normam Euangelij in iudicando. Cum autem magistratus pius uere sit membrum ecclesiæ, iudicet & ipse cum alijs pijs et eruditis, iuxta normam quam dixi. Omnibus ecclesiæ membris dictum est, Cauete à pseudoprophetis. Item, Si quis aliud Euangelium docebit, anathema sit. Quare ut cæteri pij, ita magistratus considerent dogmata: & si quis falsas et impias opiniones serit, aut defendit, hunc iudicent esse anathema, ac compescant. Valde errant principes, si hanc curam non pertinere ad se arbitrantur.

De cæteris officijs magistratuum, id est de morum ciuilium gubernatione, de pacis defensione, de forensi seu prætorio munere, de seueritate, de epijkia, de œconomia, seu de quæstorio munere dicendum est ab alijs artificibus, uidelicet à Iurisconsultis. Euangelium monstrat causas & dignitatem po

Euangelium quæ magistratibus præcipiat.

litici ordinis, & in genere docet magistratus ut obtemperent mandatis Dei, quia pariter Deus præcipit regibus, principibus & populo: pariter iudicabit reges, principes & populum. Sicut scriptũ est: Ite, prædicate Euangelium omni creaturæ. Et Zachar. 10. dicitur, Super pastores iratus est furor meus. Et Mich. 3. Audite principes domus Iacob, propter uos Siõ quasi ager arabitur. Et Ezech. 33. Propterea pastores audite uerbum Domini, &c.

Non furtum facies.

Tantum unam admonitionem adijciam. Non licet regibus, principibus et magistratibus facere contra ius diuinum, & contra ius naturæ. Est autem & diuini & naturalis iuris hoc præceptum, Non furtum facies. Hæc uox discernit dominia, & suas cuiusque possessiones, fundos, & res proprias cingit tanquam murus. Habet autem & populus res aliquas proprias iure diuino & humano, ab his arcet principes lex illa, Non furtum facies. Non existiment reges & principes licere sibi ex facultatibus subditorum, quantum uolunt rapere, aut nihil esse ciuibus proprium.

Principibus non licere aliena inuadere.

Deus in lege sua distinxerat dominia Israëlitarum, & sanxit libertatẽ. Quare non licuit Achab, aut cogere Naboth ad uenditionẽ uineæ, aut expellere eum ex possessione. Sed hac lege arcebatur ab alieno, Non furtum facies. Et Deus uindex nominatim taxat hanc iniuriam, quod Achab alienam uineam occupauit, & punit eum memorabili exemplo,

ut prin-

ut principes moneat, ut parcant ciuium facultatibus. Sicut Baptista dixit, Estote contenti stipendijs uestris. Debet populus ordinaria tributa, ut Paulus docet Rom. 14. quæ Baptista uocat stipendia. Et cum Reipub. defensio, & aliqua probabilis causa nouas collationes postulat, ciues opitulari ecclesijs & patriæ iustum est. Locus uerò in historia Samuelis de iure regum, loquitur de stipendijs: nõ concedit infinitam licentiam principibus, rapiendi ex bonis ciuium, quantum uolunt. quia tenẽt quædam propria, iure diuino & humano.

Tributa deberi magistratui.

Restant & quæstiones de contractibus, de quibus in genere sciant pij, contractus esse partem politici ordinis, & res bonas à Deo ordinatas. Imò pulcherrima imago iudicij & uoluntatis Dei impressa est contractibus. In his docet nos Deus, iustitiam, æqualitatem esse: ut cogitantes de uoluntate Dei, sciamus eam iustam, id est æqualem esse æqualibus. Tyranni non sunt æquales æqualibus, sed aliquos priuato adfectu complectuntur: cæteros, seu pares, seu meliores, negligunt. Hæc inæqualitas uocatur προσωπολημψία, quæ nõ est in Deo. Sed scito Deum æqualem esse, & tibi, & latroni in cruce, & Moysi & Eliæ. Regulam proposuit, iuxta quã seruat æqualitatem. irascitur peccato in omnibus, ac rursus certò recipit omnes confugientes ad mediatorem Christum.

Contractus.

Deus æqualis æqualibus.

Cernitur & exemplũ iustitiæ Dei, et æqualitatis,

tis, in placatione iræ Dei. Nõ sunt remissa peccata, nisi æquale λύτρον esset ꝓ nobis, scilicet filius Dei. De hac æqualitate quotidiani cõtractus, emptiões, uenditiones, mutuationes, locationes, cõductiones, deinde et delictorũ cõpensationes nos admoneant.

Postremò hæc ipsa æqualitas quæ in contractibus postulatur, docet nos de dilectione proximi: & interpretatio est particulæ, Sicut, in hoc mandato, Dilige proximum sicut te ipsum. id est, sit æqualitas inter te & proximum, non augeas tua commoda cum illius incommodo, non premas eum ut tua existimatio crescat, non decerpas de eius facultatibus, ut tuas cumules, deniq; nulla in re quæras πλεονεκτήματα, sed ames æqualitatem, tribuas proximo ea quæ tibi tribuenda esse iudicas.

Sicut particula.

Dixi autem aliàs de contractibus, & nunc hanc regulam trado: ex fontibus doctrinæ iuris intelligi posse, qui contractus sint adprobandi, & in quibus seruetur æqualitas illa, quam sapiens & iustus Iurisconsultus efficiendam esse censet.

Hic, etsi nostræ cohortationes non multum autoritatis habent, tamen hoc addam: ad Principum officiũ præcipue pertinere curam literarũ & scholarum, in quibus literæ et artes Ecclesiæ necessariæ traduntur, iuuandarum. Ideo Esaiæ 49. dicitur: Et erunt reges nutritores tui, et reginæ nutrices tuæ. id est, reges et principes, item reginæ, id est Respublicæ seu ciuitates, præbeant hospitium et alimenta ecclesijs,

Literarum & scholarum curam præcipue pertinere ad principes.

ecclesijs, & foueāt doctores ac discipulos doctrinæ de Deo, & earum artium quæ ecclesiæ necessariæ sunt. Pro hoc officio magna præmia ꝓposita sunt. Matthæi 10. Qui potū dabit uni ex minimis istis, in nomine discipuli, id est iuuandæ doctrinæ causa: amen dico uobis, non perdet mercedem suam.

His præceptis & promissionibus ut gubernatores moueantur ac inuitentur ad literarum studia iuuanda, faciat Dominus noster Iesus Christus, *q certe alicubi aliquas Scholas & literarū reliquias seruabit. Nam cum ecclesiā promiserit mansurā esse, etsi in hac postrema mundi senecta plus erit confusionum, tamen aliqua hospitia, aliquas politias & scholas habituram esse certū est. Et hac spe studia literarum colamus, & Deum æternū patrem Domini nostri Iesu Christi oremus, ut nostros labores in docēdo et discēdo regat et adiuuet, ac faciat nos ὀφ γανα misericordiæ salutaria ecclesiæ Dei, et nobis.*

DE CEREMONIIS HUMANIS in ecclesia.

Tota superior pars huius operis primum dogmata propria ecclesiæ de Deo, & de rebus æternis, de lege Dei, de peccato, de Euāgelio, de gratia, iustitia, et sacramentis, postea etiam doctrinam de uita ciuili recitat. Nunc de gradu operum dicemus, longe posito infra doctrinam & opera, de quibus supra dictum est: uidelicet de ceremonijs quæ institutæ sunt humana autoritate in ecclesia, quarū

Ceremoniarũ humanarum differentiæ uariæ.

magna sunt discrimina. Aliquæ enim utiles sunt ad bonum ordinem. Vt enim in Scholis distribuuntur horæ et materiæ lectionũ, et fiunt classes discentiũ: seu ut paterfamilias ordinẽ pueris præscribit, quo primum mane preces recitant, deinde sumpto ientaculo discunt literas, postea faciunt operas aliquas domesticas: ita in publicis congressibus ecclesiæ, ordinem aliquem natura hominnm requirit.

Sed præter has utiles ceremonias, quæ propter εὐταξίαν institutæ sunt, subinde homines omnibus ætatibus multas addiderunt, partim superstitione, partim auaricia, partim consilijs tyrãnicis. Et quædam aperte pugnant cum mandatis diuinis.

Cum autem humana infirmitas hos ritus ita admiretur, ut existimet eos summa opera esse, placantia iram Dei: & horum admiratione fascinata, lucẽ Euangelij de mediatore Christo, et de fide amittat, & sequantur magnæ tenebræ et discordiæ in ecclesia Dei: necesse est de legibus & operibus iudicium Euangelij proponi, & illustrari.

Ac primum admoneo Lectorem, in hoc loco nõ dici de legibus magistratuũ ciuilium, aut officijs ciuilibus, quæ proprie pertinẽt ad gubernationẽ magistratuũ ciuilium, & instituta sunt ad defensionẽ communem pacis & imperiorũ tranquillitatẽ: sed de earum legum autoritate loquimur, quæ ab hominibus in ecclesia cõditæ sunt, & iudicantur esse seu exercitia peculiaria pietatis, seu cultus Dei, ut cœli

batus,

batus, certæ formæ ieiuniorum, βατολογίαι, &c.

Et si autē uiri politici non amantes Euangeliū, tragicè querūtur labefactari legū autoritatem, qa aliquæ laxantur: & disputant, exemplum pernicio sum esse: tamen necesse est anteferri his querelis gloriam Christi, & salutem piorum, quos erudiri necesse est, ut lux Euangelij retineatur, & discrimen conspiciatur inter necessarios cultus Dei, & commentitias superstitiones.

Rituum discriminis necessaria cognitio.

Nec illa nos causa ab hac explicatiōe deterreat, quod multi abutuntur doctrina libertatis. Sed de utraq; re acerrime pugandum est in docēdo. Necessaria doctrina diuinitus tradita, pure & fideliter exponenda est: & abusus, qualescunq; sunt, seuere taxandi sunt: et castigādi sunt, qui prætextu huius libertatis, quæ Christi sanguine parta est, indulgēt prauis cupiditatibus, & mores accersunt qui homines moderatos ab Euangelio deterrent. Tres igitur regulas recensebo.

Libertatis doctrinę abusus.

Regulæ de ritibus obseruāda.

PRIMA *regula. Vt Heua peccauit obtemperans diabolo hortanti, ut contra Dei mandatum faceret: ita peccant homines qui obtemperāt legibus aut edictis, quæ iubent facere contra mandata Dei, siue leges illæ ab episcopis, siue à regibus, siue alijs magistratibus, siue à diabolis propositæ sint. Vera est enim uox apostolorum, Oportet Deo magis obedire, quàm hominibus.*

I

Itaq; cum rex Babylonicus iussit auream statuā adorari,

adorari, necesse fuit non obtemperare, & magna fi dei constantia ostendere, quæ sit uera Dei adoratio: ut tres Israëlitæ fecerunt, ut narrat Daniel.

Ita Apostoli contra mandatum summi sacerdotis docent Euangelium, Actorum 5. & palàm testantur, anteferendum esse Dei mandatum.

Edicta pontificum & regũ considerãda.

Hic pij leges pontificum & regum edicta considerent, quæ iubent facere cõtra mandata Dei. Passim edicta impia proponuntur, ne puram doctrinã Euangelij audiat, legat, discat populus. Coguntur sacerdotes usitato more ad prophanationem multiplicem cœnæ Domini in Missa. Pertinaciter retinetur inuocatio mortuorũ: prohibetur coniugium sacerdotibus, cum tamen non omnes sint idonei ad cœlibatũ, & Deus coniugium præcipiat omnibus qui cœlibes non uiuunt sine aliqua labe: ut 1. Corinth. 7. clarè dicitur: Vitandæ scortationis causa unusquisq; habeat uxorẽ suam. διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω. Et postea, κρεῖσσόν ἐστι γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι.

Iam cogita, quanta multitudo hominum his iniustis legibus oppressa teneatur, qui inuocare Deum propter labes conscientiæ non possunt, & auellunturà Deo, ac ruunt in æternum exitium. Horribiliter peccant pontifices et reges, cum condunt leges impedientes ueram Dei inuocationem: hoc est, cum aliquid præcipiunt fieri, quod sine labe conscientiæ non potest fieri.

Sicut

Sicut autē Heua peccauit obtēperans uoci diaboli: sic peccāt reliqui, cū impias leges anteferūt mandato Dei, et sinūt sibi excuti uerā Dei inuocationē.

Nemo magnitudinem peccatorum, quæ hæc tristißima seruitus adfert, satis deplorare potest: imò nulla est tanta hominum sapientia, quæ magnitudinem horum malorū satis intelligat. Iacet oppressa magna pars eius populi qui uocatur ecclesia, tyrannicis legibus quæ stabiliunt idolorum cultus, errores, nefarias libidines, & impediunt ueram Dei inuocationem, et hæ leges defendūtur magna crudelitate suppliciorum. Interficiuntur homines honesti & pij plurimi, cum aliquam impiam legem uiolāt. Multi pij sacerdotes propter cōiugium crudeliter necati sunt, cum nulla barbaries unquam propter similem causam homines occiderit.

Ecclesiæ magna pars tyrānicis legibus oppressa.

Etsi autem uociferantur uiri politici, nullas legū mutationes concedēdas, ne sequatur extremū malorū ἀναρχία. & postea labefactētur dogmata necessaria, & leges diuinæ: et obijciunt uetus præceptū, quod recitat Aristoteles in Politicis, μὴ παροράν τὸ παρὰ μικρόν. Nō negligēda parua initia, quibus paulatim fiūt acceßiones: tamē illa æterna et immutabilis lex anteferenda est, Diligas Dominū Deum tuum ex toto corde tuo. Item, Fugite idola. Quare necesse est, & in docendo taxare impias leges, & contra earum edicta obtemperare mandatis Dei.

Legum mutatio quatenus licita.

Non iam de seruitute corporū, aut rerum dico: feramus

Corporū ac rerum seruitus ferenda.

feramus calamitates, quas negligentia aut asperitas parit in gubernatione ciuili, expilationes, fori confusiones, iniurias, bellorum mala. Seruitutē conscientiarum deploro, quæ impedit ueram inuocationem, & infinita agmina hominū aut in Epicureum Dei contemptum, aut in æternam desperationem impellit. Væ ijs, inquit Esaias, qui scribunt leges iniquas: Væ ijs etiam qui nunc aut supplicijs, aut præstigijs sophismatū eas defendunt. Audet Pygius hanc turpissimā uocem edere, quæ extat in eius scriptis: Minus peccare sacerdotem scortatione se polluentem, quàm ducentem uxorem. His uocibus applaudunt sapientes quidam. At nequaquam inuocationi ueræ Dei, nequaquam saluti animarum anteferēdæ erant superstitiosæ hominum leges, quarum manifesta est impietas. Etsi enim uafri quidam inurere fucos erroribus conantur, tamen quædam est adeò perspicua ueritas, ut nulla sophistica, nulla sycophātica obrui possit. Sunt ob oculos, miseriæ ortæ ex lege de cœlibatu. Nemo sanus sine gemitu & lachrymis cogitare potest, de obscuratione doctrinæ, de pœnitentia, de fide, de uera inuocatione, de prophanatione cœnæ Domini, de inuocatione mortuorum.

Pygius.

Veritatē nulla sophistica posse obrui.

Hanc de prima regula non disputationem (res est enim manifesta) sed querelam, abrumpere cogor: quæ multo breuior & languidior est, quàm qualem postulat magnitudo malorū, quæ ab impijs & tyrannicis legibus in Ecclesia tot iam seculis et orta sunt,

& adhuc

& ad huc oriuntur, et deinceps orientur, donec liberabit ecclesiã suam filius Dei Dominus noster Iesus Christus, ostendens se uniuerso generi humano resuscitatis mortuis. Sed hunc Dominum oro, ut mitiget ærumnas ecclesiæ, & aliquas sibi reliquias excerpat, & mundet filios Leui: id est, excitet passim Doctores recte docentes, & non sinat extingui lucem Euangelij sui.

Secunda regula. Quædam opera sua natura sunt ἀδιάφορα, quæ nec præcepta sunt lege Dei, nec prohibita: ut non uesci carnibus, uti ueste communi aut ueste monachorum. Etsi autem facere ἀδιάφορα sine superstitione, conceßum est: tamen legibus de adiaphoris aduersandum est docendo, quia adsuuntur multi perniciosi errores. Et doctrinæ exempla in usu libertatis modeste ostendere, pium est. Recensebo autem breuiter septem errores, qui adsuuntur talibus traditionibus. II. Adiaphoris præceptis quatenus parendum.

Primus error: Multi docuerunt & docent ieiunia, & similes ἀσκήσεις mereri remißionem peccatorum, tum culpæ, tum pœnæ. Hic error Pharisaicus facile capit animos populi, & obscurat lucem doctrinæ de beneficijs Christi proprijs, & de fide. Cũ enim putant homines, mereri se remißionem peccatorum his suis ritibus, transferunt honorem debitũ Christo in hos ritus, et aut inanem fiduciam aliquãtisper concipiunt, aut alunt dubitationes quæ tandem eis sunt exitio. Septem errores adiaphoris adsuti. 1 Remissionem peccatorum ritus non mereri.

Ac

Ac præcipue propter hanc causam tam acriter dimicat Paulus, de abrogatione circumcisionis, & aliarum ceremoniarum legis Mosaicæ, ne hæc lux doctrinæ in ecclesia extingueretur, quod propter Christum mediatorẽ credentes habeant remißionẽ peccatorũ, & reputentur iusti, & sint hæredes uitæ æternæ, non propter circumcisionem et alias ceremonias Moysi, aut similes. Et sæpe monet, ut cauẽamus, ne nouis ceremonijs humanis lux illa Euãgelij obscuretur. Nec dubium est, hunc Pharisaicũ errorem acriter taxandum esse.

2 Secundus error minus est conspicuus, sed tamen perniciosus. Quidam astuti nunc uident, non posse defendi priorem illum pharisaicum errorem: ideo delabuntur huc, Etsi (inquiunt) non merentur hæ ceremoniæ remißionẽ peccatorũ, tamen quia sunt bona opera & cultus Dei, defendantur hæ traditiones. ut in lege Moysi Nazaræorum abstinẽtia, etsi non merebatur remißionem peccatorũ, tamẽ Deo placebat, & erat cultus Deo gratus, & præmia habebat. Hoc fuco recens iam quidam pingere traditiones didicerunt: qui tamen non de his adiaphoris dimicant, sed alios tetros abusus stabilire conãtur. Necesse est autem, pios hic cauere doctrinæ insidias. Magnus error in hoc ipso fuco inest. Non recte citatur Moysi exemplum: ingens enim discrimẽ est inter opera à Deo instituta et ordinata, & inter illa quæ homines excogitant, nec mandata nec ordinata

An nihilominus defendendi hi ritus.

Doctrinæ insidiæ cauendæ.

nata à Deo. Erant cultus Dei, opera in lege ordinata, et si remißionem peccatorũ non merebantur. At ἐθελοθρησκείαι excogitatæ ab hominibus sine mandato Dei, nec fuerũt, nec sunt cultus Dei: sicut nec ethnicæ ceremoniæ & πανηγύρεις fuerunt cultus Dei, etsi multæ fuerũt elegantißimæ. Clamat Christus, Frustra colunt me mandatis hominum. Et cum aliàs sæpe prophetæ & apostoli reijciunt ritus sine uerbo Dei institutos, tum uero 1. Timoth. 4. uocantur doctrinæ dæmoniorum: cuius dicti atrocitas profectò pias mentes mouere debet, ut considerent qua prudentia adiaphora recipi poßint. Etiãsi ordinis causa ritus aliqui honesti seruandi sunt, ut in scholis lectionum ordo: tamen longe aliud est, ijs ritibus hoc decus tribuere, quod sint cultus Dei, id est opera quæ Deus adprobet, ita ut se per ea iudicet honore adfici. Et tamen recepto hoc errore, amplius tribuitur: uidelicet, quod mereantur remißionem peccatorum.

Mandata hominũ, doctrinæ dæmoniorum.

Reijcit Deus ac detestatur hanc audaciam hominum, quæ fingit cultus suo consilio. Vt Israëlitæ proponebant uituli figuram, & instituebant ritus suo consilio: sic & ethnici fecerunt. quorum exemplum cur reprehẽditur, si licet cuilibet suo arbitrio cultus Dei fingere? Sed hoc arcanum peccatum nõ intelligũt homines, nisi bene cognita Euangelij doctrina. Amant enim sua inuenta, & ornant multis prætextibus: nec solum tanquam disciplinam, sed

Cultus dei fingere homines, abominabile.

etiam tanquam sacramenta proponunt, per quæ dicunt Deum efficacem esse. iactitant enthusiasmos, sicut Corybantes, Manichei, et nunc Anabaptistæ.

Cur doctrinæ dæmoniorũ dicti ritus hi.

Tales furores comitãtur admirationem traditionũ humanarum, qui aliquo modo indicant, quare spiritus sanctus uocet eas doctrinas dæmoniorum: quia fascinati homines his ritibus, relinquunt uerã Christi agnitionem, fidem: & tolerantiam, & fingunt sibi noua dogmata & furores sine fine, ut fiebat à Marcionitis & Manicheis: & manifeste uidit fieri nostra ætas ab Anabaptistis, et fanaticis erronibus, qui cum Pelargo paßim uagabantur.

Cultus Dei quid.

Tenenda est igitur definitio cultuum Dei. Cultus Dei est opus mandatum à Deo, seu certo Dei testimonio institutum, quo Deus pronunciat se honore adfici: faciendũ hoc fine aut immediato, aut principali, ut Deo obtemperetur, & ut Deus celebretur, & quidem faciendum prælucente fide in Christum. Operũ primi præcepti finis immediatus est, ut Deus honore adficiatur, innotescat & celebretur. Operũ secundæ tabulæ finis immediatus est, nostri corporis et proximi defensio: ut pij militis finis immediatus est, ut prælietur pro salute cõmuni: sed tamen principalis finis sit, ut Deum honore adficiat. At hypocritæ fingũt immediatum finẽ esse, cur die sexto non edant carnes, quia Deus iudicet se honore adfici per hunc ritum. Hæc opinio commentitia est. Constituta igitur definitione, facile refutari

Eiusdem finis.

futari possunt præstigiæ, quas de cultu illi Agyrtæ & Eurybati, qui pingũt traditiones humanas, commiscuntur.

Tertius error. Insuper fingunt hypocritæ, perfectiones esse opera traditionum humanarum, hoc est opera meliora & magis placentia Deo, quàm ea quæ Decalogus præcipit. Et hac persuasione prætulerunt Monachatum gubernationi ecclesiasticæ, politicæ, coniugio. Hæc amentia prorsus execranda est, & taxata est à Gersone.

3 Decalogi præceptis impie humanas traditiones præferri.

Quartus error. Addunt opinionẽ necessitatis, hoc est fingunt necessariam esse obseruationem traditionum humanarum, etiam extra casum scandali: deinde hac persuasione eos qui non obseruant illos ritus, damnant tanquam desertores ecclesiæ, seditiosos, schismaticos, auulsos à populo Dei, & exclusos ex ecclesia. ut olim damnati sunt aliqui propterea, quod diem paschatos non seruarũt cum cæteris. Hanc opinionẽ de necessitate in primis oportet taxari, ne existimetur iustitia Euangelij esse talis externa politia: item ne oriantur discordiæ propter aliquam talium rituum dissimilitudinem. Donata est hæc in Euangelio libertas, nec potest aboleri humana autoritate. Sic Christus uult nos sentire, non necessarios esse ritus seu Mosaicos, seu humanarum traditionum: ut Colos. 2. dicitur, Nemo uos iudicet in cibo, aut in potu, etc. id est, nemo obliget ac damnet conscientiam propter hos ritus.

4 An obseruatio trad. humanarum nè cessaria.

Et rursus: Cum mortui sitis cum Christo ab elementis mundi, idest à præceptis seu ordinationibus quibus hæc mundana uita regitur, cur adhuc tanquam uiuentes in mundo decreta facitis? Non contrectes, non gustes, &c.

Et ad Gal. 5. In libertate qua Christus uos liberauit, state, ne rursus iugo seruitutis implicemini. Iubet sententiam de libertate retinere, ne conscientiæ stulta carnificina excrucientur, aut excitent discordias, si quis nostros ritus humanos non obseruet.

5 *Quintus error. Opinio necessitatis peperit maiores tenebras, scilicet* διαποζηλίαν *legis Mosaicæ. Postquam hæ persuasiones occuparunt animos, ut in lege Moysi necessariæ fuerũt ceremoniæ, ita nũc necessarias esse, regnum Christi transformarunt in politiam similem Iudaicæ. Vnũ aliquem hominem præfecerunt uniuersæ ecclesiæ, tanquam summum sacerdotem. deinde gradus sacerdotũ, & externum sacrificium finxerunt: addiderunt summo sacerdoti potestatem instituendi ceremonias, legem de cœlibatu. Hæc tota* διαποζηλία *magnam caliginẽ animis offundit, & legis & Euangelij intellectum obscurat, ac acerrime taxata est ad Galatas & ad Hebræos. Sacerdotes Leuitici significant nobis Euangelij ministros, & sacrificia Mosaica significant ministeriũ Euangelij, & in mentibus pœnitentiam, nouam iustitiam spiritus, inuocationem, confessionem, tolerantiam crucis, &c. ut Ioann. 4. dicitur,*

Mosaicæ legis æmulatio ridicula.

Veri

Veri adoratores adorabũt patrem in spiritu & ueritate. Et 1. Pet. 2. Offerte hostias spirituales, placentes propter Iesum Christum.

Sextus error. Accedit & hoc, quod episcopi arrogant sibi potestatem condendi traditiones, quam tamen non cõcedit eis Euangelium. Sed cum hæret persuasio, opera ab hominibus excogitata sine uerbo Dei, cultus Dei esse: Episcopi quia præsunt, ut uideantur augere studia pietatis, cumulant traditiones. ut fecerunt Gregorius primus, Innocentius, & multi pontifices, qui quidem leges etiam exasperarunt: & confirmauerunt opinionem necessitatis, ut suam autoritatem amplificarent: dixerunt reos esse æternæ iræ Dei, si quis non seruet traditiones ab episcopis conditas. Hunc errorem refutant sententiæ quas suprà citaui. Col. 2. Nemo uos iudicet in cibo aut potu. Et in Actis apostolicis, Petrus grauissimè obiurgat eos qui ceremonijs Mosaicis onerare gentes uolebant. Quid, inquit, tentatis Deum, imponentes iugum ceruicibus discipulorum, quod neq; patres uestri, neq; nos portare potuimus?

An episcopis liceat traditiones cõdere.

Non est leue crimen, tentare Deũ. est enim, non infirmitate labi, sed contemptu Dei, proposito ipsius uerbo, quasi cum eo certare aliud instituendo, καὶ φιλονεικεῖν, & ipsius sapientiæ nostram antefere: ut mãdauit Deus populo Israël. ne alibi sacrificarent, nisi in eo uno loco, ubi collegium docentiũ & arcam esse uoluit. Econtrà humana sapientia ratio

Tentare Deũ graue crimẽ.

cinatur, sepofito uerbo Dei: Atqui decet Deũ ubi que coli, & uarijs officijs: condamus ergo ubiq; sacella & aras, mactemus non modo pecudes, sed etiã homines, ut in re magna et difficili studium nostrũ conspiciatur. Tales fuerunt & sunt fontes cultus idolorum. Ita recentior ætas cumulauit Missas, & mandauit cœlibatum. Sed hic meminerint pij uocẽ Petri, quæ talium legum & opinionum defensionẽ docet esse graue crimen. Non enim paruũ erratum est tentare Deum, id est nostram sapientiam ipsius sapientiæ anteferre, & lacessere eius iram studio quærendi contraria ipsius uerbo, & certandi cum eo. Hæc sunt arcana mala, quæ politica sapientia non potest iudicare. Sed nos in ecclesia ea considerare debemus, ut moniti subijciamus nos uerbo dei, nec nostris opinionibus regi uelimus.

Missarum & cœlibatus cumulatio.

7 Septimus error. Cum hæret opinio iustitiæ aut necessitatis de traditionibus humanis, sequuntur atroces discordiæ: ut olim dissidia exorta sunt de die Paschatos, & fermentato. Et nunc pontifices nõ solum fulmen excommunicationis in sacerdotes maritos torquẽt, & iniusta asperitate distrahunt ecclesiam: sed etiã Neroniana crudelitate interficiũt pios sacerdotes, ꝓpter uiolatas iniustas traditiones.

Propter hos septem errores, seu oẽs, seu plerosq; defenduntur traditiones humanæ, ut testantur libri eorum, qui se profitentur hostes esse nostrarum ecclesiarum. Quanquam igitur traditiones de rebus adiapho-

adiaphoris loquuntur, tamen hos errores retegi et taxari mandat Deus, et paßim Prophetæ, Christus & Apostoli taxant. Nec sint muti Doctores, cum aut ecclesia impijs cultibus polluitur, aut conscientiæ laqueis traditionum humanarum implicantur.

Errores non dissimulandi in ecclesia.

Prodest etiã exemplo refutare hos errores, postquam doctrina de ueris cultibus mediocriter tradita est. Nam opinio superstitiosa tenacius hæret, si nulla exempla libertatis ostendantur. Ideo Paulus noluit Titum circumcidi, ut libertatis exemplum ostenderet. & Petrum arguit, exemplo confirmantem pertinaciam eorum qui Mosaicos ritus seruari uolebant.

Exemplo etiam refutandi errores.

Et recitatur historia de Spiridione Cyprio episcopo digna memoria. Cum ad eum uenisset hospes die ieiunij, nec subito emi aut parari cibi usitati tali die possent, iubet carnes quas habebat conditas adponi. Non uescor his hodie, inquit hospes, sum enim Christianus. Tum Spiridion: Et hanc ipsam ob causam te uesci decet, quia Christianus es. Nam omnis creatura Dei bona est, & nihil reiectum, quod cum gratiarum actione sumitur. Obtemperat hospes, & admonitus hoc exẽplo discit, longe alios maiores cultus Deo præstandos esse, quàm hæc ciborũ discrimina. Imò in hac ipsa cœna præstat maiores cultus, agit Deo gratias, cogitat de libertate donata à Domino nostro Iesu Christo, qua non solum ab his ciborũ legibus, sed multo magis ab alijs

Spiridionis episcopi historia.

tristioribus uinculis nos liberauit, ac legẽ cruci suæ adfixit, ne nos damnet.

Hæc cõmemoraui, ut pij sciant, cur et taxentur, et exemplo uiolentur humanæ traditiones: et hanc cõmemorationem errorum opponant nouis oratoribus, qui nunc mira sophistica pingere traditiones humanas didicerunt. quæ si ualeret, similibus fucis etiam ethnicæ religiones excusari possent. Sed explodatur ex ecclesia amor sophistices, & scapham scapham dicamus, non ludamus uerborum præstigijs. Postquam autem errores qui hærent in traditionibus, mõstrauimus et reprehendimus, nunc dicã quid de ritibus adiaphoris sentiendum sit, qui remotis illis erroribus, seruantur in ecclesijs emendatis.

Sophisticae ex ecclesia explodenda.

III. Tertia regula. In ecclesijs emẽdatis reliqui sunt ritus aliqui adiaphori, qa huius uitæ actiones ordine aliquo distribuẽdæ sunt. Hominũ natura intelligit & amat ordinẽ, qui quidẽ maximẽ decet ecclesiam, & cõgressus publicos. Ideo Paulus grauissime dixit 1. Cor. 14. πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω. Non ordinem tantum, sed etiam singularẽ curam ornãdi ordinis requirit. Quare addidit εὐσχημόνως, ut uideamus quid personas, loca, tempora deceat. Maiore modestia in tẽplis conueniatur, quàm in theatro. Actio & oratio docentium sit placidior & grauior in illo cœtu diuinitus conuocato, cui Christus & angeli intersunt, quàm in scena.

Ritus adiaphori in ecclesiis emendatis cuiusmodi.

Itaq; dico ritus adiaphoros in ecclesijs emendatis seruan-

seruandos esse, hoc fine, scilicet propter bonum ordinem: sed ita, ne addantur opinio iustitiæ, cultus, aut necessitatis, aut cæteri errores quos suprà recẽsui. Et sciendũ est, extra casum scandali, uiolari has traditiones, sine peccato. Quæ autem scandala uitanda sint, paulo post dicam.

Gerson magna uarietate quæsiuit ἐπιεικείας traditionum. Cum uideret ingentem aceruum rituum, carnificinam esse conscientiarum in hominibus modestis: econtrà uerò homines minus patientes legũ, induere contemptum Epicureum uniuersæ religionis, quia tam multas traditiones seruare non poterant: fecit gradus. Aliæ, inquit, ornatus causa, aliæ necessitatis causa institutæ sunt. Sed illæ Gersonis mitigationes non leuant conscientias. Autoritas diuina uoce Apostolorum proposita leuat, quæ expresse reiecit opinionem iusticiæ & necessitatis. Rursus autem munitur publica tranquillitas hac doctrina, quod dicimus propter σύταξιν eos ritus, q̃ boni ordinis causa instituti sunt, seruandos esse: Et peccare homines petulantes, qui in ecclesijs emendatis uiolant tales ritus cum scandalo. Hæc est uera traditionum ἐπιείκεια, quæ & leuat conscientias, & utilis est paci.

Gersonis distinctio.

Traditionum tranquillitas.

Aliqui homines natura feri, omnes leges tanquã carcerem oderunt. Hos certe prodest cõmonefacere de causa legum, scilicet de bono ordine: et adhortari ut uitent scandala, nec se sibi tantum, sed etiam

alijs, imò ecclesiæ Dei uiuere debere sciant.

Ordo in ritibus seruādis, & uitando scandalo.

Alij uero placidi natura, & κοινωνικοὶ, ac intelligentes se ad societatem natos esse, imò præcipuum opus esse, conferre studium ad iuuandam & fouendam ecclesiam, sua sponte honestos & utiles ritus seruant, & uitant scandala: et cum sciant singulari consilio et beneficio Dei publicos congressus ecclesiæ institutos esse, & uelle Deum hanc frequētiam ornari, ut sonet publice in terris uox Euangelij, student ordinem, tranquillitatem, grauitatem horum congressuum in templis & in scholis tueri, præsertim cum ordo sæpe ad docendam rudiorem multitudinem conducat. Vt series dierum festorum non temere instituta est. Nō enim omnes historiæ uno die recitari possunt. Sed aliam partē alio tempore proponi commodius est. Et cum distributio temporū congruit cum euentibus, non solum gratior est, sed etiam memoriam adiuuat.

Festorum dierum ordo.

Festorum ordo etiā Deo obseruatus.

Nec tantum homines seriem certam dierum seruarunt, sed etiam Deus ipse quorundam festorum ordinem suis mirandis factis in ueteri & nouo Testamento pariter seruauit. Vt agnum uoluit initio ueris mactari, ita eodem anni tēpore Dominus noster Iesus Christus crucifixus est & resurrexit. Vt quinquagesimo die post exitū ex Aegypto promulgata est lex manifesto testimonio de monte Sinai, ita quinquagesimo die à Paschate datus est manifesto testimonio spiritus sanctus.

Nunc

Nunc agitur annus à natali Christi 1544. Quare & Deus ipse, et Dominus noster Iesus Christus, & prophetæ, & uniuersa Dei ecclesia inde usque ab exitu ex Aegypto usq; ad hunc annũ, diẽ Paschatos et Pẽtecosten tribuerũt certis sacris actionibus annos 3049. Hunc consensum Dei & ecclesiæ, et hæc exempla intuens homo non Cyclopicus, iudicabit honestum esse adgregare se ad illum Dei et ecclesiæ perpetuæ cœtum, & se uelut adesse spectatorem illorum euentuum cogitabit, quibus Deus illa tempora insigniuit. Imò cogitemus hos pulcherrimos congressus imaginem esse consuetudinis æternæ cum Deo, Christo, patribus, prophetis, apostolis, & alijs pijs.

Diei Paschæ obseruatio.

Tales ritus utiles cum hoc modo sine superstitione seruantur, prosunt ad docẽdum. ubi enim nullus est ordo, nulla disciplina, doceri homines non possunt. Necesse est autem doceri et audiri Euangeliũ. nam Deus non colligit aliter ecclesiam suam, nisi uoce Euãgelij: nec aliter spiritus sanctus efficax est, nisi per Euangelium. Nec ulla est ecclesia electorũ cogitanda, nisi in hoc cœtu uisibili, in quo Euangelium recte & pure docetur. Ergo hic uisibilis cœtus amandus & fouendus est, et retinendũ est Euangelij ministerium, & fiant honesti congressus. Ad hæc, ordine & ritibus aliquibus opus esse constat.

Euangelii doctrina necessaria.

Ecclesia uisibilis quæ.

Imò & quilibet paterfamilias domui suæ liberos mane & uesperi, legere aliquid & discere pre-

ces

ces cogat. Non abeat dies sine inuocatione, & sine gratiarum actione. Ideo enim conditi & redempti sumus, ut Deum celebremus. & hæc exercitia prosunt ad discendum, & excitant timorem & fidem. Et in his exercitijs meminerimus dictum Christi, Quanto magis pater uester cœlestis dabit spiritum sanctum petentibus? Quare doceri, regi & sanctificari nos spiritu sancto petamus. Idq; cum petimus, fieri certò statuamus: & meminerimus, spiritũ sanctum efficacem esse cogitatione Euangelij.

DE MORTIFICATIONE CARNIS.

DEfendunt aliqui leges de ieiunijs, satisfactionibus, ut uocarunt, & monachorum superstitionibus, prætextu sententiarũ quæ de mortificatione concionãtur. Cum mortificatio, inquiunt, sit bonum et pium opus, cur non laudentur etiam hæ leges humanæ de ieiunijs. & similibus ritibus? Hic rursus hypocrisis struit insidias ueræ doctrinæ, & ueris cultibus. Discernantur mandata diuinitus ab hominum mandatis, ac consideretur quid uere Paulus uocet mortificationem, nec transferamus uocabulum rerum magnarum quas Deus præcipit, ad futiles & ociosos ritus, ut omnibus ætatibus hypocritarum arrogãtia insignibus titulis suas ceremonias ostentauit & uenditauit.

Mortificatio quid.

Mortificatio significat aut patientiam mandatã à Deo in ueris doloribus, sensu iræ Dei, pauoribus & affli-

& afflictionibus: aut temperantiam mandatam à Deo, *frenantē cupiditates. nō significat* ἐθελοθρησκείας *seu ceremonias accersitas sine mandato* Dei.

De priore genere, *id est, de tolerantia in ueris doloribus & in cruce, loquitur* Paulus 2. Corinth. 4. *Semper mortificationē* Domini Iesu *in corpore circumferentes, ut & uita* Iesu *in corpore nostro manifestetur.* Declarant autē *sequentia uerba, quid uocet mortificationem Christi: Semper, inquit, nos uiuentes in mortem tradimur propter* Iesum, *ut et uita* Iesu *manifestetur in mortali carne nostra: id est, sæpe morti obijcimur, rapimur ad supplicia ꝓpter cōfessionem Christi, exercemur terroribus diaboli. Hanc uocat mortificationem Christi, uidelicet similem adflictionibus Christi, & propriam ecclesiæ.* Tolerantia in cruce.

De *hoc genere &* Rom. 12. *inquit: Exhibete corpora uestra hostiam uiuam, sanctā, placentem* Deo, *rationalem cultum. Nō de ceremonijs, aut simulata* ἀσκήσει *loquitur* Paulus, *sed de cruce, id est de tolerantia, & ueris & magnis doloribus. hæc est sacrificium in his qui fide filij* Dei *sustinent. ut* Psalmus *inquit, Sacrificiū* Deo *spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum* Deus *non despicies. Ac suprà de hoc genere in titulo* De cruce *dictum est.*

De *secundo genere, id est, de temperantia mandata à* Deo, *concionantur passim multæ sentētiæ.* Lucæ 2. *Attendite ne corda uestra grauentur crapula & ebrietate, &c.* Matthæi 17. *Hoc genus dæmoniorum* Temperantia mandata a Deo.

niorum nõ eijcitur, nisi ieiunio & oratione. Ephes. 6. Educate filios in disciplina et doctrina Domini. id est doctrinam de Deo iuuentuti tradite, & assue facite eam pia disciplina, regite mores, ut sint modesti, casti, pij, & exercete eos certo & honesto labore, ne ut fieri solet, ocium & luxus pariant scelera excutientia spiritum sanctum.

Siue igitur mortificatio tolerantiam in cruce, siue temperantiam significat, loquitur de mandatis operibus. Sed illud uerum est, liberũ esse cuilibet, priuatim eligere exercitia honesta, et conueniẽtia suæ ætati, & uiribus suis: ut et scholæ gubernatori liberũ est, instituere lectionũ & disputationũ ordinem. Ideo & Paulus inquit 1. Cor. 9. Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, &c. hoc fine, ne intemperantia impediat spiritum sanctum, intentionẽ animi in inuocatione, in studijs, in negocijs: nec immediatum finem ieiunij hunc constituit, uidelicet ut putet Deum tali opere, honore adfici.

Liberum cuiuis eligere piaexercitia.

Ac temperantia in genere præcepta est, sed exercitia alia alijs congruũt: ideo horum electio libera sit. Aliter senes occupati curis, doloribus, negocijs, & imbecilles regãt corpora: aliter iuuenes uegeti, non confecti angoribus. ut Dauidi ante exilium magis opus erat exercitijs, quàm postea, cùm magnitudine dolorũ fractus, uix languida membra seminuus traheret. Bona ualetudo corporis, & sensuum uigor, eximia Dei dona sunt, necessaria studijs & negotijs.

Temperantia in genere præcepta.

negotijs. Ideo tuenda sunt, nec lædēdum est corpus aut ingluuie, aut nimia inedia. Et Paulus habere honorem corpori iubet.

Cum igitur magna sit dissimilitudo, ecclesia non fert leges, quibus unum modum ieiuniorū aut exercitiorum præscribat: sed in genere præcipit temperantiam, & simul monet, ne superstitiose exercitia transformentur in cultus: & iubet discrimen teneri inter opera à Deo mandata, & exercitia electa à nobis. Ideo Paulus inquit 1. Timoth. 4. Exerce te ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est, pietas uero ad omnia utilis est.

Exercitia à Deo mandata non eadem cum electis à nobis.

Grauissima admonitio est, discernēs necessaria opera et à Deo mandata, ab exercitijs electis nostro arbitrio. Iubet autē lōge anteferri opera à Deo mādata, Pœnitentiam, timorem Dei, fidem, inuocationem, confessionem, patientiam, castitatem, temperantiam, diligentiam in uocatione: has uirtutes inquit ad omnia utiles esse, id est Deus in hac uita compensat & ornat has uirtutes magnis bonis, maiore luce & sapientia spirituali, robore fidei, consilio, consolatione, successu in gubernatione publica & domestica, castitate, pace, uictu. Et post hanc uitā, præmia æterna dabuntur.

At corporum exercitatio ad modicum utilis est. intelligit autē hæc exercitia à nobis electa, ut si qs in die semel tantū, et pauxillū uellit edere. Hæc cū sine superstitione fiunt, non prorsus abijcit, sed in-

fra

Corporalis exercitii usus.

fra opera mandata à Deo collocat. Prosunt enim aliqua ex parte, uidelicet quia in sobrijs maior est intentio animi, in inuocatione, studijs, negocijs. Cõuiuia, sodalitia, sermones prophani laxãt animos, ut facilius admittant incendia cupiditatum: ut accidit Dauidi in ocio. Et noti sunt uersiculi,

Ocia securis insidiosa nocent.
Cura fugit multo, diluiturq; mero.

Et Seneca de sodalitijs inquit: Nunquam mores quos extuli, refero.

Ebrietas.

Ebriosi nec mẽte nec corporibus sustinere curas rerum magnarũ possunt, amittunt tempora idonea rebus gerendis, facile incauti ruunt in magna scelera. Sed hoc omnium tristissimũ est, quod inuocatio Dei in temulentis extinguitur.

Occasiones lapsuum uitandæ.

Est autem dictum usitatum non aspernandum, Vitare peccata, est uitare occasiones peccatorum. Ideo bonæ mentes intelligant lapsuum occasiones, & causas προπαρασκευαστικὰς, & sua quadam diligentia uitent pericula, ne nimiũ implicẽt se sodalitijs, ament temperantiã, et certos ac utiles labores suscipiant, quibus subinde misceant inuocationẽ Dei.

Multum etiam ualetudini et moribus prodest, nõ confundere ordinem temporum à natura præscriptum: ut multi totum diem partim somno, partim conuiuijs tribuunt, deinde noctu uacant studijs, aut negotijs. Vere inquit Seneca: Hoc est luxuriæ propositum, gaudere peruersis, nec tantum

discedere

discedere à recto, sed quàm longissime abire.

Nec cessat diabolus cum uidet animos cura uacuos esse, sed offert & ipse aliquas lapsuũ occasiones. Hæc mala cauenda sunt & nostra diligentia, et petitione gubernationis diuinæ, sicut scriptum est: Quanto magis dabit spiritum sanctum petentibus.

Monachi conati sunt regulis comprehendere exercitia huius diligentiæ. Sed accesserũt superstitiosæ & stultæ opiniones, & uarietas hæc non potest legibus comprehendi, ideo non defendantur traditiones de discrimine ciborum hoc prætextu. Sed boni & sapientes concionatores sæpe moneãt de hac diligentia iuuentutem. Et præceptores cohercere eam disciplina, quantum fieri potest, studeant: ac principes adiuuare nos in disciplina tuenda debebant. hæc de mortificatione & de disciplina breuiter monui, ut hypocrisi reiecta, ueras uirtutes & utilia exercitia intelligere & amare discamus.

DE SCANDALO.

VOcabulum Græcum est σκάνδαλον, factum à σκάζω, id est claudico. Significat enim offendiculum, id est quiddam ad quod impingens labitur, seu trepidat. Scandalum quid.

Est autem scandalum, dictũ, aut exemplum, quo alius fit deterior, seu quia error in eo confirmatur, seu quia imitatur malum exemplum, seu quia flammas maiores odij aduersus Euangelium concipit. Hæc uocabuli expositio primum consideretur.

nam ecclesia sic utitur adpellatione scandali. Alijs scriptoribus hic usus ignotus est, qui dicerẽt exempla, seu πα; κδλέγματα nocentia. Et correlatiuum scandali est offensio, ac interdum promiscue scandalum quod significat obiectum, pro ipsa offensione sumitur.

Scandalũ duplex.

Duplex est autem scandalum, seu duplex offensio. Prior offensio est pharisaica, seu (ut uocant) scandalum acceptum, uidelicet cum impij irascuntur ueræ doctrinæ Euangelij, aut honestis ac necessarijs factis, ut cum nolunt proponi ueram doctrinam, & taxari errores, aut nolunt aboleri cultus idolorum, nolunt sacerdotem pium honestè in coniugio uiuere.

Cur impii uera doctrina offendantur.

Sunt autem uariæ causæ, cur impij ueræ doctrinæ, aut illis necessarijs mutationibus irascantur. Alij pugnant de uentris cõmodis: ut qui quæstus magnos qui erant ex Mißis, aut ex inuocatione mortuorum, diminui nolunt. alij de autoritate dimicãt: alij fascinati persuasionibus suis, nolunt ea quæ ipsi mirantur & probant, taxari: ut fascinati admiratione suæ iustitiæ, nolunt audire hanc uocem, homines non esse iustos propter propriã dignitatem & mundiciem. Viri politici quia uident ex dissensionibus opinionũ oriri distractiones principum, bella, & perturbationem disciplinæ, nolunt mouẽri ullas de doctrina disputationes.

Exempla autem talium offensionũ omnibus ecclesiæ

clesiæ temporibus multa fuerunt, sunt, & erunt. Sacerdotes aduersabantur Ieremiæ prædicenti excidium Ierosolymæ, et prætextus speciosos habebãt. Christo et apostolis aduersabantur pleriq; omnes, qui eruditione & autoritate in populo Iudaico antecellebant. Et speciosis causis mouebãtur, uidebãt aboleri legem Mosaicam. Existimabant autem summum scelus esse, Legem unam et solam in toto genere humano, traditam à Deo, deleri: & uidebant ex ea re secuturũ esse interitum illius pulcherrimæ politiæ non à Solone, non ab Augusto, sed clara uoce Dei, & certis testimonijs Dei constitutæ. His causis uehementißime motos esse omnes sapientes in illo populo, non dubiũ est, præsertim fascinatos persuasione de regno Meßiæ mundano.

Hypocritarũ offensiones semper in ecclesia, cuiusmodi.

Etsi autem & ipsis apostolis dolorem adferebat interitus populi, tamen hanc offensionem hypocritarum negligunt, et fortiter se opponunt iudicijs illorum, et clare profitentur, magis obediendum esse Deo quàm hominibus: obtemperant mandato Christi, qui eos colligere ecclesiam uoce Euangelij iusseras. Errores de Deo & idola taxari necesse est, uel si fractus illabatur orbis. Oportet enim anteferri primum & secundum mandatum, omnibus humanis rebus, uitæ nostræ, fortunis nostris, famæ nostræ, paci Reipub.

Hinc regula hæc tenenda est: Necesse est confiteri ueram doctrinã, & fugere idola, et facere opera

Regula in impiorũ scandalo obseruanda.

mandata à Deo, etiamsi fremunt & repugnant impij, & concipiunt maiores flammas odij aduersus Euangelium, & quanquam dißidia tristia oriuntur ex impiorum pertinacia. Peccant autem impij aduersantes Euangelio, & causæ sunt dißidiorum ipsi, quia cedere ueritati debebant: non peccant hi qui iuxta uocationem recte docent, aut confitentur Euangelium. Vt peccabat Pharao, magno furore repugnans uoci Dei, per Moysen sonanti, & testimonijs Dei: non peccabat Moyses, etiamsi totam Aegyptum discordia illa perdidit.

Hac regula pij se in ecclesiæ certaminibus semper consolati sunt. Estq; nobis hac consolatione opus hoc tempore. nam moderatis ingenijs dolorem adfert ipse conspectus dißipationum, & conuicia illa quæ in nos conferunt hypocritæ non facile est contemnere, cum nos hostes Dei, ecclesiæ, parricidas, seditiosos, deniq; pestes humani generis uocãt.

Aduersus hæc tristißima iudicia necesse est claris testimonijs diuinis muniri animos.

Testimonia quibus piorũ animus muniri debeat.

Matth. 4. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Non sequaris deos alienos. Diserte discernitur uerus Deus, qui se patefecit in populo Israël à cõmentitijs numinibus, cum ait: Hunc Iehoua, qui tibi uerbũ suum tradidit, et testatur se uere Deum esse, mirandis factis, quib. eduxit te ex Aegypto, inuoces: non alios cõmentitios, qui sine hoc uerbo tradito per ꝓphetas coluntur. Et 1. Cor. 10.

Fugite

Fugite cultum idolorũ. Hæc præcepta cõstat prorsus immutabilia esse. Et sæpe repetitur hæc concio à prophetis. Oseæ 13. Ego autem Dominus Deus tuus, qui eduxi te è terra Aegypti. Et Deum præter me nescies, & saluator non est præter me.

Necesse est igitur inuocare uerum Deum, & fugere idola, nec stabilire ea nostra comprobatione. Et hæc mandata summa anteferenda sunt omnibus rebus, nostræ uitæ, famæ, paci publicæ, uitæ liberorum, beneuolentiæ principum.

Matthæi 10. Qui me negauerit coram hominibus, negabo eum & ego coram patre meo cœlesti. Et additur consolatio, ne frangamur metu dissidiorum: Veni separare hominem à patre suo, & filiam à matre sua.

De magnis rebus & magnis periculis concionantur hæ sententiæ. Præstandum est igitur, ut ueras et firmas sententias defendamus, nec moueamus tumultus, nec turbemus ecclesiã falsis opinionibus, aut inanibus sophismatũ præstigijs, quas interdum excogitant ingenia petulantia, incensa uel ambitione, uel cupiditate uindictæ.

Ad Galat. 1. Si quis aliud Euangelium docebit, anathema sit. Extremum omnium conuiciorum est anathema, sicut apud Græcos catharma, seu ἀλέγως. significat autem quiddam ita pollutum, & à Deo damnatum, ut nisi tollatur, totæ gẽtes magnis calamitatibus, bellis, fame, pestilentia, discordijs ciuilibus, Anathema.

uilibus, & infinitis confusionibus puniantur. ut de Sodomis, aut Lampsaci idolo cogitamus, ubi Priapus colebatur.

Alastores, impiorũ dogmatum defensores.

Tales alastoras esse defensores impiorũ dogmatum, Paulus adfirmat. Quod facilius intelligi potest, cum exempla intuemur illorum qui manifestos & tetros furores defenderũt, aut defendunt, ut Manichæos, Samosatenum, Arium, Mahometũ, regem tragicum Anabaptistarũ, qui uxorem grauidam interfecit, & per seditionem se regio titulo & corona ornauit, & regnare se in ecclesia Dei iactitauit.

Anabaptistarum rex.

Vt autem Pharisæi Christum & apostolos iudicabant tales pestes esse humani generis: sic hypocritæ ardentes odio Euangelij, nunc quoq; de nobis, qui puram Euangelij doctrinam proponimus, sentiunt. ut fulmina excommunicationũ, et scripta Eccij, Cochlei, Alfonsi, & similium ostendunt. Cum aũt similia iudicia magnorum & sapientum hominum ualde excrucient moderatos homines recte sentientes, hanc Pauli consolationem teneamus, qui adfirmat non Euangelij studiosos, sed hostes, uere esse anathemata, maledicta, alastoras. Quare uitanda est eorum societas, ne contagium noceat pijs.

Hypocritarũ societas uitãda.

Et Esaias inquit cap. 51. Ne timete probra hominum. Et ad Abraham dicitur, Benedicam benedicentibus tibi. Et Psalmus tristißimam maledictionẽ hostibus Euangelij minatur, cum ait, Induit maledictionem uestimentum. Et consolatur pios, ne fulmi-

nibus

nibus execrationum hostilium moueantur: Maledicent illi, & tu benedices. Hanc admonitionem hoc tempore necessariam esse duxi.

Dixi iam de Pharisaica offensione. Nunc de altero genere scandali dicendũ est, quod uocatur datum, de quo Matthæi 18. dicitur: Væ homini per quem uenit scandalum. Est autem, aut falsa doctrina, aut malum exemplum, quod alijs nocet, uel quia licentiam in alijs confirmat, uel quia alios ad imitationem inuitat, uel quia deterret aliquos ab Euangelio, uel quia præbet occasionẽ maledicendi Christo, aut ecclesiæ Dei, uel quia serit alia plura peccata. Talia scandala fuerunt inde usq; à lapsu primo Heuæ, sunt & erunt, falsæ doctrinæ, idolorum cultus, hæreses, humanæ traditiones, quæ sine peccato seruari non possunt. Item mala facta, quæ serunt alia scelera quoquo modo. Scandali alterum genus.

Et de hoc secundo genere teneatur certissima regula. Hæc scandala, id est falsas doctrinas, & prauia exempla, uere peccata esse, damnata hac uoce Christi, Væ homini per quẽ uenit scandalũ. Quare hæc scandala, magna cura & uigilantia uitanda sunt. Hic autem cogitent pij, quanta multitudo diabolorum & hominum rea sit & fuerit propter huius generis scelera. Ac consideremus exempla quædam, ut discamus formidare magnitudinem peccatorum, cum uidebimus ab uno delicto oriri infinita peccata & pœnas, et in ipsis pœnis cumulari pec- Regula 2. Peccata alia ex alijs nascẽtur.

cata. O miseriam humani generis inenarrabilem.

Primus autor scandali huius generis fuit diabolus, cum decepit Heuam. Deinde à lapsu Heuæ & Adæ quantũ mali ortum est? Diabolus triumphauit aduersus Deũ, quod hoc Dei opus horribiliter destruxisset, & auxisset contumelias aduersus Deum grassaturas in genere humano. Præterea propter lapsum primorum parentum secuta sunt omnia totius generis humani scelera, & multorũ hominum æternum exitium. Cum uiderunt Heua & Adam necem filij Abel, agnouerunt à suo peccato id triste spectaculum ortum esse. Ita unum peccatum trahit secum ingens agmen scelerum & pœnarum.

Primorũ parentum lapsus.

A Dauidis adulterio quanta scelerum & calamitatum moles orta est? Primũ inter se filij dimicarunt postea filius mouit seditionẽ aduersus patrem, polluit coniuges patris, matronas quæ fuerant plenæ spiritu sancto. Perdidit multa milia ciuium. Hic quales triumphi fuerunt diabolorum, quæ mœstitia fuit piorum, quantũ contristatus est spiritus sanctus in bonis mentibus. Et credibile est, hunc dolorem multis pijs attulisse mortẽ. Pater certè sensit huius uulneris magnitudinem, qui intellexit se tot scelerum reum esse, se esse fontem horum malorum, se esse maledictum, anathema, alastorem populi Dei. Nec fuit ei facile eluctari ex hoc dolore, cum iram Dei sentiret. Sed uicit tandem, adiutus à Meßia: sicut clamat, Beati oẽs qui confidũt in eo. Hæc exem

Dauidis adulterium.

pla

pla recito, ut tantorũ malorum cogitatio metũ iræ Dei in nobis excitet, et ut sua quisq; scandala mente intueatur, & meminerit in uno delicto multa inuoluta esse, & in ipsis pœnis cumulari peccata. Nihil paruũ, inquit Hippocrates, nihil contemne. Et Thucydides inquit de bellorũ erratis, ἐξ ὀλίγου πολλά. Hæc multo ueriora sunt de hominum peccatis, sed securitas humana magnitudinẽ suarum miseriarũ & iræ Dei non agnoscit. Verùm ideo non solũ uoce nobis concionatur, sed etiã tristissimis pœnis, ut eius iudiciũ aliquo modo agnoscere et timere incipiamus, & admoniti uoce Dei & nostris calamitatibus nonnihil ex tenebris eluctemur.

Peccata cumulari in peccatis.

Plerunq; autem plus nocent doctrinæ scandala, quàm morum delicta. ut initio diabolus Heuæ letale uulnus fecit, offundens falsam persuasionem. Et omnibus temporibus postea ecclesiam horribiliter dissiparunt autores impiarum opinionum, qui docuerunt idola coli, aut sparserunt blasphemias & hæreses. Quanta agmina animarum traxerunt in æternum exitium, Arius, Manichæi, & alij multi hæretici?

Doctrinæ scandala.

Nulla mens humana magnitudinem malorũ cogitare potest, quæ his ultimis mundi temporibus orta sunt à Mahometo, & à põtificibus, qui deprauarunt cœnam Domini, qui stabilierunt inuocationem mortuorum, qui Euangelium de fide & uera inuocatiõe Christi falsis opinionibus obrui permi-

ferunt, qui legem de cœlibatu sacerdotum & uota defenderunt.

Cœlibatus perniciosa lex.

Vna lex cœlibatus, quàm multorum conscientias fauciauit, ne possent inuocare Deum, & in his plurimi æterno exitio oppressi sunt. Et recens Anabaptistarum uirus multos perdidit, & adhuc perdit. Horum horribilium exemplorum mentio ideo hic facienda est, ut bonæ mentes cogitent, non tantum mala exempla morum, sed etiam falsas opiniones scandala esse damnata à Deo, & diligenter uitanda. Ac de utrisq; concionatur Christus, Væ homini per quem uenit scandalũ. Nec tantum humanæ diligentiæ est, uitare hallucinationes & errores doctrinæ: sed ardentibus uotis assiduè petendum est à Deo, ut luce Spiritus sancti regat mentes nostras, ne implicentur erroribus, sicut toto Psal. 118. petit propheta: Da mihi intellectum, & scrutabor legem tuam, & custodiam illam in toto corde meo. Et Christus inquit Matth. 26. Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.

Anabaptistarum uirus.

Doctrina uera necessario proponenda.

Hactenus dixi de necessariò faciendis, & necessario uitandis: nondum dixi de adiaphoris. Manifestum est, doctrinam ueram necessariò proponẽdam esse, nec propter impiorum offensiones tacendam esse. Sic pius sacerdos ducat honestam coniugẽ, nec deterreatur offensionibus Pharisaicis.

Sed hic tertia regula addenda est, de adiaphoris, ut de esu carniũ die sexto, aut similibus ritibus inutilibus:

tilibus: de his sic sentiendum est.

Primum doctrina quæ monstrat ueros cultus, & taxat commentitios, & causam ostendit libertatis in adiaphoris, proponenda est. Nam qui non didicerunt causam libertatis, & adhuc putant ritus illos esse cultus, cum dubitatione conscientiæ uiolant traditiones. Omnis autem dubitatio conscientiæ impedit inuocationem. Quare apud eos qui doctrinam non audierunt, & sunt homines modesti et dociles, non subitò mutanda est consuetudo, sed prius doceri eos utilius est, sicut Paulus inquit: Infirmum in fide assumite, non ad dubitationes. id est, Homines dociles, qui amplexi sunt Euangeliũ, sed tamen adhuc aliquid dubitationis habent de his cultibus, erudite & confirmate, ut sciant se non peccare abiectis his ritibus. Ideo autem confirmentur, ne si cum dubitatione abijciant, conscientiæ fugiant Deum, & excutiantur fides & inuocatio. Verum quando sit utile mutationes facere, iudicium est piæ mentis, tantum absit petulantia. Regula 3.

Postquam autem doctrina de ueris & falsis cultibus, & de libertate iam proposita est, concedendum est exempli causa, ut inutiles ritus abijciantur: nec pertinacia eorum laudanda est, qui cum agnoscant doctrinam ueram esse, tamen acerbe flagitant omnes ritus.

Hæc pertinacia multiplex scandalum est, quia confirmat hostes ueræ doctrinæ, & adducit imbecilli- Pertinacia in ritibus scandalum.

cilliores in dubitatio nem, qui metuunt nõ probari usum libertatis illis qui doctrina uel autoritate antecellunt. et contristatur interdum spiritus sanctus in imbecillioribus, cum dolent se accusari leuitatis. Hac de re prodest recitare historiam, quæ extat in quinto libro Eusebij.

De Attalo & Blandina, historia.

Nobilissimi coniuges, Attalus & Blandina, Lugduni in carcere erant, propter Euãgelij professionem cõprehensi: ac sæpe producebãtur in loca supliciorum, ut flecterentur ad abijciendã Christi in uocationem. Erat autem unà alius quispiã Christianus in carcere, qui singularibus exercitijs se macerabat, non uino, non carne utebatur. Hic Attalo diuina reuelatiõe mandatũ est, ut diceret illi duriori, ut communibus cibis uteretur, nec singulare exemplum cæteris proponeret. & ratio addita est, quod rudiores existimarẽt hæc discrimina ciborum esse præstantiorem cultum Dei: quem errorem taxari prosit, non confirmari.

Attalus reuelationem illi duriori & cæteris in carcere exponit. quare & ille obtemperat, & cæteri hac uoce admoniti, erudiuntur & confirmantur. Hæc historia grauem causam recitat, cur horũ pertinacia, qui intelligũt discrimina cultuum, non sit probanda, ne scilicet error in ignaris, & dubitationes in imbecillioribus confirmentur.

Etsi autem illa duricies interdum est quædã grauitatis simulatio, tamẽ sæpe alias habet ueras cau-

sas,

ſas, non ſeruit Deo, ſed aucupatur beneuolentiam potentum, qui aduerſantur Euangelio.

Multo etiam magis peccant, qui cum hoſtibus Euangelij colludunt, premunt rectè docentes, impediunt arte Euangelij curſum, & ſignificant ſe alium Eccleſiæ ſtatum deſiderare & expectare. Et hi in his controuerſijs uideri uolunt iuſti cenſores, neutri parti addicti, integri, incorrupti. Sed meminiſſe debebant uocem Chriſti: Qui non colligit mecum, diſpergit. Colludentes cum Euangelii hoſtibus.

In ciuilibus controuerſijs hoc fieri poteſt, ut non ſumas tibi iudicium de alterutra parte: nihil enim opus eſt ſingulis, ſcire aliena negotia. Nō opus erat Pomponio Attico, quærere utrius, Pompeij an Iulij cauſa iuſtior eſſet. Sed de controuerſijs doctrinæ neceſſe eſt ſingulos pios iudicare, amplecti, & profiteri uera. iuxta illud: Si quis aliud Euāgelium docet, anathema ſit. Et confeſſio mandata eſt: Qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre cœleſti. Confeſſio fidei mandata.

Hæc cogitent bonæ mentes, & ſtudeant ſua confeſſione & ſuis officijs fouere & tueri Eccleſias rectè docentes. Ornent hunc præſentem ſtatum: ut dicitur, Spartam quam nactus es, orna: non colludant cum hoſtibus ueritatis: nec quærāt animo aliam Eccleſiam, aut aliud miniſterium, cum ſciant quæ Eccleſia rectè doceat. Deus uult nos amare Eccleſiam rectè docentem, & ſtudium ei noſtrum declarare,

uult

uult ministerium Euangelij honore adfici & iuuari: sicut & Psalmus præcipit, Rogate quæ ad pacē sunt Ierusalē. Et additur promißio mercedis, Erit abundantia diligentibus te.

Cum igitur manifēstum sit defendi idola & errores ab hostibus ecclesiarum nostrarum, & necesse sit fugere idola, & constet in ecclesijs nostris rectè doceri, & remotos esse idolorum cultus, pietas est has ecclesias fouere, & his se adiungere. Vitemus scandala omnis generis, non prætextu Euangelij seruiatur priuatis affectibus, non premantur rectè docentes, non impediantur studia piæ doctrinæ: sed ut in alueolis apes singulæ conferunt labores suos ad cōmunem utilitatem, ita nos conferamus singuli omnia studia et officia nostra ad salutē et tranquillitatem ecclesiarū rectè docentium, et iuuemus pia studia, ut ad posteros doctrina pura de Deo & de Domino nostro Iesu Christo propagetur.

In secundo Præcepto dicitur, Nō habebit Deus insontem quicunq; nomen Dei uanè usurpauerit. Nō dubium est igitur, pœnas Deo daturos esse omnes, qui Euangelij doctrinā scandalis dedecorant. Ac his ultimis temporibus in tanta confusione opinionum & gubernationū, profectò necesse est nos circumspectiores & uigilantiores esse. Nunc illam uocem Christi nobis inculcemus, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem. Et hac nos consolatione sustentemus, quod eodē tempore inquit Christus,

Euangelium scandalis dedecorantes.

stus, Expetiuit uos satanas, ut cribraret uos, ac dissiparet: sed ego pro te oraui, ne deficiat fides tua. Te oro fili Dei Iesu Christe, crucifixe pro nobis, & resuscitate, misere nostri, & spiritu sancto tuo ueram lucem in cordibus nostris accende, & auge, & rege mores & studia nostra.

DE LIBERTATE Christiana.

SI quis principum in Babylone audisset Iudæos in exilio gloriari, sibi diuinitus libertatem donatam esse, dixisset amētiam esse hæc prædicare: ita nūc derideri uos à uiris politicis arbitror, cum in his tristissimis ruinis regnorum, cum crescit seruitus ubique, cumq; multa milia piorum hominum à Turcis quotannis, penè ob oculos nostros abduci uidemus, cumq; passim sæuitia in pios iniusta exercetur, adhuc libertatis mentionem facimus, & libertatem nostram gloriose prædicamus. Primum igitur hoc præfandum est, nos quoq; dolere uicem ecclesiæ Dei, quæ his sæuis & tyrannicis temporibus, & in hac confusione regnorum passim dura seruitute premitur.

Et ut maximè foueretur imperijs mitioribus, tamen ecclesia semper à diabolo excruciatur, & adhuc morte & multis calamitatibus in hac uita onerata est. In quantis doloribus uixerunt Adam & Heua, cum uiderunt neces & scelera posteriorum, etiam si nondum erant regia imperia, aut tyran-

nides?

nides? Semper ingentibus miserijs oppressa fuit, est, & erit ante resurrectionem, Ecclesia Dei.

Libertas Christiana quæ.

Quid igitur uocamus libertatem? Num inane uocabulum est, ut sunt Stoicorum paradoxa, seu ineptiæ, qui dicunt solos sapientes liberos esse? Longe alia est doctrina Euangelij de libertate, de qua Christus loquitur, quum ait: Si uos filius liberauerit, uere liberi eritis. Vere, inquit, liberi: non inani titulo, aut umbra libertatis, sed re ipsa deleto peccato, placata ira Dei, abolita morte, sublatis omnibus calamitatibus humanis, donati æterna iustitia, luce, uita, gloria.

Complectitur Christus integrã libertatem, quam ipse attulit & peperit sua morte Ecclesiæ suæ. Nũc quidem in hac uita inchoatur illa uera libertas, sed in resurrectione erit integra, cum deletis omnibus malis, Ecclesia fruetur æterna & dulci consuetudine Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi. In illam æternam & integram libertatem mente intueamur, quoties nomen Libertatis audimus, & simul cogitemus eam in hac uita inchoari. Sed remoueamus somnia de politica libertate corporum, de imperijs, ut Iudæi adhuc libertatem & instaurationem regni in Palæstina sperant. Nihil hæc somnia ad hanc doctrinam pertinent, quam de libertate proponit Euangelium.

Etsi igitur Ecclesia non solum ab imperijs oppressa est seruitute in hac uita, sed etiam ingentibus

bus calamitatibus alijs exercetur, tamen doctrina de libertate cõsolationem in his ipsis malis firmissimam proponit. Affliguntur Hercules, Priamus, Agamemnon, Palamedes, Cato, Cicero, Brutus, & alij innumerabiles ignorantes Deum. Sed succumbunt suis ærumnis, nec habent Deum mitigantem euentus, aut confirmantem animos. sed opprimuntur æterna desperatione, et æternis tenebris de prouidentia & de iustitia Dei.

Heroum afflictiones.

At Ioseph, Dauid, Ionathas, Ezechias, Ieremias, Baptista, Paulus etiam, cum affliguntur, tamen cernunt Dei præsentiã, qui confirmat animos, & sæpe mitigat ipsis euentus: & cum opprimuntur, tamen paulo post ecclesiæ prosunt horum agones, & hi sciunt se post hanc uitam in resurrectione habituros æternam gloriam. Ita habent in hac uita inchoatam libertatẽ, quia à Deo recepti sunt, reguntur ab eo, defenduntur, & adiuuantur, & sciunt post hanc uitam se habituros esse integram libertatem. Iam cogita quantum bonum sit, quanta libertas etiã in medijs ærumnis, & media morte, Deum habere propicium, opitulatorem, gubernatorem et protectorem.

Afflictiones piorum.

Libertatem ueram in hac uita inchoari

Hæc concio de libertate res ueras, certas, quæ habent euidentia testimonia in ecclesia, & quas ecclesia, ego, & tu, & omnes pij experiuntur, proponit, non adfert inania somnia Iudæorum, aut Stoicorum, aut Anabaptistarum, aut Struthij,

thij, qui plebem liberare tributis uolebat.

Libertatis Euangelicæ gradus.

Distribuo autem usitate docendi causa libertatem Euangelicam in quatuor gradus.

Primus est, ut summa mala sunt peccatum et ira Dei, ita necesse est primum dici, de hoc gradu quomodo ab his malis liberemur. Est ergo primus gradus libertatis, quod gratis propter filiũ Dei donantur nobis remissio peccatorum, reconciliatio, iustificatio, seu imputatio iustitiæ, & acceptatio ad uitam æternam, & hæreditas uitæ æternæ.

Gratuita peccatorum remissio.

Hæc est libertas, quod propter Christum gratis hæc tanta bona certo donantur. Vult nos Deus certò statuere & credere, nos agentes pœnitentiam recipi in gratiam, exaudiri et saluari propter filium gratis, etiamsi lex & nostra ratio nos accusant ac deterrent, ne hæc bona accipiamus. Sumus igitur liberati à peccato, ab ira Dei, ab æterna damnatione, à lege accusante nos, & à conditione meriti. Et alia res proposita & donata est, propter quam accipimus remissionem peccatorũ, & iusti, id est accepti à Deo pronunciamur: scilicet filius Dei mediator, non lex aut merita nostra: ac reconciliati, reputantur iusti, id est accepti à Deo ad uitam æternam, etiamsi procul absunt à perfectione legis, sed propter Christum, fide. O ingens beneficiũ, quod quanquam adhuc hærent in reconciliatis reliquiæ peccati, quanquã magna mole sordium premimur, tamen placemus certò propter Christũ, ac si prorsus

ſus legi ſatisfaceremus. De hoc gradu libertatis concionatur Paulus, cum ait : Chriſtus nos redemit à maledictione legis, factus pro nobis maledictum. Breue dictum eſt, ſed longe omnium angelorum & hominum ſapientiam ſuperans : quia uera ingens & ineffabilis ira aduerſus peccatum ſignificatur, cum filius in quem deriuata eſt ira, uocatur maledictum. Hic factus eſt pro nobis λύτρον & uictima. De hoc beneficio & hac liberatione ſemper & in omni inuocatione cogitandum eſt, & fide ſtatuendum, quod propter Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum uere noſtra peccata remittuntur, tecta & ſepulta ſint : & quod uere uelit nos propter mediatorem recipere, exaudire, ſaluare. In his exercitijs inuocationis quotidie creſcet intellectus huius libertatis, de qua in hoc primo gradu dicitur, qui doctrinam de iuſtificatione, quæ ſuprà copioſius recitata eſt, continet.

Chriſtus pro nobis maledictum factus.

II. Spiritus ſancti donatio.

Secundus gradus eſt, donatio ſpiritus ſancti, qui nouam lucē in mente, & nouos motus in uoluntate & corde accendit gubernat nos & inchoat in nobis uitam æternā. Etſi aūt hic ſecundus gradus cum primo coniunctus eſt, tamen docendi cauſa diſcerno, ut quoties de liberatione à lege dicitur, intelligatur non tantum auxilium, ut Auguſtinus plerunque enarrat, ſed etiam gratuita imputatio iuſtitiæ.

Auguſtinus plerunque ſic loquitur, Liberati ſumus à lege : id eſt donato ſpiritu ſancto iuuamur,

ut legi obediamus, nec iam frustra nitimur coacti à lege. Rectè de auxilio dicit, sed necesse est conspici & alterum beneficium, scilicet gratuitam remissionem peccatorum, & imputationē iustitiæ, quæ donatur propter Christum. Hoc ingens munus conspici necesse est, ut Christo suus honos tribuatur, & conscientiæ teneant ueram & firmam consolationem, & possint inuocare Deum.

Loquitur autem Christus de utroq; gradu, cum ait: Si uos filius liberauerit, uerè liberi eritis. et quidem de integro beneficio cōcionatur. Filius placat iram Dei, tollit peccatum & mortem, dat iustitiam & uitam æternam, resuscitat nos ad æternam gloriam & lætitiā, qua fruemur in consuetudine Dei, angelorum, & uniuersæ ecclesiæ. Hæc integra libertas est beneficium, de quo Christus cōcionatur, quam tamen hic inchoari oportet.

Libertas ecclesiæ in mediis calamitatibus.

Adhuc subiecti sumus cruci & morti corporis, exercemur ingentibus calamitatibus. hærent adhuc in nobis sordes, & multum caliginis, & oppugnamur à diabolo, qui interdū implicat nos malis inextricabilibus. Et nemo tam cautus, tam diligens est, ut nō aliquando in deliberationibus erret. Deniq; regere ipsi difficilimum & periculosissimū uitæ cursum, & uocationum negocia, sola humana diligentia non possumus, ut inquit Ieremias: Scio Domine, quod non est hominis uia eius.

Quanquam igitur in tristi carcere adhuc inclusi ui-

si uidemur, tamen sumus liberi: primùm, quia certũ est nos propter Christum habere Deũ propicium & defensorẽ, ut docet primus gradus libertatis: deinde, quia adiuuamur & gubernamur à spiritu sancto. Dauid inextricabili malo conflictatur, cũ pulsus regno exulat: sed tamen hac se certa consolatione sustentat, quod à Deo non sit abiectus. meminit uocem Nathan, Abstulit Dominus peccatũ tuum: deinde petit auxilium & gubernationem spiritus sancti, & experitur se à Deo iuuari. At Themistocles Græcia expulsus, nullam harum consolationẽ nouit, sed tantisper dum habet receptum et humana præsidia, fert exilium tranquilliore animo.

Dauidis exẽplum.

Didicerunt secundum gradum libertatis omnes sancti in periculis, cum experti sunt se iuuari, & confirmari à Deo. sicut Stephanus in confessione, & agone mortis: Laurentius, & alij multi in confessione.

Quare & nos nostram infirmitatem & pericula considerantes, de hoc gradu cogitemus: petamus auxilium & gubernationem spiritus sancti, sicut præcipit Christus inquiens, Petite, & accipietis. Item, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Cum inuocabimus sine ulla dubitatione, sentiemus nos iuuari, regi consilio, gubernari exitus, depelli pericula, & mitigari ærumnas.

Inuocationis exercitia.

Hæc inuocationis exercitia erudient nos de hoc

secundo gradu libertatis. Iam quanta beneficia Dei sint hi duo gradus, secum quisque cogitet. Sunt enim liberationes ex summis malis, à peccato, ab ira Dei, à morte æterna, donatio iustitiæ & uitæ æternæ, defensio aduersus diabolum, gubernatio in omnibus negocijs & periculis, regente corda spiritu sancto, & accendente in nobis cogitationem uerbi Dei, denique præsentia æterna Dei nos iam complectentis propter filium suum Dominum nostrum Iesum Christum. His bonis nihil est melius, aut maius.

Itaq; libertas parta sanguine Christi, quam offert Euangelium, ingens & immensum bonum est, nec est inane nomen, aut Stoica imaginatio, ut homines impij iudicant.

Discrimen inter libertatē politicam & Christianam.

Nec difficile est sanis mentibus & pijs uidere discrimen inter hanc liberationem à peccato & ira Dei, & politicam libertatem, seu liberationem à tributis. de hac externa politica tranquillitate uel seruitute in his duobus gradibus nihil dicitur. Habet hos gradus libertatis animæ Ioseph quamuis seruus, et coniectus in carcerem. Habet eos Daniel sedens inter leones, Laurentius iacens in craticula. Nam politica libertas, aut seruitus, nihilo magis ad hos duos gradus pertinet, quàm robur corporis, aut imbecillitas, ut Gal. :. dicitur: Omnes filij Dei estis per fidem in Christum Iesum, non est Iudæus, nec Græcus, nec seruus, nec liber. Sed facile est pijs

hæc

hæc intelligere. alia animæ bona sunt, aliæ res sunt corporum discrimina.

III. Christiani quatenus politiæ alligati.

Tertius gradus tandem de externa & politica uita traditur, uidelicet Christianos non esse alligatos ad politiam Moysi, aut ullam certam unius gentis politiam, sed singulis locis parêre magistratibus & legibus præsentibus debemus, si modo leges sint consentaneæ iuri naturæ, nec præcipiant aliquid fieri contra mandata Dei. Vt alijs dierum & noctium spacijs utimur in alijs regionibus, ita licet uti alijs magistratuum, imperiorum & legum formis, modo ut leges, sicut dixi, nihil præcipiant fieri contra mandata Dei.

Mosis politia sublata.

Ideo autem de hoc tertio gradu libertatis rudiores docendi sunt, quia sæpe perniciosæ seditiones motæ sunt ab indoctis, qui contenderunt oportere Christianos regi legibus Mosaicis. Hic error taxandus est, ut clarè docent prophetæ, Christus, & apostoli, finem fore politiæ Iudaicæ post passionem & resurrectionem Christi. Et ipsæ ruinæ Ierosolymorum testantur, antè annos 1470. politiam Iudaicam deletam esse. Hinc regula traditur, Abrogatas esse ceremonias Mosaicas, nec leges iudiciales Moysi ad ecclesiam Christi pertinere. Politia illa ad certam gentem pertinebat, & duratura erat certo tempore, nō pertinet ad alias gentes aut alia tempora. Hæc confirmantur multis perspicuis testimonijs, ut Act. 10. & ad Galat. 3. cap. & 5. In

Christo Iesu nec circumcisio aliquid ualet, nec præputium, sed fides quæ per dilectionem est efficax.

Legis abrogatio quomodo intelligenda.

Sed hic quæstio agitatur, cum dicitur de abrogatione legis, tota'ne lex intelligitur abrogata, an tantum duæ partes, scilicet ceremoniæ & leges forenses? Atqui maius onus est, & durior carcer lex moralis, quàm ritus illi externi ceremoniarum.

Respondeo. De ceremonijs & forensibus legibus responsio non difficilis est. Sicut Athenis tabulæ Solonis, aut Romæ Decēuirales, mutata Repub. interierunt, sic ceremoniæ & forenses leges Moysi promulgatæ, ut certo tempore durarent, & deleta politia Mosaica neminem obligarent, nunc extinctæ sunt. Suprà autem in discrimine ueteris & noui Testamenti dictum est, cur constituta sit illa politia.

Moralis lex non mutabilis.

Sed de lege morali difficilior est responsio, quā explicant Christus & apostoli, & non intelligunt homines prophani, & sine pœnitentia uiuentes. Nam lex moralis non est lex mutabilis, ut ceremoniæ, aut tabulæ Decemuirales. Sed lex moralis est, æterna & immutabilis regula in mente diuina, præcipiens facienda, & prohibens ac puniens non facienda.

Vt hæc propositio æterna & immutabilis est, Deus est sapiens, bonus, iustus: sic hæc propositiones æternæ & immutabiles sunt, Deus iudicat iustum esse, se conditorē à creatura rationali diligi, & an-

& anteferri omnibus rebus: Deus iudicat uagas hominum libidines malas esse, Deus adprobat obediẽtiam quam postulat, Deus irascitur contumaciæ.

Et huius legis sententia transfusa est in creaturas rationales, nec potest illis manẽtibus aboleri: sicut noticia numerorum aboleri non potest.

Manet igitur semper hæc regula, scilicet, Lex moralis: & manet semper ordo diuinæ mentis, ut creatura obediat. Obligat autem omnis lex ad obedientiam, uel ad pœnam.

Cum igitur homines non præstiterint obedientiam, necesse fuit aut ipsos in pœna interire, aut alium persoluere pœnam, scilicet λύτρα. Itaq; mirando & inenarrabili cõsilio soluit λύτρα filius Dei pro nobis intercedens, & deriuauit in sese iram quam nos sustinere oportuit. Quare non sine compensatione Deus legem suam mitigauit, sed iusticiam seruauit, in flagitanda pœna. Ideo Christus inquit: Nõ ueni soluere legem, sed implere eam, scilicet, subeũdo pœnam pro genere humano, & docendo & instaurãdo eã in credẽtibus. Difficilis est explicatio huius rei: sed pios oro, ut hæc quæ dixi, expendãt.

Legis obligatio a Christo persoluta.

Lex quomodo a Christo nõ soluta, sed impleta.

Et cũ Christus λύτρα persoluerit, liberati sumus à lege propter ipsum, scilicet ne maneamus in male dictione, modo ut fide beneficiũ eius nobis adplicemus. Ideo Paulus diserte inquit, nos liberatos esse à maledictione legis, scilicet quia Christus ꝑsoluit λύτρα. Nõ remissa sunt peccata in uolũtate Dei, ali

qua mobilitate sine causa, sed interceßit magna cõpensatio propter iustitiam Dei. Sic primi patres etiam ante Moysen, Abraham, Isaac, Iacob, & deinde Moyses, Samuel, Dauid, Baptista sentiebãt sibi remitti peccata, et se recipi propter filium Dei, nõ propter legem, & se reconciliatos, quanquam non erãt sine sordibus, tamen Deo placere, quia à lege liberati essent propter filium, quem sciebãt λύτρα persoluturũ esse: sicut Baptista inquit, Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi, id est uictima à Deo destinata. Hæc est abrogatio legis moralis, de qua Paulus concionatur, diserte dicens, per Christum nos à maledictione legis redemptos esse. Ita liberati sumus, si beneficium Christi nobis fide applicamus.

Legis moralis abrogatio quæ.

Hæc doctrina nos de utraque re admonet, de ingenti ira Dei aduersus peccatum, quod non remissum est sine compensatione: & de admirando beneficio Christi. Semper odit Deus peccatum, sed quia iram suam in filiũ deriuauit, nos recipit. Lex enim obligat, ut dixi, ad obedientiam, uel ad pœnam, & pœna à filio persoluta est.

Nunc igitur ad principalem quæstionem respõdeo. Liberati sumus à maledictione legis moralis, quia filius persoluit λύτρα, & propter filium recepti sumus: sed manet ordo Dei æternus & immutabilis, ut creatura Deo conditori obtemperet. Non accusat, non dãnat lex reconciliatos, sed manet ordo in mente diuina, & in nostra mente, ut Deo obediamus.

Dei ordo immutabilis.

diamus. In hanc sententiā dicitur, abrogata est lex, quod ad male dictionē attinet, nō quod ad obedientiam attinet. Ideo & spiritus sanctus datur, ut deinde uere accendātur in cordibus nostris motus congruentes legi Dei, ut 2. Cor. 3. Nos retecta facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur, à gloria in gloriam, tanquam à Domini spiritu. Lex quatenus abrogata

Ex his intelligi potest dictum Pauli, Non estis sub lege, sed sub gratia: scilicet quia in Christum translata est pœna, credentes liberati sunt ab ira, etiam propter Christum iusti seu accepti sunt, etiamsi hærent in eis reliquiæ peccati, quibus repugnant spiritu. Pauli locus.

Quod dicitur, Iusto non est lex posita: manifeste eo loco apud Paulum de disciplina dicitur. ait legem positam iniustis, adulteris, homicidis, &c. ut coherceantur, accusentur, puniantur. Hac disciplina & hoc carcere iustus, id est renatus spiritu sancto, non domandus est, sed regitur à spiritu sancto, prælucente uerbo Dei, cui scit creaturam rationalem subiectam esse. Et eo loco apud Paulum emphasis est in uerbo κεῖται. *Iustum lex non premit, non obruit.* Iusto lex non posita.

Quartus gradus est libertatis, quod Euangelium docet, ritus humana autoritate factos in ecclesia de adiaphoris, nō mereri remissionem peccatorū, non esse iusticiam Euangelij, non seruandos esse cum IIII

opinione

opinione neceßitatis, ſed poſſe omitti extra caſum ſcandali. Hæc clare traduntur in his dictis: Fruſtra colunt me mandatis hominum. Item, Nemo uos arguat in cibo, potu, &c. Recenſui autē ſuprà, quos errores addant hypocritæ illis humanis ritibus: quos errores cum refutari neceſſe ſit, de hoc gradu libertatis in eccleſia dicendū eſt. Deus uult ſe et uoluntatem ſuam agnoſci, ex uerbo ſuo: non cōcedit nobis licentiā fingendi opiniones noſtro arbitrio, ut finxerunt ethnici, & idolorū cultores omnibus temporibus. Nam hic fons eſt multorum errorum, quod homines putāt ſibi licere de Deo fingere opiniones, & bono ſtudio, ut dicunt, cultus inſtituere. Piū ducunt Thebani petere à Deo ubertatē uinearū: ideo Bacchanalia inſtituunt. Pium ducunt Siculi, petere ut frumentū fœliciter proueniat: ideo Cererem & filiam colunt. Pium ducunt Romani, petere uictoriam in bellis: ideo Martem colunt. Et hi cultus cumulantur.

Idololatria errorū fons.

Omnes autē hi errores ex uno fonte oriuntur, q̄ putant homines ſibi licere, fingere ſuo arbitrio opiniones de Deo, & cultus. Sicut & Aharon putabat, fingens cultum ad uituli ſimulachrum: & Ieroboam, audaciſſime abducens populum Iſraēl à templo Dei ad ſua ſacrificia.

Obiectio.

Hic clamant ſapiētes: Quid hæc res mali habet? Cur non concederetur augere honeſta exercitia? Quid ethnici, quid Aharon, quid Ieroboam aliud uolebant,

uolebant, nisi ut noticia Dei conseruaretur, ut populus ad inuocationem inuitaretur, ut bonis exercitijs ad pia opera adsuefieret? Hæc species, & hæ πιθανολογίαι semper fefellerunt, fallunt, et fallent genus humanum.

Ita nunc sapientes ratiocinantur: Quid mali est, à multis & singulis offerri Christum? Fiunt ibi precationes pro uiuis & mortuis. Quid mali est circũ gestare partem sacramẽti? Augetur populi inuocatio, et sacramentũ honore adficitur? Quid mali est petere à mortuis, qui uiuũt apud Deum, ut pro nobis intercedãt? Haud dubie tota ecclesia in cœlo & in terris semper coniungit preces. Speciosa hæc sunt, & ab eloquentibus ornari possunt.

Sed hæ speciosæ rationes & πιθανολογίαι abducunt homines à uerbo Dei. Ideo hi ludi à Deo prohibiti sunt. Nã simili audacia fingũt hæretici suos errores, alij alios: imò luctante conscientia, de remißione peccatorum, & de uoluntate Dei, in magnis calamitatibus animi sic assuefacti, ut rationis opiniones sequantur, amittunt ueras consolationes à Deo traditas.

De paruis rebus, inquiunt uiri politici, moueri certamina, quæ sint exitiosa imperijs. Hærẽt enim discordiæ, et crescunt factionũ studijs & odijs. nã homines nõ moderate dissentiũt. Cur igitur, inquiunt, de lacte, de ouis, de esu carniũ tantas agitis tragœdias? Cur non anteferti his minutis rebus publicam

Cõtentiones perniciosę ex rebus paruis ortæ.

blicam concordiam & tranquillitatem?

De maximis rebus esse cõtrouersiam.

Vera & firma responsio est, non de paruis rebus dimicari, sed de multis magnis rebus, quæ sunt anteferendæ nostræ uitæ, omnibus corporũ commodis, imperijs, & concordiæ publicæ: uidelicet de uera agnitione & inuocatione Dei, *ne de* Deo *& eius uoluntate quærantur opiniones extra uerbum ab ipso traditum, sicut fecerunt ethnici: & omnes fanatici spiritus,* Samosatenus, Arius, Manichæi, Pelagius, Mahomet.

Talis furor reprehenditur: qui etiamsi dissimiles materias proponit, tamen uniusmodi est. Ex ijsdem tenebris oriuntur Bacchanalia *&* Samosateni *error, & leges* Manichæorum *de cibis, & lex pontificum de cœlibatu sacerdotum, & sacrificulorũ temeritas de uenditione* Missarum, *& inuocatione mortuorum.*

Vult Deus *mentes nostras alligatas esse ad suum uerbum: à quo cum discessum est, sequuntur infinita deliria & idola. Itaq; de hac regula dimicamus, ne à uerbo* Dei *discedatur, quare de re omniũ maxima ecclesiam comonefacimus, & quidem mandato diuino. Nota est enim sententia: Si quis aliud* Euangelium *docebit, anathema sit.*

Præterea sapientes illi politici excerpunt minuta in speciem, esum carnium, aut ouorũ. his, aiunt, anteferenda erat concordia publica. At non tantũ de esu carnium, aut talibus minutis rebus contẽdimus.

mus: Dixi, de fonte errorum commonefaciendam esse ecclesiam, id est, de audacia humana discedente à uerbo Dei, quæ finxit non tantum leges ciborũ, & si hæ solæ etiam multum errorum gignunt, sed etiam alia manifestiora idola, ut uenditiones Missarum pro uiuis et mortuis, inuocationes mortuorũ, legem cœlibatus, & alia. Nec finis est horum furorum. Nunc Anabaptistæ simili furore nouas opiniones & nouos ritus excogitant.

De fonte errorum cõmonefaciendã ecclesia.

Necessaria est igitur ecclesiæ doctrina de hoc quarto gradu libertatis: & diligenter considerãda est causa, quod necesse sit admoneri ecclesiam, ne à uerbo Dei discedatur. Lucerna pedibus meis uerbũ tuum, inquit propheta.

Faciles sunt autem lapsus, & initio obscuri, cum hac luce excussa, amplectuntur animi humanas opiniones quæ stabiliunt idola: et quæruntur πιθανολογίαι, quas Paulus ipse inquit speciem habere sapientiæ, cum tamen sint imposturæ. Quid uetat, inquiunt, cum nobiscum uniuersa ecclesia in cœlis & in terra semper oret Deum, ne sinat extingui ueram doctrinam, sed ut colligat sibi & regat ecclesiam, compellare etiam sanctos qui fruuntur Dei consuetudine, & hortari ut suas preces ad nostras adiungant, certe norunt hanc esse uoluntatem piorũ. Hæc plausibiliter dicuntur, sed hic prætextus quanta scelera confirmat?

Exaudire singulorũ uota, & spectare motus cordium,

diũ, solius est Dei, seu omnipotentis naturæ. ut clare dicitur 2. Par. 6. Tu solus nosti corda filiorũ hominum. Hunc honorẽ mortuis tribuũt illi qui compellant singulos, deinde accedunt maiora deliria, fingunt mortuos ipsos esse opitulatores, & alijs alia munera attribuunt: prorsus ut ethnici à Iunone diuitias, à Pallade sapientiam, à Venere fœlices amores, à Marte uictorias, & ab alijs alia petebant. Ita cumulantur delicta, cum initiò propter plausibilem rationem non procul disceßisse à uerbo Dei uidemur. At constat nullum esse exemplum inuocationis mortuorũ in propheticis & apostolicis scriptis. Constat non esse inuocationes instituendas humana audacia. Hæ regulæ opponendæ sunt illis fucosis excusationibus, quibus nunc astuti quidã pingunt idola, ut olim in festis pingebantur statuæ

Mortuorum cultus.

Sanguineis ebuli baccis, minioq; rubenti.

Hæc ad commonefaciendos studiosos dixi, ne præstigijs illis excusantium errores & idola abducí se à ueritate sinant. Nam si ludi illi audacißimi excusantium idola concedentur, quæ religionũ confusiones erunt? Horresco cogitans has diaboli insidias. Et quia nulla humana diligentia satis cauere has γοητείας potest, oro Dominum nostrum Iesum Christum, pro nobis crucifixum, resuscitatum, ut ipse puritatẽ sui Euangelij defendat, & omnia idola destruat, & mentes nostras regat, ut uera & salutaria doceamus, & agamus.

Idolorũ excusatio non admittenda.

Nunc

Nunc ad usitatum argumentũ respondebo, quod obijcitur: Potestati necessariò obediendum est: Potestas Ecclesiastica instituit ritus, tum de rebus adiaphoris, tum de alijs. Necesse est igitur seruari ritus, præsertim in rebus adiaphoris.

Aduersariorum argumẽtũ de ritibus.

Respondendum est ad Maiorem: quæ non est uera, cum potestas præcipit, ut impia doceamus aut faciamus. Tunc enim necesse est aduersari iuxta illas regulas, Oportet Deo magis obedire quàm hominibus. Primum igitur, cum traditiones apertè præcipiunt ea quæ sine peccato non possunt fieri, constat eas esse doctrinas dæmoniorum, nec obediendum eis esse, sed redeundum ad mandata Dei. Tales sunt multæ traditiones pontificiæ, ut abusus Cœnæ Domini, inuocatio mortuorum, lex de cœlibatu. Hæ traditiones reijciendæ sunt, & obtemperandum mandatis Dei. Primum mandatum inquit, Non habebis deos alienos. Non igitur inuoca mortuos, sed inuoca omnipotentem Deum conditorem omnium rerum, qui se patefecit dato Euangelio, & misso filio suo Domino nostro Iesu Christo, pro nobis crucifixo & resuscitato: & sic inuoca, quemadmodum ipse docuit nos inuocare, fiducia filij mediatoris, &c.

Potestati quatenus obtemperandũ aut non.

Deinde etiam cum traditiones loquuntur de rebus sua natura adiaphoris, tamen fiunt impiæ, & doctrinæ dæmoniorum propter errores, qui simul proponuntur ac defenduntur, uidelicet quod mercantur remissionem peccatorum, aut sint cultus Dei, id est

opera quibus Deus iudicet se honore adfici, aut quod Episcopi habeant potestatem instituendi tales cultus. Hos errores taxari necesse est. Et exempli causa aduersandum est, ut Ecclesia intelligat, non discedendum esse à uerbo Dei, nec laxandos esse frenos humanæ audaciæ, ut fingunt homines suo arbitrio opiniones & cultus. Propter has causas & Christus excusat Apostolos, uiolantes traditionem Pharisaicam, Mathæi 15.

Altera solutio.

Hæc prima solutio maxime perspicua & plana est. Sed tenenda est & altera, quæ etiam uera & firma est. Maior uera est de obedientia, qualem docet Euangelium. In his quæ sunt iuris diuini, conscientia necessariò debet obedire pastoribus, iuxta illud: Qui uos spernit, me spernit. De ritibus adiaphoris qui boni ordinis causa instituti sunt, Euangelium præcipit, ne sentiamus cultus aut res necessarias esse. sed seruari concedit, sine opinione iustitiæ, aut necessitatis. Hanc sententiam diuinitus traditam, non potest humana autoritas abolere. Quare etiã cum præcipiunt Episcopi, obedientia sit talis, ne deleat sententiam à Deo traditam.

Quatenus obtemperãdum super cathedrã Moysi sedẽtibus, etc.

Hæ responsiones ueræ sunt, & firmæ: nec pugnant cum hac uoce Christi, Super cathedram Moysi sedent scribæ & pharisæi, omnia quæ dicunt facite. Nam hæc sententia non præcipit, ut facias aut sentias aliquid cõtra mandata Dei. Imò alio loco præcipitur, Cauete à fermento Pharisæorum. Et Mathæi

thæi 15. expresse reijciuntur humanæ traditiones, quæ sunt corruptelæ legum diuinarum. Et Paulus inquit, Si quis aliud Euangelium docebit, anathema sit. Nequaquam amplectendæ fuerunt interpretationes Pharisæorum, quæ finxerunt sacrificia Leuitica mereri remissionem peccatorum, Messiam non fore uictimam pro peccatis, sed occupaturum esse mundi imperium, & distributurum regna Iudæis. Tales furores certe non erant amplectendi. Ideo dictum illud Christi non accipiatur de traditionibus aut opinionibus pugnantibus cum uerbo Dei.

Nec uero dicuntur hæc, ut quicquam de uera autoritate ministerij Euangelici ac pastorum detrahatur, imò horum autoritas munitur. Adfirmamus deberi necessariò obedientiam recte docentibus, in ijs rebus omnibus quæ sunt iuris diuini: iuxta illud, Qui uos audit, me audit. Sed hæc sententia nõ potest transferri ad opiniones aut leges pugnantes cum Euangelio, nec regnum extra Euangelium constituit.

Euangelij doctoribus quatenus obtemperandum.

Deinde & hoc addimus, cum boni ordinis causa tẽpora & lectiones distribuunt, ita seruandos esse coritus, ut scandala caueantur. Ac præsertim nos in Ecclesijs emendatis meminerimus, qui honos debeatur ministerio Euangelij.

Præcipuum beneficium Dei est hoc ministerium, & ingentibus miraculis à Deo subinde instauratum est, & defensum in genere humano. Et uult Deus sonare suum Euangelium in publico cœtu, &

Euangelij ministerij, præcipuum Dei beneficium.

honestis congressibus: sicut scriptum est, Laus eius in Ecclesia sanctorum. Ibi nomen suum inuocari & celebrari uult in quadam frequentia. & addidit promissionem congregationi: Vbi duo aut tres congregati sunt in nomine meo, in medio corũ sum. Iterum dico uobis, De quacunque re duo in terra consenserint, quam petent, fiet eis à Patre meo cœlesti. Vult etiam illos ipsos congressus publicos testes esse tuæ confessionis: uult & conspici seiunctionem ueræ Ecclesiæ retinentis Euangelium, ab aliarum sectarum conuenticulis.

Publicorum Ecclesiæ congressuum utilitas.

Itaq; publici Ecclesiæ congressus, necessarij sunt ad retinendum ministerium Euangelij. Quare in Ecclesijs quæ recte docentur, omnes & ament & adiuuent congressus publicos, obtemperent pastoribus recte docentibus, qui tempora & lectiones distribuunt. Quoties in templum uenis, cogita de immenso beneficio Dei colligentis sibi Ecclesiam æternam ministerio & uoce Euangelij, & simul de tota doctrina creationis & redemptionis humani generis ipse te commonefacito, memento promissionem datam de præsentia Dei. In hoc cœtu uult Deus inuocari, & exaudire. Hic ostendas in inuocatione & usu Sacramentorum, te membrum esse populi Dei, & auditorem Christi. ac simul illam uocem tecum repete, quam uellem omnium templorum parietibus inscriptam esse: Quos elegit, hos & uocauit. Nulli sunt electi extra hunc cœtum uocatorum, non alibi populum

Templum ingredienti quę cogitanda.

Electi & uocati, qui & ubi.

lum Dei nisi inter uocatos quærito. Sunt autem uocati, qui sunt socij huius cœtus audientis Euangelium, & Sacramentis inserti huic cœtui. Quanta hæc consolatio est piæ menti, nosse tantum in his cœtibus esse hæredes uitæ æternæ, non alibi? Agas igitur gratias Deo æterno patri Domini nostri Iesu Christi, quod te uocarit ad Euangelij agnitionem, & ad hos cœtus & congressus. Et omni officio horum congressuum frequentiam adiuues, ac tuearis. Ipsos etiam pastores recte docentes ama, & eis reuerenter obedias in functione ministerij, & benigne confer ad eos alendos, ubi opus est. Hæc & cogitanda pijs, & uero studio facienda sunt.

Sic et de Scholis, in quibus sonat uox Euangelij, sentiamus, sciamus Deum uelle tales esse docentium & discentium congressus, & has partem esse Ecclesiæ, in qua multi sint electi hæredes uitæ æternæ: & quidem ex hoc ipso cœtu sumi doctores, per quos Deus ministerium Euangelij publicum seruat. Regnat Christus ad Dextram patris æterni, ut dona det hominibus, pastores & doctores. Adest ergo et in hoc ipso piarum Scholarum cõsessu, et ex hoc numero eligit, ac præparat spiritu sancto pios scholasticos, ut Ecclesiæ suæ deinde seruiant, & Euangelij propagationem adiuuent. Amandi sunt igitur & fouendi hi cœtus, et adiuuandi congressus, qui quidem nos etiam de æterna uita admoneant. Scholarum usus.

Nam illa infinita æternitas talis erit consuetudo conuenientis Ecclesiæ ad audiendam Dei & Domini nostri Iesu Christi sapientiam, & ad mutua colloquia cum primis patribus, Prophetis, Apostolis, & alijs quorum sermone lætabimur. Imò quoties adsumus in Ecclesiæ aut Scholarum congressibus, optemus ut quàm primum lætissimus ille dies illucescat, in quo filius Dei Dominus noster Iesus Christus, resuscitatis mortuis, hunc uniuersæ suæ Ecclesiæ congressum, & hanc Scholam nobis ostendet.

FINIS.

ERRATVM.

Pag. 567. uers. ult. locũ per incuriam corruptum, sic restitue: Necesse est ecclesiam aduersus hæc scandala præmuniri & doceri cur Ecclesia tantis ærumnis subiecta sit: & quod tamen exaudiatur, iuuetur, sustentetur, & tandem liberetur. Hæc est sapientia ecclesiæ propria. Primum igitur, &c.

INDEX

INDEX LOCORVM, ET PRAECIPVORVM CAPITVM QVAE IN SINGULIS LOCIS tractantur.

PRIMVS LOCVS.

DE DEO.

DE patefactione Dei, & de fine hominis 6. et 7
Quomodo Deus quæri se uelit, Et de discrime ueræ & falsæ inuocationis. 8
Testimonia patefactionis ab initio Ecclesiæ. 9
Definitio Dei. 10
Explicatio definitionis, & testimonia. 11. et 12
Doctrina de Deo proposita in Baptismo 15
Testimonia de unitate Dei. 16

De tribus personis 18

Quid sit Persona. 18
De diuinitate Filij. 19
Quare Filius dicatur imago & λόγος 20
Proprietas Filij distincta à reliquis Personis. 21
De duabus naturis in Christo. 22
De Spiritu sancto. 22
Testimonia quod filius sit Persona. 23. & deinceps.
Quod λόγον oporteat intelligi personam. 24. 27. 29
Testimonia ueterum Scriptorum de diuinitate Christi. 25

Testimonia refutantia Arianos. 34
De discernendis proprietatibus humanæ & diuinæ naturæ Christi, & de communicatione idiomatum 35
De modis loquendi & propositionibus receptis aut refutatis in Ecclesia. 36
De discernendis dictis, loquentibus de essentia Filij, & de officijs. 42
Item de dictis loquentibus de Christo humiliato, aut regnante. 43
Quomodo Christus semper beatus fuerit, & tamen passus 44
Item, de ueris motibus humanæ naturæ Christi, et de fuga mortis. Ibid. 45

De appellatione Spiritus sancti. 46

Testimonia scripturæ, quod Spiritus sanctus sit Persona. 47
Item ueteris Ecclesiæ, & Synodorum testimonia contra Manichæorum deliria de Deo. 53
Forma ueræ inuocationis complectens doctrinam de Deo, & discernens Personas. 56

II.

DE CREATIONE. 60

TEstimonia articuli de Creatione, & conseruatione rerum, ac gubernatione Dei. 60.61
Demonstrationes ex opificio mundi de Deo. 62

1 Ab ordine in natura rerum conditarum.
2 A natura mentis humanæ.
3 A discrimine honestorum & turpium. 64
4 A noticijs principiorum naturæ insitis.
5 A terroribus conscientiæ.
6 A societate politica.
7 A serie causarum efficientium.
8 A causis finalibus. 69
9 A significationibus & prædictionibus euentuum.
10. A noticia legis.

III.

DE CAVSA PECCATI. 70

TEstimonia quod peccatũ non sit à Deo, sed à diabolo & uoluntate hominis 71
De phrasi uerbi indurandi, & similium. 73
Quomodo peccatum sit priuatio. 73

De contingentia & eius causa. 76

Quomodo Deus determinet Contingentia. 77
Explicatio dictorum de incertitudine euentuum, & de gubernatione diuina in regendis euentibus. 77
De discrimine necessitatis absolutæ, & consequentiæ. 81
De necessitate physica, seu Fato. 82
Discrimen de actione primæ causæ sustentante secundam, & adiuuante. 84

IIII.

DE VIRIBVS HVMANIS

& Libero arbitrio. 86

DEterminatio diuina non tollit libertatem uoluntatis. 87

De partibus Hominis, & significatione uocabuli liberi arbitrij. 87

Quid possit uoluntas, & quomodo sit libera. 88

Disciplina seu iusticia carnis præcepta à Deo. 89

Actiones spirituales non sunt liberi arbitrij sine Spiritu sancto. 91

Testimonia contra Pelagianos. 92

Causa bonarum actionum in Sanctis, & quid in ijs agat uoluntas humana. 94

De dicto Ecclesiastici, Deus reliquit hominē in manu consilij sui. 99

De dictis Hieronymi, Anathema sit, qui dicit, Deum præcepisse impossibilia. Item, qui dicit, legem fieri posse sine gratia. 101

V.

DE PECCATO. 104

DIscrimen doctrinæ Ecclesiæ & Philosophiæ de peccato. 105

Officium Spiritus sancti, arguere mundum de peccato. 105

De definitione peccati. 107

De peccato originis. 109

Definitio iustitiæ & peccati originis Anshelmi. 110

Integra

Integra definitio peccati originis, & explicatio. 110.111
Testimonia, quod omnes homines nascuntur cum peccato. 111
Collocatio dictorum Pauli et Propheticorũ. 114
De causis peccati originalis efficienti, materiali & formali. 117
De relatione in peccato & eius fundamento 118
Discrimẽ ἀλογίας & appetitionũ conditarum à Deo. 119
Quomodo reatus tollatur manente defectu. 119
De effectibus & pœnis peccati originalis. 121
De dicto, Nihil est peccatum, nisi sit uoluntarium. Item, quod natura sit bona. 122
De discrimine affectuum conditorum in natura, & uitiosorum, & quomodo etiam boni affectus contaminentur uitio originis. 123
Quomodo στοργαὶ in renatis fiãt puriores. 123. 124
An post Baptismum remanens infirmitas sit sua natura peccatum. 126
De actualibus peccatis. 128
In adultis non renatis simul cum originali regnare actualia peccata. 129
Testimonia, quod sancti poßint sic labi, ut excidant gratia. 131
De discrimine peccatorum, & de peccato regnante, seu quomodo regnet. 134
De omißione & ignorantia affectata. 136

VI.

DE LEGE DIVINA. 137

Definitio legis Dei 137
Discrimen legis Dei & humanarum, seu Philosophiæ. 138
Error Monachorum de lege Dei. 139
Diuisio Legum. 140
Collatio Legis naturæ cum morali diuina 141
De promulgatione legis 140
Ad quid sit promulgata Lex diuina. ibid.
Partes legis Mosaicæ. 141
De lege Morali. 141
Cogitanda de Lege. 141
1 Ad quid conditus sit homo.
2 De miseria hominis lapsi
3 De reparatione, ut fiat Lex.
4 De placatione & impletione Legis per filium Dei.
Expositio Decalogi. 142
Collatio primæ & secundæ tabulæ de ueris cultibus Dei 143
Doctrina primi præcepti. ibid.
1 Modus apprehendendi Deum per uerbum traditum. ibid.
2 Quomodo uelit coli. 144
Quomodo fiat primum preceptum, & quomodo placeat inchoatio. 146
Summa operum primi præcepti. 147

De

De patientia. 151
Antithesis, de gradibus uiolantium primum præceptum. 153
De superbia 156
De impatientia 158

Secundum Præceptum.

De ueris usibus nominis Dei. 158
Quomodo fiat & placeat. 160
Antithesis, de uiolatione præcepti. 161
Comminationes de pœnis. 162

Tertium Præceptum. 162

De conseruatione Ceremoniarum & ministerij. ib.
Opera tertij præcepti, et peccata contraria. 164
Quomodo fiat. ibid.

DE SECVNDA TABVLA. 166

Forma seu constitutio optimæ Politiæ in secunda tabula. ibid. (167
Quid præter politica præcepta doceat Decalogus
Contumacia humana aduersus politicum ordinem à Deo constitutum. ibid.
Summa præceptorum secundæ tabulæ. ibid.
Mandatũ uniuersale de tuẽda societate politica. 167

Quartum præceptum. 168

Quæ officia complectatur honos. 169.
Quomodo discernendæ res, seu gubernatio à personis. 169
Officia seu opera præcepta superioribus & inferioribus. 173

Discrimen legitimæ gubernationis, & latrocinij Mahometici 174
V. Præcepti opera. 175
De uindicta legitima & prohibita. 176
VI. Præceptum. 177
Quid requirat. 178
Confirmatio legitimi cõiugij, et pœnæ libidinũ. 178
VII. Præceptum. 279
De distinctione Dominiorũ et proprietate rerũ. Ibid.
VIII. Præceptum. 180
De ueritate in pactis & iudicijs. Ibid.
IX. & X. Præcepta. Ibid.
Declaratio, et quod Lex prohibeat concupiscentiam. 281
De promissionibus et minis additis Decalogo. 182
Et quomodo fiant opera. Ibid.
De lege Naturæ. 183
Distinctio principiorum, & quare infirmius assentiamur principijs practicis. 185
Catalogus legum naturæ iuxta seriem Decalogi. 186
De usu Legis diuinæ. 191
1 De disciplina, propter quas causas sit necessaria. 192
2 Præcipuum officium Legis, ostendere & accusare peccatum. 193
3 Vsus Legis in renatis, ut crescat pœnitentia, & ut doceat de ueris operibus & cultibus. 194

De

De discrimine cõsiliorum & præceptorum. 198
Deliria Monachorum de consilijs & de perfectione monachatus. Ibid.
De discrimine uindictæ publicæ & priuatæ. 199
De dicto, Vim ui repellere licet, & de iusta defensione sui. 200
Collatio dicti Christi, Qui gladium acceperit, gladio peribit. 204

De Paupertate. 205

Præcepta & consolationes. 206
De proprietate & distinctione rerum approbata in Euangelio testimonia. Ibid.
De recto usu diuitiarum, & paupertatis. Ibid.
De desertione facultatum præcepta. 207. & 210

De Castitate. 212

Duplex causa Coniugij. Ibid.
Prohibitiones & pœnæ libidinum. 213
Castitas etiam est coniugij, præcepta omnibus qui non continent. 215
De uirginitate prædicata à Paulo. 218

VII.

DE EVANGELIO. 219

De appellatione seu uoce Euangelij. Ibid.
Discrimen Legis & Euangelij. 220
Discrimen promißionum legalium et gratuitæ. 221
Definitio doctrinæ Euangelij. 223
Quare opus sit promißione Euangelij. 224

Euange-

Euangeliũ unum & idem omnibus temporibus mundi. 225
Reuelatio Euangelij in promißionibus factis Patribus. 226.227
Cõciones Euangelicæ in Psalmis et Prophetis. 229
Quod promißio Euangelij sit uniuersalis. 230

VIII.

DE GRATIA ET Iustificatione. 231

DIssensio perpetua opinionũ de iustificatione. 232
Errores Monachorum de iustificatione. 233
Explicatio totius controuersiæ negocij de iustificatione. 235
Expositio propositionis, Fide iustificamur, & uocabulorũ iustificationis et fidei. 237
Testimonia, quod fides significet fiduciam. 239
(& deinceps.
Testimonia scriptorum Ecclesiasticorum. 243
Testimonium experientiæ in inuocatione. 247
Definitio fidei. 252
De uocabulo gratiæ. 254
Definitio gratiæ. Ibidem.
Testimonia, quod gratia significet gratuitam reconciliationem. 256
De exclusiua.
Gratis quid excludat. 257
Quatuor causæ, quare necesse sit defendi hanc exclusiuam. 258

1 Honos Christi.
2 Certitudo & firma consolatio conscientiæ.
3 Vt fieri possit inuocatio.
4 Vt discernatur Euangelium a lege.
De intellectu propositionis, Sola fide, &c. 262
Testimonia Pauli de doctrina iustificationis, & eorum explicatio. Ibid.
Refutatio calumniarum aduersariorum in actis Pauli. 264
Sententiæ uniuersales de remissione peccatorũ gratuita. 267

IX.

DE BONIS OPERIBVS. 273
Testimonia, quod bona opera sequi debeant reconciliationem. Ibid.
Quæstiones de bonis operibus. 274
I Quæ sint facienda, seu quæ sint bona opera? 275
Præcipuum opus fides exercenda in omni inuocatione, & omnibus negocijs uocationis. 276
II Quomodo fieri possint bona opera? 278
Donatio spiritus sancti, & promissio auxilij, contra infirmitatem nostram, & pericula. 279
III Quomodo fieri possint bona opera? 285
1 Quòd maneant in sanctis peccata, & quæ. 285
Testimonia de peccato reliquo in sanctis. 286

2 Quod tamen pij debeant credere se placere Deo propter misericordiam promissam. 286
3 Quod inchoata obedientia placeat propter filium. 287
Testimonia, quod Deo placeat sanctorũ inchoata obedientia, et exemplũ Latronis conuersi. Ibid.
IIII Causæ propter quas facienda sint bona opera? 297
De necessitate bonorum operum. 298
De dignitate. 300
De præmijs. 301
Promissiones. 302
Triplex exercitium fidei in bonis operibus. 303
Exemplum uiduæ Sareptanæ. 304
V. De discrimine peccatorum. 306
Testimonia, quòd necessaria sit iustitia bonæ conscientiæ, & de peccatis contra conscientiam. 307.308
RESPONSIONES ad argumenta aduersariorum. 310
Quod iniustè damnemur, cum omnia largiamur, quæ aduersarij requirunt, tantum addamus doctrinam de fiducia misericordiæ. 313
De Primo. Quid significet in hac disputatione uocabulum iustitia. 313
2 Vtrum fides tantum significet noticiam, & de loco Iacobi. 314
De Synecdoche, An cõcedendũ sit, fide et dilectione nos

ne nos esse iustos, cũ in fiducia insit dilectio. Ibid.
De loco Iacobi, Dæmones credunt, &c. Ibid.
3 De exclusiua, Sola, quid excludat. 315
4 Fides est opus. Ibid.
De fide, an propter dignitatẽ fidei simus iusti. 316
5 Gratia sumus iusti, Quid significet gratia. 317
6 Credere quod simus in gratia, an & quomodo affirmare possimus de uoluntate Dei erga nos. Ibidem.
7 Nemo placet, nisi habens nouos habitus. 318
An possumus pnunciare nos habere nouitatẽ. Ibid.
8 An fides idem sit quod spes. 319
9 Mala opera merentur æternas pœnas, An ualeat argumentum à contrario. 320
10 Peccatum est odium Dei: An ualeat contrarium, Iustitia est dilectio Dei. 321
11 Iustitia est in uoluntate, An fides sit in uoluntate, & quid significet iustificari. Ibid.
12 De loco Iacobi, Ex operibus iustificari hominem. 323
13 De dicto Pauli, Si habeã omnẽ fidem, etc. 324
14 De dicto, Si uis in uitam ingredi, serua mandata 325
Quomodo dictis legalibus sit addendum Euangelium. 326
15 De dicto, Remittite, & remittetur uobis. 327
Item de concione Danielis, Liberate à peccatis iustitia & eleemosynis. 328

16 De dicto, Maior horum dilectio, &c. & de collatione ac definitione uirtutum, fidei, spei et dilectionis. 332
17 De dicto, Remittuntur ei multa, quia multum dilexit. 333
18 De mercede, quod uita æterna uocatur merces. 335

X.

DE DISCRIMINE VETERIS & noui Testamenti. 339

De utilitate historiæ et scripturæ diuinitus traditæ. 340
Duplex doctrina in libris sacris, legis & Euangelij. Ibid.
Quid propriè uocatur uetus Testamentum. 342
Finis constitutæ politiæ Israëliticæ. 343
Triplex error Iudæorum de sua politia, & horum refutationes propheticæ. Ibid.
Testimonia uera de discrimine ueteris & noui Testamenti. 345.346
Ratio appellationis. 347
Quare dicatur uetus. Ibid.
Quid nouũ Testamentũ, & de eo testimonia. 348
De antithesi literæ & ministerij spiritus, et gloria ministerij Euangelij. 350
Descriptiones noui Testamenti in prophetis. 353
Collatio dictorum loquentium de inchoatione & completione noui Testamenti. 356

Collatio

Collatio pœnarum, & bonorum politiæ Israël, ad gubernationem ecclesiæ, &c. 357
Causæ traditarum promissionum corporaliũ. Ibid.
De ceremonijs abrogatis, & de ministerio Leuitico, ac significatione rituum. 360
Typus arcæ fœderis & propiciatorij, &c. 362
De politicis seu forensibus legibus Mosaicis. 365

XI.

DE DISCRIMINE PECCATORVM, *mortalis & uenialis.* 366
Definitio peccati mortalis, et exempla. 367
Peccata uenialia in sanctis. 368
Etiam inuoluntaria quædã peccata in sanctis. Ibid.
Testimonia scripturæ discernentia peccata sanctorum & aliorum. 370
Quomodo repugnent sancti uitiosis motibus. 371
De lapsibus contra conscientiam, quibus amittatur gratia, & de his testimonia. 374
De peccato dominante, ex Paulo & Genesi. 377
De ignorantia & omissione affectata. 379

XII.

DE ECCLESIA. 382
Regula Pauli de ecclesia uisibili, *Quos elegit, hos & uocauit.* 383
Ecclesia tantũ requirenda in cœtu uocatorum. 384
Definitio ecclesiæ uisibilis, & exempla. Ibid.
Nota ecclesiæ, noticia Euangelij de Christo & ministerium,

nisterium, ac de utroq; testimonia. 385
Tantum per ministerium Deus est efficax. 387
De quæstionibus, An ecclesia sit alligata ad ordinariam gubernationem & successionem episcoporum. 388
De ordine iudiciorum, de doctrina, & quis sit iudex. 391
De dissimilitudine donorum, & dicto Pauli, Alius aliud superædificat, &c. 392
De ordine, gloria, et defensione ecclesiæ collatio ad imperia, & discrimen. Ibid. & 394
Contra Donatistas, de discrimine malorũ, qui sunt externa membra ecclesiæ, &c. 399
Sententiæ refutantes errorem Donatistarum. Ibid.
Quid agendum de criminosis in ecclesia. 401
Quid item de hæreticis et persecutoribus, & quorum ministerium ualeat. 402
De signis monstrantibus ecclesiam, *seu ueris notis ecclesiæ.* 405
De iure interpretationis, et discrimine inter potestatem & donum. 406
Regulæ de iudicandis & probandis dogmatibus. (409
Testimonia, quod interpretatio sit donum non alligatum potestati. Ibid.

XIII.

DE SACRAMENTIS. 410
Definitio sacramenti. Ibid.
Principalis finis sacramentorũ, ut sint signa seu testimonia

stimonia promissæ gratiæ. 411
De reliquis finibus. 412
De numero sacramentorum. 413
Discrimen ceremoniarum institutarum à Christo, ab alijs. *Ibid.*
De genere operum præceptorum, quibus sunt additæ promissiones. *Ibid.*
Quæ proprie sacramenta dicantur. 415
De ordinatione seu uocatiõe ad ministeriũ etc. 416
De ritu antiquissimo impositionis manuum. 419
De deprauatione in ordinatiõe sacrificulorũ. 420
De Confirmatione. 421
De Vnctione ueteri. 422
De Baptismo. 423
Promissio addita baptismo docens de fine. *Ibid.*
De usu perpetuo baptismi. *Ibid.*
De ui uerborum baptismi. *Ibid.*
De mutua obligatiõe seu fœdere nostro cũ deo. 425
De significationibus ceremoniæ, ibid.
Quare baptismo tantum semel utendum. 426
De Baptismo Ioannis et Apostolorum. 427
De Baptismo infantium. 428
De fugienda Anabaptistarum doctrina. *Ibid.*
Testimonia ueteris moris in ecclesia baptisandi infantes. 430
Argumenta, quod paruuli sint baptisandi. 431
1 *Ex dicto Christi, Talium est regnum cœlorum.*

Item, Quos elegit, hos & uocauit. Ergo infantes per baptismum sunt inserendi ecclesiæ. Ibid.
2 Infantes nascuntur cum peccato, ergo impertiendum est eis ministerium remißionis peccatorum. 433
3 Ad eosdem pertinet promißio, & signũ. 434.
4 Mandatum de Baptismo uniuersale. Ibid.
Ad Anabaptistarum obiectionem responsio. Ibid.

De Cœna Domini. 436

Causæ cur promißionibus semper additæ sint externi ritus. Ibid.
1 Commonefactio de uoluntate Dei.
2 Propagatio memoriæ ad posteritatem.
3 Conseruatio publicorum congressuum & cœtuum in ecclesia. 437
Consolatio de cõseruatione ecclesiæ in uerbis, Annunciate mortem Domini, donec ueniat. 438
Quæstiones quatuor de cœna? 439
1 Quomodo sit instituta, et quod adsit Christus? Ibidem.
2 Quibus prosit manducatio? Et de uero usu, cum pœnitentia ac fide. 440
De gratiarum actione. 445
Item de alijs finibus. 446
3 Qui sunt admittendi. 448
Agentes pœnitentiam non fugiant usum sacramenti. Ibid.
4 De abusu & prophanatione sacramẽti. Ibid.

Quando

Quando ceremonia habeat rationem sacramenti. 449
Refutatio impiæ doctrinæ, pœnæ prophanationis monachorum. 451
De sacrificio Missæ. 454
De discrimine sacrificij et sacramenti. 456
De speciebus sacrificij, propiciatorio & eucharistico. Ibid.
Distributio Leuiticorum sacrificiorum. Ibid.
Vnicum uere propiciatorium sacrificium Christi. 458
Piorum sacrificia in nouo Testamento tãtum sunt eucharistica. Ibid.
Sacrificium seu cultus operis operati nullum in nouo Testamento. 459
Quomodo pius usus sacramenti fiat sacrificium seu cultus. Ibid.
Refutatio dicti, Quod omne sacrificium sit applicandum pro alijs. Ibid.
De oratione pro alijs. 460
Quomodo bona opera piorum impetrent etiam alijs bona. Ibid.
De pœnitentia. 462
Perpetua concio in ecclesia de agenda pœnitentia. Ibid.
De uocabulo pœnitentiæ, & de partibus. 464
Refutatio erroris de renatis, & testimonia quod

renati poßint excidere gratia. Ibid.
Refutatio delirij Nouatianorum, & testimonia, quod sit impertienda absolutio. 465
Responsio ad locos ex epistola ad Hebræos. 469
Quod sit peccatũ irremißibile, & in quibus. Ibid.

De Contritione. 473

Conciones & testimonia de ira Dei aduersus peccatum, & præcepta de Contritione. 474
Pars ministerij necessaria, prædicatione legis arguere peccata. Ibid.

De consolatione in terroribus, seu de fide remißionis peccatorum. 475. & 478

Discrimen contritionis Petri & Iudæ, seu timoris seruilis & filialis. 479
Capita cogitanda, ad excitandam in nobis contritionem. 480 (485
De fide sibi applicante remißionem peccatorum.
Testimonia, quod singuli credere debeant, sibi remitti peccata. Ibid.

De tertia parte, id est, de inchoatione obedientiæ, seu bono proposito. 489

De confessione peccatorum. 490

De uario usu uocabuli, & discrimen confeßionis publicæ & arcanæ. 491
Quod enumeratio peccatorum non sit necessaria, tres causæ. 493
De retinendo more petendæ absolutionis iuxta mandatum Christi, & utilitatibus priuati colloquij.

loquij. 494
Mos absolutionis in ecclesia, testimonium de recipiendis lapsis. 495
Forma generalis enumerationis iuxta seriem decalogi, utilis ad commonefaciendos rudes. 496
Refutatio obiectionum defendentium legem de enumeratione. 502
De Satisfactione. 506
De more ueteri recipiendi lapsos, sed publice castigatos. 507
Superstitiosa deprauatio ueteris moris. 508
Quid uocentur satisfactiones canonicæ. Ibid.
Refutatio erroris de satisfactionibus, & de discrimine remißionis culpæ & mortis æternæ, ac pœnarum temporalium. 510
Pœnas temporales nihil pertinere ad claues. 513
De causis, cur ecclesia subiecta sit cruci & calamitatibus. 514 (516
Vera pœnitentia mitigari aut remitti pœnas. 515.
Quid mali sit in doctrina satisfactionum. 515
Refutatio argumentorum aduersariorum de satisfactionibus. Et de dicto 1. Corinth. 11. Si nos iudicaremus, &c. 520.521
De mortificatione carnis et uoluntarijs exercitijs. (522
XIIII.
DE PRAEDESTINATIONE. 526
Quod semper sit in mundo cœtus electorum. Ibid.

Testimonia

Testimonia de ecclesia electorum. 527
2 De causis electionis. 528
Hypotheses tenendæ de electione. Ibid.
In cogitatione de electione tantum respiciẽdum ad uocem Euangelij. 529
1 Testimonia, quod promissio gratiæ sit uniuersalis. Ibid.
2 Quod sit gratuita. 530
Quæ, & in quibus sit causa reprobationis. Ibidem.
Causa electionis, misericordia Dei gratuita. 531
Causa concurrens in ijs qui apprehendunt & retinent fiduciam misericordiæ. Ibid.
Salutares sententiæ de causa electionis, & apprehendenda misericordia. 532
De consolatione dicti, Quos elegit, hos & uocauit. 534
De dictis cap. 9. & 10. ad Romanos. 537
De effectu electionis consolatio. 538

XV.

DE REGNO CHRISTI. 539
Testimonia, quod Christi regnum in ecclesia sit spirituale. 540
Item, quod in mundo semper in ecclesia promiscue sint boni & mali. 543
Responsio de figuratè dictis propheticis, aut dictis de æterno regno. 545

XVI.

XVI.

DE RESVRRECTIONE mortuorum.

Resurrectio Christi et aliorum, testimonium est nostræ resurrectionis & uitæ æternæ. Ibid.
Testimonia de uniuersali resurrectione mortuorũ, & futura uita, &c. 549.550.552

XVII.

DE SPIRITV ET LITERA. 555

Expositio dictorum de spiritu. 554
Sententia Pauli 2. Corinth. 3. de ministerio literæ & spiritus. Ibid.
De simplici sententia natiua singularum partium scripturæ, & de allegorijs. 557
De dicto, Lex est spiritualis. 559
De disciplinæ necessitate, & causis. 562

XVIII.

DE CALAMITATE SEV CRVCE, ET de ueris consolationibus. 563

Philosophorum opiniones de causis miseriarum humanarum. 564
De ueris causis. Ibid.
Cur ecclesia maxime subiecta sit ærumnis, causæ decem. 565. 567
Testimonia de pœnis ecclesiæ. Item de castigatione. 570
Philosophiæ error in quærendis remedijs miseriarum.

rum. 575
De ueris consolationibus. 577
Quinq; capita consolationum, & de ijs testimonia. Ibid.
1 Quòd non casu accidant ærumnæ. 578
2 De causa finali, quòd bona uoluntate Dei affligamur ad pœnitentiam & salutem. 580
3 Promissio auxilij Dei, mitigationis & liberationis. 582
4 Quòd Deus postulet fide peti, & expectari auxilium. 585
5 Quod Deus uelit nos præstare obedientiã. 587
Quod hæc obedientia sit sacrificium. 590
Discrimen patientiæ philosophicæ et Christianæ. 592

XIX.

DE INVOCATIONE. 595

De discrimine inter inuocationem ecclesiæ, & ethnicam & Mahometicã, &c. 596
Formã ueræ inuocationis. 598
Quæ cogitanda in precatione. 600. 601
1 Quis Deus inuocetur.
2 Præcepta de inuocando.
3 Promissiones, & earum ordo, ac de petendis spiritualibus & corporalibus. 601
4 De fide accendenda in inuocatione, & quomodo in quauis petitione placeat fides remissionis peccatorum, & de discrimine petitionis rerum æternarum & corporalium. 604

De

De circumstantijs, modo & tempore. 612
5 Recitatio rerum quæ petuntur, & de harum ordine. 614
Respōsio ad argumentū, Iustis debet bene esse, etc. quare ecclesia iusta prematur ærumnis. 618
Tres causæ, quare petenda bona corporalia. 621
Exempla precationū patrum & prophetarū. 625
Breuis enarratio orationis dominicæ pater noster, &c. 627
Forma precationis directa ad Deum patrem. Item ad Christum. 633. 634
De idololatrica inuocatione sanctorum. 636
Quomodo uere colendi sancti. Ibid.
De gratitudine pro Dei beneficijs. 639
Formula gratiarum actionis ad patrem, filium & spiritum sanctum. 640
Testimonia, quod Deus uere adiuuet homines, & exempla gratiarum actionum. 641

XX.

DE MAGISTRATIBVS POLITICIS, & dignitate rerum politicarum. 645
Pios subijci imperiis et politijs suo quemq; loco. Ibid.
Quæ sit regula legitimarum politiarum. 647
Ecclesiæ doctrina de discrimine ordinis politici, ac personarum & miseriarum. 648
1 Quod politicus ordo sit institutus à Deo 649
2 De personis gubernatorū: Item quod salutares principes

principes à Deo excitentur. 651
3 Etiam in bonorum principum gubernatione, multa uitia & miserias accidere. 652
Fatales pœnæ & mutationes imperiorum in deterius. 653
Distributio imperiorum per tempora iuxta tres partes animæ hominis. 655
1 Testimonia, quod coniugium & politicus ordo sit diuinitus ordinatus. 657
De ordine, ex Paulo Roma. 13. 658
2 Exempla piorum magistratuum apud Iudæos & gentes. 663
3 Testimonia præsentiæ Dei in politijs & iudicijs. 664
Causæ, cur regulariter puniantur uiolatores iusticiæ politicæ. 667
4 Præcepta de precãdo pro magistratibus. 669
1 Regula ex doctrina Euangelij, Quod liceat uti rebus politicis. 671
De uindicta prohibita & approbata. 673
Responsio ad obiectionem, quod mali teneant imperia. 677
2 Quod necesse sit pios in uocatione seruire ciuili societati. 679
De causis & finibus politicorum officiorum, & quomodo fiant bona opera, seu cultus Dei. 680
Collatio uitæ politicæ in gubernatione aut militia, & solitariæ eremitarum. 680. 683

2 Quod

2 Quod liceat uti legibus & formis Politiarum præsentibus. 688
3 Quod necessariò sit obediendum magistratui. 689
De gradibus obedientiæ ac honoris erga magistratus. Ibid.
De regula, Oportet Deo magis obedire quàm hominibus. 691
De Magistratuum officijs. Ibid.
Magistratus custos disciplinæ iuxta utranq; tabulam Decalogi. 692
Ad magistratus pertinere etiam emendationem ecclesiarum, cessantibus episcopis. 694
Magistratui non licere facere contra ius diuinum, aut ius naturæ. 696
De contractibus in genere, qui sint politici. 697

XXI.

DE CEREMONIIS HVMANIS in Ecclesia. 699

Discrimen ceremoniarum utilium ad bonum ordinem, &c. 700
Tres regulæ de ritibus. 701
1 Peccatum est obtemperare quorumnis edictis contra Dei mandatum. Ibid.
2 Etiam legibus de adiaphoris aduersandũ. 705
Septem errores in doctrina traditionum. Ibid.
Definitio quid cultus Dei. 708

Ritus adiaphoros ordinis causa in ecclesis emendatis seruandos esse. 714

XXII.

DE MORTIFICATIONE CARNIS 718

Mortificatio in tolerantia crucis, aut temperantia mandata. Ibid.

Electio certorum exercitiorum ad temperantiam, libera. 721

XXIII.

DE SCANDALO. 723

Discrimen scandali Pharisaici, seu accepti & dati. 724

Regula de confessione & operibus mandatis, contra scandala Pharisaica. 725

De uitandis scandalis datis. 726

Regulæ de libertate & eius usu in adiaphoris 730

XXIIII.

DE LIBERTATE Christiana. 737

Quid sit libertas Christiana. 738

Quatuor gradus libertatis. 740

De abrogatione legis, & quomodo liberati simus à lege morali. 746

De dicto, Iusto non est lex posita. 749

De libertate in traditionibus. 751

Responsio ad argumentum, quod potestati præsertim ecclesiasticæ debeatur obedientia. 755

FINIS.

RERVM ET VERBORVM Index.

A

Aaronis horrendus lapsus 131
Abrahæ facta promißio.
Abrahæ fides 247. (227
absolutio peccatorũ duplex 333
absolutio priuata in ecclesijs retinẽda, eiusq; utilitas. 494
absolutionis mandatum.
absolutione petendæ mos (495 495
absolutionis uoci seu Euãgelio credendũ. 504
in Absolutione petenda, tria sunt cogitãda 496
Academici 153
Achas cur infœlix 98
actio Dei generalis 62
actio honesta philosophis quid 138
actiones spirituales 91
actionum bonarum causæ 94
actuale mortale peccatũ cuiusmodi 730
actualia peccata in nõ renatis, omnia mortalia 129
Adam cur lapsus 117
Adam & Euam amisisse spiritum sanctum 131
Adæ lapsus 730
post Adælapsum Euãgelium promissum 224
Adæ regni Christi facta descriptio 227
adiaphoris præceptis quatenus parendũ 705
adoratio Christi 26
adoratio tribuit diuinitatem 38
ærumnæ in ecclesia, legis uox 347
ærumnarum mitigatio promissa 583
ærumnarum uitæ huius causæ 295. 568
æterna duo Stoicos fingere 61
affectus duplices 123

affectus nõ omnes tollendi in homine 123.124
affectuũ discrimen 125
affectibus uitiosis repugnandum 135
adflictis adesse Deũ. 582
afflictiones doctrinæ testimonia 571
In afflictionibus pios multa discere 296
agnus paschalis 560
agnus quare oblatus 410
Aiax cur à Deo punitus 157
alastores impiorum dogmatum defensores. 728
Alexandri fortitudo uere donum Dei 368
allegoricæ interpretationes 560
Anabaptistæ 393.426
anabaptistæ multum contagij Manichæorũ habent 5
anabaptistæ taxãtur 123 661. 662.664. 676. 678.732.428.
anabaptistarum error de regno Christi 540
anabaptistarum noua deliria de passo Christo 429
anabaptistarum rex 728
anabaptistis contemni et ministerium et ordinationem 421
anabaptistas negare peccatum originis 433
anabaptistas renouare Donatistarum errores 401
anabaptistici regis crudelitas 134
anathema 727
animalis homo 93
animas morientium Christum custodire 36
annonæ & frugum caritas unde 65
Anshelmi definitio de peccato originali 110
Antiochena synodus 54
M. Antoninum Christianos habuisse in suo exercitu 175

arcã

arca fœderis imago ecclesiæ 362
Arius quomodo dãnatus (392
Arij doctrina confutatur 34
Ariani 155
Arianorum in loquendo astutia 41
ἀπαύγασμα 21
appetitiones esse res bonas 120
assensus ꝓmißionis 253. 244
de Attalo historia 734
Augustinus de infantium baptismo 430
Augustini dictum de peccato originis 122
Augustini loca de fide. (248
Aza matrẽ pœna afficit 204

B

Baculi 364
baptismus quid 453
baptismi uariæ significationes 425
de Baptismo mandatum uniuersale 434
baptismus cur sacramentum 423
baptismus semel fiat 426
baptismus infantum 392
baptismus infantum primis ecclesiæ testimonijs comprobatus 430
baptismus etiam à malo ministro datus cur ualeat 404
baptismus apostolorum & Ioannis idem 427
baptismi usus assiduus q. (423
baptismi forma. 15.
baptismi forma Euangelij summa 23
baptismi uerba cõplectũtur Euangelij summã. (424
baptismi uerborum sensus 24
baptismi doctrinam & testimonium Christianus sibi ꝓponat 16.19
baptismi ablutio qd 425
in Baptismo tolli peccatum 127
an post baptismum recte dicatur peccatum esse

in infantibus 126
Basar 219
Basilij doctrina 395
Basilij locus de spiritu sancto 51
Basilij locus 24
Basilij sententia de fide. 249
Basilij querela de indoctis ministris 418
bellum iustum, officiũ dilectionis 203
bellum summus politicæ potestatis gradus, eiusq; abusus 176
bellorũ qui fines esse debeant bonis principibus 670
bella debere esse uindictam diuinam 177
beneficium Christi amplectendum 262
beneficiorum Dei capita (481
Beniamin tribus quare deleta 179
Bernhardi testimonium de fide 249
Bernhardi de merito digna uox 335
in Bestijs nullus ordinis intellectus 659
de Blãdina historia 734
blasphemia finalis 471
boni infiniti cõtemptor, qua pœna dignus 484
bonorũ desertio duplex. 209.210
in Bonorũ corporalium petitione duo obiecta. (359
bonorum utroq; genere opus 303

C

Cain crudelitas 280
calamitates non casu accidere 579
calamitates cõciones esse de ira Dei 474
calamitates mundi unde
calamitates pœnæ (192
peccatorum 144
calamitates pœnitentiæ conciones 462
calamitates quotidianæ. 373
calamitatũ causa præcipua, philosophiæ ignota. 515

cala-

calamitatum omnium finis 516
de Calamitatibus & cruce multa 563.564
calamitatibus pij magis premuntur quàm impij cur 567
Calcidonēsis synodus 54
Campanus 393
Cananæi cur deleti 142
carnis actiones spiritu mortificare 308
carnis cohercendæ non eædem causæ in renatis & alijs 525
carnis cohercendæ officium 524
carnis opa manifesta 375
castigationis publicæ ritus in ecclesia non improbandus 508
castitas quorū ꝓpria 215
Cathari 381.465
causa secūda, an agat sine prima 84
Celsi & Iuliani calumniæ 676
ceremonia quatenus rationem sacramenti admittat 449
ceremoniæ in quē usum datæ 344
ceremoniarū diuersitas. 452
ceremoniarū humanarū differentiæ uariæ. 700
ceremoniarū præcipuus finis qui 162
ceremoniæ Leuiticæ abrogatæ 163
ceremonias Leuiticas imagines continere de multis Christi beneficijs 361
Cham exemplum irrisorum uerbi Dei 402
Cherubin 364
Chiliastæ 543
Christianis cum Turcis militare non licet 175
Christus qualem humanam naturam suscepe rit 43
Christus sacerdos in æternum 228
Christus sedes Dei 364

Christi compellatio etiã in prophetis et apostolicis scriptis expressa. 635
Christi et ministrorum discrimen 427
Christi noticia necessaria in ecclesia 386
Christi regnũ spirituale. 545
Christi sudor cruẽtus. 43
christo agnito præceptũ et inchoari et pfici. 150
in Christo nato ex uirgine Maria duæ naturæ 33
Christo attributa quæ naturæ diuinæ sunt. 33
Christum adorari & inuocari præcipit scriptura prophetica uniuersa 25
ad Christum oratio 58.
in Christo duæ naturæ 442
in Christo humana natura non solum redemptrix 31
de Christo regnante alia dici, & alia de patiente 40
cibum à Deo dari 42
Ciceronis laus 358
inter Ciceronẽ & Hieremiam discrimen 276
circumcelliones 277
circumcisio Turcica impium spectaculũ. 401
ciuiles satisfactiones 449
cæcitas impietatis pœna. 509
cœlibatus monachorum cuiusmodi 409
cœlibatus nullum meritũ 217
cœlibatus pernicio sa lex 218
cœna cur instituta à Domino 732
cœna Domini frequentius utendum 439
cœna Domini quomodo instituta 441
cœna Domini publicæ cõgregationis nerus. 439.449
cœnæ celebrandæ apostolicus mos cuiusmodi 413

cœnæ Dominicæ abusus 449
cœnæ Domini plures fines 458
ante Cœnæ usum examẽ cuiusmodi habendum. 441
ad Cœnam Domini qui admittendi 448
cogitationes humanæ de Deo quales 536
cognitio Dei unde 8
collegij Iudaici pulchritudo 361
comminationes primis duobus præceptis additæ 162
communio rerum. 179
communio Platonica fugienda 208
concionatores quo in honore habendi 164
concupiscentia quid. 118
concupiscentia Paulo qd sit 181
concupiscentiam quoq; damnari 181
concupiscentiã uere non intellectam esse à quibusdam 127
conditæ res omnes ex nihilo 61
congregationũ usus. 385
confessio ad salutem fieri cur dicta 294
confessio duplex 492
confessio doctrinæ fit in cœna Domini 447
confessio fidei mandata. 735
confessionis Dei signa. 293
confessionis uocabulũ uaria capi 491
confessionis ritus uetustissimus Ibid.
confidere 241
confirmatio quid. 421
confirmationis ritus, hodie ociosa ceremonia. 422
cõiugij castitas uera. 216
coniugium diuinitus ob duas causas institutum 212

coniugium prohibitum in ecclesia diaboli consilia 217
coniugium quatenus sacramentum 414
cõiugium quibus legibus muniatur 178
coniugium quibus mandatum 216
connubij lex sanctia in paradiso 189
conscientia bona 425
conscientia mala Deũ in uocari non posse. 217. 218
conscientia uerbo Dei regenda 374
conscientiæ bonæ iustitiã esse in reconciliatis. 306
conscientiam bonam requirere Euangeliũ. 375
conscientiam malam & fidem consistere non posse. 376
conscientijs pijs necessaria consolatio 223
consilium humanum quatenus ualeat ad rerum euentus 617
consolationis testimonia. 291
Constantinopolitana synodus 54
Constantinus repressit armis sæuitiam Licinij. 176
continentiæ mandatum perpetuum 526
contractus 697
contractus diuinitus instituti 179
contingentia aliqua concedenda 86
contingentiam esse in actionibus humanis, 76
contritio quomodo sacrificium 479
contritionis præcepta. 474
contritiones non mereri peccatorum remissionem 480
contumacia omnium malorum fons 200

exempla

exempla 688
communiactæ humanæ aduersus primum præceptum gradus 153
cor 87
cor auersum esse. 126. 367
cordis caligo peccatum
corporis actiones 371
corporis bona à Deo petenda tribus de causis 621
corporis incolumitas Dei donum 422
corporum ac rerum seruitus ferenda 703
corporalis exercitij usus. 722
corporalia bona uocationum adminicula. 623
de corporalib. rebus tria credenda 606
correctionis ecclesiasticæ & ciuilis discrimẽ. 468
creaturæ totius renouatio 551
credere & confidere pro eodem 241
creationis articulus. 60
in creationis articulo imaginatio praua 61
in cruce Deus inuocandus 586
cruciatus ultro accersiti, an mortificatiẽes sine carnis 523
culpam tollere 510
cultus Dei 146
cultus Dei uerus in quibus consistat 149
cultus interior, uerus. 277
cultus in nouo Testamet tamũ spiritualis. 457
cultus præcipui, fides & inuocatio 259
Cyprianus de infantium baptismo 430
Cyrum fuisse in cœtu uocatorum 384
dæmoniorũ doctrinæ 708
Daniel seruatus inter leones 560
Danielis locus de regnis. 678
Dauid excussit fidẽ. 298
Dauid motus ad exitiosa. 103

Dauid

Dauid potuisset spiritũ sanctum retinere. 372
Dauidis adulteriũ. 730
Dauidis calamitates unde 569
Dauidis et eremitæ collatio 683
Dauidis exemplum egregium 338
Dauidis exemplum sæpe cogitandũ de non uindicando 201
Dauidis lapsus scelerum multorũ causa 300
Dauidis præliãtis exemplum 681
Dauidẽ cur Deus noluerit in solitudine latêre 167
Daniel magistratus in regno Babylonico. 175
Decalogi cum legibus naturæ consensus 191
Decalogi meditatio utilissima 142
Decalogi præceptis impiè humanas traditiones præferri 709
Decalogi duæ tabulæ 145
Decalogi tabulæ in arcam collocatæ. 362
ad Decalogũ assuefacienti homines 497
defectus qui 118
defensio quando concessa 203
delictorũ certorũ ærumnæ certæ 570
desertores 155
desperantes 155
desperationi quomodo medendum in piorum mentibus 290
Deus æqualis æqualibus 697
Deus naturæ moderator. 63
Deus non alligatur causis secundis 65
Deus liberrimum agens 62
Deus quomodo creaturis adsit 83
Deus uagabundis speculationibus non quærẽdus

dus 9
Deus uitæ hominum cõsulit 69
Dei cognoscendi modus. 146
Dei cultus homines fingere abominabile. 707
Dei cultus quid 708
Dei descriptio Platonis mutila 11. 599
Dei determinatio non uniusmodi 77
Dei ecclesiastica descriptio 12
Dei essentia & uoluntas 11
Dei ira aduersus peccata inenarrabilis 463
Dei patefactio nõ minus beneficium quàm ipsa creatio rerũ. 527. 436
Dei nomẽ nõ intelligẽdũ de officijs diuinis. 28
Dei nomina 625
Dei personæ tres 13
Dei uestigia impressa naturæ 60
Deum aliter bona, aliter *mala determinare* 82
Deum esse efficacem per ministeriũ uerbi. 416
de Deo aliquot demonstrationes 67
de Deo cogitantes à uerbo Dei ordiri debent. 94
Deo quod placeamus, nõ absurdũ statuere. 485
de Deo reuerẽter & piẽ sentire ac loqui piæ est mentis 71
de Deo sentiendũ sicut se patefecit 20
diabolus inimicus politico ordini 177
diaboli aduersus ecclesiã grassatio 280
diabolum aduersus omnes homines grassari. 121
diaboli insidiæ. 55. 280. 373. 615
diaboli insultibus quibus auxilijs occurrendum. 281
diaboli proprium 72

diabolum moliri rerũ publicarum diſsipationes 171
dicere, eſſe intelligẽtis eſſentiæ. 13
diffidentia quomodo alatur 97
dignitas propter quã bona opera faciẽda. 300
dignitatem noſtram excludi 269
dilectio 331
dilectio, defenſio & punitio inter ſe non pugnant 203
dilectio Dei 158
dilectio Dei ex audita uoce Euangelij de remiſſione 278
dilectio Dei unde oriatur 279
dilectio fidem ſeu fiduciã miſericordiæ neceſſariò comitatur 151
dilectionis mutuæ uinculum ſimul manducare in domini cœna. 447
dilectionem eſſe in fiducia 315
diligentiã humanã Deus poſtulat 304
diluuium iudicij uniuerſalis exemplum 554
diſciplina coercendi homines 234
diſciplina legem non impleri 235
diſciplina pædagogia in Chriſtum 193
diſciplinæ pars audere et diſcere euãgeliũ. 194
diſciplinæ uſus 89. 562
diuites creſcere ſæpe iniquis cõtractibus. 207
docendi in eccleſia uetus conſuetudo 115
inter docentes & auditores in eccleſia ordo et gradus 390
doctrina & fides ſingulorum explorãda. 448
doctrina uera cur impij offendantur 724
doctrina uera neceſſario proponenda 732
doctrina uerbi miniſtri

præcipua pars 403
doctrinæ duo genera in ecclesia 462
doctrinæ insidiæ cauendæ 706
doctrinæ scandala 731
doctores ecclesiæ quomodo legendi 394
dolori & indignationi repugnandum 587
dominandi uerbo non significari ocium. 309
dominiorum debet esse distinctio 206
Donatistæ 164
Donatistarum error. 399
donũ p gratiã quid 254
dubitationis peccatũ quale 246
dubitationi mentis repugnandum 259

E

EBrietas 722
Ecclesia ad Euangelij *ministeriũ alligata.* 387
& ecclesia ad certos titulos, aut ordinariã successionẽ alligata. 388
ecclesia cur afflicta in mũdo 586
ecclesia cur calamitatibus subiecta 152
ecclesiæ catholicæ perpetua sententia 289
ecclesia cuiusmodi quærenda 382
ecclesia cur onerata cruce 44. 195
ecclesia cur potissimum cruci subiecta 511
ecclesia in hac uita cruci subiecta 541
ecclesia Dei una & perpetua 339
ecclesia deformatur in hac uita ingẽtibus ærumnis 38
ecclesia non constituenda armis 544
ecclesia non sine ministerio 385
ecclesia post resurrectionem demum glorificanda 558
ecclesia quid & ubi. 94

ecclesia quatenus iusta. 618
ecclesia regnũ Dei. 432
ecclesia semper eadẽ omnium temporum. 467
cur Ecclesia sit cruci subiecta, causæ præcipuæ. 514
ecclesia uera non occupabit imperia 542
ecclesia quæ uerè 556. 362
ecclesia uisibilis 382. 385. 717
ecclesia uisibilis qualis cœtus 390
ecclesiæ autoritate fidem non niti 408
ecclesiæ barbaries. 243
ecclesiæ consensus. 252
ecclesiæ custos filius Dei. 398
ecclesiæ debemus prodesse 446
ecclesiæ doctrina ex quibus constet 1
ecclesiæ doctrinam quid obscurarit 232
ecclesiæ & politicorũ iudiciorum dissimilitudo 392
ecclesiæ & politiarum discrimen 395
ecclesiæ fit mentio in descriptione Dei 14
ecclesiæ glorificatio cõmẽdenda Christo. 544
ecclesiæ glorificatio expectanda 619
ecclesiæ hospitia à Deo parata 57. 357
ecclesiæ liber certus traditus 340
ecclesiæ membra 391
ecclesiæ ministerium spirituale 522
ecclesiæ nulla sedes perpetua in hoc mundo. 397. 398. 526
ecclesiæ reliquias mansuras. 417. ubi. 50
ecclesiæ summum decus. 397
ecclesiæ testimonia quatenus recipienda. 408
ecclesiæ uniuersæ perpe

tuus

tuus consensus 488
Ecclesiam diuinitus defendi. 204. 205. regi ac seruari 81
extra Ecclesiam nulla salus 431
ecclesiam perpetuis periculis cōcuti. 280. 618
in Ecclesia esse etiam malos 399. 543
cum Ecclesia loqui pium 40
in Ecclesia uerbis receptis & usitatis utendum 18
de ecclesia usq; ad finem mundi mansura promißio 352
ecclesias etiam magistratibus curæ esse debere. (694
electionis causa misericordia 531
de Electionis affectu consolatio 538
de Electione disputationes seponendæ 381
de Electione hypothesis 528. testimonia 527
electiqui 532
electorum ecclesia 534.
electos etiam posse amittere gratiam 132
eleemosyna 414
eleemosynæ quomodo liberent à peccatis 517
Elohe 625
Emanuel 281
Enoch et Elias uiui trāslati 555
Epicurei 153. 575. 578
Epicureismus prohibitus 693
episcopis an liceat traditiones condere 712
eremitarum uita improbanda 684.
errores non dißimulandi in ecclesia 713
Esaiæ de Christo concionēs 229
ethnicorum et hæreticorum furores 5
Euæ uolūtas in pomo 72
Euangelium concionari de pœnitentia, quomodo intelligendum 223

Euangeliũ cur è sinu patris 271
per Euangeliũ Deus efficax 531
Euangelium quid doceat (271
Euãgeliũ interpretatio prophetarũ 545
ministeriũ spiritus 543
Euangeliũ quid 220.223. 341.406.
Euangeliũ statim à mundi initio reuelatũ 226
Euangeliũ unum et idem ab initio mundi 225
Euangelium ut gratuita promißio, ita etiam uniuersalis 230
Euangelij beneficia propria quæ 224
Euãgelij doctrina necessaria 717
Euãgelij doctor qui. 692
Euangelij & legis discrimen 220 261
Euangelij Ioãnis scopus. (25
cum Euangelij hostibus colludere 735
in Euangelij uoce acquiescendum 18
Euangelij ignorantia & neglectus peccatũ mortale 382
Euangelij ignorantia neminem excusari 137
Euangelij conuersio in pharisaismum 233
Euangelij luce extincta quid sequitur 6
Euangelij ministeriũ & officia magistratuũ discerni 204
Euangelij ministeriũ publicum 437.539
Euangelij ministeriũ cur Deus seruet 5.438
Euangelij neglectus 155. & obliuio 496
Euangelij promißio qualis 221
Euangelij titulo multa scelera tegi 161
Euangelij uox uetus 219
Euangeliũ potentia Dei 351
Eucharistica sacrificia. 456

euen-

euentus rerum placidi à solo Deo petendi 612
Eusebij Palæstini dictũ de trinitate 53
Eutyches damnatus 54
excommunicandi pollutos, cuiusmodi ritus apud Græcos 507
excommunicationis fulmen 520
Ezechias cur felix 98

F

Fatum 70
festorũ dierum ordo 716
fides quid 3.314.158.231. 239.253.242.
fides specialis 608.246.
fides cuiusmodi esse debeat 478 quomodo exercenda 359
fides quomodo differat à cæteris uirtutibus 319
fides inter precandũ excitanda 533.614.626
fidei natura quomodo expressa Paulo 245
fides & spes quomodo differant 332
fide sola iustificari 239 251.262
fide habere remissionem peccatorum 240
fide non historiæ tantum notitiã significari 268
ex Fide consolatio ingẽs 250.478
fide nos seruari, an per synecdochen capiendum 265
fidei retinẽdæ necessitas (298
fidei uoce qd Paulus intelligat 243
fidei consolatio humana 277
fidei instrumenta 461
fidei articuli certi & immoti 2
fidẽ tripliciter exerceri. (303
fidem excuti per mala opera 298
fidem semper placere in petitione 247
fidem dupliciter exercere in operibus 291
fidem cogitatione alienandi 446

fidem integrã Euangelij doctrinam complecti. 3
fidelitas 242
fiducia 158.242
fiducia misericordiæ cõplecti etiã historiæ notitiam 240
filij Dei propria officia riquæ 281
filij Dei inter nos cõuersatio non contemnenda. 627
filij Christi diuersæ appellationes 20
filij iræ 279.113
filij propriũ à personis reliquis 22
de Fœtu in matris aluo & uerbo Dei simile. 55.20
fortunæ suæ an quisq; faber 617
fundamentum, quid Paulo 394
fures oẽs ignaui & prodigi 180
furis suppliciũ iam iam subituri consolatio 591

G

Generatio mirabili modo in natura humana instituta 212
gentium politijs etiã dissimilibus uti Christiano licitum 685
gersonis distinctio de ritibus 715
gladium accipere quid. 204
glorificationem non contingere in hac uita. 541
gratia quid 254.255.317
bifariam accepta 103
gratiam amittere etiam electos 379
gratiarum actio 445.
eiusdẽ quotidianæ formulæ 640
gratis particula in definitione gratiæ 257.258
gratis particulam, sæpe inculcari à Paulo 222
gratitudo gratum Deo munus 641
gratitudinẽ uere à Deo requiri 638

de Gra-

de Gratitudine commo- nefactio 658
gratuita ꝓmiſsio 222.530
Gregorij Neocæſarien- ſis confeſsio 30
gubernatores quatenus tolerandi.171. eorũq; uitia 402
gubernatoribus honor tribuendus 172

H

Hæretici 154
Heroes cur olim ciuitati bus præfecti 666
Heroum miſerabilis exi tus 588
Hieronymi dictum 101
hiſtoriæ notitia pacem ne magis afferat an pa uores 244
Homicidæ 667
homo cur redemptus 6
hominis partes 87
in Homine cõſpici ueſti- gia Dei 21
hominum ſtupor 615
honoris uocabulum 169. 172
hoſpitia doctoribus eccle ſiæ à Deo dari 302
hoſtia ipſa peccatum & piaculum 455
humanum genus quare conditum 6
humani generis imbecil- litas 90
hypocritæ. 155. eorun- dem mos 283. imago. 284
hypocritarum offenſio- nes ſemper in eccleſia cuiuſmodi 725
Hypocritis nulla pœ- nitentia 475
ὑπόϛασις 18

I

Iacobi locus de fide 315
idololatria ſanctorũ 154
propter Idolorum cul- tus triennio non pluit. 65
ehoua 37.625
idiomatum communica- tio 40
ignorantiæ affectatio 381 136

imago Dei quid 110
ad Imaginem Dei creatus homo, quomodo intelligendum 138
impatientia 158
imperia puniri propter ministerij neglectum. 418
imperia aliqua impia durabunt usq; ad nouissimum diem 542
imperiorum mutationes 679
imperijs quædam errata condonanda 169
in Imperijs rerum discrimen obseruandũ 174
incesti 667
indigne manducare 441
indurare Dei 537
indurare cor hominis 73
infantes necessariò ecclesiæ inserendi 432
ad infantes extra ecclesiam salutem non pertinere 433
infantes magna ecclesiæ pars 431
infantũ baptismus 408
infantibus dari spiritum sanctũ p baptisma 435
ingratitudo 638.642
inimicitiæ aduersus Deũ 181
iniuriarum condonatio. 414
inopiã quæ comitantur 209
interpretatio scripturæ non alliganda ad potestatem ordinariã 409
interpretationis donum in ecclesia 406.408
de Inuocando Christo testimonia 26.599
inuocatio quæ placeat Deo 57
inuocatio ecclesiæ uera cuiusmodi 148.432
inuocatio propriũ solius ecclesiæ opus.596.354
inuocationis ueræ à falsa discrimẽ 10.260.596
in Inuocatione omni duo statuenda per fidẽ 282
Ioachimi Camerarij carmen

men 613
Ionathas cur hostibus obiectus 378
Iouis statua qualis in Creta 598
Iosephi castitas. 95.96 215
Iosias cur bellum Aegyptio intulerit 369
irasci Deum 131
iræ Dei magnitudo 367
aduersus peccatũ 134.
eiusdem signa 442
iræ Dei agnitio 473
iracundia amore perniciosior 675
iracundia in excellentibus ingenijs 199
Irenæi locus 32.39
Isocratis locus 669
Israëlitici populi error triplex 343
Israëlitarum iter per mare rubrum quid 425
Iudæi 154
Iudæorum cultus 457
Iudæos militasse sub Alexandro 175
iudicialia cur data 344
iudiciũ Dei aduersus peccata idem omnib. temporibus 357
iudicium inditum rationi humanæ 190
iudicium uniuersale restare 135
iudicij diuini testimonia 299
iudicij et ministerij Euãgelij discrimen 502
in iudicijs Dei præsentia 667
iura naturalia 202
iuratio 160
ius gentium 189
iusiurandum 160
iustificare 237
iustificari operibus aut fide quid 238
iustificatio 224.237
iustificatiõis imago 227
iustificatio nõ quare Paulus legi detrahat 192
iustitia coram Deo cuiusmodi 106
iustitia uniuersalis 158

iustis bene esse quatenus conueniat 619

L

Lapsi reuocati exemplũ 466
lapsis nõ deneganda pœnitentia 132
lapsuum occasiones uitandæ 722
latronis in cruce conuersi exemplum 294
latronis subsannatoris imago 296
Laurentij precatio 610
lex quid 194.220.341. 476. cur promulgata 343.196
lex Dei regula æterna. 137.138. quæ præcipuè requirat 193
lex quatenus præstanda ijs qui Deo sunt placiturì 150
lex quatenus utilis patribus 346
lex diuina & naturæ 140
lex renatis cur proponenda 197
lex quomodo spiritualis dicta Paulo 561
lex non negligenda 476
lex Dei cur præcipuè lata 101
lex membrorũ quid Paulo 113
legis triplex usus 192. 193.191. autoritas.195
legis & Euangelij discrimen 261
legis diuinæ promulgatio 140
legis doctrinæ summa in Genesi 378
legis notitia homini indita 70
legis phrasis 336
legis disciplina quatuor de de causis necessaria. 193
legi Dei non posse satisfieri 142.198
de Lege quatuor cogitanda 143
de Lege naturæ multa utilia 183

inter

inter leges humanas et di uinas ingens discrimen 102.138.366
legum diuisio 140
legum mutatio quatenus licita 703
legum politicarum fontes 166
liberalitatis præceptum & modus.208 (589
liberationis autor Deus.
libertas Christiana quæ. 737.738
libertas cuiusmodi naturæ humanæ relicta.77 79 (ne.98
libertas aliqua in electio-
libertatis impedimenta. 89.99
libertatis doctrinæ abusus 701
liberum arbitrium 87
libidinis pœnæ. 178.213
librorum sacrorũ ordo.3
litera quid 556
literarum & scholarũ curã præcipue pertinere ad principes 698
λόγος pro persona 29. 31.27
Lõgobardus taxatur.107
Lõgobardi cõmentaria.11
luce Dei non regi. 76

M (692
Magistratus legum custos
magistratus officiũ. 693
magistratus legitimi præceptis non obedire, peccatum mortale 688
de magistratu opinio honorifica quæ 690
pro magistratu præceptæ à Deo precatiões.669
magistratus dij.662. uicarij Dei695 (bra 662
magistratus ecclesiæ mẽ-
magistratus pij cum prophano collatio 684
magistratuũ piorum exempla. 663 (154
Magorũ superstitiones.
Mahometi regnum & leges cuiusmodi 174
Mahometicus furor.281.
ortus ab Ario 5
Mahometistæ 154

malum 75
malorum præcipuæ causæ 618
Manassæ crux 569
mandati & debiti necessitas 297
mandata hominũ, doctrinæ dæmoniorũ. 707
manducantes digni, qui. 443
Manichæi 71.155
Manichei error 54
manuum impositio. 419
Marcionem duos deos finxisse 54
Mauritij Imp. interitus crudelis 513
mediator nullus præter Christum 155
medicinæ donum 422
Meletius 466. quomodo damnatus 392
mendicitas in ualentibus & ociosis, furti species 206
mens 87
mentis humanæ de Deo cogitatio 283
mentium pauidarum de se iudicium 284
mercenarij indocti in ecclesia 418
Meßiæ appellatio. 37.
eiusdem munera. 254
methodi uis 1
ministerium uerbi deleri funditus nõ posse. 417
ministerij publici conseruatio 163
miles Christianus quid à ꝓphano differat. 684
militare an liceat Christianis cũ Turcis. 175
ministrorũ ecclesiæ uitia an dißimulanda. 401
ministrorum electio. 417
ministros uerbi Deo curæ esse 365
miseriarum humanarum præcipua causa. 593
misericordia Dei quibus rebus expẽdẽda. 463
missarũ & cœlibatus cumulatio 458. 712
mißis non mereri peccatorũ remißionẽ. 451

mœroris

mœroris Christi in agone causæ 44
Monasteriensium amentia. 202.401.429. 472.616
monachorum ceremoniæ 165. & hypocrisis 209
monastici ocij epicureismus 672
morales leges æternæ, quæ 141
mors Christi sacrificium 451
mors æterna 510
mors abolenda 551
mortis terror in Christo an uitiosus 44
mortis & calamitatũ causæ quæ 565
mortalia peccata quomodo fiant uenialia. 369
mortificatio quid 718
mortificatio uera quæ. 522
Mosaica politia cur abolita 685
Mosaicæ legis uniuersæ tres partes 142
Mosaicæ legis æmulatio ridicula 710
mundum argui à Spiritu sancto quid 105

N

Nabuchodonosoris superbia 284
natura hominis an bona. 122
naturæ lex 185.186
naturæ deprauatio an peccatum 287
naturæ humanæ propria 39
naturæ ac politiæ iura Euangelio non abolere 203
naturam diuinam non pati, nec mori 39
necessitas duplex 81
necessitas fatalis non defendēda in ecclesia. 86
nihilum bifariā dici. 74
nominis diuini usus 159
abusus 420
non nasci optimum. 576
Nouatiani 465.469

Obe-

O

Obedientia interior quomodo inchoanda. 278. 489
obedientiæ uniuersæ fontes 279
obedientiæ summus gradus 169
obedientiæ ueræ bona opera esse coniũcta. 152
obedientiam cordis requiri 151. 149
obediendum Deo magis q̃ hominibus 691
obseruationes humanas non esse cultum Dei. 518
odorari sacrificia, qualis metaphora 297
offerre filium Dei 475
officia superiorum & inferiorum mutua. 173
officia ad ministerij conseruationem pertinentia requiri à Deo. 419
omnis, particula 271
opus bonum fides 276
opus hominis propriũ. 7
opera bona quomodo possint fieri. 278. & cur facienda. 297. 301. & quæ 275
opera bona aliorum iniustis non prodesse. 461
opera bona placere Deo. 291. 293. 533. & quomodo 283
opera interiora 375
opera Dei ab operibus diaboli discernẽda. 170
operum moralium summa in decalogo proposito 415
operũ nostrorũ pro alijs nullum meritum, ad iustificationem 460
operũ iustitiã necessariò recõciliationẽ seq. 273
opes communicandi alijs 207
opes recte tenendi ratio. (206
ordinis norma. 660 (420
ordinationis ritus. 416.
oratio. 413. ad Deum. 445. 634. ad Christũ. 446. 635. p alijs 460

oratio-

orationis moderatio. 598
orandum pro magistratu 690
Origenis locus. 430.32
Origenis error. 235.560. 561
originale peccatum. 73. 109. 111. 121. 128. ubi sit 118
Originalis iustitia 110
Oseæ calamitates 569

P

Pædagogi officium 562
Parentum officium. 435
Panis quotidiani petitio. 622
in Paradiso lex & Euangelium. 341 (717
Paschæ diei obseruatio.
pastorum officium. 448
parta male, male dilabi.
patiētia. 153. 158. 593 (108
patientia quando sacrificium 590
patiētiæ philosophicæ & Euāgelicæ discrimē. 592
paupertatis recte ferendæ ratio 208
paupertatis cur tā crebra in scripturis mētio 205
paupertatis causa nihil fūciēdum contrariū. 209
pax inane nomen imperijs 396
pacis fines. 670 (671
pro pace quare orādum. 671
peccandi tenentem propositum placere Deo non posse 375
peccatum quid 73. 107. 108. unde 72
peccatū mortale qd. 367
peccatum irremissibile quodnam, & in quibus 469
peccatū causa mortis. 143
peccatum mortale & regnans idem 379
peccatū in spiritū sanctū quomodo non remittatur 471
peccare dominari 133
peccatum regnans & dominans quid Paulo. 377
peccatum in renatis adultis quatenus 126

peccati

peccati dominium. 309
proprietas 108
peccati causam Deum nõ esse 71.531
peccati formale 118
peccati causæ. 71. testimonia 72
peccati dominantes exempla 134
peccata spiritum sanctũ arguere 501
peccata arguere necessaria ministerij ecclesiastici pars 476
peccata peccatis puniri. 300. alia ex alijs nasci. 729.731 (374
peccata in renatis. 285.
peccata remitti propter solum Christum. 480
peccata singula mereri subitam mortem. 380.
peccata actualia 128
peccatorũ enumeratio in confessione non necessaria 493
peccatorũ discrimen. 306
pedes mutuo lauare. 402
Pelagij error. 255.117
πεποίθησις 242
Pepusiani 543
periurium 160
periurij pœna. 160.187
permiscendi uox 33
persona quid 18.19
personarum in trinitate discrimen. 19. testimonia 52
pertinacia. 472. multiplex scandalum 733
pestẽ esse pœnã diuinã. 8
petendæ res cuiusmodi. 614. earundẽ. ordo. 621
in petitione semper obedientia simul offerenda 606
Petrus Alexandrinus episcopus 381.465
Petri & Iudæ contritio quid differant 478
philosophicæ causæ inextricabiles 620
Pygius 704
pietas 158
pios cur Deus exerceat ærumnis 580

πεγόνω

πιστεύω, πίστις. 241.242
Platonis locus 666
Pœnæ & præmia latè patent. 641 (299
Pœnas uitandi necessitas
pœnitentia quid 464
pœnitētia in ecclesia semper prædicanda. 256. 442
pœnitentiæ prædicatio. 231.427. in Paradiso statim instituta 235
politias Deū approbasse apud omnes gētes. 664
politica societas quid. 68
politica officia ceremonijs præferri 168
politica officia necessariò obiri etiā à Christianis. 679.680
politicæ uitæ Deus autor 166. & custos 512
politiæ Mosaicæ constitutio 345
politicus ordo Dei opus. 182. à cæteris confusionibus discernēdus 677. sacris literis approbatus 661
politicus magistratus qui 692
politici ordinis causæ 680.681
Polycarpus Ioannis discipulus. 407
potentia Dei non discernenda ab essentia 15
præmia spiritualia et corporalia. 301. & 302
in precando Deo nō præscribēdum tempus, aut modum 612
precatio pro ecclesia & alijs 607
precatio cur Dei cultus. 614. & opus magnū. 626
precatio in corporalibus ærumnis 609
precationis forma tenenda 624
principia in philosophia. 1
principiorū partitio. 183
princeps bonus nihil à bono patre differt 172

principum iustorum exempla 206
principibus non licere aliena repera 696
principum tyrannis 170
principum bonorum opera cuiusmodi 670
priuatio in materia 564
promißio de ecclesia mā sura qd cōtineat. 624
promißio fide accipienda. 223
promißio gratiæ uniuer- & gratuita 486
cur promißioni ritus additi, causæ 437
promißiones corporaliū bonorum cur traditæ. 357. & spiritualium 602
promißiones in scripturis duplices 221
promißionum discrimen 415. ordo. 601
in Propheticis libris quæ contineantur 4
proprietatē rerum in Euangelio non tolli. 179
propitiatorium 363
propositum bonum 489
proprietatem rerum placere Deo 206

R

Rationalis cultus 277
reatus 119
reatus signa gerere 507
reconciliatio gratis promissa 229
regeneratio quid 270
regnum Christi spirituale 539
de regno Christi & sanctorum æterno 552
regna stare quid 660
regna sine opibus teneri non posse 206
regnorū excidia propter libidines 2'4
religio 158
remißionis peccatorum prædicatio 484
exempla 228
remittendi peccata ministerium 433
renati quomodo legē præstant 150

de Rena-

de Renatorum lapsu testimonia 464
renatorum peccata cuiusmodi 369
renatos non satisfacere legi Dei 286
reprobationis causa 531. 536
repugnare quid 371
res à personis discernendæ 169
resurrectio Christi & aliorum 547
de Resurrectione mortuorum testimonia 549
reus subeat pœnas, ut mandato Dei obtemperet 199
reges ad defensionem ecclesiæ Deum aliquãdo exuscitare 398
ritus adiaphori in ecclesijs emendatis cuiusmodi 714
ritus in ecclesia additi Euangelio 411
rituum usus. 437. ac uis in mouendis hominum animis 495
rituum discrimen necessaria cognitio 701
de Ritibus obseruãdis regulæ 701

S

Sabbati sanctificatio 162
sabbati ceremonia quatenus abrogata 163
sacerdotium Christi 541
sacerdotum ordo in lege cuiusmodi institutus 361
sacramentũ qd. 453. 410
sacramenti actio externa cur proposita 444
sacramenti cœnæ Dominicæ prophanationes in ecclesia 449
sacramenta plura quàm septem in ecclesia. 413
sacramenta solum tria in ecclesia 415
sacramentorũ finis principalis qui 411. 414
sacramentorũ & Euangelij efficacia in quo. 399
sacrificulorum ceremo-

niæ 165
sacrificium quid 453
sacrificium Noë 29
sacrificium quare cœna Veteribus dicta. 458
sacrificium unũ filij Dei 364.454
sacrificij species 453
sacrificia Iudaica 343
sacrificia propitiatoria in lege 454
Salomonis idololatria. 300
Samaritani historia 120
Samosatenus 29.155.407 392
Sampsonis allegoria 393
sancti Deo curæ, etiam cum affliguntur 554
sanctorum inuocatio, magnum scelus 636
sanctorum historiæ quomodo enarrandæ 637
sanctorum lapsus qualia exempla 131
sanctorum pœnæ peculiares 511
sanctos Deo placere, sed propter Christum 292
in Sanctis multæ uitiosæ inclinationes 132.369
Sareptanæ uiduæ & Eliæ exemplum 304
satisfactionis ritus cuiusmodi olim in ecclesia obseruatus 506
de satisfactione nugæ. 493.508
satisfactiones monachorum 518
Saul uolens effudit spiritum sanctum 531
Saulis lapsus 133
Saulis uoluntas propriè causa malæ actionis 78
Saulis & Dauidis collatio 557
Saulis furores 377
scandalũ quid. 723.724. 725.
sceleratorum supplicia. 667
scholæ 608
scholastici pij qualibus dictis confirmandi. 211
Scipionis moderatio 595

scortatio-

ſcortationis pœna 178. 212
in Scripturæ controuerſijs quis iudex conſtituendus 391
in Scripturæ teſtimonijs colligendis delectus habendus 46
ſcripturæ ſacræ duplex doctrinæ genus 340
ſcripturarum interpretatio in eccleſia 4
ſecuritas in ſucceſſu 638
ſecuritatis lapſus 372
ſedere à dextris Dei 39
ſedulitatis laus 382
Sennaherib cur interfectus 156
ſententionarij taxantur. 130
Seruetus 393. eius error. 18.32
ſicut, particula 698
ſignum propter promiſſionem datum 434
ſigna monſtrare eccleſiã 405
σῶμα 25.36
ſontes quomodo conſolandi 295
ſophiſtica ex eccleſia explodenda 266.714
ſpes 332
Spiridionis epiſcopi hiſtoria 713
ſpiritus quid 556
ſpiritus ſanctus agitator. 19
ſpiritus ſanctus per uocẽ Euangelij auditam efficax 94
ſpiritus ſanctus in quibus non ſit efficax 89
ſpiritus ſanctus ante incarnatum Chriſtũ 49
ſpiritus uaria ſignificatio 46
ſpiritus gratiæ & precum 279
ſpiritus ſancti proprietas 22. perſona 46. neq; ſimpliciter perſona 48
ſpiritum ſanctũ dari cum fide 279
ad Spiritum ſanctũ oratio 159

statuarum cultus 154
Stoicæ hyperbolæ 199
Stoicorum opinio de fato 83
Struthius 688
superbiæ uitium 156
synodi præcipuæ 54

T

Tauleri egregiũ dictum. 604
tela ignita Paulo quæ. (320
temperantia mandata à Deo 719.720
tentare Deũ graue crimẽ (711
tentationes quomodo superandæ 352
Tertulliani locus 32
testamentum nouũ quid. 348. unde dictum 356
testamẽti noui descriptiones in prophetis 353
testamenti noui propria bona 354
testamenti noui inchoatio & impletio. 349. & 350
testamentũ nouũ quid à ueteri differat. 346. 357
testamentum uetus cur onus dictum 348
Timor Dei 158
timor et fides primi præcepti summa 151
timor seruilis & filialis quid differat 479
tolerantia in cruce 414
traditionum tranquillitas 715
trahenti nos Deo assentiendum 533
Traiani dictũ egregium. 171
tributa cur pendenda. 661.697
trinitatis totius opus rerum creatio & conseruatio 14
trinitatis uera fides 55
Troia propter libidines punita 178
θρόμβοι 43
Turcarum inuocatio cuiusmodi 597
Turcas à uero Deo abررare 10

Turca-

Turcarū grassationis causæ præcipuè quæ 450
Tyranni 667. imperio mouendi 171

V

Valentinianorum potentia 55
Valla taxatur 86
uectes 364
uenialia peccata. 368. 130
uerbi Dei uis 477
uerbi ministerium in ecclesia 361. 387
uerbo Dei cur testimoniū additum 147
iuxta Verbum Dei iudicādum in omnibus rebus. 379
ueritas. 25. eius utilitas. 180
ueritatem nulla sophistica posse obrui 704
uersari apud Deum quid. 555
uetus Testamentum quid. 342. cur sic appellatum 347
uictimarum ritus significasse Christum 419
uim ui repellere quatenus liceat 202
uindicta duplex 672
uindicta magistratus legitima 176
de uindicta loci ubiq; præcepta 199
de uindicta regula 201
uindictæ diuisio 199
uindictæ cupiditas. 673
uindictam cur Christus toties prohibeat. 202
de non uindicando deliramenta 200
uiolentia iniusta 188
uirginitatem an Paulus coniugio præferat 218
ueros heroicos plerunq; tristissimis casib. opprimi 156. 280
uirtus. 158. non deserenda propter dolorē. 576
uirtutū consideratio. 332
uirtutum simulachra in hominibus 293
uita æterna quid 540
uita æterna hic inchoanda

da 435
uita æterna sanctorũ qua lis 549
uitæ politicæ confusio. 166.167
uita Christiana tota confessio 293
uitia magnorũ uirorum. 219
uitia rerum unde 678
unctionis superstitio. 422
unionis uerbum. 22.33.
uocati qui 534
uocationi incumbendum 679
uocationum adminicula. 623
uocationis dignitas, non personæ 301
uoluntas quatenus capti-ua 91
uoluntatis in homine libertas cuiusmodi 88
uoluntati Dei acquiescendum 587
uoluntatis libertas in pijs 95
uoluntas humana an libera 87
de uoluntario peccato. 370
ueritatem detineri in iniustitia 184
Vuicelius taxatur 284

X

Xanthiorum crudele factum 90

Z

Zenonis serui dictum reprobatur 83

BASILEAE, ANNO
Salutis M. D. XLVI.
Mense Martio.

ES.
OUR

C x f